

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BÜYÜK GÜÇ OLMANIN ARACI OLARAK İMPARATORLUK
ARAYIŞI: RUSYA FEDERASYONU ÖRNEĞİ
DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

Danışman
Prof. Dr. Erol KURUBAŞ

AĞUSTOS-2019
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ danışmanlığında Merve Suna ÖZEL ÖZCAN tarafından hazırlanan “Büyük Güç Olmanın Aracı Olarak İmparatorluk Arayışı: Rusya Federasyonu Örneği “ adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

08/07/2019

[Prof. Dr. Erol KURUBAŞ] (Danışman)

.....

[Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU]

.....

[Prof. Dr. Yelda ONGUN]

.....

[Prof. Dr. Fırat PURTAŞ]

.....

[Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Doktora Tezi olarak sunduğum “Büyük Güç Olmanın Aracı Olarak İmparatorluk Arayışı: Rusya Federasyonu Örneği “ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

08/07/2019

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

TÜRKÇE ÖZET

ÖZEL ÖZCAN, Merve Suna, “Büyük Güç Olmanın Aracı Olarak İmparatorluk Arayışı: Rusya Federasyonu Örneği “ , Doktora Tezi, 2019.

Çalışma kapsamında ilk aşamada odağımız, tarihsel süreçte imparatorluk olarak adlandırdığımız siyasi birimlerin tanım ve analizidir. Amacımız tarihsel sosyolojik bir bakış açısı içerisinde imparatorlukların doğasını ortaya koymaktadır. Bu açıdan Westphalian dönem öncesi (geleneksel) ve sonrası (modern) dünya olarak tarihsel bir ayırım sunacağız. İmparatorlukların bu dönemler içinde yaşadıkları gelişimleri inceleyerek kendi belirlediğimiz kriterler ekseninde bu siyasi yapıları yeniden yorumlamaktayız. Bu kriterler esasında iki ana kategoride değerlendirilebilen sekiz alt başlık sunmaktadır. Yapısal özellikler; siyasi yapı, askeri-teknolojik yapı, iktisadi yapı, sosyo-kültürel yapıdır. İşlevsel özellikler olarak belirlediğimiz; emperyal yayılım, hegemonya arayışı, merkez-çevre uyumu ve evrensellik-teklik iddiasından oluşmaktadır.

İmparatorlukların genel davranışlarına ilişkin belirlediğimiz işlevsel ve yapısal unsurların zaman aşırı bir uygulama alanıyla günümüz yeni imparatorluklar dünyasında da görülmektedir. Ancak imparatorluklar modern dönem içerisinde kazandıkları küçültücü anlamlarla büyük güç tanımlamalarıyla ifade edilmeye başlamıştır. Bunlar her ne kadar büyük güçler olarak uluslararası sistem içinde adlandırılırsalar da, esasında neredeyse hiçbir büyük güç, imparatorluk geçmişi ya da deneyimi olmadan bu konumuna gelememiş ya da gelememiştir. Bu bağlamda geleneksel imparatorluklardan modern imparatorluklara dönüşümünü başarıyla sağlayan örnekler, büyük güç ve akabinde yeni imparatorluklar olarak Westphalian Devletler sistemi içinde güçlerini ve varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Tarihsel süreç içerisinde Rusya da uluslararası sistem içerisinde imparatorluk araçsallaştırılması ve davranışlarını kullanan örneklerden biridir. Rusya’nın kuruluş aşamasında Bizans ve Moğol İmparatorlukları başta olmak üzere farklı imparatorluk kaynaklarının yanı sıra, Romanov Hanedanlığı döneminde Batılılaşma politikalarını

takip etmesi onu tarihsel olarak *sui generis* bir imparatorluk örneği haline getirmektedir. Çok kültürlü, geniş bir coğrafi alanda Batı ve Doğu arası bir medeniyet tanımlama sorunu ise Rusya'nın önünde büyük bir engeldir. Ayrıca imparatorluk, XX. yüzyılda devrim süreciyle büyük güç dönüşümü gerçekleştirebilmiştir. Bunun nedeni ise işlevsel özelliklerinin Batı örneklerinden farklı olmasıdır. Nitekim bugün, geçmişin büyük imparatorluğu Rusya Federasyonu yeni bir değişim ve yaratım sürecindedir. Bu bağlamda özellikle 2000 yılı sonrası Rusya'nın yeni imparatorluk kriterlerini sağlayıp sağlamadığı ve ne derece bu yeni forma entegre olduğu çalışmanın vaka çalışması noktasında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İmparatorluk, Westphalia, Büyük Güç, Rus İmparatorluğu, Rusya Federasyonu

İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT)

ÖZEL ÖZCAN, Merve Suna, “Search For An Empire To Obtain A Great Power Position: The Case Of Russian Federation”, PhD Dissertation, Kırıkkale, 2018.

The main focus of this study is definition and analysis of the political units that we call empire. In this context, our methodology reveals the nature of empires from a historical sociological perspective. In this respect, we will focus on the distinction between the pre- Westphalian periods (Traditional world) and post-Westphalian periods (modern world). So we will examine empires’ development and transformation during this period. In doing so, these political structures will be reinterpreted on the basis of eight criterias we set. These criteria are based on 8 sub-headings which can be evaluated in two main categories. Structural features; political structure, military-technological structure, economic structure, socio-cultural structure. Functional features; imperial expansion, hegemonic superiority, centre-periphery harmony and universality-uniqueness.

With a timeless perceptual, the functional and structural elements that we have determined regarding the general behavior of empires are also seen in the new empires world today. However, the empires have begun to be expressed in terms of the great power they have gained pejorative meanings in modern era. Indeed no great power could or could not come to this position without the imperial past or experience although they are called as great powers in International System. In this context, examples that successfully transformed from traditional empires to modern empires continued their power and existence within the Westphalian States System as great power and then as new empires.

In the historical process, Russia is one of the examples that uses the imperial instrumentalization and behavior within the international system. The root of the Russian Empire fed by Byzantine and Mongolian empires knowledge during the foundationa era. In addition, the this sources, Russia pursues Westernization policies after the Romanov Dynasty. So we can say that the transformation of the empire is an example of a sui generis empire. On the other hand, the problem of defining a

civilization between West and East in a multicultural, wide geographical area has been one of the biggest imperial handicaps of Russia. In addition, the empire, could not fully achieve the transformation of the modern empire process. So in XX. Century, empire materialize great power transformation through the process of revolution. The reason for this is that Russia's functional characteristics are different from Western examples. Today, the Russian Federation, which one of the great empires of the past, is in a new process of change and creation. In this context, it will be examined Russia as a case study and especially to see whether Russia has met the new imperial criteria after 2000 and to what extent it is integrated into this new form.

Keywords: Empire, Westphalia, Great Power, Russian Empire, Russian Federation

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AEB:	Avrasya Ekonomik Birliği
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRP:	Birleşik Rusya Partisi
COMECON:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
Çev:	Çeviren
ÇHC:	Çin Halk Cumhuriyeti
Der. :	Derleyen
Ed.:	Editör
Haz.	Hazırlayan
KP:	Komünist Parti
LDP:	Liberal Demokrat Parti
MC:	Milletler Cemiyeti
M.Ö. :	Milattan Önce

M.S.	Milattan Sonra
NATO:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
No:	Numara
OBOR:	Bir yol Bir kuşak
OECD:	Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
RF:	Rusya Federasyonu
RFSSC:	Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Vb.:	Ve benzeri
vd. :	Ve diğerleri
Vol. :	Cilt Numarası
vs. :	Ve saire

GRAFİKLER

Grafik 1 Geleneksel Ve Modern İmparatorlukların Üs Sayıları	37
Grafik 2 İmparatorlukların Yüz Ölçümleri	54
Grafik 3 1200-1600 Yılları Arasında Asya Bölgesinde Genişleme-Daralma Eğriler	55
Grafik 4 Moğol İmparatorluğunun Genişlemesi	79
Grafik 5 Ming Hanedanlığı Dönemi Çin İmparatorluğu Genişlemesi	83
Grafik 6 Dünya’da Güç Sıralaması	200
Grafik 7 Devletler Ve Yüzölçümleri	209
Grafik 8 Çin’in Mao Sonrası Dönemde Gsyih Artışı	247
Grafik 9 Rus, Danimarka Ve İsveç Donanmaları Karşılaştırması 1600-1800	276
Grafik 10 Rusların İmparatorluk Hakkındaki Yaklaşımları	303
Grafik 11 Rusya Federasyonu 1991-2017 Yılları Arası İşsizlik Oranları	325
Grafik 12 2010-2019 Ham Petro Fiyatları	327

ŞEKİLLER

şekil 1 İmparatorlukların Yapısal Ve İşlevsel Unsurları Arası Bağ	22
Şekil 2 Erken Dönem Roma İmparatorluğu’nda Anayasa Ve Yönetim	31
Şekil 3 Geleneksel İmparatorlukların Merkezi Güç Döngüsü	34

HARİTALAR

Harita 1 2018 Yılı Demokrasi İndeksi	187
Harita 2 ABD-Çin Dengesi	191
Harita 3 Demokrasiler Ve ABD Üsleri	211
Harita 4 Schengen Bölgeleri Ve AB Sınırları	242
Harita 5 Bir Yol Bir Kuşak Projesi	248
Harita 6 Rusya Federasyonu’nun Nükleer Rektör İhracatı	323
Harita 7 Türk Akımı	347

TABLÖLAR

Tablo 1 Geleneksel İmparatorlukların Askeri Personel Sayıları.....	35
Tablo 2 Emperyalizmin 5 Noktası.....	56
Tablo 3 XX. Yüzyıl Başlarında İmparatorluklar Ve Emperyal Yayılım Alanları Olarak Koloniler	145
Tablo 4 Nükleer Güce Sahip Ülkeler Ve Envanterleri	190
Tablo 5 2015-2018 Yıllar Arasında Silah Satışı.....	192
Tablo 6 2018 Yılında Dünyanın En Büyük Şirketleri	198
Tablo 7 Hegemonik Sistemler	214
Tablo 8 Mearsheimer'e Göre Büyük Güç Politikası Adlandırmaları.....	215
Tablo 9 Kontrol Mekanizmaları (Sistem Bileşenleri).....	221
Tablo 10 Ulus-Devlet Ve İmparatorluk Karşılaştırması.....	231
Tablo 11 Hegemonik Üstünlük Örneği Olarak Uluslararası Alanda ABD Müdahaleleri.....	235
Tablo 12 Avrupa Sömürgeci Güçlerinde Ve Eski Sömürgelerde Kişi Başına Gsyih Düzeyleri, 1500-1998 (1990 Uluslararası Dolar).....	241
Tablo 13 Devletlerin Silahlanma Yarışı	274
Tablo 14 Tarımda Yeni Ekonomi Politikalarının Sonucu	285
Tablo 15 Rusya Federasyonu Askeri Güç Ve Personel Sayıları	321
Tablo 16 Rusya Federasyonu 1990-2017 Yılları Arası Kişi Başına Düşen Gelir Miktarı.....	329

İÇİNDEKİLER

KABUL-ONAY	ii
KİŞİSEL KABUL.....	iii
TÜRKÇE ÖZET.....	iv
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT).....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GRAFİKLER	x
ŞEKİLLER.....	x
HARİTALAR	x
TABLolar.....	xi
İÇİNDEKİLER	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DÖNEMDEN WESTPHALİA'YA İMPARATORLUKLARIN DÜNYASI: GELENEKSEL İMPARATORLUKLAR

I. KAVRAMSAL AÇIDAN İMPARATORLUKLARIN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE UNSURLARI	15
A. İmparatorluk Kavramının Tanımı	15
B. İmparatorlukların Özellikleri.....	21
1. Yapısal Özellikler.....	23

a. Siyasi Yapı: Patrimonyalizim, İmparator ve Bürokrasi	23
b. Askeri – Teknolojik Yapı: Fetihler, Demografi ve Demir	33
c. İktisadi Yapı: Toprak, Harcama Ekonomisi, Vergiler	40
d. Sosyo-Kültürel Yapı: Barbarlar, Dinler, Sınıflar ve Çok kültürlülük.....	45
2. İşlevsel Özellikler.....	52
a. Emperyal Yayılım.....	52
b. Hegemonya Arayışı	58
c. Merkez-Çevre Uyumunu	62
d. Evrensellik- Teklik İddiası	66
II. İMPARATORLUK ÇEŞİTLERİ VE SINIFLANDIRMASI.....	72
A. Kara İmparatorlukları	72
1. Aktif-Yayılmacı Kara İmparatorlukları	73
2. Pasif-Yayılmacı Kara İmparatorlukları.....	80
B. Deniz İmparatorlukları.....	88
1. Sömürgeci-Kâşif Deniz İmparatorluklar.....	89
2. Deneyim İmparatorlukları	95
C. Karma İmparatorluklar.....	102

İKİNCİ BÖLÜM

WESTPHALIAN DÖNEMDE İMPARATORLUKLARIN DÖNÜŞÜMÜ: MODERNLEŞEN İMPARATORLUKLAR

I. İMPARATORLUKLARIN DÖNÜŞÜMÜNE YOL AÇAN TEMEL DİNAMİKLER.....108

A. Westphalian Devletler Sisteminin Doğuşu ve İmparatorluklara Etkisi 111

B. Modernleşmenin İmparatorluklara Etkisi..... 115

C. Devrimler ve İmparatorlukların İdeolojik Dönüşüm 119

D. Ulus Devletler ve Milliyetçiliğin İmparatorluklara Etkisi 133

E. Kapitalizm ve Sanayileşmenin İmparatorluklara Etkisi 137

F. Emperyalizm ve Sömürgecilik Yarışının İmparatorluklar Üzerindeki Etkisi 143

II. İMPARATORLUKLARIN SONU148

A. I. Dünya Savaşı: Kara ve Karma Tipi İmparatorlukların Tasfiyesi..... 148

B. II. Dünya Savaşı: Başarısız İmparatorluk Girişimleri..... 153

C. Sömürgelerin Bağımsızlık Süreci: Deniz İmparatorluklarının Sonu 157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'TAN KÜRESELLEŞME ÇAĞI'NA: BÜYÜK GÜÇLER'İN YENİ İMPARATORLUKLARA DÖNÜŞÜMÜ

I. BÜYÜK GÜÇLER OLARAK İMPARATORLUKLAR164

A. İmparatorlukların Yeni Adı: Büyük Güçler 165

B. Soğuk Savaş Dönemi Büyük Güçler 171

C. Küreselleşme ve “Yeni İmparatorluklar”ın Doğuşu..... 175

II. GÜNÜMÜZDE YENİ İMPARATORLUKLAR VE DEĞİŞEN ÖZELLİKLER..... 179

A. İmparatorlukların Yapısal Özelliklerinde Değişim 181

1. Siyasi Yapı: Kurumlar, Siyasi Sistemler ve Meşruiyet..... 181

2. Askeri-Teknolojik Yapı: Çok Boyutlu Savaş Alanları, Korku, Yeni Savaşlar188

3. İktisadi Yapı: Tüketim Kültürü, Kapitalizm, Gece Bekçiliği 196

4. Sosyo-Kültürel Yapı: Kimlik, Teknoloji, Kültür Endüstrisi 202

B. İmparatorlukların İşlevsel Özelliklerinde Değişim 207

1. Emperyal Yayılmanın Yeni Boyutu 207

2. Hegemonya Arayışı 213

3. Merkez -Çevre Uyumu..... 220

4. Evrensellik İddiası 225

III. SİSTEMDE ÖNE ÇIKAN YENİ İMPARATORLUKLAR229

A. Hiper-Güç İmparatorluğu: ABD 232

B. Yeni Roma İmparatorluğu: AB	238
C. Zaman Ötesi imparatorluk: Çin	243
D. Gücün İmparatorluğu Rusya	249

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNDE YERİ VE İMPARATORLUK ARAYIŞI

I. GELENEKSEL İMPARATORLUKLAR DÖNEMİNDEN MODERN DÖNEME RUSYA	255
A. Rus Çarlığı 'nın Tarih Sahnesine Çıkışı	255
B. Karma İmparatorluk Örneği Olarak Rus İmparatorluğu.....	264
1. Rus İmparatorluğu'nun Yapısal Özellikleri	264
2. Rus İmparatorluğu'nun İşlevsel Özellikleri	275
C. SSCB'nin Büyük Güç Dönüşümü	280
1. Kuruluşundan II. Dünya Savaşı Dönemine: Halkların İmparatorluğu	281
2. II. Dünya Savaşından 1980'lere: Süper Güç Olarak SSCB	288
II. RF'DE YELTSİN DÖNEMİ VE İMPARATORLUK TRAVMASI	296
A. Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Yapısal Özellikleri	297
B. Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun İşlevsel Özellikleri	307
III. 2000 YILI SONRASI RF'NİN KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNİN İMPARATORLUK PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ	310
A.RF'nin Yeni İmparatorluk Niteliğinin Analizi.....	311

1. Yapısal Özellikleri.....	312
a. Siyasi Yapı.....	312
b. Askeri – Teknolojik Yapı.....	316
c. İktisadi Yapı.....	324
d. Sosyo Kültürel Yapı.....	330
2. İşlevsel Özellikler.....	335
a. Emperyal Yayılım.....	335
b. Hegemonya Arayışı	341
c. Çevre- Merkez Uyumu.....	348
d. Evrensellik İddiası	351
B. RF’de Yeni İmparatorluk Olma Çabalarının Uluslararası Yansımasına Bir Örnek: Orta Doğu Bölgesi ve Suriye Krizi	355
1. I. Dünya Savaşı’ndan Soğuk Savaş’ın Sonuna: Orta Doğu ve SSCB.....	356
2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde RF’nin Orta Doğu Politikası ve Suriye Krizi	360
SONUÇ	365
KAYNAKÇA.....	373
Kitap	373
Makale	385
Web Adresleri:	398

GİRİŞ

Tarih boyunca siyasi yapılar egemenlik alanlarını genişletme hedefi ile güç mücadelesine girişmişlerdir. Antik dönemlerden 1648 Westphalian Devletler Sisteminin kuruluşuna dek imparatorluklar öne çıkan en önemli siyasi birimler olmuştur. İmparatorluklar XX. yüzyıl başlarında uluslararası sistemden çıkmış olsalar da bugün uluslararası alanda büyük güç formlarıyla devam ettirmektedirler. Bu bağlamda çalışma konumuzu oluşturan imparatorluklar sadece geçmişe ait varlıklar değildir. Onlar uluslararası sistemin karar alıcı ve itici güçleri olarak varlıklarını bir biçimde sürdürmektedirler.

İmparatorluk dediğimiz yapı sistem dönüştüren büyük güç merkezleridir. Bu yapılar aynı zamanda, uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde kendine güç ve hareket alanı sağlayan hiyerarşik olarak üstünlük arayışındaki güç odaklarıdır. İmparatorluklar tarihi okuması binlerce yıllık insanlık tarihi ile nerede ise eş zamanlı bir okuma sunmaktadır. İmparatorlukların tanımlanması kent-devlet ile başlayan sürecin tarih içerisinde geçirdiği değişim ve deneyim aktarımlarının bir sonucu olacaktır. Bu kapsamda uluslararası ilişkilerde temel aktör olan devletlerin değişen nisbi güçlerinin temelinde yer alan iktisadi, teknolojik, sosyal, siyasi gibi birçok faktörün incelenmesi bize imparatorlukların uluslararası sistem içerisinde var olmalarının anahtarını verecektir.

Uluslararası sistem içerisinde büyük güçler olarak tarif edeceğimiz imparatorluklara dair Türkiye’de sınırlı çalışmanın olması bu tezin hareket noktasındaki kararlılığı arttırmıştır. Ancak uluslararası ilişkiler disiplininin Soğuk Savaş sonrası dönemde ülkemizde gelişiminin yavaşlığı ve orijinallikten uzak yapısı düşünülür ise, imparatorluk çalışmalarının ülkemizde bu denli göz ardı edilmesi bir anlamda anlaşılabilir hale gelmektedir. Çünkü Batı söylemi ve teorileri üzerine inşa edilen okumalar bir yana, uluslararası ilişkilerin siyasi tarih boyutu da salt kronoloji ezberi olarak kanıksanmıştır.

İmparatorluklara ilişkin teorik ekseninde çalışmalara baktığımızda alanda öne çıkan isim ve eserlerinin Batı odaklı olduğu görülmektedir.¹ Alanda pek çok yabancı eser mevcut olmakla birlikte, Türkçeye çevrilen çok az çalışma mevcuttur. Bu açıdan alan bakır gibi görülmekten ziyade aslında göz ardı edilmiş olduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye gibi imparatorluk geçmişi ve deneyimi bulunan bir ülkede bu alana dair çalışmaların artması ve desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü burada tarih okumasından ziyade uluslararası ilişkilerin sistem mantığı içerisinde bir anlamlandırma ihtiyacı söz konusudur.

Literatürde geçen, imparatorluk çalışmaları salt tarih okuması yerine uluslararası sistemin dönüşümünü görme açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla çalışmadaki en önemli hedef, salt Rankeci bir tarih okumasından ziyade gerekli teoriler ile desteklenen ve bizi Hobson'un ifadesi ile *kronofasizmden*² kurtaran bir yöntem ile ilerlemektir. Bu açıdan tarihsel dönüm noktalarında dönüşümleri imparatorluklar ve onların güç mücadelelerini kendi belirlediğimiz ölçüt ve sınıflandırmalar üzerinden okumayı hedeflemekteyiz. Tarihsel sosyolojinin uluslararası ilişkiler alanına uyarlanması noktasında da okumamız salt devletler ve

¹ Literatüre ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Michael Doyle, **Empires**, Ithaca And London Cornell University Press, 1986, Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş Ve Çöküşleri 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim Ve Askerî Çatışmalar**, Çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, Jack Snyder, **Myths of Empire: Domestic Politics And International Ambition**, Cornell University Press, Ithaca And London, 1991, Naill Ferguson, **İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, Dominic Lieven, **Empire: The Russian Empire and Its Rivals**, New Haven and London: Yale University Press, 2001, Jane Burbank ve Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik**, Çev. Ahmet Aybars Çağlayan, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2011, Aleksander J. Motyl, **Imperial Ends The Decay, Collapse, and Revival of Empires** NewYork: Columbia University Press, 2001, Amy Chua, **Day of Empire: How Hyperpowers Rise to Global Dominance – and Why They Fall**, New York: Doubleday Publishing, 2007, Jack Synder, **Myths of Empire: Domestic Politics And International Ambition**, Cornell University Press, Ithaca And London, 1991, Henfrid Münkler, **İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, Antonio Negri ve Michael Hardt, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, Karen Barkey, **Farklılıklar İmparatorluğu: Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Kitap, 2011, Mark Von Hagen ve Karen Barkey, **İmparatorluk Sonrası: Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Kitap, 2012.

² Kavram genel olarak literatürde her alanda tarihsel süreçlerin kullanımının adeta bir tutku haline gelindiğine vurgu yapmaktadır. (John M. Hobson, "What's At Stake İn 'Bringing Historical Sociology Back Into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' And 'Tempo Centrist' İn International Relations", (Ed.) Stephen Hobden; John M. Hobson, **Historical Sociology Of International Relations**, New York: Cambridge University Press, 2002, s. 6-9.)

imparatorluklar arasındaki ilişkilerin doğasına odaklanmayacaktır. Toplumsal yapıların bu güçlere etkisi ve bütünleşmesi de incelenmiş olacaktır.

Bu noktada da çalışmanın alana dair en önemli katkısı, imparatorluklar olarak adlandırdığımız büyük güçlerin sistem içindeki konumlarına ve davranışlarına ilişkin yeni bir bakış açısının tarihsel sosyolojik temelde uluslararası ilişkiler disiplinine uygun olarak okunması olacaktır. Böylece tarihsel süreçte imparatorlukların değişen doğası ve deneyimleri sonucunda oluşan geleneksel ve modern imparatorlukların uluslararası ilişkiler alanında oynadıkları rol ve konumları farklı bir perspektiften ele alınacaktır. Öte yandan başta da belirttiğimiz gibi, çalışma boyunca basit bir kronolojik okumanın ötesinde farklı teorilerin mezc edilmesi ile ortaya konacak bir tarih okuması gerçekleştirilecektir. Elbette çalışma kapsamında yeni bir teori ortaya konması hedeflenmemektedir, ancak imparatorluk gibi güçlü bir kavramın göz ardı edildiği ya da etimolojik çağrışımlarının geleneksel dünyanın bir parçası olduğu fikrini sorgulamak hedeflenmektedir. Dolayısıyla çalışma özellikle Türkiye’de akademik anlamda siyasi tarih çalışan akademisyenlere fikir sunması açısından önemlidir. Bu noktada imparatorlukların tarihsel süreç içerisindeki değişimlerinin, eş zamanlı olarak uluslararası sistem, küresel politika ve yarattığı etkiler ile birlikte, özellikle Westphalian Devletler Sistemi içerisinde imparatorlukların değişen doğaları ve varlıklarını hangi şekilde devam ettirdikleri gözlenecektir.

Ancak tam bu noktada çalışmamızın bir takım zorluk ve sınırlılıkları söz konusudur. İlk olarak bizim bu çalışmada odaklandığımız nokta imparatorlukların tanımlanmasındaki zorluktur. Çünkü imparatorluklara dair yapılan okumalar bize genellikle imparatorlukların çok kültürlü ve siyasi olarak merkezileşen yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan imparatorluğun etimolojisi, kavramın ne anlama geldiğinden ziyade neleri içinde barındırdığını da önemli kılmaktadır. Dolayısıyla çalışma açısından önemli noktalardan biri, imparatorluğun bize kavram olarak anlattıklarından ziyade, uluslararası alanda güç odaklı yarattığı etki ve alanları ortaya koyabilmektir. Bu ise bizi ilk zorluğa götürmektedir: Kavramların ve teorilerin Batı kaynaklı olması. Batı zihin dünyası ile kullanılan kavramlar bize dünyanın her yerinde genel-geçer sonuçlara işaret eden kavramlar sunmamaktadır.

Ancak kavramların epistemolojisi bizi Batı odaklı hale getirirse de bizim odaklanacağımız nokta her dönemin ve her kültürün *sui generis* yapısının yansıması olarak kavramların kullanılması olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Çağ Avrupa'sının feodalizm deneyimlerinin farklı olması gibi çalışma kapsamında ele alacağımız kavramlar da kendi yarattıkları uygarlık/kültürel bölgeleri ekseninde kullanılacaktır. Bu noktada çalışmanın hedefi farklı bir imparatorluk okumasını da ortaya koyabilmektedir.

İkinci zorluk, imparatorluk tanımına dair literatürde farklılıkların bulunmasıdır. Somut bir imparatorluk kavramından ziyade, kavramsallaştırılan imparatorlukların varlığı çalışmada güç/iktidar odaklı okumaları zorunlu kılmıştır. Ancak bu okuma başlı başına bir sistem okumasından ziyade, tarihsel bir aktör olarak güçlü devletlerin kesintisiz olarak analiz ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Böylece sadece sistem ve aktörlerine değil aynı zamanda toplumsal temelde yaşanan değişimlere de mümkün olduğunca ele almaya çalışacağız.

Çalışma kapsamında sınırlılığımızın ilki, imparatorluk okumamızın daha çok Avrupa ve Asya odağında olmasıdır. Bu durum tarihsel süreç içerisinde Amerika ve Afrika örneklerinin göz ardı edilmesinden değil, kaynakların sınırlılığıdır. Ayrıca bir diğer durum ise, bu imparatorluk grubunun karşılaştırma açısından örneklemelerin oluşturduğu sistemlerin dönüşümlerinin dışında kalmış istisna yapılar olmalarıdır. Bu bölgelerin dönüşen değil dönüştürülen yapılar olması da bir diğer sorundur. Nitekim çalışmanın nomotetik hedeflerden ziyade olayların konjonktürel bazda ele alınması amaçlanmaktadır. Bu anlamda çalışma güney-kuzey farklılıkları tarzından ziyade sisteme etki eden aktörlere odaklanacaktır. İkinci sınırlılığımız, Antik Çağ imparatorluklarından başlayan bir okumanın özellikle tarihsel ve kavramsal zorlukları nedeni ile odaklanacağımız tarihi dönem Roma İmparatorluğu ile başlayan sürecin sonrasında yaşananlar olacaktır. Ancak bu geleneksel imparatorluklar bağlamında geçmiş dönem imparatorluklarını göz ardı etmek anlamına gelmemekle birlikte gerekli görülen yerlerde karşılaştırmalar ortaya konacaktır.

Burada asıl hareket noktamız, Wallerstein'in eleştirel yaklaşımı ile ortaya koyduğu her sistemin dönüşüm ilkesi olacaktır.³ Sistemler kendi kuralları içinde doğar, yaşar ve krize girdikten sonra yeni bir şeye dönüşerek yoluna devam eder. Bu bağlamda Westphalian Uluslararası Sistem öncesinde dünyada pek çok farklı güç odağı olduğu gerçeği XVII. yüzyıl sonrasında büyük güç haline gelen imparatorlukların varlığını anlamada kolaylık sağlamaktadır. Burada dikkat etmemiz gereken bir nokta da Modelski'nin "başat güçler" kavramı ekseninde belirttiği her yüzyılda gerçekleştiğini öne sürdüğü güç değişimidir. Ancak burada var olan sorun 1500'lerden itibaren gerçekleştirilen okumaların bize bu döngüyü farklı teoriler üzerinden tekrar tekrar sunmasıdır. Hâlbuki tarih bundan daha fazla aktör ve güce ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda imparatorlukların küresel güç mücadelesindeki yerleri antik dönemlerden başlamak üzere var olan güç çatışmasının bir ürünü olarak görülerek ele alınacaktır.

Çalışma ekseninde, imparatorlukların tarihsel gelişimi ve yarattıkları sistemleri okurken devamlılık en önemli kavramımız olacaktır. Çünkü imparatorluklar oluşturdukları sistemin dönüşümünde bir sonraki sistemin de temelini atmaktadır. Dolayısı ile çalışma kapsamında imparatorluklar zaman, mekân ve güç kavramlarının konjonktürel birleşimini sunan yapılar olarak ele alınacaktır. Bu açıdan imparatorlukların sadece askeri, siyasi, iktisadi boyutları değil eş zamanlı olarak sosyolojik ve kültürel yönleri de incelenmelidir. Dolayısı ile burada bahsettiğimiz nokta, bir anlamda imparatorlukların sistem içerisinde yarattıkları yapı dönüşümlerinin yanı sıra toplumsal yanın da değişimidir. Toplumsal yapıdaki değişimin devlet ve sistem üzerindeki etkileri düşünülür ise ardıl devletlerin kuruluşunda geçmiş deneyimlerin ve mirasların etkisi, Roma Cumhuriyeti'nin Yunan site devletlerinden edindiği bilgiyi büyük bir imparatorluk kurmada kullanmasında da görüldüğü şekli ile daha iyi anlaşılacaktır.

Çalışma kapsamında ele alacağımız imparatorluk kavramının tanımlanmasındaki güçlükleri giderme ve daha nesnel bir yapı ortaya koyabilme adına belli özellikler üzerinden hareket ile okuma gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda

³ Immanuel Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, Çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul: BGST Yayınları, 2011.

günümüz uluslararası ilişkiler düzeninde büyük güçler, geçmişte var olan imparatorluklar gibi fiziki görünürlüğe sahip olmasa da uluslararası sistemde emperyalizm ve hegemonya arayışları bu devletleri imparatorluk kimliğine sokabilmektedir. Bu açıdan oluşan bu imparatorluk mantığının ürettiği özellikler ve davranış kalıpları ise geleneksel imparatorlukları, günümüz şartlarına uygun birer yeni imparatorluğa dönüştürmektedir. Çalışmanın hareket noktası da uluslararası alanın anarşik düzeninde imparatorluk söyleminin bir jargon olarak öne çıkarılmasına karşın, bu söylemin sosyo-tarihsel boyutları içerisinde farklı deneyimlerin sonucunda araçsallaştırılmasının sorgulanmasıdır.

Ana hedef, imparatorluk çağırışımı yapan büyük güçlerin uluslararası ya da bölgesel hegemonya kurarak, etki alanlarını arttırma çabaları ve buna bağlı olarak, sistem içerisindeki etkilerini arttırarak, kendi değerlerini üreterek yayılcı bir tutum izlediklerini incelemektir. Bu açıdan büyük gücün kendi hegemonik alanını oluşturması bir bakıma, askeri, iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi boyutları ile gücünü küresel boyuta taşıması demektir. Burada imparatorluk ön kabullerinde yer alan emperyal yapı gerçeği önemlidir. Geçmişte ve bugün de var olan büyük güçler bu yapının devamlılığı üzerine politikalarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla imparatorluklar sadece teritoryal değil iktisadi, sosyo-kültürel, siyasi yayılım amaçlarını, büyük güçler olarak modern dönem içerisinde kapitalizm ve küreselleşme olguları ile harmanlayarak daha etkili hale getirmişlerdir.

Bu çalışma ekseninde oluşturacağımız okuma, tek bir sistem analizinden ziyade sistemler grubu olarak şekillenecektir. Amacımız, Avrupa merkezli tarihin ve sosyal bilimin yerini daha geniş perspektiften kavramların farklılıkları ve ötekilikleri üzerinden okumaktır. Nitekim inceleme alanımız nerede ise 1000 yıldan daha uzun bir süreci kapsamaktadır. Buradaki ayrım noktamız geleneksel olarak adlandırdığımız dönemi modernleşme ve kapitalizm öncesi olarak ele almaktır. Buna karşılık Aydınlanma, Reform Hareketleri, modernleşme, kapitalizm, Sanayi Devrimi, gibi ardıl gelişim süreçlerinin imparatorluklar üzerinde yarattığı etkiyi ise modern ve yeni imparatorluklar dönemine dâhil etmekteyiz.

Bu gelişmelerin siyasi ve uluslararası ilişkiler boyutundaki etkisini ise Westphalian Devletler Sistemi anlayışının yarattığı etkiler çerçevesinde egemenlik üzerinden de incelemek yararlı olacaktır. Ancak tasniflerimizi, Modelski'nin başat güçlerinde⁴ ya da Levy'nin büyük güçlerinde⁵ bahsettiği gibi, sınırlı bir okuma üzerine kurmayacağız. Biz, kara ve deniz hâkimiyetinden ziyade deneyimsel yaklaşımların içselleştirilmesinden de bahsedeceğiz. Eş zamanlı olarak dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri, literatürde iktisadi sistem okuması ya da imparatorluk sistem okumalarının genellikle belli döngülere sığdırılmış olduğu gerçeğidir. Bu nedenle çalışmada kronolojik sistem okumasından ziyade, dünya sistemi içerisinde pek çok farklı hegemon gücün kendi sistem alanlarını oluşturmaya çalıştıkları bir eş zamanlılık algısı ile aktör incelemesi esastır.

Öte yandan, döngülerin yarattığı hegemonik üstünlük ve emperyal yayılım güdülerini her siyasi birimi imparatorluk yapmamaktadır. Çünkü burada asıl saklı olan nokta, uluslararası ilişkilerin temelinde var olan güç dengesi ve maliyet analizidir. Bu iki kavram dikkate alınmaksızın bir devlet imparatorluk olma yolunda ancak belli bir yere kadar ilerleyebilir; tıpkı Sovyetler Birliği gibi. Bir yerden sonra sistem içerisinde aktif güç mücadelesinden düşer ve imparatorluk arayışı sonlanır. Bu açıdan biz bu çalışma ekseninde belirlediğimiz 2 ana (işlevsel- yapısal), 8 alt kriter (emperyal yayılım, hegemonya ve çevre-merkez ilişkisi-askeri, iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi-ideolojik) ekseninde imparatorluk kavramını büyük güçler üzerinde gözlemleyeceğiz.

Çalışmada kavramsal çerçevemiz daha çok zaman ayrımı üzerinden şekillenmekte olup, geleneksel, modern ve yeni imparatorluk kavramları üzerine inşa edilecektir. Burada asıl üzerinde duracağımız nokta imparatorluk kavramının değişen yapısıdır. Çünkü geleneksel ve modern şeklinde ayrıma gittiğimiz imparatorluk kavramının iktisadi temelinde kapitalizm, uluslararası temelinde Westphalian Sistemin kurulması ve toplumsal temelinde Fransız İhtilali yer almaktadır. İmparatorluklar tarihsel çatlaklar ile yeni süreçlere evrilen bir

⁴ George Modelski, **Long Cycles in World Politics**, London: Palgrave Macmillan, 1987.

⁵ Jack S. Levy, **War in the Modern Great Power System**, NewYork: The University Press Of Kentucky, 1983.

uluslararası sisteme uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu durumda geleneksel imparatorlukların Fransız İhtilali sonrasında Westphalian Devlet Sistemi içerisinde yavaş yavaş dönüşmeye başladığı görülebilir. Bu nedenle geleneksel imparatorluklar yayılcılık, hegemonya, güç, evrensellik, merkez-çevre gibi kavramlar üzerinden okunabilirken, günümüz dünyasının anlamlandırılmasında küresel güç mücadelesinde imparatorlukların belli özellikleri ve tarihsel süreçte değişen rollerini daha iyi analiz etme adına kavramların çeşitlendirilmesi şarttır. Bu açıdan yeni imparatorluklar güç, genişleme/yayılcılık, hegemonya, çok kültürlülük, küreselleşme, emperyalizm, kimlik gibi geçmiş dönemi olduğu kadar modern dönemi de iyi yansıtan kavramlar ile açıklanabilir ki, bunların başında küreselleşme gelmektedir.

Dolayısıyla çalışma bağlamında temel iddiamız; imparatorlukların geçmişten bugüne hala varlıklarını sürdürdükleridir ki, bunun Westphalian Devletler Sistemi içerisinde “büyük güçler” kavramı ile karşılık bulduğunu ifade edebiliriz. Bu bağ sayesinde de günümüz imparatorluk geçmişine yapılan atıflar, büyük güç hedefi olan devletlere tarihsel temel sunmakta ve siyasi meşruiyet sağlamaktadırlar. Böylelikle büyük güç iddiasındaki devletler, imparatorluğu araçsallaştırarak bu iddialarını bir bakıma gerçekleştirmektedirler.

Gerek geçmişe yapılan atıflar gerekse deneyimleri noktasında eski ve yeni imparatorluklarının *sui generis* özellikleri söz konusudur. Tarihsel süreç içerisinde bu özellikler anlamını kaybetmemiş olmakla birlikte bunların değiştiği görülmektedir. Örneğin modern siyasi yapılar içerisinde Westphalia Sistemi, coğrafi sınırları net olarak belirli iken, geleneksel imparatorluklarda sınırlar muğlaktı. Bu açıdan modern imparatorlukların yarattığı sosyo-kültürel ve siyasi etki ağları ile bu muğlaklık farklı bir boyut ile devam etmektedir.

Böylece imparatorluk olarak adlandırılan büyük siyasi birimlerin gelişen ve değişen sistem koşullarına adapte olarak kendilerini büyük güçlere ve yeni imparatorluklara dönüştürdükleri görülmektedir. Esasında büyük güç olma ile imparatorluk arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Çünkü günümüzdeki büyük güçlere baktığımızda geçmişte bir imparatorluk dönemi ya da bir imparatorluk

girişimlerinin olduğu görülmektedir. İmparatorluk adlandırması XX. yüzyıla kadar bu süreç açık bir şekilde görürken, II. Dünya Savaşı sonrasında imparatorluk kavramı yerine büyük güç kavramı literatürde kullanılmaya başlamıştır. Ancak imparatorluk bilince olan bu siyasi yapılar geçmişte olduğu gibi günümüzde de aynı mantık ile hareket etmektedir. Bu nedenle de büyük güç olarak adlandırdığımız yapılar geçmişin imparatorluk bağına dayanarak onun sonuçlarını elde etme odaklıdır. Bu sayede imparatorluk kavramı uluslararası alanda araçsallaşmaktadır.

Modern uluslararası sistemin aktörü olan büyük güçler geçmişin imparatorlukları ile eş değer yapılardır. Buradaki temel terim farkının kaynağı, emperyalizmin ikinci dalgası ile imparatorluklara atfedilen küçültücü söylemden kaynaklanmaktadır. Antik dönemden Westphalian Devletler Sisteminin doğuşuna kadar geçen dönemde imparatorluklar sistem içerisinde yerlerini korumuşlardır. Ancak emperyalizm ve değişen koşullar karşısında imparatorluklar işlevsel ve yapısal olarak değişime uğramışlardır. Böylece günümüz uluslararası sisteminde karşımıza çıkan büyük güçler, geçmişin imparatorluklarının deneyim ve mantığı ile hareket etmektedirler. Bu nedenle de büyük güç iddiasına sahip devletlerin geçmişte imparatorluk deneyimlerinin olduğu görülmektedir. Öte yandan imparatorluk geçmişine yapılan atıflar büyük güç olma hedefindeki devletlere iç ve dış politikalarında siyasi bir hareket meşruiyeti sağlayarak, imparatorluk geçmişlerini araçsallaştırmalarını da kolaylaştırmaktadır. Böylece büyük güç olmanın aracı olarak devletlerin ya imparatorluk geçmişi ya da imparatorluk arayışı olduğu görülmektedir.

Büyük güç ve imparatorluklar arasında ilişki sanılandan daha derindir. Çünkü büyük güçler olarak adlandırılan devletler esasında imparatorluk geçmişi olan yapılardır. Bu siyasi örgütlenmelerin sahip olduğu tarihsel geçmiş ve güç, onları büyük güç statüsüne taşıyan modern dönemin meşruiyet temellerini sağlamaktadır. Bu açıdan geçmişte imparatorluk olan devletlerin modern uluslararası ilişkiler sisteminde büyük güç olarak devam ettikleri görülmektedir. Bu nedenle geçiş sürecini tamamlayabilen örnekler büyük güç olarak devam edebilmişlerdir. Hollanda, İspanya, Portekiz, Avusturya-Macaristan Osmanlı İmparatorlukları gibi örnekler bu dönüşüm sürecini sağlıklı tamamlayamayan örnekler olurken; ABD,

Çin, İngiltere, Rusya gibi örnekler ise dönüşümlerini işlevsel ve yapısal unsurlarında gerçekleştirerek büyük güç pozisyonlarını sürdürmüşlerdir.

Kısacası, imparatorluklar, günümüz uluslararası sisteminde “yeni imparatorluk biçimleri” ile yeniden karşımıza çıkmaktadır ki, uluslararası sistemin değişen unsurları da bu siyasi birimlerin yaratımlarında yer almaktadır. Bu haliyle, imparatorluklar çalışma kapsamında üç bölüm içinde incelenecek olan işlevsel ve yapısal unsurların yaşadığı değişimlerin sonucu olarak varlığını devam ettiren ya da son bulan yapılardır. Bu noktada çalışma kapsamında varsayımımızdan hareket ile yanıtlamamız gereken sorular karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluk kavramının tanımlanmasındaki zorluklar nelerdir? Geleneksel dünya olarak adlandırılan dönem içerisinde imparatorlukların durumu ne idi? İmparatorlukların tanımlanmasında ayırıcı unsur ve özellikler nelerdir? Westphalian Devletler Sisteminin imparatorluklar üzerindeki etkisi nedir? Uluslararası sistemde yaşanan değişimler imparatorluk yapılarını nasıl değiştirmiştir? Yaşanan iktisadi, sosyal, siyasi ve askeri değişimlerin yarattığı modern imparatorluk algısı nedir? Modern İmparatorluklar olarak büyük güçleri nasıl ayırt edebiliriz, yapısal ve işlevsel unsurlarda nasıl bir değişim yaşanmıştır? Rusya’nın tarihsel süreçte imparatorluk geçmişi nasıl okunmalıdır? Rusya açısından farklı imparatorluk örnekleri ile harmanlanan bir değişim söz konusu mudur? Soğuk Savaş sonrası dünyada büyük güç olarak Rusya Federasyonu (RF) nerede görülebilir? Küresel sistem içerisindeki rolü ve etkisi nedir? RF tipik imparatorluk örneği ve büyük güç dönüşümünü tamamlamış bir devlet olarak görülebilir mi?

Bu soruların sorulmasının temelinde imparatorluk kavramının değişen doğası yer almaktadır. Bu açıdan tarihsel süreçte imparatorluk kavramının değişen doğasının yanı sıra modern dönem içinde bu değişimin ne derece imparatorluklara uyarlandığı ve yaşanan dünya savaşları sonucunda oluşan deneyimlerin ortaya çıkardığı yeni-imparatorluk anlayışının varlığı sorgulanacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı ulusal ve uluslararası alanda imparatorluk algısı üzerinden büyük güç algısı yaratımının sorgulanmasıdır.

Çalışma ekseninde örnek inceleme alanımızı oluşturacak olan RF'nin güçlü bir imparatorluk mirası söz konusudur. Rus Çarlığı ve akabinde Sovyetler Birliği döneminin kesintisiz kıtasal büyük güç konumu 1991 yılında RF'nin ilanı ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu bağlamda Avrupa'nın ittifaklar dünyasından, iki kutuplu sisteme geçen dönüşümde yer alan ve 1990'lardan itibaren büyük güç rolü zedelenen Ruslar, 2000'li yılların başlarına kadar imparatorluk travması yaşamışlardır. Ancak imparatorluk özlemine dair yapılan bu atıflar Vladimir Putin'in iktidara gelişi sonrasında yaşanan küresel değişimler ve krizler ile Ruslara imparatorluk gücüne dönüş umutlarını doğurmuştur.

RF örneği, tarihsel geçmişinde imparatorluk deneyimine sahip oluşu açısından da önemlidir. RF örneğinde görüleceği gibi büyük güç olma mücadelesinin önemli bir aracı olarak imparatorluk vurgusu, devletlere siyasi meşruiyet sağlayarak, kendine iç ve dış politik arenada manevra alanı sağlamaktadır. Çünkü RF gibi, büyük güç olma noktasında sorun yaşayan devletler için imparatorluk son derece etkili bir motivasyon unsurudur. RF'de iç politikada imparatorluk vurgusu ile halk geçmişe yönelik güç algısı ile devletin dış politik alandaki yayılmacı ve hegemonik üstünlük arayışına ilişkin politikalarını desteklemektedir. Böylece devlet, kendi dış politika hamlelerine meşru bir zemin hazırlamaktadır. Ancak eş zamanlı olarak RF'nin yeni imparatorluk araçsallaştırması ile uluslararası sistemi kontrol etme ve yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bu sayede yayılmacı dış politikalarını tarihsel referansların katkısıyla genelde zorla, kısmen rıza ile kabul ettirerek meşrulaştırmaktadır. Bu sayede Rus dış politikasında atılan adımlar tarihsel imparatorluk vurguları ile desteklenen hegemonik etki alanını yayma motivasyonu sağlamaktadır. Tüm bu açılardan RF örneği çalışmamızın varsayımları ve hipotezi açısından iyi bir örnek sunmaktadır.

Son noktada çalışmanın metodolojik çerçevesi, ilk üç bölüm açısından karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım ve tarihsel sosyoloji ekseninde şekillenmektedir. Bu bağlamda tarihsel sosyoloji bize, zamana ve mekâna yerleşen toplumsal yapıların sorgulanmasından ziyade bunların bireysel ve toplumsal dönüşümlerde yarattığı etkiyi göstermesi açısından önemlidir. Çalışmanın zaman boyutu düşünülür ise bizim

için tarih önemli bir zaman dilimini oluşturmakla birlikte Rankeci ya da saf pozitivist bir yaklaşımdan uzak durmanın gerekliliği de söz konusudur. Öte yandan inceleme konumuzu oluşturan devletlerin birbirleri ile ilişkileri, tarihsel konumları, askeri, siyasi, iktisadi ve toplumsal yapılarında yaşanan değişimlerin benzer ve farklı yönleri görülecektir. Bu sayede çok sayıda örneğin bir anlamda sistematik analizine ulaşılması hedeflenmektedir. Dolayısı ile çalışma içinde sınıflandırılan veriler, karşılaştırmalı bir analiz çerçevesinde bir araya getirilecektir. Ayrıca kapitalizmin sınır aşan doğası ve emperyalizm vurgularının özellikle sistem teorilerinde sürekli olarak vurgulanmasına karşılık biz çalışmada imparatorluk ve büyük güçleri emperyalizmin son noktasından ziyade sistemin yönlendirici aktörleri olarak Weberyen anlamda ele alma taraftarıyız. Şüphesiz eleştirel kuramın son yıllarda artan etkisi önemlidir, ancak bu iç politikada yaşanan siyasi ve sosyo-kültürel değişimlerin açıklamasına yanıt verebilmekte iken uluslararası alanda yaşanan dönüşümlerin net bir açıklamasını sağlayamamaktadır. Son bölümde örnek olay incelemesi ise bize karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım ile elde etmiş olduğumuz bir analizin test edileceği alanı sunacaktır.

Çalışmanın ilk üç bölümü, imparatorluk kavramını ve imparatorlukların yaşadığı dönüşümleri uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde göstermeye odaklanacaktır. Bu açıdan ilk üç bölüm imparatorluk sistemi ve bu siyasi birimlerin sahip olduğu güç unsurları üzerine durulacaktır. Birinci Bölümde, geleneksel imparatorlukların dünyasına odaklanılacaktır. Kavramsal bir çerçeve sunabilmek adına imparatorluk kavramının etimolojik temellerini inceleyerek akabinde yapısal ve işlevsel güç unsurları açısından imparatorluklar sistemini ve doğasını ele alacağız. Bu açıdan ilk bölüm, antik dönemlerden başlayarak Westphalian Devletler Sisteminin ortaya çıktığı XVII. yüzyıla kadar geçen sürecin bir incelemesi olacaktır. Bu bölüm ekseninde imparatorlukların güç unsurlarının incelenmesinin ardından, literatürde var olan imparatorluk tasniflerine atıf ile dış politikada izlenen uygulamalara da odaklanarak kendi sınıflandırmamızı sunacağız. Buradaki amaç, literatürde var olan imparatorluk sınıflandırmalarına yeni bir bakış açısı sunmak ve farklı imparatorluk algılarına da sistem içerisinde yer verilebileceğini göstermektedir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde, Batı’da gerçekleşen Aydınlanma, Reform, Rönesans hareketleri ile modernleşme sürecine girilen dünyada imparatorlukların yaşadıkları dönüşüm ve yeni sistem içerisindeki yerleri sorgulanacaktır. Bu dönem içerisinde XVII. yüzyılda ulus-devlet oluşum süreçlerinden temelini alan yeni bir devlet sistemi ve devrimler süreçlerinin şekillendirdiği bir uluslararası ilişkiler sistemi öne çıkmaktadır. Bu nedenle ilk olarak modern imparatorluklara geçiş sürecinin daha iyi kavranması adına Westphalian Sistem, devrimler ve kapitalizm üzerine kısa bir giriş yapılarak, bunların imparatorluk sisteminde ve mantığında ne gibi değişimlere yol açtığı incelenecektir. Bu bölümde geleneksel imparatorlukların modern imparatorluk yapıları olarak devam ettikleri örneklerle karşı modernleşme ve modern imparatorluk sistemine entegre olamayan geleneksel imparatorlukların başarısız örnekleri de incelenecektir. Dolayısıyla bu bölüm esasen birinci ve üçüncü bölümler arasında bir köprü niteliği görecektir.

Akabinde Üçüncü Bölüm ‘de ilk bölümde bahsi geçen yapısal ve işlevsel unsurlarda yaşanan değişim ele alınacaktır. Buradaki temel amacımız, tarihsel süreç içerisinde devlet tipi olarak imparatorlukların yaşadığı değişim ve dönüşümleri dikkate alarak devamlılığın nasıl sağlandığını ortaya koyabilmektir. Bu açıdan değişimin vurgulanması amacıyla “büyük güç” kavramı üzerinde durulacak ve bunun imparatorluk olgusuyla bağı ortaya konulacaktır. İmparatorlukların tarihsel olarak sona erdiği algısına karşılık, günümüz dünyasında bu sayede “büyük güç” olarak imparatorlukların sistem içerisinde varlıklarına devam ettiklerini göstermeyi amaçlamaktayız. Büyük güçlerin 1991 yılı sonrasında Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile tek gücün sistemde egemen konuma geldiği yeni bir düzene uyum sağlama süreci doğacaktır. Dolayısıyla bu bölümde esasen modern imparatorluklar sonrasında büyük güç statüsü ve yeni imparatorluk doğumunun incelenmesine odaklanmaktadır. Böylece tarih boyunca imparatorlukların, sistemin en belirleyici aktörü olup olmadığı gerçeğini sorgulamış olarak dördüncü bölümde vaka çalışmamıza geçiş yaparak teorik ve tarihsel zemini tamamlamış olacağız.

Çalışmanın son bölümü olan Dördüncü Bölümde olay incelemesi olarak RF’yi ele alacağız. Burada temel noktamız kısaca Rus devlet yapılanması ve tarihine yer vererek günümüz büyük güç örneği olarak RF’yi incelemek olacaktır.

İmparatorluk geçmişi olan bir devletin büyük g mücadelesindeki konumunun sorgulanması ve analizi ilk üç bölümde sistematize etmişi olduğumuz işlevsel ve yapısal unsurlar ekseninde incelenecektir. Uluslararası sistemde özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle başlayan bir süreç kapsamında ele alacağımız RF örneğinin büyük g mücadelesi içerisinde askeri, kültürel, beşerî, iktisadi vb. pek çok alanda sahip olduğu g ve kapasitesi incelenecektir. Bu bağlamda son imparatorluk örneklerinden biri olarak görülen ve literatürde sıkça atıf yapılan SSCB'nin çöküşünün ardından büyük bir imparatorluk travması yaşayan Rus halkı ve devletinin sisteme yeniden dönüş yapıp yapamadığı da sorgulanmış olacaktır. İlk devlet başkanı Boris Yeltsin sonrası sürecin okuması RF'nin ardıl imparatorluk güç olması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda ilk olarak imparatorluk geçmişinin RF kuruluşundaki etkisi incelenecektir. Ardından uluslararası sistem içerisinde RF'nin eski ge kavuşma amacıyla takip ettiği politikalar ve bu kapsamda gerçekleştirdiği uygulamalar ele alınacaktır. Sonuç olarak, RF rneğinde geleneksel imparatorluk döneminden modern imparatorluk dönemine geçişinin günümüzde RF'nin büyük güç olma çabası açısından ne anlam ifade ettiği ve bunun iç-dış politikada meşruiyet alanı yaratması için nasıl araçsallaştırıldığını incelenmiş olacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DÖNEMDEN WESTPHALIA'YA İMPARATORLUKLARIN DÜNYASI: GELENEKSEL İMPARATORLUKLAR

I. KAVRAMSAL AÇIDAN İMPARATORLUKLARIN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE UNSURLARI

İmparatorluk kavramı Roma İmparatorluğu'nun temelleri üzerine kurulu bir bakışın sonucudur. Ancak belirli güç unsurlarını devlet yapısı içinde barındıran ve belli işlevsel şartları sağlayan güçler, bu özellikleri ile öne çıkmaktadır. Bu açıdan bu bölüm bize geleneksel dünyanın ve imparatorluklarının bir okumasını sunacaktır. Bu dönem içerisinde şekillenen güçlü devlet yapılanmaları olarak imparatorluklar antik çağlardan günümüze gelişen varlıklar olarak sistem dönüştürücüleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Tezin ana hipotezlerinden olan, imparatorlukların ebedi varlıklar olduğu iddiasına açıklık getirebilme adına, bu bölüm biraz daha tarihsel unsurları içinde barındıran bir bölüm olacaktır. Bu açıdan bölüm kurgumuz bir sonraki modern imparatorluklar bölümüne temel oluşturması maksadıyla iki başlık içermektedir. İlk olarak tarihsel ekseninde imparatorlukların tanım ve unsurlarının ne olduğunun ortaya konması asıl hedefimizdir. Çünkü bu tanım ve unsurların dönemsel değişimleri çok güçlü şekilde görülmektedir. Ardından imparatorluk sınıflandırmamızı literatürden biraz daha farklı bir sınıflandırma ile ortaya koyarak modern imparatorluk döneminin aktörlerini anlama kolaylaştırılacaktır. Son noktada bu bölüm, daha çok antik dönem ve yeniçağ arasında şekillenen sistemin okumasına dayanmaktadır.

A. İmparatorluk Kavramının Tanımı

Tarih boyunca insanoğlunun çeşitli coğrafyalarda oluşturduğu siyasi birimler, güç ve yayılım politikalarıyla kendi etki alanını kurması hedefi ekseninde şekillenen sistemler ortaya çıkarmıştır. İmparatorluklar olarak adlandırılan devletler, kendi egemenlik alanları ve yönetim anlayışları olan büyük güç olarak ele alacağımız devlet biçimleridir. Ancak bu siyasi yapılar, devletten daha öte bir anlam

taşımaktadır. İmparatorluklar zamana ve mekâna yayılmış devasa yapılanmalardır. İlk çağlardan beri var olan bu yapıların, örneğin Mısır, Asur, Çin, Roma ve daha pek çok imparatorluğun deneyimlerinin tarihsel gelişimini okumak önemlidir. Bu başlık kapsamında gerçekleştireceğimiz imparatorluk tanımlaması noktasında en önemli sorun, literatürde uzlaşa sağlanmış tek bir tanımlamanın olmamasıdır. Bu açıdan literatürde öne çıkan imparatorluk tanımlamalarını inceleyerek, her bir tanımlama ile öne çıkan özellikler ekseninde kendi tanımlamamızı oluşturacağız.

Devlet yüzyıllardır insanoğlunu bir araya getiren siyasi bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet, “*belirli bir sınır dâhilinde egemen bir hükümet yetkisi tesis eden ve bir dizi daimî kurum aracılığıyla otorite uygulayan*”⁶ bir siyasî birimdir. Devletler merkezileşmiş ve hiyerarşik yapıda olmalarının yanı sıra yasal olarak güç kullanma tekeline sahip siyasi birimlerdir.⁷ İmparatorluklar da bir devlet biçimi olarak siyasi yapılanmanın güç kullanımı ve kapasitesi anlamındaki önemli bir örneğini temsil etmektedir. Tilly imparatorluk kavramını, *merkezi iktidara dolaylı yönetimle bağlı geniş, birleşik bir siyasi oluşum* şeklinde tanımlamaktadır. Tilly’ye göre imparatorluk denen bu siyasi birimin *tekrarlanan ve esneklik gösteren* geniş ölçekli bir yönetimi söz konusudur.⁸

İmparatorluk kavramı en genel anlamıyla “*çeşitli kültür, etnik grup veya milliyetlerin tek bir otoriteye tâbi olduğu hâkimiyet yapısı*”⁹ olarak tanımlanabilir. Ancak imparatorlukların özünde var olan en önemli özellik her alanda emperyal bir yapı kurmuş olmalarıdır. Bu açıdan kavramın içeriği bu tanımın çok daha ötesine geçmektedir. Tarihçiler genellikle Doğu’nun ve Rönesans öncesi Avrupa’nın geniş siyasi varlıklarını (Çin, Frank, Roma, Rusya, Pers, Bizans, vb.) imparatorluklar

⁶ Andrew Heywood, **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları, 2013, s. 127.

⁷ Francis Fukuyama, **Siyasi Düzen Ve Çürüme: Sanayi Devriminden Demokrasinin Küreselleşmesini**, Çev. Murtaza Özeren, İstanbul: Profil Kitap, 2018, s. 13.

⁸ Charles Tilly, “İmparatorluklar Nasıl Yıkıldı?”, (Ed.) Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **İmparatorluk Sonrası: Çok Etnili Toplamlar ve Ulus İnşası (Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları, 2012s. 14-15.

⁹ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Liberte Yayınları, 2013, s. 59.

olarak adlandırmaktadır.¹⁰ Burada en dikkat çekici örnek şüphesiz Roma İmparatorluğu'dur. Roma İmparatorluğu ile ortaya konan dünya algısı savaş, yurttaşlık, şehir, kültür, sanat gibi her alanı içinde barındıran bir sistem yaratmıştır. Pek çok çevre unsur, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olma arayışına girmiştir. Bu bağlamda Roma, düşmanlarını ya da rakip güçleri hızla yok ederken, imparatorluk gittiği her yere mühendis askerleri ile kendi şehir sistemini de taşımış ve ele geçirilen yerleri Roma İmparatorluğu'na uygun yerler haline getirmiştir. Bu haliyle Roma'nın insanlık tarihine kattığı pek çok unsurdan biri *imparatorluk* kavramıdır. İmparatorluk yeni bir olgu olmamakla birlikte, Roma güç ve yönetimi bir araya getirerek kelimenin kavramsallaştırmasını sağlamıştır. İmparatorluk, *imperium* yani erk kelimesinden gelmektedir. Sezar'ı öldürülmesinin ardından Octavius'a senato tarafından Augustus (Ulu/Yüce) unvanının verilmesiyle sonlanan cumhuriyet sonrasında imparatorluk yönetimine M.Ö. 27'de geçmiştir. Roma İmparatorluğu ile kavram, imparatorun (yani *imperium*'u kullanan "başkomutan") iktidarı ile yönetilen devletin yönetilme biçimi olarak ortaya çıkmıştır.¹¹ *Imperium* erkine sahip yöneticiye ise *emperor* denilmektedir.

İmparatorluklar, uluslararası sistem içerisinde evrensellik iddiaları ile hegemon güç olan emperyal yapılar olarak, çağdaşı olan devletlerden ayrılmaktadır. Bu açıdan kelime kökeninde yer alan merkezde *Imperare* + *Emperor* güçlerinin toplanmış olması bu siyasi yapının kontrol mekanizmasını güçlendiren ve belli bir yayılım alanına sahip olduktan sonra kendi güç tatminini gerçekleştirdiği bir noktaya ulaşmasını sağlamaktadır. Bu yapılar tarih boyunca devasa devlet yapılanmaları olarak kendi bölgeleri içerisinde hâkim güç olmuşlardır. Bu açıdan imparatorluk üzerindeki en önemli uzlaşma, emperyal yayılım ve hegemonik üstünlük amacı ile hareket etmesidir. Bunun için de en önemli unsurlar askeri ve iktisadi alanlarda güçlü bir yapının kurulmuş olmasıdır. Çünkü iktisadi kaynakları zayıf bir devletin askeri gücüyle doğrusal olarak zayıf

¹⁰ Jack Goldstone; John Haldon, "Ancient States, Empires, and Exploitation Problems and Perspectives". Ian Morris and Walter Scheidel (Ed.) **The Dynamics of Ancient Empires State Power from Assyria to Byzantium**. Newyork: Oxford University Press, 2009, s. 18.

¹¹ Eutropius, **Roma Tarihinin Özeti**, Çev. Çiğdem Menzilioğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007, s. 169. ; Mehmet Ali Ağaoğulları; Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s. 55.

olacaktır. Yağma, çapul gibi ödüllendirici durumlar da yine bu askeri ve iktisadi bağın tetikleyici olgularındandır.

İmparatorluk, etimolojik olarak Roma kavramı olsa da değişen ve genişleyen anlamı ile gelenekselden modern döneme kadar güç vurgusu temelinde pek çok siyasi birim için kullanılmıştır. Dolayısıyla imparatorluk, geniş bir devlet veya ülke gruplarının, tek bir hükümdar, oligark veya egemen bir devlet tarafından yönetildiği siyasi yapılar olarak tanımlanabilir. Bu siyasi yapılar tarihsel olarak antik dönemlerden, “imparator” unvanı olan bir egemen tarafından yönetilmeseler de özellikleri itibari ile imparatorluk olarak adlandırılmışlardır. Doyle, imparatorluğu davranışsal olarak “*emperyal bir toplumun, egemen bir toplum üzerinde*” etkin bir kontrol sağlama hedefiyle hareket eden aktör olarak ele almaktadır. Buradaki vurgu tahakküm ilişkisine atıf yapmakta ve imparatorluğu hiyerarşik olarak bir üst konuma almaktadır. Öte yandan etkin kontrol beraberinde “etkili egemenlik” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu egemenlik resmi ya da gayri resmi bir ilişki türüne göre şekillenebilir. Burada önemli olan sömürge sınırları ve yayılmanın sağlanmasında, kontrolün imparatorluk tarafından araçsal bir şekilde kullanımıdır.¹² Çünkü yayılma ne derece büyük olursa olsun etkin bir kontrol olmadan, bölge bir süre sonra bağımsızlık için merkezden ayrılabilir. Bu açıdan Howe imparatorluğu, fetih yoluyla yayılan ve egemen merkezle ona tabi çevreden oluşan çok kültürlü siyasi birim olarak tanımlamaktadır.¹³ Dolayısıyla imparatorluklara ilişkin önemli özelliklerden biri etki kontroldür. Bu, merkez-çevre ilişkisini oluşturan ve bağlarının gücünü belirleyen bir durumdur.

Bu eksenle ele alındığında imparatorluk yönetici ve yönetme erkine sahip aktörler arası oluşan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün için tarih okumaları içerisinde Sümerlerden başlayarak, Asur, Mısır, Çin, Roma, Makedon, Britanya, Alman, Fransız, Osmanlı ve daha nice büyük güçler üzerinden ayırım yapılmaksızın imparatorluk adlandırması yapılmaktadır. Bu imparatorluk

¹² Doyle, s. 30.

¹³ Stephan Howe, **Empire: A Very Short Introduction**, London: Oxford University Press, 2002, s. 31.

adlandırması kavramın kökeninde var olan yönetme erkine olan atf ile gerçekleştirilmektedir.

Geleneksel imparatorlukların temel olarak dayandığı nokta (özellikle Avrupa’da) Roma İmparatorluğu deneyimi ve meşruiyeti olmuştur. Bu açıdan imparatorluk adlandırmaları konusunda her yol Roma’ya çıkmaktadır. Örneğin XVII. yüzyılda, İngiliz monarşistleri Roma İmparatorluğu’nu överken, İngiliz cumhuriyetçiler Roma Cumhuriyetini yüceltmişlerdir.¹⁴ Ancak zaman içerisinde ilk anlayıştan çok uzak olan şeyleri anlamlandırmak için kullanılmıştır. Kavramın içeriğinin ve yüklenen anlamların değişimi ya da gelişimi içerisinde gördüğümüz ise, Batı geleneğinde imparatorluk teriminin kullanımlarının ilerleyen bir evrimsel mantık dizisi içerisinde gerçekleştiğidir.¹⁵ Bu açıdan, imparatorluk etimolojik kökeninden ziyade, deneyim ve meşruiyet üzerinden kendini göstermektedir.

İmparatorlukların tanımını yaparken dikkat edilmesi gereken nokta, geçmiş ve bugün ayrımı üzerinden bu yapıların okuması gerekliliğidir. Çünkü kent-devletlerden başlayan dönüşümlerin ürünü olan imparatorluklar tarih boyunca pek çok bölgede kurucu ve dönüştürücü güç olmuşlarsa da bugünün imparatorluklarıyla benzer ama eşit özelliklere sahip olmamışlardır. Doyle’un tanımlamasından hareket ile imparatorluk, iki siyasi varlık arasındaki etkileşim sistemidir. Bu etkileşim, egemen merkezin çevre üzerinde sahip olduğu iç ve dış politikayı belirleme ve denetleme gücünden müteşekkildir.¹⁶ O zaman bu ilişki nasıl şekillenmektedir? Barkey, imparatorluğu; *“doğrudan ve dolaylı bir ilişkiler çeşitliliği üzerinden merkez iktidara bağlanmış geniş çaplı bir birleşim ve farklılaştırmayı bünyesinde barındıran siyasi bir oluşum”*¹⁷ olarak tanımlamaktadır. Bu iki tanımın ortak noktası merkez ve çevre ilişkisine yaptığı vurgudur. Ancak imparatorluk tanımında Barkey bu ilişkiyi farklılıkların da yönetimi şeklinde okumaktadır. Bu haliyle, imparatorluklar içeride merkezi bir iktidarla farklılıkları uyumlu hale getiren dışarıda ise sürekli genişleyen bir oluşumdur. Bu özellik imparatorlukların kendi sosyo-

¹⁴ Howard B. White, “Bacon’s Imperialism”, *The American Political Science Review*, Vol. 52, No. 2, 1958, s. 470-489.

¹⁵ Lieven, s. 7.

¹⁶ Doyle, s. 12.

¹⁷ Barkey, s.19-21.

kültürel alanlarının yaratımını sağlamaktadır. Çünkü bireylerin ya da toplumların o imparatorluğa tabi olmasında ayrıcalıklı ya da önemli hissetmesi önemli bir itibar göstergesidir. Roma İmparatorluğu'nun yurttaşı olmak bunun örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

Bir imparatorluğun genişleme evresini sona erdirmesinin ardından, imparatorluk kendi evrensellik üretimlerine geçerek uzun süreli yerleşik bir düzen içinde hukuk sistemini geliştirecektir. Doyle'un *Augustus eşiği*¹⁸ olarak adlandırdığı bu süreç aslında evrensellik üretimlerinin başladığı noktadır. Çünkü imparatorluk için atılan adımların tamamlanmasında belli bir siyasi düzen ve istikrar yaratımı önemlidir. Tıpkı Roma İmparatorluğu'nun Polybios'tan Sallust'a değin hâkim olan cumhuriyetçi konseptinin yerini ebedî Roma emperyal tasarımının alması gibi. Bu noktada Roma için Augustus eşiği geçilmiştir. Bu noktadan sonra ilişki ağları ve yapısı da imparatorluk açısından değişecektir. İmparatorluğun, merkez ile çevre arasındaki ilişkisi sömürden uygarlaştırmaya geçiş sürecini başlatacaktır.¹⁹ Ancak bu geçişi sağlayan imparatorluk sayısı sınırlıdır ya da bu eğişin atlanması her imparatorluğun arzu edeceği bir durum da olmayabilir. Çünkü merkez artı değerler ile beslenen bir dev olarak sistemde varlığını devam ettirmiştir. Bu açıdan *Augustus eşiğinin* aşılması bir anlamda çöküşün de gelişidir.

Göz önünde bulundurulması gereken en önemli konulardan biri de her devlet imparatorluk değildir ve her imparatorlukta eşdeğer düzeyde güce ve iktidara sahip değildir. İmparatorluklar, kendi merkezleri ekseninde oluşturacakları ağlar aracılığıyla sistemlerini devam ettirebilirler. Son noktada imparatorluklar, devletler gibi ilk dönemlerden bugüne gelen binlerce yıllık geçmiş ardıllarının oluşturduğu bir sistemin aktörleridir. Yani Eski Yunan'ın kent-devletlerinin oluşturduğu

¹⁸ Roma hukukunun oluşumunda şüphesiz en önemli adımlardan biri Octavianus'un, senatonun ona verdiği isim ile Augustus'un başlattığı reformlardır. Octavianus, Romalı toprak soylularının güvenliğini kazanmaya çalışmış ve onların desteğiyle kent oligarşisinin gücünü kırmayı hedeflemiştir. Ayrıca anayasal ve idari düzen üzerinde sahip olduğu etki sayesinde Octavianus düzeni siyasi bir krize yol açmadan değiştirebilmiştir. Octavianus'un kurduğu yeni kurum ve yapı sayesinde Imperium Romanum'un uzun ömürlü olmasının yanı sıra Augustus eşiğini geçmiştir. İç savaşlar sona ermiş ve Roma İmparatorluğu istikrarlı bir döneme girmiştir (Münkler, s. 117).

¹⁹ Münkler, s.120-121.

kültürel ve siyasi birikimin Roma'yı oluşturmaya ya da Part ve diğer bölge imparatorluklarının Sasani İmparatorluğu'nun deneyimsel ataları olmaları gibi ardıllık ve kendi döneminin siyasi aktörü olarak sistem içerisinde yer alma özellikleri önemlidir. Bizim ortaya koyacağımız imparatorluk kavramı değişen koşullara açık bir tanımlama ihtiyacını doğurmaktadır. Çünkü imparatorlukların ortaya çıktıkları ilk andan itibaren sistemin belirleyici aktörü olma eğilimleri yüzyıllar içerisinde gelişen bir güç aktarımıyla ilerlemiştir. Bu açıdan imparatorluklar, sistem içerisindeki diğer devletlere göre süreklilik ve gücü eş zamanlı yürütebilen yapılardır. Bu nedenle de tanımlamalardan yola çıkarak imparatorluğun emperyal yayılım, hegemonik üstünlük, merkez-çevre uyumu ve evrensellik-teklik yaratımı şeklinde dört işlevsel unsura sahip olması gerektiği varsayılabilir. Bunları sağlayan yapısal unsurlar ise siyasi, askeri-teknolojik, iktisadi ve sosyo-kültürel yapılar olacaktır.

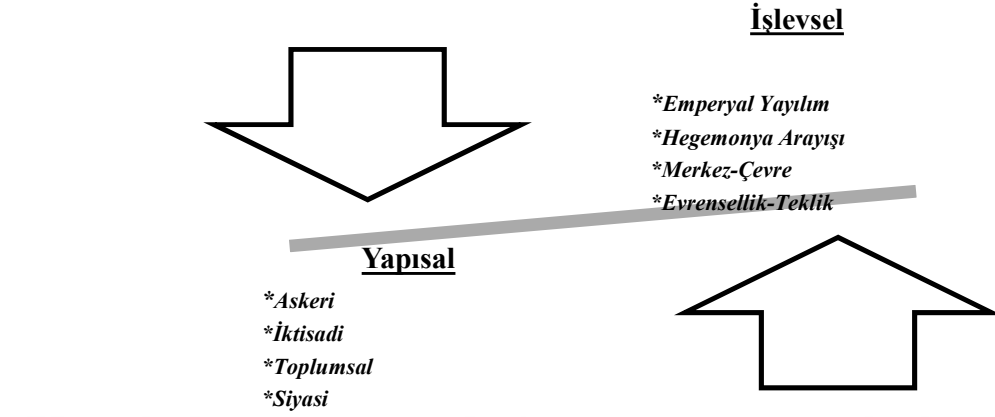
B. İmparatorlukların Özellikleri

İmparatorlukların ayırt edici özelliklerini ortaya koyarken, aslında burada iktidar ve bu gücün hangi alanda kullanıldığının tanım ve açıklamasını yapmaktayız. Dolayısıyla güç/iktidar tarih boyunca insanoğlunun sahip olduğu ve kullandığı bir araç olmuştur. Bernard Russell iktidarı tanımlarken, insan doğasına dikkat çekmiş ve insanın doğası gereği kıt kaynak ve sonsuz isteklerin peşinden giderken burada iktidar arzusunun öne çıkmadığını belirtmiştir.²⁰ İktidar arzusunun yüksek ve yoğun oluşu, eş zamanlı olarak karşılıklı ilişkilerin de buna göre şekillenmesine yol açmaktadır. Bu açıdan Weber güç kavramını “*bir sosyal ilişki içinde, aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumu*”²¹ şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla iç politikada kendi iktidarını güçlendiren bir siyasi örgütlenme dış politikada da belli bir güç arayışında olacaktır.

²⁰ Bernard Russell, **İktidar**, Çev. Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990, s.11.

²¹ Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, Çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 2017, s.36.

Şekil 1 İmparatorlukların Yapısal ve İşlevsel Unsurları Arası Bağ

Çalışma ekseninde incelenecek olan yapısal ve işlevsel yönler bize ideal imparatorluğun gücünü gösterecek şekilde planlanmıştır. Ancak gerçekte bu tarz bir ideal imparatorluk olduğunu söylemek zordur. Çünkü her imparatorluğun gücü ve iktidar alanı farklılıklar göstermektedir. İmparatorluğun ayırt edici özelliklerinin yapısal boyutu aslında bize imparatorlukların gücüne dair bir ölçüt sunmaktadır. Öte yandan işlevsel (emperyal yayılım, hegemonya ve çevre-merkez ilişkisi) özelliklerin gücü ve etkisi yapısal (askeri, iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi-ideolojik) özelliklerin kullanımına bağlıdır. İmparatorlukların sahip olduğu yapısal özellikler, imparatorluğun işlevsel özelliklerin hangi amaçlar üzerinden kullanacağına yön verir. Bu açıdan imparatorluklar, emperyal yayılım ve hegemonya ile bağlantılı olarak yayılım alanlarında ilişki ağlarını şekillendirmede farklı politikalar takip edebilirler. İmparatorluk sınıflandırmamızda görüldüğü gibi, her imparatorluk coğrafi yayılım alanı ile farklı ilişkiler kurmakta ve dış politikasını buna göre şekillendirmektedir.

Geleneksel dönem içerisinde imparatorluklar açısından süreklilik, işlevsel ve yapısal özelliklerin birbirlerini beslediği ölçüde kazanılmıştır. Şekil 1’de yer aldığı gibi bir imparatorluk bu iki unsur arasında dengeyi kuramaz ise entropi yani çöküş sürecine girer. İmparatorlukların ömürlerinin sürekliliği, imparatorlukların yayılım alanlarındaki gücüne, bu gücün birbirleriyle olan uyumuna bağlıdır. Bir

imparatorluk, güç olarak sistem içerisinde kalmak istiyor ise, mümkün mertebe bu sahip olduğu işlevsel ve yapısal özellikler uyum ve denge içinde devam ettirmelidir.

1. Yapısal Özellikler

a. Siyasi Yapı: Patrimonyalizim, İmparator ve Bürokrasi

Devlet olgusunun ilk tarım toplumlarına kadar uzanan köklü bir geçmişi vardır. Buna bağlı olarak imparatorlukların da geçmişi antik dönemlerde şekillenmiştir ve doğu medeniyeti içinde bu siyasi yapılanmanın temelleri atılmıştır. Çünkü Avrupa'nın merkezi bürokrasi odaklı bir devlet sistemi kurması orta çağ sonrası dönemde mümkün olmuştur. Her imparatorluk, benzer özelliklere sahip olsa da her birinin yönetim tarzları farklıdır. İmparatorluklar kendi siyasi iktidarlarını yaratırken aynı zamanda güç temelinde de kendi etki alanının kontrolünü sağlayacağı bir mekanizma oluştururlar. Hardt ve Negri imparatorlukları kendi iradeleri ile doğan değil, istenmiş örgütlenmeler olarak görmektedir. İmparatorluk barışı sağlama ve çatışmaları çözmesi için oluşturulan birimlerdir.²² İmparatorlukların siyasi yapıları daha sonra inceleyeceğimiz sosyo-kültürel yapıya karşın tektir. Yani tekliklerden oluşan bir anlayış ile çokluklar buna bağlı kılınmaktadır. İmparatorluk uluslararası oydaşmayı kendi lehlerine yaratıkları alanda güçlenirler. Bu nedenle de ilk olarak oydaşmanın kendi iç iktidar alanında sağlanması gereklidir.

İmparatorluk içerisinde uyumu sağlayacak olan karizmatik lider imparatordur.²³ Antik dönemden modern döneme kadar tarihin en gösterişli imparatorlukları hâkimiyetlerini iktisadi, siyasi ve askeri, tüm iktidar kaynakların

²² Hardt ve Negri, s. 39-40.

²³ Bu noktada tarihsel olarak İmparatorları halktan ayıran belli durumlar ya da özellikler öne çıkarmaktadır. Örneğin renklerin kullanımı tarihte dikkat çeken yere sahiptir. Bu açıdan imparatorun belli simgeler ve renkler üzerinden yaratımı onun kutsallığını da arttırmaktadır Doğu Roma İmparatorluğu örneğine bakıldığında imparator ve imparatoriçelerin renginin mor olduğu görülmektedir. İmparatorlar mor odada doğmakta ve yine mor salonlarda tahta çıkmaktadırlar. Ölümeleri de yine mor renk ile devam eden bir seremoniye tabidir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Duru, “Sunu”, Prokopius, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, Çev. Orhan Duru, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001, s. 7)

mutlak olarak sahip olduğu fikri üzerine kurulmuştur.²⁴ Bu kapsamda imparatorlukların da tıpkı devletler gibi belli bir yönetim şekli söz konusudur. Bu yönetim şeklinin meşruiyetinin, Weber'in karizmatik, geleneksel ve rasyonel otorite tipleri düşünüldüğünde geleneksel ve karizmatik tip otoritelere dayandığı söylenebilir.²⁵ Bu da temel olarak Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi hanedanlık ya da Roma İmparatorluğunda var olan şekli ile karizmaya bağlı olarak başarılı kişilerin öne çıktığı farklı sistemler söz konusudur. Bu durum genel olarak imparatorluğun siyasi yapısında var olan devlet kültürü ile de alakalıdır. Dünyanın yegâne egemen devleti olarak görülen Çin İmparatorluğu'nda, imparator insan ve ilahi güç arasında konumlandırılmaktadır. Bu açıdan imparatora kozmik bir kutsallık atfedilmiş ve egemenlik alanı olarak da sadece Çin toprakları değil, “*Gökyüzü Altındaki Her Şey*”i kapsayan bir alan bahsedilmiştir.²⁶

Geleneksel dünyanın siyasi sisteminin modern anlamda toplumdan gelen girdi ve çıktılar dâhilinde siyasalar üretmediği gerçeğini kabul etmeliyiz. Çünkü siyasi sistemi oluşturan yapı klasik siyasi sistem tipolojilerinde yer alan monarşi, tiranlık, aristokrasi gibi rejimlere dayanmaktadır. Geleneksel imparatorluklar kendi sistemlerini yaratarak, bunu devam ettirecek aristokratik soy bağları ile ilerleyen patrimonyal²⁷ bir siyasi yapıya sahiptir. Patrimonyalizmde otorite, hanedan ailesinin kullandığı kişisel ve bürokratik güce dayanmaktadır. Doğrudan hükümdarın denetiminde olan bu güç keyfî nitelikler taşıyabilmektedir. Tahakkümün kurulduğu bu sistemde, hiçbir bağımsız güç tabanı bulunmamaktadır. Patrimonyal sistemde, devlet yönetiminde iktidar sahibi mutlak hâkimdir. Bu açıdan imparatorluklardaki hukuk sistemi ve iktidar doğrudan bireye bağlıdır. Öte yandan Weberyen bir bakışla

²⁴ Michael Mann, **İktidarın Tarihi I: Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları (Cilt I)**, Çev. Emre Kolay, Olcay Sevimli, Soner Torlak, Esin Saraçoğlu, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2013, s.159.

s. 203.

²⁵ Weber meşruiyet noktasında üç otorite tipinden bahseder. Bunlar geleneksel, karizmatik ve rasyonel otorite tipidir. Geleneksel otoritede, geleneklerin kutsallığı ve gücüne atf ile gücü kullananlar meşriyet kazanmaktadır. Karizmatik otoritede ise bireyin kutsallığı öne çıkmaktadır. Bireyin kahramanlığı ve özelliklerine bağlı olarak otoritesi meşrulaşır. Son olarak rasyonel otorite de normatif kurallar ile egemenlik meşruiyet kazanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Weber, s. 43-89.)

²⁶ Kissinger, s. 235, 236.

²⁷ Kavram patre (baba) ve mony (mülk) kökenlerinden gelmektedir. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 581-582.

bu sistemde devlet yöneticinin bir nevi kişisel mülkü olarak ele alınmakta ve ailenin bir uzantısı olarak görülmektedir.

Öte yandan imparatorluğun siyasi özelliklerini kurumlar ve yetkiler ekseninde belirleyen hukuk düzeni ve onun işleyişi temel olarak imparatorluğun gücünü de ortaya çıkarmaktadır. Burada ise en önemli konu bürokrasidir. Her ne kadar kavram modern döneme ait olsa da en eski imparatorlukların var olan sistem yürütücüleri bürokrasinin parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Her siyasi birim eş zamanlı bir hukuk düzeni yaratır ve bürokrasi aracılığı ile bu düzen işler. Bunun en önemli örneği şüphesiz sınav sistemini yüzyıllar öncesinde bürokrat yetiştirme adına sistematize eden Çin İmparatorluğu'dur. Bu imparatorlukta merkez, çevrede kendi adına işleri yürütecek bürokratları ve yöneticileri atanmasında liyakat, eğitim ve teknik bilgi gibi nesnel kıstaslar aranmaktaydı.²⁸ Yine Orta Çağ Avrupa'sında sistem saray ya da krallığa yakın olan soylular ve din adamları aracılığı ile işletilirken, Çin İmparatorluğunda Konfüçyüsçü bir bürokrasi ile sınava tabi tutulup memuriyete alınan bireylerin yukarıdan aşağıya doğru bir yönetim sistemin içinde yer aldıkları görülmektedir. Yükselmek isteyen memurların ise özel olarak yapılmış üç aşamalı bir başka sınavı geçmeleri beklenmekteydi.²⁹

Bir kent devleti iken bürokrasinin iyi işlediği küresel bir imparatorluğa dönüşen Roma örneğinde olduğu gibi, örgütlenmenin doğru şekilde işlemesi sistemi güçlendirir. Örneğin Çin'de Sui Hanedanı yazılı memur sınavı uygulaması başlatarak bürokratik sistemde bilgeliğiyle öne çıkan bir seçkinler tabakası oluştururken, Tang Hanedanlığı döneminde yerel komutanların yükselişiyle güçlenen askerî iktidar imparatorluğun parçalanmasına neden olmuştur.³⁰ Bu bağlamda bürokratik örgütlenmenin türü ve buna bağlı olarak gücü önemlidir. Bunun en önemli nedeni şüphesiz, imparatorlukların kurmak istedikleri hegemonyayı kontrol etme amaçlarıdır. Bu açıdan imparatorluklar, uzak mesafelerdeki hegemonik üstünlüklerini ve çevre ile ilişkilerini korumak için güçlü idari yapılara gereksinim duymuşlardır. Geleneksel imparatorluklar dönemi içerisinde daha karmaşık ağlar ile

²⁸ Fukuyama, s. 13-14.

²⁹ Naill Ferguson, **Uygarlık: Batı ve Ötekileri**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 67.

³⁰ Münkler, s. 130.

şekillenen bürokratik yapılar, merkezin geniş toprakların yönetiminde söz sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Öte yandan bürokrasi aracılığı ile merkez, vergi toplama, büyük ordular kurma, sahip olduğu geniş topraklar üzerinde egemenlik yetkesini sürdürme imkânı bulmaktaydı. Geleneksel dönemde bürokrasilerin gücü bu açıdan çok önemli olmuştur.

Dünya tarihinin büyük ölçüde savaş ve kamu yönetimi tarihlerinden oluşması, bize örgütlenmiş bir sistemde tüm birimlerin uyumlu çalışma gerekliliğini gösterir. Çünkü temelinde bürokrasiler ve askeri yapı ilişkisi, asker ve kamu yöneticilerinin önemi ve gücünü ortaya koymaktadır. İlginç bir örnek vermek gerekirse, Antik Roma'da maaş ve emeklilik düzenlenmesi ordunun devamlılığı açısından iki önemli kalem olmuştur. Hatta Augustus Ceaser bu amaçla, lejyonları desteklemek için gerekli vergileri yükseltmiş ve bir anlamda ilk devlet memurluğu oluşturulmuştur.³¹ Bu konunun daha ayrıntılı incelemesini askeri ve teknolojik yapı başlığı altında yapmak daha iyi olacaktır. Ancak son noktada askeri bürokrasiler devletin dış politika araçları olarak kullanılan önemli bir organ olarak görülmelidir.

Yine Çin İmparatorluğu örneğinde görüldüğü gibi, halk ve topraklar, toprağın tek varıllık göstergesi olması nedeniyle vergilendirme amacıyla kayıt altına alınmıştır. Vergiler arazi büyüklüğüne göre alınmaktadır. Özellikle kıtlık ve savaş dönemlerinde halk, elindekini vermeme eğilimindeyken, devletin de temel endişesi, nüfus azaldığı dönemlerde vergi yükünün artmasıyla ortaya çıkabilecek ayaklanmalar olmuştur. Dolayısıyla sistemin düzenli bir şekilde işlemesi her zaman merkezin temel amacı olmuştur. Çünkü merkezin iktidarı, sistemin sorunsuz işleyişine bağlıdır. Genişleme eğiliminde olan imparatorlukların, vergi geliri toplamak başta olmak üzere imparatorluğun idari yapısı içinde yer alan devlet bürokrasisini belli bir denetim altında tutma ve sadakalarını sağlama zorunluluğu söz konusudur. Bürokrasi içerisinde yer alan memurlar, dönem dönem kendi çıkarlarını merkezden daha önde tutabilmektedir. Merkeze gitmesi gereken verginin, görevlilerinin kendi ceplerine gitmesi siyasi yapıyı zayıflatan iktisadi işlevsel sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun örneklerinden biri XVIII.

³¹ Jay M. Shafritz, E. W. Russell, Christopher Borick, **Introducing Public Administration**, New York: Pearson, 2013, s. 209.

yüzyıl Fransa'sıdır. Bu dönemde Fransa'da devletin tüm vergi gelirlerinin yaklaşık dörtte biri vergileri toplayan bürokrat kesim tarafından açıklanmayan bir şekilde kaybediyordu.³²

Öte yandan ilk çağlarda imparatorluklarda bürokratların gücünü makamlarından aldıkları görülmektedir. Oldukça geniş araziler üzerinde egemenliğini devam ettirmek isteyen imparatorun, atanmış memurlardan oluşan bu sisteme yetki vermesi, yıllar içerisinde oluşan gelenek ve teamüller ile şekillenirken, oldukça sıkı bir biçimde belirlendiği de bilinmektedir. Verilecek vergilerin miktarının, türünün yanı sıra, yerel makamların yargılama hakları, dini, vb. törenlerin nasıl gerçekleşeceği gibi pek çok kanun uygulamaları görenekler sayesinde belli bir prosedüre göre gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla bu bürokrasi grubu ilk devlet yapılanmalarının ortaya çıktığı dönemden itibaren önemli bir güce ve yere sahip olmuştur. Asurlular, Persler ve pek çok ardıl imparatorlukta bu atanmış memurlar aracılığı ile idari sistemi yürütmeye devam etmiştir.³³

Weber, modern anlamda bürokratik yönetim sisteminin fikri temellerini oluştururken önemli ölçüde Roma İmparatorluğundan etkilenmiştir. Weber açısından bu imparatorluğun, güç ve otoritesini geniş ölçüde bürokrasisine ve askeri örgütlenmesine borçlu oluşu önemlidir. Weber'e göre Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, bürokrasinin bozulup çökmesiyle açıklanabilir. Dolayısıyla bürokrasinin çökmesinin nedeni de mali ve ekonomik politikaların bürokrasiyi olumsuz biçimde etkilemesi olduğu söylenebilir.³⁴ Ahemeniş İmparatorluğu gibi, Romalılar da büyük imparatorluklarını yönetmede yardım etmek için yerel seçkinlerin hizmetlerini bir araya getirmişlerdir. Yerel yönetimleri büyük ölçüde sağlam tutarak, günlük yaşamlarına devam etmelerini sağlamışlardır. Fakat Ahemeniş, Pers veya diğer herhangi bir eski imparatorluğun aksine, iktidar seçkinlerinin Roma İmparatorluğu'nda elde edebilecekleri bir tavan olmamıştır.³⁵

³² Clive Ponting, Clive Ponting, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, Çev. Eşref Bengi Özbilen İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s. 128.

³³ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, İstanbul: İmge Yayınevi, 2002, s. 99.

³⁴ Özer, s. 48.

³⁵ Chua, s. 32.

Geleneksel dönem imparatorluklarının devasa yapıları içerisinde, sistem eşgüdümlü ve hiyerarşik bir iş bölümü üzerine kuruludur. Bu dönem bürokrasilerinde var olan emir-komuta zinciri ilişkisi, örgütlenmenin disiplini bakımından bizi Roma lejyon sistemine götürür. Bu açıdan imparatorlukların işlevsel alanda etkilerini güçlendiren bürokrasi ve askeri yapının uyumlu çalışmasında belli kurallara riayet önemlidir. Sistemde yaşanan sorunlar, merkez ve çevre arasındaki ilişkileri zarar vereceği için, imparatorluğun siyasi birimlerinin eşgüdümlü çalışması önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu örneğine bakıldığında kuruluşundan itibaren güçlü bir bürokratik imparatorluk örneği olduğu söylenebilir. Bu sistemli yapı içinde imparatorluğun düzenli nüfus ve arazi tahriri yapılmıştır. Tımar sisteminin uygulanmasında irsî kiracılık takip edilmiştir, ancak bu devasa bürokrasi ve toprak sisteminin bozulması imparatorluğun da çöküşünde etkili olmuştur.

Güçlü merkez ve kontrol ağlarının zayıflaması öncelikle içeride sorunları tetiklemektedir. Bu açıdan imparatorluk, bürokrasiler aracılığı ile kontrol alanlarında sadece süreci değil, çıktıları da denetim altına alabilmiştir. İç ve dış politikalar (antlaşmalar, ittifaklar, savaş ve barış kararları, dış ticaret ve parasal ilişkiler, vergilendirme, eğitim, nakliye, para, ticaret, vb. ilgili) içerisinde bürokrasinin düzgün işlemesi ve bürokratlar aracılığı ile İmparatorluk merkezi çevre üzerinde denetimini sağlamaktadır.³⁶ Büyük bir bürokrasi örneği olan Osmanlı İmparatorluğu'nda tımarın yanı sıra her anlamda kayıt ve kontrol önemli olmuştur. İmparatorlukta, Biründaki³⁷ kapıkulu sayı ve maaşlarına ilişkin bilgilerin sürekli olarak kayda alınması, bürokrasiyi sadece memur boyutu ile değil askeri boyutu ile de bir bütün olarak ortaya koymaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun ömürlü oluşunun bir nedeni de bürokratik işlemlerini başarıyla sistemleştirmesidir. Öte yandan pek çok imparatorluğun bürokratik sistemini diğer selef imparatorluklardan almış olması da şaşırtıcı değildir. Bu açıdan gerek idari gerek askeri sistemler deneyimler şeklinde

³⁶ Doyle, s. 39.

³⁷ Osmanlı Sarayı Enderûn ve Bîrun olarak ikiye ayrılmaktadır. Enderûn, Padişahın özel hayatını sürdürdüğü, Bîrun ise onun dış dünya ile olan bağını sürdüren birimdir. İnalcık, Enderun'un padişahlar için bir mektep olduğunu belirtir. Fâtih kanûnnâmesine göre Bîrun dış dünya ile ilişkilerin sürdürülmesinde görev alan amirler derecelere göre sırlanmıştır: Yeniçeri ağası, mîralem, kapıcıbaşı, mîrâhûr, çakırcıbaşı, kapıcılar kethüdası, cebecibaşı, topcubaşısıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ:1300-1600**, Çev: v. R. Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 86-87).

aktarılmaktadır. Bizans'ın çeşitli kurumlarında Roma örneğini tekrar etmesi gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer emperyal kurum oluşumları dikkat çekicidir.³⁸

Görüldüğü gibi, bürokrasiler ilerlemeyi sağladığı kadar eşzamanlı olarak da çöküşü hızlandıran araçlardır. Sadece imparatorlukların değil insan örgütlenmelerinin her ayağında bu örgütlenme tipi büyük öneme sahiptir. Çin İmparatorluğu'nda ya da Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu şekli ile bir bürokrasi sahibi olamayan Kutsal Roma İmparatoru, öteki uygarlıklardaki mevkidaşlarından daha zayıf bir temelde meşruiyet arayışına yönelmiştir. Bu açıdan bürokrasi ya da güçlü siyasi-merkezi yapı sistemin bel kemiğidir. Aksi durumda Orta Çağ Avrupası'nın imparatorlukları gibi dinsel referanslar ve geçmiş dönem imparatorluk özelemleri ile kurulmaya çalışılan iktidar arayışı karşımıza çıkar.

İmparatorluğun yarattığı egemenlik alanının iç politik alanda güçlü olmasının yanı sıra uluslararası alanda da etkin nüfuzu önemlidir. Bu açıdan ikna ve zorlama, muhtemelen en etkili yöntemler olarak düşünülebilir. Ancak Doyle, emperyal gücün, belli bir amaç için daha az masraflı güç kullanım arayışına dikkat çekmektedir. İmparatorluk, gücünün paylaşılan sözleşmelerin etkisinden uzak bir yere konumlandırılmasını sağlar. Emperyal devlet, çevresel toplumun ve merkez toplumun kaynaklarını, uluslararası sistemde bir devletin ulusal kaynaklarını aşan gücünü kullanır.³⁹ Bunu da yaparken sadece iktisadi, siyasi, sosyal ya da askeri değil hukuk sistemi de önemli bir araç haline gelebilmektedir. Bu açıdan hukuk sistemi bize iki yönlü bir okuma sağlamaktadır. İlki imparatorluğun kendi hukuk sistemini yaratması ve ikincisi dış politik alanda bunun hegemonik üstünlük arayışının bir parçası olarak emperyal yayılma ile uygulanmasıdır.

Hukuk sistemi yaratımının en önemlilerinden biri Roma hukukudur. Roma, başlı başına kamu hukukunun monarşik bir iktidarın kurumsal ve bölgesel uygulama biçimini oluşturan bir örnektir. Roma İmparatorluğunda sistemin şekillenmesindeki ana hedef emperyal bir monarşi ile devleti hükümdarın otoritesine teslim etmek ve kurumları korumaktır. Bu sayede, iktidar tekeli lider lehine güçlendirilmiştir. Şekil

³⁸ Barkey, s. 98.

³⁹ Doyle, s. 42.

2'de görüleceği gibi, Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru olan Augustus'un yarattığı bu yapı, ülkede yaşanan sorunlara karşın yerini korumuştur. İmparator, senato⁴⁰ ve kent 'pleb'inin⁴¹ bağlı olarak işleyişi sağlamıştır. Bu açıdan imparator, senato, pleb ya da ordunun gözüne saygın biri gibi olarak kalmak zorunda idi. Aksi durumda kalıcı bir unvan sağlayamazdı. Bu açıdan temel nokta yine imparatorun uygulama gücünde saklı olmuştur. Caligula döneminde yaşanan katliam, ya da Neron (54-68) döneminde yaşanan bunalımlar dahi imparatorluğun yarattığı monarşiyi yıkmamıştır. Dolayısıyla Roma sistemi tüm karmaşaya rağmen uzun süre ayakta kalabilen bir yapıdadır.⁴² Augustus'un oluşturduğu yapı içinde senato yasaları hazırlayan bir birim görevine de sahipti, ancak imparator senatoya ilişkin önemli kararlar alabilmekteydi; örneğin senatörlerin senatoya sürekli geç kalması üzerine, Augustus MÖ 17 yılında, geç gelen senatörlerin ceza ödeyeceğini duyurmuştur.⁴³

Başta da kısaca değindiğimiz gibi imparatorlukların siyasi rejimlerinin yapısı önemlidir. Genellikle hükümdarın kararları ile işleyen bu süreç farklı imparatorluklar içerisinde farklı uygulamalar ile ilerlemiştir. Roma İmparatorluğunda olduğu gibi bir cumhuriyet anayasası ekseninde kararların alındığı ve uygulandığı senato önemli bir organdır. Her ne kadar hükümdarlar karar alıcı olsa da bürokrasinin işleyişinin yanı sıra sistemin kendi karar alma ve denetleme mekanizmalarının politika belirlemedeki rolünü gösterir. Osmanlı İmparatorluğu'nda sıkı bir merkezîyetçilik anlayış hâkimdi. İmparatorluğun siyasi ve toplumsal yapısı içinde önemli görüşmelerin yapıldığı ve kararların alındığı yer de Dîvân-ı Hümâyûn idi. Dîvân-ı Hümâyûn padişah adına karar vermesi açısından önemli bir kurumdur. Bürokratik işlemlerin hızlanması için çalışan bu kurumun tam anlamı ile gelişimi Fatih Sultan Mehmet Döneminde

⁴⁰ Roma'da senatonun gücüne bakacak olursak Ceasar'ı öldürenler senato üyeleridir. Senatörler Ceasar'ı 23 bıçak darbesi ile öldürmüşlerdir. Cumhuriyeti tek adamın yönetiminden kurtarmak isterken aslında senato Ceasar'lar çağının başlamasına yol açmıştır. Çünkü o tarihten sonra sadece Roma hükümdarları değil pek çok imparator Ceasar olacaktır. Yine Ceasar'ın ölümü ile Roma büyük bir kaosa sürüklenmiştir. Senatus Caesar'ın suikastçilerinden yana tutum sergilerken, konsül Antonius da iç savaş ile senatus'u yok etmek istemekteydi. (Ayrıca bilgi için bkz. Eutropius, s. 169-170).

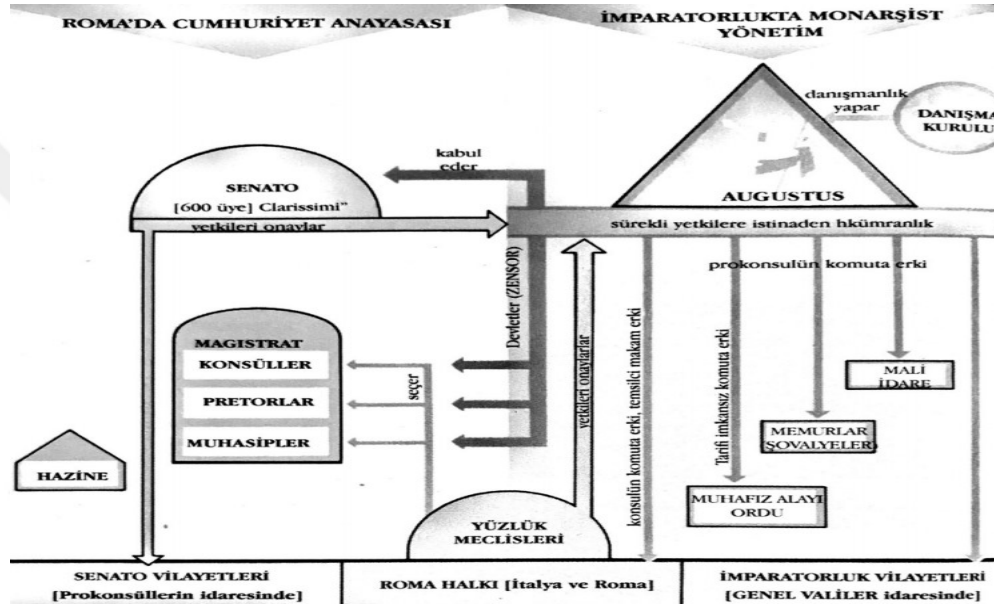
⁴¹ Pleb olarak adlandırdığımız toplumsal sınıf çalışan insanları ifade etmektedir. Roma'da otuz beş kabileden oluşan kent plebi mevcuttu.

⁴² Paul Le Roux, **Roma İmparatorluğu**, Çev. İsmail Yergüz. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 21-31.

⁴³ Susan Wise Bauer, **The History Of The Ancient World From The Earliest Accounts To The Fall Of Rome**, New York: W. W. Norton & Company, Inc., 2007, Bölüm 79.

olmuştur. Ayrıca bu kurum pek çok açıdan çağı içinde öne çıkan kurumsallaşmanın da örneği olmuştur. ⁴⁴

Şekil 2 Erken Dönem Roma İmparatorluğu'nda Anayasa ve Yönetim⁴⁵

Kaynak: Hermann Kinder, Werner Hilgemann, **Dünya Tarihi Atlası Cilt I.** Ed. Hüseyin Bağcı, Ankara: ODTU Yayınları, 2007, s. 92.

⁴⁴ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Ahmet Mumcu, "Dîvân-I Hümâyûn", **İslam Ansiklopedisi**, s. 430-432. (Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-humayun>).

⁴⁵ 600 üyeli senatoda karar alma sayısı 400 olarak M.Ö. 11 yılında değiştirilmiştir. Öte yandan Octavius 56 yıl boyunca Roma yönetiminde kalmıştır. Octavius yönetimi boyunca Eutropius'un ifadesi ile bir Roma vatandaşı gibi yaşamış, halkına karşı cömert, önemli konumlara atadığı dostlarına da güven sağlayan biri olarak yönetimini sürdürmüştür. Augustus'un halefleri senato ile sürekli karşı karşıya gelmişlerdi. Hatalı yönetimler en önemli sorun olmakla birlikte Octavius'un soyu M.S. 69'da Nero'nun intiharı ile sona ermiştir. Nero gerek halk gerek senato üzerinde büyük bir nefret uyandırmış, pekçok senato üyerini öldürmüştür. Nitekim Nero senatus tarafından düşman ilan edilmesi üzerine intihar etmiştir (Eutropius, s. 175, 183).

İmparatorluklar kuruldukları ilk aşamadan itibaren yapılarında var olan evrensellik iddiası kapsamında kendi düzenlerini daimî kılmak isterler, bu açıdan Hardt ve Negri'nin ifadesi ile imparatorluklar kendi *tüzel kavramının kalbinde yatan, bir etik-politik dinamiği* uygulamaya başlarlar.⁴⁶ Bu açıdan geleneksel imparatorlukların ideolojik yönlerinden ziyade dini yönlerinin ağır basması, hukuk sistemleri üzerinde de önemli derecede etkili olmuştur. Bu örneklerden biri de Ortodoksluğun kabulü ile Rus yönetim ve siyasi hayatında yaşanmıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Bizans hukuku toplu şekilde Rus topraklarına alınarak Vladimir Yasası oluşturulmuştur. Bu düzenlemelere göre Kilise hem kendi iç hukuki düzenlemeleri hem de aynı zamanda ahlaki suçlar gibi toplumsal temelde var olan sorunları yargı yetkisine almıştı. Böylece oluşan bu yeni sistemde Kilise yazılı Roma Hukuku'nu Karadeniz'in kuzeyine taşıyan önemli bir rol üstlenmekle birlikte, Rus hukukunu karma bir kimliğe sokmuştur.⁴⁷ Yine benzer şekilde Yavuz Sultan Selim döneminde Halifelik mevkiini alan Osmanlı İmparatorluğunun "İ'lay-ı kelimetullah" ekseninde hareket etmesi; Hristiyan kral ve imparatorlukların da Papa adına hareket etmelerinde bu kimlik tanımlamaları yer almaktadır.

İmparatorlukların oluşturdukları siyasi sistemler, kendi evrenselliklerini ürettikleri en güçlü alanlardır. Bu açıdan yüzyıllar boyunca imparator en güçlü simge olmuş ve toplumlar siyasi yapıdan önce imparatorlara sadakat bağı ile bağlanmıştır. Bu yapının özellikle doğuda patrimonyal bağlar ile ilerletilmesi sonrası dönemlerde batı ve doğu arasında değişen siyasal yapıların da temelini oluşturacaktır. Nitekim geleneksel imparatorluklar döneminde din ve ideolojik kimliklerin devreye girişi ile süreç farklı bir boyut kazanmıştır. Kimlik tanımlamalarında din toplumları bir araya getirirken, ötekilere karşı savaşları meşrulaştırmaktadır. XVI. yüzyıl sonrasında sistemde yaşanacak yeni gelişmeler, imparatorlukların hukuk sistemi, birey hakları, mülkiyet hakları gibi pek çok yeni gelişme ile geleneksel dünyanın siyasi yapısında büyük bir değişim ortaya çıkaracaktır. İmparatorlukların demokratikleşme hareketleri ve devrimler ile değişen doğaları imparatoru güçsüzleştirirken hukuk yapıları daha da öne çıkacak ve bireyin kimlikleri tekin gücü karşısında artacaktır.

⁴⁶ Hardt ve Negri, s. 35.

⁴⁷ Harun Yılmaz, **Rusya'da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi**. İstanbul: Versus Yayınları, 2006, s. 23.

b. Askeri – Teknolojik Yapı: Fetihler, Demografi ve Demir

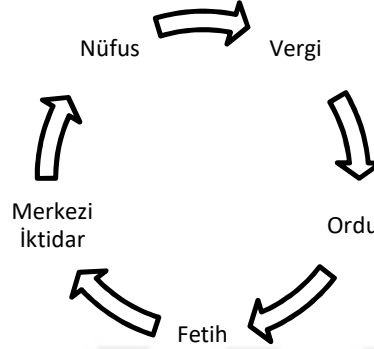
İmparatorlukların emperyal yapılarının bağlı olduğu en önemli araç şüphesiz askeri güçtür. Askeri gücün sağlam ve olası savaflara hazır olması dinamik bir imparatorluk yapısının göstergesidir. Eş zamanlı olarak askeri yapı süreklilik içinde ilerleyen bir örgütlenmedir. Dolayısıyla bu örgütlenme istikrarlı ve değişmez unsurlardan ziyade sürekli olarak güçlü bir mobilite ve gelişim göstermek zorunda olan stratejik bir yapılanmadır. Askeri gücü besleyen beşerî sermaye vergi ve fetihlerdir; bağlı olduğu araçlar ise iktisadi ve teknolojik kapasitedir. Örneğin Moğol seferlerinin en dikkat çekici yönü ordularının büyüklüğüdür. 700 bin civarında bir nüfusa sahip olan Moğolların güçlü bir orduya sahip olmasının kilit noktası, 20 yaş üstü ve 60 yaş altı erkeklerin çok büyük bir bölümünün askere alınması ve topraklarına kattıkları bölge halklarını da doğrudan askere almalarıdır.⁴⁸

Geleneksel imparatorluklarda beşerî sermaye, ordu ve merkezi iktidarın güçlenmesi açısından doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Şekil 2 ‘de görüleceği gibi vergi orduyu beslerken, ordu da yeni fetihler ile vergi kaynakları sağlamaktadır. Bunlar sayesinde merkezi iktidar güçlenmektedir. İmparatorlukların emperyal yayılımları için yaptıkları istilanın aracı olarak askeri güç imparatorluklara devletlere büyüme ve tahakküm kurma imkânı veren önemli bir araçtır. Ancak bu aynı zamanda büyük bir iktidar ikilemi de yaratmaktadır. Çünkü bu dolaylı ilişki nedeni ile imparator iktisadi kaynakları, ülke nüfusunu yoksullaştıracak olmasına rağmen askeri alana yönlendirmeyi seçebilir.⁴⁹

⁴⁸ Christon I. Archer, vd., **Dünya Savaş Tarihi**, Çev. Cem Demirkan, İstanbul: Tümsamanlar Yayıncılık, 2006, s. 164.

⁴⁹ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012, s. 80.

Şekil 3 Geleneksel İmparatorlukların Merkezi Güç Döngüsü

Erken devletlerin ve imparatorlukların ana işlevi savaş yapma üzerine kuruludur. Geleneksel imparatorluklar, Roma, Ahameniş, Moğol örneklerinde gördüğümüz gibi savaş makineleri gibi işlemektedir. Savaş olgusunun önemli bir yanı da pek çok imparatorun geleceğinin savaştaki başarılarına bağlanmasıdır. Çünkü merkezin gelirini ve refahı artırmanın genellikle en kolay yolu, bir komşu devlete saldırmaktır. Devletin bu işlevi yaklaşık 1000 yıl boyunca değişmeden sürmüştür.⁵⁰

Buradaki temel belirleyici nokta esasen teknolojik gelişim ve insan gücünün kullanımıdır. Teknolojik unsurlar dediğimizde akla ilk gelen icat edilen silahlardır. Çünkü imparatorluklar bir anda belli silah ve askeri icatları gerçekleştirmemiştir. Dünya tarihinde neolitik çağda (MÖ 8000-4000) yay, ok, hançer, mızrak ve sapan kullanımı zaten yaygındı. Ancak bunların büyük savaflara uyarlanmış hali sistemi değiştiren etkiler doğurmaktadır. Pers İmparatorluğunda Kiros dönemine bakıldığında M. Ö. 539 da Kiros, oluşturduğu süvari birlikleri ile farklı taktikler uygulamaya başlamıştır. İlk aşamada savaş arabaları odunun mobilizasyonunu kolaylaştırırken, atlı okçular düşmanı kuşatıp onları ok yağmuruna tutuyor, cirit kullanan süvariler düşman saflarına cirit atıyordu.⁵¹ Ancak teknolojik üstünlük ya da asker sayısının fazlalığı her zaman galibiyet sağlamamaktadır. Roma ve Kartaca'nın I. ve II. Pön Savaşlarında bunu net olarak görmekteyiz. Kartaca her ne kadar

⁵⁰ Ponting, s. 129.

⁵¹ Archer, vd. s. 38.

Roma'ya karşı yenilmişse de yaklaşık 15 yıl boyunca, ordusunun yüzde 33'ü, Roma ordusunun yüzde 75'ini oyalamıştır.⁵²

Tablo 1 Geleneksel İmparatorlukların Askeri Personel Sayıları

İmparatorluklar	Askeri Personel Sayısı
Moğol	1219 yılı – 150.000 1227 yılı – 129.000
Osmanlı	1761 yılı – 196.847
Roma	324 yılı – 900.000
Prusya	1732 yılı – 83.000
Fransız	1799 yılı – 400.000
Pers	480 yılı – 800.000
Bizans	IX. yüzyıl – 96.000
Rus	1630 yılı – 92.000

Kaynak: Vernadskiy, Moğollar ve Ruslar s.56,151; Gabor Agoston, “Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia 1500-1800”, Explorations in Russian and Eurasian History, Vol. 12. No. 2, 2011, s.304; Kinder ve Hilgemann, **Dünya Tarihi Atlası, Cilt.1** s.103; Kinder ve Hilgemann, **Dünya Tarihi Atlası, Cilt.1** s.281; Fredrik C. Schneid, “The French Revolutionary and Napoleonic War”, erişim adresi: <http://ieg-ego.eu/en/threads/alliances-and-wars/war-as-an-agent-of-transfer/frederick-c-schneid-the-french-revolutionary-and-napoleonic-wars> , 21.05.2019 ; Archer, Dünya Savaş Tarihi, s.42; Archer, vd., **Dünya Savaş Tarihi**, s.117; Fredick Kagan ve Robin Higham, **The Military History of Tsaris Russia**, Palgrave Mcmillan, 2002, s.33

Askeri üstünlük ya da başarı eş zamanlı olarak merkezi gücün kontrol ve gücü ile bağlantılıdır. Roma'ya bakıldığında güçlü bir imparatorluğun askerî açıdan strateji planlayıcıları yetiştiren resmi bir “savaş okulu” gibi olduğu görülmektedir. Bu sayede imparatorluk lejyonları V. yüzyıl boyunca katı disiplin geleneği ile üstün teknolojisini ve dolayısıyla da imparatorluk merkezini korumayı başarmıştır.⁵³ Roma İmparatorluğu'nun bu güçlü yapısının kaybolmasının ardından Batı'da âdemi merkeziyetçi yapının ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Roma İmparatorluğu'nun örnek alan ardıl Batı imparatorlukları onun bu gücü ve askeri kapasitenin sırlarını öğrenme adına yüzyıllarca onu tekrar tekrar incelemişlerdir. M.S 390 yılı dolaylarında, Flavius Renatus Vegetius'un Romalıların askeri uygulamalarına ilişkin *De Rei Militarii* (Askeri Konular Hakkında) toplu tarih yazıları IX. yüzyılda, Karolenj İmparatoru I. Lothar, İskandinav işgallerine karşı başarılı bir strateji oluşturmaya yardımcı olması için özetlendiği gibi XIII –XVI. yüzyıllar arasında

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Archer, vd. s. 79- 84.

⁵³ Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, Çev. Füsün Tayanç- Tunç Tayanç İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014, s. 64-65.

birçok bölgesel dile çevrilerek (Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Almanca, İspanyolca, belki de İbranice) savaş taktik ve yöntemlerinde üstünlük sağlama adına kullanılmıştır.⁵⁴ Batı'nın bu dönemde yaşadığı askeri sorunların yanı sıra askeri örgütlenmesini güçlü merkezileşme anlayışı üzerine inşa eden Osmanlı İmparatorluğu örneğine baktığımızda yeniçeri ve tımar sistemi ile emperyal yayılımında güçlü bir merkezi ordu sistemini yüzyıllarca kullandığı görülmektedir.

Askeri güç dediğimizde eş zamanlı olarak siyasi, teknolojik ve iktisadi güç de beraberinde düşünülmektedir. Siyasi ve iktisadi gücün eksikliği teknolojik gelişimi ve gücü büyük oranda zayıflatmaktadır. Dolayısıyla iktisadi kaynaklar askeri bütçenin desteklenmesinde fetihler ve vergiler ile sağlanırken bu eşzamanlı olarak siyasi yapının da gücünü beslemiştir. Örneğin iyi bir askeri sisteme sahip olmak aynı zamanda imparatorlukların sosyo-kültürel yapısına bağlıdır. İmparator Kiros dönemine bakıldığında yerel yöneticilere ve askerlere toprak verdiği bilinmektedir. Böylece bu arazi sahipleri, devlete duruma göre savaş arabası, süvari ya da okçu yetiştirerek arazilerin karşılığında hizmet sunmuşlardır.⁵⁵ Bir diğer örnek de Osmanlı İmparatorluğunun en hayati yapılanması olan tımar sistemidir. XVII. yüzyıl sonrasında tımar sisteminde yaşanan sorunların fetihler üzerindeki etkisi ve iç istikrarın bozulmasındaki rolü unutulmamalıdır.

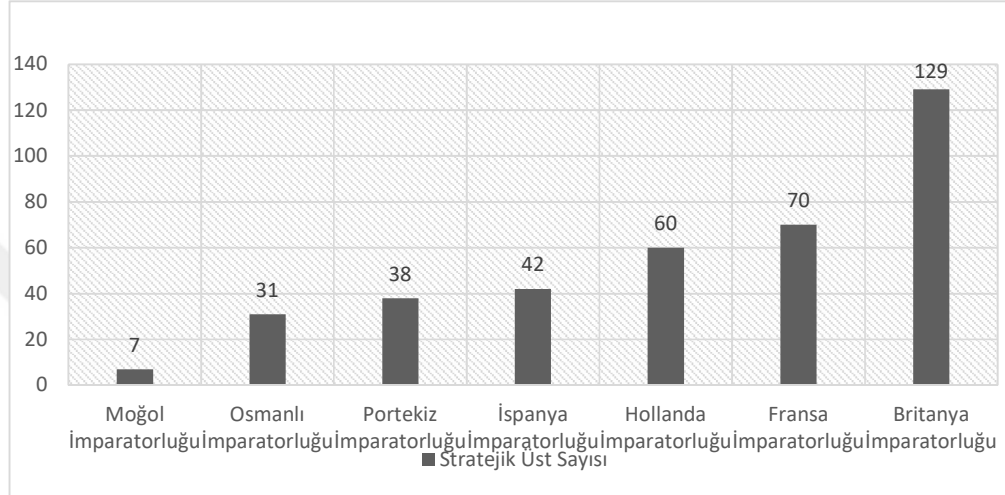
Emperyal yayılımın bir yansıması olan fetihler imparatorluğun gücünü artırır, bu sayede büyük güçlerle rekabet edebilmek için insan ve malzeme kaynaklarını da arttırmış olurlar. Tarih boyunca pek çok imparatorluğun güçlü ordularla savaşlarına tanık olmuşuzdur. Devletler varlıklarını ve bekalarını savaşlar üzerinden sürdürmüşlerdir. Savaşların yürütülmesinde askeri üslerin önemli yeri vardır. Üsler imparatorlukların hızlı ve aktif karar uygulama merkezleri olmakla birlikte o coğrafya üzerinde sosyo-kültürel ve siyasi etkisini de güçlendiren bir unsurdur. Bu açıdan tarih boyunca büyük imparatorluklar askeri ya da ticari bölgeler elde etmeye yönelik uygulamalar gerçekleştirmiştir. Grafiğe bakıldığında zamandan bağımsız olarak özellikle deniz imparatorluklarının üs ve liman bölge elde etmede öne çıktıkları görülmektedir. Britanya İmparatorluğu örneği diğer tüm imparatorluk

⁵⁴ Parker, s. 4.

⁵⁵ Archer, s. 37.

örneklerinden daha fazla üsse sahip olmuştur. Günümüzde de daha sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz gibi ABD bu alanda öne çıkan yeni imparatorluklardan biri olacaktır.

Grafik 1 Geleneksel ve Modern İmparatorlukların Üs Sayıları⁵⁶

Kaynak: Robert E. Harkavy, *Strategic Basing and the Great Powers, 1200–2000*, NewYork: Routledge, 2007.

Öte yandan devletin ya da imparatorluğun yayılması güvenliğini artırma ve savunma ihtiyacını da ortaya çıkarır. Japon devlet anlayışında var olan yayılmacı yaklaşım bunun bir örneğidir. İmparatorluğun sürekli olarak genişlemesini savunanlar, birikimli kazançların emperyal güvenliği sağlayacağını iddia etmişlerdir. Buna karşılık, imparatorluğun yaşadığı çevresindeki kayıpların, emperyal çekirdekte kolayca iktidarın çökmesine neden olabileceği gözden kaçırılmıştır. Nitekim iktisadi bunalım, askeri kaynakların azalma ve stratejik ilerleme pozisyonlarının kaybedilmesi emperyal savunmanın artan zorluğu ile sonuç çöküşe neden olmuştur.⁵⁷ Ayrıca imparatorlukların emperyal yayılımlarının yarattığı aşırı genişleme bir süre sonra kaynaklarının ve egemenlik alanlarının kontrol edilmesini de zorlaştırmaya başlayacaktır. Özellikle Roma'nın çöküş dönemi düşünüldüğünde aşırı genişleme ile

⁵⁶ Grafiğe dair veriler Robert E. Harkavy'nin *Strategic Basing and the Great Powers, 1200–2000* adlı çalışmasından elde edilmiştir. Burdaki datalar fetih ve sömürgecilik ayrımına tabi olmaan total üs sayılarına ilişkindir.

⁵⁷Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics And International Ambition*. Cornell University Press. Ithaca And London, 1991, s. 4.

birlikte savunmanın zorlaşması anti-emperyal güçlerin imparatorluğa saldırmasına bağlı olarak çöküşünü hızlandırmıştır.

Geleneksel dönemin en önemli teknolojik gelişmelerinden biri dökme demir gereçlerdir. Bunlar Çin’de MÖ VI. yüzyılda ortaya çıkmışken, Arapların dökme demiri MS XI. yüzyılda kullandıkları bilinmektedir. Avrupa’ya bakıldığında ise onların bu gelişmeyi tam anlamı ile 1380’e dek öğrenemedikleri görülmektedir.⁵⁸ Ancak Avrupa’nın geç dönemde bu teknolojiye sahip olması onun hızlı ilerlemesine bir engel olmamıştır. Özellikle deniz imparatorluklarının teknolojik gelişimleri sayesinde emperyal yayılımlarını kıtalar arası mesafelere taşıması bunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Teknolojik gelişime ilişkin ilginç durumlardan biri de ortaya çıkan ikilemdir. Çin’de “Savaşan Devletler Çağı”nda hanedanlar arası yaşanan savaş yıkım ile birlikte teknolojik gelişimlerin de yaşandığı bir ikilem dönemidir. Çinlilerin M.Ö. 500’den itibaren büyük çapta demir dökümüne başlamışlar, yine dökme demirden yapılmış büyük miktarda aletler (baltalar, sabanlar, çapalar, kürekler, oraklar, keskiler ve bıçaklar) de savaşın gidişatı üzerinde önemli rol oynamıştır. Çin o dönem açısından çağın çok ilerisinde teknolojik üretimler gerçekleştirmiştir. ⁵⁹Ancak bunların kullanımı ve geliştirilmesi kendi kara imparatorluğu çevresinde kaldığı için bu teknolojik üstünlük diğer imparatorluklar ile güç mücadelesinde sınanmamıştır.

Yine bir diğer örnek Roma İmparatorluğu’dur. Roma İmparatorluğu’nda Augustus döneminde kullanılan silahların çevre devletler üzerinde yarattığı etkiye ilişkin Gibbons şu satırlara yer vermiştir:

“Roma silahlarının dehşeti, imparatorların ılımlılığına saygınlık kazandırıyor ve onları yüceltiyordu. Barışı koruyorlar, ne var ki, kendilerini her an için savaşa hazır tutuyorlardı. Onların davranışlarında adaletin egemen olduğu sürece komşu uluslar da kendilerini istilaya kalkışmayan Romalılara karşı saldırıda bulunma yoluna sapsadılar.”⁶⁰

⁵⁸ Ian Morris, **Dünyaya Neden Batı Hükmediyor? (Şimdilik)**, Çev. Gül Çağalı Güven İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2012, s. 458.

⁵⁹ Öte yandan askeri birliklerin beslenmesi ihtiyacı eş zamanlı olarak tarımsal üretimin artması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunun için MÖ V. Yüzyılda sulama kanalları açılmaya başlanmış ve Wu Krallığı döneminde MÖ 486 yılında Yang-çe ve Huai nehirlerini birleştiren uzun bir kanal çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kanalın açılmasının ardından bunu ikinci bir kanal çalışması takip etmiştir. (Archer, vd., s. 58).

⁶⁰ Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş Ve Çöküş Tarihi: Cilt 1**, Çev. Asım Baltacıgil, Ankara: B/F/S Yayınları, 1987, s. 28.

Görüldüğü gibi teknoloji, sadece askeri anlamda bir savaş kazanma değil aynı zamanda psikolojik olarak da itibar ve üstünlüğünü meşrulaştırma aracıdır.

Öte yandan dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri de savaş esnasında öğrenilen teknoloji ve stratejileridir. Çin İmparatorluğu, dönemdaşlarına göre teknoloji açısından ileride idi ancak, Hunlarla Moğollar, yüzyıllar boyunca Çin'in kuzey sınır bölgelerine yağma ve talan akınları düzenlemişlerdir. Çin, at üzerinde giden okçulardan öğrendiklerini (kuzeybatıdaki yarı barbar Ch'in devleti), iç savaş esnasında kuzeybatıda yerel beyliklere karşı kullanmıştır.⁶¹ Yine Cengiz Han Döneminde başarıların bir nedeni de kent sakini olan mühendislerin süvari birliklerine başarılı şekilde uyumlaştırılması olmuştur. Bu sayede mühendisler ile güçlendirilen ordu, bir düşman gücünü ne kadar kolay yenebiliyorsa, her türlü istihkâmı da hızla yok edebilmiştir.⁶²

Müslüman ve Çin teknolojilerini içeren Moğol ordusu, Avrupa'nın sahip olmadığı pek çok silaha sahiptir. Bu sayede Moğollar, Avrupa'nın duvarlı şehirlerine yalnızca Avrupalıların tanıdığı mancınık ve çarpma koçları ile değil, aynı zamanda nafta, ilkel roket fırlatıcıları ve patlayan kimyasalları korkunç kokularla saçan bombalarla da saldırmıştır. Teknoloji sahip olan açısından askeri avantajlar sunarken onunla ilk kez karşılaşan halklar açısından ise korkutucu sonuçlara yol açmaktadır. Nitekim Moğolların hızlı yayılmalarında teknolojinin büyük bir rolü vardı. Bu dönemde Rusya ve Doğu Avrupa Moğollara karşı duramamıştır. 1240 yılında Kiev'in yıkımı, Avrupa'da büyük bir korku yaratmıştır.⁶³

Geleneksel imparatorlukların güç algısı üzerinde en büyük değişim teknolojik olarak ateşli silahlar olmuştur. Ateşli silahlar beşerî faktörün yüzyıllar boyunca en büyük belirleyici güç rolünü değiştirmiştir. İlk başta basit mekanizmalı ateşli silahların ve barut sadece savaş alanlarındaki ölü sayısını arttırmamış aynı zamanda toplumlar üzerinde psikolojik etkilerde yaratmıştır. Bu sayede devletler sadece

⁶¹ Neil Faulkner, **Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberallere**, (Çev). Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitapevi, 2014, s. 62.

⁶² Morris, s. 450.

⁶³ Buna dair çok ilginç efsaneler söz konusudur. Moğolların bir çekirge bulutu gibi saldırdıkları ve süvarilerinde ateş püsküren ejderhalar var olduğu söylentileri vardır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Chua, s. 107-108.)

savunma noktasında değil saldırı noktasında da güçlü olabilmek adına hızla yeni teknolojiler üretmeye başlamıştır.⁶⁴

Son noktada, geleneksel dünyanın askeri gücü temelde beşerî ve iktisadi unsurlar ile sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Askeri olarak stratejik ve teknolojik üstünlük imparatorlukların emperyal yayılımlarının hızını artırırken eş zamanlı olarak çevreye de korku salmıştır. Teknolojik üstünlük sayesinde pek çok bölge imparatorluklar açısından hızla emperyal merkeze bağlanmıştır. Bunun önemli örneklerinden biri de 1453 yılında İstanbul'un fethidir. Dökülen topraklar sayesinde surlar yıkılmış ve teknoloji ile stratejinin birleştiği noktada İstanbul Osmanlı İmparatorluğu'nun bir anlamda kurucu merkezi halini almıştır.

Batı'nın Doğu'dan edindiği bilgi, büyük bir teknolojik atılım yapmasını sağlamıştır. Böylece 1500'lerden sonra dünya tarihi teknolojik ve askeri olarak üstün konuma gelecek olan Batı'nın imparatorlukları ve güç dengesi üzerinden şekillenecektir. Toynbee'nin dikkatini çektiği gibi "teknolojik devrim aynı zamanda bir toplumsal devrimdir". Çin örneğinde de görüldüğü gibi teknolojik atılım savaşan devlet çağında sürecin Ch'in hanedanlığı lehine değişmesini sağlamıştır. Tıpkı tarihin teknolojik aşamaları (yiyecek-toplayıcılığı, yiyecek üretimi, endüstriyalizm)⁶⁵ gibi imparatorluklar da buradan kendilerine ders çıkararak iktidar unsurlarına güç sağlarlar.

c. İktisadi Yapı: Toprak, Harca Ekonomisi, Vergiler

Tarih boyunca değişik dönemlerde mal ve hizmetin üretimi, devletlerarası ilişkilerde önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca siyasi iktidarın sağlanmasında iktisadi güç merkezin en önemli itici gücüdür. Akrabalık sistemleri, üretken olmayan bir yönetici sınıfı ve bunların yarattığı hiyerarşi içerisinde çeşitli vergi veya haraç veren alt sınıf söz konusudur. Antik dönemden başlamak üzere kapitalist döneme kadar tapınaklar ve saraylar merkez olarak çevrenin mülk ve artı ürünlerinin nihai

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Archer, vd., s. 223.

⁶⁵ Arnold Toynbee, **Tarih Bilinci**, İstanbul: Bateş Yayınları, 1971, s. 53.

yöneticileri olmuştur. İmparatorluk olma yolunda ilerleyen devletler ise fetih, vergi ve ganimet sistemini düzgün tesis etmeye çalışmışlardır.⁶⁶ Bunun en önemli nedeni de şüphesiz dış etkenlere bağlı bir dünyanın var oluşudur. Yani imparatorluklar salgın hastalıklar, kıtlıklar, savaşlar vb. pek çoğuna karşı korumasız bir ekonomik yapıdadır. Bu da imparatorluklar açısından geleneksel dönemde maddi üretimin sınırlılıklarını ortaya koyar. Böylece maddi tüketimin artması ile üretim ihtiyacının da artması ekonomik örgütlenmeyi Sombart'ın adlandırdığı gibi “harcama ekonomisi” ne dönüştürebilmiştir. Bu nedenle geleneksel imparatorluklar ve modern imparatorluklar dönemi dikkate alındığında kapitalizm ve burjuvazi öncesi her türlü ekonomi özünde harcamaya dayalıdır.⁶⁷ Ne kadar harcama odaklı olunursa olunsun geleneksel dönem imparatorluklarında temel nokta ihtiyaçların karşılanması olmuştur.⁶⁸

Bu açıdan geleneksel imparatorluklar kendi oluşturdukları iktisadi sistemlerini en basit anlamda, vergi, fetih ve ganimet sistemi üzerine inşa etmişlerdir. Bu dönemde ekonomi nerede ise doğrudan toprak bağımlı bir haldedir. Bu açıdan geleneksel imparatorluk ekonomisi savaş ve vergiden beslenmektedir. En basit anlamı ile bu şekilde ifade etmemizin temelinde geleneksel dünyanın tarıma dayalı iktisadi yapısı yer almaktadır. Tüm bu süreç için gerekli insan sermayesi hem üretici (çiftçi, tüccar) hem koruyucu (asker) hem de sistemi idame ettirici (bürokrat) olarak

⁶⁶ Christopher Chase-Dunn ve Joan Sokolovsky, “Interstate Systems, World-Empires and the Capitalist World-Economy: A Response to Thompson”, **International Studies Quarterly**, 1983, 27(3), s. 359.

⁶⁷ Werner Sombart, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, Çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2008, s. 24-25

⁶⁸ Sombart bu döneme ilişkin toplumsal eksende bir analize yer vermektedir. “Gerçek bir köylüyle gerçek bir zanaatkârın çalışma düzeni tekil üretime dayalı olup her ikisi de kendi köşelerinde yalnızca çalışabilmek amacıyla yaşamaktadırlar. Ressam gibi köylü ve zanaatkâr da ürettikleri şeyleri kendilerinden bir parça olarak saymakta ve üretmiş oldukları o nesneden ayrılmak istememektedirler. Köylü en sevdiği ineğinin mezbahaya götürülmesini nemli gözlerle izlemekte ve yaşlı Bourras'da tüccarın satın almak istediği pipo başlığını satma konusunda direnmektedir. Bir şey satılacağı zaman (değiş tokuş üzerine oturan bir ekonomik evrende) bu işlem en azından üreticisinin şanına layık bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Köylü ve zanaatkâr sonuna kadar ürünlerinin arkasında durmakta ne kadar nitelikli olduklarını göstermekten gurur duymaktadırlar. Zanaatkâr ve köylünün hile hurda, kötü ve kusurlu ürüne karşı neredeyse içgüdüsel denilebilecek bir tiksinti duydukları söylenebilir. Kapitalizm öncesi insanında zihinsel enerji yetersizliğinin yanı sıra bir de irade yetersizliği olduğu söylenebilir. Ekonomik yaşantıdaki inanılmaz yavaşlığın nedeni de budur. Amaç, her şeyden önce rahat yaşamaktır. Bu insanlar hiçbir şölen, eğlence fırsatını kaçırmamaktadırlar. Çocuklar okula gitmeyi ne kadar seviyorsa onlar da işe gitmekten o kadar hoşlanmaktadırlar. Başka türlü yaşamak mümkün olmadığı zaman, gerçekten paraya ihtiyaç duydukları zaman çalışmaktadırlar.” (Sombart, s. 32)

sistemde yer almaktadır. Merkezin vergi ve emperyal yayılım sonrası artı değerleri kendi bünyesine katmasına bağlıdır. Bu nedenle de askeri güçler, düşmanlarının ordularını olduğu kadar iktisadi kaynaklarını da hedef almaktadır. Merkez hazinesi darbe alan bir imparatorluğun askeri bütçesi de darbe almış demektir. 1130-1815 arasında İngiltere örneğinde de görüleceği gibi, tüm devlet gelirlerinin dörtte üçü ordu ve donanmaya harcanmaktaydı.⁶⁹ Bu gelirin sağlanmasında şüphesiz sömürgecilik faaliyetlerinin etkisi de önemlidir; ancak ordunun beslenmesi eş zamanlı olarak iktisadi sistemin istikrarında da önemlidir. Merkez bu sayede yeni emperyal yayılım alanlarını ve sömürgeleri ele geçirebilecektir.

Ekonomik örgütlenme yaygın olan iktidarın istikrarlı bir sistem ve etki alanı ortaya koymasında rol oynamaktadır.⁷⁰ Bu açıdan geleneksel imparatorlukların kuruluş ve gelişimleri döneminde ağırlık verdikleri en önemli noktalardan biri de iç-dış dengede iktisadi merkezileşmeyi sağlama olmuştur. Roma İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi aktif yayılmacı bir hedef ile başlayan emperyal yayılım bir süre sonra iktisadi kaygılar ile devam ettirilmiştir. Eşzamanlı olarak bu kaygılar, siyasi ve askeri sistemin merkezi yapısının korunmasına da bağlı olmuştur. Klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi yapısı düşünüldüğünde karşımıza *tımar* düzeninin çıkması şaşırtıcı değildir. Bu dönemde nakdi paranın sınırlılığı karşısında devlet mülkiyeti altındaki topraklarda, köylü üreticiler sayesinde elde edilen vergiler ile sipahi ağırlıklı bir ordu beslemektedir. Bu haliyle tımar, sadece toprak düzeni değil, aynı zamanda mali ve askeri düzeni de sağlayan güçlü bir sistem oluşturmaktadır.⁷¹ Toprak sahipliği noktasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda toprakların mülkiyeti devlete mîrî arazi rejimiyle bağlıdır. Miri topraklarda ekme ve üretim hakkı elde eden reaya, bu arazilerde şartlı kiracı olmuştur.⁷² Rus İmparatorluğunda yüzyıllardır uygulanan toprak paylaşımı ise sorunlu bir sistem olarak düşünülebilir. Rus topraklarında uygulanan *yeniden kara bölüşüm* (çerniy

⁶⁹ Ponting, s. 129.

⁷⁰ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt II: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi (1760- 1914)**, Çev. Elçin Deniz Ela, Gülben Şaş, Ali Rıza Güngen, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2013, Cilt 1, s.

⁷¹ Şevket Pamuk, **Seçme eserleri I Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Çev. Gökhan Aksay, İstanbul: İŞ Bankası Yayınları, 2016, s. 4-5.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz: Cenk Pala, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Örgütlenme", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 7, Sayı21, Yaz 1996.

peredel) uygulaması yeni ihtiyaçlara binaen toprakların yeniden pay edilmesi idi. Burada toprağın sadece niceliğine değil, verimliliğine de dikkat edilmekte idi. Hane halklarının topraklarına dokunulmaz ve kuşaktan kuşağa aktarılırdı. Bu paylaşım sistemi eşitlik açısından iyi bir uygulama olsa da paylaştırılan bu toprakların tek bir alanda olmaması ya da ince uzun bir hat üzerinde uzanması tarımsal açıdan oldukça elverişsiz bir işleyişe sahipti.⁷³

İmparatorlukların iktisadi yapısı açısından güçlü bir dinamo konuma gelen sadece toprak ve vergiler değildir; fetihler de önemli bir yere sahiptir. Ancak bunlar birbirinden bağımsız değişkenler değildir. Nitekim Avrupa’da hegemon bir güç olan İspanya İmparatorluğu’nun disiplinli piyade birliği ve savaş donanmasına sahip askerî gücü XVI. yüzyılda öne çıkmıştır. Ancak uzun soluklu bir askeri iktidar sağlayamayan İspanya’nın en büyük eksiği kendine ait bir ekonomi dinamiğinin olmamasıydı.⁷⁴ Bu nedenle de ana karada kendini koruyacağı bir sistem yaratmak yerine sömürgelerden taşıdığı artı değerleri kontrolsüzce sistemine dâhil etmiştir. Buna bağlı olarak da zaman içinde askeri gücü ana karada zayıflamış ve daha sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz gibi hegemonik üstünlüğünü askeri başarısızlıklarına bağlı olarak kaybetmiştir. İktisadi gücü zayıf olan ya da bunu sistematik şekilde kullanmayan güçler, askerî açıdan da üstünlüklerini bir süre sonra kaybetmekteydi. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu örneğindeyse tımar ne kadar önemli bir örgütlenme tipi olursa olsun iktisadi olarak onu, fethedilen tüm topraklarda yerleştirmeye çalışmamıştır. Aksine Doğu Anadolu, Bağdat, Basra, Mısır, Yemen, Eflak, Boğdan, Gürcistan ve Kuzeybatı Afrika gibi daha uzak ve merkezden oldukça esnek biçimde yönetilen bölgeler kurmuştur. Bu sayede imparatorluk vergi toplamaya önem vermekle birlikte, var olan toprak düzenlerine ancak sınırlı biçimlerde müdahale etmiştir.⁷⁵ İspanya’nın aksine Osmanlı İmparatorluğu’nun dayandığı iktisadi sistem belli ilkeler ile etki alanını yaratmış ve devam ettirmiştir.

⁷³ Murray Bookchin, **Devrimci Halk Hareketleri Tarihi 1905’ten 1917’ye Rus Devrimleri (Üçüncü Devrim/Cilt 3)**, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2011 s. 36.

⁷⁴ Münkler, s. 111.

⁷⁵ Şevket Pamuk, **Seçme Eserleri I: Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Çev. Gökhan Aksay, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016, s. 4-5.

Geleneksel imparatorlukların iktisadi dönüşümlerinin miladı XVI. yüzyılda Avrupalı devletlerin başlattığı birinci sömürgecilik hareketidir. Bu geleneksel imparatorluk iktisadi sisteminde toprak bağımlı mantığın hammadde arayışına dönüşeceği bir sömürü sisteminin ilk adımı olmuştur. Tek taraflı bir sömürü politikası ile üretim mantığından uzak gerçekleştirilen merkantilist iktisadi sistem kurulmuştur. O döneme kadar sistemde egemen konumda olan kara ve karma tip imparatorlukların sahip oldukları iktisadi egemenlik değişmeye başlamıştır. Deniz imparatorlukları, İspanya başta olmak üzere, Amerika Kıtasından Asya kıyılarına kadar uzanan bir bölgede değerli madenler peşine düşerek ana kıtalarına sürekli olarak altın ve gümüş taşımaya başlamışlardır. Böylece yeni bir iktisadi anlayış doğmuştur: Merkantilizm.⁷⁶

Knutsen merkantilizmi, devletin yönetim teorisi olarak tanımlarken merkantilist düşüncenin doğusunun İngiltere'nin dünya imparatorluğu olması ile paralellik gösterdiğine dikkat çekmektedir. Merkantilizmde bu açıdan en önemli noktalardan biri ticaret dengesi ve dış politika ilişkisidir. Zira İngiltere bunu en güzel şekilde uygulayan örneklerden biri olmuştur.⁷⁷ Merkantilizmin birikimci doğası, eş zamanlı olarak krizleri de beraberinde getirmiştir. Yeni Dünya'dan sağlanan değerli madenler daha sonraki başlıklarda ayrıntılı inceleyeceğimiz gibi, İspanya'yı önlenemez iktisadi ve hegemonik çöküşe sürüklerken, karşısında İngiltere hızla yerini alan güç olarak sisteme girmiştir. Bunun temelinde şüphesiz İngiltere'nin sistemin mantığına uygun iktisadi adımların atmış olması önemlidir.

Öte yandan geleneksel imparatorluklar dönemini piyasaların olmadığı bir dünya olarak düşünmemeliyiz. Çünkü bu siyasi kurumlar tarih dışı değil tamamen tarihin içkin bir parçası olarak iktisadi sistem üzerinde etkilidirler. Bu açıdan imparatorlukların güçlü piyasalar ve merkezlere ihtiyacı vardır.⁷⁸ Bu merkezler haber, mal, sermaye, insan gibi bilgi ve aynı paylaşımların akışının sağlandığı kent

⁷⁶ Merkantilizm tıpkı para ve değerli eşya gibi insan sermayesine de önem vermiştir. Bu açıdan merkantilistlerin nüfus politikası, Orta çağ düşüncesine uygun olarak, nüfus artışını özendirmiştir. Onlara göre iyi beslenmiş insan sayısı bir ülkenin en büyük hazinesidir. (Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2014, s. 45.)

⁷⁷ Torbjon L. Kuntsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, Çev. Mehmet Özey, İstanbul: Açılım Kitapevi, 2015, s. 133.

⁷⁸ Chase-Dunn ve Sokolovsky, s. 579.

ve kent-devlet alanlarıdır. Özellikle geleneksel imparatorlukların dönüşümünde rol oynatan kent-devlet yapıları önemlidir. Anvers, Venedik ya da Amsterdam gibi kentler ticaretin merkezi konumu ile özellikle Roma sonrası imparatorluk döneminde egemen kentler olmuşlardır. Dolayısıyla güç sistemi içinde ilk başta kent odaklı ticari yapılar Amsterdam'ın Anvers'i ikame etmesi, Londra'nın Amsterdam'ın yerine geçmesi şeklinde yeni ekonomik yapıların imparatorlukları besler yapıları şeklinde ilerlemiştir.⁷⁹

Kısacası iktisadi yapı geleneksel dünyada toprak- nüfus odaklı bir zenginleşme üzerine kurulu iken, XVI. yüzyıl sonrasında merkeze, değerli maden ve emtia toplayan merkantilist iktisadi fikir ile büyük bir değişim yaşanmıştır. Böylece merkantilizmin tüm değerli ürünlere dair var olan fikri nüfus politikasına uygulanmıştır. Bu durum tüm geleneksel imparatorlukların temel iktisadi politikasının bir yansıması olarak “*iyi beslenmiş insan sayısı bir ülkenin en büyük hazinesidir*”⁸⁰ anlayışını net şekilde ortaya koymuştur. İmparatorluklar kendi iktisadi alanlarını geleneksel dönem içerisinde yaratabilme imkânına sahip olmuşlardır. Bu açıdan geleneksel imparatorlukların fetih, ganimet ve vergi anlayışları ile şekillenen bir iktisadi dünya algıları söz konusudur. Ancak daha sonraki başlıklarda inceleyeceğimiz gibi coğrafi keşifler ile birlikte sistemde deniz imparatorlukları büyük bir değişime yol açacaktır. Bu modernleşme ile birlikte imparatorlukların diğer yapısal özelliklerini değiştireceği gibi iktisadi özelliklerini büyük ölçüde temelden değiştirecektir.

d. Sosyo-Kültürel Yapı: Barbarlar, Dinler, Sınıflar ve Çok kültürlülük

İmparatorluklara özgün yapısal özelliklerinin bir boyutunu da sosyo-kültürel yapı oluşturmaktadır. Tıpkı siyasi yapının oluşumu gibi sosyo-kültürel alanların üretimi de imparatorlukların doğrudan dâhil oldukları alanlardır. Geleneksel imparatorlukların sosyo-kültürel yapılarını şekillendiren unsurlar, bugünün

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fernand Braudel, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 30.

⁸⁰ Kazgan, s. 45.

dünyasından çok daha farklı bir atmosferin kabulüne ihtiyaç duyarlar. Çünkü kimlikler, ırk ve milliyetçilik gibi aidiyet bağlarının icat edilmediği bu dönemde bireyler sadakat ve doğumdan kaynaklı aidiyetler ile doğrudan kendilerini imparatorluklara bağlı hissetmektedir. Bu açıdan da sosyo-kültürel yapı genel olarak imparatorluk incelemelerinde göz ardı edilen bir başlık olmuştur. İmparatorlukların küresel politikalarına bağlı olarak askeri ve iktisadi güçleri öne çıkarılmıştır. Buradaki temel durum imparatorluğun kimlik tanımları ile bağlantılı olmasıdır. Çin İmparatorluğu'nda Konfüçyüsçü anlayışın hâkim olması gibi, Osmanlı'da İslam'ın ve Avrupa imparatorluklarında Hristiyanlığın sosyo-kültürel yapıyı büyük oranda şekillendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte imparatorluklar nerede ise XVII. yüzyıla kadar çoklukların merkezidir. Bu çok ile bahsettiğimiz çok kültürlü, çok dinli, çok etnili olmalarıdır. Bu açıdan imparatorlukların sosyo-kültürel yapıları kozmopolit uyum yaratımlarına bağlı olarak güç kazanabilen bir alan olmuştur. Ancak bu çokların içinde en temel ayrım barbar ve medeni farklılaşmasıdır. Çünkü imparatorluk refah alanı olarak barbarlara karşı medeni bir yaşam alanı sunmaktadır. Bu nedenle de bu aşamadan itibaren yaptıkları, iç ve dış politikada meşrulaştırılmanın ilk evresini oluşturur.

Geleneksel imparatorlukların etnik ya da dini yapılarına baktığımızda genellikle kozmopolit bir yapıda oldukları görülmektedir. Kiros, imparatorluğuna dâhil ettiği eyaletlerde farklı unsurları da toplum içerisinde rahat etmeleri için uğraşmıştır. Kiros Kudüs'teki tapınağı yeniden inşa ettirmiştir. İlginçtir ki o dönemde pek çok Yahudi Kiros'u bir tür Mesih olarak kabullenmiştir. Bu durum esasında imparatorlukların kozmopolit yapılarını, hoşgörüye dayalı yürüttüklerinin önemli bir örneğidir.⁸¹ Bizans İmparatorluğunda çeşitlilik gösteren nüfus içinde Latince Yunanca, Slavca, Kıptice, Arapça ve Berberice konuşan dil gruplarının varlığı imparatorluk içerisinde var olduğu iddia edilen 72 dilden sadece birkaçıdır.⁸² Yine Roma İmparatorluğunun ilk dönemlerinde hoşgörü halkın tüm inançları noktasında genel anlaşmayı sağlamıştır. Senato ve imparatorlar da uygulamalarında uyruklarının bütün dinsel görüşlerine dikkatle yaklaşmıştır. Çünkü Roma daha ilk

⁸¹ Archer, s. 37.

⁸² Burbank ve Cooper, s. 69.

başta dünyada pek çok farklı din ve inancın olabileceği gerçeğini kabul etmiş ve bunu uygulamıştır.⁸³

Ancak çok fazla grubun sistemde yer alışı özellikle barbar-medeni ayrımı gözetilmeksizin devam ettirilen politikalar bir noktada tıkanmıştır. İmparator Konstantinus döneminde Roma İmparatorluğunda barbar olarak nitelenenlerin orduya alınması günden güne sistemi yok edecek adımların ilki olmuştur. “Barbarlar” Roma lejyonerlerinin aksine hayatlarını genel olarak sistemsiz bir savaş ve yağma üzerine kurgulamış İskitler, Gotlarla Cermenlerden oluşmakta idi. Bunlar sadece lejyonlara değil zamanla saray askeri birliklerine de alınmaya başlamışlardır. Roma her ne kadar bunların savaşçılığından faydalanyor olsa da gücü asıl zayıflatan nokta, barbar olarak adlandırılan bu kavimlerin, Roma kültürü ve sistemini hor görmekle birlikte savaşlarda çoğu zaman kendi kanından olanlarla iş birliği yapmalarıydı.⁸⁴

Geleneksel imparatorlukların bu kozmopolit toplumsal yapılarının yanı sıra din de önemli bir kimlik yaratım olgusu olmuştur. Burada en önemli dönüm noktası şüphesiz İslamiyet’in ortaya çıkışıdır. Çünkü İslamiyet sonrasında dünya yeni bir din ile birlikte kimlik yaratımına girecektir. 600 yılı dolaylarında Ortadoğu coğrafyasında Sasani (İran) ve Bizans (Greko-Roma) imparatorluklarının hâkimiyeti vardır. Bizans İmparatorluğu bütünüyle Hristiyan’ken, Sasanilerde egemen din Zerdüştlüktü.⁸⁵ Dolayısıyla iki imparatorluğun farklı kimlik ve dini tanımlamaları ile ayrılan bu bölgede Hristiyanlığın üstün geleceği ve bölgede hâkim din olacağı düşünülürken İslamiyet yeni bir imparatorluk dini olarak ortaya çıkacaktır.

Ancak hoşgörü politikalarının yanı sıra bazı imparatorluklar, etki alanlarını yaratmada dinin gücünü kullanarak öncelikle iç politikada tekleşme yoluna gitmiştir. Elbette bunun uluslararası alandaki karşılığı da kendi emperyal yayılımlarını meşrulaştırmayı öteki din mensuplarına karşı gerçekleştirmeleri olmuştur. Nitekim iç politikada tekleşmede, asimilasyon ve sürgün politikaları kullanılmıştır. En önemli örneklerinden biri şüphesiz İspanya krallıklarının birleşmesinin sonrasında

⁸³ Gibbon, **Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş Ve Cöküş Tarihi Cilt 1**, s. 47-48.

⁸⁴ Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş Ve Cöküş Tarihi: Cilt 2**, Çev. Asım Baltacıgil, Ankara: B/F/S Yayınları, 1987, S. 35-36.

⁸⁵ Patricia Crone, “Dünyada İslamın Yükselişi”, (Ed) Francis Robinson, **Cambridge Resimli İslam Dünyası Tarihi**, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s.29.

yaşanmıştır. İspanya İmparatorluğu'nun güçlenmesi Endülüs Emevileri'nin Avrupa'dan sürgün edilmesine neden olmuştur. Yaklaşık 900 yıldır ülkede bulunan Müslümanlar büyük bir sürgün ile karşı karşıya kalmış ve Hristiyanlığı kabul etmeyen ya da ülkeden kaçmayı reddedenlerin öldürülmesi cezaları ile karşı karşıya bırakılmıştır. Burada sadece Müslümanlar değil Yahudiler de benzer şekilde bu asimilasyon politikaları ile karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık, Moğollar dünyadaki bütün güçlerden daha çok farklı dinlere hoşgörülüydü. Hülâgû Han döneminde orduda her tarikattan Müslümanlar ve Hristiyanlar vardı. Danışmanlarından biri parlak Şii gökbilimci Nasir ad-Din Tusi idi. Dahası, Hülâgû'nün annesi ve iki karısı Hristiyan'dı ve çoğu kendisini kurtarıcı olarak gören Orta Doğu Hristiyanlarını yetiştirmesini kolaylaştırmıştır.⁸⁶

Sosyo kültürel yapıların temelinde, bir anlamda imparatorlukların iç dinamik sermayesi olan halkın kimliklerini şekillendirme amacı vardır. Geleneksel imparatorlukların halkları için yarattıkları alanlar modern imparatorluklar ve büyük güçler dönemlerinin kültür sistemleri altında toplumların siyasi kültürlerini yaratmıştır. Kültür siyasi ve sosyal olarak imparatorluk yapılarının her alanına sirayet ederek, üst yapı kurumlarının, toplumun yapısını belirlemesiyle ortaya çıkmaktadır.⁸⁷ Bu açıdan birey, geleneksel dönemde pasif bir özelliğe sahipti. Bireyler, tarımsal yerleşik düzende kendine sunulan güvenlik arayışı ile hayatını idame ettirmeye çalışırken, imparatorluk açısından büyük askeri ve iktisadi (vergi toplama) bir sermaye olmuştur.

Sosyo kültürel yapının kozmopolit unsurlara sahip oluşu imparatorlukların gücünü besleyen önemli bir unsurdur. Çünkü devletin temel ihtiyacı olan fetih ve vergilerin saklanması beşerî güç en büyük sermayedir. Bu açıdan Osmanlı ve Moğol İmparatorluklarının farklı din ve kültüre dâhil toplumsal hayatlarının çeşitliliği, yönetenler ve yönetilenlerin de çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır.⁸⁸ Osmanlı'da toplumsal yapı yönetenler/askeri sınıf (padişah, saray memurları, mülkiye memurları, ulema) ve yönetilenler/reaya olarak ayrılmıştır. Reayayı teşkil

⁸⁶ Chua, s. 111.

⁸⁷ Emre Kongar, "Toplumsal Değişme", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1 1971, 72-73.

⁸⁸ Mcneill, "Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu", Haz. Kemal Karpat, **Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve dünya Tarihindeki Yeri**, İstanbul: Ufuk yayınları, 2000, s. 61.

eden ahali içerisinde Müslüman ve gayri-Müslimler bulunmakta olup, Müslüman ahali genellikle tarım ile uğraşırken, gayri-Müslimler de ek olarak ticaretle uğraşmışlardır. Osmanlı'nın mali teşkilatı; merkez malıyesi, tımar sistemi ve vakıflar üzerine kuruludur.⁸⁹ İmparatorluk, bunlardan en önemlisi olan tımar sistemi⁹⁰ ile üretimin devamını sağlarken diğler taraftan da askeri gücün aktif ve hazır olmasını sağlamıştır. Ancak toplumsal yapıda farklı unsurların yer alışı ne yazık ki uzun vadede imparatorluklar açısından büyük bir zaaf ortaya çıkaracaktır. Çünkü Fransız Devrimi ile milliyetçi fikirlerin yayılması ulus-devlet oluşum süreçlerinde çok kültürlü ve çok etnili imparatorlukların parçalanmasında önemli rol oynamıştır. Modern imparatorluk dönüşümünün sağlanamamış oluşu da yine parçalanma sürecinde farklılıkların bağımsızlık taleplerine karşı merkezi güçsüz bırakmıştır.

Geleneksel dünyada var olan çokluk durumu benzer şekilde toplumsal sınıflar üzerinde de görölmektedir. İmparatorluklarda sınıfsal farklar maddi durum ve statüler arasına sıkışmış bir özgürlük ile bağlantılıdır. Roma, Hindistan vb. pek çok imparatorluk belli sınıfsal ayrımlara göre şekillenmiş toplumsal yapılara sahiptir. Roma İmparatorluğu döneminde de Roma'nın yayılmacı gücünde vatandaşlık konusu psikolojik bir etkiye sahip olmuştur. “*Civis Romanus*” (Roma vatandaşı) olma pek çok halk açısından bir gurur kaynağı olarak görölmüş ve arzulanmıştır. Çünkü Roma doğumlu olmayanlara bile vatandaş olma şansına sahip olmuşlar ve bu durumu emperyal yayılmanın farklı bir boyutu olarak düşündüğümüzde, kültürel bir çekim alanı yaratmakta olduğı görölmektedir.

⁸⁹Ahmet Tabakoğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Yeni Türkiye Dergisi, Türkler Özel Sayısı**, Cilt.14, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 616 (Osmanlı toplumunda, din statü açısından kişinin yerinin belirlemiştir. Müslümanlar ve ehl-i kitap gayrimüslimler (=zimmiler) çok bakımlardan eşit muameleye tâbi tutulsalar da hem vergilendirmede hem de sosyal yaşantılarında farklar mevcuttu. Osmanlı toplumu dinî açıdan Müslümanlar –Gayrimüslimler olarak iki ana grup halinde idi. Hiç şüphesiz gayrimüslimler arasında din (Hristiyan-Yahudi) ve mezhep farklılıkları yanı sıra Müslümanlar da tek bir cemaatin mensubu değillerdi, mezhep ve tarikat farklılıkları oluşmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt: I (1300-1600)**, İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2018; Mehmet Öz, “Osmanlı Toplumu”, (Erişim Adresi: yunus.hacettepe.edu.tr/.../osmanlitoplumu.tdvia.pdf)

⁹⁰ Selçuklu ıktı sisteminin bir devamı olan Tımar sisteminin esası devlet mülkiyeti altındaki toprakların yine birer devlet memuru ve maaşlarını tımarlarının gelirinden bizzat alan sipahiler gözetiminde, kullanım hakkına sahip köylülerce işletilmesidir. (Ahmet Tabakoğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Yeni Türkiye Dergisi, Türkler Özel Sayısı**, Cilt.14, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 622)

Öte yandan tüm siyasi yapılanmalar açısından toplumun aidiyet hissedeceği sosyo-kültürel değerlerin şekillendiği alan yaratımı önemlidir. Bu bireyin ve kitlelerin devletin varlığını kabul ve ona itaat de beraberinde getirir. Zira imparatorlukların yarattığı sosyo-kültürel alanlar devletin hem varlığının meşruiyet alanı hem de aracıdır. Ancak toplum yapısı üzerinde ana belirleyicinin bireylerinden kendisinden ziyade siyasal iktidar sahibi monarklar ve imparatorlar olduğu görülür. Bu açıdan kapitalizm öncesi dönem basit olarak efendiler ve halk kitlesi, zenginler ve yoksullar, senyörler ve köylüler, zanaatkârlar ve dükkân sahipleri, özgür ve bağımsız sıfatlar üzerinden yaratılan alanlardır. Bunun en önemli noktalarından biri de siyasi olduğu kadar iktisadidir.⁹¹ Ancak özellikle siyasi sistemin yapısı nedeni ile imparator tarafından yönetilen nüfusun çoğu, siyasi haklar bir yana genel olarak nerede ise hiçbir hakka sahip değildir. Hakların çoğu başat sınıflar ve zengin sınıflara tanınmıştır. Fransa örneğinde daha sonra inceleyeceğimiz gibi, devrime giden süreçte en büyük rolü burjuva sınıfın oynamış olması da haklardan yararlanma ve sınıfsal farklılıkların değiştirilmesi isteğinin en önemli sonucudur.

Son olarak değinmemiz gereken daha maddi boyutta imparatorlukların bireylere ne olursa olsun farkı hissetme alanı sağladığı kentlerdir. Modern imparatorlukların geleneksel imparatorluklardan ayrıldığı en önemli sosyo-kültürel alan üretimi kentlerin gelişimi ve basılı yayınların yaygınlığı ile gerçekleşmiştir. Geleneksel imparatorluklarda sosyalleşme alanlarının şüphesiz en önemli mekânı kentler olmuştur. Kentler ilk çağlardan itibaren toplumsal sosyalleşme alanları olmuştur. Weber kenti basit olarak bir veya daha fazla evden oluşan geleneksel olarak evlerin birbirine yakın inşa edildiği yerler olarak nitelendirmektedir. Weber'in kent kavramının merkezinde ekonomi yer almaktadır.⁹² Özellikle büyük kentlerin varlığı imparatorluklar açısından bir tür iktisadi ve sosyal küreselleşme alanları yaratmıştır. Geleneksel dünyanın kentleri ticari etkileşimler ile kültürel ve sosyal etkileşimlerin de en aktif yaşandığı alanlar olmuştur. Ancak aydınlanma ve reform süreçleri Avrupalı geleneksel imparatorlukların dönüşüm yaşamasını sağlamıştır. Ancak esas dönüşüm matbaa sayesinde yaşanmıştır.

⁹¹ Sombart, s. 25.

⁹² Max Weber, **Şehir: Modern Kentin Dönüşümü**, İstanbul: Bakış Yayınları, 2000, s. 73-75.

Matbaanın Çin İmparatorluğu'ndan alınmasının ardından Avrupa bunu aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Avrupalı kentlerde bilgi üretimin sağlanması toplum içinde her ne kadar soylu sınıfın bir ayrıcalığı gibi görülse de kitaplar toplumun her kesimine ulaşmıştır. Özellikle Reform Hareketinde Martin Luther'in Kilise karşıtı yazılarının basılmasındaki önemi yadsınamaz. 1500'lerden sonra Kutsal Roma İmparatorluğu'nda nerede ise her konuda kitap basılmıştır. İmparatorlukların sosyo kültürel alanlarının devamlılığı bu sayede yeniden üretim sürecine girmiştir. Anderson'un milliyetçiliğin yeniden üretiminde gazetelerin rolüne dikkat çektiği gibi kitaplar imparatorlukların üretim araçları haline gelmiştir ve Kutsal Roma İmparatorluğu bunu başarılı bir şekilde gerçekleştiren örnek olmuştur. Böylece "kent havası insanı özgürleştirir" sloganı da "düşünceler hürdür" sloganı ile desteklenmeye başlamıştır.⁹³

Öte yandan teknolojik ve iktisadi gelişimlere bağlı olarak bireylerin zenginleşmesi özellikle feodal Avrupa içerisinde yeni girişimci sınıfları ortaya çıkarmıştır. Başta da bahsettiğimiz gibi imparatorluklar içinde ayrıcalıklı bir sınıf olarak zengin gruplar öne çıkmaktadır. Bu grupların yanı sıra X. yüzyıldan sonra zenginleşen kent birimleri içerisinde zengin tüccar sınıfları ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹⁴ Bu sınıfın merkezi otoriteden taleplerinin değişmeye başlaması daha sonraki süreçte Fransız Devrimi gibi siyasi hak taleplerinin ortaya çıkacağı bir dönemin de temellerini atmıştır. İmparatorluklar geleneksel dünya düşünüldüğünde doğaları gereği kozmopolit yapıda olma eğilimindedir. İmparatorluklar çoklardan oluşan bir dünya yaratımının evrenselliğini sunmaktadır. Ancak dinin kimikleştirilmesi ile özellikle Haçlı Seferleri ve sonrasında keşif hareketleri ile dünya siyasetinde değişim yaratırken asıl kopma noktası ikinci bölüm içinde inceleyeceğimiz ideolojiler ve devrimler ile yaşanacaktır.

⁹³ Anthony Grafton, April Shelford ve Nancy Siraisi, **Yeni Dünyalar Eski Metinler : Geleneğin Gücü ve Keşiflerin Yarattığı Şaşkınlık**, Çev. Füsun Savci, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, S. 16-17.

⁹⁴ Daha fazla bilgi için bkz: Henri Pirenne, **Orta Çağ Kentleri**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 18.

2. İşlevsel Özellikler

a. Emperyal Yayılım

Emperyal yayılım iki boyutludur. İlki, her imparatorluğun kendi yaşam alanını oluşturma adına gerçekleştirdiği yayılım politikası, ikincisi ise özellikle XVI. yüzyılda başlayan sömürgeci yayılımın XIX. yüzyıldaki özel bir biçimi olan emperyalist yayılımdır. Dolayısıyla geleneksel dönemde Roma, Part ve diğer imparatorlukların emperyalist politikalarından bahsetmek ile XIX. yüzyıl sonrası emperyalizmden bahsetmek aynı etkiyi yaratmamaktadır. Bu dönemde emperyalizm, modern dünya özelinde farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak emperyalizm kavramı geleneksel dönem içerisinde de sömürge oluşumlarında görülmektedir. Bu dönemde var olan emperyalizm başta Roma İmparatorluğu olmak üzere dönemin koloni alanları yaratan imparatorluklarında bugünkü anlamından farklı bir boyutta etki alanı yaratmaktadır. Bu açıdan geleneksel imparatorluklar dönemi için ele alacağımız kavram emperyal yayılımın ve buna bağlı olarak emperyalizmin ilk hali olacaktır.

Bu dönemde emperyalizm basit anlamı ile emperyal yayılımı destekleyen bir unsurdur. Demir Devri teknolojisi ile artı değerlerin sağlanması tarih öncesi dönemlerde imparatorlukların ortaya çıkmasının yanı sıra Roma İmparatorluğu gibi örneklerin emperyalist sistem oluşturmada önemli rol oynamıştır.⁹⁵ Öte yandan imparatorluklar, diğer siyasi birimlere egemen olma hedefiyle merkezlerini ve *emperyalleştirilebilir çevrelerini* yaratmışlardır.⁹⁶ Emperyalleştirilmiş çevreler, imparatorluğun çok sayıda insan ve artı-değer yaratımına bağlı yürütülen uygulamalara bağlı olarak imparatorluğun gücünü ortaya koymaktadır. Bu açıdan geleneksel imparatorlukların emperyal yayılımının iktisadi yönü bize sömürgeciliğin her dönem var olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Roma döneminden başlamak üzere kolonici ve sömürgeci politikaların varlığı, Akdeniz bölgesinde başta olmak üzere pek çok bölgede karşımıza çıkmaktadır.

⁹⁵ Mark Ferro, **Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl**, Çev. Muna Cedden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 19.

⁹⁶ Doyle, s. 19.

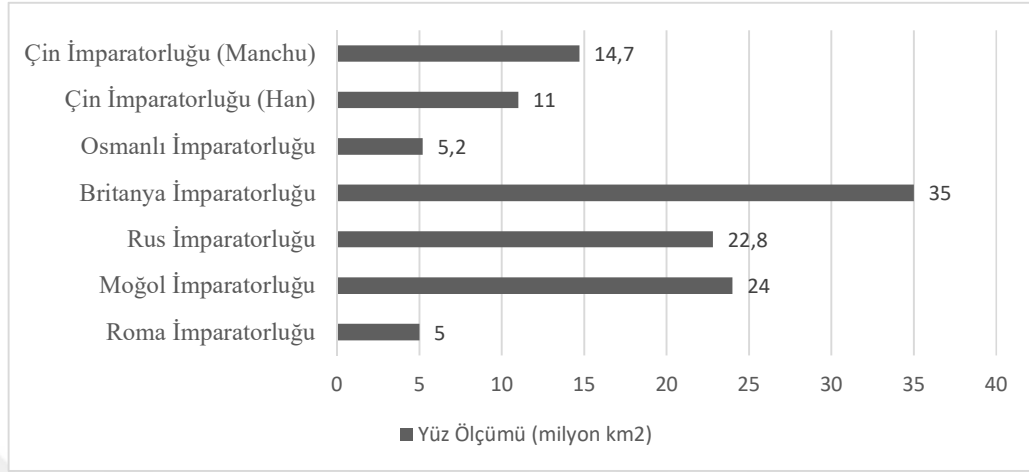
Geleneksel dünyada imparatorluklar merkezi otorite olarak çevre bölgeleri ile arasında hiyerarşik bir ilişki ağı kurmuştur. Bu dönemde imparatorluklar kozmik *düzenin merkezi* olarak görülürken, sınırları dışında kalan bölgeler ise *imparatorluğa tabi olması gereken barbarlar* olarak görülmüştür.⁹⁷ Bu mantık emperyal yayılımın ilk meşrulaştırma örneğini temellendirmiştir. Bu durum özellikle siyasi ve sosyo-kültürel unsurlar açısından önemlidir. İmparatorluğun kendi emperyal alanlarını genişlemesinde diğerlerini barbar olarak tanımlaması ona gerekli motivasyonu sağlamaktadır. Bu, modern dönemde din ve akabinde ideolojik olarak ilerleyecek bir sürecin de temelidir. Emperyal yayılma tarih boyunca siyasi birimlerin en önemli eylemlerinden biri olmuştur. Bunu başarabilenler, sistem içerisinde güçlerini arttırarak imparatorluğa dönüşebilmektedirler. Örneğin, Pers ülkesinde M.Ö. 559 yılında II. Kiros, 10 yıl içinde topraklarını dünya nüfusunun neredeyse beşte birini içine alacak biçimde genişletmiş ve büyük bir imparatorluk (Ahemeniş İmparatorluğu) oluşturmuştur. Kiros Medleri egemenliği altına almış, Asur'u ve Babil'i ele geçirmiştir. M.Ö. 529 yılında Kiros ölmeden önce imparatorluğun sınırlarını Hindistan'a kadar genişlemiştir.⁹⁸ Emperyal yayılmanın şüphesiz en dikkat çekici örneklerinden biri Roma İmparatorluğudur.

Roma İmparatorluğu, kurulduğu ilk günden itibaren yayılma politikası ile hareket ederek, İtalya yarımadasından başlamak üzere; Akdeniz ülkelerine hızla yayılırken, M.Ö. I. yüzyılda imparatorluk (*Imperium Romanum*) haline gelmiştir. Ancak bununla da sınırlı kalmayan İmparatorluk Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarında kendi zamanının ölçülerine göre bir dünya imparatorluğu halini almıştır. Bu durum iktidar olmanın bir yan getirisi gibi düşünülebilir. Yayılımın artı değerleri devletin beslenmesi ve büyümesi olarak görülebilir. Fakat imparatorluklar açısından emperyal yayılım sadece uluslararası alanda devletlerin kendi yaşam alanlarını oluşturma noktasında okunması gereken bir kavram değil, aynı zamanda onun olmazsa olmaz bir unsurudur. Çünkü imparatorluklar açısından bu yayılım güçlenmek ve gücünü yaymak anlamına gelmektedir.

⁹⁷ Nuri Yurdusev, "Uluslararası ilişkiler Öncesi", Der. Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 30.

⁹⁸ Emma Marriott, **Bir Nefeste Dünya Tarihi**, Çev. Egemen Yılgür, İstanbul: Maya Kitap, 2014, s. 33.

Grafik 2 İmparatorlukların yüz ölçümleri

Kaynak: Rein Taagepera, “Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia”, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 3, (September,1997), ss. 475-504; Peter Turchin, Jonathan M. Adams ve Thomas D. Hall, “East-West Orientation of Historical Empires and Modern States”, *Journal Of World-Systems Research*, XII, II, Aralık 2006, ss. 219-229.

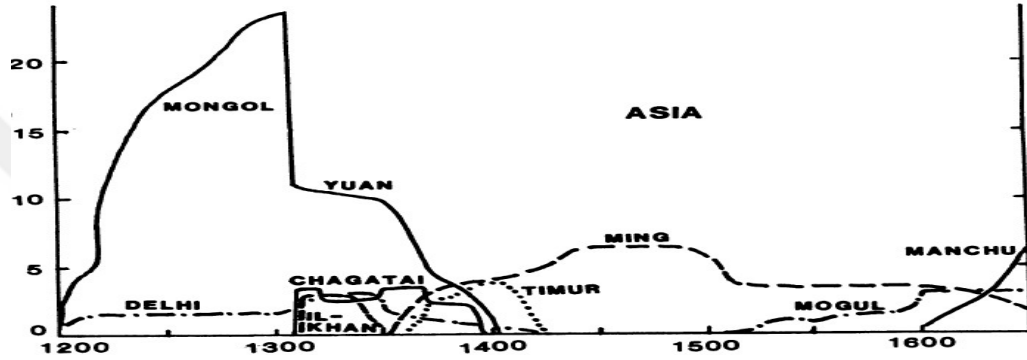
Geleneksel ve modern imparatorlukların emperyal yayılımları çok geniş alanları kapsamıştır. Moğol İmparatorluğu 1270-1309 yılları arasında 24 milyon km² ye ulaşırken, Rus İmparatorluğu 22,8 milyon km² lik, Çin İmparatorluğu ise 1790 yılında (Qin Hanedanlığı Dönemi) 14,7 milyon km² lik bir alana ulaşmıştır. Bu verilerden yola çıkarak ilginç bir benzetme yapmak gerekir ise Plüton kadar bir alan fethettikleri görülür. Britanya’nın sahip olduğu alan ise Ay’ın yüz ölçümünden daha büyüktür (bkz. Grafik 2).⁹⁹

Geleneksel imparatorlukların yayılım alanları günümüz dünyasından nispeten daha farklıdır. İmparatorlukların sınırları yarattıkları evrensellikler ile benzer şekilde sınırsız bir dünyanın tanımlamasına sahiptir. Daha sonra inceleyeceğimiz gibi sınırların modern dönemin bir getirisi olması modern imparatorlukların emperyal gücünü kendi bölgeleri içinde diğer imparatorluklara karşı sınırlayan en önemli noktadır. Ancak geleneksel imparatorlukların sınır

⁹⁹ Pluto’nun yüz ölçümü 16.550.000 ‘dir. Bugün Rusya’nın sınırlarının yaklaşık 19 milyon km² olduğu düşünülür ise Ruslar imparatorluklarını coğrafi alan bakımından nerede ise aynı şekilde devam ettirmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Brilliant Maps Making Sense Of The World, One Map At A Time, Erişim: <https://brilliantmaps.com/british-empire-moon/>, 1.1.2019)

algıları söz konusu değildir, her yer onlar için emperyal yayılımın bir parçası olarak görülmektedir. Daha önce siyasi unsurlarda da değindiğimiz gibi Çin İmparatorluğu örneğinde Çin dünyanın merkezinde konumlanırken geri kalan dünya da ona tabi olarak düşünülmektedir.

Grafik 3 1200-1600 Yılları Arasında Asya Bölgesinde Genişleme-Daralma Eğrileri

Kaynak: Rein Taagepera, "Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 3, (September, 1997), ss. 475-504.

Grafik 3'te görüleceği gibi, geleneksel imparatorluklar dünyasında Asya imparatorlukları, kendi dönemi içerisinde hızla yayılma eğilimi göstermiştir. Karşılaştırmalı olarak bakacak olursak, aynı dönemde sistem içerisinde yer alan imparatorlukların farklı yayılma ve iktidar alanları elde ettikleri görülmektedir. Bu durum imparatorluğun ekonomik gereksinimlerinin yanı sıra, hegemonya arayışı ile bağlantılıdır. Özellikle Avrupa'nın keşif hareketi olarak adlandırdıkları dönem ve merkantilizm ile birlikte daha saldırgan yayılma alanları sömürü politikaları üzerinden takip edilmiştir.

Tablo 2 Emperyalizmin 5 Noktası

Tür	İktisadi	Siyasi	Askeri	İletişim	Kültür
Merkez Ulusun Sağladığı	İşletme, Üretim Aygıtları	Karar Modelleri	Koruma, Yıkım Araçları	Haberler, İletişim Araçları	Öğrenme, Yaratma Araçları- Otonomi
Çevre Ulusun Sağladığı	Hammadde, Pazar	İtaat, Taklit	Disiplin, Geleneksel Donanım	Olaylar, Yolcular, Mallar	Öğrenme, Onaylama, Bağımlılık

Kaynak: Galtung. “A Structural Theory of Imperialism”. **Journal of Peace Research**, Vol. 8, No. 2, 1971, s. 92.

Galtung, Tablo 2’de de görüleceği gibi, her ne kadar emperyalizmin beş şekliinden bahsetse de bunlar bizim açımızdan imparatorlukların emperyal yayılımlarına uyarlanabilen durumlardır. Çünkü burada var olan farklı boyutlar, emperyal yayılımın ana hatlarını çizerek, geleneksel imparatorlukların etki alanlarını da ortaya koymaktadır. Örneğin Moğol İmparatorluğu’nun askerî açıdan yayılımında en önemli noktalardan biri hızlı iletişim ağı kurmasıdır. İlk posta teşkilatına benzer yapının Moğol İmparatorluğu döneminde kurulmuş olması bu açıdan hem siyasi hem de askeri kararların hızla uygulanabilir olmasında önemli olmuştur. Yine Roma İmparatorluğu’nun yarattığı sosyo-kültürel etki alanı, fethettiği her yeni coğrafyada Romalı olma kültürünü aşlamıştır. Ceasar’ın Galya Seferi sonrasında Britanya topraklarının fethi ile adadaki pek çok farklı kabilede zamanla Roma kültürüne entegre olmaya başlamıştır. Özellikle Brötonlar Roma kültürünü hızla benimsemiş ve güney Britanya’da hızla Roma benzeri bir yapılanma süreci başlamıştır. Dolayısıyla Galtung’un iktisadi, siyasi, askeri, iletişim ve kültür odağında ele aldığı merkez ve çevrenin şekillendiği yapılarda, merkezin, çevre üzerindeki tahakkümü de eş zamanlı olarak bu beş nokta üzerinden sağlanmaktadır.

Öte yandan emperyalizm kavramını sömürgecilikten ayrı tutmak çok da mümkün olmamaktadır. Loomba, sömürgecilik kavramını “başka insanların toprakları ve mallarının fethedilmesi ve denetlenmesi” olarak tanımlamıştır. XVI. yüzyıldan beri Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında var olan sömürgeci yayılma

esasen insanlık tarihi boyunca var olmuştur. Moğolların XIII. yüzyıldan itibaren Cengiz Han'ın önderliğinde Ortadoğu ve Çin'i fethettiği bir dönemde, Amerika Kıtasında da İnka ya da Maya'lar Mexico vadisindeki etnik gruplardan biri diğerini boyunduruk altına almayı başardığı zaman devletler kurulmaktaydı. Emperyal yayılım bu açıdan belli bir kıtanın ya da toplumun güdüsünden ziyade evrensel bir güdü olarak varlık göstermiştir. Bu açıdan kıtalar ve medeniyetler farklı olsa da sömürü her siyasi birimin bir özelliği olarak görülebilir. İnkalar ve Aztekler'in işgal ettikleri bölgelerdeki hizmet ve mal dolaşımını haraca bağlamış olmaları da bunun bir göstergesidir.¹⁰⁰ Tarih buna benzer pek çok örnekle dolu olsa da bunların hiçbirisi kapitalizm ile değişen emperyal pratikleri açıklamamaktadır. Dolayısıyla modern dönemde görülen sömürgecilik ve emperyalizm, ileride göreceğimiz gibi imparatorluklar açısından daha farklı yorumlanacaktır.

Nitekim modern imparatorlukların ortaya çıkışı ile emperyalizm, emperyal yayılım kavramıyla özdeşleşecektir. Emperyalizmin coğrafi keşifler döneminde şekillenmesi, küresel sonuçlar doğuran büyük bir değişimi içinde barındırmaktadır. Bu nedenle de Mann emperyalizm, modern dönemin temel bir özelliği olarak ele almaktadır.¹⁰¹ Sanayi Devrimi ile imparatorluklar emperyal yayılımlarına, kapitalizmi mezcederek ilerlemeye başlamışlardır. Emperyalizmin sadece sosyo-kültürel, siyasi ya da iktisadi değil, askeri alandaki üstünlük hedefine de odaklanmaktadır. Avrupa devletleri yüzlerce yıl birbirleriyle savaşmış ve sonu gelmeyen rekabet içerisinde, birbirlerine karşı üstünlük arayışlarını askeri, iktisadi, siyasi, sosyo-kültürel boyutlara taşımışlardır. Ancak kilit nokta her daim iktisadi ve güvenlik konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bu ise pek çok devleti mali-askeri odaklı bir döngüye sokmuştur. Böylece devletler teritoryal genişlemenin bir boyutu olarak ticari genişlemeyi ve yeni pazar bulmayı da ana hedef haline getirmiştir. İngiltere bunun en çarpıcı örneğidir. 1815 ve 1865 yılları arasında, İngiliz İmparatorluğu her yıl ortalama 100.000 mil² genişlerken, bunun temel dayanağı insan gücü (askerler, yerleşimciler, çiftçiler, kâtipler, esnaf, doktorlar, memurlar, valiler, vb.) olmuştur.¹⁰²

¹⁰⁰ A. Loomba, **Kolonyalizm/Postkolonyalizm**, Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 19-20.

¹⁰¹ Mann, **Vol III**, s. 17.

¹⁰² Chua, s. 203.

Bunların ortaya çıkardıkları artı değerleri imparatorluğu beslemiş, imparatorluk da buradaki gücünü sağlamlaştırmıştır.

b. Hegemonya Arayışı

Yunanca hegemon “öncülük eden liderlik, önce giden” anlamına gelmektedir. XX. yüzyılda Gramsci ile birlikte Marksist paradigma ekseninde teorik önem kazanmıştır. Esasen kavramın XX. yüzyıldan çok önce de kullanılmakta olduğu görülmektedir. Hegemonya kavramı, güç ilişkilerine dair bir anlam taşımaktadır. Kavram, esas olarak iç politik alana hitap eden bir anlam taşıyorsa da uluslararası politik ve ekonomik ilişkilerin açıklanmasında da kullanılmaktadır. Bu açıdan Gramsci, hegemonya kavramını egemenlik ve rıza elde etme süreçlerini birbirleriyle ilişkili olarak ele alan karmaşık bir süreci nitelemek için kullanmıştır.¹⁰³

Bir aktörün, diğerleri üzerinde “yükselmesi” ve “hâkimiyet kurması” anlamına gelen hegemonya, geleneksel imparatorlukların da en büyük amaçlarından biri olmuştur.¹⁰⁴ Hegemon güç, rakiplerine korku salarak sistemin en önemli aktörü haline gelmeyi amaçlar. Eski Yunan kent-devletleri, Atina ile Sparta’nın yaklaşık 30 yıl boyunca süren hegemonya savaşlarına sahne olmuştur. Hegemonya arayışı, kent-devletlerden beri süregelen bir güdü olarak zaten sistem içerisinde yer alan aktörlerde mevcuttur. Hegemonya güçle yakından ilişkilidir. Burada güçlü devlet, baskın güç haline gelerek her şeyi kendi uygun gördüğü şekilde ayarlama yoluna giderek sistem içerisinde kendinden zayıf ve güçsüz devletlere çok fazla seçenek bırakmaz.¹⁰⁵ Örneğin Yunan kent devletleri ve dönemin güçlü imparatorluklarından olan Ahameniş İmparatorluğu, kendilerinden daha güçlü bir siyasi yapılanmanın ortaya çıkışı ile son bulmuşlardır. Makedonya İmparatorluğu hegemonik üstünlük kurmaya yönelik emperyal yayılımını gerçekleştirerek bölgedeki devletleri sonlandırmıştır.

¹⁰³ Fuat Keyman, “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Der. Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları s. 243; Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005, s. 148.

¹⁰⁴ Heywood, s. 102.

¹⁰⁵ Michael G. Roskin ve Nicholas O. Barry, **Uluslararası İlişkiler: Uİ’nin Yeni Dünyası**, Çev. Özlem Şimşek, İstanbul: Liberte Yayınları, 2014, s. 279.

Hegemonya özünde hâkimiyet kavramını barındıran ve çevrenin gündelik toplumsal pratiklerine işlemiş bir durumdur. Bu nedenle hegemon ile oluşan ilişki çoğu zaman zor kullanmaya gerek duyulmaksızın gerçekleşir. Bu nedenle de çevreyi oluşturan birimler, gönüllü olarak, hegemonun oyun kurallarına boyun eğerler.¹⁰⁶ Bu noktada kavram imparatorluklar açısından kendi barışını/sistemini kurması anlamında “pax”¹⁰⁷ ile yakından ilişkili görülebilir. İmparatorluk kavramının kökeni gibi, pax kelimesi de Roma’nın literatüre kazandırdığı kelimelerdendir. Roma Cumhuriyetinde yaşanan iktidar kavgasının Ceasar’ın varisi Octavianus tarafından M.Ö. 31 yılında Actium Savaşı¹⁰⁸ ile sona ermesi sonrası yaklaşık iki yüzyıl sürecek olan *Pax Romana* (Roma Barışı) olarak adlandırılan dönemi başlamıştır.¹⁰⁹

Roma, Kartaca üzerindeki nihai zaferi sonrasında yeni savaşlarla egemenlik alanını kuzeybatıdan güneydoğuya dek tüm Akdeniz’de genişletmiştir. Bu emperyal yayılma ve hegemonya da iktidar merkezi Roma olan *pax Romana*’nın kurulmasını sağlamıştır.¹¹⁰ Roma düzeni barışın en büyük garantörü haline gelmiş ve her şey *imperium Romana*’ya göre şekillenmeye başlamıştır. Bu açıdan, *Pax Romana*, *Pax Ottomana* ve *Pax Americana*, *Pax Sinica* gibi pek çok düzenden bahsedebiliriz. Burada önemli olan ise başta Roma temelinde olmak üzere tüm imparatorlukların kendi hegemonyalarını kurma sorunudur. İmparatorluk *pax* anlayışı ile birlikte dünya kaderini kendi kaderi ile bağlama amacını sağlarken, imparatorluğun kaderi dünyanın kaderi gibi basit ama derin bir kabul oluşturur. Son noktada mekân olarak dünya, Roma örneğinde olduğu gibi o zaman dilimi içerisinde imparatorluğun mekânı haline gelir. *Pax* hedeflerinin temelinde yer alan barış vurgusu, var olan emperyal düzenin meşruiyet aracıdır. Çünkü tüm çevre ancak merkezin güçlü

¹⁰⁶ Michael Mann, **The Sources Of Social Power Volume 3 Global Empires And Revolution, 1890–1945**, New York: Cambridge University Press, 2012, s. 20.

¹⁰⁷ Pax kelimesine yakın olarak görülen pan kelimesi de uluslararası alanda devletlerin dış politikalarında dikkat çeken bir kavramdır. Ancak kavram karmaşasını giderme adına kavrama kısada değinmek yararlı olacaktır. Pan hareketleri genellikle etnik, dinsel, vb. açılardan bir bütünlük göstermekle birlikte fiilen bu bütünlüğe ulaşmamış topluluk insanların ve ülkeleri bir araya getirme amacına yöneliktir. Bu açıdan pan hareketlerinde duygusal öğelerin öne çıktığı bir bütünleşme çabası olarak da değerlendirilmektedir (Sönmezoglu, s. 531).

¹⁰⁸ Sezar’ın öldürülmesinin ardından Roma iktidarını kimin devam ettireceğine dair gerçekleştirilen savaştır. Octavianus’un komutasındaki Roma güçleriyle, Marcus Antonius ve Kleopatra’nın kontrolündeki güçler arasında Actium gerçekleştirilen ve Octavinus’un galip geldiği savaştır.

¹⁰⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s. 189.

¹¹⁰ Münkler, s. 118.

koruyuculuğu sayesinde güvendedir. Aksi durumda savaş kaçınılmazdır. Bu açıdan kurulan bu *pax* düzeni her zaman içselleştirme yoluna gitmemiş ve oluşan sistemin karşısında hegemon karşıtı yapı ve güçler öne çıkmıştır.

Bir diğer örnek ise, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu’da Osmanlı Beyliği’nin diğer beyliklere askeri gücü ve otoritesini giderek daha güçlü şekilde kabul ettirmesiyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı’nın imparatorluğa giden sürecinde en önemli gelişme, hoşgörü politikası eksenine Anadolu ve Balkanlar’da geniş topraklara bağlı olarak büyük bölümü Hristiyan olan nüfusa sahip olması ile başlamıştır. Akabinde 1453 yılında İstanbul’un fethiyle bu çok kültür ve dinli yapı daha da önem kazanmıştır. Gerek emperyal yayılım alanını genişletmesi gerekse de takip ettiği farklılıkları gözetken politikaları sayesinde Osmanlı Beyliği, yüzyılın ortalarından itibaren otoritesi ve meşruiyeti herkesçe kabul edilen güçlü bir “imparatorluk” haline gelmiştir. Böylece Anadolu’da Türk, İslam ve Roma evrensel egemenlik gelenekleri İstanbul’un fethi ve Fatih’in yönetimi altına *Pax Ottomana* denilen *Osmanlı barışı* yahut *Millet Sisteminin* güçlenmesini sağlamıştır.¹¹¹

Pax, imparatorluğun hâkim ve hegemon konumda olması sayesinde kendi barışını oluşturması anlamına gelmektedir. Emperyal barışın evrensel barış anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Çünkü modern öncesi dönemde, tek bir imparatorluk hegemonyasından ziyade farklı coğrafyalarda hâkim hegemonyalar söz konusudur. Her ne kadar tek bir gücün dünya hâkimiyetine inanılsa da gerçekte böyle bir durum söz konusu değildir. Bu dönemde her imparatorluğun tek hükümdarlık altında insanları toplama ve iktidar arayışı olsa da “pax” aslında çoklu bir hegemonya dünyası içinde kurulmaktadır.

Hegemon ile güç arayışı, emperyal yayılım ile eş zamanlı bir güdüdür. Münkler, I. Petro’nun hegemonik güç arayışına dikkat çekmiştir. I. Petro’nun batılılaşma hamlesi sadece iç politikada değil dış politikada da önemli sonuçlar doğurmuştur. Rusya’nın emperyal genişlemesini sürdürebilmesi eş zamanlı olarak Avrupa imparatorluklar ile rakip güçler olarak hegemonya mücadelesindeki yerini

¹¹¹ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ:1300-1600**, s. 62, Ünver Günay, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 14 Yıl: 2003/1.

korumasına bağılı olmuştur. Bu açıdan Rusya ilk olarak İsveç Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu ile mücadeleyi sürdürürken Avrupa'ya da kendini gösterme fırsatı yakalamıştır. Ancak her emperyal yayılım ve buna bağılı hegemonik güç arayışı ek kaynak ve insan enerjisine bağılıdır. İşte bu noktada Rus İmparatorluğu dönemdaşı olan diğerk devlet ve imparatorluklardan ayrılmıştır. Şöyle ki, harcamaya yönelik her alandaki kaynak ve enerjilerin emperyal yayılım adına seferber edilmesi, çevreye olduğı kadar, emperyal merkezdeki nüfusa büyük zorluklar yaratmıştır. Bu açıdan I. Petro'nun projesi, daha sonra da inceleyeceğimiz gibi “*emperyal periferinin genişletilmesi uğruna merkezin kendini sömürgeleştirmesi*” halini almıştır.¹¹²

Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu örneğinde var olan *pax* anlayışı diğerk imparatorluklara göre daha kapsayıcıdır. Daha önceki başlıklarda ele aldığımız ve merkez çevre uyumunda da değineceğimiz gibi, imparatorluk tanımlamasında asimilasyon ya da farklılıkların içselleştirilmesi önemli bir durumdur. Osmanlı imparatorluğunun gerçekleştirdiğı dünya algısı da içselleştirme üzerine kurulu olmuştur. İslam Hukukunda ve Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi yazılarında, dünya algısını *Darulislam* (İslam yurdu) ve *Darulharb*'ten (savaş yurdu) olarak görmekteyiz. *Darulislam* toprakları sadece Osmanlı hükümdarlarının toprakları değil, Özbek hanları ve Hindistan Babürleri gibi başka Sünni Müslüman devletlerin topraklarını da kapsamaktaydı. Yine şeriata göre, Osmanlı padişahına haraç ödeyen gayrimüslim hükümdarlar ve toprakları da İslam dünyasının parçası sayılmaktaydı.

113

Hegemonya arayışı geleneksel imparatorlukların evrensel olma iddialarının en büyük göstergelerindendir. Kendi sistemlerinin kabul ettirilmesi ve sürdürülmesi noktasında çevre bölgelere kurdukları tahakküm onların merkezi yapılarının gücünü arttırırken, hiyerarşik olarak da bölge devletlerine karşı üstünlüklerini güçlendirmektedir. Geleneksel imparatorluklar açısından hegemonya arayışı emperyal yayılımın bir parçasıdır. Her imparatorluk emperyal yayılımına bağılı olarak fethettiğı topraklarda hiyerarşik ilişkiler kurarak bunları kendine tabii

¹¹² Münkler, s. 125.

¹¹³ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Surayıa Faroğı, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınları, 2010.

etmektedir. Bu sayede imparatorluklar merkez-çevre ilişkilerini belli bir tahakküm ile kurma ve buralarda da kendi evrenselliklerini yaratma imkânı bulmaktadır. Bu açıdan esasında işlevsel unsurların her biri birbiri ile çok yakından bağlantılıdır.

c. Merkez-Çevre Uyumu

Bir imparatorluk için onu iktisadi, askeri ve siyasi açıdan besleyecek bölgelerin tahakküm altına alınarak bu bölgeler üzerinde hegemonyanın sağlanması önemlidir. İmparatorluğun merkezi ile kontrol altına aldığı bölgeler arasında ortaya çıkan bu bağ, imparatorluğun gücünü belirlemektedir. İmparatorluk merkezinin beslediği kaynak olarak çevre, her türlü artı değer ve ürünün merkez için kullanım alanıdır. Ancak bunun gerçekleşmesi merkez ve çevrenin çıkarlar ekseninde uyumuna bağlıdır.

İmparatorlukların oluşturduğu emperyal merkez ve çevre arasındaki ilişki güç odaklı ve uzun süreli bir ilişki kurma hedefindedir. Burada merkez mümkün olduğunda emperyal barışı ya da evrenselliğini desteleyecek unsurları bir arada tutmaya çalışır.¹¹⁴ Bu açıdan bir imparatorluk yarattığı emperyal alan içerisindeki çevreye yönelik dört farklı politika takip edebilir: *hoşgörü*, *baskı*, *asimilasyon* ve *dışlama*.¹¹⁵ Bu dört politika bize merkez-çevre ilişkisinin okunmasındaki ana hatları vermektedir. Çünkü her şeyden önce bir imparatorluğun uzun ömürlü olması ya da evrensellik iddiaları bu dört politikanın sonuçlarına bağlıdır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve yükselme dönemlerinde Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmadığı aksine bir hoşgörü politikası takip edildiği görülmektedir. Çevre ve potansiyel çevre bölgelerle ilişkilerin hoşgörüyle sürdürülmesi Osmanlı'nın XV. yüzyılda yaşanan Fetret Döneminde, özellikle Balkan bölgesinde fazla toprak kaybı yaşamadan imparatorluk özelliğini kazanmasında etkilidir.

¹¹⁴ Solomon Wank, "Habsburg İmparatorluğu", (Ed.) Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **İmparatorluk Sonrası: Çok Etnili Topluluklar ve Ulus İnşası (Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları, 2012, s. 76.

¹¹⁵ Barkey, s. 35.

Öte yandan, Ahameniş İmparatorluğu ya da Roma İmparatorluğu'nun çevreyle ilişkilerine bakıldığında, Ahameniş neredeyse tüm valilerini Perslerden seçerken, Roma'da bu durum liyakata dayandırılmıştır. Roma'nın en yüksek güç sahipleri – imparator da dâhil- imparatorluğun her köşesinden yükselme imkânına sahip olmuştur. MS 98'den 117'ye kadar Roma İmparatorluğu'nu sürdüren İspanya doğumlu Trajan bu örneklerden biri olarak görülebilir. Trajan'ın imparator oluşu ile imparatorluğun en yüksek makamları “ırk ve milliyete bakmaksızın tüm eğitimli insanlara açık” hale gelmiştir.¹¹⁶ Dolayısıyla Roma'da yaşanan bu değişim merkez-çevre ilişkisinde sıradan bir vatandaşın bağını güçlendiren bir etki sunmaktadır.

Açıkçası, verdiğimiz bu örnekler, ilişki ağının daha sonraki süreçte yaratacağı merkez-çevre ilişkisinde ortaya çıkan uyumun bir göstergesidir. Uyumun kurulduğu birimler ve konjonktür şüphesiz önemlidir. Bu açıdan Galtung, emperyalizm bağlamında, merkez-çevre ilişkisinde üç temel noktada uyuma dikkat çekmektedir. Bunlar: (i) merkez ve çevre arasındaki uyum, (ii) çevrenin merkeze göre daha fazla çıkar uyumsuzluğu yaşaması ve (iii) merkezin çevresi ile çevresel halkın çevresi arasında çıkar uyumsuzluklarıdır. Merkezin, çevre içinde kendi çıkarlarını destekleyecek bir seçkin grup oluşturmaları önemlidir. Bu grup merkez çıkarları için çalışırken eş zamanlı olarak kendi çıkarlarını da gözetmektedir. Bu nedenle merkez ve çevre arasındaki etkileşimin nasıl düzenlendiğine bakılmaksızın, genellikle merkez, artı değerleri kendi bünyesinde toplaması nedeniyle çevreye göre daha fazla büyüme göstermektedir.¹¹⁷

Motyl imparatorluğun, merkez-çevre ilişkiler ağı üzerinden şekillenmesinde üç ilişki boyutu ortaya koymaktadır: (i) ayrı olarak merkez-çevre seçkini, (ii) ayrı merkez ve çevre nüfusu ve (iii) merkez ve çevre seçkinleri arasında diktatöryal ilişki.¹¹⁸ Buradaki çevre-merkez ilişkisi imparatorluğun bütünlüğünü sağlayan yatay ve dikey ilişkilerin yer aldığı bu bağ kurulurken eş zamanlı olarak imparatorluk, yerel seçkinler ve çevre bölgeler ile işbirliğini sağlamalıdır.¹¹⁹

¹¹⁶ Chua, s. 32.

¹¹⁷ J. Galtung, A Structural Theory of Imperialism. **Journal of Peace Research**, Vol. 8, No. 2, 1971, s. 84.

¹¹⁸ Motyl, s. 22.

¹¹⁹ Barkey, s. 9.

Moğol İmparatorluğu örneğinde de gönüllü ya da değil, pek çok kabilenin, Cengiz Han'a bağlılık göstermesi önemliydi. Bunlardan biri olan, Uygurlar kendi istekleri ile Moğol hâkimiyetine girmiş ve kraliyet amblemleri olan mühürlerini Naymanlara hizmet eden Ta-ta Tonga'ya mühürdar olarak vermişlerdir.¹²⁰

Merkez ile çevre uyumu oranında merkez büyürken, çevrenin merkezle çıkar çatışması yaşadığı durumlarda, çevre konjonktüre göre kendi için avantaj sağlama arayışına girebilir ki, bu durum çıkarların uyumsuzluğunu beraberinde getirmektedir. Bu uyumun ilginç örneklerinden biri Rus İmparatorluğunda görülmektedir. Rus imparatorluğunun emperyal yayılımı sonucunda oluşan merkez-çevre ilişkisi içerisinde seçkinlerin önemli bir yeri olmuştur. Ukraynalı, Kazak ve diğer Müslüman seçkinlere sömürgeci statüsünü verirken Balkan devletlerine ise yaklaşım daha bütünleştirmeci olmuştur. Bu kapsamda Rus emperyal yayılımında çevre ilişkisi Ukrayna'yı emperyal yayılımında seçkin parçası haline getirirken, Kazakistan'da Müslüman unsurlar üzerinde bir aracı yaratma politikası takip etmiştir.¹²¹ Rus toplumsal yapısına sirayet eden bir diğer durum ise Rusları diğer tüm imparatorluklardan ayıran bir noktaya getirmektedir. Rus topraklarında çevrenin merkeze olan bağı toplumsal tabanda çok güçlüdür. Geleneksel imparatorluk dönemi içinde Ruslar, komün dayanışması ile sadece haneler açısından değil imparatorluğun işleyişi için de acil durumlarda öne çıkan bir davranış haline gelmiştir. Köylüler, ortak toprakların ve suyun kullanımı, hasat sonrası başakların toplanması ve yollar ve köprülerin bakımı gibi konularda bir anlaşmaya hızla varabilmekte ve her sorunu kendileri çözebilmekte idi. Burada amaç kırsal kesimin ideali, barış anlamına gelen *miri* korumak ve devam ettirmektir. Bu açıdan Rus örneği İngiltere'de "kralın barışı", şerifler ve krallık mahkemeleri aracılığıyla yukarıdan zorlanan bir sistemden ziyade imparatorluğun barışı için önce kendi komünlerinin barışını sağlamaktaydı.¹²²

İmparatorlukların, yerli *olmayan bölgeleri*, yerli bir merkeze bağlayarak kendi çevrelerini yaratmaları, eş zamanlı olarak kendi egemenlik alanlarını da

¹²⁰ Le Roux, s. 273.

¹²¹ Barkey, s. 17.

¹²² Hosking, s. 26.

güçlendirmiştir. Örneğin, Asur İmparatorluğu, Kuzey Mezopotamya'da Asur, Ninoveh ve Calah kentlerinde merkezileşmiş iken, imparatorluk toprakları Akdeniz'den Basra Körfezi'ne uzanmış, Roma İmparatorluğu İtalya merkezli iken, uzaktaki toprakları Akdeniz'i çevrelemiş, St. Petersburg ve Moskova Rus İmparatorluğunun çekirdeğini oluştururken, Finlandiya'dan Ukrayna'ya, Trans Kafkasya ve Türkistan'dan Uzak Doğu'ya kadar uzanan geniş coğrafya çevre bölge olmuştur.¹²³

Öte yandan merkez-çevre ilişkisi seçkinler içinde çıkar gruplarını da yaratmaktadır. Cumhuriyetçi Roma döneminde varsıllık ve etki elde etmek amacıyla çeşitli seçkin tabaka mensupları arasında devam eden bir mücadele söz konusu idi. Dolayısıyla hükümdarlar da yerel seçkinleri kontrol altında tutma amacı ile iktidarın bir kısmını paylaşmıştır. Bu paylaşım merkez-çevre arasında hoşgörü ya da baskı ile şekillenen dikey bir ilişki ağı kurmuştur. Çevrenin, merkeze sadakatinde yaşanan sorunlar ceza ve korku salma politikalarını da ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin, hükümdarların kontrol edilebilmesi adına, imparatorlukların aile fertlerinden birini sarayda rehine olarak tuttukları bilinmektedir. Japonya bunun önemli örneklerinden biridir. XVII. yüzyılın başları ile 1868 arasında, tüm yerel aristokrasinin yılın bir bölümünü başkent Edo'da geçirmekle yükümlü tutulmuşlardır.¹²⁴

Son olarak, imparatorlukların iktisadi, sosyal, siyasi, kültürel ve idari alanlarda yarattığı refah ve özendirici yaşam alanları vardır. Tarihsel olarak, Roma İmparatorluğunda Akdeniz'in iki kıyısına uzanan, yirmi eyaletten oluşan devasa bir yapılanma söz konusu idi. Bu yapıya eş zamanlı olarak görünüşte özgür olmalarına rağmen, imparatorluğun bütünleyici parçaları gibi kabul edilmiş tali devletler (krallar, sülaleler, müttefikler) eklenmiştir. Bunun nedeni Yunanlıların ve İskender'in mirasçısı olarak görülen Roma'nın kaos ve düzensizlik yaratan dış ve iç barbarlara karşı barışın ve uygarlığın güvencesi olmuştur. Oluşan *Pax Romana* aynı zamanda emperyal yayılmaya hizmet eden bir güvenli bölge alanı ve çevre için koruma demektir.¹²⁵ Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, büyük güçler de çevre

¹²³ Motyl, s. 13-14.

¹²⁴ Ponting, s. 128.

¹²⁵ Le Roux, s. 16-18.

ve yarı çevreleri açısından cazibe alanları ve güvenlik sağlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde oluşturulan iktisadi, sosyal ve askeri temelli örgütlenmelerin yarattığı etki bu açıdan önemlidir.

Merkez ve çevre arasındaki bu ilişki ağırları bir bakıma imparatorluğun yaşam süresini de belirleyen bir etkidir. Çevre yoksullaşırken merkezin giderek zenginleştiği örneklerde imparatorlukların bekalari kısa süreli olmuştur. Buna karşılık çevre bölgelerine yatırım yapan imparatorluklarda, çevre de merkezin ayakta kalmasını desteklemiştir. Dolayısıyla imparatorluklar merkez- çevre uyumu sayesinde daha uzun ömürlü olmuştur.¹²⁶ Bu ekseninde her iki bölge için de uyum sağlanması ve karşılıklı çıkarların oluşturulması imparatorlukların uzun süreli varlıklarının temelini oluşturmaktadır.

d. Evrensellik- Teklik İddiası

İmparatorlukların bir diğer işlevsel özelliği, dünyanın tamamına egemen olma inancı ve iddiasına dayalı olarak evrensellikleriyle tek bir bütünlük oluşturduklarını düşünmeleridir. Elbette bu inanç ve iddia gerçekte bir idealden ibaret olsa da bunu gerçekleştirmek için çaba harcadıkları açıktır. Bu iddia, esasen imparatorluğun dayandığı ideolojik/felsefi temel bir sonucudur. İmparatorluk bu temelde sürekli fetih anlayışıyla iddiasını gerçekleştirmeye çalışır örneğin Roma'nın "kozmpolitanizim", Osmanlı İmparatorluğu'nun "İ'lay-ı kelimetullah"¹²⁷ anlayışı bu işlevsel özelliğin bir yansımasıdır. Eski Yunan'da Stoacıların geliştirdikleri kozmik bir kent olan dünya kavramı daha sonra Romalılar tarafından benimsenmiş ve imparatorluk bu kozmik kentin pratikteki görünümü olarak algılanmıştır. Bu kozmik düzen eş zamanlı olarak Roma dünyasının tek bir bütün olması için bir

¹²⁶ Münkler, s. 11.

¹²⁷ Kelime "yükseltmek, yüceltmek" anlamındaki i'la ve "Allah'ın sözü" anlamına gelen kelimetullah ın birleşimi ile oluşmaktadır. Böylece kelime birleşimi ile oluşan anlam, "Allah'ın dininin ve tevhid inancının yüceltitiip yaygınlaştırılması yolunda gösterilen gayret ve faaliyetleri" ifade etmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Metin Yurdagür, "İ'La-yi Kelimetullah", **İslâm Ansiklopedisi Cilt : 22**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s.62-63.)

hukuk sistemi ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Roma düzeni bu sayede hukuk (*jus gentium*) yaratımını gerçekleştirmiştir.¹²⁸

Kendi hukuk düzeni ile monolitik bir dünya oluşturan imparatorluklar bu sayede evrensellik iddialarının da en önemli boyutunu hayata geçirmiş olurlar. Çünkü evrensellik siyasi birimin gücü ve hukuki düzenin devamı ile ilgilidir. Roma örneğinde olduğu gibi ardılları onun yarattığı düzeni takip etmiştir. Buradan hareket ile imparatorlukların yayılım, uyum ve üstünlük alanındaki özelliklerini gerçekleştirdikleri yer burasıdır. Ancak bu evrensellik arayışı çok kırılğan bir yapıdadır.

Glubb, imparatorlukların evrensellik iddialarına zaman kavramını eklemiştir. Bir imparatorluğun hâkimiyet süresi onun yarattığı kültürün benimsenmesini belirleyen önemli bir durumdur. Bu açıdan yaklaşık 250 yıl hüküm süren imparatorluk kendi oluşturduğu felsefi sistemi altında, egemen kimliğini ve belirli erdemlerini geniş bir alana yayma zamanına sahip olmaktadır.¹²⁹ Çin İmparatorluğu'nun bugün bile öne çıkan Konfüçyüs öğretisi bunun örneklerinden biridir. Ancak geleneksel imparatorluklar dünyasının zaman ve mekân algısının modern dönemden farklı olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Geleneksel imparatorlukların yarattıkları evrensellik algısına dair uygulamalar modernleşmenin en bariz şekilde hissedildiği döneme kadar sürmüştür denebilir. Asurlulardan, Roma İmparatorluğuna; Abbasîler 'den Osmanlı İmparatorluğu'na kadar karşılaştırmalı bir yaşam süresi incelendiğinde her imparatorluğun kendi evrensel dünyasını yaratmada 250-500 yıl arasında değişen bir zamana sahip oldukları görülmektedir.¹³⁰

Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsü politikası evrenselleşme konusunda büyük bir avantaj sağlamaktaydı. Her kesimden ve farklı din grubundan insanlar imparatorluğun ekonomik genişlemesine ve canlılığına büyük katkı sağlamışlardır. Özellikle, Habsburglardan kaçan Yahudiler çok değerli ticaret ve finans ağlarını imparatorluk topraklarına getirirken, İstanbul, Kahire, Halep ve

¹²⁸ Yurdusev, s. 35.

¹²⁹ Glubb, *The Fate Of Empires And Search For Survival*, Scotland: William Blackwood & Sons, 1978, s. 6.

¹³⁰ Ayrıntılı Bilgi için bkz: Niall Ferguson, "Empires with Expiration Dates", *Foreign Policy*, No. 156 (September - October, 2006), s. 48.

Selanik gibi Osmanlı şehirleri de uluslararası ticaretin ana merkezleri haline gelmeye başlamıştır. Avrupalı Yahudiler de Osmanlı'ya bilimsel ve tıbbi bilgi sağlamanın yanı sıra endüstri, silah ve mühimmat için yeni teknolojiler de sağlamışlardır.¹³¹ Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu bugünkü anlamda insan haklı ve özgürlükler bağlamında insanların bir arada karşılıklı saygı ekseninde yaşayabildiği önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak eş zamanlı olarak da kendi egemenlik sahası içerisinde kendi aidiyetlerine de sahip olmuştur. Bu durum ise bizi emperyal yayılımın meşruiyet noktasına götürmektedir. Çünkü imparatorluklar emperyal yayılımlarını bir anlamda aidiyet ideolojileri ile meşrulaştırmaktadır. Faroqi Osmanlı İmparatorluğu'nun, "kâfir"e karşı savaş politikasıyla, ülke topraklarını genişletme ideolojisine dikkat çekmiştir. Bu sayede hükümdarlar, saltanatlarını meşrulaştırmışlardır.¹³²

Toynbee imparatorluk olarak tanımladığımız büyük güce sahip siyasi birimleri, "evrensel devlet" adı ile ele almaktadır. Evrensel devlet olarak tanımladığı Çin İmparatorluğu'nu incelerken Toynbee, evrensel devletin bir kere kurulduktan sonra, insanların gönüllerini fethettiğini ve ülke topraklarında sağlanan barış ve düzen ile siyasi birlik altında tehditlen uzak yaşam şansı sunulduğuna dikkat çeker. Zamanla evrensel devletin, uyruklarının gönüllerindeki egemenliği artar, bu açıdan evrensel bir devletin bir kere kurulduktan sonra, sık sık çökse bile niçin yeniden kurulabildiğini anlamak kolay hale gelir.¹³³ Tarih boyunca Çin İmparatorluğu haricinde Roma, Bizans ya da Moğol İmparatorluklarının yıkılmalarına karşın devam eden ardıl devletleri/imparatorlukları olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Toynbee 'ye göre bu evrensel devletin ilk kuruluş anından itibaren egemen olduğu görülen çöküş ve yeniden kuruluşlar kozmik bir ritme sahiptir. Ancak evrensel devletin bu ritminin arkasında şüphesiz sosyal, askeri, iktisadi ve siyasi gücün etkisi yadsınamaz.

Hegemonik üstünlük arayışında olduğu gibi, Pax kavramı ile yaratılmaya çalışılan düzenin felsefi boyutunda şüphesiz tekliğin yanı sıra sonsuzluk vurgusu da

¹³¹ Chua, s. 173 – 175.

¹³² Ayrıntılı bilgi için bkz: Faroqi, s. 21-22.

¹³³ Toynbee, s. 65.

önemlidir. Bu nedenle yüzyıllardır devletler ya da insanoğlunun bu kavram ekseninde yarattığı veya ortaya koymaya çalıştığı pek çok mistik özlem söz konusudur. Bunun örneklerinden biri de Helen uygarlığının çöküşünde görülebilir. Şüphesiz her sonsuzluk arayışının sonu ironi olarak ölüm ile sonuçlanan bir devletler tarihini oluşturmaktadır. Helen uygarlığının da çöküş döneminde felsefe okulları “durdurulamayan toplumsal çürüme”, “önü alınmaz “kozmetik yaşlanma” tarzı kaçınılmaz bir döngüden bahsetmektedir. Epikürcü şair Lukretius’un, Helen Toplumu’na ilişkin *Pax Augustus* arayışı da bunun bir örneğidir.¹³⁴

İmparatorlukların evrensellik ve teklik iddiası kaçınılmaz olarak dışlayıcılığı beraberinde getirmektedir. Bu dışlama ilk çağlarda uygar-barbar ayırımına dayanırken, orta çağdan itibaren dinsel temelde Hristiyan olan ve olmayan ya da Müslüman-Gayrimüslim ayırımına dayanmıştır. Örneğin Habsburglar, İspanyol ve Alman kollarının 1566’da ayrılmasına kadar geçen dönemde, emperyal yayılımın evrensellik yaratımını ünlü imparatorluk formülü “*Austriae est imperare in orbe ultimo*” (Tüm dünya Avusturya’nın tebaasıdır) şeklinde yüzyıllarca kullanılmıştır.¹³⁵ Moğollara bakıldığında ise genel olarak gerçekleştirdikleri evrensellik şiddet ve yıkım odaklıdır demek yanlış olmaz. Buna dair en ilginç örneklerden biri Cengiz Han’ın, Çin’e gerçekleştirdiği seferlerden birinde 1215’te 90’ı aşkın kenti tahrip etmiştir. Öyle ki; ateşe verdiği Pekin’in yangını bir ay boyunca sürmüştür.¹³⁶

Öte yandan tarih boyunca sistemler içerisinde “dışlayıcılık, teklik ve evrensellik” iddiası, aktör niteliklerinde farklılaşmalar olsa dahi, öteki ve biz fikri temelinden *barbar ve uygar* temelli *emperyal ve/ya himaye altında* siyasal birimler olarak yollarına devam etmiştir.¹³⁷ Böylece antik çağların felsefi temelli evrensel dünyaları, Orta çağda dinler ile birlikte yeni evrensellik noktalarını ortaya çıkarmıştır. XIV. yüzyılın öteki olan Batı iken XVIII. yüzyılda bu kez Doğu öteki olmuştur. Çin ve Osmanlı imparatorlukları 1400’lerde dünya sistemini değiştiren

¹³⁴ Bkz: “Lucretius”, “De Rerum natura” II, 1148-52 ve 1157-74. (Akt: Toynbee, s. 168)

¹³⁵ Münkler, s. 26.

¹³⁶ Morris, s. 452.

¹³⁷ Erol Kurubaş, “Uluslararası İlişkiler Düşüncesi Ve Dünya Politikasında Değişimi Anlamak”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2 Sayı 1 (Ocak 2012), s. 7.

adımlar atarken, XIX. yüzyılda Asya Pasifik'te açık kapı politikası ile Çin egemenlik alanına giren ve Afyon Savaşlarını yaşatan Batı yine o dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nu da hasta adam adlandırması ile tanımlamıştır.

Son noktada yüzyıllardır tıpkı insanoğlunun ölümsüzlük arayışı gibi devletler açısından da ebedi olma arayışı dikkat çekicidir. Çin İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi yaklaşık 2300 yıl öncesinde Çin'i birleştiren ilk hükümdar olarak tarihe geçen Şi Huang, ölümsüzlük arayışında cıva içecek kadar ileri gitmiştir. Şi Huang'ın ölümünden sonra onu koruması için yapılan Terrakotta ordusu ise ölümsüzlük arayışının bir diğer önemli örneğidir. Nitekim devletler ebet müddet ilkesi ile kendi barış alanları ve hukuk sınırlarını yaratma eğiliminde sonsuzluk döngülerine sahip oldukları fikri ile geleneksel dünyada var olmuşlardır.

Evrensellik iddiaları geleneksel ve modern imparatorlukların sahip oldukları en önemli özgürlük ve meşruluk alanı olmuştur. Her imparatorluk gücü ve nüfuzunu bu hedefi sağlama adına kullanmış ve kendi evrensellikleri ile barbar ve uygar ayrımlarını yaratmıştır. Çin'den Roma'ya kadar uzanan bir coğrafyada mekânsal ve zamansal olarak bu üretimler kendini sürekli olarak yenilemiştir. Ancak din olgusunun evrensellikleri şekillendirmeye başlaması ile imparatorlukların kendileri dışında herkesi barbar ve kâfir olarak tanımlamaları ve buna bağlı olarak fetih hareketlerini ahlaki açıdan meşrulaştırmalarına yardımcı olmuştur. Bu durum daha sonraki başlıklarda inceleyeceğimiz gibi kimlik ve öteki algısı ile bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi ırk ve milliyet ekseninde toplumların ayrılmasının da temellerini oluşturacaktır.

II. İMPARATORLUK ÇEŞİTLERİ VE TASNİFİ

İmparatorlukların ortaya çıkışları ve tarihsel konumlarını sürdürmeleri bir anlamda elde ettikleri güç ve bu gücü kullanabilme kapasitelerine bağlıdır. Nitekim imparatorluklar benzer büyük yapılar olsa dahi jeopolitik konumları ya da teknolojik gelişmeler gibi pek çok farklı unsura bağlı olarak farklı özellikler gösterebilirler. Genel olarak literatürde deniz ve kara imparatorlukları olarak karşımıza çıkan

ayırma, bozkır imparatorlukları¹³⁸ veya kıta boyu imparatorluklar¹³⁹ ya da resmi ve gayri resmi imparatorluklar¹⁴⁰, ticari imparatorluklar¹⁴¹, dolaylı – doğrudan imparatorluklar¹⁴² gibi pek çok farklı ayırım eklenebilir.

İmparatorluk tasnifinde genellikle literatürde var olan şekliyle, büyük ya da başat güç arayışında tanımladığı kara-deniz hâkimiyeti odaklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Ayrıca karma tip olarak bu iki tarz imparatorluk özelliklerini birleştiren örnekler de mevcuttur. Bu ayrımlar imparatorlukların, küresel güç alanları oluşturmalarını coğrafya üzerinden okumakla birlikte kullanılan araçlar bazında da farklı özellikleri ortaya çıkarmıştır. Bu başlık ekseninde bizim de ayırımımız esasen üç tip imparatorluk sınıflandırmasına odaklanacaktır.

Jeopolitik ayrımlar ile birlikte esasen kara ve karma tip imparatorlukların geleneksel dönemin önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Deniz tipi imparatorluklar ise çalışmamız kapsamında modern imparatorluk örnekleri olarak sömürgeci hareketler ile örtüşen özellikler taşımaktadır. Bu açıdan imparatorluk tasnifimiz birinci ve ikinci bölüm içinde yer alan imparatorlukları içinde barındıran bir sınıflandırmaya odaklanmaktadır. 1648 Westphalia ile birlikte uluslararası devletler sisteminin şekillenmesi, aydınlanma, modernleşme, sömürgecilik ve devrimler süreci ile birlikte imparatorluklar pek çok yeni özellik kazanmıştır.

Etnik ya da dini imparatorluk ayırımı gibi modern döneme eklemlenen tanımlamalardan da kaçınacağız. Çünkü özellikle çok uluslu imparatorluk ayrımları 1789 Fransız Devrimi sonrasında karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda asıl ayırımımız imparatorlukların kara ve deniz askeri güçlerinin emperyal yayılım ve hegemonik üstünlük arayışına ilişkin kullanımı olacaktır. Çoğunlukla kara yolu ile yayılmacılığı gerçekleştirmiştir. Buna karşın deniz imparatorlukları, kültürel ve iktisadi etkilerin yayılmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

¹³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Münkler, **İmparatorluklar...**

¹³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Burbank, Copper, **İmparatorluklar...**

¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Doyle, **Empires**

¹⁴¹ David Ormrod, **The Rise of Commercial Empires: England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650-1770**, USA: Cambridge University Press, 2003.

¹⁴² Mann, **The Sources Of Social Power Volume 3**, s. 18-22.

Bu tasnif ile her imparatorluğun sistemde kaldığı ve yarattığı etkiye bağlı olarak uzun ya da kısa süreli çevrimleri de ortaya konmuş olacaktır. Çünkü tarih boyunca pek çok imparatorluk örneği karşımıza çıksa da çok azı Çin, Roma ya da Osmanlı imparatorlukları gibi uzun dönem döngüsünde yer alabilmektedir. Bu açıdan tıpkı I. Napolyon Fransa'sı ya da Hitler Almanya'sı gibi örnekler kısa süreli çevrim imparatorlukları olarak sistemde kalabilmiştir. Buradaki sürenin etki ile orantısı da düşünüldüğünde imparatorluk tasniflerimizde esas noktalar daha net görülecektir. Bu bağlamda bu kısımda imparatorluklar deniz, kara ve karma imparatorluk türleri olarak üç ana başlık altında ele alınacaktır.

II. İMPARATORLUK ÇEŞİTLERİ VE SINIFLANDIRMASI

A. Kara İmparatorlukları

Kara imparatorlukları emperyal yayılımlarını teritoryal alanlar üzerinden gerçekleştirmektedirler. Deniz güçleri ve donanmaları olmayan ya da sınırlı olan bu imparatorlukların kara ordularının kapasitesi ve emperyal yayılım hızı dikkat çekicidir. Genellikle kıtasal alanlar içinde yayılımları öne çıkmaktadır. Kara imparatorlukları antik dönemlerden bugüne büyük bir etki yaratmıştır. Yaklaşık 4000 yıl önce Güney Batı Asya 'da kurulan ilk büyük siyasi birimler Akadlı Sargon ve Hammurabi gibi güçlü hükümdarların devletleri imparatorluklar olarak adlandırılmıştır. Kara imparatorluklarının temel politikaları fetih ve yabancı bölgelere boyun eğdirme olmuştur. Ancak kara imparatorluklarının en zayıf yönü aşırı emperyal yayılımdır. İmparatorluk sürekli suretle genişleme eğilimindedir ve bunun kontrol edilmediği noktada çöküş başlamaktadır.

Kara imparatorlukları, aktif ve pasif yayılmacı örnekler olarak ikiye ayrılabilir. Aktif- pasif ayrımı, kara imparatorluklarının emperyal yayılım alanı ve itici güç olarak iktidar arayışının sonucudur. Burada aktif ve pasif ayrımımızı daha çok bir imparatorluğun savaşçı ya da yayılmacı özellikleri ile sömürge anlayışının içselleştirilmesi üzerinden okuyabiliriz. Bu kategori içerisinde pek çok örnek

konabilir; ancak biz özellikle pasif ve aktif yayılmacı imparatorluklar üzerinde öne çıkan belli imparatorluk örneklerine odaklanacağız.

1. Aktif-Yayılmacı Kara İmparatorlukları

Aktif yayılmacı imparatorluklar açısından temel motivasyon yayılmacılığın düzenli şekilde gerçekleşmesidir. Yani küçük bir devletten başlamak sureti ile küre-egemen hedefler ya da en azından kendi bölgesinden yola çıkarak kıta-egemen amaçlar ile hareket etmesidir. Bu yayılma her dönemde, benzer araçlar ile uygulanmaktadır ki, bu araçlar askeri, siyasi, iktisadi ve kültürel boyutta yani imparatorlukların yapısal özelliklerinin muntazam kullanımı ve yayılımı ile gerçekleşmektedir. Kara imparatorlukları genel olarak yarattıkları sosyokültürel alanlarda açık sistem ağırları ile imparatorluklar hızlı bir bilgi, teknoloji, sosyalleşme ilişkileri kurabilir. Bu kategori içerisinde Asur İmparatorluğu, Ahamenniş İmparatorluğu, Part İmparatorluğu gibi antik imparatorluk örneklerinin yanı sıra Moğol İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu gibi dünya tarihinde belirleyici örnekler öne çıkmaktadır. Bu başlık kapsamında Roma ve Moğol İmparatorlukları bizim örneklerimiz olacaktır.

Aktif yayılmacı kara imparatorluğuna verilecek ilk örnek Roma İmparatorluğu'dur. Roma İmparatorluğu M.Ö 27 yılından, M.S 476 yılında çöküşüne kadar dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun temelinde, Yunan tarzı yurttaşlığın ve Makedonya tarzı militarizmin harmanlanması yer alır. Bu açıdan Roma İmparatorluğu, Antik dünyadan başlayan tarihi ile en dinamik emperyalist devlet örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. V. ve IV. yüzyıllarda Romalılar, İtalya Yarımadasını ele geçirmesinin ardından, Batı Akdeniz'in kontrolünü de dönemin güçlü devletlerinden biri olan Kartaca devleti ile girdiği savaş sonrasında sağlamıştır. M.Ö. II. yüzyılda, Yunanistan'ı almak için Makedonya Krallığı ile iki büyük savaş gerçekleştirmiş, bu savaşlar ise Roma'nın askerî birikim sürecini beslemiştir. Öte yandan, yenilen devletlerin yönetici sınıfları *Romalılaştırılmış* ve Roma yurttaşlığına kabul edilerek

Roma kültürünü benimsemeleri sağlanmıştır. Ayrıca yöneticilere gelecekteki Roma fetihlerinden pay da teklif edilmiştir. Bu sayede Roma hem isyanları önlemiş hem de lejyonlarına yenilerini katmıştır.¹⁴³ Roma örneği bizim açımızdan bu bölümün omurgasını oluşturan örnektir. Çünkü Roma İmparatorluğu, savaş ve kan ile yürüttüğü yayılma politikasında yurttaşlık ayrıcalığı ile kitleleri kendine çekme başarısını sağlamıştır. Yüzyıllar içerisinde durmadan yayılan devasa bir imparatorluk halini alan Roma İmparatorluğu sadece askeri değil, kültürel, sosyal ve hukuki rolü ile de büyük bir etki alanı yaratarak kendi kültürünün kökleşmesini sağlamıştır.

Roma İmparatorluğu'nu diğer imparatorluklardan ayıran en büyük özelliklerinden biri, yönetimi altındaki bölgelerde sağladığı hukuk teklifi ve savunmada yarattığı ortaklığıdır. Öte yandan imparatorluk yarattığı uygarlık düzeyini beş yüz yıl boyunca sürdürmüş ve büyük bir cazibe merkezi olmuştur.¹⁴⁴ Bu açıdan Roma İmparatorluğu, tüm halklara karşı görece hoşgörülü bir politika benimseyerek, Antik Yunan'da kent-devletlerinde yaşanan etnik bölünmenin sıklıkla savaşa yol açan kırılganlıklardan uzak kalmıştır. Nisbi hoşgörü politikası ile farklı etnik gruplar siyasi birimlerin belli kademelerinde yer alma imkânı da elde etmiştir. Örneğin İmparator Gaudius'un Roma Senatosuna yaptığı konuşmada, Galyalı kabilesinin kamu görevine getirilebileceklerine ilişkin ifadeleri önemlidir:¹⁴⁵

“Sparta ve Atina'nın çöküşü, yabancı olarak fetheden küçümsemesinden başka ne oldu? Fakat kurucumuz Romulus'un bilgeliği, bir insan ile bir gün içerisinde bir hem savaşma hem de onu vatandaşlığa geçirme olmuştur! Bizler kral olarak yabancı olduk; ... bütün savaşlarımızı incellerseniz, hiçbir Galyalıya kıyasla daha kısa sürede bitmedi; O andan itibaren sürekli ve sadık bir barış oldu. ... Gelenek, kültür ve evlilik bağları onları bizimle bağladı, onlara altınları ve zenginliklerini ayrı tutmak yerine getirmelerine izin verin...”

İmparator Gaudius'un konuşması karşısında senato ikna olmuştur. Ancak bu konuşma içinde en önemli noktalardan biri hoşgörü politikasının nedenlerinden birinin Roma'nın genişlemesindeki zenginlik arayışıdır. Roma İmparatorluğu savaşçı bir politikanın yanı sıra yurttaşlık ile birlikte kendi çekim alanını yaratarak

¹⁴³ Faulkner, s. 71-72.

¹⁴⁴ Henry A. Kissinger, **Dünya Düzeni**, Çeviren: Sinem Sultan Gül, İstanbul: Boyner Yayınları, 2014, s. 23.

¹⁴⁵ Chua, s. 33.

imparatorluk içinde zenginleşmeyi de bir anlamda taahhüt altına almakta idi. Ayrıca Chua, Roma İmparatorluğu'nun hoşgörü için yeni bir standart belirlediğine dikkat çeker. Bahsettiğimiz gibi her etnik grup kendini özgürce bu imparatorluk içerisinde ifade edebilmekteydi. Bu noktada Chua 1790 yılına bir atıf yaparak, ABD Yüksek Mahkemesi yargıcı James Wilson, 1790'da dile getirdiği, "Romalıların tüm dünyaya yayılmalarından ziyade, dünya sakinlerinin Romalıların üzerine yığıldığı söylenebilir." ifadesine yer vermiştir.¹⁴⁶ Bu imparatorluğun çekim alanının gücü ile alakalıdır.

Öte yandan pek çok imparatorlukta olduğu gibi, Roma'nın gelir kaynakları fetihler ile doğrudan bağlantılıdır. M.Ö. 200'lerden başlayarak yaklaşık 150 yıl boyunca Roma'nın devlet gelirlerinin büyük kısmı, Akdeniz'in doğusundaki zengin yörelerin fethinden gelmekteydi. Roma İmparatorluğu'nda savaş olgusu coğrafi yayılımın yanı sıra yağma ve çapul açısından da önemli olmuştur. İmparatorluk bu sayede mal ve köle gücüne bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılığın bir sonucu olarak yeni fethedilen yerler müttefike dönüştürülmekten ziyade nakdi olarak haraç ödeyen kâr alanları haline almıştır. Ayrıca fetihlere bağlı artan zenginlik, küçük bir tarım devletiyken kurulmuş olan çok zayıf Roma kurumları üzerinde muazzam bir baskı yaratmaya başlamıştır.¹⁴⁷ Bu baskıya bağlı olarak bürokratik ağlarını ve kurumlar arası idareyi sağlamada güçlük çeken Roma'nın yıkımı da büyük olmuştur. Bu açıdan aktif yayılmacı imparatorluklar yayıldıkları bölgelerde silinmesi zor etkiler bırakmıştır. Bu örneklerden en önemlisi Avrupa tarihinde görülebilir. Roma İmparatorluğu'ndan bu yana Avrupa bağlamında geliştirdiği gibi imparatorluğun kelime hazinesi, onu izleyen rejimler için Roma'nın mirasının önemini yeterince açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Charlemagne'den Britanya emperyalizmine, modern İtalyan faşizmine uzanan süreçte Roma'nın ve Roma İmparatorlarının dili ve sembolleri pek çok emperyal güç tarafından örnek alınmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Chua, s. 33.

¹⁴⁷ Ponting, s. 223.

¹⁴⁸ J. S. Richardson, "Imperium Romanum: Empire and the Language of Power" **The Journal of Roman Studies**, Vol. 81, 1991, s. 1-9.

Her ne kadar Roma İmparatorluğu'nun ardıl devletleri imparatorluk söylemlerine meşru bir zemin sağlama amacı ile Roma'ya atıfta bulunmuşlarsa da Roma tarzı bir aktif yayılcılık örneği ortaya koyamamışlardır. Roma İmparatorluğu öncesinde karşımıza çıkan Ahameniş Pers¹⁴⁹ İmparatorluğu, tarihteki ilk dünya-egemen iktidar olmasıyla birlikte Roma İmparatorluğu'nun aksine kapsayıcı bir siyasi kimliğe sahip olmamıştır. Çünkü askeri güç dil ya da kültür olmadan imparatorluğu birbirine bağlamada tek başına yeterli değildir. Nitekim Ahameniş İmparatorluğunda yaşanan isyanlar bunun bir göstergesidir. M.Ö. 500'lerden itibaren İyonya bölgesindeki halkın isyana başlamasının ardından yaşanan Maraton ve Pers Savaşları Yunanistan karşısında önemli bir imparatorluk örneği olan Ahameniş 'in gerilmesine ve M.Ö. 330 dolaylarında çökmesine neden olmuştur.

Aktif yayılcı kara imparatorluklarına bir başka örnek, Avrasya steplerinde güçlenen Moğol İmparatorluğu'dur. Bu imparatorluk, Roma İmparatorluğu'nun yayılma hızını katlayan bir şekilde tarih sahnesine çıkmıştır. Ancak Moğolların Roma ya da Çin gibi siyasi ve bürokratik yapı eksikliği imparatorluğun en büyük zaaflarından biri olmuştur. Hızlı yayılım hızlı çöküşü de bir anlamda beraberinde getirmiştir.

Genel olarak, Avrasya bölgesindeki erken devletler siyasi ve iktisadi açılardan çok kırılğan bir yapıda olmuştur. Bölgede siyaset, cumhuriyetçi Roma'da olduğu gibi temelde iktidar, varsıllık ve etki elde etmek amacıyla çeşitli seçkin aileler arasındaki mücadele ile şekillenmiştir. Bu bağlamda var olan iktidar, özel ve kişisel bir yapı içinde sürdürülmüştür. Avrasya coğrafyasının gerek fiziki özelliği gerekse de bölge halklarını yaşam şekilleri, devlet geleneklerinin de uzun ömürlü olmasını engellemiştir.¹⁵⁰ Ayrıca bölgedeki en önemli geleneklerden biri olan hükümdarların

¹⁴⁹ Pers kelimesi Farsça cennet anlamını taşımaktadır. İngilizce *paradise* kelimesi de kökünü buradan almaktadır. Eski Farsça bu kelime, Yunanlıların *paradeisos* olarak atıfta bulunduğu 559 ila 330 yıllarında hüküm süren güçlü Pers İmparatorluğu'nun Kralı Achaemenids'in muhteşem kraliyet parklarına ve zevk bahçelerine atıfta bulunmak için kullanılmıştır. (Akt: Chua, s.3). Ahameniş İmparatorluğu'na dair daha fazla bilgi için bkz. Johannes Haubold, "The Achaemenid Empire And The Sea" **Mediterranean Historical Review**, Vol. 27, No. 1, June 2012, s. 5–24.

¹⁵⁰ M.Ö. 3200 'de atın ehlileştirilmesi ile Avrasya uygarlıkları, Ukrayna'dan, Baykal Gölü yöresine olduğu kadar, Moğolistan 'dan Amur Nehri'ne kadar uzanan bölgede geniş alanlara yayılma ve bu alanlarda iklimin nimetlerinden yararlanma fırsatı yakalamışlardır. Bu açıdan Avrasya uygarlıkları;

aile fertlerini sarayda rehine olarak tutmak gibi yöntemleri de güçlü aile fertleri üzerinde baskıcı bir rol oynamıştır.¹⁵¹ Ancak bu yöntem Moğol İmparatorluğunun kuruluşu sonrasında küresel alanda yarattığı etki açısından düşünüldüğünde farklı bir sonuç doğurmuştur.

Büyük Hun Devleti'nin yıkılmasının ardından Asya bölgesinde yaşanan siyasi güç boşluğunu III. yüzyılın başlarından VI. yüzyılın ortalarına kadar Moğol asıllı Hsien-pi ve Juan-juanlar kabileleri doldurulmuştur. Moğol adı, ilk defa VII. yüzyılda Çin'de T'ang sülalesi resmi tarihleri Chiu T'ang-shu ve Hsin T'angshu'da "Memg-wu" ve "Memg-wa" şeklinde Proto-Moğol Shih-wei kabile grupları arasında geçmektedir. Kaynaklarda küçük ve önemsiz olarak görülen bu kabilenin, devlet ve hanedan adı olarak kullanılması ise Timuçin (Cengiz Han)¹⁵² zamanında gerçekleşmiştir.¹⁵³

1206 yılında Timuçin Onon kıyısında toplanan Kurultay'da “*Şutu Bogdo Çingis Han*” (Tanrısal Cengiz Han) adını almıştır. Şüphesiz Cengiz Han adının anlamını karşılayan liderlik vasıflarına sahip olmuştur. Öncelikle birbirleri ile savaşan kabileleri birleştirmiş, ardından da 1207 yılında Sarı Irmak kıyısındaki Tangutlar'a karşı zafer kazanmış, ardından büyük bir hızla Kuzey Çin, Çungaristan, Doğu-Türkistan, Orta-Asya, İran, Kafkasya ve bütün Güney Rusya'ya yönelmiştir. Cengiz Han 1227 yılında ölümüne kadar Hindistan ve Çin'in iç bölgelerine kadar imparatorluğunu yaymıştır. Moğolların en önemli özelliği hızlı yayılma güçlerinin yanı sıra, oluşturdıkları haberleşme teşkilatlanması ile de bölgeler arası bilgi alışverişini sağlamak olmuştur. Dolayısıyla iyi ata binen ve iyi bir haberleşme ağına

Güneybatı Asya'da başlayıp Hindistan üzerinden Çin'e kadar uzanan yerleşik toplumlar bölgesinde halklar yaklaşık XX. Yüzyılın başlarına kadar çiftçiliğe geçişte başarısız olmuşlardır (Ponting, s. 134). Göçebe hayat, bölge uygarlıklarının imparatorluklarının güçlenmesinin önündeki en önemli engel olmuştur.

¹⁵¹ Ponting, s. 127-128.

¹⁵² Cengiz Han'ın yaşamı mitler ile şekillenen bir tarihtir. “...çocukluk dönemi ... atalarının, Borte, Çine ve Koa Maral'ın, Türklerin bozkır halkların simgesi olarak kabul ettikleri mavi bir kurt ile kula bir dişi geyiğin birleşmesine, daha soma da yurdun üst ucundaki açıklıktan, duman deliğinden gecen bir güneş ışığından gebe kalan Alan-Hoa (Alan Koa, Alankoa) adındaki bir kadına dayanmaktadır.” Ancak Paul Poux bu mitin Altay halklarında da benzer olduğuna özellikle dikkat çekmektedir (Paul Le Roux, **Roma İmparatorluğu**, Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 271.)

¹⁵³ Osman Gazi Özgüdenli “Moğol”, **İslam Ansiklopedisi Cilt 30: Mısra - Muhammedîyye**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s. 225.

sahip olan Moğolların hızla Avrasya bölgesinden yayılması şaşırtıcı değildir. Cengiz Han askeri hedeflerine gerçekleştirme adına iki önemli adım atmıştır; (i) *drakonik kanunların*¹⁵⁴ yürürlüğe konulması, (ii) toplumla orduyu birleştirerek devlete tam bir askeri özellik yüklemesidir.¹⁵⁵

Moğol İmparatorluğu, yayıldığı alan itibarıyla tarihin en büyük imparatorluklarından biridir. Yaklaşık 24 milyon kilometrekarelik Moğol İmparatorluğunu (Bkz. Grafik 4) kıyaslayabileceğimiz tek büyük imparatorluk şüphesiz en parlak döneminde 35 milyon kilometrekareyi bulan Britanya İmparatorluğudur. Ancak unutulmaması gereken en önemli nokta Britanya'nın denizleri de kapsayan yayılma alanına karşılık, Moğol imparatorluğu Avrasya'da bir kara imparatorluğuydu.¹⁵⁶ Moğol İmparatorluğu kara imparatorluğu olmasının yanı sıra tıpkı Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi küresel alanda büyük kaynaşmanın da önünü açmıştır. Moğol İmparatorluğu XIII. yüzyıl dünyasının en büyük gelişmesi olmakla birlikte etkisi de önemlidir. 1245 yılında ekümenik Lyon Konsili'nde Papa IV. Innocentius Moğolları önemli bir aktör olarak dile getirirken, dönemin Fransa ve İngiltere kralları Moğol imparatorları ile mektuplaşmaktaydı.¹⁵⁷ Yine gezginlere yeni fikirler aşılayacak olan Marco Polo'nun bu imparatorluğu ziyareti, sonraki yıllarda gerçekleşecek deniz aşırı seferlerinde temel güdüsünü sağlayan önemli bir ayrıntı olarak düşünülebilir.

¹⁵⁴ Drakonik Kanunlara İlişkin olarak Alinge şunları aktarmaktadır:

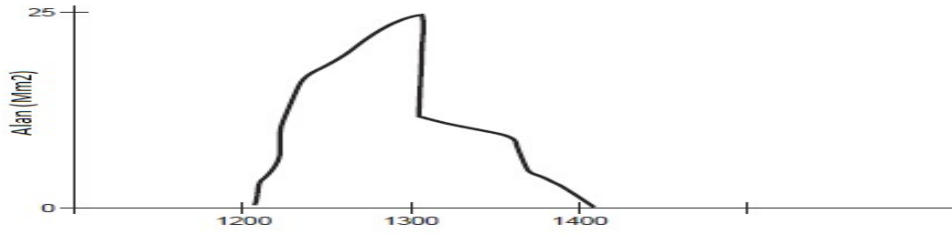
*“Kanunun, adı geçen ana fikrine uygun olarak yasa’da, ordunun ve önderlerinin teşkilât ve disiplini oldukça geniş bir yer almaktadır. ...ordunun tecrübe edilmiş olan esas ayrımı, onlu, yüzlü ve binli birlikler, kanunla da tespit edilmiştir. 23/ 24 numaralı fragmentlerde de ordu komutanlarının başkomutanla münasebetleri hükme bağlanmıştır: yalnız Başkomutanın emrine uyruk olmak ve ona kayıtsız şartsız itaat etmek önemli esaslar olarak tespit edilmiş ve buna aykırı hareketin, ölüm cezası ile tehdit edilmesiyle de bu esasların üstün önemine bilhassa işaret edilmiştir. “ (Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara: Sevinç Matbaası, 1967, s. 47-48.)*

¹⁵⁵ Alinge, s. 1-7.

¹⁵⁶ Münkler, s. 17.

¹⁵⁷ Roux, s. 267.

Grafik 4 Moğol İmparatorluğunun Genişlemesi

Kaynak: Rein Taagepera, “Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia”, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 3 (September, 1997), ss. 475-504

Münkler’in deyişiyile “*bozkır imparatorlukları*” çok geniş bir alana sahip olmakla birlikte, Asya içlerindeki bozkırların atlı göçbeleri olarak düzenli bir siyasi ve ekonomik gelişimden yoksun görünmektedirler.¹⁵⁸ Ancak durum yukarıda da belirttiğimiz gibi, o kadar basit değildir. Moğol İmparatorluğu uzun süreli güçlü bir merkezleşme sağlayamamış olsa da Avrasya imparatorlukları açısından büyük bir örnek, Avrupa tarihi açısından da büyük bir itici güç olmuştur. Dönemin en güçlü imparatorluğu olarak Avrupa ve Asya’da kendisine karşı duracak alternatif güç olmaması (ki Çin ve İran’a düzenlediği seferler ile buradaki büyük güçleri de yenmiştir) karşımıza karasal gücün aslında içe kapanık olmadığını da göstermektedir.

Öte yandan Cengiz Han’ın imparatorluğun kuruluşundaki yeri elbette askeri noktada önemli olmakla birlikte, modern standartlarda bile çağdaş yöneticilerle kıyaslandığında dinsel ve etnik farklılıklar konusunda dikkate değer derecede hoşgörülü politikalar izlediği görülmektedir. Avrupa’nın Orta Çağ dünyasının aksine, Cengiz Han dini özgürlüğü ve etnik çeşitliliği hoş görmüştür. Ayrıca bozkır halkını bölen ve bütün fethedilen halklarının en yetenekli ve yararlı şahsiyetlerini kendi hizmetine çeken kabile zihniyetine de son vermiştir. İki kuşak sonra torunları Mongke, Hülagu ve Kubilay da aynı stratejiyi takip etmişler ve sonuçta şimdiye kadar var olan en büyük imparatorluklardan birini kontrol etmişlerdir. Evrensel hedefleri olan imparatorluklar bu amaçları için belli adımlar atarlar ki Moğollar da

¹⁵⁸ Münkler, s. 93.

bunun bir örneğini ortaya koymuştur. Kubilay'ın İmparatorluğu döneminde Çin'den Karadeniz'e uzanan Moğol İmparatorluğu *Pax-Mongolorum* fikri ile hareket etmiştir. Yine bu dönemde Hristiyanlık, İslâm, Konfüçyüs, Maniheizm ve Yahudilik gibi farklı dinlere de hoşgörülü yaklaşmıştır. Dolayısıyla tarihte, Moğolların “*kana susamışlıklarından*” çok daha fazlası vardır. Moğolların etnik ve dini hoşgörü politikası dünya hâkimiyetini kazanmasına ve sürdürmesine olanak sağlamıştır.¹⁵⁹

Moğol İmparatorluğu hızlı bir yayılma süreci takip etmiştir. Burada zaman, mekân ve koşullar şüphesiz çok etkili olmuştur. Ancak belirtmemiz gerekir ki, Moğol İmparatorluğunun yarattığı egemenlik alanı içerisinde devlet yapılanmasının hiyerarşi temelli olması ve Türk devlet geleneği içinde de yer alan ikili yönetim sistemi ekseninde var olan gücün bölünmesi devletleri de hızla bölmekteydi. Tıpkı Doğu ve Batı Roma olarak ayrılan Roma İmparatorluğunun yaşadığı çöküş gibi. Nitekim burada ele almamız gereken temel noktalardan biri de imparatorluğun aktif yayılım alanında yarattığı etkidir. Münkler, Roma ve Çin İmparatorluklarının yavaş genişlemesindeki nedeninin fethedilen bölgelerde gerçekleştirilen hukuki ve idari bütünleşme sürecine dikkat çekmiştir. Bu durum askeri bir devlet anlayışına sahip olan Moğol İmparatorluğu ya da Hunlar gibi siyasi yapılanmalarda güçlü değildir. Her ne kadar Roma ve Moğolların çöküşleri farklı olsa da esas nokta iki imparatorluğun da yayılmalarının tıkanmasıdır. Bu durum Roma örneği açısından imparatorluğun uygarlaştırıcı gücünün tükenmesi olarak karşımıza çıkarken, Moğol imparatorluğu örneği açısından ise, askerî birliklerinin operasyon kapasitesinin zayıflaması olarak görülebilir.¹⁶⁰

2. Pasif-Yayılmacı Kara İmparatorlukları

Pasif yayılmacı kara imparatorlukları, aktif yayılmacı kara imparatorluklarında olduğu gibi hızlı bir yayılma ve fetih politikasından ziyade,

¹⁵⁹ Ancak eş zamanlı olarak da Moğollar savaşta tamamen acımasızdı. Erimiş gümüşü, düşmanlarının gözlerine ve kulaklarına döktüler. Hain kadınları, ağızlarını dikerek öldürdüler (Ayrıntılı bilgi için bkz: Amy Chua, **Day of Empire: How Hyperpowers Rise to Global Dominance – and Why They Fall**, New York: Doubleday Publishing, 2007)

¹⁶⁰ Münkler, s. 98.

zaman içerisinde yavaş bir emperyal yayılımı gerçekleştirme hedefi ile hareket etmektedir. Pasif yayılmacı imparatorluk örnekleri daha çok mistik bir devlet sistemi anlayışı ile hareket eden ancak bununla birlikte emperyal yayılımı zamanla kültürel olarak gerçekleştiren örneklerdir. Hindistan, Çin, Bizans ve Habsburg¹⁶¹ imparatorlukları örnekleri bu açıdan en dikkat çekici olanlarıdır. Avrasya’da Çin ve Hindistan çok farklı kültürel kodlar ile ortaya çıkmışlarsa da bu farklı bölgeler arasındaki temas, ticaretle birlikte teknolojik ve fikri gelişmelerin, özellikle dini düşüncelerin taşınmasını sağlamıştır. Bölgede öne çıkan dinler arasında M.Ö. V. yüzyılda ortaya çıkan Budizm, Brahmanizm’in birçok özelliğini korurken, Hinduizm’i de birçok açıdan etkilemiştir. Başta Hindistan olmak üzere Çin, Kore, Seylan, Burma, Tibet ve diğer Asya ülkelerine yayılan Hinduizm ve Budizm uzun yıllar boyunca iç içe geçtiği için, birlikte ele alınmaktadır.¹⁶²

Çin ve Hindistan örnekleri imparatorluk gelişimi açısından siyasi birimleri eksenine büyük bir farka sahip iki örnektir. Çin 2200 yıllık geçmişinde siyasi düzende iç savaşlar istilalar ve çöküş dönemlerine karşın güçlü bir imparatorluk kurmayı başarmıştır. Buna karşılık Hindistan örneğine baktığımızda kısa dönemli birlik sağlama süreçleri ve imparatorluk döneminin araya girdiği küçük siyasi sistemler karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Hindistan, Çin’e benzer şekilde bir sosyal örgütlenmeye sahip olsa da hiçbir zaman Çin’in yaşadığı savaş dönemlerine benzeyen ve yüzyıllar süren şiddetle karşı karşıya kalmamıştır.¹⁶³ Bu açıdan Çin bizim bu tasnif içindeki ilk örnek incelememizi oluşturacaktır.

Çin, hiyerarşik ve kurumsal yapısıyla kendi evrensel düzen kavramını takip eden merkezi bir imparatorluktu. Bu sistem Roma İmparatorluğu’nun yönettiği alanlara uyguladığı gibi devletlerin eşit şekilde egemenliğine değil, İmparator’un menzilerindeki sonsuzluk algısına dayanarak işlemiştir. Ancak Çin’de var olan sistem

¹⁶¹ Literatürde Avusturya İmparatorluğu yerine Habsburg imparatorluğu ifadesinin kullanılmasında siyasette aktif yer alan hanedanlığın gücüne atıf yapılmaktadır. Bu nedenle bu bölümde biz de Habsburg İmparatorluğu ifadesini kullanacağız.

¹⁶² Paul Siegel bu iki dinin gelişimine ilişkin önemli bir noktaya değinir. Öncelikle Budizm M.Ö. V. Yüzyılda Ayan saldırıları karşısında Vedik dinine karşı bir koruma sağlayan düşünce olarak ortaya çıkmış ve zamanla Brahmanizm ile yeni bir dönüşüm geçirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Siegel, **Dünya Dinleri Ve İktidar**, Çev. Selin Dingiloğlu, İstanbul: Yordam Kitabevi.2013, s. 239-291)

¹⁶³ Fukuyama, **Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme**, Çev. M. Murtaza Özeren, İstanbul: Profil Kitap, 2018, s. 102

Avrupa'dan çok farklı idi. Çin İmparatorluğu tarihte *sui generis* bir yapıdadır. Bu bağlamda İmparator, Çin'in mutlak ve evrensel bir siyasi ve kültürel hiyerarşinin zirvesinde yer almaktadır. Çin ve diğer barbarlar olarak okunabilecek bir kozmografya olarak düşünülebilecek bir fikrin (ki modern dönemde dahi dikkat çekici derecede görülebilir) temelinde Çin'in sahip olduğu kültürel ihtişam ve ekonomik ihsanı öteki toplumları rehavete sürükleyip, gökyüzü altında uyum amacına ulaşacak şekilde ilişkileri düzenleyecektir.¹⁶⁴ Çin'in sahip olduğu jeopolitik alan ve Konfüçyüsçü düşüncenin harmanlanmasıyla dış politikada saldırganlık, hegemonya ve rekabet koşullarının dayatacağı fetihçi bir politikadan uzak olduğu görülmektedir.¹⁶⁵

Çin, antik dönemden itibaren emperyal dünya görüşüne ve ilk devlet kurumlarını geliştiren ülke olmasına rağmen, tam anlamıyla bir politik birlik sağlayamamıştır. Bu açıdan Çin, Roma İmparatorluğu kadar askeri olarak hızlı ve güçlü bir yapıya sahip olamamıştır. Öte yandan Çin'in coğrafi konumu da konjonktürel olarak Türk devletleri ve diğer bölge devletlerle ilişkilerinde Roma İmparatorluğundan farklı bir örnek teşkil etmiştir. Roma ve Moğol imparatorlukları örneklerinde gördüğümüzün aksine aktif yayılmacı bir özellik gösteremeyen Çin, daha çok siyasi, iktisadi ve sosyal olarak gelişimini büyük bir ustalıklarla gerçekleştirmiştir. Bu açıdan Çin, öncelikle iç politik alanda kendi gelişimine odaklanmıştır.

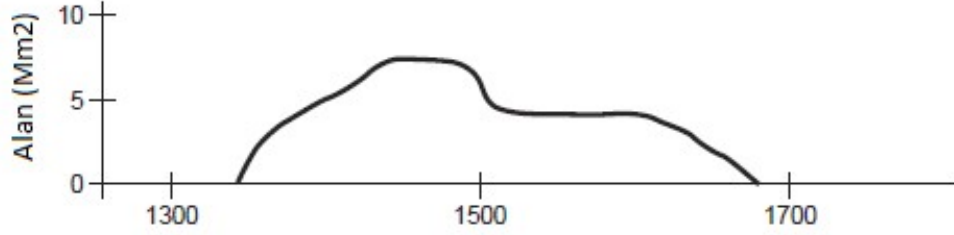
Çin açısından imparator, uygarlığının üstünlüğünün timsali olarak görülür ve halklar “onun yolundan gitmeye” yönelirdi.¹⁶⁶ Çin örneği kuruluş ve devam ediş felsefesi itibari ile mistik ve görece daha pasif bir yöne sahiptir. Çin'in pasif yayılmacılık Grafik 2'de görüleceği gibi, hızlı bir yükselişten ziyade, yüzyıllarca süren uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

¹⁶⁴ Kissenger, s. 15.

¹⁶⁵ Münkler, s. 129.

¹⁶⁶ Kissenger, s. 69-70.

Grafik 5 Ming Hanedanlığı Dönemi Çin İmparatorluğu Genişlemesi

Kaynak: Rein Taagepera, "Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 3 (September, 1997), ss. 475-504,

İmparatorluğun sınırları bugüne en yakın haline Qin Hanedanı döneminde (M.Ö. 221-206) ulaşmış ve bu sınırlar kesinleşmiştir. Diğer imparatorlukların farklı kıta ve coğrafyalara yönelmesine ve emperyal yayılımı gerçekleştirmesine karşılık Çin her daim kendi kıtası ve yakın coğrafyasında yer almıştır.¹⁶⁷ Qin Hanedanlığı döneminin bir önemli özelliği de sınırları netleştirmesinin yanı sıra Çin'in M.Ö. 403'te bölünmesine yol açan Savaşan Devletler Dönemini¹⁶⁸ sona erdirerek, ilk birleşik Çin devletini oluşturmasıdır. Qin Hanedanlığı döneminde iktisattan sanata, askeriyeden toplumsal alana kadar hemen her alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹⁶⁹ Qin döneminde daha önce fethedilen bölgeler idari olarak birleştirilmiş, imparatorluk, doğrudan merkeze bağlı memurların idaresi altında yönetilen 36 eyalete bölünerek düzenlenmiştir.¹⁷⁰ Bu Çin İmparatorluğu'nun güçlü merkezileşme ihtiyacı ve dayanıklı bir bürokrasi oluşturmasının en önemli adımıdır.

Çin'in pasif yayılımını tetikleyen önemli unsurlardan biri de kuzeydeki göçebe kabilelerle karşı karşıya kalmasıdır. Çin, iç savaş döneminin ardından kuzey Avrasya steplerinden gelen saldırılara karşı savunma ve taviz verme şeklinde savaş stratejileri uygulamıştır. Bu stratejilerin amaç, emperyal alanı genişletmekten ziyade

¹⁶⁷ Münkler, s. 128.

¹⁶⁸ Çin'de bir geçiş dönemi olan Savaşan Devletler Çağı içinde köklü teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemesinin temelini oluşturan adımlar atılmıştır. Bu dönemde yeni bölgeler tarıma açılmış, yeni kasabalar kurulmuştur. Bu gelişmeler, bölgedeki siyasi birimler arasında serbest nüfus hareketini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca köylü ordularının gelişmesi eski savaşçı aristokrasinin gücünü büyük ölçüde kırmıştır. Çin, Güneybatı Asya, Akdeniz ve Avrupa'dan tamamen farklı olarak toprakların özel mülkiyetle el değiştirebildiği bir yer haline almıştır. M.Ö. II. Yüzyıla gelindiğinde Çin kendi topraklarında bağımsız olarak çalışan özgür köylüler ülkesi haline gelmiştir (Ponting, s. 179-180).

¹⁶⁹ Ponting, s. 177.

¹⁷⁰ Münkler, s.128.

karşı tarafın gözünü korkutmak ve olası kabile ittifaklarını bozmak olmuştur. Kaldı ki yaklaşık M.Ö. VII. yüzyılda yapımı başlayan ve Moğol ve Türk akınlarını durdurmayı amaçlayan Çin Seddi'de, Çin'in emperyal bir yayılma peşinde olmadığını açıkça göstermektedir. Fakat her dönem aynı politikalar takip edilmemiştir. Örneğin İmparator Wudi M.Ö. II. yüzyılda barbar bölgelerinin içlerine dek ilerlediği savaşlarla daha saldırgan bir politika izlemiştir. Ancak genelde, düzenli haraçlarla göçebe kabilelerin imparatorluk sınırlarından içeri girmesini engellemekle yetinmiştir. Bunun karşılığında rehin alınan prenslere Çin örf ve âdetleri öğretilmiş, bu şekilde “uygarlaştırılan” bu prenslere imparatorluğa bağlılık duygusu aşılama çalışılmıştır. Dolayısıyla, taviz verme özelliği, askerî iktidardan ziyade ideolojik iktidara dayanmasıydı.¹⁷¹

Qin Hanedanlığından sonra, M.Ö. 206- M.S. 220 arasında iktidarda olan Han Hanedanlığı, sınırları biraz daha genişletmiş ve Kore'yi ve Vietnam'ın kimi bölgelerini ele geçirmiştir.¹⁷² Bu dönemde Han Hanedanlığı İpek Yolu üzerinde ticaretin kontrolünü büyük oranda elinde tutmuştur. Bu Çin İmparatorluğunun sadece ticari alanda etkisini değil aynı zamanda bölgedeki geçiş yollarını da kontrol etmesini sağlamıştır. Çünkü İpek Yolu Asya ve Avrupa arasındaki en büyük ticaret ve ulaşım ağlarını sağlayan güzergâhtı.

Öte yandan Çin İmparatorluğu'nu dönemdaşı olarak görebileceğimiz Roma ile kıyaslarsak, Roma'nın herhangi bir zamanda egemen olduğundan çok daha fazla sayıda nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu durum aslında Çin'in pasif yayılmacılığının da nedenlerinden biridir. Çin'in sahip olduğu beşerî sermaye en önemli güç unsurlarından biri olmasının yanı sıra ülke topraklarında pek çok sorunun da nedeni olmuştur. Öyle ki Çin merkezileşmesini tam olarak sağlayıp güçlü bir imparatorluk kurana kadar yüzyıllar içerisinde pek çok haneden savaşı yaşamış, toplumsal tabanlı ayaklanma, isyanlar da yine merkezi güçsüzleştirmiştir. Ancak Çin tarihinde pek çok hanedan değişimi gerçekleşmesine rağmen, bu değişimler Çin İmparatorluğu'nun gücünün iniş-çıkışları yorumlansa da aslında kesintisiz bir imparatorluk gelişimi söz konusudur.

¹⁷¹ Münkler, s. 129.

¹⁷² Marriott, s. 46-47.

Qin Hanedanı döneminde, Çin İmparatorluğu'nun büyük ölçüde bugünkü sınırları çizilmiş olsa da bu Çin imparatorluğunun sadece kara imparatorluğu olarak hiçbir deniz aşırı sefer gerçekleştirmediğini göstermemektedir. İmparatorluk sınırları milattan önce çizilmiş olsa da imparatorluk yöneticileri emperyal olarak yayılımdan ziyade yeni ve farklı yerleri görme amacı ile de deniz aşırı seferler düzenlemiştir. Bu, dönemine göre çok önemli bir gelişmedir. Daha sonraki yüzyıllarda Çin İmparatorluğu donanması deniz aşırı seferler düzenleyerek pek çok kıtaya ulaşmıştır. XV. yüzyıl başlarında Ming donanmasında, 400 tane geminin yanı sıra; yüzücü tahkimat ve uzun mesafeli seferler için tasarlanmış gemilerin de yer aldığı 1350 muharebe gemisi ilk etapta göze çarpmaktadır. Bu deniz gücü ile Çin, 1405-1453 yılları arasında Amiral Zheng He liderliğinde yedi uzun mesafeli sefer gerçekleştirmiştir. Filolar Malacca, Seylan, Kızıl Deniz, Zanzibar'a kadar ulaşmış ve bu seferlerde kendilerine saygı gösteren yerel hükümdarlara armağanlar verilmiştir. Elbette seferlerin bir diğer tarafı da Pekin'in egemenliğini kabul ettirmek olmuştur. Ancak bu egemenliğin kabul ettirmesi noktasında Çinlilerin hiçbir zaman yağma yapmadıkları görülmektedir.¹⁷³ Bu durum daha sonra inceleyeceğimiz sömürgeci- kâşif deniz imparatorluklardan Çin İmparatorluğunu ayıran en büyük özelliktir. Çin'in bu dönemde gerçekleştirmiş olduğu deniz seferleri emperyal yayılım ve sömürgecilik arayışından ziyade hanedan üyeleri arasındaki kavgaya ve güven sorununa ilişkin emsalsiz bir durumdur. Bu durum da Çin tarihine ilişkin önemli bir özelliği bize vermektedir: Çin ihtiyaçları doğrultusunda hareket eden bir imparatorluktur.

Çin tarihinde bu deniz seferleri önemlidir. Çünkü bu deniz seferleri bir anda kesildiği için pek çok kişi bunu Çin'in nedensiz içe dönmesi olarak görmektedir. Ancak durum sanıldığığının aksine hanedan kavgalarını da içinde barındıran bir sürecin sonucunda değişmiştir. Amiral Zheng He'nin komutası altında, sürdürülen seferlerin üç temel amacı vardı. İlki ve şüphesiz en önemlisi imparatorun, tahtta hak iddia eden yeğeninin bulunması idi. İmparator, kaçtığı iddia edilen bu yeğenini bulması için amirali görevlendirmiştir. İkincisi, imparatorun kendi hükümdarlığını

¹⁷³ Kennedy, s. 30, 31; John Keay, **Çin Tarihi**, Çev. Neşe Tayanç, Dinç Tayanç, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011, s. 370-375.

dünyaya gösterme isteğiydi. İmparator, bu seferler ile yeni bölgeleri tanıma fırsatı bularak, Çin'in dünyanın en zengin, en güçlü uygarlığı olduğunu kanıtlamak istemekteydi. Son olarak, imparatorun denizaşırı ticareti teşvik etme isteğiydi.¹⁷⁴ Bu seferler sonrasında da Çin de tıpkı, diğer doğu İmparatorlukları gibi, dünyanın geri kalanını barbar olarak nitelendirmiştir. Doğu imparatorluklarının gözünde özellikle Portekiz ve Hollandalı gemiciler uygarlık taşıyıcısı değil, barbarlardı.¹⁷⁵

Pasif yayılmacı örnek olarak bir diğer örneğimiz Habsburg İmparatorluğu'dur. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Avrupa'da siyasi, iktisadi, sosyal düzen tamamen değişmiş ve parçalı bir yapıya dönüşmüştür. Orta Çağ olarak adlandırılan bu dönemde öne çıkan en büyük güç Kutsal Roma İmparatorluğu olmuştur. Gücünü temel olarak hanedan ilişkileri üzerinden kurgulayan Kutsal Roma İmparatorluğu 962-1806 yılları boyunca Avrupa'da egemen güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal Roma İmparatorluğu Avrupa siyasetinde öne çıkmıştır. Bu imparatorluğun en önemli özelliği ülkede var olan pek çok prenslik ve hanedan içinden sadece Habsburg ailesinin imparatorları çıkarma gücü olmasıdır. Habsburg hanedanına mensup kişiler XIII. yüzyıl itibari ile imparator çıkarmak yetkisini elde etmişler ve en güçlü rakibi olan Hohenzollern¹⁷⁶ ailesini saf dışı bırakmıştır. Avusturya İmparatorluğu her ne kadar 1806'da ilan edilmiş olsa da etkisi bakımından XVI-XX. yüzyıllar arasında Habsburg hanedanlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey ve kuzeybatı komşusu olarak Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ardılı şeklinde Türkler, dolayısıyla de Müslümanlar ile doğrudan mücadeleyi sürdürmüş bir imparatorluktur. Bu açıdan imparatorluk kuruluş dönemi itibari ile zaten dini özelliğe sahiptir. Kennedy, Habsburgların, 1500'den sonraki yaklaşık 150 yıl boyunca, İspanyollar ile birlikte hanedan-din temeli üzerine kurulan bir blok oluşturdıklarına dikkat çekmektedir.¹⁷⁷

Habsburg İmparatorluğu emperyal yayılım içinde olan bir imparatorluktu, ancak bunu zamana yayarak kendi kültürel etki alanını yaratma yoluna gitmiştir. Bu

¹⁷⁴ Robert B. Marks, *The Origins of the Modern World A Global and Ecological Narrative from the Fifteenth to the Twenty-first Century*, Usa: Rowman & Littlefield Publishers, 2007, s. 46.

¹⁷⁵ Ferguson, s. 35.

¹⁷⁶ Bu aile mensupları daha sonra 1701 yılında Prusya Krallığının ve 1871 yılında da Alman milli birliğinin sağlanmasını sağlayan öncü ailedir.

¹⁷⁷ Kennedy, s. 15.

açıdan imparatorluk, emperyal bir güç olarak Avrupa kıtasında öne çıkmıştır. Ancak pasif yayılmacı kara imparatorluğu olarak Habsburglar, Münkler'in de dikkatini çektiği gibi, diğer Avrupa imparatorluklarının (özellikle Britanya, Fransa gibi) aksine Avrupa'nın tamamında hegemonya kurmak peşinde olmamışlardır. Bu açıdan Habsburgların Alman tacını taşıdığı dönemde bile etki alanları Orta Avrupa'yla sınırlı olmuştur.¹⁷⁸ Öte yandan Habsburg imparatorluğunun pasif yayılmacılığı evlilikler üzerine kurulmuştur. Habsburglar, Silezya'nın Prusya'ya geçmesinin ardından Avusturya ve Fransa'nın ittifakı sağlamak için hanedanlar arası evlilik bağı kurmuşlardır. Fransa Kralı XVI. Louis ile Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın kızı Marie Antoinette evlendirilmiştir.¹⁷⁹

İmparatorluk kuruluş aşamasında zaten parçalı bir siyasi yapılanmaya sahip olmuştur. Habsburg ailesi imparatorluklarını, Atlantik'ten Osmanlı sınırına kadar ulaşan bölgede büyük bir mutlak monarşi kurmayı hedeflemiştir. Ancak imparatorluğun parçalı yapısı buna izin vermemiştir.¹⁸⁰ İşte tam bu noktada Avusturya İmparatorluğu'nun esasen hanedan imparatorluğu olduğunu söylemek mümkün, çünkü Habsburglar nerede ise Avrupa'daki tüm devlet ve imparatorluklar ile aile ilişkileri üzerinden siyasi etki sağlamıştır. Habsburg İmparatorluğu'nun yayılmasında evlilik bağları üzerine kurulu iktidar yapısının önemli bir yeri vardır. Habsburg İmparatorluğu¹⁸¹ hanedan evlilikleriyle ittifaklarını oluşturmuştur. Örneğin Avusturya Kralı Maximilian veraset yoluyla Burgonya ve Hollanda'yı Habsburg İmparatorluğuna kazandırmıştır. Yine I. Charles, İspanya Kralı olmasının yanı sıra, 1519'da ölen babası I. Maximilian'dan sonra hem Kutsal Roma İmparatoru hem de veraset yoluyla Habsburglara geçen toprakların hükümdarı olarak V. Charles sıfatıyla (1556 tarihlerindeki feragatine kadar) imparatorluk yetkilerini kendinde toplamıştır. Nitekim İspanya Habsburgları XVII. yüzyıl başında ülkede etkisini

¹⁷⁸ Münkler, s. 25.

¹⁷⁹ Sander, s. 147.

¹⁸⁰ Harman, s. 198.

¹⁸¹ Habsburglara dair en önemli konu genetik çene bozukluklarına ilişkin hastalıktır. Habsburg Hanedanlığı, XV.- XVII. yüzyıla kadar Avrupa siyasetine yön vermişlerdir. Ancak hanedan üyelerinin ünleri, eş zamanlı olarak da yüz özelliklerinin Mendel kalıtımının birkaç örneğini temsil etmeleri nedeniyle de öne çıkmaktadırlar. Tıp literatüründe bu kalıtsal hastalık Habsburg çenesi olarak adlandırılmıştır. (Ayrıntılı Bilgi için Bkz: Gerald D. Hart, "The Habsburg jaw Gerald D. Hart", **C.M.A. Journal**/April 3, 1971/Vol. 104, Ss.601-603; E M Thompson, R M Winter, "Another family with the 'Habsburg jaw'", **Journal of Medical Genetics** 1988, Vol: 25, ss.838-842)

kaybetmiş olsa da Habsburgların etkisi o döneme kadar güçlü bir şekilde sürmüş ve bu hanedan savaşları nedeni ile de sürekli olarak Fransa İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Habsburg Hanedanlığının oluşturduğu imparatorluk gücü, imparatorluğun sahip olduğu askeri, iktisadi, teknolojik kaynaklardan ziyade, Orta Avrupa'daki aile üyelerinin mallarından ve kişisel güçlerinden kaynaklanmıştır. Habsburgların maddi kaynakları, 1519'da V. Charles'ın kontrolündeki İspanya mirası ve 1526'da da Bohemya, Transilvanya ve Macaristan'ın kalıcı ilhakıyla büyük ölçüde artmıştır. Bu şekilde artan maddi güç sayesinde Avusturya'nın sistem içerisindeki rolü artmıştır. Bu haliyle, Avusturya İmparatorluğu XVI. Yüzyıl başlarında Avrupa'nın uluslararası politikalarına derinden müdahil olmuş, İtalyan savaşlarına Venedik Ligi, Cambrai Ligi ve Kutsal Ligi'nin bir üyesi olarak katılmıştır. Yine dönemin önemli güçlerinden olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı da sürekli mücadele içinde olması¹⁸² da meşruiyetini güçlendirirken, öte yandan bu yönde olası yayılımını engelleyen bir faktör olmuştur.

Son noktada, imparatorluğun meşruiyetini hanedanlık ilkesine bağlaması Habsburg monarşisini herhangi bir etnik kimlik veya ulusal geleneğin politik ifadesi olarak düşünmeyi olanaksız kılmakta, Habsburg hanedanlığı her şeyin en üstünde yer almaktaydı. ¹⁸³ Fakat hanedanlığın çoklu devletli aile ilişkilerine bağlı olarak heterojen yapısı, Habsburg imparatorluğunun Asya ya da diğer Avrupa imparatorlukları gibi birlik sağlamasına önemli bir engel olmuştur.

B. Deniz İmparatorlukları

Esasen deniz imparatorlukları kara imparatorluklarının sahip olduğu yayılma alanını kıtalar arasına taşıyan siyasi yapılanmalardır. Bu imparatorluk örneklerinde sömürgecilik fikri daha fazla gelişmiştir. Avrupa örneği açısından özellikle keşifler dönemi kıta Avrupa'sında yaşanan iktisadi, sosyal ve siyasi krizlerin bir kuruluşu olarak görülmüştür. Deniz imparatorluklarının temel zayıf noktası, donanmanın

¹⁸² Levy, s. 31-32.

¹⁸³ Aviel Roshwald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1974-1923*, New York, Routledge, 2001, s. 20.

güçten düşmesi ve teknolojik olarak kendisinden daha üstün bir başka gücün ortaya çıkmasıdır. Bu imparatorluklarda temel olarak emperyal yayılım donanma ve teknolojiye bağlı olduğu için bu ikisinin de aynı zamanda zarar görmesi imparatorluğu sistemden çıkarmakta ve çökmesine yol açmaktadır.

İspanya, Portekiz, Hollanda ve İngiltere'nin Asya ve Pasifik bölgelerine olan ilgileri bölgede siyasi ve ticari değişimleri Avrupa'nın lehine olacak şekilde değiştirmiştir. Yaklaşık üç yüzyıl sürecek Avrupa etkisinin hâkim olduğu bu dönem içinde İngiltere Hollanda, Portekiz ve İspanya örnekleri uluslararası ilişkileri bölgeselden, küreselleşmeye taşırken, aslında tüm dünya genelinde ağırlık merkezi Avrupa olan bir sistem oluşturmuşlardır. Özellikle yeni şekillenen ideolojik kimlikler ve üstünlük fikrine zenginleşme de eklenince Avrupa için yeni bir dönem başlamıştır.

Deniz imparatorluklarını sömürgeci-kâşif deniz imparatorlukları ve deneyim-deniz imparatorlukları olarak ikiye ayırabiliriz. Literatürde genel olarak bu imparatorluklar ticaret imparatorlukları denilse de bu imparatorlukların gerçekleştirdiği ticaret faaliyetleri bir noktadan sonra büyük emperyal yayılım ile hegemonik üstünlük arayışını birleştirdiği ölçüde yeni bir boyut kazanmış ve bu deneyimler başka imparatorluklarca örnek alınmıştır. Bu nedenle biz literatürden farklı olarak böyle bir ikili bir ayrım yapmayı daha uygun gördük.

1. Sömürgeci-Kâşif Deniz İmparatorluklar

Sömürgeci-kâşif deniz imparatorlukları kavramsallaştırmamızın temelini Modelski'nin başat güç tanımlamasından yola çıkarak oluşturmaktayız. Modelski'ye göre dünya politikasında gerçekleşen uzun döngüler yaklaşık her yüzyılda bir yeni bir başat gücü uluslararası ilişkilerin sahnesine çıkarmıştır. Bu bağlamda Modelski denizlerde yaşanan savaşların ürünü olarak, *dünya güçlerini* Portekiz, Hollanda, İngiltere (iki kez) ve Birleşik Devletler şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁴ Ancak kavramsallaştırmış olduğumuz sömürgeci – kâşif deniz imparatorlukları tarihin bir

¹⁸⁴ George Modelski, *Long Cycles in World Politics*, London: Palgrave Macmillan, 1987, s. 3.

dönemine has özellikleri taşıyan siyasi yapılanma örneğidir. Bunlar, kısa sürede hızla imparatorluk özelliğini kazanan ve bunu denizlerde gerçekleştirdikleri seferler sonucunda elde ettikleri kazanımlara borçludurlar. Deniz imparatorlukları genel olarak denizlerde üstünlük elde etmekle birlikte, emperyal yayılımlarını sömürgeleştirdikleri alanlar üzerinde yürüten ve gittikleri bölgelere göre teknolojik olarak üstün olan imparatorluklardır.

Bu başlıkta incelediğimiz sömürgeci-kâşif deniz imparatorluklarının özelliklerini şu şekilde sıralamamız mümkün: (i) deniz aşırı keşif faaliyetleri gütme, (ii) yeni elde edilen topraklarda merkeze bağlı yönetim kurma, (iii) yeni elde edilen topraklarda var olan değerli ürün ve malların anakaraya yani merkeze taşınması ve en önemlisi (iv) yeni elde edilen yerlerin asimilasyon ve dönüştürülmesi. Modelski'nin de örneklendirdiği imparatorluklar bu tanımlamaya girebilir ancak, burada temel olarak geleneksel dünyaya ait örnekler olması açısından Portekiz ve İspanya'yı inceleyeceğiz.

Öte yandan sömürgeci-kâşif deniz imparatorlukları açısından süreç Orta çağın yarattığı iktisadi sorunlara bir çözüm bulma ve dönemin güçlü imparatorluklarından Osmanlı'nın Akdeniz bölgesinde hegemonik üstünlüğüne karşı farklı bir rota oluşturma arayışı ile başlamıştır. Böylece 1500'lü yıllarda Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hegemonyasına karşı denizlerde alternatif arayışı da başlamış oldu. Sömürgeci-kâşif imparatorluklar, kendi anakaralarından uzaklaşarak alternatif ticari ilişkiler kurma hedefi ile hareket ederek, son noktada Avrupa Kıtasına merkantilizm fikrinin de güçlenmesini sağladılar.

XV. yüzyılda, altın merkezi olan Venedik¹⁸⁵, iyi yönetilen ve istikrarlı bir İtalyan kent devleti olarak gücünün zirvesindeydi. Venedik, 1382 yılında bir diğer

¹⁸⁵ Geç Orta çağlarda vaktinden önce olağanüstü bir gelişme gösteren en önemli üç kent, Venedik, Cenova ve Pisa idi. Pisa ve Cenova klasik çağdan kalmışlardır. Bunlar, istilacılardan çok çekmişlerdir. Ama her zaman ayakta kalmayı başarmışlardır. XI. yüzyılın başlarından itibaren Müslümanları Sardunya, Korsika ve Balear Adalarından uzaklaştıracak kadar güç kazanmışlardır. Orta çağda kentler büyüdükçe içinde barındırdığı kurumlar da büyümeye başlamıştır. Büyük kentler, tek merkezle tanımlanmıyordu. Kentin bir siyasi merkezi, dinsel merkezi ve bir de ticaret merkezi bulunmaktaydı. (Pınar Ülgen, "Geç Orta Çağ Avrupa'sında Pazar ve Panayır İlişisinin Ticaret Hayatındaki Rolü Ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 21, 2012, s. 130.).

kent devleti olan Ceneviz'i mağlup ederek en önemli potansiyel rakibini zayıflatmıştır. Venedik'in etkinlikleri yakın çevresinde ilerlerken, Akdeniz bölgesindeki özel konumu sayesinde önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Bu anlamda Venedik örneği Modelski'nin başat güçlerinin, küçük bir ölçekte bölgesel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Venedik uzunca bir döngü perspektifinden bakıldığında, prototip oluşturan bir dünya gücüydü.¹⁸⁶

Venedik, tipik bir imparatorluk örneği olmasa da bir prototip olarak kent-devlet olmanın yanı sıra bölgesel bir güçtür. Bu kent-devlet, Akdeniz'de ticari bir üstünlük kurmuştu. Bu haliyle, Venedik, Avrupa imparatorluklar sistemi açısından tipik bir sömürgeci-kâşif imparatorluk örneği olmamıştır. Çünkü Venedik'in etki alanı ve emperyal yayılımı sınırlı kalmıştır. 1494 yılında İtalyan savaşlarında Venedik, Avrupa güvenlik işlerine asgari düzeyde müdahil olabilmıştır. Yine Avrupa'daki üstünlük kurma ya da 1503 ile 1560 arasındaki Osmanlı savaşlarının herhangi birinde yer almamıştır.¹⁸⁷ Ancak Venedik emperyal yayılım ve hegemonya kurmada siyasi olarak olmasa da ticari alanda bunu gerçekleştirmiş başarılı bir örnektir. Avrupa'nın imparatorluklarının sistemde hâkim olmadığı bu dönemde Venedik küçük ama güçlü bir sistem yaratmıştır.

Batı Avrupa devletlerinin imparatorluğa giden süreci XV. yüzyıl itibari ile keşif hareketleri olarak adlandırdıkları sömürgeci faaliyetlerin ilk dalgası ile başlamıştır. İmparatorluk kurma ve zenginleşme hedefleriyle hareket eden, Portekiz, İspanya ve Hollanda'nın okyanuslara açılmasıyla keşif ve sömürgecilik faaliyetleri de başlamıştır. Ancak bu keşfetme süreci eş zamanlı olarak Avrupa'nın hanedan ve din savaşları dönemine denk gelmektedir. İster tüccar ister kâşif, isterse korsan olsun bir hanedanın desteğini alan herkes denizlerde arayışa yönelmiştir. 1498 yılında Portekizliler, Doğu Hint Adaları'na giden yolu aşarak, Afrika Sahili'nde, Makao'da, Çin'de, Hindistan'daki Goa'da ticaret merkezleri kurmuşlardır. 1511 yılında Portekizliler ayrıca Malaka ve Malezya'ya ulaşarak, 1514 yılında Endonezya ve Timor'daki Makassar'i ele geçirmişlerdir. Portekizlilerin yanı sıra İspanyollar da özellikle Kolomb ile hızla yeni rota arayışına girmiş ve 1520 yılında Portekizli kâşif

¹⁸⁶ Modelski, *Long Cycles in World Politics*, s. 9.

¹⁸⁷ Levy, s. 44.

Macellan, İspanyol bayrağı altında yolculuk ederek dünyanın etrafını dolaşan bir rota bulmuştur. Bu yeni yerler ile birlikte, İspanya XVI. yüzyılın en zengin ulusu haline gelmiştir.¹⁸⁸

Cenevizli Kristof Kolomb'un Amerika kıtası keşfinden yaklaşık 14.000 yıl önce Bering Boğazı üzerinden Alaska'ya geçmiş olan 'Hintliler' bölgeye zaten ulaşmışlardı. Öte yandan Kolomb bölgeye ulaşan ilk Avrupalı da değildi; Vikingler 500 yıl kadar önce kısa bir süre için Amerika'nın kuzeydoğu kıyılarına ulaşmıştır.¹⁸⁹ Dolayısıyla buradaki keşif olarak adlandırılan durum aslında sömürgeci sistemin keşif ve değişimdir. Çünkü bölge zaten uzun yüzyıllar boyunca farklı medeniyetler tarafından bilinmekteydi. Örneğin Ming Hanedanlığı Döneminde Çin'in bölgeye gerçekleştirdiği seferler bilinmektedir. Ancak sömürgeci-kâşif imparatorluklar ve deneyim imparatorlukları arasındaki temel fark sömürü politikalarının uygulanmasında saklıdır.

1492 yılında Amerika Kıtası'nın Avrupalılar tarafından keşfiyle, bu yeni karşılaşılan insan topluluğuna karşı Avrupalı halklar devletlerinin kimliğini şekillendiren dini bir amaç ile hareket ederek, bir anlamda Haçlı ruhuna dönüşen süreci de başlatacaklardır. Dolayısıyla burada yaşanan ötekileştirmeler ile sömürgecilik ideolojik bir yön kazanacaktır. Ancak en önemli nokta burada gerçekleşen uygulamalar ile Batı zihin dünyasında ırkçılık ve yüzyıllarca sürecek Batı üstünlüğü fikrinin de yerleşmeye başlamasıdır. Örneğin. V. Karl'ın 1550-51 'de İspanya'nın Valladolid kentinde topladığı ilahiyat konseyinde yer verilen fikir; Batı Yarıküre 'de yaşayan insanların ruhları olan, dolayısıyla kurtuluşu hak eden insanlar olduklarıydı. Bu sonuç Avrupa'ya vicdani rahatlama ile servet artırma meşruiyeti sağlamıştır.¹⁹⁰

Öte yandan imparatorlukların Avrupa tarihi ve dünya tarihi açısından ortaya çıkardığı etki sadece bununla sınırlı değildir. İspanya'nın Amerika Kıtasında ya da

¹⁸⁸ Marriott, s. 113, 123.

¹⁸⁹ Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi Taş Devri'nden Yeni Binyıla**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2016, s. 176.

¹⁹⁰ Kissenger, **Yeni Dünya Düzeni**, s. 29

diğer bir deyiş ile *yenidünyada* başlattığı bu keşif hareketi¹⁹¹ sonraki süreçte Hollanda ve İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupalı güçlerin de bu topraklara çekecektir.

Portekiz'in hem Afrika'ya hem de Asya'ya açılması dünyayı değiştirme açısından eşit derecede önem taşımıştır. Çünkü Portekizliler, yenedünyada şeker pancarı ve pamuk çiftlikleri kurmak için ihtiyaç duyulan emeği köleler üzerinden sağlamıştır.¹⁹² Bu da Afrika'da Avrupa sömürgeciliğini başlatmıştır. Böylece Portekiz, küresel güç mücadelesinde sonraki yıllarda geri plana düşmüş olsa da Avrupa'nın ilk sömürgeci ülkesi olmuştur.¹⁹³ Portekiz'le birlikte bu sürece katılan İspanya bir diğer güçlü sömürgeci keşif imparatorluğuydu. Bu nedenle bu iki imparatorluk 1494 yılında bir anlaşma ile kendi etki alanlarını ikiye bölmüşlerdir. Anlaşma kapsamında Filipinler İspanya'ya, Brezilya Portekiz'e verilmiştir. Bu anlaşmalar sömürgeci-kâşif deniz imparatorluklarının sistemde sahip oldukları gücün en net göstergesidir.

İspanya İmparatorluğu'na baktığımızda, 1490'da Karayip adalarına yerleşmişler daha sonra bölgede deneme kabileleri oluşturmuşlardır. 1513 yılında İspanyollar, Panama Kanalı'nı geçerek bölgeye yerleşmişlerdir. İspanyol kanunlarının uygulandığı ilk yargı alanı da bu bölgede kurulmuştur. Bu tarihte Karayip adalarında pek çok İspanyol yerleşimci vardı ve bunlar özellikle paralı asker ve silahlı kişilerden müteşekkildi. 1518 yılında bilinen ünlü isimlerden biri olan Hernan Cortes'dir.¹⁹⁴ 1519 yılında Cortes, 400 kişilik keşif gücü ile Meksika'ya gelmesinin ardından Aztek lideri Montezuma esir alınmış ve bölgede büyük bir savaş başlamıştır. İspanyollar yüzlerce Aztek asilini katletmiş, Aztek Lideri Montezuma da bu sırada öldürülmüştür. Böylece Cortes “Yeni İspanya”nın valisi olurken, efsanevi

¹⁹¹ İspanya'da göçmenlik, *Casa de Contratacion*'un kontrolü ile gerçekleşmekteydi. Amerika'ya yerleşmek isteyenler buradan belge almak zorundaydı ancak bu belge sadece Kastilya Krallığı uyruklarına verilmekteydi. (Yahudi asıllı *conversoslar* (dönmeler) hariç tutuluyordu). 1509'dan 1559'a kadar, 15.480 kişi resmi olarak kıtaya göç ederken, pek çok kaçak göçmen de farklı yollardan kıtaya ulaşmaya çalışmaktaydı. Nitekim bunun sonucunda, 1579 yılında Amerika kıtasında 150.000'e ulaşan bir beyaz nüfus karşımıza çıkmaktadır. (Ferro, s. 182)

¹⁹² Afrikalı köleler getirilmeye başlamış ve bu köle ticaretini büyük ölçüde 1500'lerde Brezilya'yı işgal eden Portekizliler gerçekleştirmiştir (Marriott, s. 119).

¹⁹³ Roskin ve Barry, s. 157.

¹⁹⁴ J. M. Robert, **Avrupa Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkilap Yayınları, 2016, s. 389.

“Altın Şehir El Dorado”nın ardından “Yeni İspanya”da keşifler de hızlanmıştır. Ancak “Altın Şehir” bulunamamış olsa da bölgedeki değerli olan her şey Avrupa’ya daha da zenginleştirmiştir.¹⁹⁵

İspanya’nın anakarada kalabalık bir nüfusu olmaması nedeniyle Amerika’da kuracakları sömürgelere yerleşimcilerden ziyade savaşçılar yollamıştır. İspanyolların burada kurdukları *latifundia* sistemi, feodal düzenin bir devamı olmuştur. Latifundia esasen Roma İmparatorluğu’nda uygulanan bir toprak sistemidir. İspanyollar bu sistemi sömürge bölgelerine soyluluk unvanına göre taşımış ve büyük toprak sahipliğini bir anlamda engellemiştir. Çünkü buraya göç edecek insanlar genellikle büyük topraklardan ziyade daha sonra İngilizlerin göç etmesinde temel nokta olan küçük toprak sahibi olma ve onu işleme amacıyla hareket etmiştir. İspanyolların burada kurduğu sistem içinde Kızılderililer köle ve peones (çoban) konumunda indirilmiş ve kullanılmışlardır.¹⁹⁶

Avrupalıların 1520 ve 1530’larda Meksika’da Aztek ve Peru’da İnka uygarlığı ile karşılaşması noktasında başta belirttiğimiz teknolojik üstünlük konusu karşımıza çıkmaktadır. Amerika kıtasında varlığını sürdüren bu medeniyetlere karşı Avrupalılar farklı bir silah teknolojisi ile gelmiştir. Bölgedeki devletlerin belli maden ve elmasları işleyerek kullandıkları silahlara karşı Avrupalıların konumu ateşli silahlar nedeniyle çok daha üstün olmuştur. Teknolojik üstünlük Avrupa’da olmasına karşın bölgedeki toplumların sahip olduğu yaşam koşullarının Avrupa’dan geri olduğunu söyleyemeyiz. Aztek şehri olan Tenochtitlan, Avrupa’daki herhangi bir şehirden daha büyük olduğu görülmekte, İnka¹⁹⁷ başkenti Cuzco biraz daha küçük olmasına karşılık Avrupa’nın hiçbir yerinde benzeri olmayan yollarla kaplı olduğu bilinmektedir. Bu yollar, Avrupa’nın tümünden ve hatta Ming Çin’inden bile daha uzun 3.000 millik bir imparatorluğun bağlantısını kurmakta idi.¹⁹⁸ Ancak sonuç olarak bölge Avrupalı sömürgecilerin egemenliğine geçmiştir. Sömürgecilerin

¹⁹⁵ Mariott, s. 119.

¹⁹⁶ Raimondo Luragi, **Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: E Yayınları, 2016, s. 93.

¹⁹⁷ İnkalar, başkenti Cuzco’da olan bir devlet kurmuş ardından rakip devlet Peru Devleti Chimu’yu ele geçirmiştir. Pachacuti Inca Yupanqui gerçekleştirdiği fetihler ile İnka İmparatorluğu’nun Kuzey Ekvator, Peru ve Bolivya’ya ve 1529’lardan itibaren Arjantin ve Şili’nin önemli bir kısmına kadar yayılmıştır (Marriott, s. 117).

¹⁹⁸ Harman, s. 165.

teknolojik üstünlüklerine ulaşım ağlarının kullanımı da eklenince Amerika Kıtasındaki değişimin hızlı bir şekilde yaşanacağı da anlaşılabacaktır.

Sömürgeci-kâşif imparatorlukların ana kıtalarındaki gücü sömürge topraklarındaki kadar güçlü değildir. Özellikle İspanya İmparatorluğu'nun darbe aldığı nokta Avrupa'daki hegemon güç konumudur. Ana kıtada yaşanan sorunlar İspanya'nın Avrupa'daki kısa süreli hegemonyasını sonlandırmıştır. Özellikle İspanya'nın iktisadi politikaları ona anakarada büyük sorunlar yaratmıştır. Çünkü İspanya'da var olan hazine biriktirme âdeti sadece sömürgelerden taşınan altın ve değerli madenler ile düşünülemeyecek kadar daha derin bir sosyo kültürel alana sirayet etmiştir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda İspanya'da insanlar evlerini altın ve gümüşten kap kakakla doldurmaktaydı.¹⁹⁹ İktisadi politikalarının hatalı ya da doğru olmasından ziyade İspanya'nın imparatorluk gücünü kaybettiği aşîkârdır. Ancak İspanya, Amerika Kıtasında bir buçuk asır, Pasifik'te ve Karayipler'de ise neredeyse iki buçuk asır daha varlığını sürdürmüştür.²⁰⁰ Dolayısıyla emperyal yayılım alanlarında etkisi devam etmekle birlikte merkezde imparatorluk döngüsü bir sonraki başlıkta görüleceği gibi sisteme giren yeni güçlerce sonlandırılacaktır.

2. Deneyim İmparatorlukları

Deneyim imparatorluğundan kastımız, tarihsel olarak sömürgeci kâşif imparatorluklardan öğrendiklerini, siyasi ve toplumsal hayatında içselleştirerek bir adım öteye taşıyabilen ve sisteme diğer imparatorluklara nazaran daha iyi uyum sağlayabilen imparatorluklardır. Tarihsel olarak baktığımızda bu imparatorlukların İspanya, Portekiz gibi sömürgeci-kâşif imparatorlukların açtığı yenedünyalar tasavvuru ve sömürgeci deneyimlerinin artı ve eksilerinden yola çıkarak o coğrafyalarda boşalan yeri doldurdıklarını görmekteyiz. Bu tip imparatorluğa en iyi örnek *sui generis* yapısı ile Britanya İmparatorluğudur.²⁰¹ Britanya İmparatorluğu

¹⁹⁹ Sombart, 44.

²⁰⁰ Münkler, s. 113.

²⁰¹ İngiltere'ye Britanya İmparatorluğu da diyebiliriz. Ancak çalışma içerisinde genel olarak Britanya İmparatorluğu kavramını kullanacağız. Bundaki temel nokta XVI. yüzyıl sonrasına sömürgecilik faaliyetleri hızla genişlemesidir. İngiltere Britanya Adasındaki en büyük krallıktır ancak imparatorluk

deniz ve ticaret imparatorluğu deneyimleri ile sömürgeci geçmişi birleştiren ve yüzyıllar boyunca bunu kesintisiz uygulayabilen bir örnek olması açısından önemlidir. Ancak Britanya İmparatorluğu'nun yanı sıra tam olarak deneyim imparatorluğu özelliklerini karşılamasa da Hollanda da dikkat çekici bir diğer örnektir. Ve tarihsel olarak Britanya'dan önce geldiği için Hollanda İmparatorluğunu incelemek yararlı olacaktır. Çünkü Hollanda Yeniçağda, Portekiz ve İspanya'nın sömürgeci-kâşif deniz imparatorluğu özelliğini kendi ticari konumu ile perçinlemiş bir örnek sunmaktadır. Elbette bu örnek Britanya İmparatorluğu'nda olduğu gibi uzun yüzyıl içinde başarılı bir emperyal yayılım ve imparatorluk gücünü koruyamamıştır. Ancak kendi iç ve dış dinamikleri ekseninde deneyim imparatorluğu özelliğinin de bir kısmına sahiptir.

1602 yılında Felemenkler, Hollanda Doğu Hindistan Şirketini kurmuş ve bu şirket büyük ve kârlı bir ticaret imparatorluğuna giden sürecin önemli bir adımı olmuştur. İmparatorluk gücü konumundan düşmeye başlayan Portekiz, ipek ve baharat ticaretini de Hollandalılara bırakmak zorunda kalmıştır. Hollanda boşalan bu güç boşluğunda Doğu Hint Adaları ve Asya'da çok sayıda ticaret merkezi inşa etmiştir. Elbette Hollanda'nın tek sömürgeci faaliyeti bu değildir. 1641 yılında Portekiz İmparatorluğundan Malaka'nın alınması ile Hollanda Asya'da yerini güçlendirmeye başlamıştır. 1652 yılında Hollanda İmparatorluğu Güney Afrika'daki Cape Town'da bir yerleşim bölgesi kurmuş, Batı Hint Adaları ve Brezilya'da da koloniler kurmuştur.²⁰² Hollanda XVII. yüzyılda küresel bir güç haline gelmiştir. Hollanda'nın ticari yayılma sürecine bakıldığında; Ren boyunca ilerleyerek Alp geçitlerine kadar uzanan geniş bir alanın yanı sıra, Polonya, İskandinav ülkeleri ve Rusya da boyunca da ilerlediği görülmektedir. ²⁰³ Hollanda'nın XVII. yüzyıl başlarında Orange Hanedanlığı ile yeni bir sürece girdiği görülür. Çünkü o döneme kadar Habsburg yönetimi altında toplanan prenslikler söz konusu idi. Nitekim Hollanda ilk adımda İspanya ve Habsburg etkisinden kurtulmuş ve deniz aşırı seferlere ağırlık vermeye başlamıştır. Burada karşısındaki en güçlü rakiplerden biri

olarak tam anlamıyla merkezileşmesini 1707 yılında İskoçya Krallığı ile birleşmesi ile gerçekleştirebilir. Zaten bu tarih itibarı ile de Büyük Britanya İmparatorluğu olarak karşımıza çıkacaktır.

²⁰² Marriott, s. 113-114; Fernand Braudel, **Maddi Uygurlık Dünyanın Zamanı**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınları, 2017, s. 183.

²⁰³ Braudel, s. 179.

Portekiz olmuştur. Asya ve Pasifik'te var olan uzak mesafeli kıyı deniz ticaretinde, her bir mal bir başka malı bölgeye çağırarak idi. Bu bölgede oluşan canlı ticaret Braudel 'in tanımladığı Asya ekonomi-dünyasını oluşturmaktadır. Bu alana da Avrupalıların girişi önce Portekizliler, sonra Hollandalılar ile başlamıştır. Bunun sonucunda da Asya'da Fransızların *Hint'ten Hint'e ticaret*, İngilizlerin ülke ticareti (*country trade*), Hollandalıların iç ticaret (*inlandse handel*) olarak adlandırdıkları ticari faaliyetler hayat bulmuştur.²⁰⁴

Deneyim imparatorluğuna ilişkin bir diğer önemli örnek ise, Britanya İmparatorluğudur. Ferguson'un Britanya İmparatorluğu için kullandığı taklitçi kavramı önemlidir. Ferguson, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun *dalgınlık anında ortaya çıktığını* belirtirken, İngiliz yayılcılığının bilinçli bir taklitçiliğin sonucu olduğunu öne sürmüştür. İmparatorluk, XVII. yüzyıl dünyasında Jamaika, beş kuzey Amerika plantasyonu ve Hint limanından ibaret bir sömürge alanına sahiptir.²⁰⁵ Bu küçük sömürgeci devlet zamanla uluslararası alanda büyük değişimleri ortaya çıkaracak ve Sanayi Devriminin en önemli güçlerinden biri haline gelecektir. Bu açıdan Britanya örneği taklitten çok daha ileri bir kavram olan "deneyim"le açıklanmalıdır.

Toynbee'ye göre, günümüzden geriye doğru, ne kadar geçmişe gidilirse gidilsin İngiliz tarihinde izolasyonizm ya da kendine-yeterli olma gibi durumların olmadığı görülür. Bu açıdan Toynbee İngiliz tarihinin başlangıcından XIX. yüzyıla kadar geçirdiği değişimi şu şekilde sıralar: (i) VI. yüzyıl sonu ile başlayan İngilizlerin "Kahramanlık Çağı" denilen dönemden Batı Hristiyanlığına dönmeleri, (ii) XI. yüzyıl itibari ile feodal sistemin sonlanması²⁰⁶, (iii) XV. yüzyıl sonu itibari ile entelektüel ve sanatsal yönleri kadar İktisadî ve politik yönleriyle birlikte Rönesans,

²⁰⁴ Braudel, s. 184.

²⁰⁵ Naill Ferguson, **İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 29.

²⁰⁶ Orta çağ dönemine bakıldığında; İngiliz kralları, feodal maiyetlerine bağımlılıktan kurtulurken, profesyonel askerlerin ya da eğitilmiş milislerin hizmetini satın alma öne çıktı. İngiliz kraliyet devleti, hasım bölgesel baronları etkisizleştirirken, krala sadık zenginlerle ve orta hallilerle siyasi ittifak kurarak feodal anarşi riskini en aza indirdi. Bu ittifak, İngiltere'nin XIV. yüzyılda savaş meydanlarında kurduğu şaşırtıcı üstünlüğü açıklar. Crécy, Poitiers ve Agincourt'da, atlı ve zırhlı askerlerin yanı sıra uzun yay kullanan (İngiliz ve Gallerli küçük çiftçilerden, zengin köylü sınıfından toplanan) okçulardan oluşan İngiliz orduları, sayıca çok daha az olmalarına rağmen, ağırlıklı olarak feodal şövalyelerden meydana gelen Fransız ordularını yok etti (Faulkner, s. 90.)

(iv) XVI. yüzyıl son çeyreği itibari ile Reform; (v) XVI. yüzyıl üçüncü çeyreği itibari ile denizasırlı yayılma ki bu korsanlıkla başlayıp yavaş yavaş dünya çapında ticarete doğru gelişmek, tropik bölgelerde bağımlı ülkeler ele geçirmek ve ılımlı iklimlere sahip olan denizasırlı topluluklar kurma sürecine dönüşmüştür; (vi) XVII. yüzyılın son çeyreği itibari ile sorumlu parlamenter hükümetin kurulması ve son olarak (vii) XVIII. yüzyılın sonlarından bu yana ekonomide endüstriyel sistemin kurulmasıdır.²⁰⁷

Britanya İmparatorluğu, tarihinin yanı sıra sistemde yaşanan dönüşümleri de farklı bir gerçeklikle içselleştirilen örnektir. Bu açıdan 690 yılında İngilizler için başlayan tarih 1775 yılında Britanya İmparatorluğu'nun sanayi gücü olarak yola devam etmesini sağlayan temelleri oluşturmaktadır. Britanya İmparatorluğu deneyimlerini en pratik şekilde uluslararası alanda uygulamış ve sistem içerisinde sömürgeleşmeden sanayi kapitalizmine uzanan uzun bir dönemin en önemli imparatorluklarından olmuştur. Ancak biz burada sanayi gücü olan Britanya İmparatorluğu yerine sömürgecilik faaliyetlerinin başlangıcından giderek güçlenen ve İspanya, Portekiz, Hollanda imparatorluklardan edindiği deneyimleri içselleştiren Britanya İmparatorluğu'nu inceleyeceğiz.

Britanya'nın yükselişi Hollanda'nın Portekiz karşısındaki yükselişi gibi bir başka büyük güç karşısında olmuştur: İspanya. İngiltere'nin yükselişi bu açıdan İspanya İmparatorluğu'nun çöküş dönemine tekabül etmektedir. İspanya, sömürgelerde kendi egemenliğini sürdürse de esasında kendi hegemonyasına son verecek yeni güçleri oraya sokan da kendisidir.²⁰⁸ İspanya'nın Kıta Avrupası'ndaki hegemonyası sona ererken, Aşağı Ülkelerde yaşanan gelişmeler de bunda etkili olmuştur. Belirttiğimiz gibi İspanya, Hollanda üzerindeki hâkimiyetini geri kazanma girişiminde başarısız olmuştur. Bu başarısızlık, İspanya'nın kontrolü yeniden ele geçirdiği bölgelerde ekonomik durgunlaşma yaratarak ticaret akışına darbe vurmuştur. Bunun sonucunda İspanyollar Avrupa ekonomisi üzerindeki

²⁰⁷ Toynbee, s. 41.

²⁰⁸ 1497 yılında VII. Henry Döneminde İngiliz denizciler (esasen İtalyanlar) Yeni Dünya'ya doğru yelken açtılar ve Bristol'a varmışlardır. Böylece İngiliz Bayrağı Yeni Dünya'da dalgalanmaya başlamıştır. Yaklaşık 25 yıl sonra 1524 yılında Yeni Dünya'ya Fransa bayrağını dikmiştir (Luragi, s. 101.)

hâkimiyetleri ile uluslararası kredi kapasitelerini yitirmiş ve devlet iflas etmiştir. 1588 yılında İspanyol donanmasının zafer kazanması ve İngiltere'nin işgali, İspanya'nın bölge ve ekonomi akışları üzerinde hâkimiyet kurması için son fırsat olabilirdi. Fakat İspanya bu fırsatı yakalayamayınca emperyal gücünün doruğundan inmeye başlamıştır.²⁰⁹ Bu dönemde Hollandalılar gibi İngilizler de İspanya ve Portekiz'in ticaret tekeline karşı mücadeleye başlamıştır. İngilizlerin ilk yöneldikleri bölge Kuzey Amerika olmuştur. 1600'lerde New England'da, Virginia'da ve Batı Hint Adaları'nda yerleşim bölgeleri kuran İngilizler, yine bu dönemde Doğu Hindistan Şirketi'ni kurmuşlardır. 1670 yılında da Kanada'da Hudson's Bay Company²¹⁰ adlı şirket ortaya çıkmıştır.²¹¹

İspanya İmparatorluğu'nun aksine Britanya'nın kalabalık nüfusu, yenedünyaya yerleşme amacı ile deniz aşırı yolculuk etmeye başlamıştır. İngilizler kıtaya sadece sömürü için gitmemiş, kendi düşüncelerini de götürmüşlerdir. İspanya'nın az nüfuslu feodal zihniyetine karşılık İngilizler *Magna Carta* ile başlayan bir bağımsızlık sürecinin insanları idi. Bu nedenle de bireysel haklar topluluğun kendini yönetmesi fikrinin temeli olmuştur. 1619 yılında Amerika'da Jamestown Kilisesi'nde ilk meclise seçilen temsilciler, Kraliyet Valisi ile bir araya gelmiş ve yönetim, Ana Kıtaya bağlı olsa da ilk özgürlük adımı da burada atılmıştır. Daha sonra göreceğimiz Amerikan Bağımsızlığının temellerindeki self determinasyon İngilizler ile kıtaya gelmiştir. İspanyolların militarist yönetimine karşılık bireylerin özgür iradeleri sürecin en büyük farkını içinde barındırmaktadır.²¹²

İngiliz ve Hollanda ilişkilerinde var olan ticari rekabet, XVII. yüzyılda hanedan çatışması noktasında da ilginç bir seyir izlemiştir. 1688 yılında gerçekleşen Şanlı Devrim sonrasında yaşanan dönüşüm ve II. James'in (1685-1689) tahttan indirilmesinin ardından İngiltere tahtına Hollanda Genel Valisi (Stadtholder) Orange'lı William oturmuştur.²¹³ III. William, Felemenk Cumhuriyeti'ndeki çoğu Amsterdamlı ve zengin Alman Yahudi ailelerin Londra'ya gelmesine izin vererek,

²⁰⁹ Münkler, s. 27.

²¹⁰ Bu şirket Kuzey Amerika'nın ilk, dünya tarihinde ise en eski şirketlerden biridir.

²¹¹ Bu şirket, yüzyıllarca İngiliz kontrolündeki Kuzey Amerika'da kürk ticaretini yürütmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Marriott, s. 113.)

²¹² Luraghi, s. 103-104.

²¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ağaoğulları, s. 480.

İngiltere'nin iktisadi bir atılım gerçekleştirmesini sağlamış, en önemlisi de bu Yahudi aileler, Protestan Hollandalılarla birlikte 1694'te Bank of England'ın kuruluşuna katkı sağlamışlardır.²¹⁴

XVII. yüzyıl bu atılımlar ile birlikte Hollanda ve Britanya arasında çatışmalara da sahne olmuştur. İngilizler ve Hollandalılar, Batı Avrupa'dan çıkan ve Doğu Hint Adaları'nın yanı sıra Baltık Denizi, Akdeniz, Kuzey Amerika ve Batı Afrika'ya ulaşan deniz ana yollarının denetimini elde etme amacı ile karşı karşıya gelmiştir. İki devlet arasında yaşanan savaşlar ticaret hedeflerin çatıştığı noktada çatışmaya varan boyut kazanmıştır. Bu savaşlar eşzamanlı olarak denizlerde üstünlük kazanmaya kararlı İngiliz donanmasının ve ticaretinin güçlenmesindeki en önemli nedenlerden biridir. İngilizler 1649- 1660 yılları arasında donanmalarına 216 gemi daha katmışlardır. Ayrıca İngilizler, bu dönemde sömürgelerden gelen malların İngiliz gemileriyle taşınmasını öngören deniz ulaşımı yasaları çıkarmışlardır.²¹⁵

Denizlerde üstünlük arayışı İngilizler için sadece Hollandalılara karşı yürütülen bir savaş değildi. İngiltere'nin tarihsel köklerinin ona sağladığı deneyimler, 1583 yılında İngiltere'nin ilk Kuzey Amerika kolonisini Newfoundland'deki St. John's'ta kurmasını sağlarken, dönemdaşı olan Fransa açısından durum pek de parlak olmamıştır. 1534 yılında Kâşif Jacques Cartier, St. Lawrence Nehri'nin olduğu bölgede Fransız kolonisi kurma girişiminde başarısız olmuş, Fransız tüccarlar Acadia'ya ancak 1604 yılı sonunda yerleşmeye başlayabilmiştir. 1608 yılında Fransız Kâşif Samuel de Champlain, St. Lawrence Nehri'nde bir ticaret merkezi (bugün Quebec) kurmuştur. 1688-1763 yılları arasında İngiltere ile Fransa arasındaki gerilim koloniler arası savaşa yol açmış ve bu savaşlar sonunda 1713 yılında Fransa, Acadia'nın, Newfoundland'ın ve Hudson Körfezi'nin büyük bölümünü İngilizlere bırakmak zorunda kalmıştır.²¹⁶

²¹⁴ H. Bayram Soy, "Satılık İmparatorluk: Britanya İmparatorluğu'nun Tasfiyesi", **KKU Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4 Sayı: 2 / Temmuz 2014, s. 13.

²¹⁵ Ferguson, **İmparatorluk...**, s. 44.

²¹⁶ Marriott, s. 120.

Hollanda-İngiltere mücadelesi XVIII. yüzyılda işlerin Hollanda aleyhine gelişen olaylar sonrasında değişmeye başlamıştır. Avrupa ve sömürge bölgelerinde kurulan Hollanda sistemi, 1760'lı yıllardan itibaren ağır bir kredi bunalımına girmiştir. Hollanda borsasında bir anda ticari kâğıtların “yapay para” toplamının genel ekonomi içerisinde özerkliğini kaybedişi, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ve yetersiz nakit dolaşımı zincirleme bir ticari bunalıma neden olmuştur. Hollanda bu dönemde hızla borçlanmaya gitmiş, kredibilitesi azalmış ve en büyük dış borcu da İngiltere'ye olmuştur. Hollanda'nın zor dönemi, iktisadi anlamda artan küreselleşme ile birlikte domino etkisi yaratmış ve finansal kriz yayılmıştır. Bu krizde Britanya da etkilenmiş ve Londra'da patlayan bunalım İngiltere Bankası'nın müdahalesine yol açmıştır. İngiltere'de büyük yatırımları bulunan Hollanda ise ülkede tedbirler karşısında daha da derin bir iktisadi krize girmiştir.²¹⁷

Öte yandan Hollanda XVII. yüzyılın öne çıkan gücü olmuşsa da temel zayıflığı tüm ticari sistemini kurduğu bölgelerden gelen kâra bağlamıştır.²¹⁸ Bu açıdan Hollanda da kısmen İspanya gibi ana karayı beslerken, temel teknolojik ve askeri gücünü geliştirmeden yoksun kalmıştır. Böylece İspanya'nın düştüğü hataya benzer şekilde hegemonik üstünlük kurma yerine emperyal yayılım ve ticari merkez olma hedefine odaklandığı için yerini kısa bir süre sonra Britanya İmparatorluğu'na bırakmıştır.

Britanya, Hollanda'yı iktisadi kriz sayesinde sistemde güçsüz bir rakip haline getirmiştir. Ancak İngiltere 1652-74 tarihleri arasında üç kez savaştığı Hollanda tehdidini bertaraf ederken, Kıta Avrupası ve sömürgelerde Fransa yeni rakibi olmuştur. Geleneksel yorumlar, Fransızların devlet kontrolündeki sömürge genişlemesine olan güveni vurgulamaktadır. Ancak bu, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz gibi, XVIII. yüzyıl İngiliz “bırakınız yapsınlar” (*laissez faire*) anlayışından farklıdır. Bu farklılık, Avrupa ticaretinde Britanya'nın önemli bir büyümenin parçası olmasını sağlamıştır. XVIII. yüzyılda Britanya'nın Galler ile olan ticari ilişkilerinde de beş yıllık dönemler içinde gerçekleşen ticaret, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra azalmış gibi görülse de bu dönem içinde İngiliz

²¹⁷ Braudel, s. 228-230.

²¹⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih. İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 99.

ekonomisi, kamu maliyesinde iyileşmeye ve deniz aşırı borçlarında belirgin bir azalma sergilemiştir.²¹⁹

Deneyim imparatorluğu olarak Britanya, ilk olarak Portekiz ve İspanya karşısında gücünü artırma yoluna girmiştir. İngiltere gerek iktisadi gerekse sömürgeleştirme politikaları ekseninde dış politikasını besleyen bir yol takip etmiştir. Özellikle Roma İmparatorluğunun böl-yönet politikasını başarılı bir şekilde uygulayarak İngiliz diplomasisinin tüm maharetlerini ortaya koyan bir politika takip ederek imparatorluk sürecini uzatmıştır. Öyle ki bu imparatorluk sömürgeci-kâşif deniz imparatorlukları ya da karma imparatorlukların bir kısmından farklı olarak geleneksel ve modern dönem imparatorluk algısının da en ahenkli örneğini ortaya koymuştur. 1648 Westphalian düzen sonrasında uluslararası alanda kendi gücünü yeni dünya düzeni içinde şekillendiren ve bunu nerede ise aralıksız günümüze kadar taşıyan bir örnek olmuştur. Bu açıdan ABD örneği de belli politikaları İngiltere örneğinden deneyimlemiş olmakla birlikte bu deneyimsel geçmişin dış politikada ve uluslararası alanda kullanımları farklı olmuştur.

C. Karma İmparatorluklar

Şu ana kadar incelediğimiz imparatorluk örnekleri ekseninde bakıldığında deniz ve kara imparatorluklarının hâkimiyet ve sömürü alanlarının birbirlerine uzaklığı en önemli farktı. Bu iki tip imparatorluğun emperyal yayılım alanlarının farklılığı da önemlidir, çünkü merkez ve çevre ilişkisi bu yayılım alanlarına göre şekillenmektedir. Deniz gücüne ağırlık veren imparatorluklar esasen deniz güçlerini sadece askeri anlamda değil ayrıca ticari amaçlarla da kullanabilmekteydi. Fakat kara imparatorluklarında yayılım genel olarak emperyal alanı genişletmenin yanı sıra iktisadi olarak güçlenme anlamına gelmekteydi. Kara imparatorlukları örneğinde merkez yeni yayılım alanlarına yatırımlarını artırtırken, deniz imparatorlukları genel olarak çevredeki beşerî ve maddi sermayeyi merkeze taşıyacağı bir sömürü sistemi

²¹⁹ Jeremy Black, **Trade, Empire and British Foreign Policy, 1689–1815 The politics of a commercial state**, USA: Routledge, 2007, s. 2, 17.

oluşturmuştu. Karma tip imparatorluklarsa öne çıkan her iki imparatorluk tipini de içselleştirmişti. Bu açıdan karma tip imparatorluklar iki açıdan karma görünüm sunmaktadır.

İlk olarak karma imparatorluklar her ne kadar kara imparatorluklarını andırsa da sadece karada değil aynı zamanda denizlerde de üstünlük arayışındadırlar. Her iki alanda da hâkimiyet kurma arayışı karma tip imparatorluklar açısından büyük bir riski de içinde barındırmaktadır. Çünkü emperyal merkezin gücü deniz ya da karada yaşanan hâkimiyetin kaybına bağlı olarak imparatorluğu çöküşe sürükleyebilir. Karma imparatorluk, emperyal hâkimiyet alanları zarar gördüğünde bunu yeniden tesis etme adına güç sarf edecektir. Bu açıdan en önemli örnek deniz imparatorluklarının yaşadığı merkez ve sömürü alanı arasındaki sorunlarda görülebilir. Biz bunu İspanya, Hollanda ve Portekiz örneklerinde görmüştük. Bu imparatorlukların sahip olduğu yapısal özelliklerde yaşanan zayıflıklar özellikle de askerî aygıtın zayıf olması imparatorluğun çöküşüne neden olmuştur.²²⁰

İkinci olarak bu imparatorluklar, tek bir kökten ziyade bulundukları coğrafyada yok olan imparatorlukların köklerinden beslenerek kendi kurum ve kurumsallaşmasını sağlayan imparatorluk çeşitleridir. Bu kategoridekiler Karma tip imparatorluklar tarihsel olarak tek bir imparatorluk örneğinden ziyade pek çok farklı imparatorluk havzasından etkilenen örneklerdir. Bulundukları coğrafi koşulların şüphesiz bu süreçte etkisi önemlidir. Ancak aynı zamanda Batı ve Doğu arasındaki farklı imparatorluk özellikleri ve kültürlerini de içlerinde barındırmaları açısından karma tip imparatorluklar bir anlamda uyum örnekleridir. Bu açıdan Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları iki önemli örnektir.

Görüldüğü gibi, karma imparatorluklar her iki tip imparatorluğun gücü ve zayıflıklarını bünyesinde barındırdıkları için imparatorluklar tasnifi içinde belki de en riskli örneklerdir. Bu açıdan karşımıza Osmanlı İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu, Japonya ve Almanya örnekleri çıkmaktadır. Japonya ve Almanya örnekleri geleneksel dönem imparatorluk olma yolunda adım atmış, ancak tam

²²⁰ Münkler, s. 85-86.

anlamı ile dönüşümlerini sağlayamamıştır. Bu açıdan bu iki örnek, girişim açısından dikkate alınabilir, ancak tam anlamı ile inceleme alanı sunmamaktadır.

Bu başlık kapsamında ilk ve en önemli örnek Osmanlı İmparatorluğu' dur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu da kara ve deniz imparatorluklarının harmanlandığı bir özelliğe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğuna ilişkin literatürde kara ya da karma imparatorluk özelliklerine benzer noktalara dikkat çekilse de Osmanlı İmparatorluğu'nun Selçuklu ve Bizans kültürlerini harmanlayan fetihçi politikalar ve deniz hâkimiyetini mezcettiği XVII. yüzyıla kadar geçen dönem önemli bir inceleme alanıdır. Osmanlı Devleti kuruluş devirlerinde, beylikten devlete geçerken, tesis etmiş olduğu müesseselerle, yeniden teşkilatlanmasının hedefleri, imparatorluk çapında bir devlet düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Asya coğrafyasından Anadolu ve daha batıya gerçekleştirilen Türk göçleri sonucu, Anadolu'ya baştanbaşa yerleşen Türkler, geldikleri yerlerdeki yaşam tarz ve kurallarına uygun olarak, birliklerini bozmadan kendi iç idarelerini kurmuşlardır. Osmanlı Beyliğinin güçlü bir siyasi örgütlenme ve konjonktürel şartları iyi değerlendirmesi sonucunda Anadolu'da var olan diğer beylikler arasından sıyrılarak imparatorluğa giden süreç adım atılmıştır. Kuruluş aşamasında, Osmanlı Beyliği'nin, Bizans İmparatorluğu ile mücadelesi devam etmekle birlikte, devlet sürekli olarak yeni topraklar kazanma hedefinde olmuştur. Bu açıdan Balkan ve Doğu Avrupa bölgesine gerçekleştirilen fetih ve akınlar önemlidir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun her yönde sınırları genişletme politikası kuruluş döneminin en önemli özelliği olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi siyasi yapısı güçlü bir bürokrasiye dayanmaktaydı. Karma imparatorluk örneği olarak Osmanlılar bulundukları coğrafyanın kültürel ve siyasi özelliklerini kendi iç sistemlerine uyarlamada başarılı olmuş bir örnektir. Bu açıdan Osmanlı imparatorluk sisteminin, İslam uygarlığı ve İslam öncesi köklerden beslendiği görülmektedir. Bu açıdan Bizans, Moğol, Selçuklu, Roma ve daha pek çok kültürün kaynakları üzerinde kurulan Osmanlı İmparatorluğu dönemdaşı olan pek çok imparatorluktan daha uzun süreli gücünü korumuştur. İran'da Safevilerin, Hindistan'da Moğolların kurduğu İslam dünyasının güçlü örneklerine karşılık Osmanlı özellikle XVIII. yüzyıl

sonrasında siyasi örgütlenmenin giderek kullanılmaz hale geldiği bir süreçte dahi, modernleşme sürecine idari geleneğini geliştirerek devam tek örnek olmuştur.²²¹

Anadolu’da ve Balkanlar’da geniş topraklara sahip olan imparatorluğun yayılım alanlarında hâkimiyetine aldığı nüfusun önemli bir bölümü Hıristiyan’dır. XV. yüzyıl itibari ile Osmanlı İmparatorluğu’nun otoritesi uluslararası alanda “imparatorluk” olarak kabul edilmiştir. İmparatorluk etnik ve dini açıdan da yayıldığı emperyal alanlara bakıldığında kozmopolit bir yapı kazanmıştır. İstanbul’un fethi akabinde Fatih Sultan Mehmet yönetimi altına “*Pax Ottomana*” denilen “*Osmanlı barışı*” yahut “*Millet Sistemi*”nin temelleri de atılmıştır.²²² Böylece imparatorluk emperyal yayılımı açısından önemli bir adım atarak Bizans İmparatorluğuna son verirken, kendi hegemonik üstünlüğünü de tesis etmiştir. Ayrıca ticaret yolları üzerinde de önemli bir güce sahip olan imparatorluk dönemin önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. Oluşan bu yeni sistem içerisinde Venedik, Ceneviz gibi dönemin önemli ticaret kent devletlerine Osmanlı tarafından belirli ticari imtiyazlar sağlamıştır.

İstanbul’un fethi ile devlet, Fatih Sultan Mehmet Döneminde imparatorluk özelliğini kazanmıştır. Şüphesiz bu süreçte askeri-teknolojik üstünlük önemli bir yere sahiptir. Fetih esnasında kullanılan topraklar, o zamana kadarki korsan topluluklarının deniz savaşı gelenekleriyle birleştirmesiyle elde edilen bir bilgi ürünüdür. İmparatorluk kara hâkimiyetinin yanı sıra denizlerde üstünlük arayışına da girmiştir. Böylece 1453 ile 1560 yılları arasında donanma hızla güçlenmeye başlamıştır. 1503 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu donanmasının gücü üç yüzden fazla tekneden oluşmaktaydı ki, bu Doğu Akdeniz’de üstünlük elde etmek isteyen pek çok devlet açısından korkutucu bir rakamdır.²²³

Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle Akdeniz dünyasında elde ettiği güç, XV. yüzyıldan itibaren pek çok kent devleti ve Avrupa ülkesinin Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkiler kurmasını ve buna bağlı olarak da imparatorluğun

²²¹ Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform: Babıali, 1789-1922**, Çev. Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s.1.

²²² İnalcık, s. 62.

²²³ Richard Harding, **Deniz Savaşları 1453-1815**, ((Ed.)) Jeremy Black **Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, (Çev). Yavuz Alogan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002, s. 105.

büyük bir cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır. XV. yüzyıl ortalarında imparatorluk donanmasının gücü ona Akdeniz ekonomi dünyasının liderliğini vermiştir. Ancak uluslararası alanda yeni devletler ve güçlerin ortaya çıktığı XVI. yüzyıl ve sonrası teknolojik ve siyasi gelişimlere karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın gerisinde kalmaya başladığı bir dönem olmuştur. Elbette imparatorluk bir anda çökmemiştir; ancak özellikle denizlerde üstünlük noktasında, erken modern çağ Akdeniz dünyasının son büyük deniz savaşı olan 1571 İnebahtı Savaşı sonrası başat güç değişimlerinin başladığı bir dünya sistemi karşımıza çıkmıştır. Daha önceki başlıklarda ele aldığımız gibi İngiltere²²⁴ örneği büyük bir gelişim ile uluslararası alanda yerini almaya ve gücünü arttırmaya başlamış bir örnektir. Yine pek çok akademisyenin başat güçler ya da büyük güçler sistemi başlangıcını almaya başladığı tarih de XVI. yüzyıl'a dayanmaktadır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu da ilginç bir şekilde bu dönem itibarı ile çöküş sürecine girmiş gibi algılanmaktadır.

Bir diğer örnek olarak, Rusların Avrasya coğrafyası içerisinde Vikinglerden, Moğollara kadar pek çok farklı tarihsel örnek ve deneyimi içselleştirmesi ile birlikte uluslararası alana çıkış ve güçlü aktör konumuna yükselmeleri şaşırtıcı olmamıştır. 1380 yılında Rusların, Altın Orda Devleti Hanı Mamay'ı yendikleri Kuliokova Savaşı sonrasında Rusların büyük bir Avrupa gücü haline gelecekleri süreç başlamıştır. Rusların Moğol İmparatorluğu egemenliği altında geçirdikleri yıllar içinde Rus prensleri yerlerinde kalmıştır. Moğollar Rus Prenslerin arasında yaşanan çatışmalardan yararlanmışlardır. Pek çok tarihçi Moğolların yarattığı bu ortam ile Rus halkı üzerinde merkezileşme ihtiyacının ortaya çıktığını ve Rusların merkezileşmenin önemini bu dönemde anladıklarını öne sürmektedir.²²⁵

Öte yandan Ruslar açısından merkezileşme ve devletleşme fikri ile birlikte kimlik kazanımı da önemlidir. Rusların Ortodoksluğu kabulü ardından Rus

²²⁴ İngiltere örneği Osmanlı açısından da dikkat çekici bir ticari ortaklıktır. Özellikle XVI. Yüzyılda İngiliz girişimcilerin Osmanlı devleti ile ticari ilişkiler kurması dikkat çekicidir. Bu dönemde zengin tüccarların ve Kraliçe Elizabeth hükümetinin çıkarları birleşmesi Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkilerin artmasını sağlamış ve 1581'de, bir grup Londra tüccara İngiliz-Osmanlı ticareti üzerinde tekel kurma yetkisi vermiştir. Bu yetki üzerine anonim şirket olan Levant Kumpanyasını kurulmuştur (Ayrıntılı Bilgi için bkz: Daniell Goffman, **The Ottoman Empire and Early Modern Europe**, United Kingdom: Cambridge University Press, 2004, s. 194-195.)

²²⁵ Helene Carrere D'Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2003, s. 45-46.

Kilisesinin bölgede güçlenmesinde en önemli etkenlerden biri de Rusların Moğol hâkimiyeti altında iken dahi Moğolların kiliseyi serbest bırakmasıdır. 1439 yılında Kilise Konseyi'nde, Doğu Ortodoks Kilisesi'nin Roman Katolik Kilisesi'yle birleşme kararının alınmasıyla Rus Ortodoks Kilisesinin etkisi daha da artmıştır. 1453 yılında İstanbul'un fethi sonrasında son Bizans İmparatoru XIII. Konstantin'in yeğeni Sophia'nın Moskova Knezi İvan ile evlenmesi üzerine, Bizans Kültürü Rus sarayına girmekle kalmamış, dış politikada da Rusya'ya yeni bir rol verilmiştir: Ortodoksluğun Koruyuculuğu. Ardından Rus imparatorluğu Korkunç İvan ile birlikte bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Rus emperyal yayılımının temelleri atılmıştır. Esas karma tip imparatorluğa dönüşüm I. Petro Döneminde denizlerde üstünlük arayışı ve Batılılaşma ile gerçekleşmiştir. Rusya örneğine ayrıntılı olarak dördüncü bölümde değineceğimiz için karma imparatorluk örneklerimizi bu şekilde sınırlamaktayız.

Son noktada karma tip imparatorluklar modern dönemin belli yeniliklerini yakalayamadıkları noktada sorun yaşamaya başlamışlardır. Özellikle teknolojik ve ideolojik değişimler karşısında bu devasa imparatorluklar büyük bir çöküş sürecine girmişlerdir. Bir anlamda kontrol edilemeyen aşırı emperyal yayılım bu imparatorlukların başta belirttiğimiz gibi en hassas noktalarını oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan milliyetçi fikri hareketler ve bunu destekleyen dış güçler düşünüldüğünde sürecin vahameti daha net anlaşılacaktır. Diğer yandan Rus İmparatorluğu içinde de esasında karma tip imparatorluğun sömürgeci mantığa doğru evrilmesi noktasında yaşanan sorunlar imparatorluğu yarı sömürgeci bir konuma sokarken Avrupa'da yaşanan devrimler süreci ile olaylar siyasi bir değişimi beraberinde getirecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

WESTPHALIAN DÖNEMDE İMPARATORLUKLARIN DÖNÜŞÜMÜ: MODERNLEŞEN İMPARATORLUKLAR

1848 başlarında ünlü Fransız düşünür Alexis de Tocqueville: “Bir yanardağın üzerinde uyuyoruz” diyerek modern dönemin sancılarını dile getirmiştir. XIX. ve XX. yüzyıllar her alanda devrimler ile başlayan büyük bir dönüşüm dönemleridir. Bu açıdan biraz metaforik olsa da buna ayak uyduran ve uyduramayan imparatorlukların bu yanardağ ile mücadeleleri bu bölümün temel konusudur. Sömürgeci hareketler ve değişen ticari ilişkiler sonrasında Avrupa, hızla modern dönemin öncüsü haline gelmiştir. Çin’den alınan ve geliştirilen matbaa, barut, gibi öncü teknolojiler sayesinde Avrupa tarihi büyük bir hızla dönüşüme sahne olmaktadır.

Bu dönem 500 yıllık bir zaman dilimi içerisinde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı dönüşüm ve geçişleri içinde barındıran bir dönemdir. Burada tarım ekonomisine dayalı, beşerî gücün temel rol oynadığı dünyadan sanayileşme ve kapitalizmin yarattığı emperyal devletlerin ortaya çıkışı ve bunun imparatorluk algısı üzerinde yarattığı dönüşüm incelenecektir. Bu bölümde geleneksel imparatorlukların modern dönem ile birlikte yaşadıkları değişim ve zorluklar incelenecektir. Westphalian Devletler Sisteminin kurulması ve modernleşme başta olmak üzere uluslararası sistemde yaşanan değişimin imparatorlukları nasıl etkilediği ortaya konacaktır.

I. İMPARATORLUKLARIN DÖNÜŞÜMÜNE YOL AÇAN TEMEL DİNAMİKLER

Avrupa’nın başlattığı sömürgeci faaliyetler, mezhep savaşları, devrimler gibi pek çok gelişmenin küresel etkileri uluslararası alanda hızlı bir dönüşüm yaratmıştır. Sözü edilen gelişmeler, sadece dış politikada değil iç politik alanda siyasi, kültürel, sosyal ve iktisadi dönüşüm yaşanmasına ve modern dünyanın şekillenmesine yol

açmıştır. Pek çok akademisyen açısından milat olarak görülen, 1648 Westphalia Barışı ile birlikte dünya ve uluslararası sistem yeni bir sürece girmiştir. Bu barışla ortaya çıkan Westphalian Devletler Sistemi esasen Batı'nın hegemonik üstünlüğünün uluslararası alanda öne çıkmasını sağlamıştır. X. ve XIII. yüzyıllara bakıldığında Avrasya sisteminin güçlü yapısı devam etmekle birlikte, Avrupa ticaretinin bu dönemde Avrasya ticaretiyle olan bağı sayesinde zenginleşmeye başladığı görülmektedir. Böylece XI. yüzyılda Avrupa, Doğu ve İslam Medeniyetinin yörüngesinde yer almaktayken, XVI. yüzyılda durum hızla değişmiştir.²²⁶ XVI. yüzyıl itibarıyla Doğu'nun gücü karşısında Avrupa dünya ilişkilerinde kendi sistemini kurma girişimlerine başlamıştır. Avrupa'da Aydınlanma, Rönesans ve Reform ile modernleşme süreci hız kazanırken, Doğu'da geleneksel dünyanın güçlü imparatorlukları oluşmakta olan bu yeni sistemin uzağında birkaç yüzyıl daha varlıklarını sürdüreceklidir. Avrupa'nın yaşadığı bu süreç aslında modern imparatorlukların ortaya çıkışına ve geleneksel imparatorlukların son bulmasına yol açacak bir dönemin başlangıcıdır. Yeniçağ 'da Osmanlı İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu ve Safevi İmparatorluğu hala önemli aktörlerdir. Yine bu dönemde sisteme başka bir geleneksel imparatorluk daha katılmıştır. Rus İmparatorluğu Avrasya topraklarında büyümektedir.

Avrupa, XVI. yüzyıl itibarıyla, Asya'dan öğrendiklerini uygulamaya başlamıştır. Esas olarak 1492 yılında günümüz dünyasını da şekillendirecek büyük adım, Avrupa'nın deniz imparatorlukları tarafından atılmıştır. Daha önce ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi, bu yeni deniz imparatorlukları sırası ile sömürge ve emperyalizm ile devam edecekleri politikalarını dünyanın farklı bölgelerinde uygulamaya başlamışlardır. XV. yüzyıl sonu itibarı ile Avrupa iktisadi ve siyasi faaliyetlerinde önemli bir merkez haline geleceği yeni bir döneme girerken, dünyanın

²²⁶ Tilly, o dönem için dünyanın en büyük kentlerini; Konstantinopolis, Cordoba, Kaifeng, Sian, Kyoto, Kahire ve el-Ahsa olarak sıralar iken, Avrupa'da Sevilla, Palermo ve Kiev gibi ticari açıdan önemli kentlerin ise geri kaldığına dikkat çeker. Dolayısıyla Avrupa'nın en büyük kentleri uzun bir dönem İslam yörüngesinde kalmıştır (Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler: 1492-1992**, (Çev). Özden Arıkan. İstanbul: Afa Yayınları, 1993, s. 44.).

yeni ticaret merkezi de Akdeniz ile Karadeniz'den, Atlas Okyanusu'na kaymaya başlamıştır.²²⁷

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri ise şüphesiz Aydınlanma olmuştur. Aydınlanma fikirleri Avrupa'da devrimler çağını tetiklemiştir. Bu devrimler, alt kesimden ziyade, üst kesim tarafından desteklenen düşünürlerin muhalif görüşleri sonucunda gerçekleşmiştir. Fransa'da Descartes, Hollanda'da Spinoza, Almanya'da Leibniz, İngiltere'de Locke ve daha birçok düşünürün bilimde rasyonalitenin, ampirik gözlemin, siyasi ve toplumsal alanda özgürlüğün, eşitliğin, mülkiyet haklarının üzerine fikirlerini beyan etmeye başlaması esasen değişen birey ve siyasi güç algısının da önemli bir örneğidir. Bu dönemde fikirlerin teorik gerçekliklerinden farklı olarak, düşünürlerin otokrat kral ya da imparatorları ziyaretlerinin doğal karşılanması önemli bir ayrıntıdır.²²⁸ Çünkü modern imparatorluklar sürecinin başlamasına karşın hala geleneksel dönem imparatorluklarının mutlakiyetçi yapılarına olan bağ devam etmektedir. Bu bize Westphalian Devletler Sisteminin oluşmaya başladığı ilk yüzyıllarda dahi imparatorluklara olan yaklaşımın hızla değişmediği ya da değişmediğini göstermektedir. Siyasi ve fikri değişimler pek çok aydın tarafından desteklense de imparatorlukların sahip olduğu güç alanları varlığını uzun bir süre koruyacaktır.

Son noktada Avrupa'da yaşanan değişimler yaklaşık 200 yıllık zaman diliminde Avrupa'nın kendi zamanını ve tarihini inşa etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu bölüm içerisinde Avrupa'nın XIX. yüzyıl sonuna kadar yaşadığı üç büyük değişimi modern imparatorlukların oluşumuna giden süreç ortaya konacaktır. Bu üç büyük değişim eş zamanlı olarak imparatorlukların yapısal ve işlevsel özelliklerini de etkileyerek büyük güç olmanın temelini oluşturacaktır. Bu açıdan burada başta da belirtmiş olduğumuz 1648-1945 arasını kapsayacak bir okuma sunulacaktır. Bu okuma geleneksel dönem imparatorluklarının öncelikle modern imparatorluk evrimi ardından büyük güç statüsüne geçişlerine odaklanacaktır.

²²⁷ Tilly, s. 45-46.

²²⁸ Örneğin Diderot'un Rus Çariçesi Büyük Catherina'yı ziyaret etmesi; Voltaire'in Prusya Kralı Büyük Frederick'le iş birliği yapması gibi pek çok örnek söz konusudur (Harman, s. 243-244.).

A. Westphalian Devletler Sisteminin Doğuşu ve İmparatorluklara Etkisi

Westphalian Devletler Sisteminin ve ulus-devlete giden sürecin incelenmesinde Orta Çağ dünyasının işleyiş mantığını anlamak önemlidir. Bilindiği gibi Katolik Hristiyan dünya, Roma İmparatorluğu'nun mirasını devralmıştır. Papalığın, Roma İmparatorluğu kurumsallaşması üzerine inşa edilen yapısı, onu yüzyıllarca krallıkların ve kralların onay merkezi haline getirmiştir. Bu dönem içerisinde Charlamange, imparatorluk arayışının en önemli örneklerinden biri olmuştur. Çünkü onun attığı temeler ve ortaya çıkardığı imparatorluk gelecekte yeni imparatorluklar döneminde Avrupa Birliği'nin (AB) tarihsel kökenini oluşturacaktır. Bunun önemli nedenlerinden biri Orta Çağ'da iç siyasi ilişkilerde ikili yapının eşitlikten çok, hiyerarşiye dayanmasıdır. Ancak Batı Roma'nın yıkılışının ardından Avrupa'da Roma Barışı'nı yeniden kurma hedefiyle Charlamange, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu adı altında, nerede ise tüm Batı Hristiyanlığını egemenliği altına almıştır (Britanya Adaları hariç).²²⁹ Bu bağlamda Orta çağın hiyerarşik ilişkilere dayalı ortamında Kutsal Roma İmparatorluğu²³⁰ döneminin diğer güçleri arasında öne çıkarak yeni bir emperyal yapılanma olmuştur. Ancak Roma İmparatorluğu kadar merkezileşemeyen bu yapı, her ne kadar pek çok küçük birim tarafından tanınsa da *Respublica Christiana* olarak iki-başlı bir niteliğe sahip olmuştur. Zaten Orta Çağ Hristiyan dünyasının uluslararası ilişkiler anlayışı da *Respublica Christiana* ekseninde şekillenmiştir.²³¹

Orta Çağ'ın skolastik düşünce yapısının, Aydınlanma ve Reform hareketleri ile sorgulanmaya başlaması, sistemin değişmesindeki en önemli adımlardan biri olmuştur. 1517 yılında Martin Luther'in, Papalığın sattığı *Endüljans*'a (günahtan arındırma belgeleri) karşı çıkması ile başlayan Reform Hareketi, Avrupa hanedanları arasındaki mezhep savaşlarını yeni bir boyuta taşımıştır. Yaklaşık XVII. yüzyıla

²²⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine Siyasal Düşünceler**, Ankara: İmge Yayınevi, 1991, s. 160.

²³⁰Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun incelediğimizde, diğer geleneksel imparatorluklara nazaran biraz daha farklı bir çevre-merkez ilişkisi olduğu görülür. İmparatorluk yaklaşık 250 "kontluk" bölgesine ayrılarak, her bir birimin başında yöneticiye sadakatle bağlı soylulardan gelen yönetici "kont"lar bulunmaktaydı. Bu kontlar güçlü ailelere mensup, komutan, yargıç ve yönetici olarak, imparatorun kararlarını uygulamışlardır (Ağaoğulları ve Köker, s. 160).

²³¹ Yurdusev, s. 36.

kadar sürecek olan Avrupa hanedanları arası mezhep savaşları dönemi başlamıştır. Bu savaşlardan en önemlisi topyekûn savaşa başvurdıkları ve Orta Avrupa nüfusunun neredeyse dörtte birinin savaş, hastalık ya da açlıktan hayatını kaybettiği, 1618-48 yılları arasında gerçekleşen Otuz Yıl Savaşı'dır. Savaş sonunda 1648 Westphalia Barışı ile sadece Avrupa'nın mezhep savaşları son bulmamış, aynı zamanda yeni bir devletler sisteminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu barış anlaşması ile birlikte devlet egemenliğine dayalı modern uluslararası ilişkiler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla her devlet kendi egemen sınırları içinde mutlak gücüne sahip olacak ve bu, diğer devletlerce tanınacaktır.²³² Bu değişimlerin en önemli sonucu ise *uluslararası* devletler toplumunun bilerek ya da bilmeyerek ortaya çıkarılmasıdır.

Westphalian Devletler Sistemi esasen bir anda ortaya çıkan bir uluslararası sistem kurmamıştır. Pek çok akademisyen, 1648'den önce devletlerin zaten egemenlik ve siyasi otorite odaklı hareket etmeye başladıklarını öne sürmektedir. Zira Westphalia, modern sistemin sıfırdan yaratılmasının değil, güçlendirilmesinin işareti olmuştur.²³³ Bu açıdan egemen devlet olma durumunun öğeleri yaklaşık üç asırdır biriken fikri temellerin bir ürünüdür.²³⁴ XV-XVII. yüzyıllarda Avrupa'da mevcut olan zengin politik fikirler, siyasi liderlerin ekonomik ve askeri imkânları ile kurumsal yenilikleri meşrulaştırmasını kolaylaştırmıştır. Almanya Barışını oluşturan, Münster ve Osnabrück Antlaşmaları, esas olarak, özel Alman prenslikleri, Kutsal Roma İmparatorunun seçildiği sistem, dinde temsil ve imparatorluğun emperyal mahkemeleri gibi feodal meseleleri ele almıştır. Antlaşmaların en önemli sonucu, Alman prensliklerine antlaşma imzalama hakkı verilmesi ile Orta Çağ dünyasının iki büyük evrensel kurumundan biri olan Kutsal Roma İmparatorluğu'nun etkisini

²³² Fuat Keyman, "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9, Bahar 2006, s. 4.

²³³ Uluslararası alanda ortaya çıkardığı değerler ve egemenlik kavramı üzerine geleneksel yaklaşım, Westphalia'yı keskin bir şekilde milat alırken, Stephan D. Krasner gibi akademisyenler, Westphalian Barışın tarihte bir dönem noktası olmadığı eleştirisini getirmektedirler. Krasner'e göre, sistemde mutlak bir egemenlik kavramının içselleştirdiği söylenemez. Çünkü devletlerin uygulayabileceği yetki kapsamı her zaman tartışmalıdır. Ancak egemenlik, Avrupa'nın belli başlı bölgesel devletlerin davranışlarında bariz bir fark yaratmamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen D. Krasner, "Westphalia and All That", (Ed.) Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, **Ideas and Foreign Policy Beliefs Institutions and Political Change**, Newyok: Cornell University Press, 1993)

²³⁴ Daniel Phillpot, "Modern Uluslararası İlişkilerin dini Kökenleri", Çev. Emre Erşen, Haz. Esra Diri, **Uluslararası ilişkilerde Anahtar Metinler**, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kitaplığı, 2013, , s. 69.

kaybetmesidir. Böylece orta çağın evrensel kurumu olan Papalık da darbe almıştır.²³⁵ Aslında 1555'teki Augsburg Anlaşması'yla benzer şekilde din ve siyaset ilişkileri açık bir şekilde egemenlik alanı olarak tanınmış ve Alman prensliklerine kendi topraklarında din üzerinde yetkili olma imkânı verilmiştir.²³⁶ Ancak dini özerklik ile başlayan bu süreç, devletin egemenlik alanının da sınırlarını çizmesini sağlamış olsa da Westphalia ile birlikte hukuki olarak süreç tam anlamı ile tamamlanmıştır.

Anlaşma sonucunda ortaya çıkan çok sayıda özerk siyasi birim, birbirlerini tek başına yenecek kadar güçlü yapılanmalar olmadıkları için, yeni bir güç dengesi oluşturmuştur. Dolayısıyla bu durum, egemen birimlerin birbirilerini karşılıklı olarak tanırken aynı zamanda sistemin uyumlu bir şekilde çalışmasını da sağlamıştır. XVII. yüzyıl içerisinde Fransa, İspanya ve Habsburg İmparatorlukları birbirleri ile rekabet devam ederken, sistemde egemen devletler hiyerarşisi içinde üstünlük kazanma çabası da ortaya çıkmıştır. Westphalia ile ortaya çıkan bu yeni Avrupa düzeninin üyesi olarak kendi konumlarını sürdürmek isteyen küçük güçler ittifak arayışında iken, büyük güçler de hegemonya ve hâkimiyet için savaşlarına devam etmiştir.²³⁷ Son noktada Westphalia'nın imparatorlukların güç mücadelesi üzerinde yarattığı en büyük sonuç Habsburgların Avrupa'daki hegemonyasını sonlandırmasıdır. Sisteme katılan yeni devletler Almanya'nın parçalanmasına yol açarken, Fransa İmparatorluğu'nu ise Avrupa'da güçlendirmiştir.²³⁸

Bu haliyle Westphalian Sistemin, evrensel kurumların etkinliğini fiilen ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Buna karşılık, egemen devletler tarafından uygulanabilecek otorite kapsamı üzerinde uzlaşma olduğunu öne sürmek yanıltıcıdır. Egemenliğin olumlu içeriği, devletin meşru olarak yönetebileceği alanlar, her zaman tartışmalı olsa da belirli bir bölge üzerinde münhasır kontrole sahip olma iddiası devletler açısından önemlidir. Çünkü devletin teritoryal sınırlarını aştığı an egemenlik kavramı da tehlikeye girmektedir.²³⁹ Dolayısıyla bu gelişme imparatorlukların sınır aşan otorite anlayışları üzerinde ilk kısıtı doğurmaktadır.

²³⁵ Krasner, s. 236.

²³⁶ Phillpot, s. 70-71.

²³⁷ Peter Wilson, 1648-1789 Eski Rejimde Savaşlar, (Ed.) Jeremy Black, **Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçagda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002, s. 93.

²³⁸ Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan...**, s. 101.

²³⁹ Krasner, s. 236.

Egemenlik sınırları ve teritoryal sınırların çizimi imparatorlukların sınırsızlığı üzerinde büyük bir bağlayıcı norm haline gelecektir.

Son noktada Westphalia'nın tarihi süreci ve buna bağlı olarak imparatorlukları etkileyen dört önemli sonucu olmuştur. İlki, Avrupa'nın dini anlaşmazlıklarına son vermesi sonucu krallın ve krallıkların din seçiminde birbirlerine karşı hoşgörü politikası takip etmesidir (ki bu sonraki süreçte Avrupa için laiklik ve sekülerleşme politikalarına da şekil verecektir). Kilisenin kral üzerindeki etkisi zayıflamış ve egemenlik dini otoriteden doğrudan kralın yetkisine geçmiştir. Böylece siyasi sistemdeki ikili yönetime son vermiştir. İkinci sonuç, Avrupa'daki siyasal otoritelerin sınırlarında yaşanmıştır. Burada siyasi sınırların çizilmesinin birkaç sonucu vardır. Siyasi sınırların çizilmesi, eş zamanlı olarak o toprak parçası üzerinde yaşayan insanların zamanla güçlü aidiyet duygusu geliştirmesini sağlamıştır. Bu aidiyet ve birliktelik duygusu ise daha sonra karşımıza milliyetçi ideolojiyle harmanlanan güçlü bir kimlik tanımlama ihtiyacını çıkacaktır.²⁴⁰ Bu durum daha sonraki aşamalarda kimi imparatorlukların parçalanmasına yol açarken, kimilerinin de yeni kimlik meşruiyetini arttırmasını sağlamıştır. Böylece devletlerin egemenlik alanları ve vatandaşları da netleşmiştir. Ayrıca bu durumun bir diğer sonucu da egemen eşit devletlerin karşılıklı tanınması durumudur. Geçmişte imparatorlukların tanınma gibi bir norma ihtiyacı yokken yeni oluşturulan uluslararası sistem içerisinde en önemli devlet olma koşullarından biri haline gelecektir. Üçüncü olarak, teritoryal sınırların çizilmesi, imparatorluklar çağından farklı olarak devletleri belirli coğrafi sınırların içine hapsedmektedir. Tıpkı siyasi sınırlar gibi teritoryal sınırlar da imparatorlukların mutlak hâkimiyet alanı oluşturma hedefini sınırlamakta ve onu egemen eşit şekilde diğer siyasi birimler ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Westphalian dönemde ortaya çıkan bir diğer durumsa, savaşın değişen yapısı ve askeri alandaki değişimdir. Orta Çağ dünyasının krallıklarının paralı askerler²⁴¹ ile

²⁴⁰ Kurubaş, s. 16, 17.

²⁴¹ Black, Otuz Yıl Savaşları'nın yarattığı askeri dönüşüme dair önemli bir örnek vermektedir. Bu dönemde öne çıkan askeri girişimcilik kendi ordularını besleyen komutanların öne çıkmasına neden olmuştur. Bu sistem, erken XVII. yüzyılın askeri girişimcileri arasında komutanların sadece tekil alayları değil, bütün orduları askere alması açısından özel bir durumdur. Alman topraklarında en iyi

kendini koruma arayışı, Otuz Yıl Savaşlarında bunun ne derece tehlikeli bir fikir olduğunu ortaya koymuştur. Paradan başka aidiyet hissetmeyen bir gücün sürekli el değiştirmesi, devletlerin güvenlikleri açısından tehlike doğurmaktaydı. Bu açıdan daimî ordu kurulması ihtiyacı, paralı askerlik sistemini sona erdirmiş ve krallar/hükümdarlar kendilerine ait daimî ordular kurmaya başlamıştır. Bu durumun bir sonraki aşamada yurttaş ordular halini alması ise 1789 Fransız Devrimi sonrasında gerçekleşecektir.

Sonuç olarak imparatorlukların dönüşümünde ilk aşama Westphalian Devletler Sistemi ile başlamıştır. İmparatorlukların emperyal yapılarındaki işlevsel ve yapısal özellikler, Avrupa bölgesinde hem teorik hem de pratikte hızlı bir değişime uğramıştır. Dolayısıyla Westphalia, geleneksel imparatorluklar üzerinde ilk sınırlayıcı etken olmuş; imparatorluklar sınırlanmış ve belli ölçüde evrenselliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Buna karşılık eş zamanlı olarak da Westphalia Düzeni ile birlikte imparatorluklar, XVII. yüzyıl'dan XX. yüzyıl başına kadar siyasi alanda faaliyet gösterecek olan modern imparatorluklar olarak dâhil olacakları ulus-devlet sistemi içinde önemli dönüşümün ilk aşamasını tamamlamışlardır.

B. Modernleşmenin İmparatorluklara Etkisi

Burada öncelikle modernleşmeyle ortaya çıkan iki durumdan söz etmek gerekir. İlki, sistem içerisinde ayakta kalabilen imparatorlukların çoğunun Batı medeniyetine ait olmasıdır. İkincisi, modern imparatorlukların Batı tiplerinin ortaya çıkması ile Batı'nın modernleşme sürecini geleneksel imparatorlukların dönüşümlerinde Batılılaşma ihtiyacı yaratmasıdır. Bunun nedeni ise dünyanın, Batı

bilinen örneklerden bazıları Albrecht von Wallenstein (1683-1634), Kont Ernst von Mansfield (1680-1626) ve Bernhard von Weimar (1604-1639) olmuştur. Bu isimlerden Wallenstein 180 binden fazla askere sahiptir. Bu kadar askeri güce sahip bir komutanın takip ettiği politikalar da birliklerinin denetimindeki bölgeleri sistematik ve acımasız bir biçimde sömürme olmuştur. Wallenstein'nın sahip olduğu askeri gücü elde etmek ise, bu muazzam orduya görece etkin biçimde ödeme yapmayı gerektirmekteydi. Bunun karşılığı ise Bohemya, Moravya ve Silezya'da yükseltlen vergiler olmuştur. Ancak aidiyet noktasında vergiler ordu ile organik bir bağ sunmamaktaydı. Bu açıdan Wallenstein'ın sistemi ancak birlikleri hareket halindeyse işlemektedir (Ronald G. Asch, "Otuz Yıl Savaşları Önemi: 1598-1648", (Ed.) Jeremy Black, **Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002 s. 67).

evrensellikleri ile ilerleyeceği bir sürece girmiştir. Bunlar, geleneksel dönem imparatorluklarına her alanda sirayet etmeye başlamıştır. İmparatorluklar ve devletler arasında modernleşmeye duyulan heves öyle bir hal almıştı ki, bu siyasi yapılar ya modernleşmişler ya da kendi geleneklerini moderniteye entegre ederek sürdürmeye devam etmişlerdir.

Tarihsel olarak modernleşme, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaşanan toplumsal, siyasi ve iktisadi gelişmelerin bir sonucu olarak dünyanın geri kalanına yayılmaya başlayan bir süreçtir. Modern olma bilincinin özünde güçlü bir öteki imgesi yer almaktadır.²⁴² Bu nedenle modernleşmenin, Batı’da başladığının kabulü, Batılı olmayan toplumların Batı’ya örnek almaları ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böylece modernleşme, Batılılaşmayla eşanlamli hâle gelmiştir.²⁴³

Nitekim XIX. yüzyıl klasik ilerleme kuramlarında temellenen gerçeklik, Batı açısından, Batı dışı dünyayı fiili sömürünün gerçekleştirilebileceği bir alan olarak görmek olmuştur. Böylece XIX. yüzyıl boyunca kökleşen ve XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar işleyen geleneksel sömürge siyasetinin temel mantığını, Batı adına Batı dışı bölgelerdeki zenginliklere el koyma ve bu zenginliklerin paylaşılmaksızın kendi için tüketme mantığı olmuştur.²⁴⁴ Bu açıdan düşünüldüğünde dünya savaşlarındaki temel sorunsalın da bu amaç ile gerçekleştiği görülür. Büyük bir güç olmak için önce Batılı, sonra sömürgelere sahip bir devlet olmak gerekiyordu.

Tüm bunların neticesinde modernleşme, sömürgeleştirilen bölgelerdeki halklara karşı sömürge imparatorluklarının takip ettikleri tutum ve politikalarda önemli değişimlere yol açmıştır. Sömürgecilik, yabancı bir toprak üzerinde kontrol kurma ve onu bir koloni hâline getirme pratiği olmakla birlikte emperyalizmin belli bir türü olarak, fethedilmiş ve egemenlik altına alınmış toplumların yapılarını bozmakla birlikte, onları öteki olarak yaşamaya mahkûm bırakarak egemenliklerinin

²⁴² Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 19, 20; S. N. Eisenstadt, **Modernleşme: Başkaldırı Ve Değişim**, Çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014, s. 12.

²⁴³ Heywood, **Küresel Siyaset**, s. 57.

²⁴⁴ Altun, s. 17.

dayanaklarını da zayıflatmıştır. ²⁴⁵ Modernleşme ve ideolojik değişimlere bağlı olarak, her ülke kendi uygulama metotlarını yaratmıştır. Örneğin Fransız sömürgecileri, kolonileri ana ülkenin parçası olarak görürken, burada yaşayan halklara resmî vatandaşlık hakları tanıma inisiyatifini elinde bulundurmıştır. ²⁴⁶

Modernleşme kavramı, teknoloji ve sanayileşme gibi olgular ekseninde ele alınmasının yanı sıra, kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusunu da vurgulamaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında bu sürece giren ülkeler için modernleşme, gelişmiş ülkelerin özelliklerinin ithali anlamına gelmektedir. Öte yandan modern toplumlar, büyük ölçüde modernleşmemiş toplumlarda bireysel etkinlik ve kurumsal yapı bakımından daha uzmanlaşmış bir seviyededir. Bu toplumlarda roller kurumsal bir alan içerisinde şekillenmektedir. Eisenstad'a göre, modern toplumun örgütsel yapısını belirleyen üç karakteristik özellik söz konusudur. Birincisi, işlevselliği olan çok sayıda kuruluşun toplumda var olmasıdır. İkincisi, işgücünün işlevsel olarak dayanışmacı ya da kültürel olarak yönlendirilmiş kurumlar tarafından bölünmesidir. Üçüncüsü, akrabalık ilişkilerinin öneminin azalması ve uzmanlaşmış kurumların ortaya çıkmasıdır. ²⁴⁷ Batının modernleşme ile yarattığı kurumsallaşmış ve uzmanlaşmış yapısı, kendi dışındaki toplumların arkaik yapılar olduğu fikrinin ön kabullerine yol açmıştır. Bu da modern imparatorlukların bu toplumlar üzerindeki kontrolünü meşrulaştıran bir gerekçe sağlamıştır.

Öte yandan modernleşmenin doruk noktası sosyo-politik birim olarak ulus ve ulus-devletin öne çıkmasıdır. Ulus-devlet yeni egemen siyasi birim olarak kolektif siyasi ve kültürel kimliğin ortaya çıkarıldığı en önemli alan olmuştur. Bu açıdan modernleşme sürecinde Westphalian Devletler Sistemiyle birlikte ortaya çıkan modern devlet yaratımı, imparatorlukların, modernleşmeyle birlikte yeni bir dönüşüm daha yaşaması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu da imparatorlukların siyasi ve sosyal alanda değişim geçirmelerine yol açmıştır. ²⁴⁸ Toplumun merkezinde ve sivil düzende geniş yetkilerin bireylere tanınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu da

²⁴⁵ Ferro, s. 47.

²⁴⁶ Heywood, s. 165.

²⁴⁷ Eisenstadt, s.13-19.

²⁴⁸ Eisenstadt, s. 29, 30.

imparatorlukların doğasında var olan tahakkümün ve merkeziyetçi yapının bireylere tanınacak haklar ile yeniden tesisini gerektirmiştir.

Ancak modernleşme fikrinin ortaya çıkışı Batı ve Avrupa kıtasına ait olması, her toplum ve devlet için aynı süreci ve sonucu ortaya çıkarmamıştır. Bu açıdan modernleşme pek çok devlet ve imparatorluk için çeşitli sorunlara yol açmıştır. Japonya örneği gibi kimi devletler siyasi, askeri, iktisadi, toplumsal ve teknolojik olarak modernleşmeyi büyük oranda başarıyla sağlamış ve süreç sonunda sistemin büyük güçleri olurken, Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi modernleşmeye ayak uyduramayan imparatorluklar da sürecin sonunda tasfiye olmuşlardır.

Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu'na baktığımızda XVII. yüzyıl sonrasında konjonktürel değişimlere ayak uydurmada sorunlar yaşadığı görülmektedir. Osmanlı yönetimi, XVIII. yüzyılın başından itibaren Batı'nın artan gücü karşısında gerilemeye başlamıştır. İmparatorluk, yenileşme ve reform adına önemli adımlar atmış olsa da sorunun çözümü bir türlü sağlanamamıştır. Bunun temel nedeni değişen teknolojik, siyasi ve sosyal yeniliklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel sistemine uyarlanmasındaki sorundur. Özellikle II. Mahmut Dönemi²⁴⁹ sonrasında pek çok yenilik hayata geçirilmişse de bunlar hep farklı örneklerin esinlenmesi olmuştur. İmparatorluğun Tanzimat ve Islahat hareketlerinde görüldüğü gibi, Avrupa imparatorlukları iç işlerine doğrudan karışmaya başlamıştır. Bu durum imparatorluğun kendi iç dinamikleri ve evrensellik anlayışında büyük yıkım meydana getirmiştir. Modern imparatorluk ve modern imparatorluğa dönüşmeye çalışan güçler ise Osmanlı İmparatorluğu'na karşı politikalarını değiştirerek, sürekli olarak imparatorluk içindeki sorunlara müdahil olmaya başlamışlardır. Öyle ki *Şark Meselesi* adı altında adeta bunu meşrulaştırılmıştır.²⁵⁰ Son noktada, modernleşme sürecinde Avrupa'da yaşanan

²⁴⁹ Açılan kurum ve yeniliklere baacak olursak: Tıbbiye (1827), Tercüme Odası (1833), ilk resmî gazete Takvim-i Vekayi (1831), Harbiye (1834), Meclis- i Darüşşuara-yı Askerî (1836), Ziraat, Ticaret ve Sanayi Meclisleri (1838), Kanun-ı Ceraim (1840), Ticaret Kanunu (1850), Şura-yı Devlet (1838), Vilâyet Kanunnâmesi (1864), Arazi Kanunnâmesi (1858), Mecelle'nin hazırlanması (1868-1870), Mülkiye'nin açılması (1856).

²⁵⁰ Bu dönemde baktığımızda pek çok reform ve anasayal sisteme ilişkin adımlar atılmıştır. 1877-78 Osmanlı- Rus savaşı çıkmasıyla, Şark Meselesinin en kritik dönemine gelinmiştir. Ayastefanos ve

dönüşümü yakalamakta zorluk yaşayan geleneksel imparatorluklardan Osmanlı tamamen Avrupalı güçlerin hedefi haline geleceği bir döneme girmiştir.

Modernleşme sadece imparatorlukları dönüştüren bir süreç olmamıştır. Modernleşme geleneksel yapıları, kültürleri ve toplumsal tabanı da değiştiren bir güce sahiptir. Bu nedenle bir süreçten ziyade kısa sürede bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Sistem yeni sembollere ve fikirlere göre adaptasyon sağlanmasını ya da yeni olan ne varsa onun benimsenmesi mantığını yaratmıştır. Modernleşmenin zamansal ve mekânsal yaratımının Batı olması sonraki süreçte de içine bolca Batılı değerlerin eklenmesi ile ilerleyecektir. Bunlardan ilki de devrimler dönemi olacaktır.

C. Devrimler ve İmparatorlukların İdeolojik Dönüşüm

Westphalian Devletler Sisteminin kurulmasının imparatorluklar üzerinde yarattığı etki tam anlamı ile hissedilmeden, Avrupa’da yeni bir değişim dalgası daha ortaya çıkmıştır. Pek çok akademisyen, XVII.-XVIII. yüzyılda yaşanan bu değişim dalgasını, Devrimler Çağı olarak adlandırmıştır. Esasen XVI. yüzyıl itibari ile Avrupa’da pek çok küçük ölçekli isyanlar yaşanmıştı. Bu isyanlar kısa süreli ve sistem dönüşümü yaratacak etkide olmamışlardı. Bu durum küresel ölçekli etkilerden uzak daha çok Tilly’nin, belirttiği “toprak-çıkar karşıtlığı” ve “grup üyeleri arasındaki ilişkiler” ekseninde yaşanmıştı.²⁵¹ Kısacası, XVIII. yüzyıl öncesinde yaşanan sorunlar, reel politik açıdan Mann’ın ifadesi ile “dünya devrimleri” yaratacak etkiye sahip değildi.²⁵² Ancak İngiltere, Fransa ve ABD’de ortaya çıkan devrimler, dünya politik sisteminin değişimine neden olacak pek çok unsuru içinde barındırıyordu. Bizim açıımızdan bunlar, sistem ve imparatorluklar üzerinde etki doğuran üç ardıl gelişmeye kaynaklık etmektedir. Britanya İmparatorluğunda

Berlin antlaşmaları, dış baskılar ve özellikle Balkanlar’da Bulgarlar, Anadolu’da Ermeniler başta olmak üzere bütün gayri Müslimlerin milliyetçi ideoloji odaklı ayrılık isteklerini artırmıştır. Bu sonuç Kanunu-ı Esasi’nin de Meclis-i Mebusan’ın da çözüm olmayacağını göstermiştir (Bayram Kodaman, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2007, Sayı:16, s.22).

²⁵¹ Tilly, s. 71.

²⁵² Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt II: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi (1760- 1914)**, Çev. Elçin Deniz Ela, Gülben Şaş, Ali Rıza Güngen, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2013, s.159.

yaşanan liberal devrimle ilk “modern devletin”²⁵³ doğuşu gerçekleşmiş, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile sömürge karşıtı ilk mücadelenin verilmesi sonucu self-determinasyon ilkesi ortaya çıkmış ve Fransız İmparatorluğunda yaşanan devrimle eşitlik, özgürlük ve ulusal egemenlik temelinde milliyetçilik hızla yayılmıştır.

Bu değişimlerin siyasi ve toplumsal alanda yarattığı dönüşüm, uluslararası sistemin tüm iktidar alanlarında yeniden yapılanma ihtiyacı ile hareket eden imparatorlukları da etkilemiştir. 1688-1789 arasında yaşanan bu devrimlerin ortaya çıkardığı fikirler, adapte olamayan geleneksel imparatorlukların parçalanmasına yol açmıştır.

Her şeyden önce devrimlerin yaşandığı ülkelerdeki imparatorluk yapılarına, olan etkilerinin incelenmesi değişim ve dönüşümü görme açısından aydınlatıcı olacaktır. Bu açıdan ilk örneğimiz İngiltere olacaktır. 1492 ile 1603 arasında Britanya Adalarında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. İngiltere, İrlanda ve İskoçya arasında veraset mücadeleleri her dönem öne çıkan en büyük sorundur. İngiliz yöneticilerin etkilerini arttırma çabalarına karşı İrlanda ve İskoçya’nın başkaldırısına, krallık tarafından başlatılan dinsel ve mezhepsel değişim sorunu eklenince adada İngiliz hegemonyasına karşı direniş artmıştır.²⁵⁴ Bu açıdan İngiltere örneği pek çok imparatorluk ve devletten önce sistem içinde yaşanacak dönüşümleri tamamlamaya başlayan bir örnektir. İngiltere’de Tudor Hanedanlığı döneminde VIII. Henry kilise reformu gerçekleştirirken, güçlü bir donanmanın da temellerini atmıştır. Donanmanın gücünün sınanması ise I. Elizabeth Dönemi’nde olmuştur. Bu dönemde Anglikan Kilisesi Katolik Roma’dan ayrılmış ve İngiltere’nin denizlerde üstünlüğünü sağlayan 1588 yılındaki İspanyollar ile gerçekleştirilen savaşta İngiltere galip gelmiştir. Böylece sömürgeci İspanya’nın denizlerdeki üstünlüğü İngiltere’nin eline geçmiştir. Aynı zamanda VIII. Henry’den I. Elizabeth dönene kadar geçen süreçte Tudorlar İngiltere de devletin gücünü arttırma adına önemli adımlar atarak, yetkilerini arttırmışlardır. Bu durum daha sonra yaşanacak olan pek çok ayaklanmanın da önemli nedenlerindendir.

²⁵³ Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan...** s. 107

²⁵⁴ Tilly, s. 167.

1628 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından Kraliyetin vergi koyma yetkisini sınırlandıran Haklar Bildirisi (*Pettition of Rights*) ile yargılama ve cezalandırmaya ilişkin keyfiligi ortadan kaldıran “*The Act of Habeas Corpus*”²⁵⁵ kabul edilmiştir. Böylece İngiltere’de, insan hakları ve liberalleşmenin ilk adımları atılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler İngiltere’de kralın otorite ve yetkisinin sorgulanmasına yol açmıştır. İngiltere’de başlayan bu dönüşüm süreci, 1644-1651 yılında yaşanan iç savaşa hız kazandırmıştır.

İngiltere ve İskoçya Kralı I. Charles’ın, Ocak 1649’da idam edilmesi, tüm Avrupa’ya korku salmış ve monarşiye karşı yapılan büyük bir darbe olarak görülmüştür. Bu gelişme imparatorlukların karşı karşıya kalacağı yakın gelecekteki sorunların ilki olarak görülebilir. Çünkü bu olay Avrupa’daki ilk modern devrimin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

16 Mayıs 1649’da ilan edilen “*commonwealth*” ile birlikte, İngiltere’de siyasal sistem kendini kapamıştır. Avrupa’nın Katolik, Lutherci ve Kalvenci bütün hükümdarlar, hızla İngiltere ile diplomatik ilişkileri kesmişlerdir. Kralın idam emrini veren Oliver Cromwell, ilginçtir ki bu karardan yaklaşık 20 ay önce “hiç kimse hayatını ve mülkünü kral ve onun hakları olmadan yaşayamaz” demiştir. Ancak bu monarşi savunusu kısa süreli olmuş ve idamın ardından Cromwell, “Onun kafasını üzerinde tacıyla birlikte keseceğiz” sözünü slogan haline getirmiştir.²⁵⁶

Ancak Britanya’da yaşanacak değişim bu kadarla sınırlı değildir. 1658 yılında Cromwell’in ölümünün ardından yerine oğlu Richard geçmiş ancak o da ordunun desteğini almadığı için iktidarı hızla sona ermiştir. Kısa süreli bir iktidar krizinin ardından tahta II. Charles geçmiştir ve ülkede 1688 yılına kadar sürecek olan Restorasyon Süreci başlamıştır. Cromwell dönemi yasaları kaldırılmıştır. II. Charles’ın ardından tahta kimin geçeceği sorunları 1688 Şanlı Devrimine giden sürecin başlangıcı olmuştur. Bu devrimin önemi İngiltere tarihinde anayasal değişimin önünü açan son başarılı saldırı olmasıdır. Nitekim II. Charles’ın yerine geçen II James ve Charles’ın gayri meşru oğlu Monmouth düğü arasındaki çatışma

²⁵⁵ Habeas Corpus Latince kökenli bir kavram olarak “vücuduna sahip ol” şeklinde çevrilebilir.

²⁵⁶ Harman, s. 204; Ağaoğulları, s. 476.

James'in yeğeni ve damadı olan Birleşik Eyaletlerin Kralı III. William Orange'nın işine yaramıştır. Hızla sürece dâhil olmuş ve İngiliz donanmasını yenerek büyük bir ordu ile İngiltere'nin merkez bölgelerine doğru ilerlemiştir. Son noktada James sürgüne gönderilmiş yerine III. William geçmiştir. Ancak bunun en önemli sonucu kralı seçmek yerine artık atama şeklinde bir usulün takip edilmesi olmuştur. Çünkü William'dan sonra yerine geçecek kişiye bile karar verilmiştir. Ancak en önemli sonuç şüphesiz dini konuda alınan karar olmuştur ve tüm Katoliklerin tahta çıkması da yasaklanmıştır.²⁵⁷

Ülkede yaşanan çatışma ve devrimler, ülkede büyük bir iktisadi ve siyasi değişimin temellerini atmıştır. Orta Çağ İngiltere'sinde tarım ekonomisi dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, her köylünün çitle çevrili alanlar dışında kalan dağınık toprak parçasını işleme temeline dayanmaktaydı. Bu toprak sisteminde çiftçi (yeoman) adı verilen grup, kendi topraklarını ekip biçen ve kâr amacı ile hareket eden erken tarım kapitalizminin²⁵⁸ gelişimini sağlamıştır. Köylüler ve çiftçiler arasında yaşanan sorunlar *gentry*'nin²⁵⁹ de sürece dâhil olması ile sınıflar arası bir çatışma haline gelmiştir. Köylüler ve *gentry*, çiftçilerin çıkar odaklı davranışları nedeni ile karşı karşıya kalmıştır.²⁶⁰ Bu toplumsal çatışma Moore'a göre, çağdaşlaşma yanlılarıyla gelenekçiler olarak iki gruba ayrılmış olsalar da onları bir arada tutan her iki kesimin de "aşağılık insanlar" olarak gördükleri alt tabaka korkusu olmuştur. Ülkede yaşanan İç Savaş ile kralın gücü azalırken, toprak beylerinin önündeki en büyük engel de kaldırılmıştır. Bunun sonucunda İngiltere "toprak beyleri kurulu" Parlamentosunu yönetmeye başlamıştır. Aynı zamanda ülkede mülklerin ticari ilkeler ekseninde işletilmesi, 1765 sonrası hızlanan

²⁵⁷ Jeremy Black, **Kısa İngiltere Tarihi**, Çev. Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s.112-115.

²⁵⁸ Bu dönem içerisinde Moore kapitalist çiftçi olarak adlandırdığı grubu büyük toprak sahibi ve gene "büyük" kiracı çiftçi olarak tanımlamaktadır. Büyük toprak sahipleri işletmeyle ilgili ayrıntıları bir kâhyaya bırakan, sadece kâhyayı denetlemek ile meşgul iş yapmayan aristokrat sınıf olarak tanımlanmaktadır. (Moore, s. 25). Öte yandan belirtmemiz gereken bir konuda Marx'ın da yazılarında yer verdiği şekliyle, İngiltere var olan sistemin daha XV. Yüzyılda klasik kapitalizm mantığı üzerine kurgulanmasıdır. Bağımsız köylüler çiftlik sahipleri ya da aristokratların yönetimi altında maaşlı emekçilere dönüşmüşlerdir (Ayrıntılı Bilgi için bkz: Giddens, s. 70-71.).

²⁵⁹ Küçük mülk sahibi orta sınıf

²⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Christopher Hill, **The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution**, London: Penguin Book, 1991, s. 45-48.

endüstrileşme ile birlikte köylü toplumu ağır bir darbe almış ve toplumsal sınıflar değişmeye başlamıştır.²⁶¹

III. William, İskoçya ve İrlanda'ya saldırarak iç savaş başlatırken, James Stuart'ı takip edenler *Şanlı Devrim* sonrasında Jacobizmi hayata geçirmiştir. Fransa'nın da iç çatışma sürecine dâhil olması ile II. James ve III. William tekrar karşı karşıya gelmiştir. Fransa ve İngiltere'nin her daim sorunlu ilişkisi bir kez daha birbirlerine zarar verebilme adına ortaya çıkmıştır. Fransızların II. James'i desteklemesine karşın III. William İrlanda'nın kontrolünü ele almıştır. İç savaş sonrasında İngiltere hızla yeniden reformlara başlamıştır. Politikalar artık seçim, siyasi parti ve oylara yönelik şekillenecek bir sistem üzerine kurulmuştur. ²⁶² Böylece İngiltere diğer Avrupa ülkelerinden çok önce demokratikleşme ve liberalizm fikirlerini siyasi kültürüne yerleştirmeye başlamıştır. Ayrıca bu fikirlerle birlikte iktisadi gelişmeler de İngiltere'nin modern imparatorluk sürecini tamamlamasına bir adım kalmıştır: Sanayileşme.

Bir karşılaştırma yapma adına, Rusya'da ve Çin'de yöneticilerin geniş teritoryal alanlara yayılmış güçlerine karşılık; İngiltere'de yöneticilerinin teritoryal alanların kontrolü noktasında güçleri sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla bu sınır, eş zamanlı olarak İngiltere'de parlamenter demokrasinin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.²⁶³ Böylece modern imparatorluklar için yeni bir kavram daha ortaya çıkmıştır: demokrasi. Bu kavramı ayrıntılı olarak daha sonraki bölümlerde inceleyeceğiz.

İmparatorlukta yaşanan sorunlar her ne kadar iç politik açıdan etkili gibi görülse de İngiltere'nin sömürgeleri üzerinde takip edeceği politikaları da büyük oranda etkilemiştir. Bu uzun tarihsel çatışmanın İngiltere hegemonyası açısından

²⁶¹ İngiltere'de de ticaret ve endüstri seçkinlerinin, aristokrasiye özgü nitelikleri benimsemeleri doğrultusunda bir eğilim vardı. İngiltere'nin 1914 öncesini ve bir ölçüde de bu tarihten sonrasını anlatan bütün yazılar, siyasal ve toplumsal alanda önemli bir kişi olabilmek için insanların mutlaka uçsuz bucaksız çayırılara ve bir kır evine sahip olmaları gerektiği yönünde güçlü bir izlenim veriyorlar. Ne var ki, 1870'lerden başlayarak, toprak mülkiyeti giderek doğrudan doğruya siyasal erkin temeli olmaktan çıkıp, bir statü simgesi durumuna gelmeye başlamıştır (Barrington Moore Jr, **Diktatörlüğün Ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli- Aladdin Şenel, İstanbul: Verso Yayınları, 1989, s. 35).

²⁶² Black, **Kısa İngiltere Tarihi**, s. 116,117.

²⁶³ Moore, s. 12.

önemi, iç politikada karşılaştığı sorunlara ürettiği çözümleri, uluslararası alanda karşılaştığı sorunlara karşı kullanabilecek şekilde deneyimlemiş olmasıdır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı bunun en önemli örneğidir.

Devrimler çağındaki ikinci önemli gelişme, Amerikan Devrimi'dir. Bir önceki bölümde ele aldığımız gibi, Amerika Kıtası XVI. yüzyılda başlayan keşif hareketleri sonrasında, kıta Avrupa'sından pek çok göç dalgası ile yerleşimcilerin merkezi haline gelmiştir. Kıtaya gelen insanlar beraberinde özgürlük ve birey haklarına ilişkin fikirlerini de beraberinde getirmişlerdi. 1607-1732 yılları arasında Kuzey Amerika'da İngilizler 13 koloniyi oluştururken, bölgede etkin olan özel şirketler dikkat çekmekteydi. Özel şirket girişimleri her ne kadar uluslararası bir aktör olarak karşımıza çıkmasa da sömürgecilik büyük ölçüde özel girişimciler tarafından finanse edilmekteydi. Ancak şirketlerin en önemli etkisi, kolonilerin dini karakterinin, finansçıların tercihlerine ve orijinal yerleşimcilerin kompozisyonuna bağlı olarak değiştiği olmasıdır.

Amerikan Bağımsızlık Hareketi'nin ortaya çıkışını, Yedi Yıl Savaşları'ndan İngiltere'nin galip çıkmasının tetiklediği söylenebilir. İngiltere'nin, Kuzey Amerika'da Fransız üstünlüğüne son vermesi, İngiliz yerleşimcileri doğrudan Britanya İmparatorluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Yerleşimcilerin ana karaya bağlı olmasına rağmen İngiliz yerleşimcilerin Amerikan kimlikleri gitgide artmaya başlamıştır. Ve en önemli çatışma konusu da yerleşimcilerin ekonomik güçlerinin artmasına bağlı olarak, özellikle vergi konusunda kendi haklarını savunma istekleri olmuştur. Dolayısıyla, Amerikan bağımsızlığına giden sürecin arka planında iktisadi koşulların güçlü bir yeri olduğu söylenebilir.²⁶⁴

Merkantilizmin maden toplama fetişinin devam ettiği bu dönemde Atlantik kıyısındaki İngiliz kolonileri, anayurtlarının baskısına dayanamayıp ayaklanarak, ABD adı altında bağımsız bir devlet kurma mücadelesine başlamışlardır. Tarihe Boston Çay Partisi olarak geçecek isyanın ardından 4 Temmuz 1776 tarihinde ilan edilen “Bağımsızlık Bildirgesi” ile Amerikalılar, Büyük Britanya'dan ayrıldıklarını

²⁶⁴ Ferro, s. 352-353.

ilan etmişleridir.²⁶⁵ Britanya Hükümeti'nin Amerika Kıtasındaki ayaklanmalara karşı Boston'a birlik göndermesi ve Hoş Görmezlik Yasalarını (*Intolerance Acts*)²⁶⁶ ilan etmesi süreci siyasi bir alana taşımıştır.²⁶⁷ Böylece İngiltere'de başlayan liberalizm ve demokratikleşmenin etkileri Amerikan Bağımsızlığında iktisadi ve siyasi bir süreci şekillendirmiştir. ABD, Avrupa'da yaşanan Aydınlanma, Reform gibi fikirlerin bir sonucu olarak vücut bulmuştur. Bu fikri temeller ile şekillenen bağımsızlık hareketi, self determinasyon hakkının ilk uygulaması olarak sömürgeci güçlere karşı ilk bağımsızlık hareketidir.

Ancak bu sömürgecilik karşıtlığı diğer tüm örneklerinden farklıdır. Çünkü bahsettiğimiz gibi kıtaya giden bireyler zaten belli bir siyasi sistemin parçasıydı. İngiltere'de var olan sistemde Kral, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'na karşılık, kolonilerde Vali, Konsey ve Temsilciler Meclisi bulunmaktaydı. Dolayısıyla Amerika kıtasında İngiliz himayesindeki sistem, daha en baştan özgür ve birey haklarına dayalı bir örnek olarak dünyanın kalan sömürgelerinden ayrılmaktaydı.²⁶⁸ Bu açıdan İngiltere'de var olan siyasi sistem ve birey haklarına ilişkin uygulamalar, ABD vatandaşları tarafından içselleştirilmiş ve bağımsızlık sonrasında da devam ettirilmiştir.

Bağımsızlık sonrasında Amerika'da işler bir anda yoluna girmemiştir, temel sorun yeni politik yapı türünün nasıl inşa edileceği olmuştur. Eyaletlere ayrılmış bir siyasi yapıda birey haklarının korunumu, bir arada yaşayabilme ve kuvvetler ayrılığının sağlanması ilkesi gibi pek çok hukuki durum federasyonu zaruri hale getirmiştir. Yeni yapının temelinde iki amaç vardı. İlki merkezîyetçi bir despotizme dönüşmeyecek bir siyasi hukuk sisteminin kurulması; ikincisi ise, ülkeye Amerika Birleşik Devletleri (ABD) adı verilerek ülkenin sahiplerinin göçmenler olduğunun vurgulanması olmuştur. Bu sayede kıtanın daha önceki sahiplerinin meşruluğu geçersiz bırakılmıştır.²⁶⁹ Yeni yabancılar, eski yerliler olmuştur. Amerika'da bağımsız bir imparatorluk ortaya çıkarken, onun fikirlerinin etkileri bir süre için

²⁶⁵ V.Potyemkin Haz., **Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi: Birinci Cilt**, Çev. Atilla Tokath, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2009, s. 299.

²⁶⁶ Yasalara karşı gelen kolonicilerin yargılanmak üzere Britanya'ya götürülmesine ilişkin yasa

²⁶⁷ Harman, s. 267.

²⁶⁸ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1973, s. 351.

²⁶⁹ Burbank ve Cooper, s. 277.

kendi kıtasında kalacaktır. Güney Amerika’da yeni bağımsızlık hareketleri sömürge imparatorluklarına karşı sürdürülecek, ancak bir süre sonra asıl sömürge imparatorluğunun 1776 yılında kurulduğu anlaşılabacaktır.

Amerikan Bağımsızlığı bizi bir sonraki aşamaya taşıyacaktı: milliyetçilik. Fransa’nın, Yedi Yıl Savaşları (1756- 1763) içerisinde yaşadığı İngiltere ile sömürge yarışı, kendisine toprak kaybı ve mali kriz olarak geri dönmüştür. Elbette devrimin tek bir nedeni olduğu söylenemez, mali ve siyasi sorunların yanı sıra ülkede sınıfsal yapıda da büyük bir dönüşüm söz konusudur. XVIII. yüzyıl Fransa’sında doğuştan kazanılan soyluluk (*noblesse de robe*) ve sonradan kazanılan soyluluk (*noblesse d’epee*) şeklinde ayrılmış sınıflar mevcuttur. Öte yandan Orta Çağda artan ticari faaliyetler ile ortaya çıkan girişimci sınıf olarak burjuvazi, Fransa’da soylu sınıf içinde yer almaya çalışırken, aristokrasi onları dışarda tutmaya uğraşmıştır. Çünkü bu değişim, yukarıya doğru hareketlilik olarak siyasi gücü de beraberinde getirecektir. Böylece talepleri karşılanmayan ve üst sınıftan sayılmayan ancak yine de vergi ödeyen burjuvazi, köylü sınıf ile birlikte ortak hareket etmeye başlayacaktır.

Toplumsal alanda yaşanan sınıfsal dönüşümlerde Fransa’da 1774-76 yılları arasında reform çabalarını ortaya çıkarmış ancak bu çabalar da sonuç vermemiştir. 1614’ten beri işlevsiz kalan Tabakalar Genel Meclisi’nin (*Etats Generaux*) yeniden toplanmaya davet edilmiştir. Ülkede sınıfsal dönüşümün emarelerinin yanı sıra ortaya çıkan iktisadi sorunlar da önemlidir. Halk ve burjuvazi her ne kadar bu dönemde Versailles’ı savurgan olmakla suçlamışsa da 1788’de saray harcamaları, yüzde 6’lık bir yer tutmakta idi. Amerika’ya bağımsızlık savaşında yapılan mali destek, Fransız Devrimi’nin doğrudan en güçlü nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁰ Nitekim soylu sınıfın sorunlarının çözülmeye odaklanması halkın içinde olduğu ekonomik ve toplumsal buhranın göz ardı edilmesi 1789’da Fransız Devrimi’nin bir diğer önemli nedeni olmuştur.²⁷¹

²⁷⁰ E. J. Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003, s. 50.

²⁷¹ Fransız toplumsal yapısı üç sınıftan oluşmaktaydı. Bunlar en fazla imtiyaza sahip Asiller (*Noblesse*), Ruhban (*Clergé*) ve son olarak Ahali (*Tiers Etats*) idi.

Ayrıca bürokrasinin gücü de unutulmamalıdır. Westphalia Barışı ile birlikte bürokrasinin yaşadığı dönüşüm Fransa’da daha net şekilde görülebilmektedir. Sanayi Devrimi öncesi özellikle tarım toplumlarının bürokrasiyle olan ilişkisi yeni yöneticinin hizmet karşılığında ödeyeceği maaş, iktisadi ve artı değer sağlamasına bağlıydı. Ancak iktisadi krizler ile birlikte Fransa bu durumu farklı bir boyuta taşıyarak bürokratik mevkileri satmaya başladı. Bu sayede bürokrasiye para vermekten kurtulmakla birlikte bir yandan da destekçilerini arttırabilmekteydi. Bu durum Fransız toplumunun karakterini etkileyen bir süreci başlatmıştır. XVII. yüzyıl Fransız burjuvazisi ve bürokrasisi karışmıştır. Çünkü gelişen burjuvazi, memurlukları satın almakta ve bu bir süre sonra tıpkı mülkiyet ilişkisi gibi babadan oğula devredilmeye başlamıştır. Bu noktada da burjuvazi gittikçe feodal nitelikler kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle Fransız Burjuvazisi daha baştan, İngiltere’den farklı olarak kendi parlamentosunu yaratacak güçte olmayan feodal bir yapı içinde şekillenmiştir.²⁷²

Ülkede iktisadi, siyasi, sosyal ve askeri sorunların artmasının yanı sıra halk artan vergiler karşısında iyice ezilmiş ve 1789’da başlayan Fransız Devrimi, tüm ülkeyi etkisi altına almıştır. Temmuz 1789’a gelindiğinde burjuvazi, yeni oluşan siyasal durumdan ve elde ettiği kazanımlardan hoşnut kalmıştır. Buna karşılık köylüler, sistemden istediklerini alamamışlardır ve ağustos ayında feodal yapının tamamen son bulması için yeni ayaklanmalar başlamıştır.²⁷³

İlk aşamada 1789 Fransız Devrimi ile birlikte insanların sahip olduğu genel haklardan bahsedilmeye başlanmıştır. Ulusal Meclis, İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisini 26 Ağustos 1789’da kabul edilmiş ve bireylerin doğal haklarının korunmasının her politik birliğin hedefi olduğu vurgulanmıştır.²⁷⁴ Devrimci dönem içerisinde Fransa’nın uluslararası konumu ve etkisine bakıldığında, fikri gelişmelerin eksininin hemen ortaya çıkmadığı görülecektir. Bu açıdan 1789 Devrimi aslında Westphalia ile başlayan sürecin tamamlayıcısı olmuştur.

²⁷² Moore, s. 49-50.

²⁷³ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Çev. Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi yayınları, , 2010, s. 13-14, 18.

²⁷⁴ Elbette tıpkı Amerikan Bağımsızlık hareketi sonrasında olduğu gibi kadınlar ve köleler bu hakların öznesi olmamıştır.

Kurucu Meclis, derebeyliği ortadan kaldırırken, *ancient regimée* ait diğer kurumlarının da tasfiyesi devam etmiştir. Kilise'nin topraklarının çoğunu satışa çıkarılmış, 1791 Anayasası ile siyasal denge ve toplumsal uyum tesis edilmeye çalışılmıştır. 1792'ye gelindiğinde ülkede değişimler ve yeniliklerin yapılmasının yanı sıra sağ-sol çatışmasının da arttığı görülmektedir. 25 Eylül 1792 tarihinde Fransa'da cumhuriyet ilan edilmiştir.²⁷⁵ XVI. Louis, ise Cumhuriyet ilanından sonra ilk kurban olarak idam edilmiştir. Fransa Napolyon Bonaparte'ın imparatorluğuna kadar geçen sürede I. Cumhuriyet Dönemine girmiştir. Bu monarşi imparatorlukların doğasına dair ilk önemli değişimdir. Çünkü monarşik yapıya sahip imparatorluklar, iktidar gücünün halk aracılığı ile yönetilebileceği bir yeni sistem karşısında sorgulanmaya başlanmıştır.

Direktuvar döneminde Fransa, Orta Avrupa ve İtalya üzerinde (Batavya, Helvetya, Ligurya, Roma, Partenopeen ve Sizalpin) kendine tabii devletlerden oluşan bir kuşak yaratmıştır. Burada en önemli hedef Amerika'da kaybedilen sömürgelerin yerine yeni sömürgeler elde etmektir. Böylece Fransa, İtalya'nın zenginliklerinden yararlanmak ve doğu pazarlarına girmiştir. Yine Napolyon'un Osmanlı İmparatorluğu'na düzenlediği Mısır seferi de bu emperyal hedefler kapsamında önemli bir örnektir.²⁷⁶

Fransa açısından Napolyon güçlü bir paradoks örneğidir. Çünkü aynı zamanda hem Devrim'i ve *ancient regime* içinde barındıran fikrilerin uygulanmasında yer almıştır. XX. yüzyıl'da II. Dünya savaşı öncesi modern imparatorluklarının yarattığı diktatöryal demokrasilerin de temeli de burada aranabilir. Çünkü Napolyon Dönemi Fransa'sı, Lee'ye göre, *askeri zaferlere adanmış "demokratik" veya "plebisit" bir diktatörlük* haline gelmiştir.²⁷⁷ Napolyon liderliği döneminde Fransız toplumsal ve siyasi gerçekleştirdiği yenilikler ile geleneksel ve modern arasında bir uyum yakalamaya çalışmıştır.

²⁷⁵ Lee, *Cilt II*, s. 22-23.

²⁷⁶ Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 355.

²⁷⁷ Lee, s. 30. (Napolyon'ın "Kendini Hayat Boyu Konsul" ilan etmesinden iki yıl sonra İmparatorluk ilanının mesruiyet kaynağı halk oylaması olmuştur. 3.57 milyon evet oyuna karşılık 2569 hayır oyu ile imparatorluğunu ilan eden Napolyon, geleceğin diktatörleri tarafından da öne sürülecek bir iddiada bulunmuştur: "Ben tacı zorla ele geçirmedim ki; ben tacı hendekte buldum ve Fransa halkı onu benim başıma giydirdi." (Lee, s. 32).

Bu dönemde soyluluk, Haziran 1790'da bir sınıf olarak ortadan kaldırılmış ve idari kadrolarda yer alan aristokratların görevine son verilmiştir. 1804'te Napolyon, seçkin zümreyi yeniden tesis etmeye karar vermiş, 1806 ve 1808 yıllarında kalıtsal tımarları iade etmeye başlayarak, yukarıdan aşağıya prensleri, dükleri, kontları, baronları ve şövalyeleri dâhil ederek “soya dayalı aristokrasi” kurmuştur. Öte yandan Devrim'in mümkün kıldığı, “yeteneğe açık kariyer yapabilme” ilkesi de uygulanmıştır. Böylece Fransa'da, toplumsal ve siyasi alanda gerçekleştirdiği yenilikler ile geleneksel ve modern arasında bir uyum yakalamaya çalışılmıştır.²⁷⁸

Bu dönemde Napolyon adeta kendi büyük imparatorluğunu kurmuştur. Fransa'nın devrim sonrası dönemde, emperyal yayılımında hızlı ilerlemesinin ve Napolyon İmparatorluğunu kurmasının en önemli nedenlerinden biri şüphesiz askeri sistemdir. XVII. -XVIII. yüzyıl başlarında Fransa yaşadığı ağır yenilgiler karşısında hızla reform sürecine girmiştir. Özellikle Prusyalılar karşısında alınan ağır yenilgi, Fransızların Avrupa'da askeri devrimin öncüsü olmalarını sağlamıştır. Fransızlar, 1763 yılında ordularını Roma İmparatorluğu'ndan sonra ilk kez kendine yetebilen kalıcı stratejik birimlere bölmüş ve Fransa 1776 yılında önce 16 daha sonra 18 askeri bölgeye ayrılmıştır. Her bölgede ilk modern kombine askeri birimlerin bir örneği olan kalıcı piyade tugayları kurulmuş ve bu birimler kendi karargâh ve haberleşme sistemlerine sahip bağımsız olarak hareket edebilecek kapasite ile donatılmışlardı.²⁷⁹

Öte yandan Fransa'da devrim ile sonlanan esasen imparatorluk değil, monarşinin gücüdür. Bu savın en önemli göstergesi, kısa süreli cumhuriyet döneminin, Napolyon'un imparator ilan edilmesi ile geri dönüş yapmasıdır. Ancak Fransız Devriminin en önemli özelliği tarihten *ancient regimei* silmesidir. Dolayısıyla bu tarih modern imparatorlukların milliyetçi fikirler ile Kıta Avrupa'sında geleneksel imparatorlukların dönüşümlerinin en büyük kırılmalarından birinin yaşandığı bir milat olmaktadır. Amerika'da yaşanan Bağımsızlık Savaşının ya da İngiltere'nin Büyük Britanya'yı kurarken geçirdiği iç dönüşümün, kıta Avrupa'sında fikri açıdan etkileri Fransız Devrimi kadar sert olmamıştır. Devrim sonrası ortaya çıkan fikri akım geleneksel imparatorlukların bir kısmının

²⁷⁸ Lee, **Cilt II**, s. 35.

²⁷⁹ Archer, vd. s. 343.

parçalanmasına, bir kısmının ise bu yeni fikri kendilerine entegre ederek modern imparatorluklar biçiminde kimlik değiştirme ve tanımlamalarına yol açmıştır. Ayrıca milliyetçilik, modern imparatorlukların emperyal yayılımlarına bir meşruiyet kaynağı oluşturmaya başlamış, bu süreçte doğan yurttaş ordular da imparatorlukların daha saldırgan bir güç haline gelmelerine yol açmıştır.²⁸⁰

Napolyon İmparatorluğu'nun Fransa için en büyük sonucu şüphesiz dünya siyasetinde güçsüz bir Fransa olmuştur. Fransızlar bu durumla yıllarca yüzleşmek zoruna kalmışlardır. En büyük örneklerinden biri, 1815 Eylül'ünde, Borodino savaşının yıldönümünde, Rus İmparatoru I. Alexander'ın Paris'in doğusundaki 150.000 Rus askerinin geçit törenini Rus askeri üniformasıyla katılmasıdır.²⁸¹ Bu örnek bize imparatorluklara ilişkin farklı bir yön göstermektedir: İmparatorluklar intikamcıdır. Bu açıdan sıcak çatışmaya varmadan da bir imparatorluk bunu sembolik olarak bir güç ve tehdit gösterisi olarak diğerlerine gösterebilir.

Fransız Devrimi'nin en önemli sonucu şüphesiz yeni şekillenen uluslararası sistemin içerisinde başat aktör olan devletlerin doğasına ideolojiyi eklemesidir. Ayrıca Napolyon Savaşları, Avrupa'da vatanseverlik ve ulusal kimlik oluşumunda önemli bir katalizör olmuştur. Bu örneklerden biri İspanya'dır. Milliyetçiliğin Fransa dışındaki ilk örneği Napolyon'a karşı İspanya'da ortaya çıkmıştır. Napolyon'un İspanya Kralı Ferdinand'ı tahttan indirip yerine kardeşi Joseph'i kral yapması güçlü bir Fransız karşıtlığı ve milliyetçilik fikrini oraya çıkarmıştır. Bu güçlü duyguya romantizm akımı da eklendiğinde millî kültür ve tarih ruhu daha da güçlenmiştir.²⁸² Dolayısıyla Schulze'nin belirttiği gibi Napolyon ve Fransa "kendi yarattığı silahlar ile yenilmiştir".²⁸³

Fransız Devrimi ile XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'da burjuvazi giderek güç kazanmaya başlamıştır. İmparatorlukların seçkin ve soylu sınıflara olan bağı açısından burjuvazi yeni bir örnek oluşturmaktadır. İmparatorluklar, bu yeni

²⁸⁰ Prof. Dr. Erol Kurubaş ile mülakat, 18.03. 2019.

²⁸¹ Jeremy Black, **Great Powers and the Quest for Hegemony The world order since 1500**, New York: Routledge Publishing, 2008, s. 75.

²⁸² Armaoğlu, s. 24-26.

²⁸³ Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yayınları, 2005, s. 173.

girişimci sınıfı tanıma ve onlara siyasi hakları verme noktasında çekinceler gösteremeyecekleri bir noktaya gelecektir. Bu durum her devlet ya da imparatorluk açısından aynı çizgide ilerleyen bir gelişim süreci göstermemiş ve göstermeyecektir. Rusya ve Osmanlı²⁸⁴ imparatorluklarının toplumsal yapılarındaki tarım odaklılık aslında bunun bir örneğidir. Ancak burjuvaziye ortaya çıkaran koşullar daha çok geleneksel üretimden farklı olarak girişimci sınıfı teşvik eden iktisadi politikaların sonucudur.

Bir diğer nokta, 1815 Viyana Düzenini kuran Metternich'in milliyetçiliğe karşı monark ve monarşileri koruma politikasını Rusya, Panslavizm temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan toprakları üzerinde yayılma hedefi ile yok etmiştir. Devrim sonrası mutlakiyetçi imparatorlukların siyasi yapılarının değişim ihtiyacı ortaya çıkmış ve liberal politikalar ile şekillenen yeni bir sürece girilmiştir. Böylece milliyetçilik, İngiltere ve Fransa örneklerini modern imparatorluk sürecine taşıyacak kimlik meşruiyetlerini sağlarken, geleneksel imparatorlukların virüsü halini almıştır. Geleneksel imparatorlukların çok etnikli yapıları düşünüldüğünde, milliyetçilik, farklı etnik grupların doğasına ulus-devlet formunu tamamlama imkânı sunmuştur. 1815 sonrasında Avrupa bir daha eskiye dönemeyeceği bir liberalleşme sürecine girmiştir. Danimarka 1849 yılında mutlakiyetçiliğe son verirken eski sömürgeci imparatorluk örneklerinden Hollanda ise 1848 yılında anayasayı liberalleştirmiştir. Avrupa'da yaşanan bu ideolojik ve siyasi dönüşümlerin Doğu'da da etkileri kaçınılmazdır. 1850'lere gelindiğinde Asya'nın ilk büyük devrimleri olan

²⁸⁴ Osmanlı da toplumsal yapı yönetenler/askeri sınıf (padişah, saray memurları, mülkiye memurlar, ulema) ve yönetilenler/reaya olarak ayrılmıştır. Reaya ahali içerisinde Müslüman ve gayri-Müslimler bulunmakta olup, Müslüman ahali genellikle tarım ile uğraşırken, gayri-Müslimler de ticaret ile uğraşmışlardır. Osmanlının mali teşkilatı; merkez malıyesi, tımar sistemi ve vakıflar üzerine kuruludur (Ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt: I (1300-1600)**, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009; Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000; Ahmet Tabakoğlu, "Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi", **Türkler Ansiklopedisi Cilt XIV**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002)

Hint İsyanı²⁸⁵ ile Taiping İsyanı yaşanmıştır. Yine Afrika ve Latin Amerika bölgelerinde de benzer ayaklanmalar yaşanmıştır.²⁸⁶

Öte yandan milliyetçilik ile hareket etmeye başlayan toplumlar sadece imparatorlukların otokratik ve baskıcı uygulamalarına karşı gelmekle kalmamış, bu sayede kendi devletlerini kurmak için self-determinasyona da yönelmiştir. En önemli örnekleri Almanya ve İtalya'dır. Mazzini sâdece İtalyan devletlerini birleştirmeye çalışırken aynı zamanda otokratik Avusturya İmparatorluğuna karşı da bir savaş sürdürmüştür.²⁸⁷ Daha önemlisi bu yeni devletler milliyetçiliğin etkisi altında “büyük güç” olabilme adına sömürgelere sahip olmak için önceki imparatorluklar gibi hareket etmeye devam ederken, aynı zamanda onlarla rekabete girişmişlerdir. Böylece yeni fikirler bir taraftan imparatorlukların çözülmesine yol açarken bir taraftan da modern imparatorluğun dönüşümünü sağlamıştır.²⁸⁸

Son noktada, XVIII-XVIII. yüzyıllar içerisinde yaşanan bu değişimlerin yarattığı etki, bireyi temel alan yeni bir dönüşüm ve siyasi değişimi ortaya çıkarmıştır. Böylece imparatorluklar ikinci bir sınırlama ile karşı karşıya kalmıştır. Artık imparatorluk siyasi değişimin birey hakları üzerine odaklandığı bir gerçekle karşı karşıyadır. Bu değişim, nedeniyle imparatorluk kendi sosyo-kültürel sahasını da yeniden kurgulamak zorunda kalmış ve ideolojik kimlik kazanmaya başlamıştır. Böylece yüzyıllar boyunca imparatorluğun kendi yetki alanını kendi çizdiği sınırların Westphalia ile darbe almasından sonra bu kez kendi tebaasını vatandaş olarak tanımladığı sınırlar ve ölçütler de değişmiştir. Yönetme erki, imparatorluğun tekil gücünden ziyade çoğunluğun gücünün seçeceği bir güç kullanma erkine dönüşmüştür. Yetki, imparatorlukların yüzyıllardır sadık olan krallarından milliyetçilik bağı ile imparatorluklara bağlanan halka ulaşmıştır.

²⁸⁵ 1857'de Hindistan'da İngiliz sömürgecilere karşı başlayan köylü isyanı.

²⁸⁶ Özellikle Bolivar, Latin Amerika'daki İspanyol egemenliğine başkaldıran isyanın lideri olarak öne çıkmıştır. Bugünkü Bolivya, Venezüella başta olmak üzere pek çok Latin Amerika devletinin bağımsızlık süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz: Harman, s. 306-308).

²⁸⁷ Heywood, **Siyaset**, s.157.

²⁸⁸ Prof. Dr. Erol Kurubaş ile mülakat, 18.03.2019.

D. Ulus Devletler ve Milliyetçiliğin İmparatorluklara Etkisi

Westphalia ile birlikte devletlerin hükmetme sınırları çizilmiştir. Devletler devrimler sürecinin ardından kimlik kazanımı ile birlikte yeni bir özellik kazanmıştır. Böylece devlet, belli bir teritoryal alanda belli bir insan topluluğunu yönetme erkine sahip siyasi örgütlenme olarak tam anlamı ile imparatorlukların muğlaklıklarını geride bırakmıştır. Pek çok akademisyen ulus-devletin ortaya çıkışını XV. ve XVI. yüzyıllar olarak ele almaktadır. Ancak Westphalia sürecinden önce başlayan merkezileşme sürecinin ve ulus-devlet oluşumuna katkısı göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Orta Çağ'da yaşanan uzun ekonomik bunalımlar ve savaşlarda merkezileşme ve kimlik tanımı önemli rol oynamıştır. İspanya'nın birleşmesi ardından Emevi Devletine son verilerek, İslamiyet'in Avrupa'dan silinmeye çalışılması; Fransa ve İngiltere'nin Yüzyıl Savaşları²⁸⁹ gibi pek çok gelişme ulus-devlet yapılanmasının kimlik inşası noktasında önemli rol oynamıştır.²⁹⁰

XVIII. yüzyıl Avrupa'sında milliyetçilik pek çok modern imparatorluk oluşumu sağlarken pek çok geleneksel imparatorluğun da sonunu getirmiştir. Bu dönemde her imparatorluğun milliyetçilik ile yeni bir kimlik kazanması ya da onu benimsemesi Fransa ve İngiltere örnekleri gibi olmamıştır. Bu açıdan millet ve devletin bir araya gelişi ile oluşan örgütlenmenin hangi tarafının ağır basacağı takip edeceği politikaları etkilemektedir. Ulus-devletler nihai formlarını bir anlamda milliyetçilik ile harmanlanmaları ile kazanmıştır. Böylece uluslararası sistem içerisinde her devlet için belli kalıplar da ortaya konmuştur.²⁹¹ Ancak imparatorluklar açısından oluşturulmaya çalışılan bu kalıplar çok kültürlü ve milletli yapıların darbe almasına yol açacak gelişmeleri tetikleyen bir durumdur. Özellikle Habsburg ve

²⁸⁹ 1337 yılında başlayan bu savaşlar 1453 yılına kadar 116 yıl sürmüştür.

²⁹⁰ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnceci, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 34; Modelski, **The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State**, s. 230.

²⁹¹ “1. Her toplum ulus olmalıdır.

2. Her ulusun bir devleti, her devletin de bir ulusu olmalıdır.

3. Her devlet kesin sınırlarla diğerlerinden ayrılmış bir ülkeye sahip olmalıdır.

4. Her devlet egemen olduğu ülkelerin ve ulusların dışarıda tek yasal temsilcisi ve çıkarlarının tek koruyucusu olacaktır.

5. Tüm dünya bu kurguya uyan aktörlerden meydana gelecek ve bu çerçevede bir birine benzeyen bu devletler, benzer davranış kalıplarıyla birbiriyle müteakabiliyete dayalı, yatay ilişkiler kuracaktır.

6. Dünya politikası, yerleri, rolleri, işlevleri belli olan aktörlerin, birbirleriyle, belirlenen güç ve kurallara göre kuracakları ilişki sonucu “saat gibi işleyen” düzenli ve istikrarlı bir sisteme dayanacaktır.” (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurubaş, s. 19.).

Osmanlı İmparatorlukları açısından ulus-devlet büyük bir parçalanma anlamına gelmektedir.

Diğer bir nokta da milliyetçiliğin geleneksel imparatorlukların anlayamadığı bir hızla yeni aktörler oluşturmaya başladı. Bunlardan en önemlisi şüphesiz Alman Birliği'nin sağlanması olmuştur. Avrupa, Napolyon Savaşları sonrasında Viyana Düzeni ile eski sistemin yeni versiyonu üzerinden hareket etmeye çalışmıştır. Ancak galip Avrupa devletleri “ulusal self-determinasyon” fikrine sıcak bakmayarak ondan uzak durmuşlarsa da tehlikeli bir adım atarak, Fransa'dan alınan topraklar üzerinde etnik olarak homojen devletler kurmak yerine toprakları bölüşmüşlerdir. Fransa devrim öncesi sınırlarına geri dönerken, Avusturya İtalya'da, Prusya Almanya'da güçlenmiştir. Kissinger'a göre; Büyük Britanya'nın dünya düzeni anlayışı, güç dengesi, farklı ulusların kendileri için belirlenmiş rolleri ne derece başarılı uyguladıklarına bağlıydı. Ancak bu görüş 1870 sonrasında büyük bir darbe almıştır. Çünkü Viyana Kongresi'nin mimarları, Orta Avrupa'yı barış ve istikrara kavuşturmak için XVII. yüzyılda Richelieu²⁹²'nin yaptıklarının tersi bir politika takip etmişlerdir. Zayıf ve parçalanmış bir Orta Avrupa yerine Almanya'yı bir araya getirme planı uygulamaya konmuş, savaş öncesi sayıları 300'ü bulan küçük devletçiklerin sayısı 30'a indirilerek Alman Konfederasyonu oluşturulmuştur. Amaç Avrupa'da Alman birliğinin ulusal bir temele oturmasını engellemek ve Fransa'nın saldırısını önlemektir.²⁹³

Öte yandan devrimler ve yayılan yeni ideolojik fikirler hanedanların iç politikalarında mutlak hâkimiyetlerine millet egemenliği temellerini pompalamaktaydı. Bu nedenle pek çok devlet kendi iç sisteminde düzenlemelere giderek kendi ulusal birliğini öne çıkaracak adımlar atmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken örneklerden biri 1801'de yeni Birlik Yasası ile Birleşik Krallık'a dâhil

²⁹² Kardinal Richelieu, XIII. Louis döneminde başbakan sıfatıyla Fransız politikasında öne çıkan bir isim olmuştur. Ancak Richelieu sıradan bir devlet adamından ziyade Fransada iktidarı elinde tutan ve ona yön veren güçlü biri olmasının yanı sıra Fransız monarşisinin güçlendiği bir döneme de öncülük etmiştir. Richelieu Fransa'nın “doğal sınırlarını” kazanması ve korumasının yanı sıra, Avusturya hanedanlığına karşı da güç kazanma arayışı üzerine kurulu bir dış politika uygulamaya çalışmıştır (Haz. V. Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi: Birinci Cilt**, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2009, s. 199)

²⁹³ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2004, s. 84.

edilen İrlanda'dır. Birlik Yasası, İrlandalıların çoğunun kapsayıcı bir kucaklaşma olarak değil, parlamentolarını ortadan kaldırmak için bir siyasi manevra olarak algıladığı bir yasa olmuştur. 1829'da Katolik Kurtuluş Yasasıyla, Katoliklere oy verme ve parlamentoda görev alma hakkı verilmiştir. Aslında arka planda Yahudiler gibi, onlar da pek çok üniversite ve belirli devlet dairelerinden dışlamaktaydılar. Dolayısıyla 1829'da elde edilen haklar, gerçekte Protestan üst düzey yöneticilerinin oyalama taktiğidir. 1916 yılında, Britanya savaştayken, silahlı Katolik isyancılar Dublin'de binaları ele geçirerek bağımsızlıklarını ilan etmiş, ancak kısa süre içerisinde isyan bastırılmıştır. 1920'lerde İngiltere, İrlanda Özgür Devletinin kurulmasını kabul etmiş ancak, Kuzey İrlanda'yı Birleşik Krallık'ın bir parçası olarak korumuştur.²⁹⁴ Dolayısıyla milliyetçilik üretimleri ne kadar eskiye dayanırsa dayansın karşı karşıya olduğu güç burada kendi için sınırları belirlemektedir.

Devlete, milliyet kavramının eklenmesi ile devlet ve vatandaşları belli bir kimlik çatısı altında toplanmıştır. Devletler hukuki bir temel üzerine kurulu bağımsız egemen yapılar halini almıştır. Bu durum eş zamanlı olarak imparatorlukların kendi evrensellikleri ile tezat oluşturacak küresel bir değerler sisteminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Uluslararası alanda günümüzde var olan çok aktörlü ağların bu kadar yoğun olmadığı dönemlerde ulus-devletler uluslararası alanda egemen eşitlik fikrinden hareket ederek takip ettikleri politikalarda daha bağımsız aktörler olarak karşımıza çıkmaktaydılar. Elbette bu durum geleneksel imparatorlukların karşılattığı en önemli değişimlerden olmuştur. Çünkü her imparatorluk kendi “*pax*” hedefi ekseninde harekete ederek kendi hegemonyal merkezlerinden dünyaya bakmaktaydılar. Ancak ulus devlet olma fikrinin etkisi o kadar hızlı yayılmıştır ki, ileride de ele alacağımız gibi, 1989'da Birleşmiş Milletlerin (BM) üyesi olan 159 devletin, sadece 15'inin 1910 yılından kalan bir devletler dünyası tablosu ortaya koymaktadır.²⁹⁵ Dolayısıyla ulus-devlet fikri imparatorlukları hızla ayırıştırmaya ve uluslararası sistem Westphalian anlamda 1648'in çoklu prenslikleri gibi kalabalıklaşmaktadır. Ancak ikisi de görüleceği gibi yeni imparatorluklar ulus-devlet ile yaşamayı daha doğrusu ulus-devlet içinde var olmayı öğrenmişlerdir.

²⁹⁴ Chua, s. 210-211.

²⁹⁵ Heywood, **Siyaset**, s. 169.

1830'dan sonra devrim, öz bilinçli milliyetçi hareketler üretmeye başlamıştır. Özellikle Almanya ve İtalya milli birleşmesi bunun en önemli örneklerini teşkil etmiştir. 1830 devriminden sonra Giuseppe Mazzini'nin kurduğu 'Genç' hareketlerin nerede ise tüm Avrupa'da örnekleri hızla artmıştır (Genç Polonya, Genç İsviçre, Genç Almanya ve Genç Fransa (1831-36) ile 1840'ların benzeri Genç İrlanda hareketidir). Bu hareketler Avrupa'nın ulusal birimler olarak parçalanmasında etkili olmuştur.²⁹⁶

Milliyetçi hareketlenmeler ile birlikte, sistem yeniden şekillenmeye başlamıştır. Westphalia ile oluşan egemen devlet sistemi Alman milli birliğini küçük prenslikler haline getirmişti. Viyana ile bu prenslikler milli birliğin sağlanması adına birleşmeye başlamıştır. İtalya örneği de Avrupa'nın geleneksel imparatorlukları açısından öğretici bir ders olmuştur. Çünkü İtalyan milli birliğinin sağlanmasındaki Mazzini otokratik Avusturya'nın da etkisini yıkmamış olsa da self-determinasyonun en temel amacı olan İtalyan ulus-devletini de ortaya çıkararak yeni imparatorluklar çağının yarışına katılacak bir aktör yaratmıştır. Bu durum Ünlü İngiliz devlet adamı Joseph Chamberlain'ın "Gün, imparatorlukların günüdür." fikrine tezat bir tablo çizmektedir. Çünkü 1870 ile 1914 arasında milliyetçilikler devletlerin sınırlarını aşmaya başlamıştır.²⁹⁷ Kısacası milliyetçilik imparatorluklar açısından 2 tezat rol oynamıştır. Bir yandan imparatorluklar milliyetçi ideoloji ile emperyal yayılımlarını meşrulaştırmış; öte yandan buna tepki olarak doğan karşıt rakip milliyetçilik nedeniyle kendi sonlarını hazırlamışlardır.²⁹⁸

²⁹⁶ Hobsbawm, **Devrimler Çağı**, s. 108.

²⁹⁷ Lee, s. 340-341.

²⁹⁸ Prof. Dr. Erol Kurubaş ile mülakat, 2019 Mart

E. Kapitalizm ve Sanayileşmenin İmparatorluklara Etkisi

Sanayi Devrimi modern dünyanın en önemli kurucu unsurlarından biri olarak görülebilir. Sanayi Devrimi ve kapitalizmin işleyişinde Avrupa’da yaşanan devrimler süreci de etkilidir. Kapitalizmin gelişmesi açısından girişimci sınıfın sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasi olarak güçlenmesi, Batılı devletlerin iktisadi, sosyal ve siyasi açıdan yaşayacağı değişimin en önemli etkenlerinden olmuştur. Ancak bu süreç “*bırakınız yapsınlar*” mantığından ve doğal bir ilerleyişten ziyade Polanyi’nin deyişiyle, “*işler oluruna bırakılmış olsa, serbest piyasalar hiçbir zaman ortaya çıkamazdı*”²⁹⁹ mantığının önemli bir yansımasıdır. Bu açıdan bu bölüm modern imparatorlukların iktisadi ve teknolojik dönüşümlerinin temelini oluşturmaktadır.

Bir kısım akademisyenler, Orta Çağ döneminden başlayarak XI. yüzyılda Avrupa ticaretinde yaşanan canlanmayı da “devrim” olarak adlandırmış, bu dönemde Hollanda’da “sanayi devrimi” sürecinden bahsetmişlerdir. Hatta XIII. yüzyılda İngiltere’nin “Sanayi Devrimi”ne sahne olduğu iddia edilmiştir.³⁰⁰ Ancak tüm savlara karşın bugünkü kapitalist sürecin başlangıcını XVIII. yüzyıl İngiltere’inde görmekteyiz. Bir üst başlıkta belirttiğimiz gibi İngiltere, tarım kapitalizmi noktasında öne çıkarken teknolojik gelişmeleri de sisteme entegre ederek büyük bir dönüşümün yaşandığı ilk örnek olmuştur.

Öte yandan İngiltere ilk örnek olmakla birlikte tarih bize farklı imparatorlukların da kapitalizm benzeri üretimlere yöneldiğini göstermektedir. Ancak, geleneksel imparatorluklar açısından modern imparatorluk aşamasına geçilememesinde en önemli nedenlerden biri belki de ihtiyaca binaen gerçekleştirilen yeniliklerdir. Bunun ilginç örneklerinden biri Çin İmparatorluğu’nun, kapitalizmin asli çıkış noktası olduğuna dair kanıtlardır. Çin İmparatorluğu’nun temel işleyiş

²⁹⁹ Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 201.

³⁰⁰ Carlo M. Cipolla, **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı Gezgin, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992, s. 19-23. (Braudel de kapitalizmi ortaya çıktığı süreçten çok daha eski dönemlere dayandıran tarihçilerdendir. Ona göre kapitalizm aslında modern dünyaya miras kalan bir durumdur. Çünkü kapitalizm ancak devlet olduğunda başarılıdır. Bunun tarihsel örnekleri kapitalizmin ilk büyük evresinde, İtalya’nın büyük kent-devletlerinden olan Venedik, Cenova ve Floransa’da görülür. Yine XVII. Yüzyıl Hollanda’sında ve İngiltere’inde de görülmektedir. Sürece en son dâhil olan Fransa ise 1830 sonrasında Temmuz devrimiyle iş dünyası burjuvazisinin yönetime dâhil olması ile bunu yaşar ((Braudel, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, s. 62.)).

prensibi, ihtiyacı ekseninde teknolojik gelişimi kullanmak olmuştur. Buna karşılık İngiltere ise sömürgeci politikalarının bir aracı olarak kapitalist sistemin gelişimine yönelmiştir. Hobson, İngilizlerin Çin’den “bilinçdışı” olarak edindikleri teknolojik bilgiyi özümstediklerini belirtir. İngilizler, gelişimine şaşırdıkları Japonlara benzer şekilde, “başkalarının düşüncelerini kopyalama asimile etme ve geliştirme”³⁰¹ konusunda uzman olmuşlardır. Dolayısıyla da aynı şekilde Çin’den edindiği bilgileri uygulayabilmiştir.

Kapitalizmin önemi tek bir ülkenin ilerlemesi ya da teknolojik gelişimi sağlamasından ziyade, imparatorlukların sömürgecilik politikalarında yeni bir sayfa açması ve sistemi de eş zamanlı olarak büyük bir iktisadi değişime sürüklemesidir. Bilindiği gibi geleneksel dönemde sömürgecilik insanların, topraklarının ve o bölgedeki kaynakların ele geçirilip denetlenmesi durumunu tanımlamaktaydı. Ancak kapitalist sürecin sömürgecilik anlayışına eklenmesi farklı bir olgu yaratmıştır. Bu açıdan XVII. yüzyıl sonrası oluşan kapitalist sistemde Hardt ve Negri kapitalist projenin iktisadi ve siyasi gücü birleştirerek, kapitalist düzeni yarattığını belirtmiştir. Dolayısıyla Hardt ve Negri bu birleşimin kuruluş açısından küreselleşmeyle kapitalizmin imparatorluklara tüzel kişilik boyutunu kattığına dikkat çekmiştir.³⁰² Bu hali ile sistem içerisinde imparatorluklar siyasi güç arayışlarına iktisadi gücü de katarak geleneksel dünyadan farklı olarak yapısal özellikleri arasındaki bağımlılıkları daha da arttırmıştır. Böylece sistem içerisinde sadece ulusal değil uluslararası alanda da sınıfsal bir değişimin adımı atılmış ve gelecek yıllarda karşımıza çıkacak yeni aktörlerin de oluşumuna zemin hazırlanmaya başlanmıştır.

İronik olarak kapitalizmin imparatorluklar üzerindeki etkisini okurken sistem yine bir üst başlıkta yer alan üç devletin değişim hikâyesine odaklanmaktadır. Sanayi Devrimi İngiltere’de başlamış, buhar motorlarıyla çalıştırılan yeni makineler sayesinde giysi üretimi ve teknolojik gelişime bağlı olarak da devam etmiştir. Akabinde bu icatlar hızla ABD’ye yayılmış ve ülkede pek çok girişimci kendi

³⁰¹ Hobson, **The Eastern Origins of Western Civilisation**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 194-196.

³⁰² Hardt ve Negri, s. 33.

icatlarını geliştirmeye başlamıştır.³⁰³ XVIII. yüzyılda İngiltere’de gerçekleşen teknolojik buluşlar, ticari kapitalizmin sınai kapitalizme geçişini sağlarken, Fransa da güçlü rakibi İngiltere’yi takip ederek “bırakınız yapsınlar- bırakınız geçsinler” (*laissez-faire laissez passer*) ilkesini uygulamaya başlamıştır.³⁰⁴ Böylece ABD, İngiltere ve Fransa hızla sınai kapitalist döneme giren üç modern imparatorluk olarak yarışa başlamışlardır. Bu açıdan XVI. yüzyılda ticari olarak merkezde bulunan Hollanda’nın yerini XIX. yüzyıla gelindiğinde ABD almıştır. Merkantilizm ve geleneksel döneme ait iktisadi modeller, liberal iktisadi öğreti karşısında bir süre daha devam edecek olsa da asıl konu, iktisadi olarak dönüşemeyen imparatorlukların çöküş ile karşı karşıya kalacak olmasıdır.

Kapitalizmin çok hızlı bir şekilde toplumları ve devletleri dönüştürdüğü söylenemez. Çünkü üretim, insan ve doğa arasındaki karşılıklı ilişki olarak yüzyıllarca ilerlerken, bu sürecin kendi kurallarına göre işleyen takas ve değişim mekanizması bu kez emek-üretim sonucu oluşan arz ve talebe uyumuna ihtiyaç duymaya başlamıştır. Yani emek ve toprağın satılmak üzere üretildikleri mitleri yaratılmış ve bunlar satılması gereken metalar olarak gösterilmiştir.³⁰⁵

Sanayileşme ve kapitalizme geçiş geleneksel imparatorlukların bir kısmı açısından anlaşılabilir bir denklem olurken, modern imparatorluk için ise yeniden şekillenen bir siyasi, toplumsal düzen süreci haline gelmiştir. Dolayısıyla daha ilk evrede kapitalizm özünde çatışma ve sorunları barındıran bir yapı olmuştur. En başta entegre olmaya başladığı sistemde anarşi yaratmaktadır. İmparatorlukların merkezde artı-değer toplama alışkanlıkları üzerine kurulan iktisadi alışkanlıklarının değişimi, toplumun her kademesinde etki edecek bir dönüşümü gerektirmekteydi. Dolayısıyla sanayileşme ile birlikte devletler bunalım süreçleriyle karşı karşıya kalmışlardır. İlk bunalım İngiltere’de yaşanmış, yeni ekonomiye geçişin yanı sıra siyasi alanda yaşanan dönüşümler toplumsal yapıda büyük kırılmalar yaratmıştır. İmparatorlukların yeni fikri gelişimlere açık olma gerekliliği bir kere daha kendini göstermiştir. Artık süreç imparatorlukların kendi evrenselliklerinden ziyade sistem

³⁰³ Acemoğlu Daron ve James A. Robinson, **Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri**, Çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013, s. 37.

³⁰⁴ Kazgan, s. 47-48.

³⁰⁵ Polanyi, s. 192.

içerisinde yeni fikri ve sınıfsal hareketlerin algılarıyla şekillenmeye başlamıştır. İngiltere, tarihi boyunca ayaklanma ve isyanlara alışmış olsa da XVII. yüzyılda liberalleşme adımlarının atılması ile Avrupa'daki pek çok örnekten farklı bir yerde olmuştur.³⁰⁶ İngiltere'de yaşanan *The People's Charter* (Chartizm hareketi)³⁰⁷ bu örneklerden biridir.

Sanayileşme ve kapitalist sisteme uyum sağlama sorunları, geleneksel imparatorlukların en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu imparatorluklar, değişen sistem mantığı ile sömürgeleştirme politikalarının uygulama alanı haline almaya başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğunda görüldüğü gibi, bir zamanlar güç göstergesi olarak verilen kapitülasyonlar imparatorluğun son dönemlerinde büyük sorunların kaynağı haline gelmiştir. Böylece imparatorluk kendi içinde dönemdaşı olan diğer örnekler gibi fikri, siyasi ve iktisadi dönüşümünü tam anlamı ile sağlayamadığı için yeni imparatorlukların emperyal savaş alanı haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşme karşısında konumu temel iktisadi³⁰⁸ prensiplerini terk etmediği için yarı sömürge konumunda kalmasına yol açmıştır.³⁰⁹

Öte yandan daha öncede belirttiğimiz gibi ihtiyaç ekseninde gerçekleştirilen üretimler Çin açısından Batı'nın gerisinde kaldığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Qing Hanedanlığı döneminde Avrupalılar uzun bir süre limanlarda ticaret yapabilmişlerdir. İmparatorluk özellikle seçtiği gruplara limanlarında dolaşım izni vermiştir. Ancak XIX. yüzyıl sonrasında güçler dengesinin değişimine paralel olarak

³⁰⁶ Tarihsel olarak en önemli yasal örneklerden biri 1215 yılında Magna Carta Libertatum'dur. Magna Carta, Kral John ve soylular arasındaki ilişkiyi düzenlemek için imzaladığı bu akit ile Magna Carta, kral ve soylular arasındaki çekişmenin bir sonucu olmakla birlikte, bu şart "imtiyazlı sınıflar dışında kalanları da ilgilendiren bireysel hak ve hürriyetleri de içermesi "dir (Mehmet Emin Çağırın, **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, Ankara Platin Yayınları, 2006, s. 8).

³⁰⁷ **Chartizm**: 1838 tarihli, William Lovett tarafından yazılmış The People's Charter'dan (Halkın Anayasası) adını alan, yaklaşık on yıl süreyle (1838-1848) etkili olan bir siyasal reform hareketi 'dir. (Harman, s. 319) Chartistler örgütlü işçi hareketinin ilk ve önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'de 1832 yılında gerçekleştirilen seçim reformu işçilerin yaşam şartlarında hiçbir değişiklik yaratmamıştı. Seslerini parlamentoda duyurmak isteyen işçilere yine oy hakkı verilmemiştir. Bunun yanı sıra yaşam ve sağlık koşulları da giderek kötüleşmiştir. Bu durum üzerine İşçi örgütleri kurulmaya başlamıştır. Chartist hareket de bu dönemde ortaya çıkmış ve işçi haklarını elde etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fakat ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve siyasal gelişmeler isteklerini Chartism ile elde edemeyeceklerini anlamalarına neden olmuştur. (Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 154-155).

³⁰⁸ İaşe, gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleri

³⁰⁹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. A. D. Novıçev, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı-Sömürgeleşmesi**, Çev. Nabi Dinçer, Ankara: Onur Yayınları, 1979.

işler Çin aleyhine bozulmuştur. Böylece Asya Pasifik bölgesinin dev imparatorluğu Çin, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi Batılı emperyal devletlerin sürekli olarak müdahil olmaya çalıştıkları bir bölge olmuştur. Çin'in Batılı devletler tarafından yeni pazar haline getirilme çabası, aslında imparatorlukların iktisadi rekabetlerinin ne derece yıkıcı sonuçlar doğuracağını örneğidir. İngilizler, Hindistan'da afyon bitkisi yetiştirirken Çin'de de bu yetişen afyonu satmaya uygun bir pazar kurmaya çalışmışlardır. Böylece 1839-1842 ve 1855-1860 yıllarında Afyon Savaşları yaşanmıştır. 1842 yılında imzalanan Nanjing Anlaşması ile Çin'de başlatılan açık kapı politikası uygulanmaya başlanmış, İngiltere'nin ardından ABD ve Fransa da burada imtiyazlar elde etmiş ve diplomatik dokunulmazlık sahibi olmuşlardır.³¹⁰ Ancak bu savaşların Çin açısından yıkıcı sonucu, imparatorluğunun ideoloji dönüşümünün tetikleyicisi olmasıdır.

Çin'den sonra Batı sömürgeciliğinin yeni adresi Japonya olmuş ve ABD ile 1854 yılında imzalanan Kanagawa Anlaşması sonrasında Japonya da Batılı güçlerin pazarı haline gelmiştir. Sistem içerisinde konjonktüre uyum sağlayamayan imparatorluklar yavaş yavaş güç kaybına uğramaya, konjonktüre etki edebilen imparatorluklar ise güçlenmeye başlamıştır. Sanayileşme ve kapitalizmin yarattığı sömürgecilik yarışı, yüzyıl sonunda dünya savaşının en önemli nedeni olacaktır. Ancak o döneme kadar büyük güç konumuna evrilecek olan yeni imparatorluklar ise sistemde birbirlerinin en önemli dostu olmuştur denebilir. Çünkü uluslararası alanda yaşanan sorunlara karşın, İngiliz ekonomisi sanayileşmenin de etkisi ile güçlenerek etkisini arttırmıştır. XIX. yüzyılda İngiliz endüstrisi, özellikle Avrupa dışında kalan bölgelerde büyük bir iktisadi hegemonya kurmuştur. ABD'de XIX. yüzyılda yaşanan hızlı iktisadi büyüme, sanayileşmelerini kolaylaştıran en önemli etmen olmuştur. Böylece ABD'de, 1818'de 160 milyon dolar toplam sermaye ve 338 banka varken, yaklaşık yüz yıl sonra 1914 yılında 27,3 milyar dolar toplam aktifle 27,864 bankaya ulaşmıştır.³¹¹ Dolayısıyla İngiltere, sanayileşmenin ve kapitalist mantığın oluşturduğu ilk imparatorluk olsa da. ABD gelecekte en büyük rakibi olma yolunda

³¹⁰ Burbank ve Cooper, s. 313-314.

³¹¹ James Robinson ve Daron Acemoğlu, **Ulusların Düşüşü**, Çev. Faruk Rasim Velioglu, İstanbul: Doğan Kitap, 2013, s. 38.

ilerlemektedir.³¹² Sanayileşme, hızla büyüyen güçleri ortaya çıkarmıştır ve bu yeni güç merkezleri ise büyük savaşlar yapmaya başlamış ve geçmişte var olan imparatorlukların sistem içinde sahip oldukları uzun yaşamları da kısaltmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarında, Kıta Afrika'sının yanı sıra yukarıda bahsettiğimiz gibi Çin ve Osmanlı imparatorluklarının dünya pazarına açılması, pazarların İngiliz hegemonyası altında bütünleştirilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Ancak dünya kısa sürede tek merkezlikten çok merkezli bir iktisadi sisteme yönelmiş ve 1880-1945 dönemi, boyunca sistemde yaşanan çatışmalar dünya savaşlarını beraberinde getirmiştir.³¹³

Yaşanan iktisadi değişimin toplumsal yansımalarında ideolojiler yeni tanımlamalar yapmaya başlamıştır. Marksizm'in burjuva ve proletarya sınıf çatışmasını temel alan kapitalizm okumasına Lenin, sömürgecilik yarışını ekleyerek savaşın bir tablosunu çizmiştir. XX. yüzyıl savaşlarını emperyalist savaşlar olarak okuyan Lenin, savaşı burjuvazisinin bir aracı olarak görmüştür.³¹⁴ XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başı için savaşlar emperyalist hedefler ve kapitalist gereklilikler ekseninde ortaya çıkmıştır. Böylece modern imparatorluk girişimlerinde bulunan devletler ile geleneksel imparatorluklarla büyük bir güç mücadelesine girişmeye başlamışlardır.

Son noktada, kapitalizm, geleneksel imparatorlukların iktisadi evrenselliklerini gerçek anlamda sonlandırmıştır. İmparatorluklar, kapitalizme entegre oldukları ölçüde güçlü olacakları yeni bir iktisadi dünyaya geçiş sağlamıştır.

³¹² ABD'nin iktisadi olarak ilerlemesinde önemli alanlardan biri de şüphesiz petrol ve gazyağı kullanımı ve arama çalışmalarında öne çıkan şirketlerdir. 1865 yılında İç Savaş'ın bitiminin ardından ABD' de hızlı bir ekonomik büyüme başlamıştır. Bu durum şirketler arası rekabet ve ortaklıklar ile güçlü bir tekelleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Girişimciliğin artması eş zamanlı olarak teknolojik ilerlemeler ile birlikte ülkede hızlı bir sanayileşme ortaya çıkmış ve bu sanayileşmenin yarattığı üretim sonucunda hızlı büyüyen pazarlar oluşmuştur. Bu dönemde şirketlerin en önemlisi şüphesiz Rockefeller ailesine aittir. Bu dönem ABD'nin hızla gelişen sanayileşmesinin yanı sıra ülkenin her yerinde özellikle petro ve rafineri işine girmeye çalışan insanların ortaya çıktığı bir dönemdir. 1867 yılında ABD'deki önde gelen ailelerden olan Rockefeller Henry Flagler ile ortak olarak Standard Oil'in kurulmasını sağlamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Yergin, **Petrol: Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev. Kamuran Tuncay, İstanbul: İşbankası Yayınları, 2003, s. 35-36.)

³¹³ Samir Âmin, **Üçüncü Dünya Demokrasi Ve Sosyalizm**. Çev. Yiğit Bener, Fikret Başkaya, Ankara: Mülkiye Yayınları, 1992, s. 84.

³¹⁴ Vladimir İlyiç Lenin, **Sosyalizm ve Savaş**, İstanbul: Eriş Yayınları, 2003, s.14.

Bunun itici gücü sanayileşme ile artan üretim-hammadde-pazar ilişkisidir. Her ne kadar Sanayi Devriminin ilk yılları üretim ve pazarın net olarak sistemde yerini göremediği bir dönem olsa da XX. ve XXI. yüzyıllar bu üretimin patlamasının güçlü şekilde yaşanacağı dönemdir. Böylece imparatorluklar iktisadi sınırlarını sanayileşme ve sömürge üzerine kurmalarının kapasite ve güçlerini belirlediği yeni bir dönüşüm yaşayacaktır. Bunun sonucunda dünya savaşlarıyla sistem içerisinde dönüşümlerini gerçekleştiremeyen imparatorlukları sonlanırken, gücünü korumaya devam eden devletler ise yeniden adlandırılacaktır: Büyük Güç.

F. Emperyalizm ve Sömürgecilik Yarışının İmparatorluklar Üzerindeki Etkisi

Keşif hareketleri sonrasında sömürgecilik ikinci dalgası ile yeni bir kimliğe bürünmüştür: Emperyalizm. Emperyalizm kavramına teorik çerçeveden baktığımızda, ilk dönem emperyalist merkezci teorisyenlerin, “imparatorluk emperyalizmdir” fikrini kabul ettikleri görülmektedir. Ancak Hobson, emperyalist politikanın toplumsal açıdan kesinlikle kazançlı olmadığı, tam tersine mali bakımdan çok zararlı bir iş olduğunu öne sürmüştür. Çünkü az gelişmiş, kısmen yerleşime bile açılmamış bölgelerden elde edilecek ticari kazanç ile imparatorluğun oralarda varlık gösterebilmesi için gereken askerî ve idari harcamalar arasında kabul edilebilir maliyet söz konusu değildir. Yani gelişmekte olan yerlere harcanan para merkezin kar maksimizasyonu açısından rasyonel değildir. Ancak Bacon, Machiavelli gibi düşünürler ise emperyalizmin ayakta kalmak için gerekli olduğu ve bunun doğal mücadelenin bir sonucu olduğunu savunmuşlardır. Nitekim bu fikri en net şekli ile Hitler Almanya’sı ve Mussolini İtalya’sında görebiliriz. Bu yaklaşımın en somut hali de üstün nitelikte olanların ötekilere egemen olması zorunluluğuna inanılmasıdır.³¹⁵ Dolayısıyla rasyonelite kavramı bu hedefler ile her zaman aynı eksende olmamaktadır. Bu açıdan esasen sömürgelerin tasfiye dönemi düşünüldüğünde ilk teorisyenlerin haklı olduğu görülecektir. Bu nedenle de

³¹⁵ Sönmezoğlu, s. 254.

sömürgeci imparatorluklar emperyalizmin değişen doğasını anlayamadıkları noktada sıkıntı yaşamışlardır.

Emperyalizmin imparatorlukların artık ayrılmaz bir parçası haline geldiği XIX. yüzyıl sonrasında imparatorluk kelimesi de artık jargon olarak kullanılmaya başlamıştır. Böylece uluslararası alanda imparatorluk, emperyalizm ile eş değer hale gelmiştir. Öte yandan sömürgecilik 1648 sonrasında Westphalian Sistem içinde sınırların kesinleşmesine karşı da büyük bir açık olarak kullanılmaya başlamıştır. Çünkü modern imparatorluklar, sömürgeleştirme işlemleri ile yayılmalarını devam ettirme fırsatı yakalamışlardır. Sömürgeleştirme başarısızlıkları kapama politikası olarak da sürdürülmüştür. Örneğin Fransa'nın, Almanya karşısındaki 1871 yenilgisinin telafisi yeni sömürgeler elde etme arayışı olmuştur.³¹⁶ Nitekim Napolyon'un 1798'de Mısır seferi ile başlayan bu girişimler dikkate alındığına Fas, Cezayir, Tunus ile devam eden sömürgeleştirme ve ele geçirme politikaları net olarak görülmektedir.

Sömürgeciliğin en önemli sonuçları şüphesiz sömürülen ülkelerde görülmektedir, ancak sömürgecilik yarışının uluslararası alandaki etkileri tüm dünyayı kapsayacak şekilde sonuçlar doğurmuştur. Burada en dikkat çekici örnekler Britanya İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı ile imparatorluk güçleri kısıtlı bir alanda sıkışan Hollanda, İspanya ve Portekiz'dir. Bu üç sömürge imparatorluğu Avrupa'daki güç mücadelesinde aktif olarak yer edinememiştir. Çünkü 1700'lerden itibaren Amerika'da bulunan kolonileri sorunlu bir sürece girmiş ve sömürgeleri elden kaybetmeme amacıyla bu bölgelere yönelmişlerdir. Buna mukabil olarak bu devletler, Avrupa'da var olan güç rekabeti içerisinde pek fazla öne çıkamamışlardır. Ancak, sanayileşme, hammadde arayışında yeni milli birliğini sağlayan Almanya (1871) ve İtalya (1860) örnekleri, uluslararası alanda kendilerine yeni pazarlar elde etme arayışına yönelmiştir. Bu durum, Avrupa'da var olan güç dengeleri ve sömürgecilik paylaşımı açısından büyük bir sorun yaratmıştır. Emperyalizm kilit bir kavram olarak, imparatorluk kurma hedefindeki devletin güç ve yönetimini sınırları ötesine genişletme hedefiyle sömürge elde etme ihtiyacını yaratmıştır. Böylece

³¹⁶ Ferro, s. 133.

ortaya yeni pazarlar bulma ve hammadde elde etme odaklı emperyalizm yarışı çıkmıştır. Ancak asıl sorun iktisadi hegemonya arayışının yanı sıra sistemin içerisine işleyen 1918-1945 arası dönemde zirveye çıkan milliyetçi ideolojidir. Geleneksel dünyanın değişiminde de ele aldığımız gibi sistem hızlı bir değişim ile karşı karşıya kalmış ve burada liberal iktisadi teorilerin yanı sıra devletler Weberyan anlamda iktidar meşruiyetlerini sağlama noktalarında farklı ilerleme göstermişlerdir. Modernleşme süreçleri gibi emperyalizmin uygulamaya konulması da her devlet için farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Sömürge kazanımı yarışında özellikle Afrika odaklı mücadeleler ve emperyalizm, Avrupa'nın dünyanın geri kalanı üzerindeki etkisini önemli ölçüde artırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği zamana kadar dünyanın çoğu, sâdece İngiliz, Fransız, İspanya, Portekiz, Belçika ve Hollanda İmparatorluklarının egemenliği altındaydı. Kısacası Tablo 3'te de görüleceği gibi XX. yüzyıl başlarında dünya nüfusunun neredeyse üçte biri Avrupa kontrolüne girmiştir. Bu durum “güzel çağ” (*Belle époque*) olarak adlandırılıp, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar geçen süreçte bugünkü anlamda bir ekonomik küreselleşme oluşturduğu görülmektedir. O dönemde dünyanın önde gelen imparatorluk gücü olan İngiltere, ticarete, ABD'nin de içinde bulunduğu günümüz devletlerinden daha bağımlı olmuştur.³¹⁷

Tablo 3 XX. yüzyıl Başlarında İmparatorluklar ve Emperyal Yayılım Alanları Olarak Koloniler

İmparatorluklar	Koloni Sayıları	Ana Ülke Yüz Ölçümü ³¹⁸	Koloni Yüz Ölçümü	Ana Ülke Nüfusu	Koloni Nüfusu
Birleşik Krallık	50	120,979	11.605.238	40.559.954	345.222.239
Fransa	33	204,092	3.740.756	38.517.975	56.401.860

³¹⁷ Heywood, *Siyaset*, s. 58.

³¹⁸ Burada Hobson mil hesabını kullanmıştır. Normal olarak 1 mil yaklaşık 1,609344 km ye tekabül etmektedir.

Almanya	13	208,830	1.027.120	52.279.901	14.687.000
Hollanda	3	12,648	782,862	5.074.632	35.115.711
Portekiz	9	36,038	801,100	5.049.729	9.148.707
İspanya	3	197,670	243,877	17.565.632	136,000
İtalya	2	110,646	188,500	31.856.675	850,000
Avusturya-Macaristan	2	241,032	23,570	41.244.811	1.568.092
Danimarka	3	15,289	86,634	2.185.335	114,229
Rusya	3	8.660.395	255,550	128.932.173	15.684.000
Türkiye	4	1.111.741	465,000	23.834.500	14.956.236
Cin	5	1.336.841	386.000.000	386.000.000	16.680.000
USA	6	3.557.000	172,091	77.000.000	10.544.617
Total.	136	15.813.201	22.273.858	850.103.317	521.108.791

Kaynak: J. A. Hobson, **Imperialism: A Study**, New York: James Pott & Company, 1902, s. 24.

Sömürgecilik ve emperyalizmin³¹⁹ yol açtığı yıkım, emperyalizm kavramının özünde tahakküm ve yayılmayı barındırması, ilk aşamada coğrafi genişleme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Teritoryal emperyalizm olarak adlandırabileceğimiz coğrafi gelişme, iktisadi emperyalizmin sınır aşan boyutlarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle imparatorluklar, devletler emperyal yayılımlarını coğrafi ve iktisadi hedefler üzerine oluşturmaktadır. Emperyal yayılım, her daim toprak kazanımına bağlı olmakla birlikte, emperyalizm boyutu olaya farklı bir yön kazandırmıştır. Dış politikalarını emperyal yayılım odaklı oluşturan imparatorluklar her daim savaşı ulusal politikanın bir aracı haline getirmişlerdir. II. Dünya Savaşı döneminde Hitler Almanya'sının takip ettiği *lebensraum* (hayat sahası) politikasının saldırgan artı

³¹⁹ Emperyalizm kavramı, 1860'larda, Fransa da III. Napolyon'un siyasal ve askeri emellerini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. (Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 193.)

değer ürünlerini topraklarına katma politikası yeni düzen içerisinde değişmiştir. Yeni yönetimler yoluyla büyük güçler “beğeni yaratma” alanları oluşturulmakta hem merkezi besleme hem de çevrede sistemi yerleştirme olanağı elde etmektedir.³²⁰

Sanayileşme ile yaşanan dönüşüm büyük güçlerin, aşırı yayılmasını teşvik eden bir unsur olmuştur. Ancak burada en önemli nokta öğrenme yetisidir. İngiltere bunun en önemli örneğidir. Bir deneyim imparatorluğu olan İngiltere savaşa ve düşmanlarına karşı duruş noktasında diplomasiyi en ince şekilde kullanmıştır. 1905 Rus-Japon Deniz Savaşı bu örneklerden biridir. İngiltere’nin kraliyet sömürgelerini koruma adına Rusya karşısında kendisinin yerine Uzakdoğu’da Japonya’ya³²¹ bir savaşa sürüklemesi dikkate değerdir. Ancak hegemon gücün savaşı göze alma ya da aldırma gücü aynı değildir.

Son noktada emperyalizm ile birlikte imparatorluklar, başka bir grup üzerinde tam egemenlik kurma ve onun kaderini belirleme yetkisini kendinde bulmaya başlamıştır. Bu açıdan modern dönemde topraklar yeni teritoryal emperyalizm alanı olarak hammadde ve piyasalar üzerinde zenginleşme hedefine odaklanmıştır. Bu, Westphalia Barışı ile birlikte imparatorlukların riayet etmeleri gereken teritoryal sınırları son derece geçişken hale getirmiştir. Bir kez daha imparatorluk özelliğini taşıyan büyük güçler, sınırlarını muğlaklaştırma imkânı bulmuştur. Böylece her ne kadar kâğıt üzerinde devletlerin sınırları belirlenmiş olsa da emperyalizm sınır aşan bir durum yaratmıştır.

Bu açıdan savaşlar eş zamanlı olarak sistemik yıkımın sonlanması ve kontrol edilebilmesi için uluslararası örgütler ile hukuk sisteminin işler hale gelmesini gerekli kılmıştır. İmparatorluklar konjonktürel değişimlere bağlı ani yükseliş ve düşüşlerin yaratımlarıdır. Bu açıdan uluslararası hukukun devreye girişi, daha önce

³²⁰ Immanuel Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s. 34.

³²¹ Japonya Meiji Restorasyonları ile birlikte ülke köklü bir dönüşüm geçirmiştir. 1868-1912 yılları arasında gerçekleşen bu dönüşüm sayesinde Japonya Edo Döneminde var olan Sakoku (kapalı) sürecine son vermiştir. En önemlisi ise Batı’dan gördüğü şekilde teknolojik, askeri ve siyasi bir dönüşüm yaşanmasıdır. Burada en önemli rolü şüphesiz Komodor Matthew C. Perry’nin Japonya’ya Batı pazarı haline getirme adına ticaret anlaşması zorlamasıdır. Japonlar bu süreçte Batı karşısında kendilerini sorgulamaya başlamışlardır ve 1868 yılında hızla yenileme sürecine başlamışlardır. Dolayısıyla bu dönüşümün en dikkat çekici şekli ile görülmesi de 1905 Rus-Japon savaşı olmuştur.

belirttiğimiz gibi, kendi evrenselliğinin ya da koruma mekanizmalarının uluslararası alanda meşruiyetini kaybettiği noktada yeni güçleri sistemde öne çıkarmıştır. Bu nedenle bu süreç, sadece dünya savaşları ya da uluslararası hukukun şekillendiği bir dönem değildir. Son noktada dünya savaşları ile sistemde yer alan geleneksel imparatorluklar tamamen sonlanırken, yerine büyük güçlerin geldiği yeni bir uluslararası dönem başlamıştır.

II. İMPARATORLUKLARIN SONU

A. I. Dünya Savaşı: Kara ve Karma Tipi İmparatorlukların Tasfiyesi

Kapitalizm ve XIX. yüzyıl sömürgeci mantığı, imparatorluk olmaya çalışan devletlerin sistemde dengeleri değiştireceği bir dönem yaratmıştır. Almanya sömürgecilik yarışında İngiltere ile sürekli olarak karşı karşıya gelmesi açısından dikkat çekici bir örnektir. Aynı zamanda Almanya, yüzyıllar içerisinde sistemde büyük güç olabilme adına uğraşan ve nerede ise tüm gerekli koşulları sağlayan bir devlet olmasına karşın, uluslararası sistemin doğasını çok da net anlayamadığı için başarısız bir örnektir. Almanya milli birliğini sağladıktan bir süre sonra, tipik bir modern devletten ziyade imparatorluk olma bilinci ile hareket eden bir yapıdır. Almanya, 1884-1918 yılları arasında orta büyüklükte bir sömürge imparatorluğu haline gelerek, Avrupa kıtasında emperyalist bir aktör olmuştur. Bismarck'ın istifası sonrasında, Alman dış politikasında yeni bir sürece girilmiştir. 1890 yılında istifa eden Bismarck, geleneksel dünyanın son devlet adamı örneklerindendir. II. Wilhelm ise modern imparatorluk olma adına Almanya'yı hızla uluslararası alana çıkarma ve emperyal yayılım arzusu ile hareket etmiştir. Özellikle II. Wilhelm döneminde Weltpolitik ile Almanya dış politikasında donanmayı merkez alan küresel bir emperyal güç artırımı yaratılmaya çalışmıştır. Dolayısıyla 1890 sonrası süreç Avrupa ve dünyanın ilk küresel savaşa sürükleneceği dönemin de başlangıcıdır.

Öte yandan Orta Doğu bölgesindeki hegemonya yarışında, İngilizler ilk başta Alman nüfuzunu Rusya'ya karşı yararlı bir denge unsuru olarak görmüş ve Almanya'yı desteklemişlerdir. Ancak sorun İngilizlerin, Almanların politikalarındaki

emperyal yayılım güdüsünü hesaplayamamış olmasıdır. Almanlar yeni sömürgecilik arayışında, özellikle Britanya İmparatorluğu ile pek çok coğrafyada karşı karşıya gelmiştir. Bu yarışın gerçekleştiği alanlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu toprakları olmaktaydı. O dönem açısından demir yolları bir ülkedeki en önemli güç ve etki alanı yaratma projesi olarak görülmekleyleydi. Bu bağlamda demiryolu siyaseti, XIX. yüzyılın en önemli uluslararası ekonomik rekabetlerinden birini ortaya çıkarmıştır. Bağdat Demiryolu Projesi çerçevesinde emperyal yayılımın yeni ismi olarak bu projeler pek çok coğrafyada sürdürülmüştür.

Bir diğer örnek olarak Japonlar, Meiji Restorasyonu sonrası Batı'dan edindikleri askeri, teknoloji bilgiler sayesinde Asya-Pasifik bölgesinde yayılmaya başlamışlardır. Japonya örneği sistem açısından en şaşırtıcı ve hızlı gelişim gösteren örnektir. İngiltere gibi bir ada ülkesi olan Japonya, çok hızlı bir şekilde modernleşme ve sanayileşme aşamalarını tamamlamıştır. Japonya, XIX. yüzyılda Sanayi Devrimini yaşayan Avrupalı olmayan tek ülke olmasının yanı sıra, bölgede sömürge hâkimiyetine de maruz kalmayan tek ülke olmuştur. Bununla birlikte emperyal yayılımı dış politikada da hızla uygulaması dikkat çekicidir. 1894'de Kore'ye müdahale etmiştir.³²² Ayrıca Japonya emperyal yayılımını arttırması ile eş zamanlı olarak imparatorluklarla sömürgecilik yarışına da girmeye başlamıştır.

Japonların kendilerini uluslararası alanda bir imparatorluğa karşı sınıadıkları ilk savaş, Çin İmparatorluğu ile yaşadıkları savaştır. 1894-95 Çin-Japon Savaşı sadece Uzak Doğu değil aynı zamanda uluslararası alanda büyük sonuçları olan bir değişimin adıdır. Çünkü Japonya, o tarihe kadar Uzak doğuda sömürgeci politikalar takip eden Avrupalı imparatorluların varlığına son vermiş ve bu savaş ile Uzak Doğudaki güç dengesine dâhil olmuştur. Dolayısıyla sömürgeci politikalara Asyalı devletler de dâhil olmuştur.³²³

Ayrıca bu savaş, Japonlar açısından büyük bir prestij ve güven kaynağı işlevini görmüş ve Japonların Rus İmparatorluğuna karşı durmasında da önemli rol oynamıştır. Böylece Japonların kendilerini uluslararası alanda öne çıkardıkları ikinci

³²² Adda, s. 50-51.

³²³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 93-94

savaş Rus İmparatorluğu ile yaşanmıştır. Rusya'nın Uzak Doğu'da takip ettiği yayılmacı politikalar bölgede sorunları da beraberinde getirmiştir. Rusya'nın Çin'deki karışıklıklardan yararlanarak Mançurya'ya yerleşmek istemesi İngiltere ve Japonya'yı endişelendirmiştir. Rusya'nın bölgedeki işgalci konumunu devam ettirmesi üzerine Japonya Şubat 1904'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir. 1904–1905 Rus-Japon Savaşı sonrasında Japonlar Rusları hezimete uğratmıştır. Bu savaş sadece bir imparatorluk ve bölge gücünün karşı karşıya gelmesi değil, aynı zamanda Britanya'nın desteklediği Batılılaşma sürecini tamamlamaya çalışan Japonya'nın da ilk sınavı olarak görülebilir. Rusya'nın 1905'te Japonlara yenilmesi, Rusya'yı tekrar Avrupa siyasetine yöneltmiştir. Fakat bu savaşın en önemli sonucu, Rusya'da 1905 Devrimi'ni ortaya çıkmasıdır.³²⁴ Ayrıca bu savaş sonrasında, Japonlar Mançurya'nın kaynaklarına el koymuş ve uluslararası alanda bir güç olarak kendilerini göstermişlerdir. Japonya'nın yanı sıra Çin İmparatorluğu'nu bu başlıkta ele almamızın nedeni, ülkede var olan ideolojik kamplaşma ve yarattığı milliyetçi-komünist çekişmenin Çin aleyhine bölgesel sonuçlar doğurmasıdır. Bu açıdan Çin, Japonya'nın gölgesine kaldığı kısa süreli bir geçiş dönemi yaşamıştır.

Öte yandan Avrupa'da Habsburg İmparatorluğu'nda yaşanan sorunlar dual monarşi ilanı (Avusturya-Macaristan) ile tam olarak çözümlenmemiş sadece yavaşlatılmış bir problemler yumağı halini alırken, azınlıklar ve bağımsızlık hareketleri ülkede sorunları arttırmıştır. Rus İmparatorluğunda iktisadi, toplumsal ve siyasi sorunlar Romanov Hanedanlığına karşı büyük bir ayaklanmaya yol açmış ve ülkede yeni ideolojik akımların yarattığı bir karmaşa ortaya çıkarmıştır. Bir diğer büyük imparatorluk Osmanlı ise, toprakları üzerinde Avrupalı devletlerin giriştiği büyük sömürgecilik yarışıyla uğraşmaktaydı.

ABD ise 1823 yılında ilan ettiği Monroe Doktrini kapsamında kendine çizdiği sınırlar içerisinde hegemonik ve emperyal yayılımına devam etmekteydi. ABD o dönem için küresel bir savaşın parçası olmaktan uzaktı. Büyük güç statüsüne erişmiş olan İngiltere ve Fransa ise modern imparatorluk dönemine uyum sağlamıştı.

³²⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 94.

Sonuçta 1890 sonrası tüm bu imparatorluklar, güçlerini I. Dünya Savaşı ile sinayacakları bir sürece girdiler.

Esasında yeni sistem içerisinde devletler ve imparatorlukların savaşlardan çekindikleri gerçeği ortadadır. Çünkü devletler artan teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde sürekli olarak kendilerini koruma ihtiyacı ile yeni ittifak arayışlarına yönelmişlerdir. Özellikle XIX. yüzyıl sonlarında kitlesel savaşların yıkımına karşı hukuki koruma arayışları söz konusudur. Bu açıdan 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları savaşın çıkmasını engellemeye dönük önemli bir girişimdir. Bu bağlamda anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası bir pratik olarak savaş daha az kabul edilebilir bir araç olmakla birlikte uygulamada gerçek çok farklıdır. Nitekim devam eden süreç karşımıza dünya savaşlarını çıkarmıştır.

Devletler ve imparatorluklar, 1914 yılı öncesinde patlamaya hazır bir bombayı bekler gibi sürekli olarak küçük çaplı çatışmalar içindeydiler. 1914 yılında Bosna'da Avusturya-Macaristan Arşidüküne gerçekleştirilen suikast ile dünya bir anda kendini hızlı bir savaş sürecinde bulmuştur. 28 Haziran'da yaşanan suikastın ardından bir anda imparatorlukların birbirine savaş ilan ettiği bir sürece girmiştir. Almanya'nın desteğini sağlayan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 28 Temmuz'da Sırbistan ile savaşa başlamıştır. 31 Temmuz 1914'te Rusya İmparatorluğu seferberlik ilân etmiş, akabinde Almanya, 1 Ağustos'ta, Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etmiştir. 4 Ağustos'ta İngiltere, Almanya'ya savaş ilân etmiş ve son olarak 6 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Rusya'ya savaş ilân etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da 30 Ekim'de savaşa İttifak Grubu içinde (Almanya ve Avusturya-Macaristan) dâhil olmuş, imparatorluk olma çabasındaki İtalya ise çıkar odaklı hareket etmiş ve İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya) ile yaptığı gizli, anlaşmayla gruba dâhil olmuştur. İttifak ve İtilaf Devletleri biçiminde ayrışan ve karşı karşıya gelen bu imparatorluklar arasında dört yıl süren bu savaşta küresel bir faciaya yol açmışlardır.

1918 yılında savaş, ABD Başkanı Wilson 'un 14 İlkesine atıf ile sona ermiştir. Ancak Avrupa'nın yaşlı imparatorlukları bu yeni emperyal gücün sistem

kurucu ilkelerine tam anlamı ile uymayacaktır. Bu nedenle de tam bu noktada II. Dünya Savaşının tohumları ekilmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası kurulan ve “*ilk uluslararası örgüt denemesi*”³²⁵ olan MC imparatorluklar açısından yeni bir değişim ya da sınırlılık daha doğurmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan Versailles düzeni korunma adına imparatorluklar sistem içerisinde müeyyideleri uygulayacak bir üst otorite denetimine yönelmişlerdir. MC içerisinde her devletin egemen eşit olarak görülmesi tam anlamı ile imparatorlukların kurucu ve var oluş fikirleri ile çelişmekteydi. Ancak oluşmakta olan yeni büyük güç sisteminin en önemli parçalarından biri olacak BM’nin ilk aşaması olan MC ile sistemde imparatorlukların, tüm bu gelişmeleri içselleştirebilen örnekleri büyük güce dönüşecektir.

Savaş sonrasında modern imparatorluğu geçiş sürecini ve sanayileşmesini sağlayamayan Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu son bulmuştur. Ancak bu üç imparatorluktan, Rus İmparatorluğu³²⁶ 1917 yılında Ekim Devrimi ile birlikte, SSCB olarak farklı bir ideoloji ile büyük güce dönüşmüştür. Asıl sorun yıkılan ve sonlanan imparatorlukların yanı sıra küresel sistemde kendine yer edinmeye çalışan Almanya’nın, Versailles Antlaşmasıyla, Fransızlara karşı olan üstünlüğünü ve imparatorluk kurma mücadelesini kaybetmesidir. Kısacası geleneksel imparatorlukların kara ve karma tip örnekleri bu savaş sonunda sona ermiştir. Bu imparatorlukların sonlanması ile uluslararası alanda pek çok yeni ulus-devlet ve manda-himaye altındaki ülkeler ortaya çıkmıştır. Bu manda-himaye sistemini ağırlıklı olarak deniz imparatorlukları bir süre daha yöneterek varlıklarını sürdürecektir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler de bu deniz imparatorluklarına son verecektir.

³²⁵ Mehmet Emin Çağırın, , **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s. 20.

³²⁶ Rus imparatorluğunun bu sürece geçişi sağlayamamasında en önemli neden şüphesiz iç reform sürecini ve toplumsal yapının dönüşümünü sağlayamamış oluşudur. Rus İmparatorluğu uluslararası alanda çıktığı yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar uzanan dönemde Avrupa imparatorlukları arasında yer edinmiştir. Ancak ülkede var olan feodal sistem, kapitalizm ve sanayileşmenin ilerlemesinde ne büyük engellerden biri olmuştur (Haz. V. Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi: Birinci Cilt**, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2009, s.160).

Karma ve kara tipi imparatorlukların son bulmalarının dört nedeni söz konusudur. İlki, bu imparatorlukların aşırı yayılmalarıdır. Aşırı genişleme nedeniyle oluşan merkezi zayıflama, çevrenin merkezden bağımsız hareket etmesine yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı bu açıdan dikkat çekici bir örnektir. İkinci olarak, modern dünyanın ve gelişen sistemin doğasını anlama ve merkezi iktidarı güçlendirme adına girişilen reform çalışmalarının yetersizliğidir. Burada olumlu tek örnek Japonya'da Meiji Restorasyonlarıdır. Üçüncü olarak, milliyetçiliğin yarattığı kimlik tanımları ile çok etnikli imparatorluklarda yaşanan bağımsızlık hareketleridir. Örneğin XIX. yüzyılda Habsburg İmparatorluğu'nun Macar milliyetçiliğini bastırma adına dual monarşiyi ilan etmesi sonuçsuz kalmıştır. Son olarak ise tüm bunların birleşimi olan emperyalizm ve sömürge arayışında yaşanan başarısızlık yer almaktadır. Geleneksel karma ve kara tipi imparatorlukların iç isyanlar ve iktisadi sorunlar ile boğuşması onların, modern imparatorluklar tarafından sömürge haline getirilmesine yol açmıştır. Tüm bunların sonucunda karma ve kara tip imparatorluklar, sistemden ulus-devletlere ayrılmak sureti ile çıkmıştır. Sadece Rus İmparatorluğu 1917 yılı sonrasında yaşadığı iktisadi, siyasi ve toplumsal değişimler sonucunda büyük güç olarak sistemde yoluna devam edebilmiştir.

B. II. Dünya Savaşı: Başarısız İmparatorluk Girişimleri

MC örneği barışın uzun soluklu olması ve anarşik düzen içerisinde savaflara son verme maksadıyla oluşturulmuştur. Ancak MC üyeliklerinin hepsi barışın uygulanması noktasında şartları aynı şekilde yerine getirmemiştir. Japonlar, modernleşme ve sanayileşme adımları ile emperyalist dünyaya hızla entegre olmaya çalışırken; Almanya, ağır Versailles Anlaşması sonrasında tamirat borçlarıyla ve en önemli sanayi bölgelerinde Fransız işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Almanya yaklaşık 50 yıl önce Fransız İmparatorluğu'nun politik gücünün merkezi olan Versailles Sarayı'nın Aynalı odasında Fransızlara imzalattığı barış anlaşmasını, bu kez kendisi imzalamak zorunda kalmıştır. Bu duruma İtalya'nın da tatminsiz I. Dünya Savaşı deneyimi eklenince, bu devletler açısından sistem içerisinde yeni

emperyal güç olma, yani yeniden imparatorluk girişimlerinde bulunmaları söz konusu olmuştur.

Öte yandan bu dönemde ideolojiler devletlerin dış politikalarına açıkça sirayet etmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda milliyetçi ideolojinin gücü devletlere eklemelendikçe, sömürgeci dönemin ırk hiyerarşileri kuran yaklaşımları biyolojik ırkçılık temelinde özellikle Almanya tarafından sıkça başvurulmuş bir emperyal yayılım gerekçesi haline almıştır. Bu durum İtalya örneğinde de faşizm ile kendini gösterecektir. Böylece Almanya yeni bir “hayat sahası” (*lebensraum*) kurma hedefiyle hareket ederken, İtalya Roma’nın görkemli imparatorluğunu diriltme adına irredantizm hedefiyle harekete geçecektir.

Almanya’nın her iki dünya savaşındaki rolü şüphesiz belirleyici olmuştur. Kutsal Roma İmparatorluğunun tarihsel ağırlığının dışında, küresel sisteme en büyük etkiyi I. ve II. Dünya Savaşları ile modern dönemde Almanya’nın gerçekleştirdiğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü Almanların Reich’ı, İngiliz ya da Fransız deniz imparatorlukları ya da Roma’nın kara imparatorluğu çizgisinde politikalarına devam etmemiştir.³²⁷ Almanya, ideolojik bir kimlik yaratarak Hitler döneminde nasyonal sosyalizm fikri ile büyük güç olma hedefine yönelmiştir.

Savaşın en önemli sonuçlarından biri, imparatorluk hırsı ile hareket eden revizyonist devletlerin yanı sıra imparatorlukların hatalı politikalarıdır. İngilizlerin yatıştırma politikası bu açıdan dikkat çekicidir. Tıpkı daha önce bahsettiğimiz gibi, İngiltere’nin I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya’nın emperyal yayılım hedeflerini tam anlamamış olması gibi, Chamberlain de Almanya’ya karşı takip ettiği yatıştırma politikası ile hata yapmıştır. Almanya’nın Südet bölgesini işgali sonrasında imzalanan Münih Anlaşması bunun en uç noktasını oluşturmuştur. Dolayısıyla Almanlar açısından teritoryal genişleme hedefi zaten II. Wilhelm döneminde başlatılmış bir politikaydı. Hitler döneminde Alman *hayat sahası*nın yaratılması için en temel hedef yine yayılmaydı. Nitekim Avusturya’nın ilhakı ile Almanya, bu yayılmanın devam edeceğini açıkça ortaya koymuştur.

³²⁷ Lieven, s. 8.

Japonya'ya baktığımızda 1905'te Ruslara karşı kazandıkları galibiyetten sonra Japonların bölgede yayılmaya başladıkları görülmektedir. Ayrıca Japonlar 1905 sonrasında İmparatorluk Savunma Planı kapsamında Rusya'yı başlıca tehdit olarak belirlemişlerdir. Aynı zamanda Japonlar için ABD de bir diğer dikkat edilmesi gereken ülke olmuştur. Çünkü ABD'nin göç ve gümrük siyaseti, Japonya açısından sorun yaratmaktaydı. Bu nedenle de Japonya ekonomik buhran döneminde Batılı devletlere pazarlarını kapatmıştır. 1931 yılında ise Japon ordusu, Tokyo'daki iktidardan bağımsız olarak Mançurya'yı işgal etmiştir.³²⁸ Bu olaydan sonra Japon militarizmi ve milliyetçiliği ülkede hızla güçlenmeye başlamıştır. Japonya, Haziran 1940'ta Fransız Hindini'nin kuzeyini işgalinin ardından, Eylül'de Almanya ve İtalya ile on yıllık bir askeri-ekonomik iş birliği anlaşması imzalamıştır. Dünya yavaş yavaş yeniden savaşa giden süreçte iki kutba ayrılırken Japonlar daha ilk aşamada taraflarını belli etmiştir.³²⁹

Öte yandan 1935 yılında İtalya Habeşistan'ı işgal etmiştir. Mussolini'nin Habeşistan işgali aslında I. Dünya Savaşı'ndan önce uygulanmaya başlanan sömürgeci genişleme politikasının sonucudur. O da tıpkı Almanya ve Japonya gibi kendine imparatorluk kurma adına Afrika'da genişlemekte idi. Japonların Mançurya'yı işgal etmesine karşı durmayan MC, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonrasında güçlü bir yaptırım mekanizmasına sahip değildir. En ilginç nokta ise Habeşistan, cemiyetin üyesi olmasına karşın Büyük Britanya tarafından "uluslararası toplumun tam üyesi olamayacak kadar barbar" savı ile işgalin meşru görüleceği bir zemine itilmiştir.³³⁰ Son nokta Almanya'nın Avusturya'yı İlhakı (*Anschluss*) ile MC ciddi bir darbe almıştır. Yayılımcı Hitler Almanya'sı, Japonya ve İtalya ile yeni toprak kazanımlarına yönelirken MC üyeliği şartlarını ihlal etmiş, ancak yaptırımların caydırıcı olmaması üzerine süreç barışın farklı kanallarla koruma altına alınmaya çalışıldığı Locarno, Briand Kellogg gibi anlaşmalara da darbe vurmuştur. Böylece I. Dünya Savaşının sonunda oluşturulan Versailles Düzeni sona ermiştir.

³²⁸ Japonların bu bölgeye yönelmesinin ana nedeni bölgenin pek çok yerlatı ve tarımsal zenginliğe sahip olmasıdır. Bunlar arasında, tarımda soya fasulyesi, soya yağı, kerestecilik ve maden kömürü öne çıkmaktadır. Japonya da bu temel ürünlerin başlıca alıcısıdır. Bu açıdan Japonya daha ilk güçlenmeye başladığı andan itibaren gözünü bu bölgeye çevirmiş ve ilk fırsatta da işgal etmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Tarihi**, s. 231).

³²⁹ Parker, s. 388-389.

³³⁰ Kissenger, **Diplomasi**, s. 413.

Baştan zayıflıkları bulunan bu sistem, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle yeniden bozulmuştur.

Yine Pasifik'te Japonya'nın Hindîçini'ne olan ilgisi sadece kuzey ile sınırlı kalmamış, Temmuz 1941'de Hindîçini'nin güney eyaletlerini de ele geçirmiştir. Japonların bölgede gerçekleştirdikleri en büyük olay Pearl Harbor baskını ile ABD'yi vurmasıdır. Pearl Harbor'a yapılan ani baskın aslında Asya bölgesinde sömürgeci devletlere karşı gerçekleştirilen tek eylem olmamıştır. Yine 1941 yılında İngilizler, Malezya'da iki ana savaş gemisi, Şubat 1942'de Singapur'da 130 bin askeri kaybetmiştir. Aynı yılın mart ayında ise Hollandalılar, Endonezya'yı yitirmişlerdir.³³¹

Başta Hitler Almanya'sı olmak üzere Mihver Devletlerin³³² saldırgan tutumlarına ve yayılmacı politikasına karşı sürdürülen savaşta, yıpranan Büyük Britanya İmparatorluğunun yanı sıra, farklı ideolojik kutuplarda yer alan büyük güçler ABD ve SSCB birlikte hareket etmiştir. 1940 yılında tarihte diğer hiçbir liderin Avrupa'da ulaşamadığı kadar büyük bir alanı (Polonya, Slovakya, Norveç, Danimarka, Benelüks devletleri ve Fransa) doğrudan ele geçirmiş olan Hitler nerede ise III. Reich'ı güçlü bir imparatorluk haline getirecekti. Ancak en büyük hatası 1941 yılında SSCB'ye saldırmak olmuş ve sahip olabileceği imparatorluk elinden kayıp gitmiştir. *Barbarossa Harekâtı* ile Hitler Almanya'sı sadece iki cephede büyük güçler ile savaşa girmek zorunda kalmamış, aynı zamanda kendisinden nüfus olarak üç kat, toprak olarak dokuz kat büyük bir sanayi gücü olan SSCB ile karşı karşıya kalmıştır.³³³ Tıpkı Almanya gibi İtalya ve Japonya'nın imparatorluk kurma girişimleri, sistemde dönüşümlerini tamamlamış olan imparatorluklar karşısında hızlı bir ilerleme ve ani çöküşün örneği olmuştur. Böylece son imparatorluk olma girişimleri de bu devletler nezdinde başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Ancak bu başarısız girişimlerin yanı sıra karşı taraftan da kazananların olduğunu söylemek zor olacaktır. Özellikle Avrupalı imparatorlukları her anlamda savaş

³³¹ Parker, s. 390.

³³² Başını Almanya, İtalya ve Japonya'nın çektiği II. Dünya Savaşı esnasında müttefik devletler karşında yer alan ve savaş sonunda yenilgiye uğrayan devletler.

³³³ Lee, *Cilt II*, s. 302-303.

sonrasında büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmışlardır. İlk olarak, Brzezinski'nin ifade ettiği gibi “*dünya siyasetindeki Avrupa devri*” sona ermiştir.³³⁴ Yaşanan bu küresel savaş sonrasında sistemde yeni bir imparatorluk tanımı ve güçleri ortaya çıkmıştır. İkinci olarak ise Avrupa devletleri ile bağlantılı olarak, sömürge topraklarında milliyetçi ayaklanmaların başlaması önemli bir gelişme olmuştur. Avrupalı imparatorluklar açısından şok bağımsızlıklar süreci olarak adlandırabileceğimiz bir dönem başlamıştır. Öte yandan SSCB Doğu Avrupa'yı güvenlik bölgesi hâline getirirken, Asya'da da Japon İmparatorluğu'nun mağlubiyeti sonrası yaşanan güç boşluğu Çin'in ve komünist ideolojik yaklaşımların öne çıktığı bir süreç oluşturmuştur. Böylece başta ÇHC olmak üzere, bölgede Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam'da komünistler iktidara gelmiştir.³³⁵

C. Sömürgelerin Bağımsızlık Süreci: Deniz İmparatorluklarının Sonu

Modern dönemde geleneksel imparatorlukların kazandığı en önemli özellikler sömürgecilik ve emperyalizm olmuştur. Modernleşme başlığında gördüğümüz gibi bu emperyal güçler modernleşmeyen bölgeleri kontrol altına almışlardır. XX. yüzyıl başlarında imparatorlukların genel mantığı, koloni sayısı ve yüz ölçümü ile birlikte sömürge nüfusuna bağlı bir güç alanı yaratmak olmuştur. Merkezi güçlendiren de bu sömürgelerden taşınan artı-değerlerdir.

Bu başlıkta inceleyeceğimiz temel konu aslında I.ve II. Dünya Savaşlarında imparatorluklarının sona erdiğini tam anlamı ile içselleştiremeyen geleneksel dünya imparatorluklarının durumu olacaktır. Bu örnekler daha önce belirttiğimiz sömürgecilik yarışına I. Sömürge Dalgası ile başladıkları için dünyanın farklı bölgelerinde pek çok pazara sahipti. Bu açıdan son geleneksel imparatorluk örnekleri olarak deniz imparatorluklarının da üstünlüğü resmi anlamda sömürge karşıtı bağımsızlık süreçleri ile sona erecektir. Ayrıca bu dönem ile birlikte bildiğimiz geleneksel ve modern imparatorluklar dünyası da sona erecektir. Her ne kadar Motyl

³³⁴ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü Ve Bunun Jeostratejik Gerekliklikleri**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap, 2005, s. 20.

³³⁵ Roskin ve Berry, s. 33.

geleneksel emperyalizmin yarattığı fırsatların azalması ve caydırıcı etkenlerin artması ile imparatorlukların gelecekte doğmasının önünün alındığını³³⁶ ifade etse de esasında bu, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz gibi imparatorlukların sistemde yeni bir yaratımla yola devam etmelerinin önünü açacaktır.

ABD bağımsızlığı ile Amerika Kıtası'nda başlayan bağımsızlık hareketleri, (özellikle Simon Bolivarın etkisi) Güney Amerika'da bulunan Portekiz ve İspanyol sömürgelerinin 1820'lerde bağımsızlıklarına kavuşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Amerikan Bağımsızlığı ardından 1789 Fransız Devrimi ile milliyetçilik ideolojik olarak sistemi ve imparatorlukları değiştirmekle kalmamış, sömürgelerde de halkların kimliklerini yeniden oluşturmaları sağlamıştır. Bu noktada Batı'nın milliyetçilik silahı, sömürgeler tarafından kendisine döndürülmüştür.

Öte yandan daha önce değindiğimiz gibi, ilk örneğini Amerikan Kıtasında gördüğümüz bu olgu II. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte küresel ölçekli bir sömürge karşıtı hareketlenme olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Böylece 1945 sonrasında dünya siyaseti hızlı bir şekilde parçalanmıştır. O yıl 51 devlet BM üyesi olurken, 1964 yılında üye sayısı 104'e, 1978'de üye sayısı 150'nin üzerine çıkmıştır.³³⁷ Bu durum daha ilk aşamada geleneksel ve modern imparatorlukların çözülme süreçlerinin bir tetikleyicisi olmuştur.

1945 yılı sonrasında savaştan çıkan Avrupa devletlerinin çoğu zaten imparatorluk olma gücünü yitirmiştir. Bu devletler toparlanma ve yeniden inşa çabalarına girmiş ve Avrupa bütün enerjisini sömürgelerden uzaklaştırmaya başlamıştır. Ancak sömürgelere bağımsızlık verilmesi fikrine karşı çıkan pek çok Avrupalı lider vardı. Bunlardan biri İngiltere Başbakanı Winston Churchill'di. Churchill'in meşhur ifadesi ile “*Ben, İmparatorluğun feshine başkanlık etmek için başbakan olmadım*” açıklaması zaten bunu ortaya koymaktaydı. İmparatorluk, İngiltere'nin gücünün bir göstergesi idi, dolayısıyla Churchill gibi pek çok kişi bu fikri aşırı milliyetçilik (*jingoizm*) derecesinde savunmaktaydı. ABD Başkanı

³³⁶ Aleksander J. Motyl, “İmparatorluğu Düşünmek”, (Ed.) Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **İmparatorluk Sonrası: Çok Etnili Topluluklar ve Ulus İnşası (Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları, 2012, s. 43.

³³⁷ Alexandre Defay, **Jeopolitik**, Çev. İsmail Yergüz, Ankara: Dost Yayınları, 2005, s. 57.

Roosevelt Yalta Konferansında, eski sömürgelerin BM bünyesinde bir tür manda olmalarını önermiş, ancak Churchill buna da karşı çıkmıştır: “kırk, elli devlet İngiltere’nin geleceğini belirleyemez”.

Öte yandan bir diğer imparatorluk Fransa’nın sömürgeleri ile olan ilişkileri de dikkat çekicidir. De Gaulle Fransa’sı, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması konusunda ilk başta net bir tutum ortaya koyamamıştır. Özellikle Cezayir, hala Fransa’nın büyük bir parçası olarak görülmekte ve “Fransız Cezayir” söylemleri öne çıkmaktaydı.³³⁸ Merkez- çevre uzaklığı düşünüldüğünde İngilizlerin kolonilerde yaşanan sürece, Fransızlar (özellikle Cezayir örneği) kadar dâhil olmadıkları görülür. Britanya İmparatorluğu’nun sömürgelerini sona erdirmesinde beyaz yerleşimcilerin varlığı, radikal (komünizm yanlısı) ideolojiler ve bölgenin merkez için önemi rol oynamıştır. Bu açıdan diğer örneklerle nazaran Britanya İmparatorluğunun parçalanması daha az şiddetle olmuştur.³³⁹

Fransa ve Hollanda gibi pek çok Avrupa ülkesi, Japonya örneği başta olmak üzere, Asya-Pasifikte ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerine karşı duramamış ve Asya-Pasifik bölgesinde sömürge faaliyetleri de son bulmaya başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı’nı izleyen on yıl içerisinde pek çok sömürge bağımsızlığını kazanmıştır. Endonezya ve Filipinler 1940’ların başında, Hindistan, Pakistan ve Burma 1947’de bağımsız olmuştur. Orta Doğu’da Mısır (1922), Irak (1932), Ürdün (1946), Suriye (1946) ve Lübnan (1943) da bağımsızlıklarını kazanmış, ancak Kuzey Afrika’daki ülkelerin çoğu ise ancak 1960’lerin sonlarında bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Özellikle Afrika’da liberal anayasacılık ve sosyalizm, otoriter eğilimler taşıyan milliyetçilikler karşı karşıya gelmiştir.³⁴⁰

II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik, büyük oranda sona ermiştir. Ancak sona ermeyen en önemli şey imparatorlukların sömürü politikalarını farklı şekilde devam ettirmesi olmuştur. Sömürüyle birlikte bu yeni devletler, eski imparatorluklar tarafından dayatılan modernleşme sürecinin en aşırı örneklerini ortaya çıkarmıştır.

³³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferro, s. 379- 392.

³³⁹ Howe, s. 105.

³⁴⁰ Nicholas Doumanis, “Osmanlı İmparatorluğu: Esnek Bir Devlet Yönetimi”, (Ed.) Robert Aldrich, **Emperyal Çağ**, Çev. Nurettin Ehüseyini, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2008, s. 20, 21

Bu sürecin temelinde aslında modernleşmenin dayattığı zorunluluklar yer almaktadır. Bağımsızlığını yeni kazanan, eski sömürge devletlerindeki merkezi sistem sömürgeci güçlerin doğrudan ya da dolaylı uygulamalarına maruz kalmıştır. Bu dönemde toplumun merkezi kurumlarına odaklanan sömürgeci güçler, siyasi alanda üniter yönetim modellerini sahip oldukları eski sömürge ülkelerinde kurmaya çalışmıştır. Yeni bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler ise, gelişmiş ülke olma hedefleri için Batılılaşmayı bir ihtiyaç olarak algılamış ve bu durum, Wallerstein gibi düşünürlerin de öne sürdüğü kapitalist dünya-sisteminin kurulmasının temel bir parçasını oluşturmuştur. Böylece bu ülkelerde düzen yeniden emperyal yayılma hareketi askeri işgal, ekonomik sömürü odaklı ilerlemeye başlamıştır. Yeni sömürge mantığı ile bu ülkelerde piyasa ekonomisinin önünü açacak şekilde bu ülkelerde adımlar atılması sağlanmıştır.³⁴¹ Eş zamanlı olarak imparatorlukların geride bıraktıkları ya da bırakmadıkları sistemler de önemlidir. Bu devletler ile bağımlılık ilişkisi geçmişten farklı olarak sürdürülmekle birlikte bağımsızlık kazanan ülkelerde iki durum ortaya çıkmıştır: sisteme entegre olabilen başarılı örnekler (ki çok azdır en önemlisi Güney Afrika olarak düşünülebilir) ve başarısız devletler Özellikle Britanya sonrası dönem en önemli örnektir. Çünkü diğer imparatorlukların aksine, daha öncede değindiğimiz gibi, Britanya sömürgelerini bırakırken daha ılımlı bir politika takip etmiştir. Bunun sonucunda Britanya imparatorluğunun gücü sona erdiğinde kurmuş olduğu siyasi sistemler büyük oranda o ülkelerde sağlam kalmıştır. Fransa örneğinde ise Cezayir'in neredeyse tüm siyasi kurumları paramparça olmuştur.³⁴²

Öte yandan bu yeni devletlerin iktisadi rekabet eksiklikleri onları bağımlı oldukları bir sistemin parçası haline getirerek “*imparatorluksuz bir emperyalizm*”in uygulama alanını yaratmıştır.³⁴³ Bu nedenle XX. yüzyıl dünyasında sistem artık farklı aktör ve etmenler ile daha sık bir etkileşim alanı sağladığı için, sömürgeler bağımsız olsalar da eski sömürgeci devletlerine bağımlı kalmışlardır. Büyük güçlerin farklı ticari aktörlerle, yeni bağımsızlığını kazanan bu ülkelerde varlığını devam ettirmesi iktisadi açıdan önem taşımaktadır. Öte yandan yeni bağımsızlık kazanan bu

³⁴¹ Eisenstadt, s.148.

³⁴² Howe, s. 106.

³⁴³ Alexandre Defay, **Jeopolitik**, Çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Yayınları, 2005, s.56-59.

ülkelerde yaşanan siyasi krizler iç çatışmalara ve dolayısıyla da büyük güçlerin bölgede var olan çıkarlarına zarar veren sonuçlara da yol açmaktaydı. ³⁴⁴

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da milliyetçi ayaklanmaların ve sömürge karşıtlarının tek örnek coğrafyasının Afrika olmadığıdır. Uzak Doğu bölgesine Vietnam bu dönemde en dikkat çekici örneklerden biri olarak görülebilir. Yabancı sömürgeci Fransızları yenen Vietnamlılar, bölgede ABD'nin Fransa sonrası benzer politikalar takip etmesi üzerine, bu kez yeni sömürgeciler olarak ABD'yi görmüştür. ABD açısından travma yaratacak olan Vietnam Savaşı da bu şekilde başlamıştır. Eski sömürgeci kalan bir güç boşluğu mantığı ve özellikle Soğuk Savaş'ın ideolojik kutuplaşması da düşünüldüğünde, ABD çevreleme politikasının bir gereği olarak bu adımı atmış olsa da sonucunda kendi çıkarları zarar görmüştür.

Sömürgeciliğin sona erdirilmesi noktasında Avrupalı devletlerin birbirlerine karşı tutumlarında da değişim yaşanmıştır. Burada özellikle BM'nin rolü dikkat çekicidir. Hollanda, BM ve uluslararası kamuoyunun yakından izlediği ve eleştirdiği örneklerden biridir. Hollanda, bir anlamda küresel trend haline gelen sömürge karşıtı hareket dalgası içerisinde, sömürgeci zihniyetini ısrarla devam ettirmeye çalışan eski imparatorluk tablosu çizmiştir. Bu durum geleneksel imparatorluk sistemi içerisinde çok fazla anlam ifade etmeyebilirdi; ancak imparatorluk sisteminin değişimi ve yeni sistemde pek çok geleneksel imparatorluğun yok olması gerçeği yeni bir tasavvur ortaya çıkarmıştır. Hollanda'nın 1970'lere gelindiğinde Surinam'daki etkisini hala devam ettirmesi, onun dünyanın geri kalanı tarafından kınanması ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde itibar kaybetmesine yol açmıştır.³⁴⁵

³⁴⁴ Belçika örneği bu açıdan dikkat çekicidir. Belçikalılar, Kongo'yu bağımsızlığı sonrasında da yönetmeye devam etmişlerdir. 1960 yılında ülkede merkezi iktidar ortadan kalkmış ve çatışma dönemi başlamıştır. Kara Afrika'sında İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerine bağımsızlıkların vermesinin ardından bölgede hızla bir kargaşa başlamıştı. Kongo'da yaşananlar da bunu örneği olmuş ve Belçikalı subaylara karşı güçlü şiddet uygulanmaya başlamıştır. Çatışmalar bununla da sınırlı kalmamış ideolojik olarak farklılıklar devreye girmiştir. Kasavubu hükümeti Marksist başbakanı Patrice Lumumba arasında yaşanan silahlı çatışma, Katanga'nın Motse Tshombe'nin liderliğinde bağımsız bir devlet olarak Kongo'dan ayrılmasıyla sürmüştür. (Ferro, s. 548-550) Kongo örneği Afrika'da yaşanan sürece ilişkin çatışmaların ve farklılıkların yol açtığı şiddet olaylarından sadece biridir.

³⁴⁵ Esther Captain ve Guno Jones, "Hollanda: Emperyal Emellerin Peşinde Küçük Bir Ülke", (Ed.) Robert Aldrich, **Emperyal Çağ**, Çev. Nurettin Ehüseyini, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2008, s.110,111.

Sömürgelerin tasfiyesi aynı zamanda Avrupa’da doğan milliyetçi düşüncenin Asya ve Afrika’da milli özgürlük duygularının uyanmasının öyküsüdür. Avrasya ve Afrika’daki liderlerin sömürü karşıtı söylemleri ile sosyalizmin farklı şekillerinin bu bölgelerde kendine taraftar bulması ile sistemde ideolojik değişimlerin milliyetçi yansımaları öne çıkmıştır. Hindistan’da Ghandi ve Nehru ılımlı sosyalizm algısını savunurken, Çin’de Mao, Küba’da Castro radikal Marksizm’i öne çıkarmışlardır. En önemli nokta ise Batı ile olan bağımlılık ve ilişkilerin varlığına karşın bu devletlerin Batılı fikir ve kültürün yeniden uygulanmasından ziyade bunları yok sayma istekleri olmuştur.³⁴⁶

Bu gibi durumların uluslararası alandaki yansımaları ise özellikle örgütlerin dil politikalarında görülebilir. Özellikle 1950’li yıllardan sonra uluslararası sisteme pek çok yeni aktör katılmıştır. Günümüzde dilin kullanımı bunun önemli bir göstergesidir. BM’nin yaklaşık 193 üyesi bulunmasına karşın birliğin resmi dilleri tarih boyunca öne çıkan imparatorlukların ve günümüzde etki ve nüfuslarına bağlı gücü nispetinde öne çıkan yeni imparatorlukların dilleridir. BM Anlaşması kapsamında yer alan resmi diller; Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolcadır. Daha sonra Arapça da Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve Ekonomik ve Sosyal Konsey’in resmi dili olarak eklenmiştir İspanyolcanın ve Arapçanın kullanım alanlarının yaygınlığına karşılık diğer diller zaten BM’nin 5 daimî üyesinin dilleridir. Bu durum iki sonucun yansıması olarak görülebilir. İlki küresel dil olarak İngilizce zaten önde olan bir dil iken, sömürge dönemlerinin de bir mirası olarak kendine İspanyolca da güçlü bir kullanım alanı yaratmıştır. Bu iki sömürge diline karşılık Rusça ve Çince her ne kadar BM dilleri olsalar da bunların yaygınlaşması Avrupa dilleri kadar kolay olmadığı için bu dillerin kullanımı da küresel güç yanı sıra ülke nüfuslarına bağlı olarak görülebilir. Dolayısıyla dil emperyalizmi olarak adlandırabileceğimiz bir durum sömürge sonrası sistemde devletlerin ilişkilerinde kendine yer bulan bir ayrıntı olarak varlığını sürdürmektedir.

Son noktada sömürgeciliğin dönüşümü toplumlar açısından ideolojik ve uluslararası aktörler açısından güç bağlamında farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

³⁴⁶ Ayrıntılı bilgi ve milliyetçilik türleri için bkz. Heywood, s. 219-223.

İdeolojik olarak, sömürgeci devletler bölgelerden uzaklaşmış; ancak Howe'un da belirttiği gibi yerkürenin geçmişte sömürgecilik altında olan bölgeleri için yeni terimler üretilmesinde gizli hale gelmiştir. Böylece bu bölgeler “kuzey-güney”, “üçüncü dünya ülkeleri” ya da “gelişmiş-gelişmekte olan” devlet tanımlarına gizlenmiştir.³⁴⁷ Öte yandan sistem içerisinde en uzun süre hayatta kalan geleneksel imparatorluklar olarak deniz imparatorluklarının gücü de bu dönemde büyük oranda sona ermiştir. Uluslararası sistem, bu evre ile birlikte imparatorluklardan değil, onun yerini alan büyük güçlerin kontrolüne girmeye başlamıştır. Büyük güçler olarak tanımlayacağımız devletler her ne kadar sistemde yeni gibi görülseler de esasen sistem içinde çok merkezli resmi imparatorluklar dünyasının sayısı azalmış versiyonunun devamıdır. Resmi olarak tarih boyunca sisteme dâhil olan imparatorluklar bu bölüm ile sona ermiştir. Ancak bundan sonra imparatorluklar kısa bir geçişin ardından yeniden güçlenecekleri bir sistem kuracaklardır.

³⁴⁷ Howe, s. 31- 33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'TAN KÜRESELLEŞME ÇAĞI'NA: BÜYÜK GÜÇLER'İN YENİ İMPARATORLUKLARA DÖNÜŞÜMÜ

I. ve II. dünya savaşları imparatorluk kurma arayışında olan güçlerin, dönemin büyük güçlerine karşı kendini kanıtlama çabası olarak görülebilir. Ancak sistem üzerinde gerçekleştirdikleri etki, dünyanın her anlamda dönüşümünde rol oynamıştır. Bu açıdan ontolojik etkileri XXI. yüzyılın dünyasında dahi hissedilen bir değişim yaratmıştır. İtalya, Almanya ve Japonya bu yüzyılın ilk yarısında imparatorluk arayışının ne kadar yıkıcı sonuçlar doğuracağını ispatlamışlardır. 1945 Nazi Almanya'sı, Mussolini İtalya'sı ve Hirohito Japonya'sının imparatorluk oluşturma başarısızlıklarını ortaya çıkarırken bir diğer yandan da Batı Avrupalı sömürge imparatorluklarının son bulacağı sömürgelerde bağımsızlık hareketlerinin başladığı bir döneme girilmiştir. Ayrıca bu dönemde MC'nin başarısızlığı bu uluslararası örgütün de yenilenmesini beraberinde getirmiştir. 1945'te kurulan BM ile MC de yapılan hatalar tekrarlanmamak üzere, her devletin katılımına açık bir örgüt olarak kurulmuştur. Böylece bir kez daha büyük güçler arasındaki dengelerin değişmemesi ve güçlerinin sınırlanması adına adım atılmıştır. Bu bölüm içerisinde de Geleneksel ve Modern imparatorlukların tamamen sonlanmasının ardından ortaya çıkan yeni sistem ve uluslararası alandaki aktörler ele alınacaktır. Nitekim süreç içinde dünyanın bir kez daha imparatorluklar dünyası sürecine girip girmediği de sorgulanmış olacaktır.

I. BÜYÜK GÜÇLER OLARAK İMPARATORLUKLAR

Her savaş sonrasında olduğu gibi 1945'ten sonra da uluslararası alanda yeni bir düzen oluşmuştur. İmparatorluklar yerine bu kez büyük güçler sistemde yerlerini almışlardır. Savaş dönemi müttefikleri Truman, Churchill ve Stalin 1945 yılında Potsdam'da gerçekleşen son zirvede Almanya'yı işgal bölgelerine ayırmışlardır. Bu adım Almanya'nın yarattığı karmaşanın, gelecekte yenilenmemesi adına bir adım olarak görülebileceği gibi, yeni düzenin mantığını da ortaya koymuştur. Büyük

güçlerin paylaşımları sistemi şekillendirecektir. Yalta Düzeni daha ilk başta sistemde öne çıkacak yeni güçlerin ideolojik hegemonyası ile şekillenmiştir. Alman İmparatorluk girişimi Kıta Avrupa'sında kaybolurken, Japonya'nın imparatorluk girişimi de Asya'da büyük bir boşluk yaratarak kendi içine dönmüştür. Ayrıca geleneksel dünyanın büyük Avrupa imparatorlukları büyük bir iktisadi ve sosyal krizle karşı karşıya kalmıştır. XIX. yüzyılın büyük imparatorluğu Britanya ise yerini eski sömürgesi ABD'ye bırakmıştır. Böylece tam anlamıyla geleneksel ve modern imparatorluklar çağı sona ermiştir.

Güç dönüşümlerini tam anlamı ile sağlayan ABD ve SSCB'nin iki kutuplu hegemonik sistemle yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem her ne kadar iki kutuplu sistem olarak adlandırılrsa da kimilerine göre 1990 yılına kadar Amerika'nın hegemon konumda olduğu bir sistem üzerine şekillenmiştir.³⁴⁸ Son noktada uluslararası alan keskin ideolojik kimliklerin şekillendiği büyük güçlerin alanı haline gelmiştir. Geleneksel dünyanın deniz, kara ve karma tip imparatorluklar büyük bir yıkım ile sona ermiş ve her biri pek çok ulus-devlete ayrılmıştır. Bunlar da yeni bağımsız devletler olarak sistemde orta ve küçük ölçekli güçler halini almıştır. Bu kapsamda bu dönemde, imparatorlukların uluslararası sistemde oynadıkları rolü oynayan büyük güçler üzerinde duracağız. Daha sonra da Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte küreselleşmenin yol açtığı dinamiklerin bu büyük güçler üzerinde nasıl ve neden yeni imparatorluk dönüşümlerini yarattığını ele alacağız.

A. İmparatorlukların Yeni Adı: Büyük Güçler

Braudel 'den Wallerstein'a kadar pek çok teorisyenin ele aldığı şekliyle, dünya sisteminin Batı merkezli oluşumu 1500 civarında keskin bir kırılmayla ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyıl sadece sermaye birikiminin değil “*durmaksızın*” devam edecek bir üretim motor gücünün oluşması açısından da önemlidir. XVI. yüzyılda farklı “*dünya sistemleri*” ve hatta “*üretim biçimleri*” arasında keskin bir kırılma yoktu; ancak bu dönemde “*sistem*” ve “*dünya sistemi*” mantığının oluşmaya

³⁴⁸ Immanuel Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, Çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul: BGST Yayınları, 2011.

başladığı görülür. Teorik olarak sistemin tanımlanması ya da kategorize edilmesindeki amaç uluslararası aktörlerin davranışlarının genel geçer noktalarını ortaya çıkarmaktır. Bu açıdan özellikle alanda var olan paradigmlar farklı bakış açıları ile sistemi okumaya odaklanmıştır. Tarih boyunca imparatorlukların yarattıkları farklı sistemler, günümüze kadar şekillenen uluslararası sistemin temellerini sağlamıştır. Westphalia Barışı sonucunda gerçek bir uluslararası sistem doğmuştur. Bu sistem temelinde devletler güçlerine göre adlandırılmaya başlamıştır. Bu çerçevede imparatorluklar, uluslararası alanda güçlü devlet örnekleri oldukları için uzmanlarca sistemin “büyük güçleri” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Büyük güç olarak adlandırılan imparatorlukların modern dönem içerisindeki dönüşümü geleneksel imparatorlukların doğasında bulunan askeri ve siyasi iktidar birleşimine jeopolitik ve iktisadi gücü de ekleyerek merkez-çevre iktidarını yeniden kurgulamıştır.³⁴⁹ Böylece ortaya çıkan bu yeni güç hiyerarşik üstünlük arayışını ve sistemin olması gereken doğasını daha en baştan ortaya koymuştur. Bu açıdan imparatorlukların oluşturduğu sistem her daim hiyerarşik bir yapıya sahip olmuştur.

Geçmişte imparatorluklar olarak okuduğumuz aktörler modern sistemin büyük güçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu başlığa kadar gerçekleştirmiş olduğumuz tüm okumalar imparatorlukların büyük güç evriminin bir kümülatif geçmişidir. Tıpkı geçmişte olduğu gibi, bugün de belirleyici kıstaslar birinci bölümde ele aldığımız sekiz başlık ekseninde şekillenmektedir. Ancak temelde büyük bir değişim yaşanmıştır. İmparatorluk, büyük güç olarak modern dönem içerisinde tanımlanan ancak artık jargon haline gelen sıfat şeklinde karşımıza çıkartır. Böylece imparatorluk yerine yeni kavram olarak büyük güç kullanımı pek çok akademisyen ve teorisyen tarafından kullanıma uygun görülmüştür.

Heywood’un tanımlaması ile büyük güçler; “*hiyerarşik bir devlet sisteminde, en güçlüler arasında yer aldığı düşünülen bir devlet*” tir.³⁵⁰ Bir devlet biçimi olarak ele alınan imparatorlukların özellikle kapitalizm ve modernleşme etkisi ile değişen sistem içerisindeki yeri ve gücü bugün farklı özellikler ile donatılmasına yol açmıştır.

³⁴⁹ Mann, **Vol III**, s. 17.

³⁵⁰ Heywood, **Siyaset**, s. 179.

Büyük güç dediğimiz kavramsallaştırmanın merkezindeki aktörleri Haas, davranışı mevcut bir güç dağılımını bozan veya olası bir tehlikeye karşı güç dengesi kurabilen sistemin baskın üyeleri olarak tanımlamaktadır.³⁵¹ Büyük güçler sisteme sadece güvenlik noktasında değil pek çok açıdan etki eden aktörler olarak Levy, Black, Modelski, Kennedy gibi, pek çok akademisyenin dikkatini çektiği büyük savaş yapabilme kapasitesine sahip güçlerdir. Dolayısıyla bu aktörler kendi kendine yeterli güce sahip varlıklardır. Uluslararası sistem içerisinde büyük güçler pek çok realist teorisyenin hemfikir olduğu şekilde Antik Yunan’da Thucydides’in Peloponnessos Savaşlarından bugüne değin var olmuşlardır.

“Büyük güç” kavramı ekseninde, Kennedy, XVI. yüzyıl itibari ile oluşan bir büyük güç sistemini son beş yüz yılın ürünü olarak görmüştür. Bunları “İspanya, Hollanda, Fransa, Britanya İmparatorluğu ve günümüzde de Birleşik Devletler gibi ülkeler” olarak örneklendirmiştir. Buna karşılık XVI. yüzyılda var olan diğer devletleri tanımlama adına “güç merkezleri” ifadesini kullanmıştır. Buna göre Ming Çin’i, Osmanlı, Rusya, Japonya ve Moğol imparatorlukları merkezi üst otoritelere sahip olmaları bakımından Avrupa’dan ayrılır. Çünkü bu merkezi otoriteler Kennedy’ye göre ilerleme arayışına engel politikalar takip etmiştir. Bu açıdan 500 yıllık tarihi incelemesinde Kennedy’nin temel aldığı kıstasın iktisadi büyüme hızı ile teknolojik ve yapısal atılımlar olduğu görülmektedir. Bu durum devletlerarasında zamanla kapasite ve askeri güç farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır.³⁵²

Kennedy’nin yaklaşımı “büyük güç”leri modern döneme özgü bir olgu olarak nitelenmesine yol açmıştır. Hâlbuki Moğollar, Ming Çin’i, Sasaniler ya da Partlar bunun örnekleridir. Bu imparatorlukların sistem içerisinde yarattığı etki ve değişim askeri güçleri ve iktisadi ağları ile birlikte düşünüldüğünde geleneksel dönemin pekâlâ büyük güçleridir. Bu noktada Levy, büyük güç çerçevesinin, uluslararası siyasetin realist paradigmasının temel varsayımlarını paylaşmakla birlikte, sistemdeki az sayıdaki lider aktöre açıkça odaklanmasına dikkat çeker. Uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde güçlü aktörlerin bir hiyerarşi oluşturduğu varsayımı içerisinde okunmaktadır. Bu açıdan geleneksel dünya içerisinde Antik Yunan ve

³⁵¹ Morton ve Starr, s. 53.

³⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz: Kennedy, s. 13-14.

Rönesans İtalya'sının uluslararası sisteminde hâkim kent devletler iken, modernleşme ile birlikte sistemin, 1500'den itibaren baskın aktörleri hanedan, ülkesel devletler ve milletler olmuştur.³⁵³ Kent-devletlerinin var olduğu dönemde dahi dünyanın farklı bölgelerinde farklı “büyük güç aktörler”i olarak imparatorlukların, kendi bölgelerinde bulunduklarını birinci bölümde incelemiştik. Dolayısıyla da beş yüz yıllık bir büyük güç yerine, büyük güç olarak imparatorlukların tarihin her döneminde var olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Büyük güçlerin yarattığı uzun döngü teorisi de büyük güçlerin rekabetlerini sistem içerisinde ele alarak, son beş yüzyılda gerçekleşen küresel savaş dönemlerinin uluslararası kural koyma ve kurumsal yapılanma gücüne işaret etmektedir. Uzun döngü teorisinde lider konumdaki büyük güçlerin, yükseliş ve düşüşlerini temel alırken, geçmişte her küresel savaşın bir noktada devletlerin hegemon konumunu muhafaza etmek için rakipsiz şekilde küresel sistemin kurallarını koymaya çalıştığı sistemleri anlamaya odaklanmaktadır. Bu hegemonun yarattığı hegemonik istikrar kuramı ise tek bir süper güç tarafından küresel hâkimiyet için hegemonyanın kurulduğu bir sistem ortaya koymaktadır. Büyük güçler hegemonik istikrar kuramı çerçevesinde kendi hegemonya arayışları için küresel statükoyu bozan ya da devam ettiren eylemler yapabilirler.³⁵⁴

Her ne kadar devletlerin güçlerine göre adlandırılması modern dönemin ürünü olsa da, esasında antik dönemden bu yana imparatorluklar istisna olarak kendi güçlerini sistemde hissettirmişlerdi. Bu açıdan tarih boyunca Moğollardan Osmanlı'ya, İspanya'dan ABD'ye kadar her bir imparatorluk/büyük güç kendi kuralları ile sistemde etkili olma girişimlerinde bulunmuştur. Bunun nedeni ise Mearsheimer'a göre büyük güçlerin, ne düşündüklerini ve nasıl hareket edebileceğini tam anlamıyla bilemeyeceğimiz için, “dünyayı olmasını istediğimiz gibi değil de olduğu gibi”³⁵⁵ görmemiz gerekliliğidir. Bu durum bize daha çok imparatorlukların yarattığı evrensellikleri göstermektedir. Çünkü bu durum imparatorluğun

³⁵³ Levy, **The Modern Great Power System**, s. 8.

³⁵⁴ Shannon L. Blanton ve Charles W. Kegley **World Politics: Trend and Transformation**, USA: Cengage Learning products, 2011, s. 66.

³⁵⁵ Mearshiemer, “Power and Fear...” s. 4.

hareketlerini meşrulaştırdığı alanların başındadır. Ancak modern dönem içinde büyük güçler ve ardından yeni imparatorlukların evrenselliklerinin üretiminde karşılıklı tedirginlikler ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan ABD'nin karşı karşıya bulunduğu önemli dış politika konularından biri, Çin'in hızlı ekonomik büyümesinin devam etmesi durumunda nasıl davranacağı sorusudur. Tam bu noktada da karşımıza benzer güçteki devletlerin birbirlerine karşı ellerindeki artı değerleri maksimize etme yarışı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan büyük güçleri incelerken dar anlamda iki noktaya odaklanabiliriz; (i) sahip oldukları yetenekler (çoğunlukla iktidarın kaynakları) ve (ii) verilen herhangi bir durumda taşıdıkları ve aslında gerçekleştirebilecekleri etki derecesi.³⁵⁶ Bunun somut örnekleri Soğuk Savaş dönemi içerisinde iki kutbun birbirine karşı takip ettikleri politikalarda görülmektedir.

Modern uluslararası ilişkilerin temel sorunu ya da farkı güçler arası mutluluğun olmamasıdır. İmparatorlukların sistem içerisinde birbirlerine karşı güçlerini tanımlayan ve sistematik bir analiz sunacak veriler sınırlıdır. Bu açıdan tarihsel karşılaştırmalarda imparatorlukların gücü noktasında temel odak savaşlar, beşerî güç, iktisadi güç gibi sayılabilen unsurları olmuştur. Ancak her güç değişimi sayısal verilerin karşılaştırması ile elde edilen sıcak savaş ile olmamaktadır. Öyle olsa idi Sovyetler Birliğinin büyük güç olarak sistemden savaşız ayrılması açıklanamazdı. Bu açıdan modern uluslararası ilişkilerin doğası geleneksel dünya algısının muğlak ve karmaşık bir halidir. Dolayısıyla bugün büyük güçler güç statüsünü sadece savaşlar sonucuna kaybetmemektedir. Sistemin yüklendiği pek çok yenilik sonucunda bu gerçekleşebilmektedir.

Bu durum bizi farklı bir soruya götürecektir: imparatorlukların ya da büyük güçlerin geçici bir zayıflık veya göreceli kesintili iktidarsızlık dönemlerinde, Büyük Güç'ün sistemden çıkarılması gerekli midir? Örneğin XVI. yüzyılın sonlarında İspanya'nın, XIX. yüzyıl başlarında Prusya'nın ya da Fransa'nın yaşadığı süreçler tek bir örnek ile onları sistem başat aktörlüğünden düşürebilir mi? Bu sorunun cevabı devletlerin sadece kaybettikleri savaşlar ile değil, aynı zamanda iktisadi siyasi ve sosyal koşullarda yaşanan zorluklarla yüzleşmesine de bağlıdır. Bu bağlamda bir

³⁵⁶ Klieman, s. 3.

örnek olarak, güç mücadelesinde ilk aşamada I. Reich olarak Kutsal Roma İmparatorluğu akabinde II. Reich olarak Almanya'nın sistem içerisinde varlığı onun XIII. yüzyıldan II. Dünya Savaşı sonuna kadar kesintisiz bir şekilde sistemde yer alma hedefini göstermektedir. Nitekim tarih boyunca Almanya gibi pek çok örnek tekrar tekrar sisteme girmeye çabalamıştır. Bu gibi durumlarda, büyük güç statüsü sadece nesnel yetenekleri değil, aynı zamanda bu yeteneklerin öznel algılarını da içerir. Devletlerin bir rakibin askeri gücünü abartma ve bu iktidardaki düşüşü küçümsemeye yönelik tarihsel bir eğilim olsa da kısa süreli bir geçiş dönemi ardından bir devletin geleceğe yönelik potansiyel gücünü ortaya koyacağı imkânları sağlayabilir. Örneğin Napolyon Savaşları'ndan sonra, mağlup edilmiş bir Fransa, işgal edildiğinde bile Avrupa güvenliğine yönelik birincil tehdit olarak algılanmıştır.³⁵⁷ Ya da I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın bir diğer büyük savaşa gidecek süreci yaratacağına dair tehdit algısı sınırlı kalmıştır.

Dolayısıyla buradaki temel nokta devletlerin karşılıklı yarattıkları korkudur. Bu korku onlar için güvenlik arayışını ortaya çıkarır. Mearsheimer 'in belirttiği gibi, büyük güç politikalarının temelinde devletin sadece kendi güvenlikleri için kendilerine güvenmek zorunda oldukları gerçeği vardır. Bu nedenle de devletlerin hayatta kalmalarını sağlamak için en iyi strateji, göreceli gücün en üst düzeye çıkarılmasıdır.³⁵⁸ Bu ise karşımıza büyük güçlerin yarattıkları ve kontrol edebildikleri etki alanlarının genişliği sorgusunu çıkarmaktadır. Geçmişte imparatorluklar sınırsızlıklar ve evrensellikler yaratırken bugün büyük güçler sınırlarını özellikle küreselleşme ile yeniden muğlak bir hale getirmeye başlamışlardır. Bu açıdan yeni imparatorluklar geleneksel dönem imparatorluklarının sınırsızlıklarını verili evrensellikler içerisinde oluşturmaktadır.

³⁵⁷ Levy, s. 24-25.

³⁵⁸ John Mearsheimer, "Power and Fear in Great Power Politics", (Ed.) G.O. Mazur, **One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)**, New York: Semenenko Foundation, 2004, s. 4

B. Soğuk Savaş Dönemi Büyük Güçler

Soğuk Savaş dönemi, her şeyden önce imparatorluklar açısından yeni bir sistemin kurgulandığı bir geçiş aşaması olarak görülebilir. Çünkü bu dönemde Rusya geçmiş imparatorluk bağlarından büyük bir devrim ile kopmaya çalışsa da milliyetçi ideoloji onu da geçmişe bağlı bir güç arayışına sevk etmiştir. Bu açıdan bu dönem özellikle Ruslar için büyük güç olsalar da yeni imparatorluk olma yolunda atılacak adımların da temelini oluşturmuştur. Bu dönemin geçiş evresi olması açısından uluslararası alanda da alışılmış çok kutuplu anlayış ve merkezler yaklaşımı da iki kutuplu bir düzen içinde sadeleştirilmiştir. Bu açıdan bu bölüm yeni imparatorluklar dünyasına geçişin temelidir. Askeri, teknolojik, siyasi pek çok değişim bu dönemde devletlerin gücü ve rolünü belirlemiştir.

Soğuk Savaş dönemi, resmi olarak 5 Mart 1946'da Winston Churchill'in gerçekleştirdiği konuşmada "Baltık'taki Stettin'den, Adriyatik'teki Trieste'ye kadar bir Demir Perde inmiştir" açıklaması ile başlamıştır.³⁵⁹ Ancak, ABD ve SSCB'nin 1917'den beri bir Soğuk Savaşa kilitlenmiş ideolojik düşmanlar olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü II. Dünya Savaşı dönemine kadar ABD, SSCB'yi resmi olarak tanımamıştır. Bunun nedeni ideolojik ve iktisadi temelde birbirine zıt iki alternatif büyük güç temsilcisi olarak bu iki devlet karşımıza çıkmaktadır. Dünya 1945 sonrasında mutlak bir şekilde ikiye ayrılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'un ifadesi ile "tarafsızlık gayri ahlakidir."³⁶⁰ tanımlaması, Soğuk Savaş döneminin en net tanımlamasıdır. Sistem kapitalist ve liberal demokrat ABD ve Batı Blok'una karşı, komünist ve devlet ekonomisine dayalı SSCB ve Doğu Blok'unun hegemonik üstünlük arayışı içinde iki kutuplu bir yapıda yaklaşık 70 yıl devam edecektir. SSCB, Doğu Avrupa ve Baltık'ı kendi emperyal sahası olarak görürken, ABD de mali kaynaklarını Batı Avrupa ve Uzak Doğu üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Sistemde iki büyük gücün varlığının yanı sıra kendi blokları içine öne çıkan diğer büyük güçleri de unutmamalıyız. Daha önce değindiğimiz gibi Westphalian Sistem öncesi devletler güçlerine göre sisteme etki ederken, modern dönem içinde

³⁵⁹ Kissenger, **Diplomasi**, s. 422.

³⁶⁰ J. Binter, "The Actual and Potential Role of Neutrality In Search of Peace and Security", **Bulletin of Peace Proposals**, 16(4), s. 387-398.

büyük güçler kendi içlerinde güç sınıflandırmasına tabi olmuştur. Böylece ABD ve SSCB iki büyük güç yerine süper güç olarak tanımlayabileceğimiz bir konumda görülebilir. Bunun en somut yansıması BM'nin Güvenlik Konseyinde (BMGK) görülmektedir. BMGK'nin 5 daimî üyesi (SSCB, Çin, ABD, Fransa ve İngiltere) sisteme ilişkin alınan kararların başlıca uygulayıcısı, garantörü ve karar vericisidir. Bu açıdan her iki kutupta da geçmişteki imparatorlukları günümüze taşıyan güçlerin var olması önemlidir. ÇHC ile SSCB'nin Marksist-Leninist perspektifte sahip oldukları ideolojik duruşa karşılık ABD, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere pek çok Avrupalı eski sömürgeci imparatorluğu kendi sistemine dâhil etmiştir. ABD açısından SSCB ile benzer ideolojik temelde hareket eden ÇHC, küresel alandaki politikalarını sürdürme açısından engel olarak görülmüştür. Çünkü ABD yeni bir tür küresel düzen inşa etmeye çalışırken, eş zamanlı olarak da uluslararası alanda komünizmin yol açtığı tehdidi yok etmeye çalışmıştır. ABD süper güç olarak düzensiz bir stratejik rekabet dünyasında, eski düşmanlarını bölmeyi başararak (SSCB ve CHC), kendi hareket alanını genişletmiştir. En önemlisi de SSCB örneğinin aksine, büyük çaplı askeri harcamalarını belirli bir sistem içinde dünya ekonomisine entegre ederek sürdürebilmiştir. Nitekim *Pax Americana*, sadece ABD'nin daha dar ilgi alanına hizmet etmekle kalmıyor, aynı zamanda birçok başka ülkeye de yardım ettiği fikri ile genişlemesini sağlıyordu.³⁶¹ Kısacası sistemin bu yapısı içinde büyük güçler de kendi içlerinde bir hiyerarşik güç ayırımına sahip olmuş ve ABD ile SSCB diğer üç devlet örneğine karşı süper güç konumuna yükselmiştir.

Bu dönemde büyük güç olma durumu sadece askeri ve teknolojik kapasiteye bağlı olmaktan çıkmıştır. Artık süreç devlet için psikolojik açılarından da güçlü olunması gereken bir durum haline gelmiştir. Bu dönem içinde savaşların merkez bölgelerden uzak çevreler üzerinde yürütülmesinin belki de en önemli nedeni bu olmuştur. Ancak merkez bu çevre bölgelere iktisadi ve askeri güç sağlamak zorunda olduğu için karşılığının alınması maddi açıdan çok psikolojik ihtiyaç haline

³⁶¹ Michael Cox , “Empire by Denial: The Strange Case of the United States”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 81, No. 1 (Jan., 2005), s. 16.

gelmiştir. Çünkü emperyal yayılımlar sınırları belli bir dünya için ittifak arayışının parçası olmuştur.

1945'te Stalin'in "*Bir bölgeyi işgal eden orada kendi toplumsal sistemini de dayatır. Herkes ordusunun erişebildiği yerlerde kendi sistemini dayatır. Başka türlü olamaz.*" açıklaması yeni düzenin temellerini en azından Doğu Blok'u için ortaya koymuştur.³⁶² Bu çerçevede Sovyet Rusya 1946 yılında emperyal yayılımı için üç ana istikamet belirlemiştir. İran üzerinden Basra Körfezi ile Hint Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ile Yunanistan üzerinden de Doğu Akdeniz.³⁶³ Nitekim süper güçlerin yeni emperyal yayılım alanları kendi bölgelerini kurma açısından çevreleme politikaları ve uluslararası anlaşmalar aracılığı ile ilerlemiştir. ABD ve SSCB arasında oluşan güç dengesi, üstünlük mücadelesini içinde barındırırken, her iki kutup da Almanya'yı ikiye böldükleri gibi dünya devletlerini de ikiye bölecek şekilde birbirlerine karşı çevreleme politikalarını hızlandırmıştır. 1947'de ABD'de Truman Doktrini ve Marshall Planının kabul edilmesi II. Dünya Savaşı'nda Mihver Devletlere karşı ittifak yapmış olan devletler arasında dostluk ve iş birliğinin devam edemeyeceğini göstermiştir. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde uygulamaya başladığı Çevreleme Politikası (*containment policy*)³⁶⁴ büyük güçlerin takip edeceği politikadaki değişimin en önemli örneğidir. Batı ittifakı içinde Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulması ile süreç uluslararası alanda askeri yapılanmalara da yönelmiştir. ABD'nin yürüttüğü çevreleme ve güvenlik politikalarına karşılık SSCB de kendi güvenlik hattını oluşturmuş ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile askeri alanda Varşova Paktı, iktisadi alanda da Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)'u kurmuştur. Oluşturulan askeri ittifaklar, devletlerin birbirine karşı güvenlik tehdidi algısını sonlandırmamış aksine Soğuk Savaş dönemi içinde hızlı bir silahlanma süreci başlamıştır. Silahlanma, sanayi devrimi ile değişen teknolojinin en önemli alanlarından olmuş ve hızlı teknolojik devrimler ile konvansiyonel silahlar, kimyasal, biyolojik ve en önemlisi de nükleer silahlara dönüşmüştür. Bu açıdan artık savaşın

³⁶² Kissinger, **Yeni Dünya Düzeni**, s. 307.

³⁶³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.441

³⁶⁴ George F. Kennan, Temmuz 1947'de Foreign Affairs Dergisinde "X Makalesi" başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Çevreleme politikasının babası olarak adlandırılan George Kenan makalesinde Sovyetler Birliğinin başarısız olacağını ve neticede sosyal sistemin çökeceğini söylemiştir.

asıl rekabet noktası teknoloji ve silahların yıkım gücü noktasına kaymıştır. 23 Ağustos 1949 tarihinde SSCB, ABD'den sonra atom bombasını patlatarak ikinci nükleer güç olmuştur.³⁶⁵ Ardından 4 Ekim 1957'de SSCB'nin Sputnik'i³⁶⁶ uzaya gönderişi ile ABD nükleer alandaki üstünlüğünü kaybetmiştir. SSCB'nin bu kadar güçlü ve uzun menzilli füze yapması stratejik olarak onlara üstünlük sağlamıştır.³⁶⁷

Esasında Soğuk Savaş dönemi tüm teknolojik ve askeri gelişimlere rağmen sıcak çatışma tehdidin olduğu ancak uzaktan kontrollü savaşların yaşandığı bir yapı oluşturmuştur. Black, Soğuk Savaş döneminde 1950-90 arası süreci savaş eksikliği ya da gerçekleşmeyen savaşlar dönemi olarak görmektedir. Bu dönem 1962'de Küba Füze Krizi ile sıcak savaşa yaklaşmış, ancak taraflar karşılıklı mahvolma endişesi karşısında uzlaşa sağlamışlardır. 1970'lerin sonundan 1990'ların başlarına kadar Angola İç Savaşı, Arap-İsrail mücadelesi aynı zamanda büyük güç çatışmalarının önemli bir unsurunu oluşturmuştur. Çünkü büyük güçler sistemdeki hegemonyalarını bu savaşlar aracılığı ile birbirlerine karşı kullanma imkânı bulmuştur. Sadece hegemonya değil aynı zamanda iktisadi ve ideolojik yayılım söz konusudur. ABD ve SSCB sadece silah teminatı için değil, stratejilerde de yer almışlardır. Örneğin. Sovyet subayları, 1973'te Yom Kippur Savaşı'nın Granit Operasyonu'nun planlanmasında rol oynamıştır.³⁶⁸

Son noktada bu iki büyük güç, hegemonik üstünlük sonucu kendi etki sahasına alması ve yarattığı uydu birimler üzerinden eşitliksiz ve asimetrik yapılar oluşturmuştur.³⁶⁹ Varşova Paktı kapsamında Sovyetler Birliği merkez tarafından belirlenen uydu devletlerarasında sürdürülen ilişki ağına dayalı iken, NATO temelde eşit müttefiklerin sistemi içerisinde ABD'nin en büyük ve en güçlü ortak olduğu bir yapıydı.³⁷⁰ Ancak burada yapıların her ikisinde de eşitler arası birinci olarak SSCB ve ABD karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla aslında var olan yapıların başat güçlere yüklediği anlam ve güç kullanım alanları aynıdır, sadece

³⁶⁵ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1985, s. 482.

³⁶⁶ SSCB'nin uzaya gönderdiği ilk suni peyktir. Sputnik 1'in uzaya gönderilmesi soğuk savaş yıllarında iki süper güçler arasında yeni bir rekabet olan Uzay Yarışı başlamış oldu.

³⁶⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 545.

³⁶⁸ Black, **War**, s. 154.

³⁶⁹ Sönmezoğlu, s. 320.

³⁷⁰ Münkler, s. 21.

adlandırmalar farklıdır. Soğuk Savaşın iki kutbunun kendi hegemonik alanları içerisinde sahip oldukları üstünlükler onlar ile ittifak halinde devlet gruplarını oluşturmuştur. Bu durumda daha önce geleneksel imparatorluklar açısından var olmayan bir ilişki ağıdır. Bu bağlamda hegemonyaları sonucu oluşan yapı “yasal olarak eşit haklara sahip siyasi aktörlerden oluşan bir grup içerisindeki üstünlük”³⁷¹ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki büyük gücün üstünlük yarışı, sistemdeki diğer aktörlere karşı değil birbirlerine karşı olmuştur.

C. Küreselleşme ve “Yeni İmparatorluklar”ın Doğuşu

Küreselleşme olgusu insanlık tarihi boyunca aslında pek çok kez gerçekleşmiş ancak modern dönem küreselleşme kavramı farklı özellikler ile yenilenen bir dünya ilişkiler ağı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme, 1950’ler sonrasında teknoloji, iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birlikte dünya üzerinde ülkeler arası ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel iş birliğinin ve etkileşimin artması gibi birçok sonucu içeren bir süreçtir. Küreselleşme ile birlikte devletlerarası ilişkiler yeni bir boyut kazanırken, uluslararası sistem içerisinde yer alan aktörler de bağımlılık ve etkileşimleri noktasında yeni bir konuma gelmiştir. Bu dönemde büyük güçler de sistem içerisinde yeni bir zorluk ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü bu dönemde, sistemde ortaya çıkan belirsizlikler, büyük güçlerin sistem üzerindeki hegemonya ve tahakkümünün sorgulanmasına yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte Westphalian anlamda devlet tam bir egemenliğe sahip en yüksek güç olma konumundan da uzaklaşmaya başlamıştır. Bu açıdan küreselleşme modern imparatorluklar döneminde yaratılan ulus-devlet süreçlerini de aşındırmaktadır.

Küreselleşmenin tanımına ilişkin farklılıklar olsa da temelde benzer özellikler üzerinde durulmaktadır. Giddens küreselleşmenin “*bizlerin giderek artan bir biçimde tek bir dünya içinde yaşadığımız, öyle ki bireylerin, grupların ve ulusların birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna göndermede bulunmakta olduğunu*” ifade etmiştir.³⁷² Bu açıdan küreselleşmenin, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik olarak dünyanın

³⁷¹ Münkler, s. 21.

³⁷² Giddens, **Sosyoloji**, s.84

coğrafi sınırları olmayan küçük bir yere dönüştürmesi söz konusudur. İnsanların dünyada yaşanan olaylar ile ilgili anında haberinin olması bölgeler arası sınırları ortadan kaldırarak küresel gelişmeyi hızlandırmaktadır. Küreselleşme ile birlikte toplumlar ve birey kendini sürekli olarak yeniden üreten bir ağın içinde yer almaktadır. Ağ toplumlarının yaratımlarının var olduğu bu sistem içerisinde bireyler ve toplumlar kültür endüstrisinin onlara sundukları avantaj ve dezavantajlar ekseninde uluslararası sistem ve güç dengesini yakından takip edebildikleri bir enformasyon ağına dâhil olmaktadır. Eş zamanlı olarak ise devletin rolü değişmektedir. Artan küresel iktisadi bağlar ile devletler her geçen gün birbirlerine bağımlı hale gelmektedir.

Sanayileşmeden bu yana uluslararası alanda yeni aktörler küreselleşme sürecine dâhil olmaya başlamıştır. Küreselleşme ile sistem içerisinde dünyanın herhangi bir yerinde alınan bir kararın dünyanın geri kalanındaki devlet ve insanları etkilemesi hız kazanmıştır. Öte yandan küreselleşme uluslararası sermaye akış ve düzenlemesinin arttığı noktada küresel bir ekonomiyi de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle de devletler, para, mal, yatırım ve emek akışını kendi sınırlarını aşarak yönetmeye zorlanmış ve sistem içerisinde devlet dışında yeni aktörler karşımıza çıkmaya başlamıştır. İşte tam bu noktada devletlerin yeniden yapılanma süreçleri başlamıştır. Özellikle 1980 sonrasında ABD ve İngiltere’de yeni sağ hareketlerin programları kapsamında özelleştirme ve piyasa reformlarının kamu hizmetlerine sokulması gibi siyasalar aracılığıyla devletin geri plana itildiği uygulamalar öne çıkmıştır.³⁷³

Büyük güçlerin uluslararası hukuk sistemini ya da uluslararası alandaki sorunları kontrol etmede en temel destekçileri uluslararası örgütler olmuştur. Bu açıdan uluslararası örgütler yeni imparatorlukların yeni etki araçları haline gelmiştir. Dolayısıyla uluslararası piyasaların kontrolü içinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. DTÖ sayesinde yeni imparatorluklar uluslararası pazarlar daha kolay

³⁷³ Andrew Heywood, **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, İstanbul: Adres yayınları, 2013, s. 141-142; Nigel Gould-Davies, **Russia’s Sovereign Globalization Rise, Fall and Future**, Chatam House: Russia and Eurasia Programme, January 2016, s.3.

kontrol edebilme imkânı bulmuştur.³⁷⁴ Kontrol durumu eş zamanlı olarak ne ve kimin denetime alınacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği gibi sanayileşme toplumsal sınıfları belirlediği gibi uluslararası alanda devletlerin de sınıflandığı bir dünya yaratmıştır. Devletler iktisadi güç ve sanayileşme seviyelerine göre yeni ayrımlara tabi tutulmuşlardır. Böylece zengin-fakir ya da birinci, ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinin yer aldığı bir kategorizasyon ortaya çıkmıştır. Yeni-Ricardocu iktisatçılar zengin ülkeleri, “yüksek katma değerli”³⁷⁵ malların üretiminde rakip olarak ele alırken, yoksul ülkeler ise bu yüksek katma değerden ziyade büyük miktarda emek odaklı çalışırlar. Bu durum, zengin ve yoksul devletlerin ticaret, dengesizliğin en önemli nedenidir.³⁷⁶

Bu açıdan kontrol büyük güçlerin gelişmekte olan emek yoğun ülkelere karşı gerçekleşen iktisadi tahakkümü doğurmaktadır. Çünkü zengin kuzeye karşılık fakir güneyde emek gücü ve hammadde ucuzdur. Bu nedenle de maksimum çıkar arayışı ile hareket eden büyük güç açısından süreç, sermaye lehine iş gücü aleyhine işleyen bir noktaya gelmiştir. Bu durum iki kutuplu sistem içerisinde önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Kapitalizm karşısında komünist devletlerin ekonomileri ve siyasi güçlerinin ne derece sağlam olduğu sorgulaması söz konusudur. Giderek artan karşılıklı bağımlılıklar ve sermayenin küreselleşmesi yeni aktörleri ve ihtiyaçları uluslararası alana dâhil etmiştir. Uluslararası şirketler sadece sömürge bölgelerin bir aracı değil giderek artan sermayenin dolaşımı ve kontrolünde de söz sahibi haline gelen uluslararası aktörler halini almaya başlamışlardır. Bu aktörlerin devletler gibi çıkarları ve etki alanları oluşturmaları da kaçınılmaz olmuştur.

Öte yandan 1991 sonrasında ilk on yıl için “yeni” olanı belirleyen tek şey sistemde varlığını aynı şekilde devam ettirebilen ABD olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile uluslararası alanda güç rekabetinin sonlandığına dair fikirler ortaya tek devlet üstünlüğünü çıkarmıştır. Mearsheimer, güç rekabetinin 1990 yılında Soğuk Savaş ile birlikte sona ermediğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla büyük güç olarak Sovyetler sistemden ayrılmış ama kısa bir sürede yeni imparatorluk adayı olarak

³⁷⁴ Jessua, s. 62-63.

³⁷⁵ Az emek harcanan teknolojiye bağlı olarak büyük sermaye gerektiren üretimler

³⁷⁶ Cohen, s. 50.

yeniden sisteme katılmıştır. Bu açıdan RF ve ABD bir süre sonra yeniden aynı güç sisteminin iki aktörü haline gelmiştir. Rusya, Rus güvenliğine tehdit olarak gördüğü NATO'nun genişlemesine ilk on yıl içerisinde net bir tavır sergileyememiştir. ABD ise RF'nin geçiş sürecini bölgesel genişleme noktasında bir avantaja çevirerek NATO'yu Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yı yeni üyeler olarak genişletmiştir. Öte yandan bir diğer cephede de AB emperyal sınırlarını tıpkı ABD gibi örgüt aracılığı ile genişletmeye yönelmiştir. Ancak Rusya, geçtiğimiz on yıl boyunca Balkanlar'da ABD politikasına, özellikle de NATO'nun Yugoslavya'ya karşı 1999 savaşına karşı çıkmış ve Rusya, ABD öncülüğünde sisteme derinden karşı olduğunu göstermeye başlamıştır. Mearsheimer, büyük güç rekabetinin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bazen istikrarlı bir uluslararası düzen üreteceğine işaret eder, çünkü büyük güçler, sistem içinde payını arttırmak için fırsatlar aramaya devam edecekler ve ilk fırsatta istikrarlı düzeni zayıflatacaklar.³⁷⁷

Gerçekten de 2000'ler ile birlikte sistem büyük değişimler yaşamaya başlamıştır. Küreselleşmenin yarattığı sınır ve aşırı kırılganlıklar yeni imparatorlukların etki alanlarını arttırdıkları nispette sorunlar ile daha fazla karşı karşıya gelmelerine de yol açmıştır. 1990'ların ABD üstünlüğü 2000'lerden sonra AB, Çin ve RF'nin sistemde aktif yer almaları ile yeni bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Daha sonraki başlıklarda ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Çin, özellikle küreselleşmenin yarattığı güçlü bir aktör haline gelirken, çok kültürlü AB ise küresel göç dalgaları ile kendi içine dönmüştür. Böylece bir tarafta Batılı “popülist-milliyetçiler” ile diğer tarafta küresel bir şirket haline gelen Çin dünyanın iki farklı ucu haline gelmiştir. Yine daha önce de bahsettiğimiz gibi artan bağımlılıklar yeni imparatorlukları da iş birliği sürecine itmiştir. Bu açıdan yeni imparatorlukların ortaklaşa hareket ettikleri de görülmektedir. RF ve Çin'in takip ettiği politikalar daha sonra inceleyeceğimiz gibi bu açıdan dikkat çekicidir.

³⁷⁷ Mearshimer, “Power and Fear...”, s. 193.

McLuhan'ın ifadesi ile “küresel köy”³⁷⁸ haline gelen dünyada, siyaset anlayışımız başta olmak üzere pek çok inanç, politika, aidiyet, sosyo-kültürel olgular, vb. pek çok alan tamamıyla değiştirmiş ya da değişmektedir. Devletler açısından da bu durum artık herhangi bir sorunu bir ulus-devletin egemenlik sınırları ya da teritoryal alanı içinde vuku bulmasından ziyade etkileri ve sonuçları bağlamında kesin sınırlar çizilemediği bir alana yayıldığı görülmektedir. Bu yeni dönem yine Batı medeniyetinin ön planda olduğu bir dönem olarak görülmüştür. Ancak küresel dünya sistemin yarattığı kapitalist üretim ve modernleşme içerisinde şekillenen yeni bir kültür ve savaş endüstrisi gibi pek çok farklı alan, yeni imparatorlukların ortaya çıkmasına da uygun ortamı hazırlamıştır.

Son noktada küreselleşme yeni imparatorlukları yaratan en önemli süreç olmuştur. Bu sayede imparatorlukların sınırları yeniden muğlaklaşmıştır. İmparatorluklar iktisadi, sosyal, askeri pek çok alanda yeniden hareket serbestisini elde ettikleri bir sistem içinde kendilerini yeniden üretme imkânı bulmuşlardır. Tıpkı ÇHC gibi. RF açısından süreç geçmişin değişmeyen bir ardılı olarak devam etme amacıyla sürdürmektedir. Yine AB de geçmişe duyulan özlemin bir birleşim imparatorluğu olarak görülebilir. Ancak son noktada Soğuk Savaş sonrası dünya tek kutupluluk yerine çok kutupluluğa yönelmiştir. Her ne kadar ABD konuya dair endişesini *Global Trends* raporları ile zaman zaman dile getirirse de esasında süreç tam da tahmin ettiği gibi ilerlemektedir: “Herhangi bir hegemonik iktidar olmayacak. Güç, çok kutuplu bir dünyada ağırlara ve koalisyonlara kayacak.”³⁷⁹

II. GÜNÜMÜZDE YENİ İMPARATORLUKLAR VE DEĞİŞEN ÖZELLİKLER

Burada inceleyeceğimiz güç unsurları geleneksel dünya ile benzer başlıklar altında toplanmış olsa da temel fark teknolojik, iktisadi ve siyasi dönüşümlerin yarattığı etkinin yapısal unsurları işlevsel unsurlardan daha fazla öne çıkarmasıdır.

³⁷⁸ Marshall McLuhan ve Bruce R. Powers, **Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler**, Çev. Bahar Öcal Düzgören, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015.

³⁷⁹ National Intelligence Council, **Global Trends. 2030: Alternative Worlds**, Washington, DC: US Government Printing Office, 2012, s. ii

Ancak en dikkat çeken yönü şüphesiz sistem içerisinde güç kazanan “sosyal gerçek” in evrimsel dönüşümüdür. Yeni sistemde karşılıklı bağımlılıklar artmış ve sosyal gerçeklik; (i) çeşit yaratma; (ii) iş birliği (ve ayrışma); (iii) seçim ve (iv) koruma ve aktarma mekanizmalarıyla, bir sosyal öğrenme algoritması oluşturmuştur. Dünya sistemi süreçlerinin, çeşitli analiz düzeylerinde, kurumsal ve örgütsel düzeylerde var olan öğrenme süreçleri modern evredeki kadar büyük sosyal öğrenme eğilimine sahip olmamıştır denebilir. Elbette geçmişte olduğu gibi sistem benzer bir şekilde yola devam etmekle birlikte, mekanizmaların gücünün değiştiği açıktır.³⁸⁰

Dolayısıyla geleneksel imparatorlukların sahip olduğu yapısal unsurlar yeni imparatorlukların farklı kavramlar ile içselleştirdikleri birer özellik haline gelirken, işlevsel özellikler gücün temelini oluşturmaya başlamıştır. Bu açıdan geleneksel dünyanın sosyalleşme ve gelişme aracı olan kentler bu dönemde teknolojik gelişimin yarattığı sosyal medya aracılığı ile yürütülmektedir. Bu iki farklı dünyanın okuması fantastik öğelere yer veren bir uluslararası ilişkiler tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişin konvansiyonel silahlarının yerini nükleer silahların aldığı, insanların ve olayların kitle iletişim ağları sayesinde her an her saniye takip edilebildiği yeni bir küresel dünya içinde yaşamaktayız.

Bu dönemin imparatorluklarının yarattığı bir sistemden ziyade bu imparatorlukların içinde yer alma çabasında oldukları bir sistem söz konusudur. Bu nedenle de yeni imparatorluklar geleneksel ve modern imparatorlukların sahip oldukları kendi sistemini kurma imkânına sınırlı oranda sahiptir. Yeni imparatorluklar, var olan sistem içinde kendilerine yer edinme hedefindedir. Bu bağlamda geleneksel imparatorluklar bölümünde incelediğimiz Şekil 1’de yer alan denge konusu tamamen karmaşık bir hale gelmektedir. Bu kez unsurlar birbirlerini dengelemekten ziyade birbirlerini dönüştükleri ölçüde yeni imparatorluğa güç sağlamaktadır. Yeni imparatorluklar dönemi rekabet ve iş birliğinin birlikte yürütüldüğü, yeni sömürgeleştirme politikaları ile kapitalist sisteme yeni pazarların açıldığı, teknolojik olarak devletlerin ve bireylerin sürekli tüketim içinde olduğu bir

³⁸⁰ George Modelski, “World System Evolution”, (Ed.) Robert A. Denemark, Jonathan Friedman, Barry K. Gills, and George Modelski, **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, London: Routledge Publish, 2003”, s. 29.

yapının parçasıdır. Bu açıdan fütüristik bir bakış ile konuya giriş yapmış olsak da bu bölümde geleneksel imparatorlukların çok uzağında bir dönemde aynı güdü ile yola devam etmeye çalışan imparatorlukları inceleyeceğiz.

Şu ana kadar okumalarımızda geleneksel ve modern dönem imparatorluklarında var olan özelliklerin şekillendikleri alan kendi kurdukları yapılanmalar olmuştur. Ancak geçiş sürecinde dünya sistemi büyük bir değişim yaşamıştır. Artık imparatorluklar kendi yapılanmalarını barbar ve uygar birimler okumasına sığdıramayacakları bir uluslararası sistem içindedirler. Modernleşme, kapitalizm ve savaşlar sistemin var olan güç algıları ve yapılarını değiştirmiştir. Dolayısıyla artık yeni imparatorluklar belli bir sistem içinde kendi alt üretimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu ise kapitalizm ve küreselleşme ile entegre olduğu ölçüde güçlü bir sistem oluşturmaktadır. Çünkü yeni imparatorluklar dünyası sadece alışılmış aktörleri değil örgütleri ve bireyleri de içine alan çok çeşitli bir evrensellik yaratmıştır. Bu evrensellik fikri ise *Pax-kapitalizm* olarak her gün kendini yeniden üretmektedir. Geçmişin harcama ekonomisi fikrinin yerini kültür endüstrisinin aldığı bir tüketim dünyasında yeni imparatorlukların kendilerinin gerçekleştirmeleri de bir o kadar zorlamıştır. Bu nedenle bu bölümde sistem içinde var olma amacıyla hareket eden yeni imparatorlukların özelliklerini inceleyeceğiz. Bu ise bizim açımızdan en kısıtlayıcı alan olacaktır çünkü tek bir verili sistemin içinde imparatorlukların farklılaşma alanları sınırlıdır.

A. İmparatorlukların Yapısal Özelliklerinde Değişim

1. Siyasi Yapı: Kurumlar, Siyasi Sistemler ve Meşruiyet

İlk bölümde geleneksel imparatorlukların her açıdan kendi sistemlerini kurguladıkları bir dünya tasavvurumuz söz konusu idi. Geleneksel dünyada imparatorlar, sistemin ve ülkenin en üst düzey yetkilerine sahip kişilerdi. Her şeye kendileri karar vermekte ve sistem mutlakiyetçi bir anlayış ile patrimoniyal özellikler içerisinde işlemekteydi. Ancak günümüzde kurumların gücü devletin başarı ya da başarısızlıklarını biçimlendirmektedir. Bunun nedeni ise bu kurumlar içerisinde

bireylerin rollerinin yıllar içerisinde daha önemli hale gelmesi ve yeteneklerinin pozitif bir kuvvete dönüştürülmesi ve kurumsal bir temele ihtiyaç duyulmasıdır.³⁸¹ XVIII. yüzyıl itibari ile karşımıza çıkan ideolojik değişimler imparatorlukların iç siyasi yapılarını hızla değiştirmiştir. Değişim bir anda yeni modernleşme sürecine geçişi sağlamamış ve alternatif siyasi rejimler ortaya çıkmıştır. Daha önceki bölümlerde imparatorluk dönüşümlerinde bu alternatiflerin topluma uygulanışı ve ideolojik dönüşümlerin sonuçları kısaca incelenmişti. Bu açıdan son noktada en temel sistem olarak görülen demokrasiler genel kabul görmüş ve sistemin işleyişi de buna göre şekillendirilmeye başlanmıştır. Japonya örneğine bakıldığında feodal dönemden başlamak üzere ülkede otoriteryanizm ve son noktada demokrasinin yerleşmesi süreci net olarak görülmektedir. Bu açıdan her ülke kendi siyasi sistemi ve rejimini belli bir değişim süreci içinde geliştirmiştir. Ancak her yeni imparatorluk ya da devlet açısından demokrasi tek araç değildir. Sistemde otokratik devletlerin varlığı bunun en önemli örneğini teşkil etmektedir.

Öte yandan modernleşmeyle birlikte sanayileşen devletler açısından iş bölümü ve iş gücünün profesyonelleşmesi güçlü bir kurumsallaşma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Profesyonelleşen yerel ya da küresel ağlar güçlü bir sivil toplumu da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan modern dönem geleneksel imparatorlukların kişi odaklı sisteminin ötesinde şekillenmiştir. Özellikle de siyasi güç ve bunun uygulama alanları araçsallaştırılması noktasında değişmiştir. Bu açıdan bürokrasiler ve hukuki-siyasi sistemler artık yeni kavramlar ile karşımıza çıkmaktadır. Siyasi güç unsurlarında yaşanan dönüşümler basit olarak iki alanda gözlenebilir: denetim ve demokrasi. Bu iki unsurdan ilki toplumsal alanın kontrolü, ikincisi ise toplumun devlet aygıtını kontrolü olarak düşünülebilir. Geleneksel imparatorlukların devrim süreçleri içerisinde ortaya çıkan eşitlik ve özgürlük ilkesi özellikle modern Batı'nın sloganı haline gelmiştir. Fukuyama'nın "*devlet, hesap verilebilirlik ve hukukun üstünlüğü*"³⁸² unsurlarına sahip her siyasi sistemin tüm toplumlar için uygulanabilir olacağı görüşü, bize modern dönemin yapısını vermektedir. Burada hesap verilebilirlik kavramını demokrasi ile eş anlamlı

³⁸¹ Robinson ve Acemoğlu, s. 47.

³⁸² Fukuyama, s. 24.

görmemiz gerekmektedir. Çünkü devrimler süreci sonrasında Avrupa’da başlayan liberalleşme fikirleriyle birlikte demokrasi kavramı sivil toplum ve iktidar ilişkisinde önemli bir yere getirilmiştir. Geleneksel imparatorluklar dünyasında imparatora karşı halkın denetim gücü olmadığını görmüştük. Yeni imparatorluklar dünyasına ise her imparatorluğun denetim, seçim ya da demokrasi gibi ilkeler ile yönetildiğini söylemek de çok gerçekçi değildir. Batı dünyasının bu kavramlar ekseninde kendi yaratımlarını gerçekleştirmesine karşın RF ve Çin gibi örnekler kendi rejimlerini demokrasi kavramının farklı algıları üzerinde şekillendirmiştir.

Değişen iktidar ağları içerisinde yeni yapılanmalar geleneksel dönemin kurumlarında önemli değişimler yaratmıştır. Mann, kurumların “yalıtılmış” ve “yerleşik” iktidar ilişkileri arasındaki yerini ve bunların hangi kurumlar ya da kimlerce denetlendiğini ortaya koymaktadır. Buradaki temel durum modernleşme ve kapitalizmle birlikte devlet özerkliği ya da yalıtımının mümkün görülmemesidir. Bu bağlamda Mann bize üçlü bir değişimi ortaya koymaktadır:³⁸³

1. İdeolojik ve ekonomik iktidar ilişkilerindeki devrimler kısmen ulus- ötesi sivil toplumu güçlendirmiştir.

2. Kapitalist sanayileşme, devlet modernleşmesiyle iç içe geçerek ulusal örgütlenmeyi güçlendirmiş ve XIX. yüzyılda devlet altyapılanması içerisinde yeni aktörlerin (özellikle iktisadi) varlığını “doğal” hale getirmiştir.

3. Son olarak milliyetçilik sanayileşme ve kapitalizmin saldırgan jeopolitik anlayışla harmanlanması sonucu güçlenmiştir. Bu ise gittikçe artan bir savaş ve “kârlı sömürgecilik militarizmini güçlendirmiştir.

Bu üç gelişme eş zamanlı olarak devletlerin iç yapılanmalarında farklı siyasi gelişim rotaları takip etmelerini sağlamıştır. Fukuyama, gelişimin boyutlarını altı başlık altında ele alırken her bir başlığın her ülkede farklı gelişim bağları kurduğunu belirtir.³⁸⁴ Buradaki etken siyasi kültürün ve konjonktürel gelişmelerin

³⁸³ Mann, **Cilt II**, s. 265, 266.

³⁸⁴ Fukuyama gelişim sürecini ekonomik büyüme, toplumsal hareketlilik, fikirler/meşruiyet ve siyasi gelişim (devlet, hukukun üstünlüğü ve demokrasi) üzerinden modellemektedir. Dolayısıyla bu

bir birleşimdir. Yönetim şekli olarak demokrasilerin Batı'nın bir özelliği haline getirilmesi ve modernleşmenin en önemli unsuru olarak var olan kabulüdür.

Öte yandan geleneksel imparatorluklar bahsettiğimiz üçayaklı yapının devlet ve hukuk kısmına sahipken, devrimler süreci de hesap verilebilirlik özelliğini devletlere ekleyerek yeni bir siyasi yapı oluşturmuştur. Hesap verilebilirlik ilkesi demokrasi ve denetim kavramları ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan demokrasi kavramı ve vurgusu yeni imparatorlukların en önemli meşruiyet aracı olduğu söylenebilir. Ancak bu durum yeni imparatorlukların tümü için geçerli değildir. Çünkü sistem içinde hiyerarşik olarak üstün olarak görülen yeni imparatorlukların birbirilerini etkimle güçleri sınırlıdır. Dolayısıyla bu etki daha çok küçük ve orta ölçekli devletler için gerçekleşmektedir. Örneğin Batılı kavramlar ile insan hakları ve demokrasinin öne çıkarılması ABD ve AB imparatorluk örneklerine uymakta ve bunlar kendi evrensellikleri içinde bu kavramları diğer devletler için elzem göstermektedir. Ancak ÇHC ve RF örnekleri ise tamamen farklı bir siyasi sistemin parçasıdır ve otokratik rejimler olarak sistemde kendilerini gerçekleştirmektedirler. Her iki yeni imparatorluğun da komünist ideoloji içinde güçlü parti kurumlarına sahip olması günümüzde de bu yapıların içinde, her ne kadar RF farklı bir siyasi sistem benimsemiş olsa da aynı şekilde merkezi kurumlarına bağlılığını sürdürmektedir.

XIX. yüzyıl sonrasında Avrupa'nın demokratikleşme süreciyle birlikte modernleşmenin bir ayağı olarak bu fikrin sisteme yerleştirilmesi ya da en azından yerleştirilme çabası önemlidir. Demokrasi kavramı halk içinden ziyade seçilmişler için şekline dönebilmektedir. Nitekim demokrasi kavramının değişen doğası aynı zamanda küresel sistemde demokrasi dalgalarını ortaya çıkarmaktadır. Burada da karşımıza Samuel Huntington'un III. Dalga Teorisi çıkmaktadır.³⁸⁵ 1991 yılı

başlıklar devletlerin XX. yüzyıl ile birlikte fikri gelişim aşamasını tamamlaması ve demokrasi ideali ile hareket etmeleri ile yeniden şekillenmiştir.

³⁸⁵ Huntington'a göre, 1828-1926 yılları arasında ilk demokrasi dalgası yaşanmış ve pek çok yeni demokratik ülke uluslararası alanda ortaya çıkmıştır. Bu dönem zaten daha önceki başlıklarda incelediğimiz ideolojik dönüşüm sonrasına tekabül etmektedir ve pek çok imparatorluk değişimi sağlayamadığı noktada sonlanmıştır. II. Dünya Savaşı ile demokratik dalga tersine dönmüş ve 1922-1942 yılları arasında demokratik ülke sayısı 12'ye düşmüştür. 1943-1962 yılları arasında II. Dalga karşımıza çıkmaktadır, bunun sonucunda demokratik ülke sayısı 36 olmuştur. 1946 yılında Birleşmiş Milletlerin kurulması ile uluslararası alanda güçlü bir örgüt ortaya çıkmış eş zamanlı olarak da post

sonrasında temel mantık Doğu Blok'unun yıkılışı ile demokrasiler dünyasının kurulacağıdır. Ancak demokrasi anlatımı basit olsa da uygulaması basit olmamıştır. Büyük güçlerin bir kısmı liberal demokrasileri kendi siyasi kültürlerine uyumlaştırmış ancak ÇHC³⁸⁶ ve RF örnekleri bu demokrasi uygulamasını farklı şekillerde içselleştirmiştir. Ülkede siyasi partilerin dâhil olduğu ulusal seçimlerin yapılması demokrasinin göstergesi olsa da esasında parti sistemlerinin ve yapının hegemonya üzerine kurulu olduğu görülmektedir. ÇHC'de devlet başkanlığı sembolik bir görevdir ve ülkede tek-parti rejimi vardır. SSCB dönemindekine benzer şekilde ÇHC'de Komünist Partisi Genel Sekreteri devlet ve hükümet üzerinde mutlak iktidara sahiptir.

Öte yandan modern dönem içerisinde demokrasinin kalkınmaya hangi açılardan ve nasıl destek olacağının incelenmesi de önemlidir. Bu konu her ne kadar iktisadi unsur ile bağlı olsa da özünde demokratik ve liberal politikaların gerekliliği noktasında büyük güçlerin bir kısmını öne sürdüğü meşrulaştırma aracıdır. Buradaki temel konu ise demokratik rejimlerin halk oylamaları sayesinde iktidarı kontrol edebilmesidir. Aksi durumda Fukuyama'ya göre, bir devlette demokratik rejim yok ise *“açgözlülüğün ve ehliyetsizliğin en ciddi şekillerine karşı”*, kurumsal denetim de söz konusu olamaz. Çünkü halk kötü liderleri oylamayla mevkilerinden uzaklaştırılabilir. Siyasi partilerin rolü bu açıdan işleyen demokrasinin denetim aracı haline gelebilmesi ve vatandaşın oy hakkını kullanabilmesi noktasında yine öne çıkmaktadır. Bu durum geleneksel imparatorluklar dünyasının sahip olduğu mutlakiyetçi yapıya tezat oluşturmaktadır. Bu açıdan özellikle yeni imparatorluklar açısından otoriter ya da totaliter rejime sahip olmak, sorunlu sistem algısının yaratılmasında büyük bir etkidir.

kolonyalizm ile yeni devletler bu öğüt içerisinde yer almaya başlamış yine bu dönemde refah devleti modeli ile iktisadi değişimler yaşanmıştır. Ancak 1958-1975 ikinci ters dalga olarak karşımıza çıkar. Yine bu dönem uluslararası alanda yeni bağımsızlığını kazanan eski sömürge devletlerinin ortaya çıktığı dönemdir. Demokratik ülke sayısı 30'a düşmüş ve askeri yönetimler iktidara gelmeye başlamıştır. İlginçtir ki bu dönem aynı zamanda Latin Amerika özelinde ortaya atılan bürokratik otoriterizm teorisinin de ortaya çıktığı dönemdir. Demokrasilerin ilerlemesi için bürokratik-askeri otoriter iktidarlara ihtiyaç vardır tezi bu dönemde nispeten görülebilir. Son olarak III. Dalga 1974 yılında başlar ancak 1989 yılı sonrasında Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sonrasında görülür. (Bilgi için bkz. Samuel P. Huntington **Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.)

Demokrasilerin yanı sıra otoriter rejimler pek çok soruna sahiptir. En başta meşruiyet sorunları ile karşı karşıya kalırlar. 1997- 1998’de Suharto’nun Endonezya’ında olduğu gibi otoriter rejim, ülkede büyümeyi sağlamada başarısız olduğu noktada meşruiyetini kaybedebilir. Ancak demokrasi ve kalkınma arasındaki deneye dayalı ilişkinin net şekilde ortaya konamadığı da gerçektir.³⁸⁷

Küreselleşen dünyanın bir getirisi olarak pek çok araştırma kuruluşu düzenli olarak dünya ülkelerinin demokrasi indekslerini yayınlamaktadır. Demokratikleşme ve otoriterlik arasında bir sistemde yeni imparatorluklar da sistemlerini sürdürmekte. Tam demokrasi, kusurlu demokrasi, hibrit demokrasi ve otoriter rejimler olarak kategorize edildiği haritada her ülkenin yaklaşık değerleri görülebilmektedir. Nitekim bugün tek bir hâkim siyasi sistemin varlığını söylemek zordur. İngiltere monarşiyi demokratik kurallara göre sürdürürken, ABD federal sisteminde başkanlığı devam ettirmektedir. Soğuk Savaşın Komünist ülkesi RF’de ise politbüro mantığı sona ermiş gibi görülse de uygulamalar ve seçim sistemdeki sorunlar ülkede demokrasinin yerleşmiş olduğuna dair soru işaretleri oluşturmaktadır. Ya da bir diğer örnek olarak küreselleşmenin en büyük sonucu olan Çin kapitalizme entegre bir komünist sisteminin varlığı günümüzde siyasi yapının çok çeşitliliğinin göstergesidir. Bu açıdan yeni imparatorluklar olarak bu örnekler siyasi kültürleri düşünüldüğünde tarihsel geçmişlerine bağlı olarak hareket etmektedirler. Batı örneklerinde devrim süreçlerinden farklı olarak geçiş dönemlerini yaşadıkları düşünüldüğünde siyasi sistemlerinin de yaratımının neden değişmediği görülmektedir.

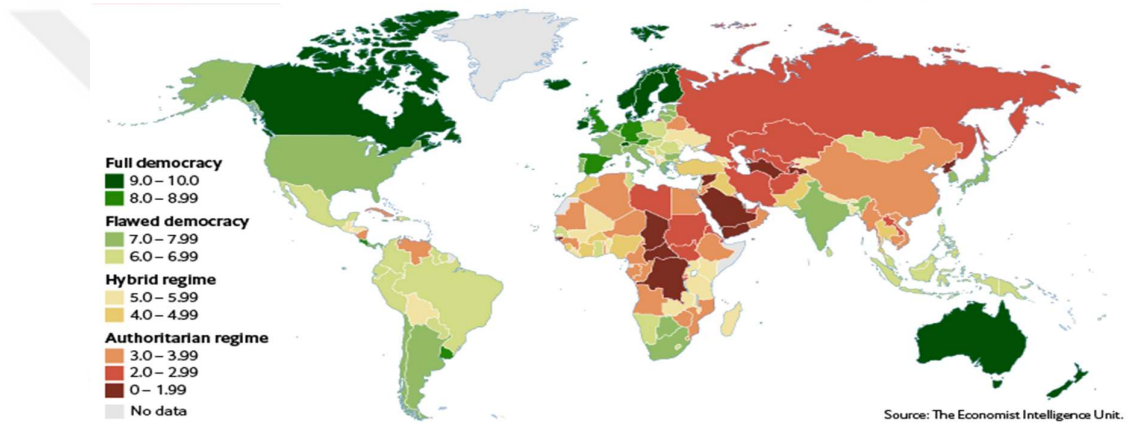
Bu açıdan her ne kadar Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte liberal demokrasiye karşı güçlü ideolojik rakip kalmamış dense de esasında yeni imparatorluklar kendi dönüşümlerini sisteme entegre edebilecek bir yol bulabilmektedir. Fukuyama’nın dediği gibi “*yeni sistemin tek galibi Batı demokrasisi ve liberal politikalar*”³⁸⁸ uygulamada söz konusu değildir. Demokrasinin tek yönetim şekli algısı özellikle, Eski Doğu Blok’u devletlerinde tam anlamı ile yerleşmemiştir. Bu açıdan Batı demokrasileri için yeni bir kavram kullanılmaya

³⁸⁷ Francis Fukuyama, **Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni Ve Yönetişim**, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005, s. 41,42.

³⁸⁸ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2011.

başlanmıştır: poliarşi. Dolayısıyla buradaki temel sorun kavramın benimsenmesinden ziyade Batı tarzı bir demokrasinin benimsenmesidir. Ancak bu durum büyük güç olmanın merkez-idari işlevinde sadece hesap verilebilirlik konusuna ilişkin bir pencere sunmaktadır. Ancak hesap verilebilirlik ya da şeffaflık yeni imparatorlukların izin verdiği ölçüde olmaktadır. Batı'nın demokrasi kriterleri herkes için aynı şekilde işlememektedir.

Harita 1 2018 Yılı Demokrasi İndeksi

Son noktada yeni imparatorlukların tek tip bir siyasi rejim yaratımından ziyade farklı örnekleri sistemde onları öne çıkarmaktadır. Ancak buradaki farklılıklar yeni imparatorlukların kurumlarının gücü ve işleyişi noktasında onları birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Çünkü tarihsel olarak kurumlar bu yeni imparatorlukların sistemlerini işleten ve devamlılığını sağlayan ana iskeletler olmuşlardır. Ayrıca bu kurumların gücü yeni imparatorlukların özellikle iç siyasette meşruiyetlerini sağlamaktadır. Her ne kadar RF ve ÇHC Batı tipinden farklı olsa da yüzyıllar içinde değişim ve dönüşümler ile şu anki sistemlerini oluşturmuşlardır. Bunu tanımlamada kullandıkları demokrasi kavramı ise Batı imparatorluklarında olduğu gibi özellikle meşruiyet yaratımının en önemli noktasıdır.

2. Askeri-Teknolojik Yapı: Çok Boyutlu Savaş Alanları, Korku, Yeni Savaşlar

Askeri ve teknolojik üstünlüğün gücünü anlamak XX. yüzyıl sonrası dünya sistemi içerisinde devletlerin birbirlerine karşı güç kapasitelerini okumak ile eş değer sayılabilir. Çünkü teknolojik ve bilimsel gelişmeler, devletlerin güç kapasiteleri ve birbirlerine karşı konumları üzerinde büyük bir rol oynamaya başlamıştır. Geleneksel dönemin askeri güç vurgusunda var olan beşerî güç kapasitesi, Sanayi Devrimi'nden bu yana giderek günümüzde yerini teknolojiye bırakmıştır. Teknoloji, askeri gücün en büyük destekçisi haline gelmiştir ve devletler, kurabilecekleri en büyük ve en teknolojik orduları kurmaya yönelmiştir. Ancak bu savaş algısı ve artan maliyetlerin hesaplanması, Cooper'in XXI. yüzyılda en güçlü devletlerin bile büyük bir kısmının savaş ve fetihten uzak durma amacıyla hareket ettiği mantığını nispeten doğrulamaktadır.³⁸⁹ Çünkü Batılı devletlerin geçmişte olduğu gibi birbirleriyle savaşmaması, savaş yapmadıkları ya da emperyal yayılımlarını gerçekleştirmedikleri anlamını taşımamaktadır.

Dolayısıyla geleneksel imparatorluklar döneminde var olan beşerî kaynak yerine, teknolojik, bilimsel üstünlük ve onu besleyen iktisadi temeller ile şekillenen bir askeri üstünlük söz konusudur. Teknolojik ve bilimsel gelişimin askeri alanda kullanılması da teknolojik sürprizleri ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan teknolojik üstünlük ve bunun korunması yeni imparatorluklar açısından en elzem konu haline gelmiştir. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yarattığı en önemli sonuç devletler arası korku faktörünün artmasıdır. Çünkü büyük güçler, birbirilerine karşı savunma ve saldırı güçlerini arttırma yolun giderek dolaylı olarak korkuyu ve teknolojik gelişimi kısır bir döngüye hapsedmektedir. Bu durum silahlanma ve güvenlik ikilemi sorunlarını daha ileriye taşımaktadır.

Bir devletin potansiyel gücü, nüfusunun büyüklüğüne ve zenginlik düzeyine dayanmakla birlikte, teknolojik üstünlük bunların her ikisini de besleyen ve bunlardan beslenen önemli bir unsur haline gelmiştir. Geleneksel imparatorlukların

³⁸⁹ Robert Cooper, "The new liberal imperialism", Guardian, (Erişim: <https://www.theguardian.com/world/2002/apr/07/1> 7.4.2002)

devasa sayısal üstünlük ya da stratejik askeri hamleleri günümüzde yeni imparatorluklarının sayısal olarak az, ancak maliyetli askeri gelişmelerine dönüşmüştür. Modern imparatorluklar döneminde de dahi, büyük nüfuslu zengin rakipler genellikle zorlu askeri güçler haline gelmiştir. Bu açıdan devletin gerçek gücü, esas olarak ordusuna ve onu doğrudan destekleyen hava ve deniz kuvvetlerine bağlıdır. Özellikle I. ve II. dünya savaşları döneminde yaşanan hızlı teknolojik gelişim askeri gücün yanında rakiplerin birbirlerine karşı korku faktörünü de etkilemiştir. Asıl askeri ve teknolojik dönüşüm nükleer silahların ortaya çıkması, dünyayı dehşet dengesi politikalarının uygulanmaya başladığı bir yer haline gelmiştir. Büyük güçler, nükleer silahlara sahip olurken sisteme dâhil olmak isteyen yeni güç yapılanmaları da dikkat çekicidir (Bkz. Tablo 4). Soğuk Savaştan bu yana pek çok ülke nükleer güce sahip olma amacıyla çalışmalar başlamıştır. SIPRI'nın (Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü) Ocak 2018 verilerine tabloda göz atacak olursak ilk 6 devletin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin ve Hindistan) büyük güç kategorisinde yer alan geçmiş dönem imparatorlukları olduğu görülmektedir. Bunlar yıllar içerisinde askeri ve teknolojik üstünlüklerini kaybetmeme adına adımlar atmış olsalar da XX. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan yeni aktörler de büyük güçlerin potansiyel rakip ve tehditleri olarak kendi sistemlerini geliştirmişlerdir.

Günümüzde askeri yapılanmalarda üs kurma konusu daha önemli hale gelmiştir. Esasında askeri üs kurma geleneksel dönemden bu yana var olan stratejik bir adımdır. Soğuk Savaş döneminde çevreleme ekseninde karşımıza çıkan üs elde etme XXI. yüzyıl dünyasına da yeni imparatorlukların birbirlerine karşı en büyük yarış alanını oluşturmaktadır. Özellikle uluslararası alanda çok kutupluluk anlayışı içine ilerleyen Çin'in sisteme dâhil olması ile birlikte ABD'nin Pasifik'teki üstünlüğüne meydan okumaya başlamıştır. Haritada da görüleceği gibi Çin'in yanı sıra Hindistan da bölgede öne çıkan bir diğer aktördür (bkz. Harita 2). Özellikle Çin, ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki askeri varlığını istememektedir. Bu nedenle de Amerikan savaş gemilerini caydırmak için füzeler geliştirirken bir yandan da Çin ABD karşısında sadece bir tane yurtdışı askeri üssüne sahip olduğu gerçeği ile karşı

karşıyadır. ³⁹⁰ Ancak buradaki temel mantık yeni imparatorluklar açısından askeri üs elde edimi ile emperyal yayılımlarını da gerçekleştirmektedir. Çin ve Hindistan gibi örneklerin bu sürece dâhil olmaları da esasen emperyal yayılmanın askeri boyutunun sürdürülme isteği olarak görülmelidir.

Tablo 4 Nükleer Güce Sahip Ülkeler ve Envanterleri³⁹¹

Ülke	İlk Nükleer Test Yılı	Konuşlandırılmış Savaş Başlıkları ^a	Depolanmış Savaş Başlıkları ^b	Diğer Savaş Başlıkları	Toplam Envanter
ABD	1945	1750 ^c	2 050 ^d	2 650 ^e	6 450
Rusya	1949	1600 ^f	2750 ^g	2500 ^e	6850
Birleşik Krallık	1952	120	95	-	215
Fransa	1960	280	10	10	300
Çin	1964	-	280	-	280
Hindistan	1974	-	130-140	..	130- 140
Pakistan	1998	-	140-150	..	140-150
İsrail	..	-	80	..	80
Kuzey Kore	2006	-	..	(10-20)	(10-20) ^h
Toplamⁱ		3 750	5 555	5 160	14 465

.. = uygulanabilir değil veya mevcut değil; - = sıfır; () = belirsiz rakam.

a: füzeler üzerine yerleştirilen veya operasyonel kuvvetlerle üslerde bulunan savaş başlıklardır.

b: tam olarak operasyonel olarak kullanılabilir hale gelmeden önce, fırlatma rampalarına yükleme gibi süreçler gerektiren merkezi depoda bulunan savaş başlıklardır.

c: Bu rakam, yaklaşık 1600 stratejik savaş başlığı (yaklaşık 1300 balistik füze ve yaklaşık 300 bombardıman üssü) ve ABD ve diğer Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü savaş uçakları tarafından teslim edilmek üzere Avrupa'ya yerleştirilen, 150 adet stratejik olmayan taktiksel nükleer bombaya ilişkindir.

d: Bu rakam ABD'de c.50 stratejik olmayan nükleer bomba depolanması.

e: Bu rakam, imha edilmeyi bekleyen savaş başlıkları içindir.

f: Bu rakam, balistik füzeler üzerindeki yaklaşık 1400 stratejik savaş başlığını ve ağır bombardıman üslerinde konuşlandırılmış yaklaşık 200 içerir.

g: Bu rakam stratejik bombacılar ve nükleer enerjili balistik füze denizaltıları (SSBNs) için c. 920 savaş başlığı revizyon ve c. 1830Kısa menzilli deniz kuvvetleri, hava kuvvetleri ve hava savunma kuvvetleri tarafından kullanılmak üzere stratejik olmayan nükleer silahları içerir.

h Kuzey Kore'nin operasyonel nükleer savaş başlıkları ürettiğini veya görevlendirdiğini teyit edecek herhangi bir açık kaynak kanıt yoktur.

i: Bir aralık verildiğinde toplam rakamlar en yüksek tahmine sahip olur. Kuzey Kore için rakamlar dâhil değildir.

Kaynak: SIPRI, SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security, s. 236 (Erişim: <https://www.sipri.org/yearbook/2018>)

Büyük güçlerin askeri ve askeri teknolojik güçleri ile birlikte öne çıkan bir diğer konu silah satışlarıdır. SIPRI'nın 2018 yılı raporuna göre öne çıkan başlıca ilk on ülkede ABD, Rusya, Fransa, Almanya, Çin İngiltere, Hollanda İspanya, İtalya

³⁹⁰ David Tweed ve Adrian Leung, "China Is Making a Bold Military Power Play", (Erişim: <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/>)

³⁹¹ SIPRI raporunun Ocak 2018 verileri esas alınmıştır.

gibi geçmişte imparatorluk deneyimi olan ya da imparatorluk kurma girişimi olan ülkeler yer alırken tek fark İsrail’dir. İsrail örneği devletlerarasında büyük güç deneyimi olmasa da bölgesi içerisinde öne çıkan bir aktör olarak dikkat çekicidir. Dolayısıyla küreselleşen sistem içerisinde sadece yeni imparatorlukların değil bölgesel, yerel ve hatta şirketlerin dahi askeri teknolojik alanlarda öne çıktığı durumlar olabilmektedir. Bu ise karşılıklı bilinmezlik ve tehdit algısına karşı çeşitli ittifak ve önlem alma araçlarını ortaya çıkarmaktadır.

Harita 2 ABD-Çin Dengesi

Kaynak: David Tweed ve Adrian Leung, “China Is Making a Bold Military Power Play”, Erişim: <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/>

Askeri malzeme ve teçhizat satışı konusunda yeni imparatorluklar sistem içinde geniş bir ağa sahiptir. Özellikle Rusya ve ABD bu alanda nerede ise rakipsiz olarak ilk iki sırada yer almaktadır (Bkz. Tablo 5). Yeni imparatorluk olarak AB üyeleri ise yine listede önemli bir yere sahiptir. En büyük beş Avrupalı tedarikçi

(Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya ve İtalya) 2013-2017 yılları arasında küresel silah transferlerinin yüzde 23'ünü oluşturmuştur. Silah satışları sadece basit anlamı ile bir ticaret olmaktan daha fazlasıdır. Çünkü devletler silah ve teknoloji satımı ile birlikte ülkelerin bir anlamda savunma alanlarını da kontrol etmektedir. Orta Doğu da yaşanan atışmaların tarihsel olarak yoğun dönemleri dikkate alındığında bölgeye ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş döneminde silah satışının bugün ABD, Rusya ve Çin arasındaki büyük güç rekabeti şeklinde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu açıdan yeni imparatorluklar sadece kendi silah ve teknoloji sanayilerine sahip olmakla kalmayıp bunun uluslararası piyasasında da güçlü bir konumda olmalıdır. Bu küresel silah ticareti endüstrisinin sadece 2017 yılında toplam 100 milyar dolarlık silah ticaret hacmi söz konusudur.³⁹²

Tablo 5 2015-2018 Yıllar Arasında Silah Satışı

		2015 Satış	2016 Satış	2017 Satış	2018 Satış	2015- 2018 Total
1	ABD	9931	9955	12485	10508	42879
2	Rusya	5842	6685	5741	6409	24677
3	Fransa	2017	2218	2302	1768	8305
4	Almanya	1759	2518	1980	1277	7534
5	Cin	1845	2360	1227	1040	6472
6	Birleşik Krallık	1179	1367	1235	741	4521
7	İsrail	721	1441	1254	707	4123
8	İspanya	1163	471	820	1188	3642
9	İtalya	664	619	802	611	2696
10	Hollanda	461	471	1132	369	2433

Rakamlar, milyonlarla ifade edilen SIPRI Trend Göstergesi Değerleridir (TIV)

Kaynak: SIPRI Arms Transfers Database, (Erişim: //www.sipri.org/databases/armstransfers/sources-and-methods/)

XXI. yüzyıl dünyasında sistem ilginç bir şekilde teknolojik gelişmelerin sürekli olarak hayatı şekillendirdiği bir çizgide ilerlemekle birlikte askerî açıdan Orta Çağ dönemine dönüş yaşamıştır. Özellikle büyük güçler kıtalar arası

³⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Pieter D. Wezeman, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Nan Tian And Siemon T. Wezeman, **Trends In International Arms Transfers, 2017**, Stockholm: SIPRI, March 2018, (Erişim: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-03/fssipri_at2017_0.pdf)

operasyonlarında paralı askeri firmalar ve savaş lortları³⁹³ ile birlikte emperyal yayılımlarını gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Örneğin Afrika’da çatışmalar sonrası parçalanan belli bölgelerde özel maden şirketleri toprakların yöneticileri haline gelmiş ve kendi silahlı kuvvetlerini dahi kurmuş ya da özel güvenlik şirketlerinden paralı askerler kiralamışlardır. Bu durumun en ilginç noktası ise 2002 yılında Britanya Hükümeti’nin uluslararası barış operasyonlarında bu yöntemle başvurabileceğini dile getirmesi olmuştur.³⁹⁴

Gelişen teknolojiye bağlı olarak karşılıklı bilinmezlikle ve güç tehdit algıları içinde uluslararası örgütler, büyük ya da küçük ölçekli devletler açısından güvence alanları yaratmıştır. Soğuk Savaş döneminde NATO ve Varşova Paktı gibi iki kutbun sahip olduğu asker örgütlenmeler bu açıdan dikkat çekicidir. Bu uluslararası örgütler karşılıklı tehdit algısı ve ortak savunma amacıyla oluşturulmuştur. Bu açıdan Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Doğu Blok’unun çöküşü ile Varşova Paktı yok olmuş, NATO ise sistem içerisindeki varlığına yeni bir tehdit algısı yaratımı ile devam etmiştir. Buna bağlı olarak değişen düşman algısı ve büyük güçlerin yaratıkları evrensellik, uluslararası alanda özellikle son yıllarda artan *insani müdahale*ler öne çıkmaktadır. Askeri gücün ve kapasitenin kullanımında büyük güçlerin öne çıktığı en önemli noktada buradadır. İnsani müdahale kavramına ilişkin pek çok tanım olmakla birlikte kısaca, bir devletin başka bir devlete karşı buradaki geniş çaplı insan hakları ihlallerini önleme adına kuvvet kullanımınıdır.³⁹⁵

İnsani müdahale ile ilgili olarak BM Anlaşmasının 39. Maddesinde Güvenlik Konseyine barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptama yetkisi vermekte olup 42. madde ise barışçıl çözümlerin istenilen sonucu vermemesi halinde askeri eylem yetkisini vermektedir.³⁹⁶ Bu yetkiler esasında daha önce bahsettiğimiz BM 5 daimi üyesinin (RF, Çin, ABD, Fransa ve İngiltere) yetkisindedir. Dolayısıyla bu üyelerin geçmiş imparatorluk deneyimleri göz önüne

³⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Herfried Münkler **Yeni Savaşlar**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

³⁹⁴ Howe, s. 30.

³⁹⁵ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Vakfı yayınları, 1998, s. 125.

³⁹⁶ BM Antlaşması (Erişim: diabk.tarim.gov.tr/Uluslararası/FAO/BM%20anlaşması.pdf)

alındığında, kendilerinin sistem içinde hiyerarşik olarak karar verici konumda olmaları da dikkat çekicidir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile özellikle Balkan coğrafyasında başlayan mikro milliyetçilik temelli savaşlar da 1990 yılı öncesi var olan topyekûn savaş durumuna sınırlılık kazandırmıştır. Konuya dair literatürde pek çok farklı yaklaşım mevcut olsa da 1990 sonrası dönemde başlayan çatışma ve savaşların yapısı tamamen değişmiştir. Bu açıdan Black bu dönemi 1816-63'ün "sınırlı" savaş dönemine benzetmektedir.³⁹⁷ Sınırlı savaş ile birlikte yeni imparatorlukların savaşa dahil olmaları da sınırlı bir hale gelmiştir. Yani devletlerarası savaşlardan ziyade uluslararası örgütler aracılığıyla yürütülen uluslararası operasyonlar söz konusudur. Buradaki temel nokta ise siyasi unsurlar başlığında da gördüğümüz gibi diğer devletleri ve düşmanları tanımlama durumudur. Soğuk Savaşın sona erişiyile düşman kavramı değişmiş ve sınırlı savaşlar içerisinde terör grupları ya da başarısız devlet örneklerinin yarattığı karmaşa sonrası ortaya çıkan asimetrik unsurlar temel sorunlar haline gelmiştir. Bu örneklerden en önemlisi ABD'nin 11 Eylül Terör Saldırıları ile yaşadığı süreçtir. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un 2002 yılında West Point'teki konuşmasıyla geliştirilen tehdit ve güvenlik kavramlarını yeniden tanımlama gerekliliğine yapılan atıf, klasik caydırma stratejisinin terör tehdidi karşısında anlamını ve geçerliliğini yitirdiğinin sinyali olmuştur.³⁹⁸ Bush doktrini kapsamında ulusal güvenlik belgesinde, ABD'nin uluslararası stratejisinin; dünyanın daha güvenli hale getirilmesi, siyasi ve iktisadi özgürlükler için deste almasının yanı sıra, diğer devletlerle barışçı ilişkilerin geliştirilmesi ve insanlık onuruna saygı duyulması hedefleri yer almıştır.³⁹⁹ Nitekim Kasım 2001'de, 11 Eylül Terör Saldırısını gerçekleştiren ve Afganistan'da bulunan Taliban terör örgütüne karşı ABD önderliğindeki operasyon başlatılmıştır. Bu açıdan yeni imparatorluklar artık savaşları doğrudan kendileri müdahil olmamakta uluslararası örgütler aracılığı ile süreçlerde yer almaktadırlar.

³⁹⁷ Ayrıntılı Bilgi için bkz. (Ed.) Jeremy Black, **European Warfare: 1815-2000**, London: Palgrave Publish, 2002.

³⁹⁸ Tayyar Arı, **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri Ve Orta Doğu**, Bursa: MKM Yayıncılık 2010, s.60.

³⁹⁹ "The National Security Strategy of the United States of America, September" 2002,(Erişim: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, erişim tarihi:21.04.2015) , ss.7-8

Bir diğ er durum ise XX. yüzyıl dünyasından kalan değişim ler XXI. yüzyılda yeni saldırılar ve tehditlerin değişen doğasına karşılık basit kalmaktadır.       yaygınlaşan teknoloji ve iletişim ağları ile devletler siber saldırılar ile de karşı karşıyadır. Bu noktada yeni imparatorlukların hava, kara, deniz ve uzay savaş alanlarının yanı sıra siber alan üzerinde de hâkim olmaları gerekmektedir. Her ne kadar dijitalleşme ve sanal ortama bilgi aktarımı kolaylık sağlasa da devletlerin sistemlerin güvenirliklerinin sağlanması ve bilgilerin korunumu da bir o kadar savunmasız k labilmektedir. Dolayısıyla bu durum sadece teknolojik bilgilerin  alınması sorunu değil aynı zamanda devletin ve vatandaşlarının bilgilerinin de  alınması sorunudur. Siber güvenlik, yasaların, kuruluşların, becerilerin, iş birliğinin ve teknik uygulamanın en etkili olması için uyum içinde olması gereken bir ekosistem yaratmıştır.⁴⁰⁰ Rusya ABD ve   in başta olmak üzere siber saldırılar pek çok devlet tarafından kullanılan birer araç haline gelmiştir. RF'nin Ukrayna ile yaşadığı sorun sonrasında Ukraynalı yetkililer 2014'ten bu yana RF'nin kendilerine siber saldırı gerçekleştirdiğini açıklamaktadır.⁴⁰¹

Son noktada askeri ve teknolojik üstünlük geleneksel ve modern imparatorlukların dünyasından farklı olarak yeni imparatorluklar döneminde tek başına beşerî ya da teknolojik üstünlükten ziyade *ar-gelerin* karşı karşıya geldiği siber alanların dâhil olduğu bir yapıdadır. Geçmişte var olan yüz yüze savaşlar günümüzde yeni imparatorlukların her alanda savaş ve korunma ihtiya ını ortaya çıkarmıştır. Yüz yüze savaşların yerini geri planda yürütülen savaşlar almıştır. Ayrıca pek çok farklı aktörün sisteme girmesi ile güvenlik algıları da değişmiştir.

⁴⁰⁰ Bu kapsamda her yıl t pk  demokrasi endeksi gibi ülkelerin siber güvenlik indeksleri yayınlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Global Cybersecurity Index 2017, ITU, (Erişim: https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2017-PDF-E.pdf)

⁴⁰¹ "Ukraine Security Agency Blames Attempted Cyberattack On Russia", (Erişim: <https://www.rferl.org/a/ukraine-cyberattack-thwarted/29638290.html>, 05.12.2018, erişim tarihi: 4. 02. 2019)

3. İktisadi Yapı: Tüketim Kültürü, Kapitalizm, Gece Bekçiliği

Küreselleşmenin en büyük etki alanı şüphesiz iktisadi alanda olmuştur. Bu alanda pek çok uluslararası şirket, yeni piyasa arayışı ile güçlü bir kültür endüstrisi içinde, sadece devletleri değil doğrudan devletlerin vatandaşlarını temel alacak şekilde işleyen bir sistem yaratımı gerçekleştirmiştir. Bu açıdan karşımızda, geleneksel dünyanın iktisadi siyasi ilişkilerinin nispeten basitliğine karşın modern dönem pek çok farklı ağ ve unsurun sürece dâhil olduğu bir karmaşa söz konusudur. Bu açıdan aslında iktisadi unsurların incelenmesi nerede ise tüm yapısal unsurların bir özetidir. Çünkü iktisadi unsur büyük güçlerin sadece merkez iktidarını besleyen bir araç değil, aynı zamanda tüm sisteminin işlemlerini sağlayan bir sinir sistemi gibi düşünülebilir. Modern dönemde devlet ve büyük güçler açısından bağımlılıklar ve etmenler son derece karışık hale gelmiştir. Bu nedenle de yeni imparatorluklar kendi iktisadi sistemlerini sadece kapitalizm kurgusu içerisine değil liberal demokratik sistemler, kuzey- güney iktisadi farklılıkları gibi pek çok yeni kavram yapının temeline yerleştirmişlerdir.

Yeni imparatorlukların yer aldığı iktisadi sistem iki farklı teori üzerine şekillenmiştir: sosyalizm ve kapitalizm. Batı’da liberalizm⁴⁰² ve kapitalizmin şekillendirdiği sistem, 1945 sonrası iktisadi politikalar Bretton Woods Sistemi ile birlikte pek çok yeni uluslararası örgütün (DTÖ, IMF, AB, vb.) sürece dâhil olması sonrasında yeni bir boyut kazanmıştır. Uluslararası alanda dolar emperyalizminin öne çıkması ile yeni sömürü mantığı dengesiz bir kalkınmaya dönüşmüştür. Bu açıdan yeni imparatorluklar, kuzeyin merkez bölgesi olarak sermaye birikimi noktasında öne çıkarken, güney ise ucuz emek gücü piyasası haline gelmiştir.⁴⁰³ Öte

⁴⁰² Yaklaşık 90 yıl öncesine döndüğümüzde her ne kadar 1920’li yıllar ekonomik liberalizmin saygınlığının zirvesine ulaştığı bir dönem olsa da 1929 Ekonomik Buhranı pek çok ülkeyi iktisadi krize sürüklemiştir. Liberalizmin bırakınız yapınlar fikri de bu krizle birlikte terk edilmiştir. Milyonlarca insan enflasyon ile karşı karşıya kalmış, sosyal sınıflar ve uluslar bir bütün halinde mülksüzleşirken, ulusal para dengesinin sağlanması siyasetin odağı haline gelmiştir. 1930’larda sorunlar yine devam etmiştir. 1930’lu yıllarda, ABD ve Büyük Britanya, karşılaştıkları güçlükler sonrasında uluslararası borçları reddederken, altın standardına bağlılıklar da rafa kaldırılmıştır. Liberalizm savaş öncesi dönemde Keynes’in kontrollü iktisadi sistemine yerini bırakmıştır. Polanyi, s. 201-202.

⁴⁰³ Heywood, **Küresel Siyaset**, s. 101.

yandan SSCB ise COMECON vb. uygulamalar ile kendi iktisadi sistemini güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak küreselleşme ile birlikte süreç Hard ve Negri'nin de dikkatini çektiği gibi ayrımları ortadan kaldırmaya başlayacak bir süreci de tetiklemiştir.⁴⁰⁴

ÇHC'de Mao sonrası dönemde Deng Şioping ile modernizasyon sürecine girerken, SSCB ise iktisadi sorunlar ile çöküşe sürüklenmiştir. 1990'lar komünist iktisadi politikaları sonlandırmış ve kapitalist sistem tam ve tek olarak yola devam etmiştir. Bu bağlamda ÇHC 1980'lerde başlattığı modernleşme çalışmalarını da çöken komünizmin hatalarından ders alarak şekillendirmiştir. Öte yandan 1990 sonrası Rusya ve ÇHC kendi toparlama sürecinde iken, ABD ve AB gibi yeni imparatorluklar sistemde hâkim iktisadi politikaları uygulamaya başarılı şekilde devam etmiştir. Yeni imparatorluklar bu dönemde yeni iktisadi aktörler üretmeye başlamıştır. Bunlar yeni imparatorluklar içinde var olan küçük imparatorluklar olarak düşünülebilir. Çünkü yaratılan yeni sistemde çok uluslu şirketler ya da uluslararası şirketlerin temel mantığı artık sadece ucuz emek gücü sermaye ve pazar bulmak değildir, güvenli ve kendilerini koruyacak yaşam alanları bulmaktır ki bu da çoğunlukla yeni imparatorluklardır.

Hobsbawm, milletlerin, “dünya ekonomisi” içinde, teritoryal sınırları olan bir “milli ekonomi” oluşturma işlevini kaybetme sürecinde olduklarını vurgulamaktadır. Bu, yeni imparatorlukların sahip oldukları avantaj ve riski içinde barındıran kırılgan bir alandır. Büyük güçler sistemi, merkez-çevre ilişkisi ya da sosyo-kültürel ağlar açısından kendi seçkin aktörleri aracılığıyla yürütmektedirler. 1960'lardan bu yana temel birimleri her çaptaki milletler üstü ya da çok milletli şirketlerin milletlerarası iş bölümünde görülen köklü dönüşümler ile ekonomik işlem merkezleri ve ağlarının gelişmesi, “milli ekonomiler” in rolünü zayıflatmaktadır. Böylece dünya sisteminin büyük blok yapılarının yani “milli ekonomiler” in yerini, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi geniş birlikler ya da “ulus devlet” federasyonları ile IMF gibi kolektif biçimde denetlenen milletlerarası birimler almıştır. Bu da ulus-devletin elini

⁴⁰⁴ Negri ve Hardt, **İmparatorluk**.

zayıflatan bir süreçtir.⁴⁰⁵ Bu sisteme sadece uluslararası örgütler değil şirketler de sahip olmaya başlamıştır. Bu açıdan yeni iktisadi sistem çok kutuplu bir özellik taşımaktadır.

Tablo 6 2018 Yılında Dünyanın En Büyük Şirketleri

Şirketler	Pazar Değeri (Mil Dolar)
Apple	926.9
Amazon.com	777.8
Alphabet	766.4
Microsoft	750.6
Facebook	541.5
Alibaba	499.4
Berkshire Hathaway	491.9
Tencent Holdings	491.3
JPMorgan Chase	387.7
ExxonMobil	344.1
Johnson & Johnson	341.3
Samsung Electronics	325.9
Bank of America	313.5

Kaynak: STATISTA, “Top companies in the world by market value 2018”, (erişim: <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-value/>, erişim tarihi: 3.01.2019)

Bu yeni aktörler ve hizmet-işgücü akışı küreselleşme ile birlikte iktisadi sınırların ortadan kalkmasına yol açmıştır. Böylece rekabet gücü artmış ve yeni teknikler yeni pazarlar ve yeni güçler ortaya çıkmıştır. Büyük yenilikler bu rekabetçi sistem içerisinde ortaya çıkmıştır firmalar şirketler ve daha pek çok uluslararası alanda öne çıkacak aktörler bu sistem içerisinde kendine yer bulmuştur.⁴⁰⁶ Uluslararası şirket ve örgütler, sistem içerisinde etki edebilecek konuma gelmişlerdir. Tablo 6’da görüleceği gibi, dünyanın öne çıkan ilk on şirketinde yer alan şirketlerin çoğu teknoloji şirketleri, sosyal ağlar ve enerji şirketleridir. Bu şirketlerin kazançları ise pek çok ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasından (GSYİH) daha fazladır. Örneğin 2016 yılı verileri temel alınır ise Apple, bir ülke olsaydı GSYİH tarafından dünyada 47.

⁴⁰⁵ Eric Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 225.

⁴⁰⁶ Jessua, s. 51-52.

olurdu. Eski sömürge imparatorluklarından olan Portekiz ile Apple Şirketini karşılaştırdığımızda Apple'ın 229 milyar dolar kazancına karşılık Portekiz'in 2016'daki GSYİH'sı 205 milyar dolardır.⁴⁰⁷

2010'dan 2022'ye kadar olan projeksiyonlarda özellikle 2016 yılında küresel GSYİH yaklaşık 75,4 trilyon dolar olması dikkat çekicidir.⁴⁰⁸ Çünkü 2008 yılında küresel bir kriz atlatılmıştır. Dolayısıyla küresel iktisadi ağların XIX. yüzyıldan bu yana daha sıkı bir şekilde birbirine bağlanması, özellikle düşük işsizlik, talebin arzdan çok daha yüksek bir oranda artmasına bağlı olarak daha yüksek enflasyon gibi durumlar küresel krizler ile birlikte sistemi her seviyede tehlikeye sokmaktadır. Geçmişte geleneksel imparatorlukların daha bağımsız politikalar takip etmesine karşın küreselleşmenin had safhada olduğu günümüzde bu durum birbirinden bağımsız politikalar üretmede devletleri zorlamaktadır.

Ancak sistemde iki örnek dikkat çekici adımlar atmıştır. 2000'lerden sonra iktisadi açıdan sisteme tam entegre olan eski komünist blok üyesi ÇHC ise 2008 küresel krizi sonrasında 2009'da yüzde 8,7'lik bir büyüme gerçekleştirmiştir.⁴⁰⁹ ÇHC bu açıdan 1980'lerde başlattığı modernizasyon sürecini çok başarılı bir şekilde sağlamış bir yeni imparatorluk örneğidir. Çin ucuz emek gücü ile sermayeyi ülkesine çekerken eş zamanlı olarak teknoloji geliştirme ve ar-ge programlarına da ağırlık vermiştir. Böylece Çin, süreci sadece öğrenmekle kalmamış özümsemiştir de. Çin pazarının devasa bir şirket haline gelmesi ile uluslararası piyasalar da yarattığı etki özellikle küresel şirketlerin ve bulundukları yeni imparatorlukların durumu açısından her geçen gün daha endişe vericidir. Yine RF'ye bakıldığında 1990'ların sorunlu ve kırılgan iktisadi yapısını 2000'lerde hızla aştığı görülmektedir. Bu durum her ne kadar enerji piyasalarında yaşanan iyileşmeye bağlı olsa da Putin iktidarı ile takip edilen yeni iktisadi politikaların da etkisi önemli olmuştur. RF'nin enerjiyi güçlü bir

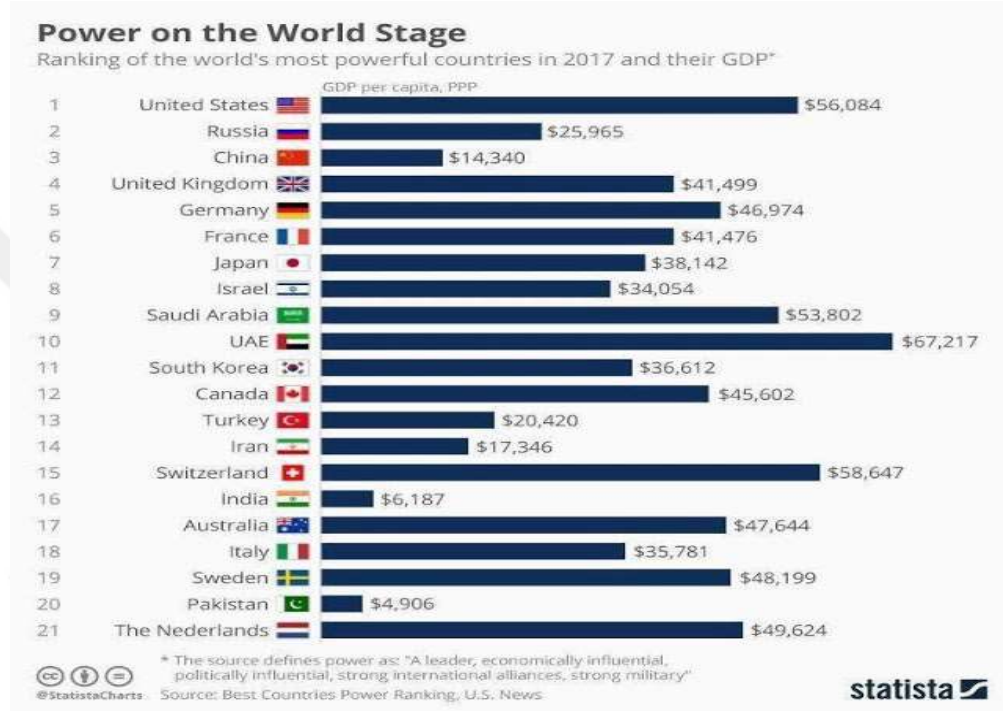
⁴⁰⁷ **Russia Today**, "Companies that have more money than entire countries", (Erişim: <https://www.rt.com/business/434516-companies-countries-gdp-revenue/>, erişim tarihi: 3.01.2019)

⁴⁰⁸ **STATISTA**, (Erişim: <https://www.statista.com/statistics/268750/global-gross-domestic-product-gdp/>, erişim tarihi: 13.11.2018)

⁴⁰⁹ China GDP grows by 8.7 percent in 2009, (erişim: <http://edition.cnn.com/2010/BUSINESS/01/20/china.GDP.annual/index.html>, 21.01.2010, erişim tarih : 11.02.2019)

dış politika aracı olarak kullanması bu süreci enerji bağımlılığı bulunana AB ülkeleri gibi enerji tüketicileri açısından daha da önemli hale getirmiştir. Çünkü günümüzde enerji alternatifi hızla üretilen bir tüketim maddesi değildir.

Grafik 6 Dünya’da Güç Sıralaması

RF ve ÇHC'nin iktisadi atılımları daha önce bahsettiğimiz demokrasi kavramını öne çıkaran Batılı literatür açısından da bir istisna oluşturmuştur. Demokrasi vurgusunun temelinde sadece halk egemenliği kavramına verilen değer, eşzamanlı olarak tüketici egemenliği kavramı da öne çıkmaktadır. Yani birey bir mal ya da hizmetin ana alıcısı olarak sistem içerisinde istediğini alabilme özgürlüğüne sahip olurken, piyasa içindeki şirket ve oluşumlar da bunu destekleyen bir devlet kontrolünden ziyade sınırlı devlet ya da liberal söylem ile "gece bekçisi devlet" profiline ihtiyaç duymaktadır. Ancak ABD gibi örneklerde olduğu gibi, RF ve ÇHC gibi daha otoriter yeni imparatorluk örnekleri de sistemde yer almaktadır. Nitekim bu bahsettiğimiz üç örnek esasında dünyadaki en güçlü ülkeler olarak görülmektedir.

Grafik 6'ya bakıldığında bu imparatorluk örneklerinin güçlerinin kişi başına düşen milli gelir odaklı olup olmadığı sorgulanabilir ancak esas nokta bunların askeri, siyasi, iktisadi olarak dünya politikasında etki yaratım güçleridir.

Ancak eş zamanlı olarak gözden kaçan nokta büyük güçler açısından emek, hammadde, piyasa arayışının bir bağımlılık ve ihtiyaç haline gelmesidir. Çünkü büyük güçler artan küreselleşme ve bağımlılıklar ile olası krizler karşısında savunmasız hale gelmişlerdir. Bu durum, iktisadi yapının uluslararasılaşması ve küresel iktisadi bağımlılığın artması devlet ve devlet dışı iktisadi aktörlerin küresel krizlere karşı kırılganlığını da arttırmıştır. En yakın örneklerinden biri şüphesiz 2008 yılında yaşanan küresel krizdir. ABD'de Ekonomik Araştırmalar Ulusal Bürosu (National Bureau of Economic Research) Aralık 2007'de durgunluğun başladığını açıklamasına karşın, 2008 Mayıs ayında Standard and Poor's 500 endeksi ilan etmiştir ki, bu oran bir önceki yılın zirvesine kıyasla sadece yüzde 1 düşüktü. Ekonomik krize karşın tüketiciler 2008'in üçüncü çeyreğine kadar harcamalarını azaltmamış ve sonuç Ekim 2008'de küresel alanda bir kriz başlarken Ferguson'un ifadesiyle "Büyük İnkâr" ile sona ermiştir.⁴¹⁰

Yeni imparatorlukların iktisadi olarak kendi alanlarını yaratmaları her geçen gün zorlaşmaktadır. Eş zamanlı olarak bu yeni imparatorluklar sistemde büyük iktisadi sorunları da yaratan aktörlerdir. Çünkü kapitalist mantık gereği sistem tamamen serbestleşmiş bir küresel pazarın büyümesini teşvik etmeye odaklanmaktadır. Bu durum uluslararası alanda eşitsiz bir iktisadi politika uygulama alanı yaratarak daha sonra ele alacağımız merkez-çevre ilişkilerini de derinden etkilemektedir. Merkez bugün sadece çevre ile yetinmemekte, sistemde gelişmişlik

⁴¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Niall **Ferguson, Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi**, Çev. Barış Pala, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 14-15. (Ferguson bu durumun toplumsal temellerine dikkat çekmektedir. İktisadi lügat ve bilgi birikimine yeteri kadar hâkim olmayan toplumların temel sorunu krizleri de tahayyül edememesidir. Bu açıdan Ferguson bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Davranışsal finans alanında yapılan artan sayıda araştırmadan öğreniyoruz ki para, aşırı tepki gösterme eğilimimizi artırıyor, işler iyi giderken duyulan coşku işler sarpa sarınca yerini derin bir buhrana bırakabiliyor. Ani artışlar ve çöküşler temelde duygusal oynaklığımızın ürünleri. Finans aynı zamanda aramızdaki farklılıkları da körüklüyor, şanslı ve zeki olanı zenginleştirirken, şanssız ve pek zeki olmayanları yoksullaştırıyor. Finansal küreselleşme, üç yüzyılı aşan ayrışmadan sonra dünyanın artık zengin gelişmiş ülkeler ve yoksul az gelişmiş ülkeler olarak bölünemeyeceği anlamına gelir. Finansal piyasalar daha da entegre hale geldikçe yaşadığı yerden bağımsız olarak, finansal bilgiye sahip olanlar daha büyük fırsatlar yakalarken, finansal bilgisi olmayanların aşağı doğru sürüklenme riski artıyor." (Ferguson, s. 17)).

derecesine bağılı olarak yeni pazar yaratımlarını oluşturduğu yarı-çevreler ile de beslenmektedir. Dolayısıyla AB ülkeleri ve ABD gibi imparatorlukların esasında aradığı hammadde, ucuz işgücü ve piyasalar bugün ÇHC'nin iktisadi güç unsurlarını oluşturan öğelerdir.

4. Sosyo-Kültürel Yapı: Kimlik, Teknoloji, Kültür Endüstrisi

Modern dönem içerisinde karşılaştığımız hızlı kentleşme ve sosyalleşme sürecine milliyetçiliği de eklediğimizde karşımıza geleneksel dünyadan farklı kimlik tanımlamaları çıkmaktadır. XIX. yüzyılda yaşanan büyük sosyolojik değişimler (sanayileşme, insan haklarının ortaya çıkışı, demokratikleşme, ideolojilerin yayılışı, Fransız Devrimi) ve bilimsel atılımlar bireyin her alanda öne çıkmasını sağlamıştır. Aslında sosyo-kültürel alan modern öncesi süreçlere göre çok daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Çünkü bu dönemde özellikle postmodernizmin yarattığı “küçük güzeldir” fikri de dâhil olmak üzere bireyler farklı eğilimler ve aidiyetler kurabildikleri gibi, ideolojik olarak keskin ayrımların da parçası olabilmektedir. Ancak bu bölümde teorik olarak modern-post modern tartışmak yerine total olarak sistemin modern ağlar içerisinde iktisadi küreselleşme ve teknolojik gelişim ile yaratılan ortaklıklar üzerinden ele almak açıklayıcı olacaktır. Çünkü yeni imparatorlukların yapısal değişimlerinin en kapsamlısı bu alana yaşanmıştır ve sosyo-kültürel yapı en ufak toplumsal birimden, en büyük uluslararası örgütlenmelere kadar her yere sirayet eden bir etki birimi haline gelmiştir. Ancak günümüzde yeni imparatorluklar çoklukları devam ettirme amacıyla olsalar da uygulamada teklik yaratımları öne çıkmaktadır. Bu açıdan bu süreç geleneksel imparatorlukların farklılıklara yaklaşımından daha komplike bir yapıya sahiptir.

Geçmişte her açıdan sınırlı bir yaşam süren bireylerin sanayileşme sonrası dönemde özellikle yaşam şartlarının iyileştiği, teknolojik ve bilimsel icatlarla yeni bir dünyanın öznesi haline gelmeye başladığı görülmektedir. Bu açıdan da tıpkı geleneksel imparatorluklar döneminde olduğu gibi kentin bilgi aktarım ve cazibe merkezi olması modern dönemde değişmeyen en önemli noktalardandır. Castells,

XX. yüzyıldaki ekonomik ilişkiler, teknolojik değişim ve küreselleşmenin yeni bir toplum modeli olarak ‘ağ toplumu’ yarattığına dikkat çekmektedir. Ağ toplumu içinde akışların önemli konularından biri ise enformasyondur ve enformasyon ile küreselleşme, ağın gelişimi sürecinde birbirini desteklemektedir.⁴¹¹

Yeni imparatorlukların sosyo-kültürel alan etkileri baskın olan aktör karşısında sekteye uğrayabilmektedir. Küreselleşmenin kültür alanına girmesi ve küreselleşen iletişim ağları özellikle ABD açısından büyük bir güç alanı yaratmıştır. Bu açıdan genel olarak sosyo-kültürel alan ABD’nin yumuşak güç alanı olarak öne çıkmakta ve bu alandaki sahip olduğu kültür hegemonyası söz konusudur.⁴¹² Amerika küreselleşme ile kimliksel alanda ürünlerini yoğun bir şekilde yaymaktadır. Daha önce incelediğimiz gibi bunda ABD şirketlerinin rolü önemlidir. Yaratılan bu yeni kültür ise mekanik bir biçimde öteki ulusların kültürel değerlerini geçersiz kılmaktadır. Böylece Avrupa’da Avrupa markaları yerine Amerikan kent ve manzara dekorlarının tercih edildiği bir anlayış ortaya çıkabilmektedir. Ya da Fransa’nın ABD karşısında kendi cumhuriyetçi bütünleşme politikasını geçerli kılmada zorlanması gibi diğer ülkelerde kendi yerelliklerini sınırlı şekilde üretebilmektedir.⁴¹³

İmparatorlukların sahip olduğu bu çok kültürlü ya da çok etnili alanda kimin öteki olduğuna son noktada imparatorluk karar vermektedir. Dolayısıyla imparatorlukların *böl ve yönet (divide et impera)* ilkesiyle hareket eden iktidar araçlarına sahip yapılar oldukları da unutulmamalıdır.⁴¹⁴ Bu açıdan Hardt ve Negri de “emperyalist iktidar yapılarının” dünya halklarını bölerek onları farklı kamplara ayırdığına dikkat çeker. Bu nedenle de onlara göre, gelecekteki çıkarlarının ülkedeki ulusal kimlik ve emperyal kaderlerine bağlı olduğuna inananlar (proletarya da dâhil) özgürleşme adına ayaklanırlar ve savaşırlar. Ancak bu yapılar son noktada yine imparatorluklar üretirler ya da imparatorlukların üretilmesine katkı sağlarlar.⁴¹⁵ Buna bağlı olarak yeni imparatorluklar da tıpkı geleneksel imparatorluklar gibi sistemde barbar-medeni ayırımına gelişmişlikler şeklinde devam etmektedir: Kuzey-

⁴¹¹ Manuel Castells, **Ağ Toplununun Yükselişi**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 235-236.

⁴¹² Joseph S. Nye Jr, **Yumuşak Güç**, Çev. Rahyan İnan Aydın, Ankara: BB101 Yayınları, 2017.

⁴¹³ Defay, s. 70,71.

⁴¹⁴ Münkler, s. 32.

⁴¹⁵ Hardt ve Negri, s. 67.

Güney. Bu bağlamda günümüzde her ne kadar bireyin özne haline gelmesinden bahsetsek de kuzey-güney ayrımı gibi sınıflandırmalar neticesinde herkesin eşitliği aynı temelde şekillenmemektedir. Avrupa'nın keşif macerası ile birlikte dünya dinleri üzerinden sahip olduğu ayrıma bir üst boyut eklemiştir: ırk. Irkçılık modern imparatorluklar döneminde biyolojik üstünlükler ve farklar temelinde ilerletilerek “beyaz adamın yükü” olarak emperyalizmin en temel meşruiyet kaynağı olmuştur. Buna ek olarak Fransız Devrimi ile ideolojik olarak milliyetçilik sosyo-kültürel etki alanları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Modern dünya ideolojiler ve özellikle de aidiyetler üzerine şekillenen bir sosyo-kültür içerisinde bireyleri tanımlamaya daha ısrarlı bir şekilde başlamıştır. Böylece pek çok ulus-devlet içinde azınlıklar farklı statüler ile vatandaşlıklarını devam ettirirken, bir yandan da göçler ile birlikte yeni mülteci ya da sığınmacı statülerine sahip bireyler devlet yapılarının bir parçası olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla yeni imparatorlukların sosyo-kültürel alanda yaşadıkları değişim doğrudan hukuki sistemleri ve hatta uluslararası hukuk sistemleri üzerinde önemli etkiler doğurmaktadır.

İmparatorlukların bir refah alanı sağlaması, eş zamanlı olarak orada yaşayan toplumları, ulus-devlet tarzı milliyetçi yapılardan uzaklaştırmaktadır. İmparatorluk tasavvuru, ulus-devletin sahip olduğu bütünsel bir siyasi-kültürden ziyade, çelişkiler içinde olan devasa bir emperyal yapıdır. Bu emperyal yapının siyasi bütünlüğü ise çeşitlilikler üzerine kuruludur. Nitekim Hardt ve Negri de bu noktada imparatorlukların yerellikler üretmekte olduğundan bahseder. Bu yerellikler post-modern dönemin bir getirisi olan, Burbank ve Cooper'ın da belirttiği “devleti ulusla uyumlu hale getirme çabasının” tam tersidir. Çünkü her ne kadar imparatorluklar farklı unsurları isteyerek bünyelerine dâhil etmemiş olsalar da farklılıkları yönetme adına sömürü ve egemenliğin çeşitli yollarını geliştirmişlerdir.⁴¹⁶

Yeni imparatorluklar döneminde çok kültürcü politikalar ile çelişen kültürel ırkçılık hareketleri de söz konusudur. Her ne kadar modernleşme döneminde var olan ırklar hiyerarşine tam anlamı ile bağlı kalınmamış olsa da kültürel ırkçılık da

⁴¹⁶ Burbank ve Cooper, s. xii.

kendi içinde hiyerarşik bir sıralama yapmaktadır. Yabancı düşmanlığını üreten “etnosentrizmden” kaynaklanan bu yeni ırkçılık kültürel üstünlüğü tam anlamı ile vurgulamaz ancak üçüncü dünyadan gelenlerin yerli kimliği bozduğu savından hareket ederek, kültürel ayrımcılığı hedefler. Bu durum yeni imparatorlukların üretmekte olduğu çok kültürcülük ile çelişen en önemli noktalardandır. Özellikle AB içinde 2010’lardan itibaren artan aşırı sağ eğilimler (Almanya, Hollanda, Avusturya gibi) popülist söylemler ile bu yeni tip ırkçılığı dile getirmektedir. Yine “Medeniyetler Çatışması” ekseninde Avrupa daha ilk aşamada Doğu medeniyeti ve İslam’dan ya da Asya’dan farklı bir temeldedir. Bunun sonucunda Avrupa her ne kadar insan hakları, demokrasi vb. durumlar ile sisteme yön veren değerlerin temellerine sahip olsa da esasında AB’nin yarattığı evrensellik içinde ırk ve milliyetçilik sorunları, yeni imparatorluk dönemi atıflarının en büyük özelliği olarak varlığını sürdürmektedir.

Diğer taraftan büyük güçlerin politikaların meşrulaştırılmasında aydınlar grubuna ihtiyacı söz konusudur. Bu durum benzer şekilde yeni imparatorluklar döneminde de devam etmektedir. Soğuk Savaş Döneminin ideolojik kutuplaşması sona ermiş gibi düşünülse de esasında ÇHC ve RF örnekleri siyasi yapılarına bağlı olarak hala kendi iç meşrulaştırmalarını aydınlar ile sağlamaktadır. Bu açıdan Gramsci, aydınlar sorununu ortaya koymuştur. Aslında bu konu bizim merkez-çevre ilişkisinde yer alan seçkin çevreler ile eş zamanlı düşünülecek bir konudur. Ancak aydınlar sorunu üstyapıyla ve ideolojik değişimle ilişkilendirilmektedir. Siyasi gelişimlerin göz önünde tutulması gereken bu alanda büyük güç, aydınları iktidarın çıkarları ekseninde araç haline getirilerek sınıfsal yapıya yönlendirmektedir.⁴¹⁷ Bu nedenle, kitleler kendilerini tanımlayacakları aidiyet alanlarına ihtiyaç duyarken, aslında hegemon gücün iktidar erki içerisinde toplumsal rolleri ve yerini kabul edeceği ideolojik gruplara ayrılmaktadır. Bu açıdan geçmişte imparatorlukların çevrede sahip olduğu bu seçkinler ya da iktidara yakın sınıflar günümüzde de organik ya da geleneksel aydınlar olarak sistemde farklı bir hegemonik dönüşümün içinde öne çıkmaktadır.

⁴¹⁷ Luis Bağla, “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, **Birikim Sosyalist Kültür Dergisi**, Ocak 1977, Sayı: 23, s. 84-92.

Küreselleşme sürecinde iletişim ağlarının yayılımı ile bireyler özne konumuna gelerek kendilerini küresel sistemin önemli bir parçası olarak görmeye başlamışlardır.⁴¹⁸ Bu durum yeni imparatorlukları kendi sosyo-kültürel alanlarını yaratım gücünde sınırlamalara neden olmuştur. Çünkü küreselleşme ile uluslararası alanın aktörü haline gelmeye başlayan bireylerin, dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen olaylara daha hızlı ve kolay ulaşımı onu önemli bir yorumcu ve faktör haline getirmiştir. Geline kitlesel iletişim ağı kullanımı sürecinde sosyal medya ağlarının kullanımı her geçen gün daha yaygınlık kazanmaktadır. Son on yıl içerisinde sadece Facebook kullanımı sürekli olarak artmıştır. Facebook ‘un önemi ilk kitlesel sosyal medya gücü olarak karşımıza çıkan uygulama olmasıdır. Dünya çapında aylık aktif Facebook kullanıcı sayısı 2018’in ikinci çeyreği itibarıyla 2,23 milyar aktif kullanıcıya ulaşmıştır. Bu durum bize bilginin hızlı akışının ve dünyanın her yerinde eş zamanlı paylaşımının gücünü göstermektedir.

Öte yandan yeni imparatorluklar sosyo-kültürel alanda yumuşak güç kullanımını gerçekleştirme adına önemli politikalar geliştirmektedir. Bunlardan en önemlisi ADB örneğidir. ABD örneği modernliğin simgesi olarak görülmüştür. Ekonomik gücün kültürel etkilerinin Hollywood, McDonald’s gibi çeşitli unsurlarla hayatımıza girmesi bunun örneğidir. Ancak bu durum bir çekim yarattığı kadar nefreti de yaratmıştır.⁴¹⁹ Buna karşılık Sovyet örneğinden hareket ile spor ve sanat alanına büyük harcamalar yapıldığı görülmekle birlikte Rusların belli bir kültür yaratım alanı olmaması onları bu alanda geri planda bırakmaktadır.⁴²⁰

Daha önce bahsettiğimiz yeni imparatorlukların politikalarını kamuoyu nezdinde meşrulaştırma hedefleri ya da kimlik inşa süreçleri sosyal medya sayesinde büyük eleştirilere maruz kalmakta ve destekçi yaratımları sekteye uğrayabilmektedir. Örneğin ABD’nin uluslararası üstlendiği polis gücü rolü, Kuzey İrlanda’da Britanya’nın takip ettiği politikalar ya da Çin ‘nin Tibet ve Sincan bölgelerinde uyguladığı politikaları, pek çok kişi tarafından teorik çerçeveden ziyade bu

⁴¹⁸ Adorno burada ilk dönemler açısından telefon ve radyonun rolüne dikkat çekmektedir. Ona göre, telefon, insanların özne rolünü oynamasına liberal yoldan; radyoya herkesi, demokratik yoldan özne rolünü sağlamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi**, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011)

⁴¹⁹ Nye, s. 67.

⁴²⁰ Nye, s.109-110.

politikaların uygulanışına büyük bir nefretle yaklaşılabilmektedir. Bu bağlamda imparatorluk açıklamaları XIX. yüzyıl itibarıyla kötü bir sömürge birimi olduğu fikriyle dünyalarımıza işlemiştir. Öyle ki bu durum günümüzde sadece siyasi birimler değil, bir tık öteye şirketlere ve örgütlere taşınabilen bir bakış açısıyla dahi varlığını sürdürebilmektedir. Ticaret, finans, medya, spor alanında pek çok büyük kurum, sevmeyenler için bir imparatorluk olarak görülmektedir. Karşımıza çıkan imparatorluk kavramı bu eksenle bakıldığında, bugün için metafordan ziyade tamamlayan ete kemiğe bürünmüş bir nefret söylemi üzerine kurulmaktadır.⁴²¹ Bunun örneklerini sömürgecilik dönemi sonrasında bağımsızlık kazanan devletleri kontrol eden uluslararası şirketler ile zaten görmekteyiz.

Son noktada günümüz dünyası yeni imparatorluklar açısından geçmişte olduğundan çok farklı bir dünya ve denetim mekanizmaları ortaya çıkarmıştır. Birey ve toplumlar farklı aidiyetler içerisinde yer alsın da, ortak eylemler ve fikri temeller üzerinde birleştikleri platformlar söz konusudur. Bu açıdan küresel olaylar dünyanın en uzak yerindeki insanların bile ulaşabileceği bir kullanım alanı içerisinde gerçekleşmektedir. Bu açıdan bireyler liderleri ve devlet politikalarını onaylayabildikleri gibi meşruiyetlerini sarsıcı bir etkiye de sahiptir. Büyük güç, bunların hepsini özümseyecek ve kontrol edebilecek ağlar ile sistemi yönlendiren yapıdadır. Bu açıdan sosyo-kültürel alanlar kimlik, din, haklar cinsiyet, teknoloji, parti, vb. gibi pek çok kavramın araçsallaştırıldığı güçlü bir alan haline gelmiştir.

B. İmparatorlukların İşlevsel Özelliklerinde Değişim

1. Emperyal Yayılmanın Yeni Boyutu

Yeni imparatorluklar, geleneksel ve modern imparatorluklar gibi emperyal yayılımı, günümüz dünyasında doğrudan coğrafi alanda gerçekleştiremedikleri için, iktisadi ve kültürel olarak politikalarını sürdürmeye çalışırlar. Böylece sistemin dışında kalan alanlar ise gereksinim duymamaları ya da satın alacak güçleri olmaması nedeniyle, dış alanlar olarak kapitalist dünyanın peşinde olduğu artı değer

⁴²¹ Howe, s. 8-10.

merkezleri olarak büyük güçlerin nüfuz alanları haline gelmiştir. Burada geleneksel dünyadan en temel fark, askeri yollarla ele geçirilen toprakların yerini, pazar halini alan müttefik yöneticilerinin almasıdır. Sömürge sonrası dönemin en önemli sömürge yöntemi bu açıdan emperyalizmin farklı şekillerde benimsetilmesi olmuştur.

Yeni imparatorluklar açısından emperyalizm, sınırları dışında gayri resmi bir egemenlik ve ilişki türü yaratmıştır. Buradaki temel nokta emperyalizmin yarattığı gayri resmi ilişki ağının boyutudur. Gayri resmi egemenlik türleri, öncelikle kültürel ve iktisadi olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok düşünür bunu az gelişmişlik ve iktisadi ilişkileri açıklamada kullanmaktadır. Özellikle bu etki alanları olarak, sömürge sonrası dönemin büyük bir yaratım alanı haline gelmiştir. Ancak emperyalizme hangi sıfat eklenir ise eklensin bizi temelde küreselleşme kavramına getirmektedir.⁴²² Her ne kadar küreselleşme kavramın bir boyutunu oluşturuyor olsa da temelde farklılığı yaratan yine aktör davranışlarının sistemin alt birimlerine işleyen politikalarıdır.

Emperyalizm kavramının sömürgeci yanı, Marksist teorisyenler açısından kapitalizm ile eş tutulmuş ve az gelişmiş ülkelerin iktisadi ve diğer alanlarda sömürülmesi olarak okunmasına temel hazırlamıştır.⁴²³ Nitekim modern dönemde en fazla dikkat çeken konu emperyal yayılıma meşruiyet verecek olan çıkarların korunmasıdır. Sömürülen bölgede çıkarlar devlet ya da özel şirketlerin tehdit algıladığı durumlarda askeri müdahaleye varacak şekilde korunmasına alınmaktadır. Bu açıdan emperyal genişleme politikası ile merkez, isyan ve iç savaş durumunda yatırımları güvence altına almaya, gerekirse oralarda siyasi kontrolü ele geçirme ve askerî müdahaleye varan yaptırımlara yönelebilmektedir.⁴²⁴

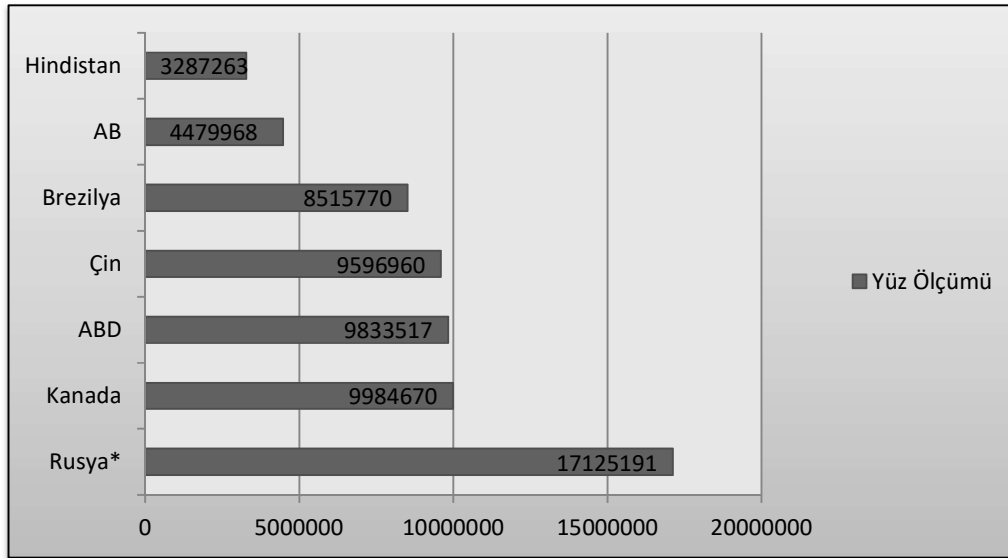
⁴²² Howe, s. 31, 32.

⁴²³ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **International Relations And World Politics**, New York: Pearson Education, Inc. 2013, s. 446.

⁴²⁴ Münkler, s. 44 (Bu durumun ilginç örnekleri ise özellikle 1950’li yıllardan sonra özellikle Latin Amerika örneklerinde ağırlık olarak görülebilir. Buradaki temel kavram ise bürokratik otoriteryanizmdir. Bürokratik otoriteryanizmler ile demokrasiye geçiş ve sermayenin korunumu hedeflenmektedir. Burada var olan durum dış politik alan destekli darbeler ile iç siyasi yapıda güçlü askeri ya da sivil bürokratlar aracılığı ile küresel sermayenin belirlediği şekilde hizmetin konurumu ya da devamıdır. Dolayısıyla emperyal yayılmanın bir ayağı olarak çevrelerde darbe ya da benzer müdahale unsurları uluslararası alanda net olarak görülebilmektedir.)

Emperyal yayılım ile hegemonik üstünlüğün kesiştiği noktalarda imparatorluklar/büyük güçler, güç kapasiteleri zayıflamış olsalar dahi imparatorluk hayaletleriyle yola devam etmeye çalışırlar. Bu açıdan geçmişe olan nostaljik bağ aslında imparatorlukların hegemonik üstünlük kurmaları yolunda kapasiteleri nispetinde bir özerklik tanır. Örneğin, Büyük Britanya tarihinde hâkimiyet simgeleri haline gelen bölgelerin maddi çıkarlarla eş değer olması ve buna göre bir dış politika belirleme çabası söz konusudur. ABD örneğindeki kadar doğrudan bir tahakküme dayalı olmasa da emperyal geçmişin hegemonik üstünlüğü desteklemesi gereği fikri ile İngiltere, Thatcher döneminde Falkland Adalarına askeri güç göndermiştir. Oysa 1947-1962 arasında Hindistan ya da Karayipler'in kontrolden çıkması, ülkede Falkland Adaları olayı kadar ses getirmemiştir. SSCB ardılı RF bir diğer örnektir. Tüm SSCB bağımsız devletlere ayrılmışken, Ruslar Kuril Adaları için askeri bir savunma gücü göndermiştir.⁴²⁵

Grafik 7 Devletler ve Yüzölçümleri⁴²⁶

* RF'ye ilişkin yüz ölçümü verileri Kırım'ın ilhakı sonrasına göre alınmıştır.

Kaynak: <http://www.statdata.ru/ploshchad/rossii>
<https://www.cia.gov>

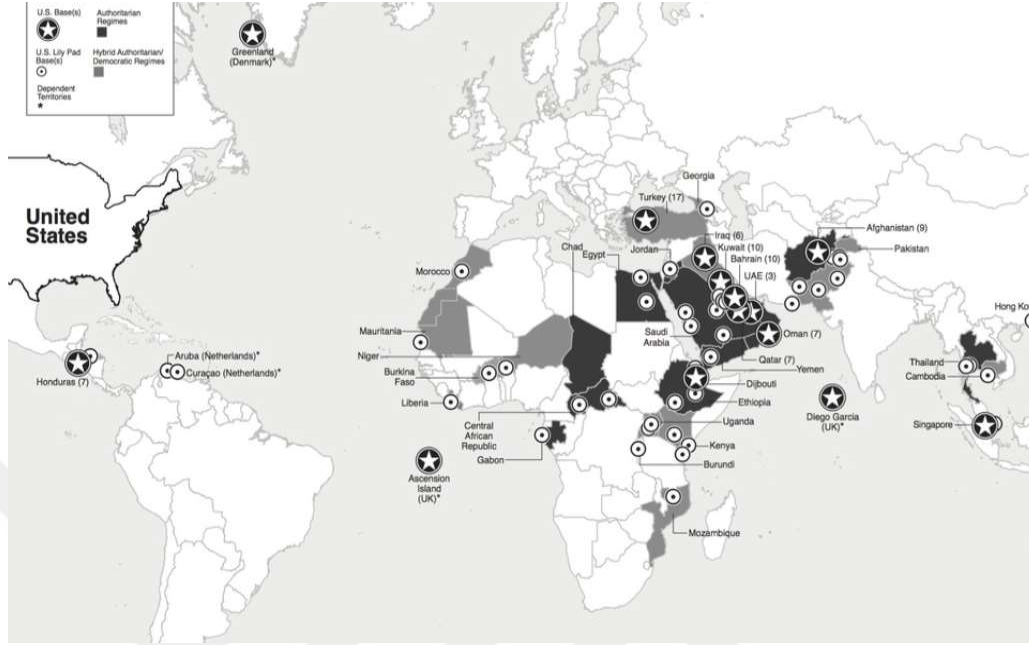
⁴²⁵ Ferro, s. 41.

⁴²⁶ Grafiğe ilişkin veriler CIA Worldfactbook ve Statdata verileri kullanılmıştır. (Erişim: <http://www.statdata.ru/ploshchad/rossii>)

Günümüzde devletlerin ve yeni imparatorlukların emperyal yayılım alanları sınırlı olmakla birlikte Rusya örneği gibi emperyal yayılım alanını genişleten ya da AB gibi birlik üzerinden bunu gerçekleştiren örnekler de mevcuttur. RF'nin Kırım ilhakını her ne kadar bir sonraki bölümde inceleyecek olsak da RF bu sayede topraklarını yeni imparatorluk örneği olarak genişleten tek örnektir. Yine AB açısından da durum birlik aracılığı ile geniş bir alana yayılma politikasının sonucudur. Dolayısıyla buradaki temel nokta konjonktürel avantajların amaçlar için kullanımı olmaktadır. Bunun haricinde emperyal yayılımın askeri üsler aracılığı ile sağlanması dikkat çeken bir örnektir.

Emperyal yayılım alanlarının farklı yöntemler ile devam ettirilmesi, imparatorlukların devletler gibi teritoryal sınırlara bağlı kalmak istemediklerinin en önemli göstergesidir (Bkz. Grafik 7). Bunun nedeni emperyal sınırlar ile ulus-devletin teritoryal sınırlarının birbirinden farklı olmasıdır. Askeri üs odaklı gerçekleştirilen emperyal yayılımlara ilişkin ABD çok önemli bir örnektir. ABD'nin üsse sahip olduğu yerlerin demokratikleşme seviyeleri de siyasi yapının değişimi ekseninde bize ilginç bir tablo sunmaktadır. Harita 3'te görüleceği gibi ABD üslerinin yer aldığı pek çok ülke otoriter ve hibrit rejimlere sahiptir. Bu durum bizi bir üst başlık altında siyasi yapıya götürmektedir. Çünkü Batı imparatorluklarının demokrasi kavramını öne çıkarmalarına karşılık, uygulamada bunu gerçekleştirdikleri alanlar sınırlıdır. Bu açıdan emperyal yayılım gerçekleştiği sürece bulunan bölge ya da ülkenin demokrasi değerlerine sahip olup olmaması önemsizleşmektedir.

Harita 3 Demokrasiler ve ABD Üsleri

Kaynak: <https://www.basestation.us/maps.html#>

Bir diğer nokta ise emperyal yayılım alanlarının günümüzde enerji ve yer altı zenginlikleri odaklı olarak da ilerlemesidir. Özellikle Kuzey Antarktika bölgesi bu açıdan en fazla dikkat çeken bölgedir. Ortadoğu ya da Latin Amerika’da yaşanan sürece nazaran burada devletler farklı şekillerde karşı karşıya gelmektedir. Yer altı zenginlikleri açısından bölge yeni imparatorlukların da en önemli rekabet alanı haline gelmiştir. Çin’in kuzey kutbuna ilişkin yayınladığı beyaz kitapta mevcut Arktik uluslararası hukuk rejimine tam destek verileceği belirtilmişse de Çin “deneysel bir platform” olarak tanımlanan 30 bin tonluk nükleer enerjili bir gemi inşa etmesi bölgeye dair çalışmaları noktasında sorgulanmaktadır.⁴²⁷ Öte yandan yeni imparatorluklar arasında gün geçtikçe öne çıkan Çin’in daha sonra da inceleyeceğimiz “Bir Kuşak, Bir Yol Projesi” emperyal yayılımının yeni boyutuna dair örnektir. Bu projenin diğer ayaklarının yanı sıra Antartika üzerinde “Polar

⁴²⁷ Liu Zhen , “Could China’s ‘experimental’ ship be the world’s biggest nuclear-powered icebreaker?”, (Erişim: <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3002455/china-build-30000-tonne-nuclear-powered-ship-described>, Erişim Tarihi: 20.02.2019)

İpek Yolu” olarak uygulanma hedefi de ayrıca dikkat edilmesi gereken bir konudur.⁴²⁸

İkinci nokta emperyal sınırlar ile devlet sınırları arasındaki en önemli fark ise tekillik ve çoğulluk noktasında görülebilecek olan asimetrik güçtür. İmparatorlukların, eşit kabul ettikleri komşuları yoktur,⁴²⁹ hiyerarşik olarak kendileri sistem içerisinde üstündür. Dolayısıyla “resmi” imparatorluklardan “bağımsız” devletler vasıtasıyla “resmi olmayan” imparatorluklara geçiş, kapitalizmin, emek fazlasını nasıl kullanacağı sorgulaması ile dönüşmüştür. Çünkü kapitalizm öncesi toplumlarda doğrudan politik kontrol gerekirken, kapitalizm ile birlikte, siyasi ve iktisadi ayrımlar muğlaklaşmıştır.⁴³⁰ Bugün açısından bu sınırlar pratik anlamda kültürel etki ve tüketimler üzerinden okunan sanal ağlar oluşturmaktadır. Büyük güçler XX. yüzyıl içerisinde kendi emperyal alanlarını genişleterek siyasi, iktisadi ve kültürel emperyalizmler yaratmıştır. Bu sayede büyük güçler “yumuşak güç”⁴³¹ etki alanları yaratarak dış politikadaki hamlelerini bu sayede daha kolayca şiddete başvurmada da gerçekleştirebilmektedir. Bununla birlikte ABD’nin Irak müdahalesi ya da Rusya’nın Gürcistan müdahalesinde olduğu gibi hiyerarşik olarak sistem içerisinde kendini eşitler arası birinci olarak gören büyük güçler, imparatorluk araçsallaştırmasının bir yansıması olarak kendi sınırlarının sınırsızlığına inanmaktadır.

Ancak kurgu ya da gerçek emperyal etkiler kültürel alan üzerinden son derece etkin kullanılmakta ve sisteme de bu şekilde empoze edilmektedir. Emperyalizmin, iktisadi bağı daha kuvvetli olsa da bunun bir başka boyutu olarak kültürel emperyalizm her alanda uluslararası alana pompalamaktadır. Hardt ve

⁴²⁸ Goh Sui Noi, “China’s polar ambitions cause anxiety”, (Erişim: <https://www.straittimes.com/asia/east-asia/chinas-polar-ambitions-cause-anxiety>, Erişim tarihi : 20.02.2018.)

⁴²⁹ Münkler, s. 19.

⁴³⁰ J. Anderson, “Borders, Fixes And Empires: Territoriality In The New Imperialism”. **Centre for International Borders Research (CIBR)** Electronic Working Paper Series: No.15, 2005, s. 5.

⁴³¹ Yumuşak güç kendine hayran bırakma ve örnek olma özellikleri üzerine kurulu bir güç anlayışıdır. Yani Diğerlerinin tercihini şekillendirmede devlet yumuşak güç kullanımında ikne ve cezbetme yöntemlerine başvurur. Örneğin kültür önemli bir yumuşak güç unsurudur. Ya da bir devlet, etki etmek istediği devlete ekonomik gücünü kullanarak yardım yapar ya da ticari ilişki de bulunabilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Joseph S. Nye Jr, **Yumuşak Güç**, Çev. Rahyan İnan Aydın, Ankara: BB101 Yayınları, 2017, s.24-31.)

Negri'ye göre emperyal iktidarların üretici güçleri, biyo-politik iktidarları beslediği müddetçe büyük güçler yeniden doğma ve kendilerini yeniden üretme eğiliminde olarak emperyal yayılımlarını sürdüreceklerdir. Bu sayede de imparatorlukta ve biyo-iktidar rejimleri bir süre sonra iktisadi ve politik kuruluşlarını örtüştüren zeminlerde ilerleyeceklerdir.⁴³² İşte tam bu aşamada da büyük güç olarak adlandırılan yeni imparatorluklar bir üst boyutta hegemonya savaşında karşımıza çıkacaktır.

2. Hegemonya Arayışı

Hegemonya arayışı daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, kent-devletlerinden başlayan bir güdü olarak zaten sistem içerisinde yer alan aktörlerde mevcuttur. Burada güçlü devletin sistem içerisinde, baskın güç konumuna gelerek her şeyi kendi uygun gördüğü şekilde ayarlama yoluna gitmesi, sistem içerisinde kendinden zayıf ve güçsüz devletlere seçenek bırakmayabilir.⁴³³ Örneğin Soğuk Savaşın iki kutbunun kendi hegemonik alanları içerisinde sahip oldukları üstünlükler, onlar ile ittifak halinde devlet gruplarını oluşturmuştur. Dolayısıyla bizim burada ele aldığımız hegemonya imparatorluk ilişkileri içerisinde farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda hegemonya, *“yasal olarak eşit haklara sahip siyasi aktörlerden oluşan bir grup içerisindeki üstünlük”*⁴³⁴ olarak ele alınmalıdır.

İmparatorluklar büyük devlet olmanın ötesinde kendi yarattıkları düzenin yaratıcısı ve garantörü olarak sistem içerisinde yer alırlar. İmparatorluklar bu misyonunu gerçekleştirme adına birimlerin içişlerine karışma eğilimindedir.⁴³⁵ Bu durum devletlerin muhafazakâr yapılarının aksi yönde daha önce uluslararası sistemleri incelediğimiz gibi, dikey bir ilişki ağı ortaya koyar. Hegemon ve emperyal bir güç olarak imparatorluklar kendi çıkarları ekseninde hareket edecekleri için, sistem dengesine ilişkin statükocu ya da irredantist olabilmektedir. Bu nedenle de imparatorlular, uluslararası ilişkilerin savaş-barış, düzen-anarşi

⁴³² Hardt ve Negri, s. 66.

⁴³³ Roskin ve Barry, s. 279.

⁴³⁴ Münkler, s. 21.

⁴³⁵ Münkler, s. 10.

dilemmalarını eş zamanlı olarak içinde barındıran yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet, siyasi ve iktisadi, dilsel ve kültürel sınırlarından gücünü alırken, imparatorluk açısından sınırlar daha öncede bahsettiğimiz gibi tıpkı teritoryal sınırlar gibi önemsizdir. Bu da emperyal sınırların resmîyetini ortadan kaldırarak imparatorluğun kendi için sistem esnekliğini artırır.

İmparatorlukların hegemonya arayışı ve bunun sonucunda oluştukları hegemonyacı devlet sistemi tarihte pek çok örnek mevcuttur (Bkz. Tablo7). Hegemonik üstünlük arayışına ilişkin üçlü bir kategorizasyon öne çıkmaktadır. Tek kutupluluk içerisinde hegemonik olarak üstünlük sistemde bir aktörün liderliğiyle gerçekleşmektedir. Buna dair örnek olarak 1990 yılı sonrası dünya düzeni gösterilebilir. İki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından ABD'nin tek hegemon devlet olarak sistemde öne çıkmasıdır. İkinci olarak ikili hegemonik sistem de iki hegemonun belirli dönemlerde karşı karşıya geldiği güç mücadelesi söz konusudur. Buna dair en somut örnek 1945-1990 yılları arasında ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu sistemdir. Yine tarihsel bir örnek olarak Eski Yunan dönemi Atina ve Sparta örnekleri verilebilir. Üçüncü olarak çok kutuplu/kolektif sisteme bakıldığında burada pek çok ülkenin kolektif hegemonyası görülmektedir. 1815 Viyana görüşmeleri sonrasında oluşturulan uluslararası sistemde İngiltere, Fransa, Prusya, Almanya ve Avusturya'nın sahip olduğu güç bu ekseninde okunabilir.⁴³⁶

Tablo 7 Hegemonik Sistemler

Çok Kutuplu	Çift Kutuplu	Tek Kutuplu
3 Ya Da Daha Fazla Devlet Hâkim	2 Devlet Hâkim	1 Devlet Hâkim
1815-1819 arası İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya (ve 1871 sonrası Almanya)	1945-1991: ABD-SSCB	Soğuk Savaş Sonrası: 1991 yılında SSCB çöküşü sonrası ABD, şimdi çok kutupluluk mu ortaya çıkıyor?

Kaynak: Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **International Relations And World Politics**, Usa: Pearson Education, Inc. 2013, s. 57.

Sistem genel olarak, hegemon güçlerin, yükseliş ve düşüşlerine odaklanmaktadır. Ancak tarih boyunca her siyasi birim hegemonya açısından

⁴³⁶ Viotti ve Kauppi, s. 57.

diğerlerine karşı üstünlük arayışı içinde olmuştur. Bu açıdan modern dönem içerisinde de bu durumun büyük güçler açısından aynıdır. Bir devletin hegemon statüsüne yükselebilmesi konjonktür içerisindeki konumu ve avantajlarına bağlıdır. Burada dünya sistemindeki genişleme ve daralma gibi ekonomik ritimlerin sistemdeki tüm “parçaların” göreceli konumunu nasıl etkilediği önemlidir. Çünkü hiyerarşik bir yapı, genellikle tek bir gücün siyasi iktidar merkezi olması ve sermaye birikimi yaratması değildir. Hegemonya kavramı, tüm dünyayı içine alan bir güç kurma odaklıdır. Ancak kavram, sistemde tahakküm kurma anlamına geliyor ise sorgulama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Mearsheimer, hegemon güçleri belli bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Ona göre, dünyaya egemen olan küresel hegemonlar ile farklı coğrafi bölgelere egemen olan bölgesel hegemonların arasında ayırım yapılabilir. ABD, en azından son yüz yıldır batı yarıkürede bölgesel bir hegemon olmuştur. Bölge içerisinde ABD’den başka hiçbir devlet, buna itiraz etmek için yeterli askeriye sahip değildir, bu nedenle ABD’nin bölgedeki tek büyük güç olarak tanınmıştır.⁴³⁷ Tablo 8’ de yer aldığı şekli ile hegemon büyük gücün etki alanları sınırlı ise kıta-ada ya da bölgesel hegemon güç olabilir. Ancak küresel olarak düşünüldüğünde büyük güçlerin hegemonyalarını ne derece tekel olarak kullandığı sorgulamaya açıktır.

Tablo 8 Mearsheimer’e Göre Büyük Güç Politikası Adlandırmaları

	Örnek	İç- Bölgesel Davranış	Dış- Davranış	Bölgesel
Kıtasal Büyük Güçler	Almanya	Diğer Devletlere Karşı Dengeleme Yaparken Bölgesel Hegemon Olma Girişimi	Belirsiz. Çalışmaları, Herhangi Bir Bölgesel Hegemonyaya Karşı Dengeyi Öneriyor.	Vaka Herhangi Bölgesel Karşı
Ada Büyük Güçleri	Büyük Britanya	Herhangi Bir Bölgesel Hegemonyaya Karşı Denge.	Belirsiz. Çalışmaları, Herhangi Bir Bölgesel Hegemonyaya Karşı Dengeyi Öneriyor.	Vaka Herhangi Bölgesel Karşı
Bölgesel Hegemon	ABD	Bölgesel Hegemonyayı Korumak İçin Diğer Devletlere Karşı Dengeleme.	Herhangi Bir Bölgesel Hegemonyaya Karşı Denge.	Vaka Herhangi Bölgesel Karşı

Kaynak: Colin Elman, “Explanatory Typologies in Qualitative Studies of International Politics”, *International Organization*, 59(2), 2005, s.309.

⁴³⁷ Mearsheimer, “Power and Fear in Great Power Politics”, s. 185.

Yeni imparatorlukların devlet algısı genel olarak egemen-eşitlik ilkesi üzerine kuruludur. Devletin iç ve dış politik alanda işlevi düşünüldüğünde, otoritesinin nihai doğası, onu uluslararası sistemde baş aktör haline getirmektedir. Bunun sonucunda ise her devlet uluslararası sistem içinde anarşik yapının bir getirisi olarak yüksek bir otoriteye cevap vermemektedir.⁴³⁸ Devletlerin uluslararası alanda üst otorite tanımama durumu ona geleneksel ve modern imparatorluklar dünyasında hiyerarşik statü sağlarken günümüz dünyası belirttiğimiz gibi her devleti eşit olarak ele alan bir anlayışa sahiptir. Ancak iki kutuplu sistem sonrasında yeni imparatorlukların güç alanlarının değişimi ile var olan hareket serbestisi ve hegemonya arayışına devam edeceği bir alan sağlamaktadır.

Devletlerin birbirlerine karşı durumunu, insanın doğal haldeki durumuna benzeten Spinoza, iki devletin birbirlerine karşı gelebilme hakkı ya da gücüne vurgu yapmaktadır. Bu güç devletin doğal hakkıdır. Bu açıdan devlet savaşmak ve bir diğerini hâkimiyeti altına almak isterse bunun için tek taraflı istenç yeterlidir.⁴³⁹ Bu durumda ulus-devlet yapılanması egemenlik kavramından hareket ile uluslararası ilişkilerin yatay bir şekilde ilerletilmesi ve iletişim kurulması noktasında hayalî bir tablo çizmektedir. Olması gereken egemen eşit devlet sistemi içerisinde herkesin yatay ağlar ile birbirine bağlanmasıdır. Ancak yeni imparatorluklar bu ağların farklı bir yerinde konumlanmaya başlamıştır. Geleneksel imparatorlukların dönüşümleri hızlı olduğu kadar savaşlar üzerine kurulu bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistemin aktörleri olarak her bir imparatorluğun hegemonik üstünlük arayışı iktisadi olarak yeni sömürge imparatorluklarının Avrupa ekonomik sisteminin temeli haline getirmiştir. Böylece imparatorluklar için artık ihtiyaç sadece değerli madenler ve emek ihtiyacının iki boyutlu yapısından ziyade emek-pazar ve ham maddeden oluşan üçboyutlu bir ihtiyaç arayışı haline gelmiştir. Bu ihtiyaç için gerekli güç ise yeni sistemin aktörlerinin askeri, teknolojik, siyasi ve sosyal kuvvetlerinin üstünlüklerine bağlı şekillenmiştir.

⁴³⁸ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, New York: Cambridge University Press, 1981, s. 17.

⁴³⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İstanbul: İmge Yayınevi, 2009, s. 82.

Bu açıdan hegemonya, geçmişten farklı olarak modern dönemde devlet ve uluslararası sistemde güç kavramına daha bağımlı hale gelmiştir. Bunun yerine güç ve güç ilişkilerinin doğasındaki değişimden bahsetmek daha doğrudur. Güç belli unsurlar ile açıklanabilir. İlk olarak, güç kavramı para gibi somut ve doğrudan etki edilebilir bir unsur değildir.⁴⁴⁰ İkinci olarak, gücün ön koşulu olarak çıkar kavramı öne çıkmaktadır. Aynı çıkar kavramı gücün ölçütü haline gelmektedir. Son olarak ise güç sadece gündeme bağlı değil aynı zamanda tercihlere de bağlı olarak kullanılan bir olgudur.⁴⁴¹ Gücün ikna ya da komuta etme davranışları ile kullanımı yeni imparatorlukların hegemonya kurmak istedikleri alanlara göre tercih ettikleri politikalara bağlıdır. Bu açıdan yeni imparatorluk yumuşak güç kullanımında kültür unsurlarını tercih edebileceği gibi, güç kullanımında zorlama, ekonomik baskı gibi yollara da başvurabilir.⁴⁴² Buradaki temel amaç bir aktörün davranışını değiştirmekten ziyade amaçlandığı gibi kendi çıkarları noktasında değiştirebilmektir.⁴⁴³

Kavram, sınıflar ve devletlerarasındaki güç tarafından yönlendirilen hiyerarşik bir yapı olarak tanımlanabilirken, bu yapı, dünya sisteminin merkez-çevre ilişkisini de ekonomik ve politik bir hiyerarşi üzerinden kurgulamaktadır. Dolayısıyla hegemonya siyasi ve iktisadi üstünlüğü de içermektedir. ⁴⁴⁴ Keyman kavramın “altyapı-üstyapı” metaforundan üreyen ekonomik indirgemecilik sorununun çözümünde önemli bir işlev gördüğüne dikkat çekmektedir. Bu siyasal indirgemecilik sorununa paralel bir şekilde hegemonya, sivil toplum ve devlet ilişkisinin ve devletler-arası sistemin ekonomik ve kültürel boyutlarının tanınmasıyla çözülebilmesini sağlamaktadır. Son noktada dünya sistemi teorileri ekseninde hegemonya kavramı dünya düzeninin tarihsel olarak kurulduğu iddiasını karşımıza çıkarmaktadır.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Nye, s. 21.

⁴⁴¹ Özdemir, s 120-121.

⁴⁴² Nye, s. 7.

⁴⁴³ Özdemir, s. 129.

⁴⁴⁴ Andre Gunder Frank; Barry K.Gills, “The Five Thousand Year World System In Theory And Praxis”, (Ed.) Robert A.Denemark, Jonathan Friedman, Barry K.Gills, and George Modelski, **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, London: Routledge Publish, 2003, s. 10.

⁴⁴⁵ Keyman, s. 243-244.

Gerçekten de hegemonya arayışının XIX. yüzyıl dünyasındaki en önemli örnekleri modern imparatorluk sürecine evrimde görülebilmektedir. Milliyetçi ideoloji ile güçlenen pan hareketleri etnik, dinsel, vb. açılardan bir bütünlük göstermekle birlikte fiilen bu bütünlüğe ulaşmamış topluluk insanlarını ve ülkeleri bir araya getirme amacına yöneltmiştir. Ya da diğer bir deyişle imparatorluklar o bölgeleri buna zorlamıştır. En öne çıkan pan hareketi de Pan-Slavizm⁴⁴⁶’dır. Rus İmparatorluğunun emperyal yayılım amacıyla kullandığı Panslavizm tüm Slavları kendi egemenliği altında toplama hedefidir. Sadece Ruslar açısından değil pek çok örnekte, hegemonya arayışında olan büyük güçlerin rakiplerine karşı konumlarını koruma ihtiyaçları onlara eş zamanlı olarak bir misyon da yüklemektedir. Burada özellikle devrimler çağı sonrasında, karşımıza ideolojik iktidar arayışları çıkmaktadır. İdeolojik iktidarların dış politikada uygulanışı, imparatorluğun merkezindeki insanlar nezdinde kendine meşruiyet alanı da sağlamaktadır. Dolayısıyla günümüzde de bu geçmişin unsurlarından yararlanarak, hegemon güç olma arayışındaki bir devletin temel hareket noktası, kendi ideolojik iktidarını kurarak eş zamanlı olarak emperyal yayılımını destekleyecek motivasyonu sağlamaktır.⁴⁴⁷

Askeri ve teknolojik gelişimin yarattığı, güç asimetrisi sonucu büyük güçlerin sistemde sadece birbirlerine karşı değil, sistemdeki diğer güçlere karşı da endişe duyma güdüsü yeni imparatorluklar döneminde de devam etmektedir. Ancak bu kez sistemde orta ve küçük ölçekli devletlerin yeni imparatorluklar karşısında yaşadıkları sorunlar önemli hale gelmektedir. Devletlerin diğer devletlerin niyetleri hakkında asla kesin olarak emin olamamaları “*self-help ilkesi*”ni harekete geçirme ihtiyacını ortaya çıkarır. Yeni imparatorlukların en önemli özellikleri esasında aha önce de vurguladığımız gibi Mearsheimer’in korku faktöründen hareket ile ifade ettiği güçlenme güdüsüdür. Yeni imparatorluklar, rakiplerine oranla daha güçlü oldukları ve hayatta kalma ihtimallerinin daha iyi

⁴⁴⁶ Panslavizm tabirini ilk kez 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel’in Latince kaleme aldığı Slav diline ait eseri olan “*verus panslavismus*” (Hakiki Panslavizm) adlı eserinde kullanılmıştır. (Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm”, **DTCF Dergisi**, II/4, Ankara 1953, s. 242.)

⁴⁴⁷ Münkler, s. 137.

olduğunu ispatlayacak mekanizmalar geliştirme amacına yönelmektedir.⁴⁴⁸ Bu açıdan potansiyel bir hegemonun, rakiplerinin hepsiyle aynı anda savaşmak için gerekli olan güce sahip olmasına ihtiyacı yoktur. Çünkü potansiyel hegemonun yapması gereken, sistemdeki ikinci en güçlü devlet arasındaki güç boşluğunu yakalamaktır. ⁴⁴⁹ Dolayısıyla yeni imparatorlukların hegemonya arayışı geçmiştekinden farklı olarak emperyal yayılım başlığında görüldüğü gibi belli stratejileri ve güç artırımını daha elzem hale getirmektedir.

ABD dış politikasında George Bush başkanlık döneminde, saldırgan ve yayılmacı bir anlayışla savaşı dahi göze alacak politikalar takip etmiştir. Bunun temelinde ise imparatorlukların yayılımının hiyerarşik üstünlüklerinden ötürü sorunsuz olması fikri yatmaktadır. Bu eksenle konuya bakıldığında ABD örneğinde XIX. yüzyıl itibari ile hegemonik üstünlük ve buna bağlı müdahale alanları dikkat çekicidir. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle 1944'teki Bretton Woods Konferansı Amerikan hegemonyasının iktisadi alanda gelişiminde tek hegemon olma arayışı bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü sistem artık sadece askeri hegemonları barındırmamaktadır ve tek ya da çok kutuplu olmayacak kadar da komplikedir. Bu açıdan ortaya çıkan çok kutupluluk, ABD'nin II Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında inşa ettiği ABD merkezli dünyayla çelişmektedir. ABD'nin gücü, merkez olduğu ve dünya ekonomik faaliyetlerini koordine edebileceği bir dünya sistemine dayanmakla birlikte iktisadi bölümde de kısaca belirttiğimiz gibi, ABD dolarını dünyanın rezerv para birimi olarak zaten piyasalar da hâkim konumdadır.⁴⁵⁰

Öte yandan hegemonya kavramı, uluslararası ilişkiler alanında uyarlandığında ne askeri güçle ne de sermaye mantığı ile okunan salt iktisadi güçlere bağlıdır. Çünkü hegemonya özünde ideolojik üstünlüğü de içermektedir.⁴⁵¹ Bu açıdan hegemonya, bir devletin diğerlerini sömürdüğü bir düzenden ziyade diğer devletlerin çoğunun kendi çıkarlarıyla uygun bulduğu bir düzen yaratmaktadır. Bu

⁴⁴⁸ Mearshimer, "Power and Fear ...", s. 184.

⁴⁴⁹ Mearshimer, "Power and Fear..." s. 189.

⁴⁵⁰ T. Costigan ve D. Cottle, "The US dollar and its challenges: American hegemony in the 21st century". **Journal of Labor and Society**, 21(2), 2018, s. 159.

⁴⁵¹ Faruk Yalvaç "Uluslararası ilişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", s. 180.

yaratım eş zamanlı olarak uluslararası kurumları ve kuralları da oluşturur. Cox burada kuralların ve kurumların hegemonik sınıfların çıkarlarıyla ilgisine dikkat çekerek dünya düzenini değiştirme sorunu sadece, uluslararası düzeyde değil, yeni tarihsel blokların kurulacağı ulusal düzeyde de ele almaktadır. Ancak meşruiyet açısından sorunlu yapılar sürecin hegemon açısından olumlu gitmeyeceği bir yöne de kanalize olabilir. Yalvaç, bağımlılığı gittikçe artan bir dünya ekonomisinde üretimin uluslararasılaşması sürecinin Üçüncü Dünya ülkelerini marjinalleştirerek ortaya hegemonya karşıtı yapıların çıkmasına yol açabileceğine dikkat çeker.⁴⁵²

Son noktada hegemon bir anlayışı, emperyalist yayılma ile harmanladığımızda imparatorluğun gerçek etki alanı ortaya çıkmaktadır. Özellikle yeni imparatorlukların oluşturdukları etki alanları içinde güvenlik, huzur, barış, refah, iktisadi kalkınma gibi pek çok cezbedici özellik sunarak kendilerine ait hegemonya alanları yaratabilmektedirler. Bu bağlamda ulus-devletlerin aksine imparatorluklar, güç, saygınlık, iktidar ve başarı elde etme adına tüm alanlarda birinci olma baskısıyla karşı karşıyadır. İmparatorlukların yarattıkları diğer güçler imparatorluğa kolay kolay meydan okuyamaz. Bu nedenle de imparatorluklar kendi hegemonik etki alanları içinde imparatorluk haline gelememiş büyük güçleri de barındırabilirler. Bu imparatorluğun kurum ve varlığını sağlamlaştırırken aynı zamanda imparatorluk söyleminin de araçsallaştırılması için dayanak oluşturmaktadır.

3. Merkez -Çevre Uyumu

Merkez-çevre ilişkisinde, ister seçkinler aracılığı ile siyasi bağlar isterse de askeri/iktisadi/sosyal özdeşimler olsun, iktidarın halk nezdindeki meşruiyet unsuru tek bir temelden ziyade her alanın birleşimi ile oluşur. Ancak tetikleyici güç nihayetinde Hobson'un da dikkatini çektiği gibi emperyal hedefler olmaktadır. Merkez çevre uyumu hegemonik ve iktisadi bağların en fazla şekillendiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada çevrenin seçkinleri ve çevrenin dünya

⁴⁵² Yalvaç, s. 181.

sistemi içerisindeki rolü ilişki boyutunu ortaya koymaktadır. Kapitalizm ile birlikte değişen emperyalizm algısı, merkez-çevre ilişkilerinde de bir anlamda güncelleme niteliğinde olmuştur. Öte yandan bu başlık sömürgecilik sonrası dönem ve küreselleşen dünyanın bir devamı gibi görülebilir. Çünkü merkez-çevre ilişkisinin yapısı bu iki değişkene göre şekillenmiştir.

İmparatorluk yaratımı yalnızca bir süreç değil, aynı zamanda çıktılar veya sonuçlar içeren bir bütün de sunmaktadır. Hem iç hem de dış politikada imparatorluğun yarattığı bürokratlar- antlaşmalar, ittifaklar, savaş ve barış kararları, dış ticaret ve parasal ilişkiler, vergilendirme, eğitim, nakliye, para, ticaret ve polis- ilgili politikaları emperyal denetime tabi tutar ve metropole nelerin yapıldığını ve kimin ne yaptığının kontrolünü sağlamaktadır.⁴⁵³ Dolayısıyla ulus-devletler ekseninde son yıllarda yerelleşme ve kontrol aktarımları artarken, imparatorluk kontrole sıkı sıkıya bağlı kalır.

Tablo 9 Kontrol Mekanizmaları (Sistem Bileşenleri)

Yurtiçi	Uluslararası
Hükümet	Büyük güçlerin hâkimiyeti
Yetki	Prestij hiyerarşisi
Mülkiyet hakları	Toprak Ayrımı
Kanun	Sistemin kuralları
Yerel ekonomi	Uluslararası Ekonomi

^aYerli gruplar, koalisyonlar, sınıflar vb.

^bSistemdeki devletlerarasındaki iktidar dağılımına dayanır.

Kaynak: Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, New York: Cambridge University Press, 1981, s. 28.

Kontrol etme ve denetim, modernleşme ile birlikte uluslararası sistemde kendi kontrol alanlarını oluşturmak isteyen yeni imparatorluk yapılarını ortaya çıkarmıştır. Geleneksel ya da modern imparatorluk ayrımı yapmadan sistem

⁴⁵³ Doyle, s. 39.

içerisinde hâkim konumda olmayan gücün belli kurallar yarattığı ve onu kontrol edeceği denetim araçları oluşturması önemlidir. Bu açıdan Gilpin 'in kontrol mekanizmaları ayrımı bize bu gücün sınırlarını vermektedir (Bkz. Tablo 9). Ulus-devlet forumu açısından denetimin iç politik alandaki hâkimiyeti mutlak iken büyük güçler ya da imparatorluklar bunu sistem içerisinde taşıyabilmektedir.

Öte yandan her ne kadar bir sonraki başlıkta ele alacak olsak da yeni imparatorlukların da tıpkı geleneksel imparatorluklar gibi evrensellik kurgularında çevrenin rolü önemlidir. Batı evrenselliğinin kurgulanmaya başladığı dönem itibari ile esas oluşturan noktalardan biri de bölgelerin ya da kültürlerin jeopolitik varlıklar olarak kendilerini gerçekleştirmeleridir. Örneğin Avrupa özelinde bakıldığında kendini merkeze alan bir yaklaşım ile ilerleyerek çevresinde var olan tüm sistem bağımlılıklar üzerine kurguladığı görülür. Yine Avrupalı pek çok devletin meşruiyet kaynağı olan Roma'ya baktığımız da Roma'nın da benzer şekilde kendini merkeze alan bir yaklaşım ile hareket ettiği görülmektedir. Ancak tek bir fark ile Roma belli bir bölgesel kalıba sığmaktan ziyade, kendini dünyanın merkezi konumunda gerçekleştirmiştir. Bunun en önemli nedeni de etnik merkezcilikten uzak bir anlayış ile hareket etmesidir.⁴⁵⁴ Dolayısıyla merkez-çevre ayrımının yeni imparatorluklar döneminde Batı açısından yansması genel anlamı ile kendilerini odağa koydukları bir biz tanımlamasına da dayanmaktadır. Bu durum daha önce ele aldığımız sosyo-kültürel alanların devlet ve uluslararası temelde yaratımlarında da kendini göstermiştir.

Küreselleşmenin de merkez-çevre ilişkisine olan etkisi unutulmamalıdır. Küreselleşme kendi başına bir dünya sistemi oluşturarak, tarih boyunca hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde sisteme şekil vermektedir. Khanna jeopolitiğin güçsüzleşmesi ile küreselleşmenin onun yerini aldığını ve demografik olarak harmanlanmış bir dünya yarattığına dikkat çekmiştir. Bu açıdan küreselleşme yeni imparatorluklar için çevre bir ihtiyaç olmanın ötesinde kendini yaratım alanıdır. Çin Güneydoğu Asya,

⁴⁵⁴Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı Fikir, Kimlik, Gerçeklik**, Çev. Hüsamettin İnanç, Ankara: Adres Yayınları, 2014, S. 65, 89.

ABD Latin Amerika, AB Orta Doğu ile kültürel etki alanını yaratırken,⁴⁵⁵ Rusya ise geçmişe bağlı olarak Orta Asya ve Kafkasya ile bunu gerçekleştirmektedir.

Bir diğer boyut ise merkez-çevre ilişkisini yeni imparatorluklar üzerinden okurken özellikle dünya sistemi ve bağımlılık teorileri ekseninde konuya yaklaşmak gerekmektedir. Küreselleşme ile artan sınır muğlaklıkları, ham madde ve emek gücü bağımlılığını ürettiği artı değerler ile yeni pazarlar üzerinden tatmin edilmeye çalışılan kapitalizmin yarattığı bağımlılık merkez-çevre arası ve üçüncü bir alan olarak yarı-çevre ile kısır bir döngü olarak devam etmektedir. Dolayısıyla geleneksel imparatorlukların dünyasından daha karmaşık bir ağ ilişkisi içerisinde yeni imparatorluklar kendi yerlerini küresel sistem içerisinde devam ettirmeye çalışmakta ve çevrenin kontrolü merkezin ihtiyaçları ekseninde şekillendirilmektedir. Bu durumu en iyi ifade eden anlatım Münkler'in şu ifadesidir

456

“...imparatorluğun siyasi ve toplumsal seçkinlerini göreve koşmakta ve imparatorluğun uzun vadeli çıkarlarını kendi kısa vadeli maddi çıkarlarına feda etmelerini engellemekte kullandığı metaforik ifade biçimi, emperyal seçkinler arasındaki etkileşim ve işbirliği olarak da tasvir edilebilir: Buna göre, imparatorluğun karar alan seçkinleri, imparatorluğun yorumcu seçkinlerinin -yani entelektüeller, yazarlar, akademisyenler, muhabirler vs. - emperyal iktidara gerekçe sunan ve yücelik kazandıran perspektifler ve vizyonlar biçimindeki desteğine kısa vadede muhtaçtır. Ama bu perspektif ve vizyonların siyasi etkisi iktidara sağlamlık ve meşruluk katmanın yanı sıra, kararları sınırlayan bir bağlayıcılık biçiminde de tezahür eder. “

Wallerstein'in, kurguladığı XVII-XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da oluşan modern dünya sisteminin gelişmesi ile mevcut dünya sistemi de kapitalizm ile birlikte değişmiştir. Böylece dünya ekonomisi iş birliğinden rekabete evrilen ve sonrasında da merkez-çevre arasındaki hammadde ve hizmet üretimin kısır döngüsü içerisinde kendine yarı çevreyi yaratmıştır. Ara ürün geçiş bölgeleri olarak adlandırabileceğimiz yarı çevreler ile rekabet artmış siyasi boyutta da iktidar ve seçkinler arası ilişkiler de yeni bir yön kazanmıştır. Kapitalist sistem içerisinde karşılıklı bağımlılıkların artması yarı çevrenin yaratımında önemli rol oynamıştır. Dünya sisteminin en önemli özellikleri politik ve ekonomik yapısı ve dinamikleridir. Dünya sistemi, merkez (üretim mallarının ikincil üreticileri) ve

⁴⁵⁵ Parag Khanna, **Yeni Dünya Düzeni Yeni Yükselen Güçler 21. Yüzyılda Dünyayı Nasıl Belirliyor?** Çev. Elif Nihan Akbaş, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011, S. 21-22.

⁴⁵⁶ Münkler, s. 138.

çevre (birincil hammadde üreticileri) arasındaki emeğin eşit olmayan ilişkisi üzerinden okunabilmektedir. Buradaki temel ayırım zamanla coğrafi bölünme eksenli bir iktisadi ve gelişmişlik sınıflandırmasına tabidir. Politik olarak sistem, güç ilişkilerini sürdürmek ve değiştirmek için sistematik şiddet kullanımı ile karakterize edilmiştir. Bu iktidar ilişkisi - hem çekirdeğin çevre üzerindeki egemenliğini hem de bir politik birimin çekirdeğin içindeki hegemonya mücadelesini içermektedir. Birincil ve ikincil üreticiler arasındaki bölgesel iş bölümünün çevre üzerinde merkezin şiddetli şekilde uyguladığı baskıyı yaratması⁴⁵⁷ bize geleneksel imparatorluklar döneminden bu yana gerçek anlamda büyük bir değişim olmadığını göstermektedir.

Küreselleşme olgusunun ulus-devletlerin denetiminden kaçması sadece uluslararası düzeyde değil ilişkilerin geleneksel çevrenin dışına çıktığı kapsayıcı bir sistem oluşmaktadır. Maddi ve manevi ilişkiler, küreselleşme hareketi ile birlikte devletin artık egemenliğinin ve ona eşlik eden normallüğün tek merkezi olmadığı fikrini beslemektedir. Yeni imparatorlukların evrenselliklerinin içinde kendini üreten yapılar olarak şirketler, XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren dünya çapında stratejiler uygulamaya başlaması dikkat çekicidir. Bu şirketlerin küreselleşmesi rant elde etme alanlarını da genişletmiştir. Küreselleşme ile birlikte özellikle uluslararası şirketler sosyal merkezleri açısından mali koşulları ve bankacılık koşullarını dikkate alan girişim alanları arayışındadır. Üretim faaliyetleri için bu şirketler bulundukları ülkenin uygulama kapasitesi, ücret artışları ile sendikal haklar ve benzeri durumlar dikkate alarak yatırımlarını yapmaktadırlar. Küreselleşme ile birlikte kuzey kaynaklarının ve kazançlarının adil paylaşımından ziyade, çevre bölgeleri kontrol altına alarak sanayinin zayıf katma değerli iş gücüne sahip olduğu bölgelere yayılmaktadır. Böylece iktisadi yasalarla şekillenen bir jeopolitik oluşmaktadır. Bu jeopolitik; egemen ülkeler, egemenlik altındaki ülkeler ve süper güç ayrımına tabi tutulmaktadır. Oluşan küreselleşme jeo ekonomisi böylece dünyayı farklı iktisadi gelişmişlik düzeyleri üzerine yerleştirmektedir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Goldstein, s. 2.

⁴⁵⁸ Defay, 66-68.

Bu bağlamda iktisadi unsurlar kısmında kısaca değindiğimiz kuzey-güney ayırımında, kalkınmış kuzeye karşı güney, kuzeyin koşulları ile geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ortak küresel çalışma standartları ve sosyal standartlar Güney’de, gelişmiş ülke halklarının toplumsal refahları referans alınarak oluşturulmaktadır. Ancak bu durum Deacon’a göre kuzeyin kendini, güney rekabetinden korumak için “*bencilce çabalar*” içine girmesine neden olmaktadır. Çünkü küreselleşmenin esasında var olan refah devletinin rekabetçi yapısı güney ülkeleri için gelişmemiş bir iktisadi ve siyasi alana uygulanınca sadece borç kavramı öne çıkarmaktadır. Nitekim hükümetlerin vatandaşları için oluşturacağı sağlık, eğitim, emeklilik gibi sosyal koruma politikaları borçlanma yaratmış ve bunların büyük bir kısmı da STK’lar ve diğer inisiyatiflere bırakılmak zorunda kalmıştır.⁴⁵⁹ Merkez-çevre ilişkisinde yer alan çevre ve yarı çevrelerinin durumu bu açıdan kuzeyin politikaların içselleştirilemeyen uygulamaları nedeni ile sorunlu bir şekilde kalmıştır.

4. Evrensellik İddiası

Büyük güçlerin modern dönemdeki evrensellik iddiası, geleneksel imparatorlukların sahip olduğu anlayıştan farklı bir boyuttadır. İktidar odaklı sistem şekillendirmesi yerine, ideolojik iktisadi algıların hâkim olduğu bir sistemin yarattığı imparatorluklar söz konusudur. Bu açıdan modern imparatorluklar geleneksel dünyada olduğu şekli ile kendi barış alanlarından ziyade var olan barış alanını kendine uydurma yolunda adımlar atmaktadır. Daha önce pax ve pan kavramları ile imparatorlukların sistem içerisinde kendi barış alanını yaratma sürecini görmüştük. Sanayi Devrimi sonrasında, küreselleşme boyutu ile imparatorluklara baktığımızda devasa bir kültürel endüstrileşmesinin içinde yer aldıklarını görmekteyiz. Kapitalizm ve modernleşme süreçleri geleneksel imparatorlukların evrensellik algılarını köklü olarak değiştirmiştir. Dolayısıyla burada temel odaklanacağımız nokta verili bir evrensellik içinde yeni imparatorlukların kendilerini yeniden üretme süreçleri olacaktır. Ancak şunu da

⁴⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bob Deacon, **Globalization and Social Policy: The Threat to Equitable Welfare**, Geneva: Occasional Paper No. 5 March 2000.

belirtmeliyiz ki bu evrensellik yaratımının en önemli noktası ne kadar basite indirgeme olarak görülse de temelde coğrafi kimlik ve kapitalizm üzerinden okuyacağımız ikili bir ayrım yaratılmıştır. Çünkü 1914 sonrasında Polanyi'nin deyiimi ile “yeryüzünün her tarafı, daha doğmamış nesiller dâhil herkes, etten kemikten insanlarla şirket adı verilen kocaman hayali varlıklar” tümünden bu sistem içinde yaşamaya başlamıştır. Ve bu dünya tarihinde belki de hiç olmadığı kadar güçlü bir evrensellik iddiasıyla maddi bir gerçeklik üzerinden yeryüzüne yayılmıştır.⁴⁶⁰ Ancak Polanyi'nin bahsettiği işin iktisadi evrensellik yönüdür. Nitekim jeopolitik gerçeklikler olarak kültür ve kimlikler farklı evrensellikler sunma mantığı ile işletilmektedir.

Bugün için evrensellik kapital dünyanın değişen liderleri arasında sürdürülmektedir. Dolayısıyla sistem eskiden farklı aktörlerin kendi evrenselliklerini kurmalarına izin verirken bugün tek bir küresel anlayışın içerisinde bu aktörlere kuralları dâhilinde var olma imkânı sunmaktadır. Var olan Pax-Kapitalizm içerisinde ise Wallerstein, günümüzde evrenselciliğe başvurma da ilkel olarak görülen ülkelerin ilerlemeci örnekler olarak Pan-Avrupa'yı model almaları fikrinin vurgulandığına dikkat çekmektedir. Modernleşmenin insanlar ve toplumlar için sunduğu şey Pan-Avrupa dünyasının örnek alınması fikridir. Dolayısıyla ülkeler moderniteye doğru ilerlemek istiyorlarsa Pan-Avrupa dünyasının yardımına ihtiyaçları olduğu fikri öne çıkarılmıştır.⁴⁶¹ Bu açıdan evrensellik iddiası Batı odaklı bir modernleşme ve ilerleme anlayışı ile küresel sistem içerisinde empoze edilmektedir. Ancak burada temel noktalardan biri de zaman ve mekânın boyutlarının modern dönem içerisinde Batı tarafından kurulmuş olduğu gerçeğidir. Coğrafi keşifler ile birlikte emperyal yayılımın yeni boyutları, coğrafyanın yanı sıra zamansal çerçeveyi değiştirmiştir. Her devletin kendi kültür ve egemenlik alanında yaşanan değişimler modern dünyanın zamansal ve uzamsal boyutlarına ulaşma ya da eş değer olma ihtiyacı ile yeniden şekillenmiştir.⁴⁶²

Öte yandan evrensellik ve teklik iddialarında özellikle sistem okumaları gerçekleştiren akademisyenlerin güç değişimi okumaları da dikkat çekmektedir.

⁴⁶⁰ Polanyi s. 191.

⁴⁶¹ Wallerstein, **Dünya...**, s. 26-31

⁴⁶² Jack Goody, **Tarih Hırsızlığı**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.16.

Modelski'nin uzun döngü sistemi içerisinde Portekiz ve İspanya imparatorluklarının etki alanları ile Roma'nın etki alanları eş olarak görülmemelidir. Bahsi geçen imparatorlukların nüfuz alanları ve etki araçları ile zaman kısıtları tamamen farklıdır. Bu açıdan evrensellik özellikle konjonktürel gelişmelere bağlıdır. Bunun örneklerinden biri 1918'de sekiz büyük imparatorluktan biri olarak görülen Avusturya – Macaristan'ın II. Dünya Savaşı'nı görememiş olmasıdır. Ya da II. Dünya Savaşı sonrası İngiliz, Fransız ve Alman sömürgeci imparatorluklarının parçalanması ile uluslararası alanda büyük güçlerin sayısının ikiye düşmesidir.⁴⁶³ Bu açıdan evrensellik iddiaları geleneksel imparatorluklar döneminde mekânsal ve zamansal olarak uzun döngüler oluşturmaktayken, kapitalizm ve sanayi devrimi evrensellik noktasında zaman algısını değiştirmiştir. Kendi evrensellikleri yerine hâkim sistem evrensellikleri içerisinde var olmaktadır.

Buna bağlı olarak, evrensellik algısı içerisinde dikkat etmemiz gereken bir konu da imparatorlukların değişen yaşam süresidir. Geçmişte var olan yüzyıllarca süren devlet örnekleri 1914 sonrası yerini, ulus-devletler olarak yaşamlarına devam eden ya da büyük devlet olarak sisteme etki edebilecek güce ulaşan yapılara terk etmiştir. Dolayısıyla XX. yüzyıl ve sonrasında yaratılan imparatorluklar, kısa ömürlü olmuştur. Japonya'nın Tayvan'ı işgaliyle 1895'te başlayan sömürge imparatorluğu olma politikaları 1945 yılına kadar, SSCB 1917-1990 yılları arası yaklaşık 70 yıllık bir yaşama sahip olmuştur. Bu örnekleri çoğaltabiliriz ancak temel nokta sisteme dâhil olan yeni imparatorlukların kısa ömürlü olması ve kendi evrenselliklerini yaratamamalarıdır.

İkinci etki modernleşme kavramının yaşadığı değişimde saklıdır. Modernleşme kuramındaki asıl dönüşüm, II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkmıştır. Batının model alınması ile tüm dünya toplumlarının modernleşebileceği varsayımı, büyük güçlerin diğer toplum ve devletleri değiştirebileceği meşruiyetini ortaya çıkarmıştır. Böylece imparatorluklara özgü evrensellik yaratımı geri dönmüştür. Modernleşmenin bir ihtiyaç olarak diğerlerine sunulması, Batı evrensellığının en önemli adımı olmuştur.

⁴⁶³ Toynbee, s. 38.

Batılılaşmanın devletler açısından ihtiyaç haline gelmesi ve bunun akademik çevrelerce desteklenmesi, büyük güçlerin meşruiyet alanını da güçlendirmiştir. Örneğin demokratik barış teorisi kapmasında, bir devletin iç egemenlik alanında sahip olduğu özelliklerin dış politik hareketlerini şekillendireceği fikri yer almaktadır. Buna göre liberal demokrasiler diğer demokratik devletler ile savaşmaz fikri her devletin demokrasiyi benimsemesi durumunda savaşların sonlanacağı savına sahiptir.⁴⁶⁴

Nitekim bu durum, kapitalist dünya-sisteminin devletlerin karşılıklı bağımlılıkları ve her devletin barış içinde yaşaması açısından büyük güçlerin temel dayanağını oluşturmuştur. I. ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde birey ve insan hakları kavramlarının öne çıkarıldığı örgütlenmeler ile sistemde hakların korunması da öne çıkarılmıştır. Bu açıdan evrensellik, savaş ve insan hakları kurallarını da net olarak ortaya koymuştur. 1949 Cenevre Sözleşmesine göre zararsız sivillere saldırmak savaş suçu haline gelmişti. Böylece devletler savaş suçlarına yönelik davaların önemli aktörleri haline gelmiştir. Öte yandan 1945-1946 yılları arasındaki Nuremberg ve Tokyo Mahkemeleri ile daha önce savaş hukukunda yer almayan savaş suçları ve “insanlık suçu” kavramları da insan hakları açısından önemli bir adım olmuştur. Ancak sistem içerisinde insan hakları noktasındaki suçlar bu dönemde bitmemiştir. 1970’lerden 1990’lara Ruanda, Burundi ve Kongo’daki Hutular ile Tutsiler arasındaki savaş ve 1990’larda Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde Bosna’daki Müslümanlara karşı yürütülen etnik temizlik, soykırımın çağdaş dünyadaki örnekleri olmuştur.⁴⁶⁵

Evrensellik, küreselleşme ekseninde düşünüldüğünde kültür etki aracı olarak jeopolitik yapabilirim kozu haline gelmektedir. Çünkü günümüz imparatorluk evrensellikleri içerisinde sürekli olarak kendini yenileme ihtiyacını söz konusudur. Sovyetlerin çökmesi Yugoslavya’nın dağılması ya da 2001 yılında Amerika’da yaşanan saldırılar kimileri için iktidar çekişmelerin faktörü ve temel olarak kullanabilmektedir. Bunun en ilginç örneği Huntington’un 1993’te yayınlanan

⁴⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Özdemir, ”Demokratik Barış Teorisi”, (Ed.) Haydar Çakmak, **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler**, Ankara: Platin Yayınları, 2007, ss. 204-219.

⁴⁶⁵ Alan Stephens ve Nicola Baker, **Making Sense of War: Strategy for the 21st Century**, Cambridge University Press, 2006, s. 95.

Medeniyetler Çatışması eseridir.⁴⁶⁶ Böylece yeni imparatorluklar bu alanda yaşanan savaş ve çatışmaların uluslararası operasyonlar ile doğrudan müdahili olmaya başlamıştır. Bu sayede uluslararası alanda gerçekleştirilen müdahale ve operasyonların nitelikleri de demokrasi- demokrasi olmayan devletler noktasında insan haklarının korunması gibi noktalarda meşruluk kazanmaya başlamıştır. Böylece bu durum üst başlıklarda incelemiş olduğumu emperyal yayılma hareketi askeri işgal, ekonomik sömürü odaklı ilerlemeler ile eş güdümlü hale gelmiştir.

III. SİSTEMDE ÖNE ÇIKAN YENİ İMPARATORLUKLAR

Şu ana kadar gerçekleştirdiğimiz okuma ve tanımlamalardan imparatorlukların ilişkileri ve gücünü temel alan bir yapılanma olduğunu söyleyebiliriz. İmparatorluk ekseninde biz bu okumaya şu ana kadar kimlik, kültür gibi sosyolojik boyutları da ekledik. Böylece imparatorlukları ontolojik olarak tek bir dönemin değil, tarih boyunca bu özelliğe haiz pek çok siyasi örgütlenme sayesinde varlıkların devam ettirebilen ve sistemleri belirleyen yapılar olarak bütünleştirdik. Öte yandan bir ulus-devletin kendini imparatorluk olarak nitelendirmesinden ziyade bu özelliklere haiz olma durumu sistem içerisinde hiyerarşisinin belirlemesinde temel oluşturmaktadır. İmparatorlukların, bir siyasal düzen biçimi olarak uluslararası ilişkilerin gelişimine paralel olarak temel aktörü olmaktan çıktığı ve yerine ulus devletlerin geçtiği görülmektedir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte sistem içerisinde imparatorluk arayışı yeniden karşımıza çıkmıştır. Özellikle ABD'nin gücü ve tek kutuplu dünya söylemleri imparatorluk kavramını yeniden gündeme getirmiştir.

İmparatorluklar, ulus-devletlerin aksine devamlılık gösteren yapılardır. Evrensellik ve teklik iddiaları ile kendi sistemlerini yaratma ve devam ettirme hedefleri vardır. Bu açıdan Tilly imparatorlukların tarihsel olarak “alt edilmesi zor varlıklar”⁴⁶⁷ olduğunu dile getirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde imparatorluklar kesintiler yaşamış olsa da uzun süre varlıklarını sürdüren yapılar olmuşlardır. Çin

⁴⁶⁶ Defay, s. 74.

⁴⁶⁷ Tilly, s. 2.

İmparatorluğu çeşitli isimler ve hanedanlar ile iki bin yıldan fazladır bölgede varlığını sürdürürken, Bizans İmparatorluğu kıtanın bir diğer ucunda bin yıl boyunca ayakta kalmıştır. Bu nedenle Glubb, imparatorlukların belirli bir tarihte başlayıp bitmediklerini ileri sürmüştür.⁴⁶⁸ İmparatorluklar, kademeli bir genişleme dönemi ve daha sonra düşüş dönemini takiben dünya savaşları sonrasında gördüğümüz gibi büyük güçlere dönüşerek yeniden devam etmişlerdir. Rus İmparatorluğu, SSCB ve daha Sonra RF olarak yola devam etmiştir. Ya da ilginç bir örnek olarak Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Orta Çağ'da en büyük ardılı Hristiyan Kilisesi olmuştur. Kilise, Roma-Yunan geleneğini devam ettirerek (özellikle eğitim sisteminde) bu kurumlar ve Roma kanunları kültürel bir birlik sağlayarak döneme şekil vermiştir.⁴⁶⁹ Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu (Reich) devamı olarak 1871 yılında merkezi bir Alman devletinin kurulması tarihsel bağları güçlü ve meşru bir imparatorluğun da yeniden üretilmesini sağlamıştır. Böylece imparatorluklar kendilerini yeniden üretimini tarihsel bağlar ile sağlamakta ve meşru kılmaktadır. Bu açıdan günümüzde imparatorluklar, meşruiyet zemininde geleneksel dünya ile kurdukları bağların gücüne ve toplumsal kabulüne bağlı olarak şekillenir.

Bu devamlılık eş zamanlı olarak bütünlüğü sağlar iken, meşruiyet olgusu ise toplumsal hafıza ile devam etmiş ve güçlenmiştir. Hobsbawm, bu durumu geçmişin *“insan bilincinin sürekli bir boyutu; insan toplumunun kurumları, değerleri ve diğer kalıplarının kaçınılmaz bir bileşeni”*⁴⁷⁰ olması ile açıklamaktadır. Dolayısıyla toplumsal hafızalar imparatorluklar sona erse dahi devam eden güç özlemleri oluşturmaktadır. Bu durum ise toplumsal boyutta imparatorluk olma bilinci ve travmalarını yaşatmaktadır. Bu durumun en tipik örneği şüphesiz SSCB'nin çöküşünün ardından Rus halkının yaşadığı toplumsal travmadır.

⁴⁶⁸ Glubb, s. 3.

⁴⁶⁹ John Hirst, **Kısa Avrupa Tarihi**, Çev. Mihriban Doğani, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 26; Knutsen, s. 29.

⁴⁷⁰ Hobsbawm, s. 17.

Tablo 10 Ulus-Devlet ve İmparatorluk Karşılaştırması

	İmparatorluklar	Ulus-Devlet
Sınır	Yok	Var
Refah Alanları yaratma	Var	---
Süreklilik	Var	Kısmen
Sistem Dönüştürme	Var	Kısmen
Hegemon Güç	Var	Kısmen
Emperyal yayılım	Var	---
Hiyerarşik Sistem Arayışı	Var	---
Çevre-Merkez	Var	---
Kurumsal Yapılar	Var	Var
Çok-Kültürlülük	Var	Yok
Tek Bir Kimlik Yaratımı	Yok	Var
Güvenlik-Aidiyet	Var	Var
Evrensellik	Var	Yok
Totaliter egemenlik	Yok	Var

Son noktada imparatorluk terimini kullanmak günümüzde sadece düzeni övmek değil aynı zamanda kınamak için de kullanılmaktadır. İki kutuplu sistem içerisinde Sovyetler Birliği, Batılı büyük güçleri emperyalist olarak eleştirirken, Batı ise Sovyetler Birliği'ne imparatorluk adlandırması yaparak yanıt vermiştir.⁴⁷¹ Dolayısıyla imparatorluk kavramının anlamı ve meşruiyeti üzerinde siyasi görüşler, kullanıldığı alan ve aktöre göre hızla değişebilmektedir. İmparatorlukların ontolojik imajların en net görüldüğü alanlar askeri, sosyal, siyasi, iktisadi, kültürel etki alanlarıdır. Bu açıdan bu başlık altında dört farklı örneğe yer vereceğiz: ABD, ÇHC, RF ve AB. Bu dört farklı örneğin küreselleşme içindeki yeri ve etki alanı düşünüldüğünde her birinin tarihsel geçmişi bir yana yeni imparatorluk uyum süreçlerinde ilerlemeleri de dikkat çekicidir. Bu dört örneğin tarihsel geçmişleri ve gelişim süreçlerinin farklılıkları yeni imparatorluk tanımlamalarına da yansımıştır. Belirlediğimiz 8 kriterin farklı şekilde uygulanmasına tanık olduğumu bu dört yeni

⁴⁷¹ Lieven, s. 3.

imparatorluk örneğinde her biri farklı bir odak ile hareket ederek küresel sistemde yerini korumaktadır.

A. Hiper-Güç İmparatorluğu: ABD

Hiper güç kavramsallaştırması aslında büyük güçler arasında sınıflandırmanın varlığına ilişkin bir algı yaratmaktadır. Hiper güç tanımlamasında temel nokta bir devletin sistem içerisinde tek hegemon güç olduğu gerçeğidir. ABD'nin kuruluşu tamamen güç ve imparatorluk söylemleri üzerine kuruludur. Bu açıdan yeni imparatorluk olarak ABD'nin odağındaki kavram güçtür. Dolayısıyla hiper güç imparatorluğu denince aklımıza ABD örneği gelmektedir.⁴⁷² Öte yandan Hardt ve Negri'nin de imparatorluk tanımında ABD örneği sistemdeki tek güç olarak gösterilmektedir. Onlara göre, küresel tekelci kapitalist sistem içerisinde ABD öne çıkan imparatorluğun askeri ve iktisadi gücüdür.⁴⁷³

ABD örneği bizim açımızdan devrimler döneminde ortaya çıkan ilk modern imparatorluk örneği idi. Bu bölüm kapsamında büyük güç dönüşümlerini ele aldığımız gibi, modern dönem içerisinde özellikle egemen-eşit yapılar ve uluslararası hukuk normları ile şekillenen uluslararası sistem her aktörün davranışlarını belli oranda sınırlamaktadır. Modern dönem imparatorluklarından biri olmasının yanı sıra ABD, örneği Britanya geçmişi de düşünüldüğünde deneyim imparatorluğu olmaktan ziyade özellikle küresel eylemleri ile yayılmacı bir örnek sunmaktadır.

ABD esasında, Avrupalı pek çok farklı milletin oluşturduğu yenedünya ürünü bir imparatorluktur. Avrupalı kimliğine sahip göçmenlerden oluşan bir ülke olması nedeni ile de daha ilk baştan çok kültürlü bir yapıya sahip gibi düşünülse de Hispanikler ve Kızılderililer gibi farklı halkların bu çok kültürcülüğün dışında oldukları söylenebilir. Eş zamanlı olarak da Thomas Jefferson 'un deyişi ile

⁴⁷² Kavram, 1999 yılında Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Védrine tarafından ABD'yi tanımlamak için kullanılmıştır (Hürriyet, "ABD'den Fransa'ya tepki", tarih: 09.11.1999, (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-fransaya-tepki-39112435>)

⁴⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hardt ve Negri, **İmparatorluk**.

“özgürlük imparatorluğudur.”⁴⁷⁴ Geleneksel imparatorlukların son bulması ile tipik imparatorluk sınıflandırmalarının dışında bir tanımlama ihtiyacımız söz konusudur. Bu açıdan ABD örneği hiper güç imparatorluğu tanımına uymaktadır. Bu açıdan hiper güç imparatorluğu olarak ABD’nin öne çıkan yönlerini bu başlık altında inceleyeceğiz.

İlk olarak, Chua’ya göre ABD’nin hiper güç olmasının en temel nedeni insan sermayesinde yatmaktadır. ABD’nin zengin tarım arazisi, bol miktarda hammadde, yabancı tehditlerden coğrafi konumunun yanı sıra merkezileşmiş kurumları, özel mülkiyeti, serbest piyasaları, demokrasisi ve hukukun üstünlüğü de bir diğer önemli özelliğidir.⁴⁷⁵ Bu açıdan ABD yarattığı sosyal ve iktisadi refah alanı pek çok birey için cezbedicidir.

İkinci önemli nokta, ABD’nin dönemdaşı olan diğer geleneksel imparatorluk örneklerinden farklı olarak sistem içerisinde mutlak çıkar odaklı hareket ederek güçler dengesinden ziyade güç kazanımı amaçlı politikalar takip ettiği görülmektedir. Bu hareketi ile ABD, İngiliz dış politikasında da istisna yaratan bir durum ortaya çıkarmıştır. Çünkü İngilizler, Britanya adasında sürekli olarak karşı karşıya oldukları isyan ve çatışmalar (İskoçya ve İrlanda örnekleri) düşünüldüğünde bu tarz ayrılıkçı hareketlere karşı deneyimli idi. Ayrıca Yedi Yıl Savaşları sırasında okyanus ötesine birlik taşımış olmaları sayesinde de İngilizler, denizlerde asker sevki ve idaresi konusunda deneyimlerini arttırmışlardı.⁴⁷⁶ Bu açıdan Amerika’da yaşanan isyanın bastırılması aslında Britanya İmparatorluğu açısından kolay bir olay olarak adlandırılabilir. Ancak Amerika’da isyan başlarda güçsüz olsa da Fransa’nın desteği sonrasında, İngilizler zor bir savaşın içine girmişlerdir. İngiltere, 1782 yılında savaşı sona erdirmek istemiştir. Ancak asıl ironi tam bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Londra’ya anlaşma sağlama adına giden Franklin, Birleşik Devletlerin Fransa ile ittifak kurmayacağını da sinyallerini vermiştir. Böylece ABD en büyük destekçisini

⁴⁷⁴ Burbank ve Cooper, s. 7.

⁴⁷⁵ Chua, s. 234.

⁴⁷⁶ Archer, vd. s. 330.

yarı yolda bırakmıştır. Bu durum ABD'nin kurucu felsefesinin dayandığı realist temelleri de ortaya koymuştur.⁴⁷⁷

Üçüncü nokta, ABD'nin kendi sınırlarını doğrudan kendisinin çizmesidir. XVIII. yüzyıl itibari ile ABD'nin ilk politik hamlesi emperyal yayılım yönünde olmuştur. ABD bağımsızlığın ardından geleneksel imparatorluklarda gördüğümüz gibi hızlı bir emperyal yayılım sürecine başlamıştır. Bu süreç içerisinde ABD, ulusal çıkar tanımlaması yaparak, Amerika kıtasını Avrupalı devletler ile paylaşmak istemediğini de ortaya koymuştur. Bu nedenle Amerikalılar için Florida'daki İspanyollar, Louisiana'daki Fransızlar, Kanada'daki İngilizler, Alaska'daki Ruslar ve Meksika'daki devrimciler tehdit olarak görülmüş ve bu toprakların anavatanına katılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, para ile satın alınabilen topraklar satın alınmış, kalanlar için savaş kaçınılmaz olmuştur.⁴⁷⁸

1823 yılında ABD'nin Monroe Doktrini'nin kabulü bir anlamda imparatorluğun ilanı sayılır. ABD, kendi kıtasında Avrupalı devletlerden gelebilecek her türlü emperyal yayılım girişimini reddederek kendi egemenlik ve hegemonya sınırlarını bu doktrin ile çizmiştir. ABD, Orta ve Güney Amerika devletlerine borç verme, yatırım yapma ve ihracat yoluyla kuvvetli bir ekonomik nüfuz kurmuştur. *Dolar Diplomasisi* denen politkanın uygulanması, Latin Amerika üzerinde politik nüfuzun artmasını sağlamıştır. Bu ülkelerin iç istikrarsızlıkları ABD'nin ekonomik menfaatlerinin de tehlikeye soktuğundan bu ülkelere gerekli gördüğünde müdahale etme hakkını pax Americana anlayışı ekseninde kendisinde görmüştür. Nitekim 1904'te Başkan Theodore Roosevelt şöyle demiştir:⁴⁷⁹

“Eğer bir Amerika devleti yabancılara adalet sağlayamazsa ve Birleşik Amerika vatandaşlarının hak ve menfaatlerine karşı zararlı hareketler yaparsa veya yapılmasına göz yumarsa, Birleşik Amerika'nın milletlerarası polis kuvveti rolü oynamaya hakkı vardır.”.

Bunun ardından ise sistemde dengeleyicisi olarak harekete geçerek, 1905 yılında Rus-Japon Savaşı ardından Portsmouth Antlaşması'nda arabuluculuk

⁴⁷⁷ Roskin ve Barry, s. 71-73.

⁴⁷⁸ Roskin ve Barry, s. 71.

⁴⁷⁹ Armaoğlu, s. 375

yaparak sistemde kendi yerini göstermeye başlamıştır. ABD açısından bu örnek tek değildir, II. Dünya Savaşı’nda Japonya’nın Asya’da hegemonya kurmasına engel olurken, Soğuk Savaş döneminde de SSCB’yi dengeleme görevini üstlenmiştir.⁴⁸⁰ Bu açıdan ABD sistemin ayrılmaz ve en önemli dengeleyici gücü haline geleceği bir hipergüç halini almıştır.

Tablo 11 Hegemonik Üstünlük Örneği Olarak Uluslararası Alanda ABD Müdahaleleri

Yıl	Ülke	ABD Müdahalesi
1846-1848	Meksika	Meksika’yı mağlup edip topraklarının çoğunu almak
1898	İspanya	Porto Riko’yu almak, Küba’yı idaresi altına almak
1903	Panama	Panama’yı Kolombiya’dan ayırmak
1912-1933	Nikaragua	Düzeni sağlamak için deniz işgali
1915-1934	Haiti	Düzeni sağlamak için deniz işgali
1916	Meksika	Pershing, Pancho Villa’nın peşine düşer
1916-1924	Dominik Cumhuriyeti	Düzeni sağlamak için deniz işgali
1954	Guatemala	CIA reformcu rejimi devirir
1961	Küba	Vekil orduyla başarısız işgal
1964	Brezilya	Solcu rejime karşı darbeyi teşvik eder
1965	Dominik Cumhuriyeti	İsyanları bastırmak için işgal eder
1973	Şili	Solcu rejime karşı darbeyi teşvik eder
1981 - 1986	Nikaragua	Komünizm karşıtı ayaklanmalar başlatır
1989	Panama	Diktatörü ele geçirmek için işgal
1983	Grenada	Komünist rejimi devirmek için işgal
1994	Haiti	Sağcı diktatörü devirmek için işgal

Kaynak: Michael G. Roskin, Nicholas O Barry, **Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkiler’in Yeni Dünyası**, İstanbul: Liberte Yayınları, 2012.

Amerikan Devrimi’nin ardından iç savaş “*endüstri kapitalizmi demokrasisi*”ni ortaya çıkarmış, tarım- sanayi ayrımı şiddetli bir şekilde ortaya konmuştur. Moore bu yeni anlayışı “kentli kapitalist demokrasi”, ya da “burjuva kapitalist demokrasisi” olarak adlandırdığı grubun başlattığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla Moore’a göre, Güney’de var olan köle sisteminin, endüstri kapitalizminin gelişmesine bir engeli

⁴⁸⁰ Kissinger, s. 230.

olmasa da asıl engel siyasal ve sosyal demokrasinin gelişimine olan engelidir.⁴⁸¹ Her ne kadar savaş kuzey ve güney arasında kölelik sistemi üzerinden yürütülmüşse de yeni dünyanın yeni imparatorluğunun birleşmesini sağlamıştır.

Öte yandan hegemonya ekseninde ABD, iç politikada devletin şiddet erkine sahip olması gibi uluslararası alanda şiddete başvurabilme yetisine sahip büyük güç olarak görülebilir. Bu bağlamda gücün şiddet ile birlikte kullanımı büyük güçlere, özellikle Soğuk savaş sonrası dönem içerisinde sınır dışı müdahale ve operasyon gerçekleştirebilme meşruiyetini de sağlamaktadır. Tablo 11’de 1846 sonrası ABD’nin hegemonik üstünlük hedefi kapsamında gerçekleştirdiği müdahaleler yer almaktadır. ABD’nin büyük güç pozisyonunu koruyabilmesi, sadece askeri gücüne değil aynı zamanda bu gücü destekleyecek iktisadi gücüne de bağlıdır. Bu açıdan askeri ve iktisadi güç birbirini desteleyen bir bağa sahiptir.⁴⁸²

ABD’nin gerçekleştirdiği bu hegemonik üstünlük örnekleri eş zamanlı olarak bu ülkelerde değişecek siyasi sistemin de habercisidir. Bunun en önemli iki örneği savaş sonrası Japonya ve Almanya’da yaşanmıştır. ABD, işgalci güç olarak Almanya ve Japonya’da ulus inşası sürecine dâhil olmuştur. ABD bu ülkelerde varlığının meşruiyet temellerini otoriterlikten demokrasiye geçişin sağlanmasına bağlamıştır. Ancak Fukuyama’ya göre, bu ülkeler zaten gelişmiş bir bürokrasi sistemine sahipti ve Amerikan işgal güçleri, Japonya örneğinde birkaç üst düzeyde değişim haricinde sürece çok da müdahale etmemiştir.⁴⁸³

Ancak ABD’yi asıl yeni imparatorluk haline getiren özellik uluslararası örgütleri amaçlarına uygun olarak kullanabilmesidir. Andrew Bacevich, ABD’nin klasik anlamda uydu devletleri kullanmaktan vazgeçerek yerine uluslararası örgütleri yeni uyduları haline getirdiğini belirtir.⁴⁸⁴ Bu açıdan ABD, ekonomi alanında IMF ve Dünya Bankası, siyasal alanda BM ile kendi sistemini kurmuş ve kontrol edeceği

⁴⁸¹ Moore, s. 91-92.

⁴⁸² Özdemir, s. 118.

⁴⁸³ Fukuyama, **Devlet İnşası**, s. 53

⁴⁸⁴ Andrew J. Bacevich, “Neues Rom, neues Jerusalem”, Der. Ulrich Speck ve Natan Sznai, **Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung** içinde, Münih, 2003, s. 71 (Akt: Münkler, s. 234.)

bir alan yaratmıştır. Böylece ABD'nin hegemonik gücü, yarattığı uluslararası kurum ve ilişkilerin en önemlisi de sistemin yapısından da kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁵

ABD'nin yeni imparatorluk gücünü resmi olarak ortaya koyduğu olay, 11 Eylül terör saldırıları sonrasında görülmektedir. ABD Soğuk Savaş sonrasında sistemde tek hâkim güç olma durumunu askeri alanda gerçekleştirmiş bir örnektir bu açıdan rakipsiz olarak görülmektedir.⁴⁸⁶

11 Eylül sonrası ABD'nin teröre karşı savaş yaklaşımı hızla şekillenmiştir. Kasım 2001'deki Afganistan'daki Taliban rejimini deviren ABD önderliğindeki askerî saldırı gerçekleşmiş ve Taliban'ın El Kaide ile olan yakın bağı ve Usame bin Ladin ve taraftarlarına üs sağlamış olması nedeniyle bu savaş, uluslararası kamuoyu tarafından geniş destek almıştır. Neo-muhafazakâr fikirlerden etkilenen Bush yönetiminin stratejisi, demokrasiyi, gerekirse önleyici askerî saldırılarla destekleyerek “haydut” devletler sorununu ele alma ihtiyacı temelinde küresel siyasetin kapsamlı olarak yeniden şekillendirilmesine yönelmiştir.⁴⁸⁷ Bu dönemde genişletilmiş “savaş” kavramı ile Bush yönetimi, ABD'nin küresel egemenlik hedefinin önünde engel teşkil eden “şer eksen” ülkelerine doğrudan tepki göstereceğinin göstergesi olmuştur. Eylül 2002'de kamuoyuna açıklanan Bush Doktrini, ön alma (*preemption*) ve önleme (*prevention*) stratejileri üzerine oluşturulmuştur. Böylece ABD uluslararası alanda Irak, İran ve Kuzey Kore'yi, daha sonra Küba, Suriye ve Libya'ya (daha sonra bu listeden çıkarılmıştır) genişletilen bir “şer eksen” tablosu çizmiştir. ABD'nin bu politikalar kapsamında, yeni müdahale alanı Saddam Hüseyin'in liderliğini yaptığı Irak olmuştur. Böylelikle dünya 1990'larda Bush'un ardından bu kez 2000'lerde oğul Bush'un II. Körfez savaşına şahit olmuştur.⁴⁸⁸ ABD'nin şer eksen tanımlaması ile ortaya konan barbar-medeni ayrımının farklı bir yansımasıdır.

ABD'nin daha ilk kuruluş aşamasında sahip olduğu ön kabuller onun sistemde her daim büyük güç olarak diğer ülkelerden daha önemli olduğu fikrini

⁴⁸⁵ Özdemir, s. 130.

⁴⁸⁶ Nye, s. 41.

⁴⁸⁷ Heywood, s. 79.

⁴⁸⁸ Jeffrey Steinberg, Worldwide Opposition Rises To Bush's 'Axis of Evil' Statement, EIR Volume 29, Number 6, February 15, 2002, Daniel Heradstveit and G. Matthew Bonham, “What the Axis of Evil Metaphor Did to Iran”, **Middle East Journal** M Volume 61, No. 3, summer 2007, ss.421-440.

benimsemesine yol açmıştır. Bu nedenle, Cox’a göre ABD, “narsistlikle” sınırlanan bir saplantı içinde ABD istisnacılığını yaratmıştır. Amerikan söylemindeki karmaşa kimlik sorunu değil, daha da kesin olan güç sorunudur.⁴⁸⁹ Bunun yanı sıra küreselleşme ile birlikte ABD’yle bağdaştırılan yeni imparatorluk kavramsallaştırmasının içine uluslararası ve çok uluslu şirketler, finans ve medya kuruluşları da dâhil olmuştur.⁴⁹⁰ Bu açıdan günümüz aktif yayılcı güçleri uluslararası alanda yeni aktörler olarak farklı yönlerden sisteme dâhil olabilmektedir. ABD örneğinde genel olarak gördüğümüz, tarih içerisinde gelişen teknoloji ve yaşanan toplumsal dönüşümler ile yayılma kavramı da bir anlamda farklı bir özellik kazanmıştır. Buna kültür endüstrisinin yayılım alanı içerisinde bakabileceğimiz gibi uluslararası müdahaleler ekseninden fiziki yayılım alanlarına da bakabiliriz. Bu bağlamda ABD tarihinin Roma ve Moğol tarihleri gibi hukuk, savaş ve yayılım ile aktif olarak şekillendiğini söylememiz yanıltıcı olmayacaktır. Tıpkı geniş bir yelpazeye yayılan ve farklı unsurlara çekici bir *kültür paketi* sunan Roma gibi, aynı şekilde, ABD’de Kissinger’in ifadesi ile “*bugün dünya çapında milyarlarca olmasa da milyonlarca cazibeye sahip olan süper modeller ve Starbucks, Disney ve çift hamburger, Coca-Cola ve SUV gibi kültürel bir paket*”⁴⁹¹ sunmaktadır. Hiper- güç imparatorluğu olarak ABD, sistemde kapitalizmin en güçlü aktörü olarak yer almaktadır.

B. Yeni Roma İmparatorluğu: AB

Cooper, AB’yi post modern bir sistemin en gelişmiş örneği olarak tanımlar. Ona göre Birlik, şeffaflık yoluyla güvenliği ve karşılıklı bağımlılık yoluyla şeffaflığı temsil eder. Bu ulus-üstü sistemdeki devletler, daha çok ulus-üstü bir yapıda merkezi bir iktidardan ziyade gönüllü bir devletler derneğidir.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Michael Cox , “Empire by Denial: The Strange Case of the United States”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 81, No. 1 (Jan., 2005), s. 15.

⁴⁹⁰ Howe, s. 7.

⁴⁹¹ Chua, s. xxx.

⁴⁹² Cooper, 2002.

Bu tanımlamadan yola çıkarak AB'ye Yeni Roma İmparatorluğu diyeceğiz. Bu adlandırmamızın temelinde ilk aşamada AB'nin tıpkı Roma gibi hukuk sistemini dikkatli bir şekilde işletmesi yer almaktadır. İkinci neden ise geleneksel ve modern imparatorluk dönemlerinde tek başına hâkim olan imparatorlukların günümüzde aynı etkiye sahip olamaması yer almaktadır. Bu açıdan Avrupa'nın geleneksel sömürgeci imparatorlukları II. Dünya Savaşı sonrasında nerede ise her şeyi kaybetmiştir. Sömürgeleri, hegemonik üstünlükleri, iktisadi güçleri her şey ABD hegemonyasına geçmiştir. Bu açıdan geçmişin üstünlük ve evrensellik arayışı bu devletleri bir araya getirecek bir ulus üstü yapılanma içinde yer almaya itmiştir. AB'nin kurulması ile geleneksel dünyanın ve modern dünyanın imparatorlukları Roma İmparatorluğu sınırlarını kısmen Avrupa için çizme imkânı bulmuştur. Bu açıdan bu imparatorluk örneği modern dönemin *sui generis* örneğidir. İlk nedeni, diğer imparatorluk ya da büyük güç örneklerimizde yer alan tek devlet yapılanması yerine devletlerin bir araya geldiği bir birleşimdir. Bu açıdan AB bir özlem imparatorluğudur. II. Dünya Savaşı'nın galip ve mağlup devletleri bir araya gelerek bu sistemi oluşturmuşlardır. Temel hareket noktaları da mali güç ve istikrar arayışı olmuştur.

Tarihsel olarak AB'nin temelleri Charlamenge Döneminde atılmıştır. Kutsal Roma İmparatorluğu altında Charlamenge, Roma İmparatorluğu'na olan özlem ve atıf ile yarattığı imparatorluğun sınırlarını nerede ise bugünkü AB sınırlarına ulaştırmıştır. Ancak eş zamanlı olarak Charlamenge, imparatorluk içinde belli bir para sistemi uygulaması ile de Euro bölgesinin temellerini yaklaşık 1200 yıl önce atmıştır. Eş zamanlı olarak ise bu imparatorluk pek çok farklı kültür ve dini grubu içine almıştır. Charlamenge'nin kurduğu bu imparatorluk her açıdan AB'nin iktisadi, sosyal ve askeri temellerinin atıldığı tarihsel meşruiyet alanı olmuştur, bu nedenle de kendisi “Avrupa'nın Babası” olarak görülmektedir.⁴⁹³ Bu açıdan AB her ne kadar post modern bir birlik olarak görülse de esasında tarih boyunca var olan bir fikrin ürünüdür.

⁴⁹³ Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Marianne Ailes, “Charlemagne ‘Father of Europe’: A European Icon in the Making”, *Reading Medieval Studies*, Vol: 38, 2012, s. 59-76.

Daha önceki başlıklarda ele aldığımız gibi modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme uluslararası alanda büyük değişimler yaratmış ve buna uyum sağlayamayan imparatorluklar sistemden yavaş yavaş çıkmıştır. Ulus-devlet formasyonları ile devam eden Avrupa imparatorlukları da son güç denemelerini dünya savaşları ile gerçekleştirmiş ve sistemde tek başlarına imparatorluk gücü olmayacakları gerçeği ile yüzleşmişlerdir.

Avrupa'nın bir araya gelmesi fikrinin hayata geçirilmesine ilişkin bir anlamda ilk adım, Jean Monnet ve Robert Schuman'ın planladıkları iktisadi bütünleşme planı ile gerçekleşmiştir. Avrupa'nın güçlenmesi ve birlik olması yolunda en önemli adımlardan biri atılmıştır. 1951 Paris Anlaşmasıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Akabinde 1957 yılında Roma Anlaşmasıyla da AKÇT'nin kapsamı genişletilerek Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ortak pazar oluşturulmuştur. AET 1990'ların başlarına kadar pek çok anlaşma ve senet ile sürekli olarak yenilenerek yoluna devam etmiştir. Birliğin temeli olan 1992 tarihli Maastricht anlaşması ile sistem AB adını tam anlamı ile hayata geçirmiştir. 2007 yılında Lizbon ile bir anlamda anayasal nitelikte sağlanmıştır. Artık bireyler rahatça AB ülkeleri sınırları içinde gezebilecek AB vatandaşı halini almışlardır. Eş zamanlı olarak da Avrupa hızla birleşmiş, ortak bir para birimi (Euro) ile ekonomik ve parasal birliği kurmuş, anayasa ve idari yapılanma yoluna girmiştir.

İkinci olarak, AB ülkelerinin tarihsel gelişimlerinde sömürgeciliğin iktisadi ve emperyal gelişim aracı olarak kullanımınıdır. AB'ye bakıldığında üyelerin çoğu, sömürgelerden beslenen bir iktisadi yapıya sahip deniz imparatorluklarından müteşekkildir. Tablo 12' ye bakıldığında XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl sonlarına kadar bunların sahip oldukları gayri safi yurt içi hasılasının zaman içinde değişimi yer almaktadır. Buradaki temel nokta sömürgeci geçmiş bir yana bırakıldığında oluşturulan birlik ile Avrupalı devletlerin birbirlerine güçlü bir bağımlılık ile bağlanmasıdır. Sistem, her bir devletin diğerlerini beslediği bir şekilde güçlü kalma imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla da burada emperyal yayılım ihtiyacı söz konusudur. Daha önce belirttiğimiz gibi emperyal yayılım XXI. yüzyıl dünyasında farklı araçlar ile gerçekleştirilmektedir ve AB de bunu uygulayan başarılı örneklerdendir. Her ne

kadar resmi bir yayılım olmasa da birliğin yarattığı Pax-Avrupa anlayışı vücut bulmuştur. Bu ABD’li, Çinli olmak ya da Rus olmak kadar güçlü bir kimliktir.⁴⁹⁴

Tablo 12 Avrupa Sömürgeci Güçlerinde ve Eski Sömürgelerde Kişi Başına GSYİH Düzeyleri, 1500-1998 (1990 uluslararası dolar)

	1500	1700	1820	1913	1950	1998
İngiltere^a	762	1405	2 121	5 150	6 907	18 714
Fransa	727	986	1 230	3 485	5 270	19 558
İtalya	1 100	1 100	1 117	2 564	3 502	17 759
Hollanda	754	2 110	1 821	4 049	5 996	20 224
Portekiz	632	854	963	1244	2069	12929
İspanya	698	900	1063	2 255	2 397	14227

a.1500–1913 için İngiltere, İskoçya ve Galler’i ifade eder. Kuzey İrlanda 1950 ve 1998’e dâhil edilmiştir.

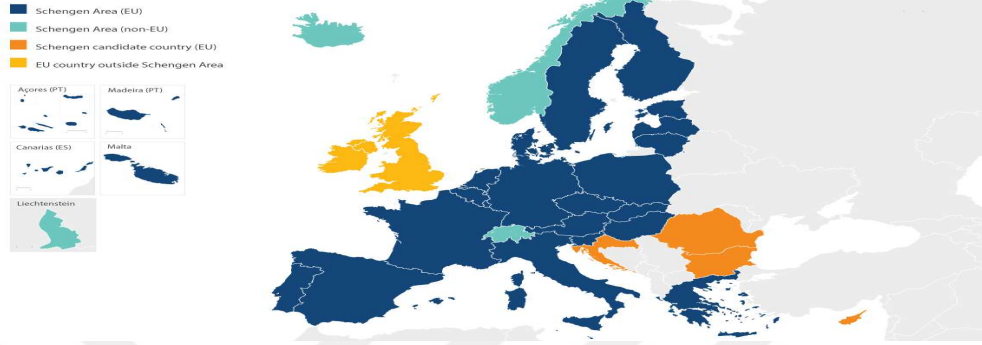
Kaynak: Angus Maddison, *The World Economy Volume I: A Millennial Perspective*, Paris: Development Centre Of The Organisation For Economic Co-Operation And Development Publish, 2006, s. 92

Üçüncü nokta, AET’nin kuruluş itibari ile sınırlarının geleneksel dönem imparatorluklarından Kutsal Roma İmparatorluğu’nun sınırları ile başlayarak hızla gelişecek bir yapıya sahip olmasıdır (Bkz. harita 4). İlginç olan noktalardan biri ise birliğin kuruluşundan bugüne olan gelişimi ve dahil olan ülkelerdir. Birliğin ilk kuruluş aşamasında yer alan ülkelerin arasında Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg olmasına karşın İngiltere’nin yer almamıştır. İngiltere bu dönemde BM ve ABD ile ilişkilerine ağırlık vermiş, Charlemagne’ın IX. yüzyılda kurduğu Kutsal Roma İmparatorluğu’nun bir yansıması olan Avrupa Altılısına katılmamıştır. İngiltere’nin bu dönemde göremediği en önemli nokta küresel güç mücadelesindeki yerini kaybetmeye başlamıştır. İngiltere, Trafalgar’dan beri elinde tuttuğu denizlerdeki üstünlüğü 1922 yılında Washington Deniz sözleşmesi ile ABD’ye kaptırmıştır. Dolayısıyla bu zaten başlı başına deniz imparatorluğu açısından güçten düşmenin göstergesi idi. Bu açıdan modern

⁴⁹⁴ Khanna, s. 43

imparatorluk dönüşümünü tamamlamış olsa da İngiltere sistem içerisinde kendi başına belirleyici rol oynayamamaktadır.

Harita 4 Schengen Bölgeleri ve AB Sınırları

Kaynak: “Schengen: enlargement of Europe’s border-free area” (Erişim: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/security/20180216STO98008/schengen-enlargement-of-europe-s-border-free-area>, Erişim tarihi, 19.03.2019)

İngiltere, AET’ye daha sonra dâhil olmak istemiş ancak Fransa engel çıkarmıştır. Nitekim AET ilk genişleme dalgasını 1973 yılında yaparak bu dönemde topluluğa katılmıştır. 1986 da ise İspanya ve Portekiz de AET’ye dâhil olmasıyla bir anlamda eski sömürge imparatorluklarının gücü yeniden birleşmiştir. 2000’lerin başına kadar birlik Batı Avrupalı devletleri sistemine dâhil etmiş bir anlamda Roma İmparatorluğu sınırlarını çizmiştir. Buradaki temel nokta ilk iki genişleme hareketi ile geleneksel ve modern imparatorlukların sisteme dâhil edilmesine karşın, yeni sistem içinde daha stratejik hareket edilmesi gerektiğinin AB üyeleri tarafından görülmesidir. Bu açıdan AB’nin özellikle 3. Genişleme Dalgasının ardından gerçekleştirdiği hamlelerin 4 ana nedeni söz konusudur. Bunlar; (i) Avrupa idealini gerçekleştirmek, (ii) Rusya ve Doğu Avrupa ile rekabet, (iii) Avrupa içerisinde siyasi istikrar ve (iv) AB içinde güç dengesini kurma ve devam ettirme (Almanya Faktörü) olmuştur.⁴⁹⁵ Böylece AB’ye, Soğuk Savaşın ardından eski Sovyet ülkeleri ve Yugoslavya’nın parçalanması ile bağımsızlık kazanan devletler de dâhil edilmeye başlamıştır. Ancak emperyal yayılımın modern dönem içinde bu alternatif gelişimi beraberinde uyum sorunları da getirecektir.

⁴⁹⁵ Haluk Özdemir, **Avrupa Mantığı**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012: s. 291.

Ancak AB üyelerinin geleneksel sömürge dönemi güç anlayışları hesaba katıldığında birliğin temel güdüsünün yeniden hegemonik üstünlük ve emperyal yayılım odaklı olduğu görülmektedir. Emperyal yayılım AB üyesi olmasa da Avrupalı devletlerin sisteme belli ölçüde dâhil edildiği bir yapı çıkarmaktadır. Bu dâhil ediş her ne kadar tek tip bir Avrupa ortaya koymasına karşın, sistemde eski komünist ve otokrat devletin dâhil olduğu bir yapı da söz konusudur. AB, bu ülkeler için uyum ya da demokratik konsolidasyon süreçleri ön görmekle birlikte, haritada görüleceği gibi AB Schengen sistemi sınır geçişlerini vatandaşlar için kolaylaştırmanın yanı sıra bunu her ülke için eşit şekilde işlememektedir (Harita 2). AB üyesi olduğu halde Schengen uygulamasına tabi olmayan ve AB üyesi olmadığı halde bu uygulamayı rahatça gerçekleştiren devletlere de yer ayrılmış olması dikkat çekicidir. Bu durum AB'nin emperyal yayılımında temel aldığı tarihsel hareket noktasını ortaya koymaktadır.

Nitekim AB'ne benzer şekilde farklı bölgelerde benzer örgütlenmelerin varlığı söz konusu olsa da ulus üstü yapılanmanın hukuki gerekliliklerini tam anlamı ile sağlayamamaktadır. Bu açıdan AB'nin tek bir imparatorluk gibi hareket etmesine karşılık ASEAN⁴⁹⁶, NAFTA⁴⁹⁷, ŞİÖ⁴⁹⁸ gibi pek çok uluslararası örgüt aynı şekilde kurumsallaşamamıştır. Gerek aynı tarihsel kültüre sahip olunmaması gerekse de iş birliğinin AB'de olduğu gibi her alana taşınmaması da bu örgütlenmeleri daha sınırlı bir yapıya hapsedmiştir.

C. Zaman Ötesi imparatorluk: Çin

Çin İmparatorluğu örneği zaman ve mekânsal algı bakımından sistem içerisinde en dikkat çekici örneklerdendir. AB gibi Çin de mekânsal alanını koruma noktasında önemli adımlar atan devasa bir kıta gücüdür. Ayrıca Hindistan gibi Çin için de zaman yavaş akan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla pasif yayılmacı kara imparatorluklarından günümüze kadar uzanan Çin ve Hindistan

⁴⁹⁶ Üyeleri; Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler, Singapur, Brunei, Vietnam, Laos, Myanmar ve Kamboçya. Resmî web adresleri : <https://asean.org/>

⁴⁹⁷ Üyeleri: ABD, Kanada ve Meksika

⁴⁹⁸ Üyeleri: ÇHC, RF, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan'dır.

zaman ötesi imparatorluk gelişiminin örnekleridir. Ancak Hindistan ve Çin tarihinin sömürgecilik döneminde farklı siyasi ve toplumsal değişimler yaşaması nedeni ile yeni imparatorluk olarak Çin İmparatorluğu küresel sistemde öne çıkmıştır.

Çin ile ilgili dikkat edilmesi gereken ilk konu zaman algısıdır. Çin açısından her şey yavaş bir değişim sürecinin parçasıdır. İkinci olarak Çin'in siyasi ve toplumsal yapısından Konfüçyüzmi çıkarmanın pek de mümkün olmadığı görülmektedir. Toplum belli bir anayasa ya da yazılı kurallara göre değil yüzyıllar içerisinde teamül haline gelen geleneksel değerlerine göre işlemektedir. Üçüncü nokta ise belki de en önemlisi Çin'in uluslararası ilişkiler algısının tamamen hiyerarşik bir dünya tasavvuru çizmesidir. Çin, imparatorluk döneminden bu yana sistemin bir parçasından ziyade sistemin belirleyicisi olma mantığına sahip olmuştur.

İlk bölümde de ele aldığımız gibi Çin imparatorluğu evrenselliği diğer pek çok imparatorluktan farklı şekilde ilerlemiştir. Modern dönem öncesinde Çin açısından zaman algısının yanı sıra sınır algısı da sonsuzluk üzerine kuruludur. Çinlilerin açısından önemli olan her şey imparatorluk içine alınmış ve sonsuza kadar uzanan esnek bir yapıdadır. Onlar açısından uluslararası sistem, 1648 yılında Westphalia Devletler Sistemi ile sağlanan bir ilişkiler ağı değildir. Bu nedenle de kendilerini sistemin bir parçası olarak görmemişlerdir. Sömürgeci devletler ile birlikte Çin'in siyasi kültürü ve uluslararası alana olan bakışı değişmeye başlamıştır. Özellikle XIX. yüzyılda Çin, Batı emperyalizmi sonucunda ilk kez kendini uluslararası sistemin bir parçası olarak görmeye zorlanmış ve daha da önemlisi ulus devlet fikri bu devletlerce yerleştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁹⁹ Dolayısıyla Çin, büyük bir değişim ile karşı karşıya kalmıştır.

Ancak Çin 'in yaşadığı tek dönüşüm bu olmamıştır, 1911 yılında imparatorluk çökmüştür ve 1912 yılında Milliyetçi Sun Yat-sen yönetiminde Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Çin ideolojik olarak iki kutba (milliyetçi-komünist) ayrılmıştır. 1928'de milliyetçi Chiang Kai-shek'in liderliğinde güçlü merkezi yönetim anlayışı ile Çin'in Westphalian Sistemin ve küresel ekonominin bir parçası

⁴⁹⁹ Rana Mitter, **Modern China: A Very Short Introduction**, Newyork: Oxford University Press, 2008, s.10

olma amacıyla hareket etmeye başlamıştır. Ancak bu durum geleneksel Çin yönetim anlayışını ciddi bir karmaşaya sokmuştur. Bu karmaşa süreci komünist ve milliyetçilerin çatışmalarına neden olurken dünya II. Dünya Savaşına sürüklenmektedir. Nitekim 1937 yılında Japonya ‘nın Çin’e saldırması ile Chiang Kai-shek’in milliyetçileri ile Mao Zedong’un komünistleri iş birliği yapmışlardır. Savaş boyunca komünistler ülkenin kuzey eyaletlerinde, milliyetçiler ise güney eyaletlerinde Japonlara karşı savaşmışlardır. Savaş sonrasında dengeler milliyetçiler açısından büyük oranda değişmiştir. Komünist Parti lideri Mao Zedong 1949’da Pekin’de Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir. Uluslararası alanda yeni aktör olarak Mao’nun önderliğindeki ÇHC’nin temel doktrini “sürekli devrim” olmuştur.⁵⁰⁰ Sürekli devrim durumu ülkede sürekli istikrarsızlığa yol açmıştır.

1949’dan 1980’lere kadar Çin de komünist yönetimin yaptığı en büyük değişim Kültür Devrimi ve Çin toplumundaki aile bağlarını yok etmeye yönelik adımlar olmuştur. Çin’in toplumsal ve siyasi yapısında var olan Konfüçyüsçü anlayışın yok edilmesi, geleneksel patrimonial Çinli ailenin ekonomik modernleşmeye bir tehdit oluşturmakta olduğu fikrinin sonucudur. Ancak aileye karşı atılan bu adımın yanı sıra, ülkede işletmeler kamusallaştırılmış, aidiyetlerinin partiye olması yönünde ideolojik telkinler her geçen gün arttırılmıştır.⁵⁰¹ Komünizmin yüzyıllardır var olan bir yapıyı kısa bir sürede değiştirebileceği fikrinin sonuçları beklendiği gibi olmamıştır. Bu, Çin tarih ötesi imparatorluk örneği olarak adlandırmamızı doğrulamaktadır. Çin için zaman yavaş bir değişimin doğal süreci gibi ilerlemektedir. Çin, Mao döneminde komünist dünyanın bir parçası olarak sistemde yerini almış, ancak Mao’nun yaratmak istediği Çin ile yüzyıllardır var olan Çin gerçeği tamamen çelişmiştir.

Geleneksel dünyanın güçlü imparatorluğu Çin, ideolojik büyük güç statüsünden bu kez tam anlamı ile modernleşme yoluna girmiştir. Ancak Mao yönetiminde geçen yıllar etkisini tam anlamı ile kaybetmemiştir. Çin’in yaşadığı dönüşüm süreci Mao’nun ölümünün ardından 1979’da rotasını değiştirerek, Deng

⁵⁰⁰ Kissinger, s. 235, Armaoğlu, s.

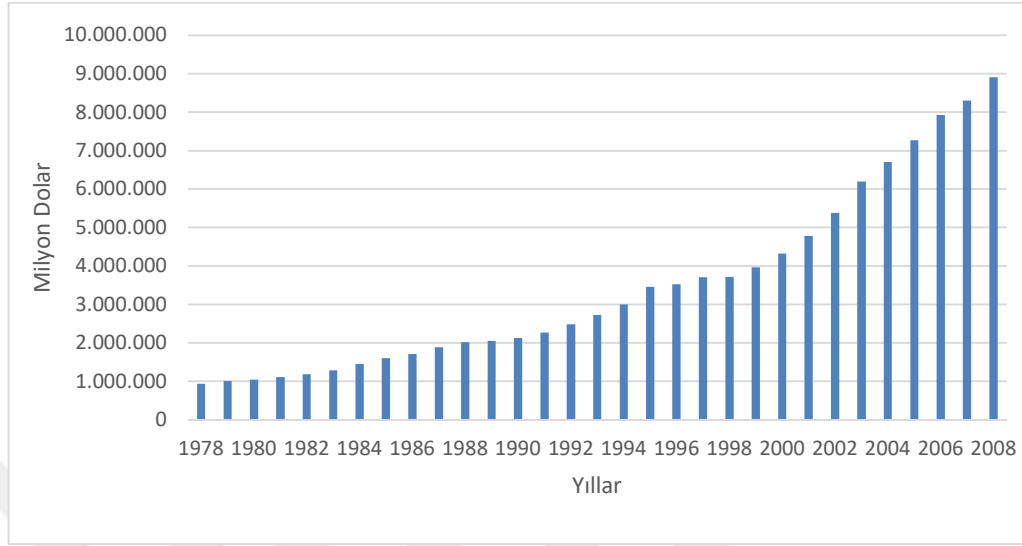
⁵⁰¹ Francis Fukuyama, **Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**, Çev. Ahmet Buğdaycı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1998, s.85.

Şiaoping ‘in takip etmeye başladığı politikalar ile ideoloji dışı bir dış siyaset ve iktisadi reform ile yeni bir yöne evrilmiştir. Deng Şiaoping Mao sonrası dönemde tarihsel bir rol üstelenmiştir. Bu dönemde Çin kendi değerlerine göre değişmeye başlamıştır: “Çin özellikleri taşıyan bir sosyalizm”. Bu hedef ekseninde, Çin Westphalia Devletler Sistemine katılımını bu dönemde hızla gerçekleştirmeye başlamıştır. Çin’in üstün imparatorluk anlayışına farklı gelen devletler sisteminde herkesin egemen eşit yapısı Çin açısından muğlaklığı da beraberinde getirmiştir. Kissinger’a göre Çin, kendini uluslararası düzenin yeni uluslararası kural yapımında merkez konuma getireceği bir gelişim sürecini beklemektedir.⁵⁰²

Çin 1980’lerden itibaren küresel piyasaları daha yakından öğrenme ve sermaye birikim sürecine girmiştir. Bu nedenle de Çin 1980’lerden bu yana hızlı bir iktisadi dönüşüm ile dünyanın büyük güçleri arasında yerini almıştır. 1978-2008 yılları arasında geçen 30 yılda Çin’in GSYİH’de yaşanan yükseliş bunun önemli bir göstergesidir (Bkz. Grafik 8). Bu durum bir anlamda Çin’in zaman algısının ötesinde bir gelişimdir. Çünkü Çin’in hiyerarşik devletler sistemi algısı ve zamanın kendi koşulları içinde şekillendiği fikri modern dönemin düzenine tam anlamı ile uyamamıştır. Bu, Çin’in modern döneme entegre bir büyük güç olması için değişimi sistemin kurallarına göre gerçekleştirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

⁵⁰² Kissinger, s. 247-248.

Grafik 8 Çin'in Mao Sonrası Dönemde GSYİH Artışı

Kaynak: Angus Maddison, **Historical, Statistics of the World Economy: 1-2008 AD**, datasets; www.ggdc.net/maddison/historical_statistics/horizontal-file_02-2010.xls

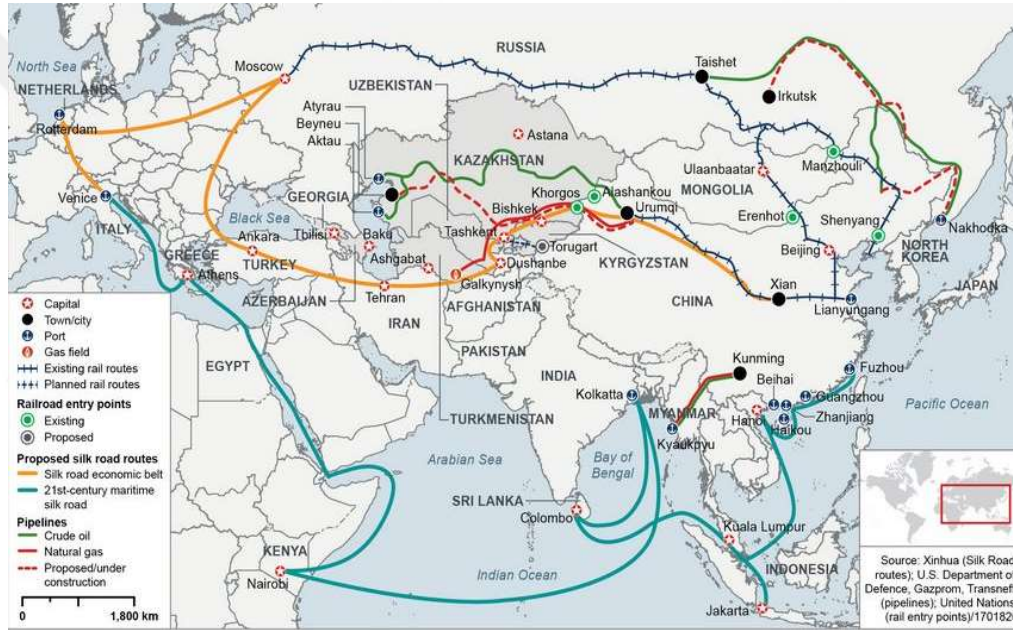
Deng'in ardından Jiang Zemin ve Hu Jintao ülkede büyük güç ilişkisi kavramının temelleri atılmış, Xi Jinping döneminde de Deng ölçeğinde devasa bir reform programına girişilmiştir. ÇHC her alanda büyüme ve gelişim eğilimi göstermeye başlamıştır. DTÖ'ye üyeliği ile Çin büyük bir aşama kaydetmeye başlamıştır. 2000'lerden itibaren ÇHC'nin gelişiminde küreselleşme ile şirketleri dünyanın her bölgesine yatırıma başlamıştır. Özellikle Afrika kıtası dikkat çekicidir. Küresel çapta rekabet edebilecek şirketler ortaya çıkması ile Çin üretim bilgisi ve yeteneğini teknolojik alanda da geliştirmeye başlamıştır. Çin'in özellikle insan gücü noktasında sermayeyi çekmektedir. Sermaye ve teknoloji yoğun katma değerli üretime evrilmesi de önemlidir.⁵⁰³

Çin dış politikasında iktisadi adımların yanı sıra sınır sorunları da önemli bir yer tutmaktadır İmparatorlukların emperyal yayılım alanlarının sınırsızlığı düşüncesi bu açıdan Çin'in geride bırakmadığı bir özelliktir. Çin sadece iktisadi ya da sosyal olarak değil aynı zamanda coğrafi olarak da yayılım içindedir ve bu da pek çok

⁵⁰³ Kissinger, s. 250, Ronald Coase ve Ning Wang, **Çin Nasıl Kapitalist oldu?** Çev. İlkey Yılmaz, İstanbul: BigBang Yayınları, 2015.

komşusu ile ilişkilerinde sorun teşkil etmektedir. Ancak Çin açısından geleneksel imparatorluk dönemi güç algısı devam ettirildiği için esasında sınır soruları da güç odaklı meşruiyet sağlamaktadır. Bunun en önemli örneği 2010 yılında Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi'nin, Güney Çin Denizi üzerine anlaşmazlıklara ilişkin açıklamasıdır. Jiechi “Çin büyük bir ülke ve diğer ülkeler küçük ülkeler ve bu bir gerçek” ifadesi ile Çin'in aslında değişmeyen evrensellik ve uluslararası sistem algısını ortaya koymuştur.

Harita 5 Bir Yol Bir Kuşak projesi

Kaynak: https://www.joc.com/sites/default/files/u1390826/china%20belt%20and%20road_1.JPG

Xi Jinping'in 2013 yılında “Bir Kuşak Bir Yol Projesi” açıklaması ile önümüzdeki 50 yıla yayılacak büyük bir projeyi hareket geçirmiştir. Daha öncede kısaca değindiğimiz gibi proje kutuplar da dâhil büyük bir alanı birbirine bağlayan bir sistem kurmayı hedeflemektedir. Yaklaşık 65 ülkenin dâhil olduğu bu projede küresel alanda Asya, Afrika ve Avrupa birbirine bağlanmaktadır (bkz. Harita 5). Bu proje aslında İpekyolu'nun yeniden hayata geçirilmesidir. Çin, bu proje ile tarihsel sürecin önemli ticaret ve kültür ağını bölgenin önemine binaen yeniden inşa etmektedir. Her ne kadar Çin, ülkede yeni imparatorluklar döneminin öne çıkarılan siyasi özelliği noktasında demokrasinin yerleşmesi ve demokratikleşme konusuna

eleştirilse de geleneksel imparatorluğunu, XXI. yüzyılın küresel yeni imparatorluklar dönemine başarı ile uygulayan örnektir.

D. Gücün İmparatorluğu Rusya

Hosking Rusya'nın paradoksları içinde barındıran bir imparatorluk olduğunu ifade eder. Gerçekten de tarih boyunca devasa genişlikte bir toprağa sahip olan Rusya'da topraklarının çoğu verimsiz, denizle ve dış dünyayla bağlantısı kopuk ancak bir o kadar da korunaklı bir bölge olmuştur. Bu açıdan Rus toprakları genişlemeye elverişli olduğu kadar iklimi düşünüldüğünde bir o kadar da engel yaratmaktadır. Yine uç bölgeler işgale açıkken merkez korunmuştur Bir diğer durum ise devletin geniş topraklarında pek çok farklı unsuru barındırmasıdır. Daha sonra ayrıntılı inceleyeceğimiz Rus İmparatorluğu'nda Pan-Slavizm ile toplum tek tipleştirilmeye çalışılmış ancak Hosking'e göre bu içerisinde bütün unsurları alarak her şeyi, asimile eden bir devleti kurmanın ve onu korumanın karmaşıklığı nedeni ile modern dönem imparatorluk yaratımdaki başarısızlık sonrasında terk edilmiştir. Bu nedenle de Rusya her daim devasa gücünün içinde kendini yok edecek zayıflığı da taşımaktadır.⁵⁰⁴

Nitekim Rus topraklarının genişliğine ve pek çok verimli alana karşın köylü nüfus d'Encausse'ye göre toprağın korunması yasasından bihaber şekilde toprağı verimsizleştirene kadar kullanmıştır. Böylece ortaya yeni toprak arayışı ve tarımsal sınırlarını daha uzağa taşıma mantığı ile hareket eden ancak gittiği yerdeki toprağı da verimsizleştiren bir yapı çıkmıştır.⁵⁰⁵ Ancak son tahlilde Rusya'da halkları bir araya getiren de bu devasa gücün potansiyeli ve bölge açısından alternatifsizliği olmuştur. Bu nedenle de yeni imparatorluk olarak RF'yi tanımlarken güç kavramına olan atıf önem kazanmaktadır.

⁵⁰⁴ Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, Çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 16.

⁵⁰⁵ Rus Tarihçi Kliyuçevski Rusların toprak sistemindeki bu kısır döngü yaratımına ilişkin “ Rusya'nın tarihi kendi kendisini sömürgeleştirmekten vazgeçmeyen bir ülkenin tarihidir.” Demıştır (Akt. Helene Carrere D'Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, s. 41).

1990'ların başında imparatorluklarının çöküşünü hazmetmekte zorlanan Ruslar, pek çok alanda da kayba uğramıştır. Brzezinski'nin ifadesi ile 1991 yılında jeopolitiğin dayandığı en önemli bölgelerden olan “*kalp bölgesi*” küresel haritadan bir anda silinmiştir. Ruslar ise 52 milyonluk Ukrayna'dan 3,5 milyon nüfuslu Ermenistan'a kadar bir düzineden fazla devlet ve bölge kaybetmiştir.⁵⁰⁶ İmparatorluk küçük bir devlet haline gelmiştir. Kazakistan ve Ukrayna'daki verimli tarım alanları, Özbekistan'daki pamuğu, Azerbaycan ve Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarını da kaybetmiştir. Diğer taraftan bu kayıpların yanı sıra Gürcistan'ın bağımsızlığı ile Karadeniz'deki jeostratejik üstünlüğünü de kaybetmiştir. Ayrıca Çarlık Döneminden itibaren baskın güç olan Rus halkı ise kaybedilen topraklarda, ikinci sınıf bir konuma düşerek kendi topraklarında yabancı devletler ile karşı karşıya kalmıştır.⁵⁰⁷

RF Devlet Başkanı Vladimir Putin açısından SSCB'nin yıkılışı “*XX. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi*”⁵⁰⁸dir. Ancak uygulamada takip edilen politikalar, SSCB öncesi imparatorluk dönemine dair vurguların daha fazla olduğunu göstermektedir. Putin döneminde Rus İmparatorluğu'nun en önemli özelliklerinden ve güç simgelerinden biri olan Ortodoksluğa dair vurguyu her fırsatta öne çıkarmıştır. Ortodoks Kilisesi fiilen yeniden aktif hale getirilmiştir. İmparatorluk dönemine dair en önemli vurgulardan biri şüphesiz Mayıs 2000'deki başkanlık töreninde gerçekleşmiştir. Putin, çarlık dönemi marşları eşliğinde iki yanına Rus politik seçkinlerinin sıralandığı 200 metrelik kırmızı halı üzerinde yürümüştür. Ardından Putin, anayasaya sadık kalacağına yemin ederek “*Rus halkını (narod) birleştirmek olan kutsal görevinden*” ve “*bir anavatana, bir halka ve ortak bir geleceğe sahip*” Rusya'dan bahsetmiştir. Bunlar RF'nin güç unsurlarını geçmiş atıfları ile yeniden bir araya getirmekte olduğunun işaretleridir. Nitekim bu konuşma esnasında en dikkat

⁵⁰⁶ Brzezinski, s. 127.

⁵⁰⁷ Astrid Tuminez, **Russian Nationalism since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy**, Rowman & Littlefield Publishers, USA, 2000, s.183,184, Laurelle, Marlene, **In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia**, New York: Palgrave Macmillan, 2009, s.120,121

⁵⁰⁸“Vladimir Putin: "Raspad SSSR - krupneyshaya geopoliticheskaya katastrofa veka" <https://regnum.ru/news/444083.html>

çekici olan Rusyalı ya da Rus kavramları yerine Putin'in "yurttaşlar" (*grazhdanye*) kelimesini kullanması olmuştur.⁵⁰⁹

İmparatorluk Putin dönemi ile birlikte geri dönmüştür. Tıpkı çift başlı kartalın 1993 yılında devlet arması olarak kullanılmaya başlaması gibi. Dolayısı ile Putin daha ilk görev anından itibaren RF'nin gelecek dönemleri için önemli işaretler ortaya koymuştur. Bu açıdan Rus siyasi kültürünün güçlü lider arayışı ilerleyen dönemlerde merkezileşme ile daha da perçinlenmiştir. Ancak bu aşamalı bir geçişi sürecinin sonucudur. Çünkü Rus topraklarında güce yapılan atıf sadece cezbediciliği değil aynı zamanda daha sonra tarihsel süreci içinde de göreceğimiz gibi zorlu bir sürecin kazanımı olması açısından da önemlidir.

Bu bağlamdan hareket ile Rusların yeni imparatorluklarının güce olan bağıni bir kavram ile açıklamak gerekir ise bunun tam karşılığı *Derzhavnost*⁵¹⁰ olacaktır. *Derzhavnost* kelimesi Rusça güç anlamına gelen *derzhava*'dan (ДЕРЖАВА) gelmektedir. Burada büyük güç anlamına gelen *velikaya derzhava* kelimesini temel almamızın nedeni, *derzhavnost* kavramının daha derin bir anlamı içermesidir. Ancak kavramı kullanmadaki en önemli zorluk Türkçe çeviri noktasında tam karşılığı ya da kapsamını bulamamamızdır. Kavram güçlü devlet ya da büyük güç anlamına gelmekle birlikte, temelinde sadece güç vurgusu yoktur aynı zamanda bu büyük gücün başkaları tarafından tanınması hedefi de vardır. Bu açıdan kavram iki aşamalı bir sürece atıf yapmaktadır: İlki büyük güç olma, ikincisi aşama ise bunu kabul ettirme. Esasında Rusların imparatorluk anlayışı yüzyıllar içinde bu temelde ilerlemiştir. Kavram 1990'ların sonlarına doğru Eski Sovyet Komutanı ve politikacı Aleksandr Lebed tarafında dile getirilmiştir. Lebed'in ortaya koyduğu bu fikir bir dogmadan daha fazlasıdır. Çünkü bu Ruslar için bir ideoloji değil, geniş bir dünya görüşü sunmuştur. Bu nedenle de RF'nin yeni imparatorluk sürecini tanımlamada bu kavram bize ihtiyacımız olan görüşü sunmaktadır. Lebed'in 2002 yılında hayatını kaybetmesinin ardından, Putin'in Rusya'sına bakıldığında bu kavramı hayata geçirecek şekilde politikalar takip ettiği görülmektedir. Bu açıdan RF'nin Putin

⁵⁰⁹ Der. Yılmaz Tezkan, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul: Ülke Yayınları, 2001, s.179

⁵¹⁰ W. Allensworth, "Derzhavnost: Aleksandr Lebed's Vision for Russia", **Problems of Post-Communism**, 45(2), 2008, s.51–58.

iktidarı ile birlikte takip etmekte olduğu politikaların ilerleyişı bu kavramı hayata geçirmeye yöneliktir.

Esasen Rusya'nın bu politikası bize Augustus eşığı gibi bir geçişı çağrıştırmaktadır. Zira Rus tarihinde büyük güç arayışı Büyük (III.) İvan ve akabinde Büyük Petro, Lenin ile zaten karşımıza çıkan bir imparatorluk ilerleyişı söz konusudur. Bu açıdan Putin dönemi de tıpkı bu dönemler gibi büyük bir güç olarak uluslararası sistemde yer edinme ve güçlenme politikalarının takip edildiğı bir süreçtir.

Nitekim hızlı bir yenilenme ve imparatorluk gücüne erişme hedefine yönelen RF'de ilk uygulama, federal sistem ve merkezileşme sorunları ile ilgili olmuştur. Putin, merkezileşme politikasıyla Rusya'nın 89 bölgesi ve cumhuriyeti üzerindeki kontrolünü hızla ele alarak, cumhurbaşkanı tarafından atanan temsilcilerin başında bulunacağı yedi yeni federal bölge oluşturmıştır. Ayrıca bölge valilerinin, Rusya parlamentosunun üst yapısı Federasyon Konseyi'nde oturma hakkını da kaldırmıştır. Böylece otonom cumhuriyetlerin yetkileri azaltılmıştır. Öne çıkan en büyük konu ise Yeltsin döneminde istikrara sağlanamayan Çeçenistan özerk bölgesinin durumudur. Çeçenistan'ın ayrılıkçı politikaları ve ülkede artan terör faaliyetlerine karşı yeni önlemler alınmıştır. Öte yandan ikinci dikkat çeken konu oligarkların ülke yönetimi ve iktisadi güçlerine ilişkin olmuştur. Putin'in ilk işlerinden biri oligarkların siyasetteki nüfuzlarını büyük ölçüde sınırlandırmak olmuştur. Yeltsin Döneminde Rus siyasetine tepeden etki eden aile üyeleri ve oligarklar, Putin'in iktidara gelişiyile birlikte etkisiz hale getirilmiş, pek çoğı yurtdışına kaçarken, bir kısmı da hapse atılmıştır.⁵¹¹

Ayrıca bu dönemde uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler ile birlikte Rus ekonomisi de özellikle enerji piyasasında artan fiyatlar sayesinde bir iyileşme dönemine girmiştir. Putin'in iktidara geldiğı ilk andan itibaren hedefinin güçlü Rusya söylemi olduğı görülmektedir. Putin "*Rusya Milenyumun Eşığında*" adlı konuşmasının sonunda;

⁵¹¹ İlyas Kamalov, **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004, s.118.

*“Son 200–300 yıldır ilk defa, Rusya, dünya devletleri arasında ikinci, hatta üçüncü kademeye düşme tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu tehdidi yok etmek için zamanımız tükenmekte. Ulusun tüm entelektüel, fiziksel ve ahlaki güçlerini zorlamalıyız. Koordineli, yaratıcı çalışmaya ihtiyacımız var. Bunu kimse bizim için yapmaz. Her şey bize, sadece bize dayanmaktadır”*⁵¹²

bunun en önemli örneğidir. Bu kapsamda iç politikada merkezileşme ve devletçilik politikalarının yanı sıra dış politikada da Rusya küresel güç konumuna geri dönüşün sinyallerini vermiştir.

Putin’in dış politikada istisnacılık yaklaşımını uygulamaya başlaması da bir diğer önemli adımdır. Rus istisnacılığı pragmatizm olarak tanımlansa da temelde işleyiş imparatorluk gücünün sağlanmasına uygun zemini hazırlamak olmuştur. Bu bağlamda bir Rus vatanseveri olarak Putin, çıkarlarına uygun olduğunda Batı ile iş birliği yapmaya istekli olmuştur. ABD’de gerçekleşen 11 Eylül saldırısından sonra başsağlığı dileyen ilk liderlerden biri olan Putin, Rusya’nın Batı’ya karşı çıkarlarını korumakta da tereddüt etmemiştir. 2008 yılında yaşanan Gürcistan Müdahalesi bunun önemli bir örneğidir. Rusya bu müdahale ile Batı’ya NATO’nun NATO’ya doğru genişleyebileceği fikrinin altını çizmiştir. Rusya yakın çevresini çok yakın çevre olarak yeniden düzenleyerek hegemonya alanında ödül-ceza uygulamalarını da aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır.⁵¹³ Putin, bu sayede RF’nin hegemonya alanlarının da sınırlarını ortaya koymuştur.

Rusya özellikle 2014 yılı sonrasında yeni imparatorluk olma yolun çok önemli bir adım atarak Kırım ilhakı ile emperyal yayılımını gerçek anlamda uygulamıştır. Ancak bunun akabinde Batılı devletler RF’ye karşı önemli yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. RF’nin enerji bağımlı iktisadi politikası karşısında yaptırımlar önemli sorunlar yaratsa da Putin’in büyük güç olma hayali için katlanılacak bir geçiş olarak görüldüğü söylenebilir. Nitekim Putin, Aralık 2014 tarihinde gerçekleştirdiği *Ulus Sesleniş* konuşmasında, Winston Churchill’in, Sovyetler Birliği ile ilgili ortaya koyduğu “*demir perde*” söyleminin, bugün Batı tarafından Rusya’ya karşı uygulandığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Çünkü daha

⁵¹² Vladimir Putin, “Russia At The Turn Of The Millennium”, (Erişim: <http://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm> erişim tarihi: 11.04.2019)

⁵¹³ Mark Galeotti ve Andrew S. Bowen, “Putin’s Empire of the Mind”, (Erişim: <https://foreignpolicy.com/2014/04/21/putins-empire-of-the-mind/>, erişim tarihi : 11.04.2019)

sonra inceleyeceğimiz gibi, 2007 yılında Rusya, Münih Konferansı sonrasında yeni imparatorluğunu sistemde ilan etmiştir ve bunun 2014'te uygulama alanının da Kırım olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Putin Rusya'ya karşı Batı tarafından yürütülen ekonomik yaptırımları işaret ederek Rusya için zor günlerin yaklaştığını belirtmiştir. Ancak bu zor günlerin getirisi ise Rusya ve milliyetçiler açısından Kırım'ın Rusya katılması olmuştur.⁵¹⁴ Bununla birlikte, Putin, ülkesini büyük bir güç durumuna geri getirmek için Afrika, Çin, Hindistan, Brezilya başta olmak üzere pek çok ülke ve bölgeye yönelmiş durumdadır. Rusya'nın Ekim 2019'da Soçi'de ev sahipliği yaptığı 50'den fazla Afrika liderinin katıldığı ilk Afrika Zirvesi'nde Rusya Afrika'ya geri dönüşünü bir anlamda göstermiştir.⁵¹⁵

Putin dönemi RF'nin küresel alandaki gücü ve imparatorluk olarak sisteme geri dönüş politikalarını bir sonraki başlık içerisinde inceleyeceğiz. Dolayısıyla RF'nin tıpkı Ruriklerden Romanov hanedanlığına geçiş sürecinde yaşadığı gibi kısa süreli bir fetret döneminin yaşanıp yaşanmadığı ve bunun sistem üzerindeki etkilerinin analizi bu kapsamda bir sonraki başlıkta analiz edilecektir. Analiz ederken genellikle literatürde 2000-2008 ve 2012-2018 gibi Putin ve Medvedev⁵¹⁶ dönemi ayırımından ziyade yaklaşık 18 yıllık süreyi kesintisiz ve ayrılmaz bir bütün olarak ele alacağız. Ayrıca bu dönemi incelerken Başkan Putin'in söylem ve makalelerinden yararlanarak RF'nin iç ve dış politik dinamiklerini ortaya koyacağız.⁵¹⁷ Bu bağlamda bu ve daha pek çok politika, RF'yi diğer yeni imparatorluklardan ayırarak *derzhavnostu* gerçekleştirme ve gücün imparatorluğu konumuna yakınlaştırmaktadır. Bu açıdan bir sonraki başlık RF'nin gücünün ve son dönemde elde ettiği konumun ayrıntılı olarak incelenecek vaka çalışması bölümümüzü oluşturacaktır.

⁵¹⁴ <https://news.vice.com/>

⁵¹⁵ Aruuke Uran Kyzy, "Analysis - Russia's return to Africa", (Erişim: <https://www.aa.com.tr/en/africa/analysis-russia-s-return-to-africa/1448246>, 10.04.2019, erişim tarihi: 11.04.2019)

⁵¹⁶ Bu dönemin ayrılmasının temel nedeni 2008-2012 yılları arasında Dmitri Medvedev'in öne çıkarılarak Putin-Medvedev Tandeminin yaatılmış oluşudur. Putin, 2012 seçimlerinde yüzde 62'lik oy ile Medvedev'den devlet başkanlığı koltuğunu teslim almıştır.

⁵¹⁷ "Details of Putin's Inaugural Ceremony", (Erişim: <http://en.rian.ru/russia/20120507/173282268.html>, erişim tarihi: 07.05.2012)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNDE YERİ VE İMPARATORLUK ARAYIŞI

Ruslar neredeyse tüm tarihleri boyunca, tıpkı Çin gibi bulundukları coğrafyadan fazla uzaklaşmayan bir toplum olmuştur. Bu bağlamda Rusya gücü ve konumu itibarı ile coğrafya ve jeopolitik teorilerin (kara hâkimiyeti, kenar-kuşak teorisi) merkezinde yer almıştır. Rus topraklarının ele geçirilme isteği, Napolyon ve Hitler gibi liderleri de bu coğrafya yöneltmiştir. Bölge, Rusların imparatorluk kurmaları açısından belli avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Ancak Ruslar tarih sahnesine ortaya çıkışlarından bu yana imparatorluk kurma amacıyla hızla ilerlemişlerdir. İmparatorluk, özellikle Moğol ve Bizans imparatorluklarından etkilenmiş, din ve milliyetçilik duygularını da içselleştirerek *su generis* bir yapı oluşturmuştur. Bu bölümde Rusların tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar geçen süreçte yaşadığı dönüşümler ele alınacaktır. Rus devlet yapılanmasının kuruluş aşaması bir anlamda kara imparatorluğu özellikleri ile şekillenmiş olsa da I. Petro ile denizlerde üstünlük arayışı sonrasında imparatorluk karma imparatorluk özelliğine sahip olmuştur. Bu açıdan bu bölümde ilk olarak imparatorluğun kuruluş aşaması, akabinde karma tip ve büyük güce dönüşüm süreci incelenecektir. Son olarak bu değişim imparatorluğunun yeni imparatorluk sürecini tamamlayıp tamamlayamadığı ve güç kapasitesinde var olan son durum ele alınacaktır. Böylece imparatorluk geçmişinin büyük güç olma çabalarına etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

I. GELENEKSEL İMPARATORLUKLAR DÖNEMİNDEN MODERN DÖNEME RUSYA

A. Rus Çarlığı'nın Tarih Sahnesine Çıkışı

Rus olarak adlandırdığımız etnik grup esasında Kiev, Beyaz Rus (Belarus) ve Moskova Ruslarını ifade etmektedir. Rus mirasının esas oluşumu da bağımsız

Ukrayna ve Belarus toprakları üzerinde kurulan siyasi yapılanmaların ardıdır.⁵¹⁸ Bu açıdan başlangıcı Kiev Rus dönemi olan ve ardından Moskova Ruslarının öne çıktığı bir tarihsel süreç okuması bu başlıkta gerçekleşecektir. Bu çalışma içinde bizim Rus olarak ele aldığımız siyasi ve etnik ya da ulusal kimlik tüm bu coğrafyadaki Rusları ifade edecek şekilde kurgulanacaktır.

Rusların kökeni⁵¹⁹ üzerine hala ihtilaflar ve tartışmalar olmakla birlikte, Slavların kökenlerine ilişkin Norman Teorisi en belirleyici açıklamayı sunmaktadır. Norman teorisi, Normanlar'ı kroniklerde geçen kuzeyli bir adam olarak ele almaktadır. Kurat, VIII.-IX. yüzyıllarda Dinyeper boyunca Karadeniz'e inmeye başlayan İskandinavlı Normanlar (Vareg-Ruslar)'dan bahsetmektedir. Normanların yerli Slav halkları⁵²⁰ hâkimiyetlerine alması ile Rus kelimesi siyasi bir anlam kazanmıştır ve bölgede kullanımı yaygınlaşmıştır.⁵²¹ Poliakov gibi pek çok düşünür ise Rusların kökenlerinin kadimliği ve özgünlüğü konusundaki iddialarının aslında Cermenleri taklit etmekten öteye gitmeyen bir durum olduğunu iddia etmektedir.⁵²²

⁵¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Maureen Perrie, (Ed.) **The Cambridge History Of Russia: Volume I From Early Rus' To 1689**, Cambridge: Cmbridge Press, 2006, s. 1-18.

⁵¹⁹ Rus devletinin ortaya çıkışı Rurik ve kardeşlerinin öyküsü ile başlamaktadır. 862 yılında, Novgorod aristokrasisi, Varyag prensi Rurik ile kardeşleri Sineus ve Truvor'u Rusya'da bir devlet kurmaya oturmaya çağırmışlardır. Ancak bu durum ya da rivayet pek çok tarihçi tarafından tartışmalıdır. Yine de Kagarlitsky'ye göre :..."İskandinav kuramı"nın yandaşları Rus Devleti'nin doğuşunu Batılı komşularının etkilerine bağladılar; Slavcılar ve daha sonra da resmi Sovyet tarihçileri bu görüşü reddetmekle kalmadılar, Rurik'in hiçbir zaman var olmadığını kanıtlamaya da çalıştılar. Rurik var olduysa bile, Sineus ve Truvor yalnızca kurgudan ibaretti, bazı İskandinav laflarının yanlış çevrilmesinin ürünüydü. Ne kadar hararetle olursa olsun bu tartışma bütünüyle anlamsızdı. Gerçek sorun Varyagların rolü ya da sayılarının ne kadar olduğu ya da paralı askerler olup olmadıkları, Novgorod'a askeri ve politik seçkinler olarak gelip gelmedikleri değildi. ". (Boris Kagarlitsky, **Çevre'nin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi**, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007, s. 26,27). Öte yandan 1116 tarihine ait ilk vakayinamelere göre Rurik'in oğlu olduğu söylenen Prens Igor'un Kiev'de hüküm sürdüğüne(913-945) yer vermektedir. Rurikoviç Hanedanlığının kökeni de buradan gelmektedir. Ancak Gushkovitch önemli bir noktaya dikkat çekerek, Vikingler çağından itibaren, İskandinav kökenli Rurikoviçlerin Rus topraklarında yaşadıklarının öne sürülmesine karşılık, arkeolojik bulguların vakayinamelerde yer alan efsaneler ile örtüşmediğini belirtir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Bushkovitch, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012, s. 25-26.)

⁵²⁰ VI. yüzyılda Yunanca ve Latince coğrafya ve tarih eserlerinde "Slav" kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Ancak Slav (Slovene) kelimesine tarihte ilk kez, Nazians'h Pseudo-Cesarios'un M.S. IV. yüzyılın başlarında yazdığı kitapta rastlanmaktadır. Slavlar, Yunanca 'da Sclabeni, Latince'de ise Sclaveni olarak adlandırılmıştır. (Acar, s.13; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s.4.)

⁵²¹ Kurat, s. 16-17.

⁵²² Rus tarihçi Tatişçev, XVII. Yüzyılda Eski Ahit soy ağaçlarını incelerken Bizans İmparatorlarının Slavon Dilinde konuştuklarını doğrulamıştır. Tatişçev ırmakta bulunan çocuğa Musa (Moi-ssei = bu benimdir) adını vermiş olmaları nedeni ile Firavunun kızının Slav kökenli olup olmadığının

Barthold, Rusların IX. yüzyılın ortalarına kadar Hazar Hakanına vergi verdiklerini belirtir. Dolayısıyla Ruslar bu dönemde bir Slav kavmi olarak, Türk devletleri ile etkileşim halindedir. Novgorod bölgesinde bulunan Rus knezlerinin “kağan” lakabını kullanmaları bu açıdan dikkat çekicidir. Öte yandan Ruslar sadece Türk etkisi değil aynı zamanda Norman ve İsveçler ile de etkileşim haline olmuş ve uzun süre İsveç dilini kullanmışlardır.⁵²³ Bunun yanı sıra Peçeneklerin, Hazar nüfuzunu kırmaları, Kiev Şehri çevresinde Rus-Slav devletinin kurulmasının önünü açmış ve yüzyılın sonlarında “*Drevniy Rus*” devleti kurulmuştur. Rus kimliğinin yapı taşlarından ve tarihi merkezlerinden biri olan Kiev Knezliğinde, Svyatoslav’un üç oğlundan biri olan Knez Vladimir 988 yılında Ortodoks Hristiyanlığı Rusya’nın devlet dini haline getirmiştir. Hristiyanlığın Bizans İmparatorluğu’ndan alınmış olması, Rusların Ortodoks (Pravaslavyan) mezhebini benimsemelerine yol açmış ve Ruslar, Katolik dünya karşısında Doğu Hristiyanlığı temsilcisi halini almışlardır.⁵²⁴ Böylece X. yüzyılın sonlarında Rus kimliğinin temelleri din ekseninde atılmıştır. Ancak din, eş zamanlı olarak devlete aradığı motivasyonu da vermiştir. Ortodoksluk, zamanla dünya hâkimiyeti fikrinin Rus dış politikasında benimsenmesinde ve Rus milli kimliğinin gelişmesinde önemli bir role sahip olmuştur.⁵²⁵

Bu dönemde Vladimir, Rus askeri birliklerini, Anadolu’daki isyanları bastırmada Bizans İmparatorluğu’na yardımcı olmak üzere görevlendirmiştir. Vladimir bu yardımların yanı sıra, kimlik yaratımındaki en önemli adımı Bizans İmparatoru’nun kız kardeşi ile evlenerek gerçekleştirmiştir. Bu evlilik bağı ile Vladimir Bizans İmparatorluk ailesinin bir üyesi olmuştur. Aynı zamanda kendini

sorgulanması gerektiğini düşünmüştür. Diğer taraftan XVIII. Yüzyılda Gramerci Tredyakovskiy de “Slovensque” dilinin Avrupa’daki en eski dil olduğunu, Cermen ve Kelt dillerinin de bu dilden türediğini savunmuştur. (Leon Poliakov, **Ari Miti: Avrupa’da Irkçı ve Milliyetçi Fikirlerin Tarihi**, Çev. Yakup Kaya, Ahmet Yıldırım, İstanbul: Epos Yayınları, 2011, s. 153.)

⁵²³ V. V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi**, Haz. Hüseyin Dağ, Ankara: Çağlar Yayınları, 2004, s. 58.

⁵²⁴ Asem Nauşabay Hekimoğlu, **Rusya’nın Dış Politikası: I**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 24, ; Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara: Platin Yayınları, 2005, s.11 (Ancak Rus yöneticileri her ne kadar Hristiyanlık kabul etmişse de toplumsal alanda karşılık tam anlamı ile bulmamıştır. *Russkaya Pravda* adındaki ilk kanunname ile Bizans dini ve medeni kanuna aykırı olan bazı adet ve örfler kaldırılmış ya da değiştirilmiştir. Konuya ilişkin Dina Khapaeva, bu girişimin halk tarafından iyi karşılanmadığı ve halkın bunu yabancı hükümdarların dayatması olarak gördüğünü belirtmiştir. Konuya dair ayrıntılı bilgi için bkz. Khapaeva, Dina, “Russia: Fractures In The Fabric Of Culture”, (Ed.). Peter Furtado, **Histories of Nations: How Their Identities Were Forged**, London: Thames & Hudson, 2012, ss.112-113.)

⁵²⁵ Sevinç Alkan Özcan, **Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 96.

doğrudan Bizans'a bağlayarak meşruiyet de sağlamıştır. Öte yandan emperyal yayılım politikası kapsamında Knezliğin dikkat çeken uygulamalarından biri bölgede yeni bir Ortodoks kilisesi kurmak olmuştur. Vladimir, Bizans İmparatorluğu'nun karşı çıkmasına karşın Kiev'de bağımsız bir Ortodoks Kilisesi kurmuş, başına Tamatarkan başrahibi getirmiş ve Rusya topraklarında Novgorod, Çernigov, Volunya, Polotsk, Turov, Belgorod ve Rostov'da Kiev Ortodoks Kilisesine bağlı 7 piskoposluk kurmuştur.⁵²⁶

Dinin yanı sıra Rus tarihine önemli noktalardan biri de şüphesiz Kiril Alfabetesidir. Bu alfabe Rus kimliği üzerinde önemli bir etkisi yaratmıştır. 858 yılında Patrik Photius'un kilise ayinlerinde Slavcanın kullanılmasına izin vermesi Slavların Ortodoksluğu benimsemesinde etkili olmuştur. Patrik Photius, Slavları Ortodokslaştırmak için Konstantin ve Methodius'tan Slav alfabetesini geliştirmelerini istemiştir. Böylece Ortodoks Kilisesinde rahip olduktan sonra Kiril olarak bilinen Konstantin ve Methodius tarafından geliştirilen Kiril Alfabeti Slav ülkelerine yayılmıştır.⁵²⁷ Ancak bu alfabenin kullanımı özellikle Batılı bir kimlik kazanımı noktasında Rusları Avrupa ile ayırmıştır. Çünkü Kiril ve Latin alfabeleri arasındaki farklılık Rusları Avrupa'nın geri kalanından tecrit etmiştir. Nitekim alfabe ve mezhep farklılığına ek olarak coğrafyanın halklar üzerinde belirleyici oluşu da dikkate alınır ise, Katolik ve Protestan Avrupa'nın modernleşmesine yardımcı olan önemli fikirlerin, Rus topraklarına yüzyıllar sonrasında girdiği görülür. Bu bağlamda Avrupa Rönesans'ı yaşarken, Ruslar ise Aydınlanmanın büyük kısmını kaçırmışlardır.⁵²⁸ Bu açıdan Rus İmparatorluğu özellikle sosyo-kültürel bir etki alanı yaratmada dil ve alfabe konusunda sınırlı kalmıştır. Bu açıdan kendi kültür çevresini Avrasya olarak adlandırdığımız topraklarda sağlayabilmiştir.

Öte yandan Vladimir'in oğullarından Bilge Yaroslav döneminde devlet sisteminin bir anlamda temelleri atılmıştır. Bu dönemde adına *drujina* denen ve hükümdara bağlı silahlı bir topluluk ve seçkinlerde oluşan *boyar*larla yönetimde

⁵²⁶ Acar, s.35- 47; Simon Franklin, "Kievan Rus' (1015–1125)" , (Ed.) Perrie, Maureen, **History Of Russia Volume I From Early Rus' To 1689**, Cambridge: University Press, s.73-97.

⁵²⁷ Walther Kirchner, **History of Russia**, Newyork: College Outline Series, Barnes and Noble Inc. 1950, s.7,8

⁵²⁸ Michael G. Roskin, **Siyasal sistemler**, s321

kısmen yer almaya başlamış ve *veçe* adı verilen halkının katıldığı halk meclisleri de siyasi yapıda önemli bir kurum haline gelmiştir.⁵²⁹ Bu kurumları o dönem içinde Alman kent devletleri yapıları ile okumak da mümkündür. Hansa Birliği sistemi içinde yer alan Rusların o dönemde Almanlar ile ticari bağları, onların siyasi sistemlerini oluşturmalarında da rol oynamıştır.⁵³⁰

Rus Çarlığı ve siyasi sisteminin temellerinin atılmasında önemli noktalardan biri de din ile birlikte benimsenen hukuk sistemidir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Bizans hukuku toplu şekilde Rus topraklarına alınarak Vladimir Yasası oluşturulmuştur. Bu düzenlemelere göre Kilise hem kendi iç hukuki düzenlemeleri hem de aynı zamanda ahlaki suçlar gibi toplumsal temelde var olan sorunları yargı yetkisine almıştı. Böylece oluşan bu yeni sistemde Kilise yazılı Roma Hukuku'nu Karadeniz'in kuzeyine taşıyan önemli bir rol üstlenmekle birlikte, Rus hukuku karma bir kimliğe bürünmüştür.⁵³¹

Kiev Knezliği XII. yüzyılda Moğol-Tatar istilaları sonucunda son bulmuş ve bölgede Altın Orda Devleti⁵³² kurulmuştur. 1380 yılında Moskova Knezi Dmitri'nin topladığı ordu, Don Nehri üzerindeki Kulikovo'da Moğolları yenilgiye uğratmıştır. Ancak Rus devletinin kurulması ve bağımsızlıklarını tam olarak kazanabilmeleri vakit almıştır. XIV. yüzyıl'da Moskova merkezli Büyük Rus Devletini kurulmuş, 1480'de Moskova Knezi III. Büyük (*Veliki*) İvan, Altın Orda Devletini yenerek bağımsızlığını ilan etmiştir.⁵³³ III. İvan, ayrıca büyük bir ticaret devleti olan Novgorod'ın yanı sıra bölgedeki diğer knezlikleri de kontrolüne almıştır.⁵³⁴

Nitekim Rusların idare ve siyasi kültürüne sadece Bizans İmparatorluğu'nun yanı sıra Moğol etkisi de eklenmiştir. 250 yıllık hâkimiyet süreci içerisinde, Rus siyasi kültürü ve kimliği büyük oranda değişmiştir. Ruslar, Moğol vesayeti altında

⁵²⁹ Butkovich, s. 32-33.

⁵³⁰ Güngör, s. 57.

⁵³¹ Yılmaz, s. 23.

⁵³² Moğolcada orda kelimesi “otağ, çadır” anlamına gelmektedir. Devlete Altın Orda denmesinin öyküsü de esasında Kurucu Batu Han'ın otağının üst kısmının altın yaldızlı olmasına dayanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Saray, ” Altın Orda Hanlığı”, **İslâm Ansiklopedisi Cilt II**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989 s.538-540.

⁵³³ Purtaş, s. 11,12; Hekimoğlu, s. 24-25.

⁵³⁴ Tilly, s. 261.

geçirdikleri dönemde merkezileşmiş olmasının yanı sıra öğrenilen fetih ve yayılma politikaları ise, Rus siyasi yapılanmasında imparatorluk inşasına önemli derece de katkı sağlamıştır. Örneğin Güney Rusya’da nüfus sayımı Altın Orda yönetimi altında iken ilk olarak 1245 yılında yapılmış akabinde, Kiev, Podolye, Pereyaslavl ve Qernigov knezlikleri de sayıma dâhil edilmiştir. Ancak Rus tarihinde ilk nüfus sayımı Moğol hâkimiyeti altında oldukları dönemde gerçekleşmiştir. Moğollar vergi toplayabilmek için bu nüfus sayımı yapmışlardır. Ancak Ruslar bu uygulamayı öğrenmiş ve daha sonra kullanmaya devam etmişlerdir.⁵³⁵ Görüldüğü gibi Ruslar bu dönemde sadece kara tipi imparatorluk özelliklerini bünyelerine katarak hızlı bir yayılma girmemiş aynı zamanda sistemli bir siyasi yapı ile merkez-çevre ilişkisi öğelerini de kurgulamaya başlamışlardır.

Öte yandan geleneksel imparatorlukların iktisadi yapıları düşünüldüğünde Rusların ticari alanda öne çıkması dikkat çekicidir. Bu açıdan d’Encausse Rus tarihinde ilk iktisadi atılımın X. yüzyılda yaşandığına dikkat çeker. Bu dönemde Doğu ticaretinin İslam Devletleri kontrolünde olması Rus topraklarını Hristiyan dünya için önemli bir ticaret güzergâhı haline gelmiştir.⁵³⁶ Böylece Avrupa ve Asya, tarihçileri “Afro-Avrasya” bölgesi olarak adlandırdığı Çin’den, kuzey Afrika’ya ve Akdeniz’e uzanan “İpek Yolu” rotasının yanı sıra Rus stepleri de kuzey ticareti açısından önemli bir bölge olmuştur. Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret yolları, Hazar Denizi’nin güneyine, Hindistan’a, İran’a, Arap Yarımadası’na, Karadeniz’e ve Akdeniz’e kadar uzanmaktaydı. Yine X. yüzyıldaki Volga, Kama ve Dinyeper ticaret ağları, Baltık ve Batı Sibirya’dan gelen orman ürünlerini Bizans İmparatorluğu, Orta Doğu, Çin ve Hindistan’a taşıyan Pan-Avrasya İpek Yolları da unutulmamalıdır.⁵³⁷ Rus coğrafyası da bu ticaret ağları içerisinde özellikle kürk ticaretinin Orta Çağ Döneminde Hansa Birliğinin önemli bir merkezidir. Böylece İskandinavya’dan Karadeniz bölgesine uzanan ticaret ağları Rus Devleti’nin temeli olacak topraklardan

⁵³⁵ D’Encausse, s. 47; Ilyas Kamalov, **Orda Ve Rusya: Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, Ankara: Ötügen Neşriyat Yayınları, 2009, s. 158. Genel olarak bu sayımlar herkesin evinde kış mevsiminde yapılmıştır. Ayrıca sayımı gerçekleştirenlerin Moğol değil de Rus olması bölgede halkın bu uygulamaya karşı çıkmamasında en önemli etmen olmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kamalov, **Orda Ve Rusya: Rusya Üzerindeki...**, s. 159).

⁵³⁶ D’Encausse, s. 41.

⁵³⁷ Nancy Shields Kollmann, **The Russian Empire 1450–1801**, London: Oxford University Press, 2017, s. 32.

geçmekte ve Hazar Denizi ile Volga Nehri aracılığıyla kuzeye uzanmaktaydı. Bölgede var olan aktif uluslararası ticaret ağları, kentlerin de hızla büyümesi ve ilişkilerin coğrafyalar arasında hızla ilerlemesini sağlamıştır.⁵³⁸ Bu sayede devletin kuruluş aşamasında kurulan güçlü ticari bağlar da siyasi temellerin atılmasında rol oynamış. Daha önce de değindiğimiz gibi Hansa Birliği bu açıdan önemi bir itici güç olmuş ve Ruslar ticaretin gelişimine bağlı olarak güçlenmeye başlamıştır.

Böylece XV. yüzyıl Rusların tarih sahnesine çıktıkları ve artık kabile ya da akraba topluluklarından devlet yapılanmasına tamamen geçişi sağladıkları bir dönem olmuştur.⁵³⁹ Rusya, Moskova Knezliğinde III. İvan'ın 1478 yılında Novgorod'u ilhak etmesi ile emperyal yayılımlarına da hız vermiştir. Ancak Çarlık dönemine ilişkin en önemi olaylarından biri devletin imparatorluk olma yolunda atacağı en önemli adım olarak III. Roma Teorisi⁵⁴⁰'nin ilanıdır. 1453 yılında Bizans İmparatorluğu'nun merkezi Konstantinopolis'in Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi Ruslar açısından bir kırılma ve dış politikada değişim miladıdır. Son Bizans İmparatoru XIII. Konstantin'in kardeşi Mora despotu Thomas'ın kızı Sophia, Papa tarafından Moskova Knezi İvan ile evlendirilmişti. Böylece Ruslar açısından Ortodoksların hamisi olma adına büyük bir adım daha atılmıştır. Ortodoksluğun merkezinin Rusların elinde olması gerektiği fikrinin dile getirilmesi ilk kez Pskov Manastırı Rahibi Filoteus'un tarafından olmuştur. Bu ise Rus prenslerinin emperyal güç iddialarını güçlendiren ve Romalılar ile kurulan bağ sayesinde güçlü bir

⁵³⁸ Boris Kagarlitsky, **Çevre'nin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi**, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007, s. 29. (Rus devlet yapılanmasının güçlenmesinde ticaretin rolü önemlidir. Bu sayede diplomatik ve siyasi ilişkilerini kuran Ruslar açısından şüphesiz dönemin en önemli bölgesel gücü Osmanlı İmparatorluğu idi. Öte yandan devletin ticari ilişkilerinden en dikkat çeken 1492 yılında III. İvan ve Beyazıt 'ın Kırım hanı aracılığı ile tanıştırılmaları olmuştur. III. İvan 1497 de Michail Pleşçeyev'i İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Ancak ilginçtir ki Pleşçeyev'e ne vali sıfatıyla Kefe'de bulunan padişahın oğlu ve ne de padişahın huzurunda, diz üstüne çökmemesi, eğilerek selam vermesi emredilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Kurat, s. 118)

⁵³⁹ Burada ufak bir ayrıntıya yer verilebilir. Daha önce belirttiğimiz gibi boyarlar devlet yapısında önemli yer oynamaktaydılar. Bu seçkinler zümresi, III. İvan'ın döneminde sadece on sekiz aileden meydana geliyordu, ancak sayı 1550'ye gelindiğinde 45 ailelik bir zümre halini almıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz: Buskovitch, s. 59-60).

⁵⁴⁰ III. Roma teorisinin teolojik meşruiyet kaynağına bakıldığında Babil İmparatorluğu Efsanesine dayandırıldığı görülür. Moskova'nın soy bağına Bizans İmparatorluğu aracılığı ile Babil'e dayanmaktadır. Efsaneye göre geleceğin Dünya İmparatoru Rus'tur, Eski Ahit'in Septuagint adlı Yunanca çevirisine dayanan bu bölümde İbranice roş (baş, esas, ana) kelimesi Yunanca çeviride Yasef'in sekizinci oğlunun adı olarak bir kişi adı haline gelmiş ve Bizanslılar da bunu "Ross" ya da "Russ" olarak Rusların atası görmüştür. Ruslar ise dillerindeki "russyi" "sarışın" anlamına gelen bu kavramın yanlış çevirisi ile anlamını güçlendirmişlerdir (Poliakov, s.143, 144)

meşruiyet veren bir araç haline gelmiştir.⁵⁴¹ Öte yandan bu evlilik Bizans mirası iddialarını güçlendirmiş ve Rus Devleti Bizans sembolü olan iki başlı kartalı da kullanmaya başlamıştır.⁵⁴² Böylece Ruslara III. Roma olma görevi ile dünya hâkimiyeti hedefleri de ortaya konmuştur.

Ancak burada ufak bir ayrıntıya dikkat edilmesi gerekmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Rusların Latin Alfabesine karşılık Kiril alfabesini kullanması gibi mezhepsel olarak Avrupa'daki Katoliklerden farklı olarak Ortodoks olmaları onları Avrupa'dan büyük oranda ayırmakta idi. Esasında 1439 yılında Floransa Konsili ile kiliselerin birliği öngörülmüş ve Ruslarla Yunanlıların Papa'nın otoritesini kabul etmelerini sağlayacak bir anlaşma söz konusudur. Fakat bu anlaşmayı imzalayan Metropolit İzidor ülkesine döndüğünde bu imzadan dolayı tutuklanmış ve 1443 yılında Piskoposlar Konsili kiliselerin birliğine karşı çıkmıştır.⁵⁴³ Böylece Rusya daha en başta farklılıklar üzerine kurulu bir rotada ilerleyeceğiniz göstermiştir. Elbette buradaki en önemli noktalardan biri de dini ekseninde bir tahakküm yaratımı endişesidir.

Korkunç (*Grozni*) İvan'ın *Upsenski* (Göğe Yükseliş) Katedrali'nde Metropolitin elinden tacı Çar unvanı ile giymesi Rus imparatorluğunun ilk kurucu adımı olarak yorumlanabilir. XV. yüzyılda adeta bir devlet politikası olmaya başlayan III. Roma Teorisi de bu tarih itibari ile çarlara takip edecekleri politikalarda meşruiyet kaynağı olmuştur. Rus emperyal yayılım gücünün ana belirleyicisi ve meşruiyet kaynağı haline gelen bu hedef, dış politika Rusların kısa sürede imparatorluk olarak güç dönüşümünü tamamlamasını sağlamıştır. Ruslar sadece fetihler ile yollarına devam etmemiş aynı zamanda din üzerinden de politikalar yürütmüşlerdir. IV. İvan ayrıca İstanbul Patrikhanesine büyük yardımlar yapmış ve bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyan tebaanın sevgisini kazanmaya çalışmıştır. Böylece

⁵⁴¹ Poliakov, s. 144, (Ayrıca bkz. Ariel Cohen, **Russian Imperialism: Development and Crisis**, London: Praeger Press, 1996, s. 38-39, Sergei Maksudov ve William Taubman, "Russian-Soviet Nationality Policy and Foreign Policy: A Historical Overview of the Linkage Between Them," (Ed.) Michael Mandelbaum, **The Rise of Nations In The Soviet Union**, New York: Council of Foreign Relation Press, 1991, s. 20.)

⁵⁴² Galina M. Yemelianova, **Russia And Islam: A Historical Survey**, New York: D Palgrave Publishers 2002, s. 25.

⁵⁴³ D'Encausse, s. 53-53.

Balkanlarda, İstanbul'da ve Doğu'da Rus Çarı ve Ortodoks Kilisesi tüm Ortodoksların hamisi olarak görülmeye başlanmıştır.⁵⁴⁴ Ancak İvan'ın tek girişimi bu değildir. Avrupa ile de ilişkilerini ilerletmek ve soy ağacına dayalı bir meşruiyet elde etmek isteyen İvan, 1567 yılında ilginç bir fikri ortaya konmuştur: I. Elizabeth ile evlenmek. Bu sayede İngiltere ile ilişkiler gelişecek ve Avrupalı karakteri de öne çıkarılacaktı.⁵⁴⁵ Ancak bunun gerçekleşmediği ve Rusların yine Avrupa'dan farklı bir temelde yola devam ettikleri görülmektedir.

Öte yandan Ruslar, soy bağına dayalı iktidar sistemi tesisinin yanı sıra Çar ve Patrik unvanını da IV. İvan döneminde birleştirmiştir. İvan'ın bu unvanları birleştirmesini Konstantinapol Patriği, onaylamıştır.⁵⁴⁶ Böylece Ruslar Osmanlı İmparatorluğu'nun son verdiği Bizans İmparatorluğu sonrasında Ortodoks ahalinin hamisi olma adına önemli bir adım atmıştır. Ancak bu politikanın tam anlamı ile hayat geçirilmesi bir sonraki yüzyılda gerçekleşmiştir. Çünkü o dönemde Rusların topraklarını savunmaları daha öncelikli idi.

Rus tarihi açısından Ruslar XVI. yüzyılda Moskova Knezliği'nin güçlenmesi ve Altın Orda Devletinin çöküşünün ardından dış politikası hızla emperyal hedeflerini ve genişleme politikasını uygulamaya başlamıştır. Ruslar bu dönemde hem savunma hem de yayılma adına önemli adımlar atmıştır. İlk aşamada sarayın korunması ve iktidarın devamı noktasında İvan döneminde kurulan *streltsis* alayı dikkat çeker. 1550 yılında oluşturulan bu özel birlik Çarı ve sarayı korumaktaydı.⁵⁴⁷ Böylece devletin merkezi korumaya alınmıştır.

Yine bu dönemde Ruslar, 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astrahan'ı ele geçirmiş bir yandan da Baltıklarda ilerleyişine devam etmiştir. Kazan'ın ele geçirilmesi Rus emperyal yayılımının yanı sıra daha sonra inceleyeceğimiz sosyo-kültürel alanda da büyük bir değişim yaratacak olaydır. Çünkü Rusların bu yayılımı ile birlikte ilk kez bu kadar geniş bir Müslüman nüfus devlet topraklarına katılmıştır. Bu durum

⁵⁴⁴ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, İstanbul: Nobel Yayınları, 2002. s. 23.

⁵⁴⁵ D'Encausse, s. 56.

⁵⁴⁶ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Çev. Egemen Çağrı Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, s. 130-131.

⁵⁴⁷ D'Encausse, s. 63. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. "Of Russian origin: Streltsy", Russia Today, (Erişim) <https://russiapedia.rt.com/of-russian-origin/streltsy/>

ilerleyen dönemlerde Rusya için çok kültürlülüğten uzak politikalarının da uygulamasında önemli bir alan teşkil edecektir.⁵⁴⁸

Son noktada İvan'ın 1584'te Kremlin Sarayı'nda satranç oynarken ölmesinin ardından, 1584-1613 yılları Rus Çarlığı için bir anlamda karmaşa ve fetret dönemi olmuştur.⁵⁴⁹ Böylece 1584 yılına kadar devam eden Rurik Hanedanlığı da son bulmuştur. 1613 yılında Romanov Hanedanlığı ile birlikte 1721 yılında Rus İmparatorluğunun ilanına giden süreç başlamıştır. Ancak bu fetret dönemi Ruslara topraklarını ve sınırlarını korumaları gerektiğini göstermiştir. Çünkü ülke Romanov Hanedanlığının iktidara geleceği 1613 yılına kadar Litvanya, Polonya ve İsveç Krallıklarının işgal ve istila alanı haline gelecektir.

B. Karma İmparatorluk Örneği Olarak Rus İmparatorluğu

İmparatorlukların çoğunun ortaya çıktığı coğrafyalar Akdeniz bölgesini genel olarak merkez almıştır. Ancak Toynbee, imparatorlukların soğuk iklimlerde ve fakir topraklarda yetiştiğini öne sürmektedir. Ona göre bu bölgelerdeki halk, imparatorluğunu kurma ve koruma adına sert ve düşmanca bir ortamın üstesinden gelmek için mücadele yükümlülüğünü iyi bilmektedir.⁵⁵⁰ Toynbee'nin bu varsayımı kısmen Rus örneğinin *sui generis* yapısında vücut bulmaktadır. Dolayısıyla bu başlıkta Rusların imparatorluklarını kurdukları bir dönem içinde yaşadıkları zorluk ve paradoksları ele alacağız.

1. Rus İmparatorluğu'nun Yapısal Özellikleri

Rus İmparatorluğu ile ilgili en önemli konularda biri Moskova'nın, geleneksel ve modern dönem imparatorluk oluşumlarının çekirdek bölgelerinden çok

⁵⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael Khodarkovsky, "Kazan in the Muscovite Ideology and the Foundation of a Russian Empire", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, S. 3, 2005, ss. 12-20.

⁵⁴⁹ Fetret Devri Moskova Çarları: 1598-1605 Boris Godunov, 1605 Theodore II, 1605-06 Pseudo-Dmitri (I. Düzmece Dmitri), 1606-10 Vaili IV, 1607-1610 Pseudo-Dmitri II (Rakip Çar), 1610-13 Polonyalı Vladislav (Seçilmiş Çar) (Ayrıntılı bilgi için bkz. Verdnovsky s. 151)

⁵⁵⁰ Lieven, s. 201-202.

uzakta olmasına karşın, imparatorluk dönüşümlerini tam olarak gerçekleştirme adına önemli adımlar atmasıdır. Ayrıca Moskova Rusları, bölgedeki diğer Rusları egemenliği altına alırken Moğollardan öğrendikleri fetih ve yönetim anlayışını kullanarak, Batılı örneklerden daha ilk aşamada farklılıklarını da ortaya koymuşlardır. Ancak imparatorluk oluşumu ve imparatorluk olma dönemleri Rus tarihinde Batı ya da Doğu'ya ait olma fikri karmaşası içinde şekillenmiştir.

Rusların imparatorluğa geçiş sürecinde karşılaştığı en büyük sorun âdemi merkeziyetçi yapı ve lidersizliktir. Bu açıdan siyasi yapısının güçlenmesi ve merkeziyetçiliğin sağlanabilmesi açısından Romanov Hanedanlığı dönemi önemlidir. Ruslar Romanov⁵⁵¹ hanedanlığının yönetimi başlayana kadar geçen süreçte kısa bir *interregnum* yani fetret dönemi yaşamıştır. IV. İvan döneminde başlayan Batı tehdidi, 1557-1582 Livonya Savaşı Rusların, yenilgisiyle sonuçlanmıştır. İsveç ve Polonya Krallıklarına kaptırılan toprakların her geçen gün artması, Rus tarihindeki iktidar boşluğu yaşanan dönemde Polonya ordusunun 1608'de Moskova'yı ele geçirmesi ile daha da kötü bir durum almıştır. Bu durum Rus toplumunda yabancılara karşı tepki ve düşmanlığı arttırmıştır.⁵⁵²

1613'te tahta çıkan Romanov Hanedanının ilk Çarı Mihail olmuştur. Böylece lidersiz kalan Rus halkı yeniden bir araya gelerek merkezileşmiş bir iktidarın sağladığı güvenlik duygusu ile birleşmiştir. Bu birleşme Rus politikasında en önemli noktalardan birini de yaratmış ve Rus siyasi yapısında değişmeyen lider kültü yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştı. Rus Ortodoks kilisesi, otokrasinin bir temel direği olarak bütün Rusları koruyan çara tapınılması inancını her fırsatta aşlamıştır. Çar, *sezaropapizm* denen bir modelle, devlet başkanı ve kilisenin başı görevlerini birleştirmiştir. Rusya, soylulardan köylülere, rahiplere kadar hayatın bütün figürlerinin otokrata hizmet ettiği bir “hizmet devleti” olarak adlandırılmıştır.⁵⁵³

Mihail döneminde ülkede Polonya etkisi azaltılmış, başta *duma* olmak üzere diğer makamlara atamalar yapılmış ve en önemlisi de boyarlar ile iş birliğine ağırlık verilmiştir. Rusların siyasi birliklerini sağlamalarının akabinde devlet hızla emperyal

⁵⁵¹ Boyarlardan biri olan Koşkin ailesinin bir boyu olarak ifade edilmektedir.

⁵⁵² McNeil, s. 508.

⁵⁵³ Roskin, **Siyasal Sistemler**, s.

hedeflerine geri dönmüştür. Ruslar dönemin en büyük imparatorluklarından olan Osmanlı İmparatorluğu ile 1677 yılında Ukrayna nedeni ile karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kazakları, Rus ve Leh tehdidine karşı koruma sözü ve Osmanlı kuvvetlerinin iki kere Ukrayna'ya sefer düzenlemesi Rusya açısından büyük bir endişeye neden olmuştur. 1681 yılında Bahçesaray Barışı ile Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Ukrayna üzerinde mutabakat sağlamıştır.⁵⁵⁴ Ancak bu barış Rus yayılmacı gücünün Osmanlı coğrafyasına uzanacağına ilişkin ilk sinyallerdir. Ruslar kendi Augustus eşiklerini sağlama adına uluslararası alanda aktif olarak politika takip edeceklerini göstermeye başlamıştır.

I. Petro ile Rus tarihi yeni bir sürece girmiştir. Rusya Batı'nın ilerlemesi karşısında Doğu bağlarından uzaklaşmaya ve bir anlamda Batılılaşmaya başlamıştır. Büyük olarak tarihe geçen I. Petro, 1703'ten itibaren tüccar, zanaatkâr, imparatorluk görevlileri ve onlara bağlı hizmetlileri zorunlu iskâna tabi tutmaya başlamış ve İsveç'ten alınan Neva Nehrinin yanındaki topraklarda St. Petersburg'u kurmuştur. Böylece Rus toprakları iki merkeze ayrılmıştır, St. Petersburg başkent olurken, Moskova da iç ticarete en büyük merkez halini almıştır.⁵⁵⁵ Ancak tarım alanındaki reformlar gelişimden ziyade gerileme olarak görülebilir. Çünkü tarım alanında soyluların şikâyetleri üzerine topraklarında çalıştırdıkları köylülerin malikâneleri terk etme hakkı ellerinden alınmıştır. Bu süreç yaklaşık XIX. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir. 1860 yılında imparator, serf sınıfın özgürleştirmiş ve büyük çağlı bir toprak reformu yapmıştır. Taşrada yerel meclisler oluşturulmuş, mahkemelere jüri sistemi getirilmiştir.⁵⁵⁶

I. Petro ile Ruslar yeni bir dönüşüm sürecine girerken, devlet de imparatorluk olarak sistem içerisinde 1721 yılında yerini almıştır. Her ne kadar devlet yapılanması kendi imparatorluk özelliklerini taşımaya daha erken dönemde başlamış olsa da 1721 yılında I. Petro imparator unvanını almış ve resmi anlamda Rusya imparatorluk olmuştur. 1730'larda Rusya, sahip olduğu Batılılaşmış ordular sayesinde Avrupa

⁵⁵⁴ Kurat, **Rus Tarihi**, s. 234-237.

⁵⁵⁵ Tilly, s.265.

⁵⁵⁶ Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Burbank ve Cooper, s.207, 374-375.

genelindeki savařlara aktif olarak katılmaya bařlamıřtır. Rusya bu dönemde Tilly'nin ifadesiyle “*deęerli bir müttefik, korkunç bir dūřman*” haline gelmiřtir.⁵⁵⁷

Bir başka konu ise I. Petro ile başlayan Batılılaşma sürecinde gerçekteşen askeri değişimdir. Çar Feodor'un kardeşi Sophia, daha önce bahsettiğimiz savunma amacı ile kurulan *streletsi* Petro'ya karşı kullanmış ve iktidar üzerinde tūrlū sorunlar yaratmıştır. O dönemde *streletsi* üyeliği miras yolu ile ilerlemekte idi. Dięer taraftan halk içinde büyük bir güvensizlik ve hoşnutsuzluk söz konusuydu. Ancak bu askeri birliğin bunu gidermek yerine daha da sorun yarattığı görūlmektedir. En önemli sorun da Mart 1682 tarihinde yaşanan iktidar kavgası kaynaklı *Streletsi İşyanı*'dır.⁵⁵⁸ Bir diğer etken ise şüphesiz Petro'nun yaratmak istediği Batı tarzı imparatorluk için bu birliğin eski rejimin özelliklerini taşımasıdır. Böylece IV. İvan döneminde kurulan *streletsi* I. Petro tarafından kaldırılmıştır. Yerine kurulan yeni daimi ordu ile Petro savaşlarda toprak kazanacak ve ülkeyi en iyi şekilde savunacak güçlü bir ordu kurmuştur. 1725 yılında Rus İmparatorluğu'nda 250 bin kişilik sürekli ordunun yanı sıra 100 binden fazla yabancı paralı asker ve 24 bin denizci bulunmaktaydı.⁵⁵⁹

Öte yandan ülkede sosyo-kūltürel alanda öne çıkan en önemli sorun tarım toplumu ve sanayileşme arasında sıkışmasıdır. Rusların, Batı imparatorlukları örneklerinden farklı bir gelişim gösterdiği bilinmektedir. Rusya, Avrupa'nın feodalizme son verdiği dönemde XVI. yüzyıl sonrasında feodalizme geçiş yapmıştır. Bu durum Rusya'nın modernleşme ve sanayileşmede geç kalmasına yol açmıştır. Yine Rus siyasi ve toplumsal yapılanmasının bazı girift noktalara sahip oluşu Rus modernleşmesini büyük ölçūde etkilemiştir. II. Katerina döneminde serflerin durumuna ilişkin yaşananlar bunun örneklerinden biridir. 1773'te Yemelyan Pugaçev'in başlattığı köleler ve serfleri içine alan *Pugaçevřkina Hareketi* Rus İmparatorluğu tarihinde büyük bir siyasi değişime yol açmıştır.⁵⁶⁰ *Pugaçevřkina*

⁵⁵⁷ Tilly, s. 275.

⁵⁵⁸ Brian D. Taylor, **Politics and the Russian Army Civil–Military Relations: 1689–2000**, New York: Cambridge University Press, 2003, s. 41; “Nachalsya Streletskiy Bunt V Moskve”, Prezidentskaya Biblioteka, (Erişim), <https://www.prilib.ru/history/619263>, 22.01.2019

⁵⁵⁹ D'encausse, s. 110. 1770 yılına kadar askerlik ömür boyu uygulanırken 1770 yılında reform ile 25 yıla indirilmiştir. Askerliğin en önemli yanı sıra askere çağırılan kişinin ve ailesinin kölelikten kurtulmasıdır (Ayrıntılı bilgi için bkz. d'Encausse, s. 113)

⁵⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Celalettin Güngör, **Rusya ve İşyanları**, Ankara: Barış Kitap, 2010, s. 268-316.

Hareketi Rusya'nın güney ve orta bölgelerinde başlamakla birlikte hedef kitlesi yüksek sınıf mensupları ve papazlar olmuştur. Bu hareket düzgün bir örgütlenme olmadığı için İmparatorluk güçleri karşısında yenilmiştir. II. Katerina'nın aydınlanma hedefleri Pugaçevşkina Hareketi ve Avrupa'da yaşanan Fransız Devrimi sonrasında sarsılmıştır. Rus siyasi yapısında olduğu kadar sosyal yapısı da etkilenmiş ve aydınlanmış despotizm Rusya'da hâkim olmaya başlamıştır. ⁵⁶¹

Rusya'da daha önce geleneksel imparatorluklar kısmında bahsettiğimiz *mir* içinde Rus köylüsü ahlaki öğretisini yüz yıllarca devam ettirmiştir. Her ne kadar kölelik ve serflik karşısında ayaklanma ve isyanlar olsa da Rus toplumunda, toprağın sermaye haline gelmesi günah olarak görülmüştür. Yani bir toprak miras olarak kalsa ve bu özel mülkiyet olsa bile köylüler toprağı kolektivist tarzda bölüşmektedir. Bookchin'e göre, köylü, "*haddinden fazla servet, ahlaki bir leke ve Hıristiyanlığa yakışmayan bir açgözlülük*" olarak gördüğü için, toprak sahibi yüksek sınıf ve zengin bireyci köylülere düşmanca yaklaşmıştır. ⁵⁶² Rus köylüsü din ya da ahlaki kaygılar bir yana toprak konusunda eşitlikçi bir paylaşımı temel almıştır. Bu açıdan Rus devrimine giden sürecin serflik ve kölelik karşıtı boyutunun yanı sıra bir diğer alt fikri temellerinden biri de bu olarak görülebilir. Ancak bu durum Rus İmparatorluğu'nun temel iktisadi sorununu da teşkil eder. Çünkü İngiltere örneğinde gördüğümüz gibi köylü ekonomisi içerisinde yetişen bir kapitalizm süreci Rusya'da gerçekleşmemiştir.

Öte yandan Rus emperyal yayılımının özellikle sosyo-kültürel alanda sonuçları daha önce de değindiğimiz gibi olumsuz olmuştur. Rus devletinin kuruluşu döneminden itibaren ilişki içerisinde olduğu bölgeler bağlamında Doğu ve Batı medeniyetleri ekseninde genişlemiştir. Bu açıdan fethedilen bölgelerin büyük bir kısmının Müslüman olması, Ruslar açısından önemli bir politik arayışı da ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle İslam, Rusya'da yaşayan Müslümanlar için evrensel bir kimlik çerçevesi sağlamış olmakla birlikte, Ruslar bu kimlik bağını koparma adına XVI. yüzyıldan itibaren gerçekleştirmiş oldukları fetihler ile paralel olarak Moskova

⁵⁶¹ Bookchin, s. 31

⁵⁶² Bookchin, s. 32-33.

Rusya'sı özellikle Tatarlar olmak üzere Müslümanların dinini değiştirme politikasını bazen baskı bazen ise hoşgörü ile gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁵⁶³

Hosking'e göre Rusların bu politikayı uygularken sahip olduğu Müslüman nüfusa karşı haçlı ruhu ile hareket eden bir Hristiyan güç olması durumunda Rusya için işler çok farklı bir boyutta ilerlemiştir. Topraklarındaki Müslüman halka uyguladığı politikalara dikkat etmeyen bir idare olarak iktidar şiddetli direnişlerle karşılaşmıştır.⁵⁶⁴ 1830-1859 yılları arasında şeyh şamil'in liderliğindeki Çeçen güçlerini 1859'da yenmesi sonrasında Çeçenistan'ı Rus İmparatorluğu bünyesine katması ve özellikle sistematik olarak tarihsel süreçte Çeçen halkının önemli bir kısmını defalarca Çeçenistan'dan sürgün etmesi sonucunda derin bir tarihsel boyut kazanmıştır.⁵⁶⁵ Bu politika ise bir süre sonra devlet politikası haline gelen sistematik bir sürgün mantığı ile ilerlemiştir.

1860-1880 arasında fethedilen Orta Asya ve Kafkasya'da direniş hareketleri azalmakla birlikte devam etmiştir. Ruslaştırma politikasının üç aracı Rusça eğitim, Ortodokslaştırma ve Rus olmayan halkın yaşadığı bölgelere Rusları yerleştirmek olmuştur. 1890-1910 arasında üç milyon Rus köylüsü Başkurdistan, Kazakistan ve Türkistan topraklarına yerleştirilmiştir.⁵⁶⁶ Nitekim Kırım Savaşı sonrası Ruslaştırma politikalarına ağırlık verilmesinin yanı sıra otokrasi, milliyetçilik ve Ortodoksluk öne çıkmaya başlamıştır. Ruslar evrenselliklerini böylece bu üç kavram üzerine şekillendirmeye başlamıştır.

Ruslar iç politikada milliyetçiliği ve asimilasyonu uygularken, en önemli sorun devlet kimliğinin aidiyeti noktasında hangi medeniyete ait olduğunu tam anlamı ile çözememesidir. XIX. yüzyıl sonlarında doğru Rus düşünce hayatında önemli bir fikri akım ortaya çıkmıştır. Batılılaşma ve yerelcilik hareketleriyle doğrudan bir bağlamsal ilişki kuran Avrasyacılar Batı ile kendilerini kıyaslamaya

⁵⁶³ Kemal Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 518.

⁵⁶⁴ Hosking, s. 18.

⁵⁶⁵ Oktay F. Tanrısever, "Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve çıkış Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Rusya Özel Sayısı, Cilt:6 sayı:4, 2001, s.182. (Ayrıca bkz: John B. Dunlop, **Russia Confronts Chechnya: Roots of a Seperatif Conflict**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.10-13)

⁵⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. C. Orlov, B.A Georgiyev, N.G Georgiyeva, T. D. Civohina, **İstoriya Rossi**, Moskova: Prospect, 2006, s. 262, 264.

başlamışlardır.⁵⁶⁷ Tarih boyunca bu iki medeniyet arasındaki uyumsuzluk, Rus Avrasya'sına karşı, Batı'dan gelen düşmanca yaklaşım eleştirilirken, bir diğer konu da Avrupa kültürel sömürgeciliği olmuştur. Avrupalı olmayan halklar Avrupa karşısında kendilerinin geriliği hissine kapılmışlardır.⁵⁶⁸ Bu açıdan Avrasyacılar, Batıcıların görüşlerini de Avrupa-merkezci bir bakış açısına sahip oldukları için reddetmişlerdir. Avrasyacılar, Rus Avrasya'sını tam olarak Batı ile farkları ve ona karşı olan üstünlükleri açısından tanımlamış olup; bu fark ise Avrupa'nın materyalist düşüncesi, bireyselleşmesi ve sömürgeciliğine karşılık Rusya'nın hoşgörüsü ve sosyal bütünlüğü şeklinde ortaya konulmuştur.⁵⁶⁹ Nitekim bu fikri hareketi daha sonra RF kuruluşu sonrasında da yeni versiyonu ile göreceğiz.

Öte yandan XVIII yüzyıl sonrasında ulus devletlerin getirdiği zorluklara yanıt veren emperyal seçkinler, geleneksel imparatorluklarından modern imparatorluklara, daha farklı siyasi, iktisadi ve hatta yerel anlamda çok merkezli ve farklılaşmış politikalar uygulamışlardır. Modernleşme içerisinde siyasi yapılar, devlet seçkinleri tarafından yasaların, ekonomik uygulamaların, hatta geleneklerin ve dillerin homojenleştirildiği daha merkezileşmiş, bürokratikleşmiş bir devlet yaratmaya başlarken her imparatorluklar kendi kurallarını yeniden tesis etmek için bir dizi stratejiyi benimsemeye başlamıştır. Rusya'da monarşi, kendi imajı ve kamusal temsilinde daha çok ulusal ve insanlara daha yakın hale getirilmeye çalışılırken, eş zamanlı olarak da merkez iktidar, tek bir uyruğa imtiyaz veren bir idari ve kültürel Ruslaştırma politikası uygulamıştır.⁵⁷⁰

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Rus halkının toprak ile bağı dikkat çekicidir. Bunun sonucu olarak imparatorluk halklarının büyük bir kısmı kentlerden ziyade kırsalda yaşamaktadır. Engels 1875 yılında Rus toplumunu “*Birbirinden uzak ve kopuk köyler Doğu despotizminin doğal sorunudur ve Hindistan'dan Rusya'ya kadar bu sosyal durum despotizme yol açmıştır. Çarlık despotizmi Rusya'daki sosyal*

⁵⁶⁷ Meşdi İsmayilov, **Avrasyacılık**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 22.

⁵⁶⁸ Mark Bassin, “Eurasianism “Classical” and “Neo”: The Lines of Continuity”, **Slavic Eurasian Studies**, 17, 2008, s. 284.

⁵⁶⁹ Bassin, s. 289.

⁵⁷⁰ R. G. Suny, “Rus İmparatorluğu”, (Ed.) Barkley, Karen, Hagen, Mark Von, **İmparatorluk Sonrası: Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları**. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Versus Yayınları, 2012, s. 30

koşulların zorunlu bir ürünüdür.” şeklinde eleştirirken bir yandan da Rus köylüsünün özel toprak mülkiyeti aşamasından geçerek daha üstün bir sosyalist mülkiyet biçimine ulaşabileceğinden bahsetmektedir. 1877 yılında Marx ise Rusya’nın 1861’den itibaren kapitalizme yönelen Rusya’nın bu şekilde devam etmesi durumunda *“tarihin bir topluma verebileceği en iyi fırsatı”* değerlendiremeyerek, kapitalist rejimin aşamalarını yaşamak zorunda kalacağını belirtmiştir.⁵⁷¹

Romanovların XX. yüzyıla girerken büyük bir sorun ile karşı karşıya olduğu görülür. Rusya kendi iktisadi gelişiminden önce sanayileşmeye ağırlık vererek yılda yüzde 8’lik bir büyüme sağlamış olsa da bir süre sonra bu hızlı sanayileşme çabası dengesiz bir gelişim ortaya çıkarmıştır.⁵⁷² Bir kıyas yapma adına dönemin modern imparatorluklarından ABD ve Rus İmparatorluğu ele alınabilir. Bu bağlamda Rus İmparatorluğu ve Birleşik Devletler politik kültür ve yapılar açısından farklı özelliklere sahiptir. Ancak bu iki imparatorluk, coğrafi büyüklükleri, yayılmacı politikaları, kaynakları ve hızla büyüyen nüfusları dikkat çekici benzerliklere sahiptir. Bu iki devlet arasındaki temel fark, dünyanın sınır bölgelerinde olmalarının yanı sıra sanayileşme ve iktisadi kalkınma noktasında gelişimleridir. Birleşik Devletler 1861 yılında başlayan iç savaştan önce iktisadi açıdan güçlü devlet konumuna ulaşmıştır. Rusya ise bu dönemde iktisadi sorunlar ile karşı karşıyadır. Yine Rusya’nın 350 bin ton demir üretimine karşılık, ABD 830 bin ton demir üretmekle birlikte, o dönemde yaptığı enerji tüketimi de 15 kat daha fazladır. Buradaki iki ülke arasındaki bir diğer fark askeri personel sayılarıdır. ABD’nin düzenli ordusu 26 bin iken, Rusya’nın 826 bin askeri vardır. Ancak bu sayılar güçleri ve teknolojik gelişimleri ile tezat oluşturmaktadır.⁵⁷³

1860’lı yıllardan ve özellikle 1890’lı yıllardan itibaren, otokrasi, ülkeyi sanayileştirerek ve silahlı kuvvetlerini modernize ederek sosyal ve siyasi reformlar yaparak, büyük Avrupa güçleri arasındaki yerini korumaya çalışmıştır. Ancak XIX. yüzyılın sonlarından itibaren büyük sanayi güçleri - Almanya, ABD, İngiltere ve Fransa - jeopolitik ve ekonomik güçlerini hızla genişleterek Rusya’yı ikinci sınıf

⁵⁷¹ D’encausse-S.R.Schram, Marksizm Ve Milliyetçilik, s. 23, 24.

⁵⁷² Georges Langlois, Jean Boismenu, vd, **20. Yüzyıl Tarihi**, Çev. Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003, s. 27.

⁵⁷³ Kennedy, s. 224-225.

devlet statüsünde görmüşlerdir.⁵⁷⁴ Diğer taraftan Rusya’da fabrikalar 10 binden fazla işçi çalıştırmaktayken bile halkın yüzde 85 inden fazlası hala kırsalda yaşamaktaydı. Kırsal kesimdeki çiftçiler de büyük şehirdeki işçiler de zor şartlar altında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmıştır.⁵⁷⁵ Böylece Rusya’da 1890’lardaki büyük sanayi atılımının ardından, başta köylünün tükenmişliği olmak üzere toplumsal, iktisadi ve siyasi buhranlar imparatorluğun XX. yüzyıla sorunlu girmesine yol açmıştır. Bu dönemde üretim artmasına karşın Rusya, Batılı imparatorluklardan geri kalmışlığı aşamamıştır. Bunun sonucunda da imparatorluk, emperyal hedeflerini tamamlayamayan bir yarı sömürgeci yapıya evrilmiştir.⁵⁷⁶

Rus İmparatorluğu’nda sanayileşme, kentleşme ve kırsaldan kentlere göç, yeni sanayi sınıflarına, özellikle sanayi işçilerine, ticari ve sanayi kapitalistlerine ve toprak soylularının egemen olduğu geleneksel sosyal mülk sistemine uymayan orta sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Liberallerden anarşist gruplara kadar pek çok yeni fikir ülkede kendine taraftar bulmuştur. Ortaya çıkan bu sosyal sınıflar, otokrasinin kendilerini özneler değil, vatandaşlar olarak görmesini talep etmiştir. Rus toplumsal yapısının temelini oluşturan köylüler de bir takım hak taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Bu dönemde Rus Köylü Birliği gibi yeni politik organizasyonlar kurulmasına karşın, pek çok köylü de kendi başına hareket etmekteydi. Köylüler ele geçirdikleri toprakları yeniden dağıtmakta, hasatları yağmalamakta ve konakları ateşe vermektedir. 1905’te kitlesel bir sosyal ve politik devrimin patlak vermesine yol açan Japonya ile savaş bağlamında daha da güçlü ortaya çıkmıştır.⁵⁷⁷ Nitekim ülke her açıdan büyük bir yeniliğe ihtiyaç duyulmuştur. 1905 Devrimi, II. Nikolay’ın yasama organı *duma* oluşturulması da dâhil olmak üzere bir dizi sınırlı reform başlatmasını sağlamıştır. Bunların en önemlisi anayasal çalışmalar olarak görülebilir. Yine toprak reformları da köylünün miras yoluyla topraklarını sahiplenebilmesi açısından önemlidir. Bir diğer nokta, işçi hakları ile ilgilidir. 1906 kurumlar kanunu temel sendikal haklar, 1912’de sağlık sigortası

⁵⁷⁴ S. A. Smith, **Russia In Revolution: An Empire in Crisis, 1890 to 1928**, London: Oxford University Press, 2017. Chapter 1; Riasanovsky-Steinberg, s. 446.

⁵⁷⁵ Langlois, vd., s. 28.

⁵⁷⁶ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Seinberg, **Rusya Tarihi**, İstanbul: İnkilap Yayınları, 2011, s. 445

⁵⁷⁷ S. A. Smith, **Russia In Revolution: An Empire in Crisis, 1890 to 1928**, London: Oxford University Press, 2017. Chapter 1; Langlois, vd, s. 28-29.

tasarısı gibi önemli adımlar atılmışsa da 1900 - 1913 yılları arasında yapılan tüm reform çalışmaları Batı'daki gelişmelerle karşılaştırıldığında sınırlı kalmıştır.⁵⁷⁸ Bu reformlar ayaklanmayı bastırır da istikrar getirmemiştir. Modernleşme ve Aydınlanma dönemleri Rus topraklarına Avrupa'dan yüzyıllar sonra girerken, fikri ve ideolojik hareketler de bir o kadar hızlı toplumsal ve aydın kesim içerisinde kendine yer bulmuştur. Aynı zamanda ülkede başlayan isyanın gideceği yön de bu dönemde çizilmiştir. Çünkü ülkedeki bu isyanlar haklar ile değil devrim ile değişecek bir yeniden yapılanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası ve iç politikada giderek artan sorun ve yenilgiler, Romanovların itibar kaybetmesine yol açmıştır. Eş zamanlı olarak ülkede gerçekleştirilen reformların güçsüz kalışı sonucunda devrim, Avrupalı geleneksel imparatorlukların yaşadığı soruna benzer olarak Rus İmparatorluğu da toplumsal tabandan gelen sorunlara yanıt vermemiştir. Ocak 1905'te Kanlı Pazar olarak adlandırılan bir ayaklanma ile halk ve yönetim karşı karşıya gelmiştir. Kara ve deniz kuvvetlerinde isyanlar başlamış, köylüler toprak sahiplerine saldırmışlardır. İktidar, birtakım tavizler ve haklar vermiş, akabinde de çarlık güçlerinin iktidarı yeniden ele geçirmesi üzerine 1905-1906'daki olaylar Tilly'nin ifadesi ile “*yenik düşmüş ayaklanmalar*” kategorisine girmiştir.⁵⁷⁹

Ancak bu ayaklanma başarısızlıktan ziyade imparatorluğun 1917 Devrimi'nin öncü girişimi olmuş ve toplumsal yapıdaki hoşnutsuzluk Çar otoritesine karşı açıkça gösterilmiştir. Çünkü Çarlık bürokrasisi ve siyasi sistemi, sanayileşen toplumun ihtiyaçlarına cevap bulamamış ve de toplumsal yapıya kapitalizmin belli temellerinin tam anlamı ile işlenememesi isyanlara yol açmıştır. Bununla birlikte imparatorluk, işlevsel ve yapısal özellikleri bakımından Avrupalı örnekleri gibi büyük güce dönüşebilme kapasitesinin çok gerisinde kalmıştır. 1648 Westphalian Sistem, Batılı devletler sistemi için geçerli bir uluslararası ilişkiler ve büyük güç dönüşümü sağlamış, Rusya ise sınır imparatorluk olarak geleneksel güç konumuna devam etmiştir. Çöküşü hazırlayan ise şüphesiz I. Dünya Savaşı olmuştur. Savaşın ilk beş ayında yaklaşık 400 bin Rus askeri hayatını kaybetmiştir. Ancak kayıplar sadece

⁵⁷⁸ Lee, s. 189.

⁵⁷⁹ Tilly, s. 298-300.

insan gücü ile sınırlı değildir, cephane ve askeri teçhizatlar da kısa sürede tükenmiştir. Öyle ki 1915 yılında cepheye giden Rusların yaklaşık yüzde 25'i silahsız olarak gönderilmiştir.⁵⁸⁰ Tablo 13'te görüleceği gibi XX. yüzyıl başlarında dahi Rusya İmparatorluğu, imparatorluk olma hedefiyle hareket eden ve milli birliklerini XIX yüzyılın ikinci yarısında sağlayan Almanya ve İtalya'nın gerisinde bir askeri harcamaya sahiptir.

Tablo 13 Devletlerin Silahlanma Yarışı

Devletler	1890	1914
Britanya İmparatorluğu	4,03	8,53
Fransa	4,87	7,33
Almanya	2,95	8,52
İtalya	2,63	3,81
Rusya İmparatorluğu	1,32	2,58
Avusturya-Macaristan	1,56	3,48

Kaynak: Georges Langlois, Jean Boismenu, vd, **20. Yüzyıl Tarihi**, Çev. Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003, s. 58.

Askeri çöküş beraberinde siyasal kurumların çöküşünü hızlandırmış, iktisadi gücün aldığı ağır darbe ise toplumsal patlamalara yol açmıştır. Bu açıdan savaş geleneksel imparatorlukların (Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Rusya) büyük güce dönüşememeleri neticesinde çöküşlerine yol açmıştır. Dolayısıyla Rus İmparatorluğu'nun sonunu, değişen uluslararası sisteme adapte olamamasının getirdiğini söyleyebiliriz. Çünkü İngiltere ve ABD örneklerinde olduğu gibi sanayileşme ve sömürge kazanım yarışında kendine yer bulamamakla birlikte Ruslar, iç politik alanda milliyetçi ideoloji ve toplumsal sorunlara sistemli bir şekilde çözüm sağlayamamıştır. Ancak en temel sorun, imparatorluğun halklarına karşı uygulayacağı politikaları sürekli değiştirmesidir. Nitekim II. Nikolay döneminde de Rus olmayan halklara karşı milliyetçilik politikaları devam etmiş ve özellikle Yahudi ve Polonyalılar 1905 olaylarından sorumlu tutulmuştur.⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Rianovsky ve Steinberg, s. 436.

⁵⁸¹ Bu dönemde uygulanan politikalar kapsamında sınır bölgelere Ruslar yerleştirilmiş, başta Yahudiler olmak üzere diğer grupların yüksek öğretimlerine kota uygulanmış, Rusça eğitim ve yönetim dili olmuştur. Ortodoks misyonerlik faaliyetleri desteklenmiş, Rus olmayan ulusal partilerin Yasama Meclisi'ndeki temsilcileri azaltılmıştır. (Rianovsky ve Steinberg, s. 433)

Halkın hoşnutsuzluğu XX. yüzyılın başında Rusya’da üç siyasi ve fikri grubu ortaya çıkarmıştır. Muhafazakârlar, mevcut düzenin devamından yana olurken, liberal kamp monarşinin kaldırılmasını ve Batılı reformların yürütülmesini desteklemiş, Sosyalist kamp ülkede sosyalizmi kurmaya çalışmıştır. Yöntem konusunda kendi içinde ayrılığa düşen sosyalistler, 1903 yılında Sosyal Demokrat İşçi Partisi (*Mensevik*) ve Sosyal Devrimciler Partisi (*Bolşevik*) olarak bölünmüş, Vladimir İliç Lenin önderliğindeki Bolşevik hareketi sosyalizmin kurulması için güce başvurarak devrim yolunu desteklemiştir.

Bolşevikler 25 Ekim 1917’de (7 Kasım) iktidarı ele geçirmişler ve böylece bir geleneksel imparatorluk daha sona ermiştir. Ruslar Marx’ın İngiltere için öngördüğü işçi devrimini gerçekleştirmişlerdir. Bu açıdan büyük bir geleneksel imparatorluk olan Rusya modern imparatorluk dönemini tam anlamı ile yaşamamış ancak hızla büyük güç konumuna geçiş yapmış tek örnek olacaktır.

2. Rus İmparatorluğu’nun İşlevsel Özellikleri

Rusların fetih ve işgal politikaları ile XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar geçen sürede nerde ise her gün 75 km² topraklarını genişlettikleri görülmektedir.⁵⁸² Bir karşılaştırma yapmak gerekir ise III. İvan döneminde ülke toprakları sadece 15 bin mil⁵⁸³ idi, dolayısı ile Rus devleti emperyal genişlemenin geçmişte ve bugün için en önemli kıta örneklerinden biridir. Bu bağlamda Rusların emperyal yayılım alanlarını genişletme noktasında nerede ise sınırsızlık fikriyle karasal bölge içinde genişledikleri görülmektedir. Ancak bu durumun hegemonyal üstünlük boyutu ise dönemsel olarak değişmiştir.

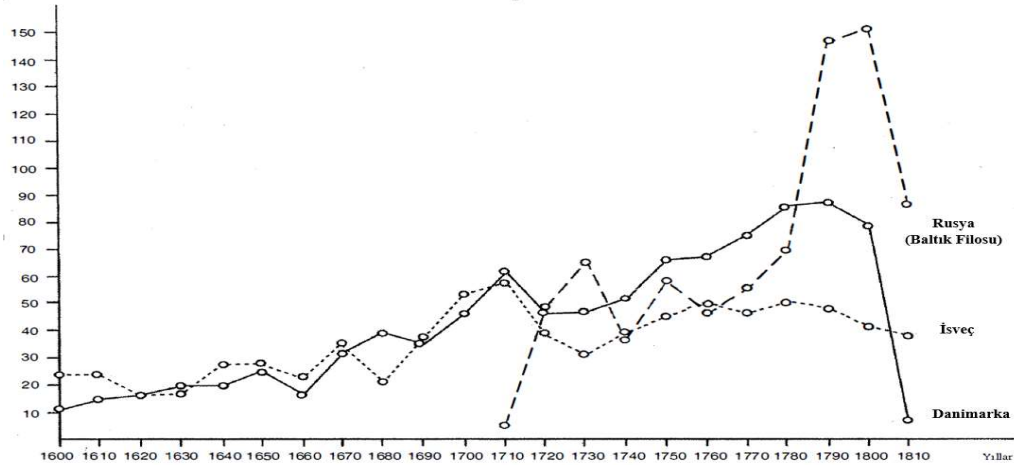
Bilindiği gibi Petro, imparatorluğunun ilk yıllarında Avrupa’da kimlik değiştirerek gerçekleştirdiği gezilerde denizcilik üzerine bilgi edinmiştir. I. Petro bu açıdan en önemli adımı Azak Kalesini alarak atmıştır. Azak Kalesi sembolik bir zafer olmaktan çok Rusların karaya sıkışmış jeopolitik konumu talihsizliğini de sona

⁵⁸² David D Laitin, **İdentity in Formation: The Russian Speaking Population in Near Abroad**, New York: Cornell University Press, 1998, s.37.

⁵⁸³ Kurat, s. 107.

erdirmiştir. Ruslar artık denizlere rahatça açılacakları bir liman elde etmişlerdir.⁵⁸⁴ Bu dönem içerisinde Rus donanması gün geçtikçe güçlenmeye başlamıştır. Böylece Rusya denizlerde de öne çıkma adına ikinci adımını atarak bu dönemde İsveç Krallığına savaş ilan etmiştir. Grafik 10'da görüleceği gibi geç bir dönemde başlayan Rus donanması kısa sürede İsveç, Danimarka gibi Avrupa güçleri karşısında öne geçmiştir (Bkz. Grafik 9). Böylece Ruslar emperyal yayılım alanlarına denizi de eklemişlerdir. Yine bu kapsamda Ruslar Sibirya'yı ele geçirmiştir. Bu, onlara Pasifik kıyılarında hızlı hareket edebilme kabiliyeti kazandırmış ve Asya-Pasifik bölgesi boyunca emperyal yayılmalar devam etmiştir. Ayrıca Asya-Pasifik bölgesinde de Kamçatka ve Kuril Adaları Rus topraklarına eklenmiştir. Bir mukayese yapabilme adına imparatorluk ilan edilmeden 1582 yılında başlayan fetihlerle Rus topraklarının, batıda Ural Dağları, kuzeyde Kutup Denizi, güneyde Kazakistan ve doğuda Bering Denizi, Ohotsk Denizi ve Japon Denizi sınırları arasındaki Sibirya'yı kapsamakta olduğu görülür. Bu coğrafi sınırlar I. Petro sonrasında geçmişe nazaran yüz kat artmıştır.⁵⁸⁵ Her emperyal yayılım Ruslar için yeni bölgeler ortaya çıkarmış ve sıcak denizlere inme hedefi ise bu yayılımın en önemli odağı haline gelmiştir.

Grafik 9 Rus, Danimarka ve İsveç Donanmaları Karşılaştırması 1600-1800

Kaynak: Knud J. V. Jespersen, "1500-1800 Baltık'ta Savaş Ve Toplum", Ed. Jeremy Black, **Top Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002, s. 202.

⁵⁸⁴ d'Encausse, s. 104-105.

⁵⁸⁵ Purtaş, s. 13; Mesut Hakkı Caşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara: ASAM Yayınları, 1994, s. 54.

Öte yandan Ruslar topraklarını genişletirken eş zamanlı olarak da yeni şehirler kurarak emperyal yayılımlarını hızlandırma adına adımlar atmıştır. I. Petro Döneminde Hindistan'a ulaşma amacıyla Orta Asya'daki fetihler artırılmıştır. Bu durum daha sonra İngiltere ile yaşanacak hegemonya ve emperyal yayılım sorunlarının da ilk adımıdır. Nitekim imparatorluk güneye doğru yayılmakla birlikte, bölgeye yapılacak seferleri kolaylaştırmak için 1735'te Orenburg, 1754'te İletsk, 1773'te Orsk şehirlerini inşa etmişlerdir.⁵⁸⁶

Petro'nun 1725'te ölümü, hanedanlığın ve dolayısıyla da iktidarın devamı noktasında büyük bir boşluk yaratmıştır. Sorunun ana nedeni I. Petro'nun varisi olmamasıdır. Çünkü İmparator, kendine karşı geldiği gerekçesi ile öz oğlunu öldürmüştür. Bu durumda Rus Tahtına kim geçecekti? İşte bu belirsizlikler Rus tarihinde bir anlamda Korkunç İvan sonrası dönemdeki gibi sorunları yaratmıştır. Sonuçta tahta, krallık ailesinden gelen kocasının öldürülmesinden sonra 1762'de II. Katerina geçmiştir.⁵⁸⁷ II. Katerina Döneminde de imparatorluk büyümeye ve yayılmaya devam etmiştir. 1768-1774 yılları arasında Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Karadeniz'e geçiş sağlamıştır. Tıpkı Azak Kalesi gibi Kırım'ın da Rus emperyal yayılımı sıcak denizler hedefi bağlamında anlamı çok büyüktür. Çünkü Ruslar önce Kırım'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmış ardından da 1783'te ilhak etmişlerdir. Böylece Kırım Rusların bölgede en önemli üssü haline gelmiştir.

Rusya İmparatorluğu gücünü ilk kez Yedi Yıl Savaşı'na (1756-1763) katılarak Batı Avrupa'ya göstermiş ve imparatorluk sistemde yerini almıştır. Rusya hem Avrupa hem Asya'da güç dengesinin bir parçası olarak her ne kadar kimlik sorunu yaşasa da, stratejik konumu uluslararası sistemde onu önemli bir aktör haline getirmiştir. Rusya dönemdaşı olan pek çok imparatorluktan daha fazla savaş başlatmış, aynı zamanda da bir dengeleyici görevi ile Avrupa'ya tek bir gücün hâkim olmasının önüne geçerek ittifaklara katılmıştır. Özellikle Fransız Devrimi sonrasında,

⁵⁸⁶ İlyas Kamalov, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, s. 15.

⁵⁸⁷ İktidara haklı olarak geçtiğini öne süren savların pek sağlam olmamasına karşın Katerina, uzun süre tahtta kalmıştır. (McNeil, s.603).

Avrupa sistemi içerisinde önemli bir rol oynayan Rus İmparatorluğu, sahip olduğu coğrafi ve iklim koşullarının avantajlarını da görmüştür. Bu açıdan Rus coğrafyasının temel denge unsurları çığnendiğinde, İsveç Kralı XII. Karl, Napolyon ve Hitler'in Ruslara karşı giriştikleri mücadelede ağır bir yenilgi ile sistemdeki büyük güç konumları kaybolmuştur.

I. Petro döneminde başlayan Orta Asya'da egemenlik kurma rekabeti XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Rusların Orta Asya bölgesinde hâkimiyet mücadelesi yaklaşık 300 yıl sürmüştür. İngilizler bu açıdan Rusların bölgedeki en büyük rakipleri olmuştur. Büyük Oyun (*Great Game*) olarak adlandırılan bu rekabet, iki ülkenin yayılmacı faaliyetlerinin çıkarlarına zarar vermesi nedeni ile karşı karşıya gelen Rus İmparatorluğu ve İngiltere ile 1907'de Asya'daki sömürü çatışmalarını gideren bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre; Rusya Afganistan ile olan ilgisini keserek, İngiltere aracılığı ile ilişkilerini yürütecektir. İngiltere ise buna karşılık Afganistan'ı işgal etmeyecektir.⁵⁸⁸ Böylece İngiltere bu tampon bölgeyle Rus yayılmacılığına karşı kendi sömürü alanlarını korumuştur.⁵⁸⁹

Emperyal yayılım ve hegemonya arayışının en önemli sonucu Rus İmparatorluğu'nun yayılımı ile birlikte merkez-çevre ilişkilerinin oluşturulmasındaki zorluktur. Çünkü ele geçirilen yeni topraklarda Rus usulü yönetim uygulanmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda ülkede tek örnek yapının oluşturulmasının temelleri atılmaya çalışılmıştır. Ancak her ne kadar yönetimde tek yapı hedeflense de, çok geniş toprak yayılım alanı içerisinde ticareti gelişmemiş topraklar ve gelişmiş bölgeler arası farklar öne çıkmıştır.⁵⁹⁰ Bunun nedenlerinden en önemlisi Rus sömürgeciliğinin büyük ölçekte iç politikaya odaklı olmasıdır. Çarlığın ilk kuruluş dönemlerinde öne çıkan boyarlar ve toplumsal yapının feodalizm odaklılığı ülke içinde askeri-feodal Rus emperyalizmini güçlendirmiştir. Rusya kendi topraklarında

⁵⁸⁸ Sander, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 265-266; Kamalov, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, s. 16.

⁵⁸⁹ Sovyetler Birliği 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ve diplomatik ilişkiler kuran ilk ülke olmuştur. (İlyas Kamalov, **Moskova'nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası**, İstanbul: Yedi Tepe Yayınları, 2008, s.214.)

⁵⁹⁰ Tilly, s. 269-270.

çok büyük sömürgelere sahip bir imparatorluk halini almıştır.⁵⁹¹ Bu durum Rus İmparatorluğunun en büyük dezavantajlarından olmuştur.

Son olarak Ruslar, evrenselliğini ilk aşamada Ortodoksluk üzerine kurgularken daha sonra bu yaratımı Panslavizm fikri ile gerçekleştirilmeye başlamıştır. Ancak bunun emperyal yayılım boyutu hariç tutulur ise baştan sorunlu bir uygulaması olduğu görülmektedir. Orta Asya ve diğer Müslüman bölgelere yönelik genişleme politikaları Panslavizm politikalarının en açık şekilde uygulandığı dönemler olmuştur. Fransız Devrimi'nin yaydığı milliyetçilik akımı ve sonrasında Avrupa'da yaşanan 1830-1848 Devrimlerinin, Panslavizm üzerinde etkisi Rusların Osmanlı ve Avusturya-Macaristan'da bulunan Slav halklar üzerindeki etkisini arttırmasını sağlamıştır. Avrupa'da Macarların milli birlik için ayaklanmaları üzerine Avusturya'daki Slavlar 1848'de bir Slav kongresini toplamış, Slav menşeli kavimlerden bir araya gelen temsilciler Habsburg İmparatorluğu egemenliğine karşı Slav Haklarını ve Slav Kültürünü koruma amacı ile bir araya gelmişlerdir. İlginçtir ki Slavlar, Rus Çarı I. Nikola'nın istibdat yönetimi nedeni ile Rusya'ya karşı mesafeli olsalar da, Viyana hükümetinin gösterileri sert önemler ile bastırması, onları Rusya'dan destek arayışına sevk etmiştir. ⁵⁹²

Rus İmparatorluğu'nun kendi evrenselliğini sınırlı üretimi, özellikle XVIII. yüzyıl sonrasında Batı'da yaşanan gelişmelere uzak kalışı, onu daha ilk aşamada Avrupalı devlet olma mertebesine çıkaramamıştır. Geleneksel imparatorluk mantığı ile hareket eden Rusya'nın nispeten daha az güçlü ve daha az güvenli iç politikaya sahip olduğu görülmektedir. Karma Tip imparatorluk örnekleri olan Rusya ve Osmanlı ilk aşamada başarılı birer model olarak sistemde yer almışlar ve büyük emperyal yayılımlar gerçekleştirmişlerdir. Ancak her ikisi de kendi evrensellikleri içinde yaşamış ve modernleşme sürecinin yanı sıra oluşan Westphalian Devletler Sisteminin bir parçası haline gelemeyerek Avrupa sisteminin dışına kalmışlardır. Özellikle Rusya açısından 1856 Kırım Savaşı büyük bir kırılma yaratmış ve ülkede milliyetçilik hızla artmıştır. Avrupalı imparatorlukların, Osmanlı İmparatorluğunu

⁵⁹¹ A. D. Novıçev, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı-Sömürgeleşmesi**, Çev. Nabi Dinçer, Ankara: Onur Yayınları, 1979, S. 114.

⁵⁹² Armaoğlu, s. 490; Kurat, s. 249.

koruma adına, Ruslara karşı birleşmesi, Rus milliyetçiliği ve Batılılaşma yanlıları açısından büyük bir sınav olmuştur. Savaş sonrasında Ruslar, yönlerini Kafkas ve Orta Asya bölgesine çevirmiştir. Pek çok Rus aydını bu dönemde Rus yayılmasının Orta Asya bölgesine yönelmesine dair tarihi misyon göndermesi yapmaya başlamıştır. Böylece Batılılaşma fikirlerinin yerini Ruslaştırma misyonunun üstünlüğü almıştır.

Son noktada Rus İmparatorluğu'nun en büyük eksiklerinden biri karasal emperyal yayılımı gerçekleştirirler de denizlerde sömürgecilik yarışına tam anlamı ile katılamamasıdır. Bu durum I. Dünya Savaşı döneminde daha net şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü sömürge yarışına katılamayan Rus İmparatorluğu'nun tek sömürgesi iç politikaya yönelik olmuştur ki bu da bahsettiğimiz gibi ayaklanmalar ve toplumsal sorunları ortaya çıkarmıştır. XIX. yüzyıl Rusların uluslararası alanda yaşanan dönüşümlere adapte olma sürecine pek de başarılı olamadıkları bir dönem olmuştur. Çünkü daha önce bahsettiğimiz gibi karma tip imparatorlukların deniz tipi imparatorluklara nazaran süreci kontrol etmeleri daha zordur ve emperyal yayılımın iç politik alanda desteklenmesi ihtiyacının tam karşılanması gerekir. Dolayısıyla Rusya, bu dönemde tam olarak kapitalizm ve geleneksel dünya arasında sıkışmış bir örnektir.

C. SSCB'nin Büyük Güç Dönüşümü

Sovyetler Birliği dönemini ikiye ayırmamızın nedeni ilk olarak Lenin ve Stalin dönemlerinde büyük güç statüsünü kazanabilme adına gerçekleştirilen yenilik ve politik adımların kuruluş aşamasını oluşturmasıdır. SSCB'nin kuruluşu 1922 yılına kadar sürdüğü gibi bir anda büyük güç olmadığı da bilinmektedir. Kısa bir geçiş ve adaptasyon dönemiyle SSCB uluslararası alanda büyük güç formunu tamamlayacaktır. Büyük güç formunu tamamlamasının yanı sıra II. Dünya Savaşı ile Sovyetler bunu test etme imkânı da bulacaklardır. Esas nokta ise şüphesiz II. Dünya Savaşı sonrasında sistemde iki süper gücün karşı karşıya geleceği bir yapının oluşması ile ABD ve SSCB'nin bu kutupların liderliğini üstlenmeleridir. Bu açıdan

bu başlık kapsamında Sovyetlerin yaklaşık 70 yıllık geçmişini iki ana temel tarihsel süreç içinde inceleyeceğiz.

1. Kuruluşundan II. Dünya Savaşı Dönemine: Halkların İmparatorluğu

23 Şubat 1917’de Dünya Kadınlar Günü’nde binlerce kadın tekstil işçisi ve ev hanımı, ekmek sıkıntısını protesto etmek için Rusya’nın başkenti Petrograd sokaklarında gösterilere başlamıştır. Her ne kadar Bolşevik Parti’nin Vyborg Komitesi protesto çağrısında bulunmasına rağmen, protestolar büyük ölçüde kendiliğinden başlamış ve yayılmıştır. Bir hafta içinde, Petrograd Sovyet’ine fabrika ve kışla toplantılarından 1.200 milletvekili seçilmiştir. İşçiler ve askerler için, Sovyet onların politik temsilcisi, ekmek, barış ve toprak umutlarını gerçekleştirmelerini sağlayacak bir organ olarak görülmüştür. Nitekim ordu da isyana başlamış ve bunun sonucunda Rus Çarı II. Nikolay tahttan indirilmiştir. Alexander Kerensky tarafından yönetilen geçici hükümet de ancak sekiz ay sürmüştür. 1917’de Bolşevik İhtilali ile birlikte Rus İmparatorluğu dönemi sona ermiştir. Yaklaşık on yedi yıl boyunca kendi topraklarından uzakta olan Vladimir İlyiç Lenin Nisan’da Rusya’ya dönmüş ve imparatorlukta yaşanan dönüşümün lideri olmuştur.⁵⁹³

Rus topraklarında 1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi ile Ruslar, Rus milliyetçiliğinin karakterinde olan kurtarıcı mesih görevini üstlenmişlerdir. Böylece bir kez daha siyasi yapı, evrenselliğini Rus gücü üzerine inşa etmeye başlamıştır. Enternasyonalizm, büyük güç milliyetçiliğine dönüşerek imparatorluğun ihtiyacı olan ideolojik temelleri inşa etmiştir. Halkların İmparatorluğu’nda en önemli nokta, gücün halkları bir araya getirmesidir. Bölge tarihsel olarak pek çok imparatorluk ve devlete ev sahipliği yapmıştır, Ruslar da yüzyıllar içinde karakter ve devlet sınırlarını

⁵⁹³ Lenin’in görüşleri onun partideki yükselen şahsiyet olmasını sağlamıştır. Lenin’in politikası Marksist teoriye dayanmakla birlikte Marksizmi, sosyalizmin inşası için gerekli görmüş ve kabul ettiği kapitalist gelişme seviyesinden yoksun bir ülkeye yaratıcı bir şekilde uygulamıştır. Yine de teori, Rus gerçekleri hakkındaki algısını değiştirmiştir. Örneğin, köylüler arasındaki sınıfsal farklılaşma derecesini ısrarla abartmış ve emperyalist savaşı bir avuçtan fazla destekçi olmayan bir iç savaşa dönüştürme politikası izlemiştir. Kitlesele eylemin devrimdeki rolünü kabul ederken, düşüncesinin temel ayırt edici özelliği lider parti üzerine odaklanmasıdır. Yani görevi proleteryanın devrimi gerçekleştirmesine önderlik etmek olan merkezi bir örgütlenme olarak siyasi partiye ağırlık vermiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz, Smith, **Chapter 3**).

yüzde 44,9'unun anadili Rusça idi. Beyaz Rus ve Ukrayna dillerinin Rusçanın bir lehçesi olarak görülmesi onları "Rusların içine yerleştirmişti. ⁵⁹⁸

Devrim, akabinde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) ilan edilmiştir. Ardından 1918 yılında RSFSC'nin anayasayı ilan edilmiştir. Bu anayasa ilk sosyalist anayasa olma özelliği ile işçi sınıf, emek ve sömürülen haklara yaptığı atıflarla dikkat çekmiştir.⁵⁹⁹ Böylece İmparatorluk Rusya'sı fiilen ortadan kalkarken, ülke iç savaşa sürüklenmiş, I. Dünya Savaşı'nın ağır baskısı altında iktidara gelmeye çalışan Bolşevikler ve Menşeviklerin birbirlerine karşı başlattığı mücadelenin ülkeyi derinde etkilemeye başlamıştır. Ancak bu süreçte Lenin, özellikle ülkede yaşanan sorunlara dair çözüm sunarak öne çıkmıştır. Lenin'in parti programı köylülere toprak, aç olanlara yiyecek, Sovyetlere iktidar ve Almanya ile barış şeklinde dört temel noktaya odaklanmıştır.⁶⁰⁰ İktisadi açıdan kötü durumda olan imparatorluğun I. Dünya Savaşı ile yaşadığı çöküşte toplum Lenin'i önemli bir kurtuluş formülü olarak görmeye başlamıştır. İç politikada bunlar yaşanırken Fransa ve İngiltere, Rusya'da yaşananlara seyirci kalmamış ve bölgeye asker göndermişlerdir. Yabancı devletlerin Rus topraklarına olan müdahalesi Sovyetlerin uzun bir süre uluslararası alanda geri kalmasına ve halkın bu devletlere yaklaşımında büyük bir güvensizliğe yol açmıştır.⁶⁰¹

1922 yılında RSFSC, özerk bölgeler ile birleşmiştir. Böylece SSCB çok uluslu federal bir devlet olarak birleşmiştir. RSFSC de ilk adımda toprak kazanımına yoğunlaşmış ve emperyal yayılımını ülke sınırlarını genişleterek başlamıştır. Ancak modern dönem imparatorluklarının en önemli özelliği değişen uluslararası sistemin doğasına uygun olarak emperyal genişlemeyi bir üst boyuta yani kültürel ve ittifaklar üzerinden kurulan bir hegemonik ilişki yaratımına taşımak olduğu için SSCB de hızla kendine ardıl bölgeler yaratacağı bir politika takip etmeye başlamıştır. Ayrıca SSCB'nin uluslararası aşması gereken çok önemli bir zorluk karşısına çıkmıştır. 1924 yılı başında Büyük Britanya, SSCB'yi resmi olarak tanımıştır. Ardından

⁵⁹⁸ Rianovsky ve Steinberg, s. 432.

⁵⁹⁹ Anayasa 6 kısım ve 90 maddeden oluşmaktadır. (Ayrıntılı Bilgi için bkz. **1918 Sovyet Anayasası: İşçi Sınıfının İlk Anayasası**, Çev. Fırat Sözeri, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2018.)

⁶⁰⁰ Sander, s. 26.

⁶⁰¹ Langlois, vd, s. 97-98.

Fransa, İtalya, Avusturya, İsveç, Norveç, Danimarka, Yunanistan, Meksika, Çin ve Japonya SSCB'yi tanımıştır.⁶⁰² Bu SSCB'nin büyük güç olma yolunda attığı ilk uluslararası adım olmuştur.

Ancak bu yeni Rus devletinin en önemli sorunlarından biri iktisadi geri kalmışlıktır. Sovyetlerin, hegemonik ve emperyal yayılım ve bunu cazip hale getireceği evrenselliği yaratması gerekliydi ve bunu da sağlamak için iktisadi ve sosyo kültürel alanını da düzenlemesi elzemdi. Rusya, I. Dünya Savaşı öncesi dönemde Kennedy'nin dikkat çektiği gibi XX. yüzyılın “dünya güçleri” kulübünde olmasına rağmen verimli bir sanayiye ekonomiye sahip değildir. Bu nedenle de Rusya o dönemde İngiltere ve Almanya'nın gerisinde “olgunlaşmamış” ekonomik güçtü.⁶⁰³

Bu kapsamda Lenin döneminde uygulanmaya başlanan Yeni Ekonomi Politikası kapsamında perakende satışın yüzde 75'i özel girişimcilerin eline geçmiş, zenginleşen köylüler artmıştır. Yeni Ekonomik Politikanın tarım alanındaki sonuçları Tablo 14'te yer aldığı gibi kısa sürede gelişim sağlamıştır. Bu uygulamalarda Lenin dâhil pek çok Bolşevik yöneticinin amacı, Rusya gibi nüfusu yoğun bir köylü kesimine dayanan ülkede kültürel ve ekonomik düzeyi yükselterek sosyalist iş birliğini yaratmaktır. Ancak 1924'ten itibaren politikalar değişmeye başlamıştır. Lenin'in ölümünün ardından ülkede Troçki'nin sol bakış açısında karşılık Buharin'in başı çektiği sağcılar arasında kısa süreli bir fikir ayrılığı yaşanmıştır.⁶⁰⁴ Nitekim Sovyetlerde Stalin iktidarının yönetime gelişi ile kısa sürede kendine rakip olarak gördüğü kişileri saf dışı bırakmaya başlamıştır.

⁶⁰² Rianovsky ve Steinberg, s. 555.

⁶⁰³ Kennedy, s. 270-273

⁶⁰⁴ Rianovsky ve Steinberg, s. 528. (Troçki, parti ve devletin liderliği ile nüfus, ekonomik ve kültürel düzeyi artırarak Rusya'nın geri kalışlığının düzeltilebileceğine inanmakta idi. Sovyet Rusya, sosyalist ideallerinin gerçekleşmesi için geniş küçük burjuva köylü kesiminin içinde bogulmaması adına hızlı bir sanayileşmeye ihtiyaç duymakta idi. Bu da devletin saldırgan bir ekonomik planlama, yüksek vergi ve sanayi fiyatları ile köylü ve özel sektörün yatırım için gerekli kapitalin elde edilmesi ve maaşların denetlenmesi gibi durumları gerektirmekteydi. Bu ilkeler ekonomi ve parti içi yönetimde sert eleştirilere yol açmış ve Buharin'in başı çektiği sağcılar, Sanayileşmenin hayati olduğu konusuna katılmakla birlikte özel sektörü sıkıştıran bir üretim modelinden ziyade pazarın işleyişini kullanan bir tüketim modelinin gerektiğine inanmışlardır (Rianovsky ve Steinberg, s. 529)).

Tablo 14 Tarımda Yeni Ekonomi Politikalarının Sonucu⁶⁰⁵

Hasat Yılı	Ekilen Alan (milyon hektar)	Üretimin Tamamı (milyon Ton)	Nüfus (Kişi)	(Milyon Kişi)	Kişi Başı Teorik Tüketim
1922	66,2	56,3	132		4,6
1924	82,9	51,4	139		3,69
1926	93,7	78,3	147		5,32
1928	92,2	73,3	150,5		4,87

Kaynak: Georges Langlois, Jean Boismenu, vd, **20. Yüzyıl Tarihi**, Çev. Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003, s. 100.

SSCB, Stalin dönemi içerisinde özellikle 1928-39 yılları arasında büyük güç dönüşümünü tamamlayacak adımlar atmıştır. Sovyet sisteminin tam anlamı ile 1930'larda ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemde sanayileşme adımlarının hızla ve etkili sonuçlar vermesi adına beş yıllık planlar oluşturulmuştur. Bunlar, toplumun proletarya devrimini gerçekleştirmesi adına köylü sınıf üzerinde büyük bir değişim gerçekleşmiştir.⁶⁰⁶ Böylece SSCB'nin kuruluş dönemlerinde karşına çıkan en önemli testlerden biri 1929 Ekonomik Buhranı'dır. I. Dünya Savaşı sona ermesine karşın 1930'lara kadar geçen dönem pek çok sorunun da derinleştiği bir süreçtir. Özellikle 1930'lara gelindiğinde militarizm ve milliyetçi politikalar yeniden ortaya çıkmıştır. Bu dönemde öne çıkan ve süreci en az hasarla atlatan ülke şüphesiz ABD olmuştur. Avrupa devletlerine verdiği borçların yanı sıra ABD İtalya ve Almanya'da önemli yatırımlar yapmıştır. Nitekim sistem 1929 yılında kilitlenmiş ve Wall Street iflasını ABD'de, bankaların batması takip etmiştir (sadece 1930'da 1345 banka batmıştır). Böylece kriz tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Ancak SSCB bu süreçte en sağlam durabilen ülke olmuştur. Stalin'in takip ettiği iktisadi politikalar, krizden yalıtılan bir SSCB'yi yaratmıştır.⁶⁰⁷

Rus İmparatorluğu'nun 1913 yılında dünya üretimindeki payı yüzde 2,6' iken SSCB döneminde 1929'da yüzde 3,7'ye, 1937'de ise yüzde 13'e yükselmiştir. Ülkede uygulanan üç adet beş yıllık kalkınma planı ile Sovyetlerde üretim artmış, yeni sanayi kolları yaratılmış ve en önemlisi de kuzey bölgeler ekonomik hayata

⁶⁰⁵ Tablo ikişer yıllık veriler şeklinde yeniden oluşturulmuştur. Georges Langlois, Jean Boismenu, vd, **20. Yüzyıl Tarihi**, Çev. Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003, s. 100.

⁶⁰⁶ Bu değişime bakıldığında karşımıza iki kavram çıkmaktadır: sovhoz ve kolhoz. Sovhoz özünde devletin tarımsal fabrikalardır ve köylüler burda maaşlı işçiler olarak çalışmaktaydı.

⁶⁰⁷ Lee, s. 223-224.

dâhil edilmiştir. Kızıl Ordu ise imparatorluğun çöküş döneminde yaşanan sorunları atlatmış güçlü bir silahlanma ve sanayi tabanına kavuşmuştur.⁶⁰⁸ Dolayısıyla SSCB, bu ilk küresel krizden kurtulmuş ve büyük güç konumunda özellikle Kennedy'nin vurguladığı iktisadi ve askeri güç noktasında önemli bir aşama kaydetmiştir.

Bu dönemde, ülkede, Rus İmparatorluğu'ndan geriye kalan ve büyük kısmı milliyet esasına dayalı yapı yeniden düzenlemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu coğrafya açısından birleştirmek, parçalamaktan daha az yorucu ve maliyetli idi. Bu nedenle Sovyetler Birliği, dünyadaki en çok etnik gruba sahip devlet haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'ndeki 1926 yılındaki nüfus sayımında, çok sayıda dil grubu kendi içinde sınıflandırılmış ve 188 etnik kategori ortaya konmuştur. Sayıma göre, Doğu Slavlar (Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslar) 146 milyon olan toplam nüfusun yüzde 77,5'ini oluşturdu. Sovyetler Birliği'ndeki diğer etnik gruplar; Kazaklar (3.968.289), Özbekler (3.904.622), Tatarlar (3.271.842), Yahudiler (2.672.499), Gürcistan (2.199.461 kişi), Ermeni (1.567.568) ve Mordvinler (1,340,415)'dir. ⁶⁰⁹

1924 -1936 yılları arasında bir etni-bir toprak ilkesi ekseninde hareket eden Stalin, toplumların gelişmişlik düzeylerine paralel olarak idari bir yapılanma oluşturmuştur. Her etnik grup Sovyet vatandaşlığı içerisinde kontrollü bir özgürlüğün parçası haline gelmiştir. Böylece grupların ve toplumların ortaklıkları mikro milliyetçilikler ile ulus üretimine yol açmıştır. ⁶¹⁰ Sovyet yöneticileri teorik olarak milliyetçiliğin ilkelerini reddetmekle birlikte Marksist düşünce ile örtüşmeyen yeni bir milliyetçilik modeli yaratmışlardır. 1940'ta Kiril alfabesinin resmileştirilmiş, Sovyet vatandaşlığı içinde, kültürel ve etnik kimliklerin kontrollü halkların üst kimlikler yaratmasını engellemiştir.⁶¹¹ Bu sayede farklılık odaklı ayrışmalar Orta Asya'da Türk ve Müslüman kökenli halkları bölmüş, Rus merkezi idaresinin kontrolü altında kimlik yaratımlarıyla bölge yeniden şekillendirilmiştir.

⁶⁰⁸ Rianovsky ve Steinberg, s. 543-544.

⁶⁰⁹ Andrej Kotljarchuk ve Olle Sundström, "Introduction: The Problem of Ethnic and Religious Minorities in Stalin's Soviet Union", (Ed.) Andrej Kotljarchuk ve Olle Sundström, **Ethnic and Religious Minorities in Stalin's Soviet Union New Dimensions of Research**, Stockholm: Södertörns Högskola Publishing, 2017.

⁶¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Erol Kurubaş, "SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetleri'nde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, S. 5, 2006.

⁶¹¹ Kurubaş, s. 120-121.

İmparatorlukların siyasi yapısal özellikleri düşünüldüğünde SSCB'nin modern döneme ait bir sistem kurmaktan ziyade tam tersi güçlü bir merkezileşme örneğini yaratmıştır. 1936 Anayasası ile süreç değişmiş ülke “mutlak diktatör” tarafından yönetilen bir yer halini almıştır. SSCB federal bir devlet olarak kalmış, 11 birim birleştirilmiş, büyük uluslara kendi cumhuriyetleri, daha küçük uluslara ise sırasıyla özerk cumhuriyet, özerk bölge ve ulusal bölgeler verilmiştir. Sonuçta 51 ulusa sınırlı devlet verilmiştir. Bu durum her ne kadar büyük bir özerklik alanı yaratılmış gibi görülse de esasında iki engel söz konusu ilki bu bölgeler özerklik ve idare açısından politik ve ekonomik özgürlüklere sahip değillerdi.⁶¹² İkincisi ise, Sovyetlerin kuruluşunda bahsettiğimiz etnik grupların çok altında bir sayı temel alınarak bu sistem kurulmuştur.

Öte yandan siyasi yapının oluşumu noktasında kuruluş döneminde Lenin, Proleter Devrime giden süreçte partiye büyük önem vermiş ve onu merkeze almışken Stalin döneminde partinin, imparatorluğun doğasında var olan tek merkezden yönetme mantığına uygun işlediği görülmektedir. Yani iktidar kısa süre içinde rızadan çok otoritesini öne çıkarmaya başlamıştır. Elbette bunun sonucu olarak parti ve politbüro etrafında seçkinler öne çıkarmıştır. Merkez-çevre ilişkisi Moskova'nın kendi seçkinlerini yarattığı bir sistemi güçlendirmiştir. SSCB böylece ilk baştan itibaren malların, bilginin ve gücün akışı merkez- çevre arasında sistemli bir şekilde sağlamayı hedeflemiştir.⁶¹³ Bu bağlamda İngiltere'de Tudor, Avusturya'da Habsburg ya da Rus İmparatorluğu'nda Romanovlar olduğu gibi Sovyetler birliği de kendi sistemi içinde yönetici sınıf yaratarak akrabalık ilişkisi olmasa da *tovariş* (yoldaş/müttefik) denilen grup, *nomenklaturada*, azınlık ve bürokrat oluşturmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli konu milliyetçilik ile yaratılmaya çalışılan “Rus” insanı yerinin *homosovyeticus* un almış olmasıdır. Bu açıdan ne Çarlık Rusya'sı ne de Sovyetler, etnik bir Rus imparatorluğu olamamıştır. Sadece merkez, tamamen bir Rus vatandaşlığıyla özdeşleştirilebilmiştir. İlginçtir ki yine iktidardaki Komünist parti seçkinleri bile esas olarak Rus kökenli olmamıştır. Örneğin SSCB

⁶¹² Rianovsky ve Steinberg, s. 551.

⁶¹³ Ronald Grigor Suny, “The Empire Strikes Out Imperial Russia, "National" Identity, and Theories of Empire”, Ed. Ronald Grigor Suny, Terry Dean Martins, **A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin**, Oxford: Oxford University Press, 2001, 25-26.

tarihine damgasını vuran Stalin bilindiği gibi Gürcü kökenlidir. Ancak tıpkı Rus İmparatorluğu gibi SSCB de büyük bir milliyetçi değişimiyle karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar *homosovyetecus* yaratımı önemli olsa da Ruslaştırma toplumsal tabanda takip edilen en önemli politika olmuştur. 1920’lerde Stalin ve parti içerisindeki pek çok kişi, Sovyetler Birliği içerisinde Rus olmayan grupların millileştirilmesi politikaları kapsamında partide yer almalarını desteklemiştir.⁶¹⁴

2. II. Dünya Savaşından 1980’lere: Süper Güç Olarak SSCB

Stalin iktidarını güçlendirme adımları atarken dünya yeniden büyük bir savaşa sürüklenmektedir. Sistemde yeniden değişim yaşanmakla birlikte bu başlık esasında SSCB’nin süper güç konumunda neler yaptığı ve hangi açılardan geri kaldığının incelenmesine odaklanmaktadır. Bu dönem içinde SSCB’nin süper güç konumunu sağlama adına attığı adımlar, bir yanda iç politikada iktisadi, askeri ve teknolojik gücünü arttırma diğer yanda da uluslararası alanda da rakibi ABD karşısında bu gücünü devam ettirmeye dayanmıştır. Ayrıca süper güç olarak daha önce ele aldığımız güçler, sistemde kendi tahakküm alanlarının sınırlarını çizirken karşılıklı olarak da çeşitli uluslararası örgütler ile işlevsel ve yapısal özelliklerini dolaylı yollar ile kullanmaya başlamıştır. Bu durum da her iki süper gücün, pek çok kez dolaylı yollar ile karşı karşıya gelerek kendi emperyal ve hegemonik alanlarını koruma politikalarını ortaya çıkarmıştır.

Nitekim ilk aşamada iç politikada sorunları çözme odaklı hareket eden SSCB’de, üst başlıklarda yer verdiğimiz gibi imparatorluk döneminde başlayan ortak kimlik yaratma projesi, Stalin rejiminin yayılmacı politikasının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde Ortodoks-Rus kimliği, II. Dünya Savaşı’nda Nazilere karşı kullanılan bir araç haline gelmiştir.⁶¹⁵ Sovyetlerde vatanseverlik kavramı öne çıkarılarak insanların elinden alınan, kaybedilmiş toprakların yerini *en şanslı halk* olduklarını ilan eden milli duygular yüklenmiştir. Bu sayede kolektifleşme

⁶¹⁴ Cohen, s. 80.

⁶¹⁵ Kurat, “Panslavizm”,s.275

tamamlanmış, kırsal kesim iktisadi olarak köleleştirilmiştir.⁶¹⁶ Ayrıca imparatorluk döneminin en önemli kimlik araçlarından olan Rus Ortodoks Kilisesi de devlet desteğiyle önemli bir dış politik araç haline gelmiştir. Fakat sonraki dönemlerde yapılan ateizm propagandası ile Rus toplumunda Ortodoksluğun izleri önemli ölçüde silinerek Ortodoks gelenekler zayıflatılmıştır.⁶¹⁷

Öte yandan bu dönemde dünya ikinci bir savaşa sürüklenmektedir. Avrupa’da Hitler Almanya’sının sistemde dengeleri değiştirecek güçle bir tehlike olarak ortaya çıkması ve Almanya’nın Slav Devletlerini ele geçirme plânları, Avrupa’daki Slavlar ile Sovyet Rusya arasında yakınlık oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda Ruslar uluslararası alanda bir kez daha Slavların hamisi rolünü üstlenmiş ve Slav komiteleri ile bu süreci yürütmeye başlamıştır. 1935 yılında Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasında Almanya’nın saldırısına karşı bir ittifak antlaşması yapılmıştır.⁶¹⁸ Ancak arka planda değişmeyen imparatorluk algısı büyük güce dönüşecek devletlerin paylaşımlarının devamını göstermektedir. Bu noktada en önemli anlaşma Yüzdeler Anlaşması’dır. 1944 Ekim’inde Churchill ve Stalin arasında gerçekleşen ve Doğu Avrupa’da nüfuz bölgeleri düzenlemesi yapılan kâğıt üzerinde kalan bir anlaşma olsa da, dönem içerisinde büyük güçlerin yeniden paylaşımlarına devam edeceğinin de göstergesidir. Nitekim anlaşma kapsamında Sovyetler Birliği Yugoslavya üzerinde etki alanı elde edebilecekti.⁶¹⁹

II. Dünya Savaşı sonrasında, dünya iki süper gücün liderliğinde yeni bir imparatorluk formuna bürünen büyük güçlerin hegemonya savaşına tanık olmuştur. Bu dönemde büyük güçler, dünya sistemi içerisinde farklı iktisadi politikaların yanı sıra işin içine ideolojik çatışmalar da girmiştir. Her blok kendi sosyo-kültürel etki alanını arttırma ve hegemonik üstünlüğünü en azından kendi bloğu içerisinde devam ettirme yarışına girmiştir. Bu durum XX. yüzyılın başlarında büyük güçler tanımlarında yer alan Rusya ve ABD’yi resmi olarak karşı karşıya getiren bir dönem

⁶¹⁶ Sinyavsky, s.73.

⁶¹⁷ Anar Somuncuoglu, “Putin’in İktidarı: Sovyet Sonrası Rus siyasi Rejiminin Sağlamlaştırılması”, **Stratejik**

Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:24, Nisan 2002 s.61.

⁶¹⁸ Kurat, s. 275.

⁶¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Geoffrey Robert, **Stalin’s Wars: From World War to Cold War**, Yale University Press, 2006, s. 218-219.

olmuştur. Daha önce bahsettiğimiz demir perde söylemi ve ABD'nin Truman Doktrini akabinde 1947 yılı sonrası dünya coğrafi merkezli bir bölünme yaşamış ve kıta blokları olarak bu ideoloji bloklar birbirlerine karşı güç savaşını günden güne arttırmaya başlamıştır. Şüphesiz SSCB'nin bunu en net ortaya koyduğu ya da gücünü hissettirmek istediği alan Kominform'dur. Bu kapsamda Sovyetler, Yugoslavya ve Çekoslovakya ile olan ilişkilerinde bunu göstermeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş döneminde daha önce bahsettiğimiz gibi süper güçler, emperyal yayılımlarını örgütlenmeler aracılığı ile ideolojik kutuplarına odaklı gerçekleştirilmiştir. 1948 yılında Sovyetler, Yugoslavya'yı tam denetimine almak için Bulgaristan-Yugoslavya arasında bir "Güney Slav Birliği" kurulması önerisi ortaya atılmıştır. Yugoslavya bu öneriye sıcak bakmamakla birlikte ülkede yaklaşık 15 bin kişi Parti'den tasfiye edilmiştir.⁶²⁰ Stalin ile Tito arasındaki siyasi ve ideolojik görüş farklılıkları iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. 1948-53 yılları arasında dünya, SSCB'nin Yugoslavya'ya saldıracağı ihtimalini hiç gözden çıkarmamıştır. 1948 yılında Yugoslavya Kominformdan ihraç ederek SSCB ile yollarını ayırmıştır. Ancak da Tito, Sovyet modeli ekonomi politikasını izleyerek 1953 yılına kadar "Stalin'den kopuk Stalinci bir dönemi" yaşatmaya devam ettirmiştir.⁶²¹ Yine Çekoslovakya örneğine baktığımızda 1938 sonrasında Edouard Benes'in milliyetçi cephe hükümeti olarak liderliğinin ülkede devam ettiği görülmektedir. Ancak 1948 yılında komünistler milliyetçi iktidara karşı gelmiş, bakanların istifasını istemiş ve Prag'da silahlı yürüyüş başlatmışlardır.⁶²²

Stalin'in ölümünün ardından yerine geçen Kruşçev ve ekibi uluslararası alanda dış politikalarında büyük bir değişime de adım atmıştır. Kruşçev, 14-25 Şubat 1956 günlerinde Moskova'da yapılan Komünist Parti Kongresinde, Lenin'in "farklı sosyal sistemlere sahip ülkeler arasında barış içinde bir arada yaşama" (*Peaceful co-existence*) ilkesini benimseyerek Batı'yla olan gerilimi yumuşatma politikasının

⁶²⁰ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Taml Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.

⁶²¹ İlyas Kamalov, "Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Balkanlar Politikası", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 13, (Bahar 2007), s.100.

⁶²² Langlois, vd, s. 280.

adımını atmıştır.⁶²³ Bu adımda U-2 Olayları, Küba krizi gibi etkenler olsa da gelişen teknoloji ve askeri yapının da etkisi de önemlidir. Çünkü ABD atom bombasına sahip tek ülke değildir, 1949 yılında SSCB de bu teknolojiye sahip olmuştur.

Öte yandan Kruşçev iktidara gelmesi ile birlikte Stalin karşıtı politikalar izlemeye başlamıştır. Ancak bunun dış politik alandaki en büyük etkisi ÇHC ile ilişkilerinde sorunların daha da artması olmuştur. Çin, Sovyetleri birlikte yaşama politikası ile devrimci doktrine ihanet etmekle suçlamıştır. Böylece Doğu Blok'u kendi içinde büyük bir parçalanma yaşamıştır. Çin kendi sisteminin gelişmekte olan ülkelere daha iyi uyarlanacağı iddiası ile III. Dünya komünistlerini kendi yanına toplamaya başlamıştır. Bunun en dikkat çeken örneği de Arnavutluk'tur.⁶²⁴

İç politikada ise merkezi yapı Stalin sonrası dönemde, Sovyet hayatının tüm temel yönleri *nomenklatura* tarafından kararlaştırıldığı bir sürece girmiştir. Hatırlanacağı gibi I. Petro ile değiştirilmek istenen siyasi ve sosyal sistem, Stalin döneminde imparatorluk döneminin otokrasi ve despotizm geleneklerinin devamı olarak ilerlemiştir. Stalin sonrasında sistem yeniden tek kişi kontrolünden kısmen uzaklaşma imkânı bulmuştur. Ancak parti seçkinleri, özünde, yeni bir yönetici sınıf haline gelmiştir.⁶²⁵ Politbüro kararları Merkez Komitesi tarafından onaylanmakta idi. Politbüroyu yöneten, genel sekreter de hem Parti'nin hem de devletin patronu idi. Ancak bu kişinin yetkilerini tanımlamak gerekir ise diktatör yetkileriyle donatıldığı söylenebilir. Parti'nin en güçlü kişisi olan bu lider kendine sadık parti yöneticileri (*apparatchiki*) seçmekteydi. Bir diğer kurum, iki meclisli olan Yüksek Sovyet, Politbüro'dakilerden oluşan yirmi üyeli bir yönetici Prezidyum oluşturur ve ortaklaşa başkanlık olarak da hizmet vermekte idi. Brejnev'den itibaren, Parti genel sekreteri hem Parti'ye hem de devlete kimin başkanlık ettiğini gösterme adına başkan unvanını alarak, Prezidyumda başkan olan kişi Sovyetler Birliği'nin başkanı haline gelmiştir.⁶²⁶

⁶²³ Purtaş, s. 28-29.

⁶²⁴ Langlois, vd, s. 301.

⁶²⁵ Patrick H. O'neil, Karl Fields ve Don Share, **Cases In Comparative Politics**, Neywork: Norton & Company, Inc., 2010, s. 254.

⁶²⁶ Roskin, s. 341-343.

Brejnev dönemine bakıldığında daha ilk aşamada Kruşçev 'den devraldığı iktisadi sorunlar ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Süper güç olmanın o dönem açısından en önemli itici şüphesiz iktisadi yapının gücü idi. Bu açıdan Kruşçev döneminde Sovyetlerin Stalin'in planlı yapısına odaklı iktisadi programlardan ve merkeziyetçi politikalardan uzaklaşması istenen sonucu vermemiştir. Bunun en somut örneği de tarım reformlarının başarısızlığıdır.⁶²⁷ Böylece süper güç olarak Sovyetler, rakibi ABD karşısında gittikçe iktisadi olarak gerilemeye başlamıştır. Ancak bu sorunlara dış politik alanda sert müdahaleler ile tahakkümünü devam ettirme yöntemi de eklenince kısa vadede Sovyetlerin süper güç konumunun sorgulanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu örneklerden biri Brejnev'in 1968 yılında Çekoslovakya'da yaşanan isyanı kanlı bir şekilde bastırmasıdır. Böylece *yumuşama* Doğu Blok'una dâhil olan ülkeler için başlamadan bitmiştir. Brejnev, iç ve dış politikada ortaya çıkan krizin aşılmasında milliyetçi çizgiyi öne çıkarmıştır. SSCB emperyal yayılımını ve hegemonik üstünlüğünü kabul ettirmede geleneksel imparatorlukların doğrudan müdahale algısına yönelik hareket etmiştir.

Öte yandan SSCB'nin aktif olarak varlığını gösterdiği Orta Doğu ve Afrika'da günümüze kadar uzanan derin ilişkilerin oluşturulduğu görülmektedir. Bu dönemde Sovyetler, deniz imparatorluklarının (sömürgeci kaşif ve deneyim) çöküşünü iyi değerlendirmiştir. Örneğin Afrika'da Portekiz kolonilerinin bağımsızlık hareketlerinde Mozambik ve Angola'da etkisini arttırmıştır. Bu sadece basit bir ideoloji taşınımı değil, aynı zamanda enerji bağlamında da Sovyetlerin elini desteklemiştir. Çünkü 1967 yılında kapanan Süveyş Kanalı sonrası Afrika'ya petrol yolu bağlamında stratejik bir adım atmıştır.⁶²⁸ Yine 1974-1977 arası döneminde Sovyetler Birliği, Sahra altı Afrika'daki askeri varlığını kurmuştur. SSCB bağımsızlıklarını kazanan Angola, Mozambik, Gine-Bissau, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Somali, Etiyopya, Uganda ve Benin'de diplomatik ve askeri destek sağlamıştır. Afrika'daki Sovyetler Birliği için bu yeni güvenlik yapısı en iyi şekilde 1974-77 arasındaki Angola ve Etiyopya krizlerinde Sovyetler Birliği'nin

⁶²⁷ Langlois, vd, s. 328.

⁶²⁸ Langlois, vd, s. 428.

hedeflerine ulaşabilmesi Afrika'daki Sovyet etkisinin NATO'yu bağlayan bağlardan daha güçlü olduğunu göstermiştir.⁶²⁹

Ancak SSCB'nin emperyal yayılım mantığının daha çok geleneksel imparatorluklar dönemine çok bağlı olarak ilerlediği söylenebilir. Daha önce Macaristan ve Çekoslovakya örneklerinde de gördüğümüz gibi SSCB tahakküm alanlarını koruma da doğrudan müdahaleci bir mantıkla hareket etmiştir. Ancak SSCB'nin Kruşçev döneminde hissedilmeye başlanan iktisadi problemlerine ek olarak en büyük hatalarından birinin Afganistan müdahalesi olduğu söylenebilir. 1978 yılında Afganistan'da gerçekleşen darbe ardından Sovyet yanlısı rejimin yıkılma tehdidi üzerine Sovyetler ülkeye asker göndermiştir. Böylece ABD'nin Vietnam da yaşadıklarına benzer bir şekilde SSCB'de süper güçlerin değişen doğasına ilişkin önemli bir gerçekle karşı karşıya kalmıştır: Sayısal üstünlüğün başarı sağlamadığı. Nitekim Sovyetler bölgeye 100 binden fazla asker göndermiş ancak direnişçilerin gücü kırlanamamıştır. Sovyetler bölgede yaşanan savaş ve çatışma nedeni ile gün geçtikçe hem dünya kamuoyunda itibar kaybetmiş hem de Afgan mücahitler ile girdikleri savaşta bozguna uğramışlardır.⁶³⁰ Bu dönemde ABD, SSCB'nin Afganistan müdahalesi karşısında ülkeye tahıl ve ileri teknoloji ürünleri ambargosu uygulamıştır.⁶³¹

Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra Sovyetlerin Afganistan savaşını yürütemeyeceği kabul görmeye başlamıştır. Böylece 1989'da kriz içerisindeki Sovyetler Birliği, Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır.⁶³² 10 yıl süren işgal döneminde 1,3 milyon Afgan hayatını kaybetmiş, 5,5 milyon kişi ülkeyi terk etmiş, 2 milyon insan da ülke içerisinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca bu süreçte Afganistan'daki işgal ve direniş Sovyetlere milyarlarca dolara mal olmuş, Birliğin çöküşünü hızlandırmıştır.⁶³³ Yine aratan askeri harcamalar da SSCB açısından

⁶²⁹ R. E. Bissell, "Soviet Military Aid To Africa", *Journal of Contemporary African Studies*, 19181, Vol. 1(1), s. 5.

⁶³⁰ Serkan Taflıoğlu, "İslami Direniş'ten Taliban'a", *Avrasya Dosyası, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı*, Cilt:4, sayı:3-4, 1999, s.38

⁶³¹ Langlois, s. 431.

⁶³² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.902

⁶³³ "Büyük Güçlerin Afganistan Politikaları", *ORSAM Rapor No: 81* Avrasya Stratejileri Rapor No: 15, 2011, s.13

önemli bir sorundur. ABD bütçesinin yüzde 6'sını, SSCB ise yüzde 13'ünü silahlanmaya ayırmaktaydı. 1982 yılında dünyadaki askeri harcamalara bakıldığında 500 milyar doların üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum yeni imparatorluklar döneminde de karşımıza çıkmış olan silahlanma ticaretinin küresel sisteme öne çıkmaya başladığı bir süreci de işaret etmektedir.⁶³⁴

Öte yandan Gorbaçov iktidara geldiği ilk andan itibaren ülkede sorunların çözümü için reform fikrine odaklanmıştır.⁶³⁵ Çünkü sorunlar çok yönlü olarak Sovyetler açısından büyük bir tehdit yaratmaktaydı. Bu açıdan SSCB'nin 1980'lerde süper güç konumu gerçek anlamda sorgulanmaya başlamıştır. Karşılaştırma adına SSCB ve ÇHC'ni ele aldığımızda Mao'unun ölümünün ardından Deng Xiaoping ile başlayan Çin'in reform süreci 1985 sonrası Gorbachev'in reformlarından daha etkili sonuçlar vermiştir. Ancak bu iki komünist ülkenin karşılaştığı şartların farklı olduğu unutulmamalı. Çin, Kültür Devrimi'nden sonra siyasi ve ekonomik bir şok içindeyken, Sovyetler Birliği ise yaklaşık 20 yıl süren Brejev iktidarı sonrasında kısmen istikrarlı hale gelmişti. Çin, bürokrasinin değişimini kabul ederken, Sovyet partiye odaklı hareket etmiştir. Yine Gorbaçov, reformların gerçekleşmesi adına tavizler verirken, Çin de köylüler ilk reform belirtileri üzerinde çok çalışmaya başlamışlardı. Tam bu noktada karşımıza iktisadi yapıların farkı çıkmaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği aşırı sanayileşirken, Çin nüfusunun dörtte üçü tarımda çalışmaya devam etmekteydi, Sovyet işletmeleri ağırlıklı olarak büyük ölçekli ve makineleşmişken Çin'in üretimi küçük ölçekli ve manueeldir.⁶³⁶

Nitekim Gorbaçov bu dönemde “glasnost” (şeffaflık) ve “perestroyka” (yeniden yapılandırma) politikalarının yanı sıra “yeni siyasi düşünüş” ve “Büyük Avrupa Evi” gibi konuları gündeme gelmiştir.⁶³⁷ Ancak bu dönemde yapılan reformlar büyük oranda birbiri ile çelişmektedir. Bir yanda geçmişe dönüş amacı güdülürken öte yandan sistemin düzeltilmesi hedeflenmekte ve Batı ile ilişkilerin

⁶³⁴ Langlois, vd., s.435.

⁶³⁵ Bkz. Mihail Gorbaçov, **Yenilenme ve Kadro Politikası**, İstanbul: Bilim ve Sanat, 1987.

⁶³⁶ Anders Åslund, **Russia's Capitalist Revolution Why Market Reform Succeeded And Democracy Failed**, Washington: Peterson Institute For International Economics, 2007, s. 4.

⁶³⁷ Brejnev'den sonra Sovyetler Birliğinde önce Andrapov, ardından da Çernenko Genel Sekreterliğe getirilmiş ancak iktidarlara kısa sürmüştür. (Vügar İmanov, **Avrasyacılık**, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s. 264.)

düzeltilmesi de bu hedeflerden biri haline gelmektedir. Geriye dönüşe dair en dikkat çekici örnek Gorbaçov'un binlerce Ortodoks kilisesinin yeniden açılmasına izin vermesidir. Ancak bu adım eş zamanlı olarak büyük bir ötekileştirmeyi de toplumsal tabanda ortaya çıkarmıştır. Artık “*Ruslar Ortodoks'tur, Ortodoks olmayanlar Rus değildir*” yaklaşımı ile bireyler yeniden din üzerinden sınıflandırılmaya başlamıştır.⁶³⁸ Son noktada Gorbaçov'un reform hedef, ülkeyi düzeltmesinden ziyade, Sovyet Rusya'nın dağılmasında itici güç olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması, eş zamanlı olarak Doğu Bloku ülkelerinde yeni rejimlerin ortaya çıkışı, Balkan coğrafyasında da XX. yüzyılın en büyük çatışmalarına yol açan parçalanma sürecini tetiklemiştir.

Aslund'a göre Çin ile yakın zamanlarda reform sürecine giren SSCB'de reformlardan ziyade devlet teşebbüsü yöneticilerinin çıkarları egemendi. Bu nedenle de Sovyetler Birliği iktisadi sisteminin bozulmasına neden olan kiralık bir makine üretmiştir. Gorbaçov ise, parti elitlerini siyasi serbestleşme yoluyla kontrol edememiş ve ekonomik reformun mümkün olmadığını anlamıştır.⁶³⁹ Ayrıca Çin ve SSCB arasındaki belki de en önemli fark, SSCB sona ererken ÇHC'nin sistemdeki gücünü arttırarak devam etmesidir. Çin, yüzyıllarca Rusya'dan en azından siyasi ve askeri alanlarda geri planda kalmış ancak, Çin'in 1,2 milyarlık nüfusu ile birleşen ekonomik gücü, iki ülke arasındaki dengeyi tersine çevirmiştir.⁶⁴⁰ Bu durum RF döneminde daha net görülecektir.

Son noktada yıllarca Sovyet rejimi altında Ruslar ve diğer halklar SSCB'nin eşit özgür halk topluluğu olduğuna inanmak için eğitilmişlerdir. SSCB, toplum açısından bir imparatorluk olmaktan çok, anti-emperyalist kampın lideriydi.⁶⁴¹ Sovyet Döneminde tıpkı matorşka gibi birbirinin içine geçen bütün bu ulusal federal ya da devlet şeklindeki yapıları düzenleyen anayasa, Rus olmayan bir entelijansıyanın da yaratmıştır. Zamanla bu entelijansıyanın sayısı artmış ve

⁶³⁸ Yahudiler Sovyet yapısına yabancı birer unsur haline gelmiştir. Hatta Yahudi, “üç kez Ruslaşmış” bile olsa, etnik olara bir Rus'tan farklı görünmese dahi hala Rus ve Rusya'ya düşman biri olarak görülmüştür Sinyavsky, s.82, 83.

⁶³⁹ Aslund, s. 4.

⁶⁴⁰ Brzezinski, s. 137.

⁶⁴¹ Lieven, “The Russian empire...”, s. 608.

perestroyka ile etkisini güçlü bir şekilde hissettirmiştir.⁶⁴² Bu bağlamda Marx'ın "milletler hapishanesi" tezine benzer şekilde, Brzezinski'nin deyimi ile kontrolü elden geçirerek "*Sovyet Ayrışması*" yolunda hızla ilerlemeye başlamıştır. Stalin ve Çarlık Rusya'sının kurbanları olan Rus olmayan etnik grupların kendi entelektüel bilinçlerini açıkça ortaya koymaya başlamaları ile Büyük Rusya şovenizmi yerini hızla Rus karşıtlığına bırakmıştır.⁶⁴³ Böylece ülkede yaşanan iktisadi ve siyasi sorunlar eş zamanlı olarak da Perestroyka ile birlikte hiyerarşinin ortadan kalkması halka bireysel olarak kendilerini ve fikirlerini açıkça ifade edebilme imkânı yaratmıştır. Bu gelişmeler Rusya'nın yeniden kimlik değiştirmekte olduğunun göstergeleridir. Ruslar yeniden tahmin edilemeyecek bir imparatorluk dönüşümü yaşayacaklardır.

II. RF'DE YELTSİN DÖNEMİ VE İMPARATORLUK TRAVMASI

SSCB'nin çöküşü Solzhenitsyn gibi aydınlar için gerekli görülmüş ve hatta bu aydınlar, toplumsal patlamalar başlamadan önce birlikte yaşayamayacaklarının anlaşılması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁶⁴⁴ Dolayısıyla Halkların İmparatorluğundaki halkların kendi ulus-devletlerini kurmaları fikri merkezi rahatlatacağına ilişkin bir alt metin olarak verilmiştir. Kissinger, bir devletin "*sahip olduğu coğrafi alan ne kadar küçük ve içerisindeki kültürel inançlar birbirleriyle ne kadar uyumluysa, işleyen bir konsensüsün damıtılmasının*" da o kadar kolaylaşacağını ifade etmiştir.⁶⁴⁵ Bu durum imparatorlukların çok kültürlü yapılarında tolerans ve hoşgörü politikalarının milliyetçilikler dünyasında uyum sağlayamadığı noktada yok olmasının nedeni olarak görülebilir. Ancak SSCB'nin çöküşü bundan daha fazlasını kapsamaktadır.

SSCB sonrası, RF'nin kuruluşu ilk aşamada demokratikleşmenin bir örneği olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu durumun Rus siyasi ve toplumsal yapısına olan

⁶⁴² Ferro, s.142.

⁶⁴³ Zbigniew Brzezinski, "Post-Communist Nationalism", **Foreign Affairs**, Vol: 1, 1988-1990, s.11,12

⁶⁴⁴ Aleksander Soljenitsin, **Rusya Nasıl Kurtulur?** İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 25.

⁶⁴⁵ Kissinger, **Dünya Düzeni**, s.20.

uygunluğu ve ne derece sürdürülebileceği en önemli sorudur. Bu dönemde de Yeltsin iktidara gelmesinin ardından kendi ekibini ve elbette kendi seçkin çevrelerin yaratacağı bir süreci de başlatmıştır. Ancak bu yapının gücü daha sonra inceleyeceğimiz üzere özellikle iktisadi anlamda büyük bir kısır döngü yaratacaktır. Siyasi yapının yeni imparatorluk örneği olarak kendine has farklılıkları bu dönemde daha ortaya konmadığı için bu dönem bizim açımızdan bir geçiş süreci olarak görölmektedir.

Bu bölümde daha önceki üç bölümde yer alan sistem okumalarımızı uyarlama adına öncelikle tarihsel bir giriş ile RF'nin küresel sistem içerisinde yer alacağı döneme kadar geçen sürece kısaca odaklanacağız. Bu kapsamda 1990'lerden itibaren Rusların ve devlet yapılanmalarının geçirdiği değişimi okumak öncelikli hedefimizdir. Bu amaçla bu başlıkta RF'nin yapısal ve işlevsel özelliklerini inceleyeceğiz.

A. Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Yapısal Özellikleri

Ruslar, komünizmin otoriter yapısından, demokratik yönetime geçişte âdemi merkeziyetçi idari yapı, piyasa ekonomisi ve çok partili siyasi sisteminin kurulmasında istikrarsız bir döneme hızla adım atmıştır. Her ne kadar SSCB süper güç dönüşümünü sağlamış dikkat çekici bir örneği olmuşsa da bunu başarı ile sürdürememiştir. En azından kapitalizm alternatifi bir dünya sunması, kendi Blok liderliği içerisinde kendi evrenselliğini yaratabilme adımları ve Soğuk Savaş içerisinde karşılıklı güç artırımında küresel gücü elden bırakmama adına politikaları ile öne çıkmıştır.

31 Ağustos 1991'de Özbekistan, Kırgızistan, 9 Eylül 1991'de Tacikistan bağımsızlık kararı almış, 27 Ekim'de Türkmenistan bağımsızlığını ilan etmiş, 8 Aralık 1991 tarihli Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu kuran Minsk Anlaşması'nın ardından 16 Aralık'ta Kazakistan bağımsızlık bildirisini yayınlamıştır. Sovyetler Birliği tarihe karışmış, yerine Kafkasya, Baltık ve Orta Asya da yeni

devletler ortaya çıkmıştır.⁶⁴⁶ Böylece Ruslar, yaklaşık 5,3 milyon km²'lik bir toprak ve 139 milyonluk bir nüfus kaybetmiştir.⁶⁴⁷ Rusların elinde kalan parçalanmış bir imparatorluk ve yönünü Batı'ya çeviren yeni iktidar grubu olmuştur. En önemlisi de Rusya, uluslararası sistemde “*üçüncü dünya bölgesel gücünden biraz fazlası*” olarak görülmeye başlamıştır.⁶⁴⁸

Yeni kurulan RF için ilk aşamada gerekli konu Rus siyasal sisteminin temel yapısını şekillendiren anayasadır. RF, 1991 yılından 12 Aralık 1993'te ulusal referandumla kabul edildiği süreye kadar geçen zaman zarfında, 1978 Anayasasına göre yönetilmiştir.⁶⁴⁹ RF anayasası esas olarak Rus tarihinden bağımsız olmayacak şekilde “kuvvetli başkanlık” rejiminin tesisini temel almıştır. Yasama kuvveti, iki kanatlı meclis prensibine dayalı olup, Federal Meclis 450 milletvekilinden oluşan Devlet Duma'sı ve Federasyon Konseyinden oluşmaktadır.⁶⁵⁰

Anayasanın 10. Maddesinde, kuvvetler ayrılığı ilkesi kapsamında yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkileri de düzenlenmiştir. 11. Maddede ise RF'de devlet iktidarının kullanıldığı organlar sayılmıştır. Maddeye göre bu hâkimiyet, RF Başkanı, Federal Meclis (Federasyon ve Devlet Duma'sı Konseyi), RF Hükümeti, RF mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır. Rusya'nın yarı-başkanlık sistemi, bazı önemli farklılıklara rağmen Fransa'nın modülasyonunda formüle edilmiştir. Başkanlık esas atama yetkileri ve politika ayrıcalıklarının bir kombinasyonuna dayanmaktadır.⁶⁵¹

⁶⁴⁶ Sürece dair ayrıntılı bilgi için bkz. Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara: Platin Yayınları, 2005, s.54-5 8

⁶⁴⁷ M. Smith, “Pax Russica: Russia's Monroe Doctrine”, **London: The Royal United Services Institute for Defence Studies**, 1993.

⁶⁴⁸ Brzezinski, s. 130.

⁶⁴⁹ Ümmühan Elçin Ertuğrul, “Rusya Federasyonu”, (Ed.) Burhan Aykaç, Şenol Durgun, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara: Binyıl Yayınları, 2012, s.393

⁶⁵⁰ Anayasanın 71. Maddesi devletin görevlerini sıralamaktadır. Buna göre Rusya Federasyonu; RF Anayasası'nın ve federal yasaların benimsenmesi ve değiştirilmesi, bunların yerine getirilmesinin kontrolü; RF'nin federal yapısı ve toprakları; insan hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesi ve korunması; RF vatandaşlığı; ulusal azınlıkların haklarının korunması ve korunması; yasama, yürütme ve yargı erkinin federal organlarından oluşan bir sistemin kurulması, örgütlenmesi ve faaliyetlerinin sırası; federal devlet iktidarının oluşumu; federal devlet mülkiyeti ve yönetimi; RF devlet, ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel ve ulusal kalkınma alanlarında federal politikanın ve federal programların temellerinin oluşturulması gibi görevleri yerine getirmek ile yükümlüdür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Constitution of the Russian Federation”, Government of Russian Federation, (erişim) <http://archive.government.ru/eng/gov/base/54.html>, 22.05.2018).

⁶⁵¹ Richard Sakwa, **Russian Politics and Society**, London: Routledge, 2008, s. 108.

İkinci olarak Rus ekonomisi komünizmin çöküşünün ardından, kapitalist ekonomiye geçiş sürecinde, 1991'den 1998 sonlarına kadar sürekli bir küçülme yaşamıştır. İktisadi politikalar için entelektüel liderlik göreceli olarak küçük bir iktisatçı grup tarafından sağlanmış ve Kasım 1991'de Yegor Gaidar ekonomik reformlardan sorumlu başbakan yardımcısı olmuştur. Ancak ülkede yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar artmasına ek olarak Yeltsin ve Duma arasındaki sürtüşme de halkı olumsuz etkilemiştir.⁶⁵²

Esasında tüm bu anayasal değişim ve yeni sistem kurguları neoliberal geçiş stratejisi ya da şok terapisi olarak adlandırılan sürecin de bir yansımasıdır. Komünizmin ani çöküşü ülkeye kapitalizmin hızlı girişi ile büyük bir travma yaratmıştır. RF, daha önce Pinochet dönemi Şili'de de yaşanan sürecin farklı bir şok terapisini yaşamıştır.⁶⁵³ Bu kez XX. yüzyılın sonunda yeni Rusya'nın kabul etmesi gereken bir şok tedavisi söz konusudur. Bu süreç, esasen üç ana politikayı içinde barındırmaktadır: liberalleşme, istikrar ve özelleştirme. Bu plana göre Rusya'da liberalleşme, mali ve parasal politikaların değişmesi (vergi politikalarında, kamu harcamalarının değişim, enflasyonun düzenlenmesi vb.) ile istikrarın sağlanması ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesi yer almıştır. Şok terapisi⁶⁵⁴ gereği devlet bunları o kadar hızlı uygulamalıydı ki liberalleşme, istikrar ve özelleştirme toplumun ve sistemin bir parçası haline gelmeliydi. Böylece değişimin geri dönülemez bir şekilde

⁶⁵² Dmitri Glinski ve Peter Reddaway, "The Yeltsin Era in the Light of Russian History: Reform or Reaction?" (Erişim:<http://www.demokratizatsiya.org/bin/pdf/DEM%2006-03%20glinski.pdf>), s. 529, 531.

⁶⁵³ Friedman'ın Chicago Okulu hareketi olarak başlayan bu program 1970'lerden beri dünyanın dört bir uygulanmaktadır. Friedma'a göre, kapitalizm *her derde deva* bir sistem olarak görülmektedir. Bu açıdan krizler gerçek değişimleri yaratmaktadır. 1970'lerin ortalarında, Şili diktatörü General Augusto Pinochet'nin danışmanlığını Friedman'ın Pinochet'ye tavsiyesi, hızlı bir iktisadi değişim olmuştur. Bu plana göre ülkede vergi indirimleri, serbest ticaret, özelleştirilmiş hizmetler, sosyal harcamalarda kesintiler ve deregülasyon yapılmalıydı. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Naomi Klein, **Şok Doktrini - Felaket Kapitalizminin Yükselişi**, Çev. Selim Özgül, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s. 7-11).

⁶⁵⁴ Şok terapisinin temel özel önlemleri şu şekildedir:

- 1- Fiyatların serbest bırakılması
- 2- Makroekonomik istikrar (a) dengeli bir bütçeye ulaşma için hükümet harcamalarının azaltılması (b) para ve kredilerde sıkı para politikası
- 3- Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi
- 4- Kaynakların merkezden dağılımı konusunda eski sistemden kalan unsurların ortadan kaldırılması
- 5- Uluslararası serbest ticaret ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılmasıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. David M. Kotz ve Fred Weir, **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu- Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya**, Çev. Cemile Çakır, İstanbul: Kalkedon, 2012, s. 243-244.)

gerçekleşeceği ve 1985-1991 yılları arasındaki hataların yeniden yaşanmayacağı düşünülmüştür.⁶⁵⁵

Ancak Rus ekonomisi Ağustos 1998’de, hükümetin dış borçlarını ödeyememesi üzerine büyük bir açmaza girmiştir. Kriz kısa sürede Rus ekonomisini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Rusya’nın para birimi Ruble bu dönemde dolar karşısında değerinin dörtte üçünü kaybetmiş ve Rusya’nın büyük bankalarının birçoğu iflas etmeye başlamıştır. Kotz, Rusya’nın yaşadığı bu krizin kaynağının 6 soruna bağlı olduğunu belirtmiştir. İlk olarak, bir piyasa sistemi inşa etmek uzun bir sürece bağlıdır ve bu süreçte aktif bir devlet rolü gerekmektedir. Bu noktada Rus devletinin başarısı sorgulanmaktadır. İkincisi, eski bir merkezi ekonomik koordinasyon sisteminin tam anlamı ile sonlandırılmaması etkin bir piyasa sisteminin tesisinde krize yol açmıştır. Üçüncü olarak, önceden sıkı bir denetime tabi olan ekonominin aniden serbestleşmesi enflasyonu yaratmıştır. Dördüncü nokta maliye ve para politikalarında var olan uzun süreli denetimin, sanayinin yeniden yapılanması ve modernleşmesini engellemesidir. Beşinci olarak, zengin bir toplumsal sınıfın yokluğu, ülkede bir anda yaşanan özelleştirme ile toplum için ekonomik kazanç yerine devlet varlıklarının çalınmasına yol açmıştır. Bu noktada aklımıza hızla oligarklar gelmektedir. Son olarak, geçiş ekonomisindeki serbest ticaret politikası, yerli üreticileri, rekabet etmeye hazır olmadan bir anda kendilerinden katlarca güçlü dış rekabete maruz bırakmıştır.⁶⁵⁶ Tüm bunların sonucunda da RF’de devlet ve halk büyük bir iktisadi krize sürüklenmiştir.

Bahsettiğimiz beşinci sorunla bağlantılı olarak Yeltsin’in etrafında oluşan oligarklar grubu ve aile olarak adlandırılan ekibin genel olarak iktisadi politikalara yön vermesi de dikkat çekicidir.⁶⁵⁷ Yeltsin döneminde sistemin kalbinde oligarşi,

⁶⁵⁵ Kotz ve Weis, s. 243-244.

⁶⁵⁶ David M. Kotz , “Lessons from Economic Transition in Russia and China”, (Ed.) **Political Economy and Contemporary Capitalism: Radical Perspectives on Economic Theory and Policy**, Ron Baiman, Heather Boushey ve Dawn Saunders, Armonk, New York: M.E. Sharpe, 2000, ss. 210-217.

⁶⁵⁷ Rusya’nın bu dönemdeki bir diğer sorunuda Rus mafyası ve gangsterleridir. Bu grup, Sovyet sonrası Rusya’da yeni seçkinlerle harmanlanmış ve gangster-işadamı olarak öne çıkmaya başlamışlardır. 1990’larda, özelleştirilen işletmeler ve zenginlerin varlıklarını koruma işleri bu grublara kalmıştır. (Mark Galeotti, “Gangster’s paradise: how organised crime took over Russia”, (Erişim Adresi:

mali ve endüstriyel sermayenin hükümete doğrudan erişimi olan birleşmesini temsil etmekte idi. Dolayısı ile Rus politikası, devletin ve yönetimin resmi kurumsal yapılarından ziyade gayri resmi ilişkilerle belirginleşmiştir.⁶⁵⁸ RF kuruluş döneminde meşruiyetle güç arasındaki dengenin karmaşıklığını yaşayan ve bunu imparatorluk travması ile içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir.

Hatalı politikalar ve belli grupların aşırı zenginleşme güdüsü, toplumsal ve iktisadi iflasa yol açmıştır. Oligarklar, Sovyetlere ait olmayan ama o dönemin belli seçkin gruplarına benzer özelliklere sahip, yeni Rusya'ya bir gruptur. Oligarklar, zenginleşme konusunda hızlı davranan ve zengin olmak için ne gerekiyorsa yapmaya hazır oportünist bir grup olarak adlandırmak mümkündür. Shinar'a göre RF'deki oligarkların Sovyetler dönemi ile tek benzer yönü yasalara olan saygısızlıklarıdır.⁶⁵⁹ Ayrıca *spin doctor*⁶⁶⁰ olarak adlandırılan ABD'li danışmanlar ile de iktisadi, siyasi ve sosyal politikalar yeniden düzenlenmiştir. Ancak bu durum Rus halkının ve siyasi kültürünün alışık olmadığı Batı'ya uygun fikirlerin ve politikaların benimsenemediği sadece aile ve oligarkların çıkarlarının tatmin edildiği sorunlu bir sistem yaratmıştır.

Bir diğer nokta Rus sosyo-kültürel yapısının içinde bulunduğu buhrandır. Ülkede yaşanan iktisadi kriz ve yeni sosyal sınıfların ortaya çıkışına bağlı olarak şok toplumsal tabanda tam anlamı ile bir karmaşa ve bunalım söz konusudur. Bu nedenle bu dönem Rus kimliğinin sorgulanmasının yanı sıra pek çok siyasi fikrin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Tablo 15'te görüleceği gibi bu dönemde üç ana akım Batı yanlısı liberaller, büyük güç dengeleyicileri ve milliyetçiler sistemde öne çıkmaktadır. Özellikle liberallerin etkisi büyüktür ve bu dönemde ülkede pek çok yeni sivil toplum kuruluşu ve şirket ortaya çıkmıştır.

<https://www.theguardian.com/news/2018/mar/23/how-organised-crime-took-over-russia-vory-super-mafia>, 23 .03. 2018)

⁶⁵⁸Richard Sakwa, **Putin Russia's Choice**, London: Routledge, 2004, s. 8.

⁶⁵⁹ Chaim Shinar, "The Russian Oligarchs, from Yeltsin to Putin", **European Review**, Vol. 23, No. 4, 2015, s. 585. ss.583–596

⁶⁶⁰ Medya ve kamuoyunu manipüle eden bir sınıf nalına gelmektedir. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Özgen ve Nurdan Bayraktar, "Spin Doctor kavramının tehdidi altında halkla ilişkiler", **Marmara İletişim Dergisi**, S. 21, ss. 1-18.

Tablo 15 Rusya Federasyonu’nda İç Politikadaki Ana Gruplar

<i>ANA GRUPLAR</i>	<i>ÖNEMLİ GRUPLAR</i>	<i>ALT POLİTİK TEMSİLCİLER</i>	<i>ETKİLİ KURUMLAR</i>
Batı Yanlısı Liberaller	-----	Parlamento dışı parti ve hareketler, Yabloko Partisi dahil olmak üzere; Halk Partisi özgürlük ve Solidarnost hareket	INSOR; liberal Görev, Carnegie Moscow Center, IMEMO, ISKRAN
Büyük Güç Dengeleyicileri	Eski Batı Yanlısı Liberaller	Çoğu Hükümetin yürütme organları; parlamentoda yer alan partiler: Birleşik Rusya, Adil Rusya Partileri	Birleşik Rusya’nın’’ kulüpleri’’; Yabancı Konseyi ve Savunma Politikası; Sosyal Öngörü Enstitüsü; kısmen MGIMO, Bilimler Enstitüsü Akademisi
Milliyetçiler	Neo-empyalistler; bölgesel savunucuları hakimiyeti; etnik milliyetçiler	KPRF, LDPR	Bağımsız aydınlar, Tarihsel Bakış Vakfı, Bağımsız Devletler Topluluğu Enstitüsü

Kaynak: Andrew C. Kuchins and Igor A. Zevelev,” Russian Foreign Policy: Continuity in Change, The Washington Quarterly”, *The Washington Quarterly*, Vol.35, 2012,s.149

Diğer taraftan Yeltsin dağılma sürecinde bir taraftan Rus milliyetçiliğini ön plana çıkararak “Bağımsız Rusya” sloganıyla Rusların desteğini alırken bir yandan da , “*herkese istediği kadar egemenlik*” sözü ile Rusya’daki Rus olmayan milletlerin desteğini kazanma yoluna gitmiştir. RF kuruluş dönemi, aslında Rus halkı ve aydınları açısından eski güç konumuna geri dönüş arayışının zorlu bir hikâyesidir. 1980’lerde başlayan Rusların kendilerini sorgulama süreci, 1990’lara gelindiğinde SSCB’nin çöküşüyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde yapılan toplumsal bazlı anketlerde “biz herkesten kötüyüz”, “biz köle bir milletiz”, ”Biz, varlığının bir anlamı olmayan ve bu bakımdan tüm dünyaya ibret olacak bir milletiz” tarzı ifadeler ile halkın kendini diğer milletlerden daha aşağı görmekte olduğu ortaya konulmuştur. Yaşanan bu şok etkisinin ve milli sorgulamanın ardından milletin kendisine değer yüklemesi, Rus kimliğinin büyük çapta olan dönüşüm sürecinin başladığı 1990’lı

yılların sonlarında başlamıştır.⁶⁶¹ Bu dönemde Yeltsin, Rus Halkı'nın tanımlanmasında büyük bir dikkat göstermiştir. Bu çerçevede Rusya Halkı (*Rossiyanı*) kavramını kullanmıştır, Rus etnik grubuna aidiyeti gösteren (*Russkie*) kavramını değildir. Yeltsin özellikle ortak bir tarihe vurgu yapan “*Rus Fikri*”nin (*rossiiskaya ideya*) yerleşmesi için uğraşmıştır.⁶⁶²

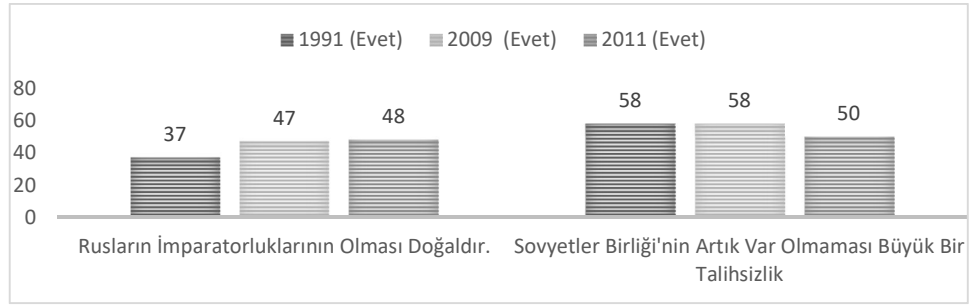
Rusya'nın imparatorluk geçmişi ve Sovyetler Birliği döneminde sahip olduğu uluslararası alandaki konumu düşünüldüğünde 1991 yılı sonrası on yıl tam anlamı ile travma dönemidir. Bu açıdan Yeltsin ve ekibi genel olarak devlet geçmişinin nostaljik yönleri canlandırmış, ancak komünizmi de denetim altında tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde kilise her fırsatta öne çıkarılmış ve dini değerlere vurgu yapılmıştır. Özellikle 1990'larda, Rus kanalları aracılığı ile sürekli olarak kiliseyi ziyaret eden yeni lider imajını oluşturulmaya çalışılmıştır. Güçlü lider arayışı ”Güçlü Rusya”nın bir anlamda anahtarı olarak görülmüştür. Bu açıdan milliyetçilik bu dönemde toplumsal alanda güçlenmiştir. Ortodoks Kilisesinin gücünün artmasını sağlamıştır. Eş zamanlı olarak da Rus siyasi kültürü içerisinde imparatorluk geçmişine dair özlem duyulan bir yaklaşım kendini göstermeye başlamıştır. Bu açıdan Grafik 10 'da yer alan anket önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle imparatorluk fikri 1991 yılında çöküş sonrasında yüzde 37 iken, bu oran yaklaşık yirmi yıl sonra yüzde 48'e çıkmıştır. Daha sonra da inceleyeceğimiz gibi Ruslar açısından güçlü devlet ve güçlü lider arayışı önemli ihtiyaç haline gelmiştir.

Grafik 10 Rusların İmparatorluk Hakkındaki Yaklaşımları⁶⁶³

⁶⁶¹ Tatyana Solovey ve Valery Solovey, “Russkiy Natsionalizm Pri Putine – Medvedeve”, **Russkiy Natsionalizm Mezhd Vlast'yu İ Oppozitsiyey**, Moskova: Panorama Center, 2010, s. 52, 53.

⁶⁶² R.J. Price, “Russian Nationalism: Creating A Civic Identity”, **University of Glasgow**, 2007, (erişim: eprints.gla.ac.uk/3726/1/price3726.pdf), s. 6,8, Ruthland, s.5.

⁶⁶³ Grafik verileri PEW Research Center'in 2009 ve 2011 yılı datasetleri ve raporlarından elde edilmiştir. (End of Communism Cheered but Now with More Reservations, Erişim: <http://www.pewglobal.org/2009/11/02/chapter-7-nationalism/>; “Confidence in Democracy and Capitalism Wanes in Former Soviet Union”, (Erişim: <https://www.pewglobal.org/2011/12/05/chapter-5-nationalism-in-russia/>, Erişim tarihi 22.03.2018)

Kaynak: PEW Research Center

Öte yandan hem siyasi yapının güçlenmesi hem de sosyo-kültürel yapının yenilenmesi bağlamında 22 Ağustos 1991’de Rus Parlamento binasında Yeltsin üç renkli Rus bayrağını yeniden kullanmaya başlamıştır. Milli bayrağa ilişkin kararname 1993’te Yeltsin tarafından imzalanmıştır.⁶⁶⁴ Ayrıca Duma, 1945’te Nazilere karşı başarı kazanan ordunun sancağı olarak “Kızıl Ordu’nun Kızıl Sancağı”nı kabul etmiştir.⁶⁶⁵ 1997 yılında Sovyetler Birliği döneminde kullanılmaya başlanan (1932) ve adına “beşinci nokta”⁶⁶⁶ denen kimlik belgelerinde büyük bir değişim yapılmıştır. Pasaportlardan beşinci noktanın kaldırılması ile SSCB döneminden kalma milliyet ayrımını ortaya koyan bu politika da son bulmuştur. Ancak pasaportların Rusça olması ve üzerinde çift başlı kartalın yer aldığı armanın bulunması Rus olmayan etnik gruplarca eleştirilirken, Sovyet döneminden kalma bu uygulamanın kaldırılması ise Rus milliyetçilerinin tepkisine neden olmuştur.⁶⁶⁷

Yine Rus anayasasında dikkat çeken önemli bir nokta ise devletin ideolojisi konusudur. RF Anayasasının birinci bölüm 13. maddesinde hiçbir ideoloji, devlet ideolojisi veya zorunlu ideoloji olarak belirlenemez ifadesine yer verilmiştir. Dolayısı ile ideoloji ve “Rus İdeali” toplum içerisinde özellikle de entelektüel çevrelerce sorgulanmaya başlanmıştır. 12 Haziran 1996’da Yeltsin yaptığı bir konuşmada da bu konuya dikkat çekmiştir. Yeltsin, Rusların XX. yüzyılda üç farklı

⁶⁶⁴ “3 renkli bayrak yine Rusya’nın milli bayrağı oldu.”, (Erişim: http://turkish.ruvr.ru/2013_12_11/3renkli-bayrak-Rusya/, Erişim tarihi :11.12.2013)

⁶⁶⁵ “Duma approves anthem, state symbols”, The Russia Journal (07.12.2000) <http://russiajournal.com/node/6562>.

⁶⁶⁶ Bu belgelerde; ad, soy ad, baba kökenli ad, doğum tarihi ve doğum yeri yer almakta idi bu nedenle beş nokta ismi verilmiştir. (Sven Gunnar Simonsen, Between Minority Rights and Civil Liberties: Russia’s Discourse Over “Nationality” Registration and the Internal Passport, **Nationalities Papers**, Vol. 33, No. 2, June 2005, s. 211.)

⁶⁶⁷ Simonsen, s. 214.

dönem içerisinde üç ideolojiden beslendiklerini ifade etmiştir. Ruslar, bu süreçte sırası ile *monarşi*, *totalitarizm*, *perestroyka* ve *demokratik gelişme* dönemlerini yaşamıştır. Fakat Yeltsin'e göre bu ideolojilerin sonucu ortadadır. Bu nedenle de Yeltsin daha önceki devlet yapılanmalarında her dönemin kendi ideolojisine sahip olmasına karşın yeni Rus Devletinin ideolojisi olmadığını belirtmiştir.⁶⁶⁸ RF'de ideoloji eksikliği toplum içerisinde büyük bir motivasyon eksikliğine neden olmuştur. İdeoloji eksikliği kadar lider eksikliği de önemli bir sorundur. Ancak güçlü lider ve ideoloji hala büyük bir boşluk olarak kalmıştır. Bu boşluk döneminde ülkede komünizm, aşırı sağcılar, Slavofiller, milliyetçiler, liberaller gibi pek çok farklı ideoloji ortaya çıkmıştır.

Bu dönem içerisinde pek çok farklı milliyetçi grup Rus kimliğini derinden bir sorgulama sürecine girmiştir. 1993 seçimlerinden itibaren Vladimir Jirinovski'nin liderlik ettiği Liberal Demokrat Parti'nin (LDP) seçimlerden şaşırtan bir zafer elde etmesi ile yükselen milliyetçi söylem, kendi kimliğini arama sürecini tetiklemiştir. Birleştirici bir güç olan milliyetçilik ile birlikte *derzhavnost* Rusya'daki rejimin yeni sloganı ve meşrulaşma söylemi halini almıştır. Çarlık Rusya'sı geleneklerine dönüşü simgeleyen *derzhavnost* ile birlikte iç politikada değişim dikkat çekicidir. 1993-1995 yılları arasında Andrei Kozirev, Jirinovski'nin liderlik ettiği milliyetçi grubu elde etmeye çalışırken diğer taraftan da Batı ile ilişkileri bozmamaya uğraşmıştır.⁶⁶⁹ *Derzhavnost* 1990'ların ortalarından itibaren Rus dış politikasının önemli bir unsuru haline gelerek Batı'ya karşı "biz- onlar" ayrımını ortaya çıkarmıştır. Böylece RF'nin milli çıkarların Batı'dan farklı olması gerektiği fikri de sistemde güçlenmeye başlamıştır.⁶⁷⁰

Böylece 1991-1992 döneminde Yeltsin, Kozirev gibi devlet adamlarının takip ettiği Batı ile iyi ilişkiler kurma politikası, hem milliyetçilik hem de komünizm, fikirleriyle bütünleşememiştir. Batılılaştırıcı milliyetçilik, özellikle 1995 sonrasında değişmeye başlamıştır. 1995 seçimleri öncesinde Yeltsin ve ekibi için en büyük tehdit Genadi Zyuganov'un liderlik yaptığı Komünist Parti'nin (KP) sahip olduğu

⁶⁶⁸ Marlène, s. 123.

⁶⁶⁹ S. Medvedev, "Power, Space and Russian Foreign Policy", (Ed.) Ted Hopf, **Understandings of Russian Foreign Policy**, USA: Pennsylvania State University Press, 1999, s.42, Parland, s. 57.

⁶⁷⁰ Medvedev, s. 43, Laurelle, s.122,124.

milliyetçi oylar olmuştur. Buna karşılık Yeltsin'in kampanya ekibi ise General Aleksandr Lebed'i yanlarına çekerek milliyetçi grubun oyunu alma yoluna gitmiştir. 1996 yılındaki başkanlık seçimlerinde Yeltsin'in karşısında yer alan Lebed, ciddi bir başkan adayı olarak görülmemekle birlikte Zyuganov ve Jirinovski'nin sahip olduğu milliyetçi oyları bölmede başarılı olmuştur.⁶⁷¹

KP lideri Zyuganov 1997 yılında, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın birleşmesini ön gören pan-Slavist hedefi açıklamıştır. Böylece ortaya "Slav Kardeşliği" çıkmıştır. 1998 Krizinin aşılmasının ardından RF'de seçkinlerin BDT ülkelerine olan bakışları değişmiştir. Her ne kadar bu ülkeler SSCB'nin çöküşüne neden olmuşsa da RF için "yeni ve gelişmiş federalizm" in önemli bir unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim bu ilişkilerde kilit nokta ise ekonomik ilişkiler olarak görülmektedir.⁶⁷² Böylece SSCB'nin çöküşünün ardından imparatorluğun yeniden inşa edilmesi hedefi ile hareket eden Panslavistler, BDT ülkeleri ile gelişen ekonomi ile Pan-Slavizmin hayallerini ertelemek zorunda kalmışlardır.

Bir diğer grup olarak "ulusal vatanseverlik" açısından ise etnik köken olarak Rus olanlar ulusun üyesi olarak görülmüştür. Bu durum aslında SSCB'nin dağılım sürecinde ortaya çıkan etnik milliyetçiliğin farklı bir tezahürü olarak görülebilir. Çünkü burada da saf Rus ırkı vurgusu söz konusudur ve onlara göre Ruslar, Rusya'ya yönetmeliydi. Yine bu yaklaşıma göre yabancılar özellikle de Yahudiler ulusun üyesi olmaya layık değillerdir. Güçlü, merkezi ve otoriter bir yönetim Rusya için en iyi yönetim olarak görülürken sürekli suretle askeri güç, militarizm, kahramanlık, kararlı eylemler yüce değerler vurguları öne çıkarılmıştı.⁶⁷³

Son noktada ülke iç politikada âdemi merkeziyetçi idari yapının yarattığı siyasi krizler ile birlikte iktisadi politikaların merkezileşmeden uzak ve bir anda piyasa ekonomisine yönelik adımları ile büyük bir istikrarsız dönem yaşamıştır Bunun yanı sıra Rusya'nın süper güç konumunun aldığı ağır darbe sosyo-kültürel alanda toplumu derin bir sorgulamasına da sokmuştur. Bunda şüphesiz Yeltsin ile birlikte Rus dış

⁶⁷¹ Yitzhak M. Brudny, "In Pursuit of the Russian Presidency: Why and How Yeltsin Won the 1996 Presidential Election", **Communist and Post-Communist Studies**, Vol.:30, No: 3, 1997, s.261

⁶⁷² Prizel, 2000.

⁶⁷³ Tuminez, s.195,196

Politikasının Batı odaklı hale gelmesi de etkilidir. Bu açıdan RF'nin kuruluş dönemi halk- oligarklar ve iktidar arası uyumsuz bir ilişkinin yarattığı istikrarsız bir yapıya yol açmıştır.

B. Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun İşlevsel Özellikleri

RF'de yapısal özelliklerin sorunlar silsilesi halinde ilerlemesi bir yana ülke dış politikada tıpkı iç politikada olduğu gibi karamsar bir havaya sahip olmuştur. Yaklaşık 75 yıl boyunca dünya liderliğine oynayan SSCB'nin sona eren büyük güç statüsü de halkın gözünde sona ermiştir. Artık sistemde mağlup bir Rus devleti vardır. Ancak Rusların kayıpları sadece duygusal olmamıştır, Kazakistan ve Ukrayna'daki verimli tarım alanları, Özbekistan'daki pamuk, Azerbaycan ve Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarını da kaybedilmiştir. İmparatorluk döneminden itibaren baskın güç olan Rus halkı kaybedilen topraklarda, ikinci sınıf bir konumda kendinden ayrılan halkların kurduğu bağımsız ve yabancı devletler içinde yaşamaya başlamıştır.

Öte yandan Rus emperyal yayılım gücünde büyük bir darbe almıştır. Rusya bu dönemde nerede ise Korkunç İvan dönemi sınırlarına dönmüştür. Ayrıca hegemonik üstünlük alanları da eş zamanlı olarak sona ermiş olup, özellikle Varşova Paketi'nin çöküşüne de bağlı olarak Orta Avrupa'daki eski uydu devletlerin, hızla NATO ve AB'nin etki alanına girmeye başlamıştır.⁶⁷⁴ Tüm bunlara ek olarak Yeltsin iktidarının dış politikada takip ettiği Batı ile ilişkilerini geliştirerek, yeni dünya düzeni içinde yerini alabileceği düşüncesi bir üst başlıkta da değindiğimiz gibi pek çok kesim tarafından sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Dönemin Rusya Dış İşleri Bakanı Andrei Kozirev de ülkedeki sorunların Batı'nın yardımıyla çözülebileceğine inanmış ve bu yönde Yeltsin ve çevresindeki Batıcı ekibi destekleyen adımlar atmıştır. Ancak Rusların tarihsel olarak üstendikleri rol genel olarak Batı karşıtlığı olduğu için pek çok kesim Rusya'yı "ABD'nin küçük müttefiki" konumuna soktuğu için iktidarı eleştirmiştir. Komünist ve milliyetçiler Yeltsin'i nerede ise hain ilan etmişler ve bu

⁶⁷⁴ Brzezinski, s. 133.

ortamda Rusya’da çok sayıda siyasi parti ve akım ortaya çıkmıştır ki, bunlar arasında Yeltsin iktidarına ve politikasına en fazla karşı koyan Avrasyacılar olmuştur.⁶⁷⁵

1993’te Rus Dış politikası eksen değiştirmeye başlamış, “yakın çevre” doktrini ekseninde, eski Sovyet coğrafyasında daha aktif bir politika ve Batı ile ilişkilerde de Rusya kendi çıkarlarını ön plana çıkaran bir iş birliğine öncelik vermeye başlamıştır. Böylece Rusya, eski Sovyet topraklarını kendi sorumluluk sahası olarak ilan ederek, Batı’yı da bunu tanımaya davet etmiştir. Rusya’nın “*Monroe doktrini*” olarak adlandırılan bu çağrıya, Batı doksanlı yılların ortalarına kadar Rusya’nın “yakın çevredeki” operasyonları ve askeri müdahalelerine sessiz kalarak üstü örtülü bir şekilde olumlu yanıt vermiştir.⁶⁷⁶ Yeltsin iç politikada yükselen karşıt görüşler sonrasında eski Sovyet bölgesinde daha aktif politikalar izlemesinin önemini anlamıştır. 1992’de Taşkent Toplu Güvenlik Antlaşması, ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’nün (KGAÖ) temelleri atılmış yine 1996 yılında Şangay Beşlisi (Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan) tarafından imzalanan Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenliği Derinleştirme Antlaşması’na da bir diğer önemli adım olmuştur.

Öte yandan bu dönemde Rusya büyük bir jeopolitik küçülme yaşamıştır. Bunun iç ve dış politik alandaki artçıları o dönemde hala sürmekte idi. Dış politikada Rusya başta Orta Asya olmak üzere SSCB’nin nüfuz alanı yarattığı pek çok bölge ile de ilişkilerinde büyük bir durgunluk hatta umursamazlık göstermiştir. Özellikle Afrika’nın değişen jeopolitik dinamikleri düşünüldüğünde RF o dönemde bunu net olarak görememiştir. Sovyetler Birliği, Afrika’nın bağımsızlık hareketlerine Batılı sömürgecilerinden kurtuluş mücadelelerinde maddi ve ideolojik destek vermiştir. Elbette bu durum imparatorlukların emperyal yayım ve hegemonya kurma anlayışının önemli bir göstergesi olsa da RF’nin bunu devam ettirmemiş oluşu onun bu güçten uzaklaştığını da göstermektedir. Bu politika da pek çokları gibi Putin döneminde değişecektir.

⁶⁷⁵ Kamalov, s. 5.

⁶⁷⁶ Fırat Purtaş, “ Hazar Bölgesinde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı”, 1 Ekim 2004 (Erişim adresi: <http://www.turksam.org/tr/a21.html>, Erişim tarihi: 08 .11. 2012)

Her ne kadar Rusya eski güçlü günlerine hızlı dönüş yapamasa da en azından kendi egemenlik sınırları ve emperyal alanını belirleme adına yakın çevre doktrini ilan etmiştir. Rusya, eski Sovyet topraklarını kendi sorumluluk sahası olarak ilan etmiş ve Batı'nın da bunu tanımasını istemiştir. Ancak bu durum tam anlamı ile imparatorluğa dönüşün ilk aşaması değildir. Çünkü Yeltsin dönemi daha ilk aşamada çözümlerden çok sorunları yaratan bir dönem olmuştur.

Jeopolitik küçülmenin iç politikada devam etme nedeni ise federal devlet yapısının güçlü merkezileşme koşulunu sağlanamamasıdır. Bu durum, özellikle Kuzey Kafkasya bölgesinde ayrılıkçı ayaklanmalar ve terör faaliyetlerinin yaşanmasına neden olmuştur. 1992 yılında Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin ikiye ayrılmış, ancak bağımsızlık istekleri bu bölgeler için sonlanmamıştır. Bunun sonucunda 11 Aralık 1994'te Boris Yeltsin Rus ordularına "hukuk ve güvenliğin sağlanması" için Çeçenistan'a girme emri vermiştir. 1994 Aralık'ında Rusya birlikleri Çeçenistan'a girmiştir. Ardından Aralık 1994 sonlarına doğru Rus uçakları Grozni'deki başkanlık sarayını bombalamıştır.⁶⁷⁷ Rus Çeçen Savaşı, 1996'da iki ülke arasında imzalanan Hasavyurt Anlaşması ile sonlanmış gibi görülsede mutlak bir ateşkes söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla bu durum ilk aşamada RF'nin federal bölgelerde istikrar ve bütünlük sağlamasının önemini tekrar ortaya çıkarmıştır.

Son olarak Soğuk Savaş Döneminin iki büyük komünist gücünden biri olan ÇHC ile ilişkilerine bakıldığında özellikle RF ilk yıllarında ilişkilerin yakın olmadığı görülmektedir. Ancak Rusya ve Çin Nisan 1997'den itibaren uluslararası alandaki tek kutupluluğa ve ABD hegemonyasına karşı "*Çok Kutuplu Uluslararası Düzen*" anlayışını savunmaya başlamışlardır. Hatta dönemin Rusya Başbakanı Primakov, Rusya, Çin ve Hindistan'dan oluşacak bir "stratejik üçgen" den bile bahsetmiştir.⁶⁷⁸ Yeltsin dönemi atılan bu ikinci adım RF'nin uluslararası alanda daha aktif rol almak istediğinin işareti olarak görülmekten ziyade Yeltsin'in hastalığı nedeni ile iktidarı devam ettiren Primakov'un hedeflerinin göstergesidir. Yeltsin'in hastalığı sonrasında ülkede ideolojik olarak yönetimdekilerin görüş ayrılıkları daha da güçlü bir şekilde

⁶⁷⁷ "First Chechnya War - 1994-1996", (Erişim : <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/chechnya1.htm>, erişim tarihi: 11. 02.2018)

⁶⁷⁸ Asem Nauşabay Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 237.

ortaya çıkmıştır. Başta da belirttiğimiz gibi sistemin en önemli sorunu lider eksikliği idi ve o dönemde bunu sağlayabilecek birini bulmaktan ziyade özellikle oligarklar idare edilecek birini aramakta idi Primakov gibi eski devlet adamları ise sistemin güçlü Rusya söylemi ile yeniden tesisini hedeflemekte idi.

31 Aralık 1999'da Yeltsin beklenmedik bir şekilde istifa ederek yerine başkan vekili olarak Putin'i atamıştır. Rusya bir kez daha tüm dünyayı şaşırtan bir hamle yapmıştır. Çünkü Vladimir Putin o dönem için Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB) başındaki kişidir ve çok fazla tanınmamaktadır. Oligarklar ve aile olarak adlandırılan Yeltsin'in çevresi Putin'i, tehdit olarak gördükleri Primakov'a rakip olarak ortaya çıkarmışlardır. Amaç sadık ve kontrol edilebilir bir iktidar kurarak 1990'lı yıllarda elde ettikleri ayrıcalıkları sürdürmek olmuştur. Ancak Rus tarihi her daim bilinmezliklerin ardından güçlü değişimler yaşamıştır. Putin dönemi de bir anlamda bunlardan biridir.⁶⁷⁹ Putin iktidara geldiği ilk andan itibaren, güçlü Rusya'yi yeniden inşa edeceğine söz vermiştir. Mart 2000 seçimlerinde Putin, 1999 yılının son gününde Yeltsin'den devraldığı koltuğa yüzde 53 oy ile Rusya Devlet Başkanı seçilmiştir. RF için XXI. yüzyıl yeni bir lider ile yeni bir döneme girmiştir.

III. 2000 YILI SONRASI RF'NİN KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNİN İMPARATORLUK PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

Rusya'nın üzerinden SSCB'nin çöküş travması ve Boris Yeltsin döneminin *felçli Rusya imajı*⁶⁸⁰ Vladimir Putin ile birlikte yok edilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın toparlanmaya başlamasının yanı sıra artan enerji fiyatlarının getirdiği ekonomik rahatlama ile imajı ve itibarı da artmaya başlamıştır.⁶⁸¹ Bu başlık altında 2000 sonrası Vladimir Putin ile birlikte yeniden oluşturulmaya çalışılan Rus İmparatorluğu algısı ve bunu etkileyen unsurlar daha önce belirlediğimiz iki ana,

⁶⁷⁹ Putin SSCB'nin çöküşü sonrasında St. Petersburg'da Anatoly Sobçak ile birlikte çalışmaya devam etmiştir. Sobçak o 1990'larda St. Petersburg'un belediye başkanıdır. FSB Başkanı Putin, Yeltsin'in halefi olduğu açıklanana kadar kimse adını duymamış ve buna ihtimal vermemiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz Tania Rakhmanova, **Rus İktidarının Kalbinde Putin İmparatorluğunu Sorgulama**, Çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016)

⁶⁸⁰ Steve Levine, **Putin'in Labirenti**, İstanbul: Destek Yayınları, 2010, s. 52.

⁶⁸¹ Levine, s. 50-53.

sekiz alt kriter ekseninde analiz edilecektir. En son olarak ise bir örnek olay ile RF'nin küresel sistemde geldiği konum ve gücüne ilişkin “yeni imparatorluk” durumu incelenecektir. Örnek bölge seçimimiz iki kutuplu dönemde olduğu gibi XXI. yüzyılda da çatışma ve karmaşanın yaşandığı Ortadoğu bölgesi olacaktır.

A. RF'nin Yeni İmparatorluk Niteliğinin Analizi

RF yüz ölçümü bakımından daha önceki bölümde belirttiğimiz gibi dünyanın en büyük kara ülkesidir. Ancak bu coğrafi genişliğe karşın nüfusu ise 1990'lar sonrası büyük bir düşüş göstermiştir. 1991 yılında yaklaşık 148 milyon olan nüfus ülkede takip edilen politikalar sonrasında 2019 RF Devlet İstatistik Servisi verilerine göre ancak 146.6 milyona ulaşmıştır.⁶⁸² Ülkede yaklaşık 200 etnik grup yaşamaktadır. Rusya'da konuşulan resmi Dil Rusça ve diğer azınlık dilleridir. Rusça konuşma oranı yüzde 85,7'dir. Rusya'nın coğrafi genişliğine karşın ülkede nüfus artışı yüzde -0.08'dir. Ülkenin iktisadi verilerine bakıldığında gayri safi yurt içi hasılasın 2017 yılı için yaklaşık 4 Trilyon Dolar'dır. En dikkat çekici iktisadi veri ise kişi başına düşen gelirdir. 2017 yılı itibarıyla 24.788,69 dolar olan bu miktar 1990 yılında 8 bin dolar civarlarındaydı.⁶⁸³ RF açısından 2000'li yıllar ve Putin iktidarı pek çok alanda kontrolün sağlanması ve güçlü devletçilik ilkesi ile hareket edildiği bir dönemdir. Yine bu dönemde dış politikada Kozirev ve Yeltsin'in Batı yanlısı dış politikalarının terk edildiği ve yeni alternatif arayışlarına girilmiştir. Bu açıdan bu başlık içerisinde 2000 yılı ve sonrasında RF'nin yeni imparatorluk gücü sorgulaması yapılacaktır.

⁶⁸²Demografia, 2019,
(Erişim:http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/demography/#)

⁶⁸³“Worldbank” (Erişim:
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2016&locations=RU&start=1990&view=chart> ve World Factbook

1. Yapısal Özellikleri

a. Siyasi Yapı

Ruslar hiçbir zaman modern anlamda Batı'nın sahip olduğu ulus-devlet modeline sahip olmamıştır. Daha önceki başlıklarda ele aldığımız gibi Rus siyasi yapısı yüzyıllarca otokratik ve merkezileşmiş bir mantıkla sürdürülmüştür. Roskin'e göre, Ruslar güçlü bir yönetimin olmadığı durumda sistemin anarşiye sürükleneceği korkusu nedeniyle otokrasiyi kabul etmektedir.⁶⁸⁴ Nitekim Korkunç İvan'ın ölümü sonrasında yaşanan karmaşa döneminin aşılmasında kısmen bu özelliği görmüştük. Bu açıdan RF kuruluşu sonrasında Putin dönemi devletin bir anlamda anarşiye son verdiği ancak eş zamanlı olarak da hızla otoriterleştiği bir dönemdir. Bu açıdan yeni imparatorluk örneği olarak RF'nin siyasi yapısı geçmişten bu yana aktarılan siyasi kültürün unsurların bağlı ilerlemiştir denebilir.

Öte yandan Dugin'e göre Ruslar her daim bir imparatorluk halkı olmuş, siyasi ve mekânsal entegrasyon da bu noktada imparatorluk ile sağlanmıştır. Dugin, Rus topraklarında kurulacak yeni imparatorluğun yöneticilerinin Rusları ulus-devlet statüsüne sıkıştırmamaları gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁵ Nitekim RF, kendi tarihsel geçmişine binaen inşa ettiği bir sistem anlayışına sahiptir. Bu açıdan Laurelle, 1990'larda ortaya çıkarılmaya çalışılan "Demokratik Rusya" hedefinin halkın yeni rejimin gelişimini isterken aynı zamanda eski imparatorluk ve Sovyetler Birliği nostaljisinin de kaybolmasını istememesi, Rus seçkin sınıfının, ultra-liberal ilkelerinin toplumda yerleştirmeye çalışması aşamasındaki başarısızlığı ve lider eksiklikleri nedeni ile başarısız olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁶ Esasında bu başarısızlık tarihsel süreç içinde şekillenen siyasi kültürün de sonucudur.

Bu açıdan ilk olarak belirtmemiz gereken siyasi yapının önemli bir unsuru olan ideolojidir. Putin ideolojisinin salt komünizm ya da salt milliyetçilikten ziyade devletçi bir anlayışın ürünü olduğu görülür. Bu açıdan 1990'lar boyunca, Rusya'nın dış politika ve dünyadaki yerine ilişkin tartışmalar Putin döneminde yerini Putinizm'e bırakmıştır. Bu sayede Rusya *derzhavnostu* gerçekleştirmede Putinizm

⁶⁸⁴ Roskin, s. 322.

⁶⁸⁵ Dugin, s. 33, 49.

⁶⁸⁶ Laurelle, s.18

önemli bir yol haritası olarak görülebilir. Bunun için de iki unsur karşımıza çıkar: lider ve merkezileşme. Nitekim 1990 sonrasında Rus siyasi yapısındaki en önemli eksik merkeziyetçilik ve lider olmuştur. Putin bu açıdan ilk iş olarak ülkede merkezileşmeyi sağlamaya çalışmıştır. Putin dönemi merkezileşmesini tarihsel bir örnek vermek gerekir ise III. ve IV İvan Dönemleri gelecektir . Çünkü III. İvan 1497’de yeni bir kanuni düzenleme ile (*Sudebnik*)⁶⁸⁷ Çarlık Rusya’sında merkezileşmenin önemli bir adımını atmış ve Moskova Prensiğinin idaresi altına giren yeni bölgelerle hukuki birliği sağlamıştır.⁶⁸⁸ Yine IV. İvan döneminde boyarlar ile ilişkiler düşünüldüğünde oligarklara karşı takip edilen politikalar ile benzerlikler de görülecektir. 2000 yılından itibaren ülkede yaşanan ekonomik durgunluk dönemini, ekonomik büyüme takip etmesinin yanı sıra Federal Merkez, bölgesel yetkililer üzerindeki kontrolünü yeniden kazanmaya başlamıştır. Böylece siyasi kontrolün yeniden kurulması, finansal kaynakların ciddi merkezileştirilmesiyle desteklenmiş ve Federal bütçe gelirlerinin toplam devlet bütçesindeki payı, 1998’deki yüzde 40’tan 2006’da yüzde 66’ya yükselmiştir.⁶⁸⁹

Rus toplumunda siyasi unsurların en önemli öğeleri başta dediğimiz gibi merkezileşme ve lider olmuştur. RF, geleneksel imparatorluk dönemine atıf yaparcasına güçlü lider arayışındadır. PEW’in gerçekleştirdiği araştırmalara göre Sovyetler sonrası dönemde, Rusların çoğunluğu, sorunları çözmek için güçlü bir el ile bir lidere güvenmenin, demokratik bir hükümet biçimine güvenmekten daha önemli olduğunu dile getirmiştir (Bkz. Tablo16). 2012 yılında gerçekleştirilen bu anketin 2018 seçimleri sonrasında yansıması ise farklı bir tablo karşımıza çıkarmaktadır. Çünkü Putin’e olan güven son 19 yılın belki de en düşük seviyesine

⁶⁸⁷ Kurat bu kanunun içeriğini şu şekilde aktarmaktadır: “... *devletin en yüksek hâkimi, Büyük Knez kendisi ve ç ocukları idi; knezin adından boyarlar ve knezin memurları mahkeme işlerine bakmakla mükelleftiler. Bazı yerlerde mahkemelere, haliden seçilen " en iyi adamlar " , iştirâk ettirilirdi. Mahkûm olan kimse, mühür, kâğıt masrafı ile hâkim ve yazıcıların iş haklarından başka, dava tutarının %10 nu öderdi. Eski devirden kalma birçok madde bu yeni "Kanunnâme,, de yer bulmuştu, tek'e tek mübareze bunlardan biriydi ; yenilen suçlu sayılır ve idam edilirdi; kırbaçla cezalandırmak usulü de çokça kullanılırdı; işkence de tatbik edilirdi. Gayet kısa olan bu kanunnâmede de alım-satım, borç, veraset, arazi, sınır, köleler ve köylülere ait maddeler de vardı. 1497 Rus kanunnâmesi bu devir rus hayatının örf ve âdetlerinin çok haşin olduğunu açıkça gösterir. Bu kanunnâmenin maddelerinde herhangi bir Moğol tesiri aramak imkânsız görüliyor.*” (Kurat, s. 131).

⁶⁸⁸ Yılmaz, s. 86; Caşın, s. 39,40; Kirchner, s.35,36.

⁶⁸⁹ Irina Turgel, “New Local Self-Government Reform In Russia: A Step To Decentralization Or Consolidation Of Vertical Authority? “, **SSRN Electronic Journal**, Mayıs 2008.

ulaşmıştır. Rusya Kamuoyu Araştırma Merkezi (VCIOM) politikacılara duyulan güvenin derecesine ilişkin gerçekleştirdiği ankette Vladimir Putin, yüzde 32,9 oy alırken Savunma Bakanı Sergey Şoygu yüzde 13,8 ve Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov yüzde 12 oy almıştır.⁶⁹⁰

Esasında RF anayasasında cumhurbaşkanı ile ilgili hükümler anayasanın 4. bölümünde düzenlenmiş ve devlet başkanının en önemli görevi *RF Başkanı, RF Anayasası, insan ve vatandaşlık hak ve özgürlüklerinin garantörüdür* (Madde80/2) şeklinde tanımlanmıştır. Rus siyasi yapısının Putin ile özdeşleşmesi, onun dış politikasındaki hamlelerini de meşrulaştırmaktadır. RF'nin, özellikle dış politika için karar alma gücü, cumhurbaşkanının ve onun yakın danışmanlarının elinde toplayan güçlü yürütmeye dayanmaktadır. Yapı ve kurumlar, Rus dış politikasının nasıl ilerlediğini anlamak için önemli bir odak noktası olmaya devam etmekte, cumhurbaşkanlığı diğer kurumları kontrol etmektedir. Böylece Putin'in başkanlığı, “süper başkanlık” sistemine dayanan kişisel bir popülerlik yaratmaktadır.⁶⁹¹ Nitekim devlet başkanlığı ile ilgili olarak 2009 yılında gerçekleşen bir değişim ile başkanlık süresi 4 yıldan 6 yıla çıkarılmıştır.

Tablo 16 Ruslar Siyasi Yaşamlarında en çok Neye Önem Vermektedir?

	Hangisi Daha Önemlidir?		
	2009	2011	2012
Demokrasi	29	32	32
Güçlü Lider	60	57	57
Bilmiyorum	11	11	11

Kaynak: PEW, Russians Back Protests, Political Freedoms And Putin, Too, 2012, s.2

Devlet başkanı pek çok alanda salt kararnamelerle ülkeyi yönetebilme ve kendisine olağanüstü durum yetkileri tanıyabilme imkânını elde etmiştir. Nitekim başkanın gücü, teoride Duma'daki muhalefet partileri tarafından dengelenebilmekte

⁶⁹⁰ Press release №2168, Confidence In Political Leaders; Government Performance Approvals; Rating Of Parties, (Erişim: <https://wciom.com/index.php?id=61&uid=1655>, Erişim tarihi: 19.04.2019)

⁶⁹¹ Kari Roberts, "Understanding Putin: The Politics Of Identity And Geopolitics In Russian Foreign Policy Discourse", **International Journal**, Vol. 72(1),2007, s.40

ise de Başkan Putin istisnadır. Roskin'in ifadesi ile Putin kendi Duma'sına sahiptir.⁶⁹²

Putin Dönemi ile birlikte ülkede ideolojisiz bir gelecek karmaşası yok edilmeye çalışılırken aynı zamanda imparatorluk geçmişi ve SSCB mirası üzerine kurulu Büyük Rusya söylemleri artmaktadır. Yeltsin döneminde tartışılan *Rosyanin* ve *Roskii* kavramlarının yerine Putin, Rus Devleti (*Rossiiskoe Gosudartsvo*) söylemini öne çıkarmaktadır. Ruthland, Putin'in bu söyleminden yola çıkarak onun milliyetçi bir ideolojiden ziyade devletçi bir yaklaşıma sahip olduğunu öne sürmektedir. Ruthland, buna referans olarak ise Putin'in bireysel haklar ve demokratik katılım bağlamında etnik bir milliyetçi söylemden uzak dururken aynı zamanda Batı tarzı bir sivil milliyetçiliğe vurgu yapmaktan da kaçındığını belirtmektedir.⁶⁹³ Putin'in partisi olarak da dikkat çeken Birleşik Rusya Partisi (BRP) içerisinde yer alan farklı etnik kökene mensup kişilerin yer aldığı görülmektedir. Örnek olarak, aslen Tuva Türkü olan Sergey Şoygu⁶⁹⁴ partide yer almakla birlikte bugün Rusya Savunma Bakanlığı görevindedir. Bu açıdan parti milliyetçi bir çizgiden çok devletçi bir tutum sergilemektedir.

Öte yandan sistem genel olarak toplumun sosyal ve politik istikrarı odaklı olmakla birlikte, federal ve yerel yönetimlerin geliştirilmesi Vladimir Putin'in sosyal ekonomik kalkınma modelinin hedefleri arasındadır. Bu nedenle de 2004 yılında yaşanan Beslan okul baskının ardından Putin, yerel yöneticilerin seçimle göreve geldikleri sistemi iptal ederek, doğrudan Kremlin'den atamaya başlamıştır. Böylece hükümetin takip ettiği politikalar neticesinde 1993-2000 arası dönem bölgeselleşmeye yönelik iken, 2000 yılı sonrası süreç ise tam olarak merkezileşme politikalarının uygulandığı bir dönem olmaktadır.⁶⁹⁵

⁶⁹² Sakwa, *Putin Russia's Choice*, s. 8.

⁶⁹³ P. Rutland, "The Presence of Absence: Ethnicity Policy in Russia", *APSA 2010 Annual Meeting Paper*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1644246>, 2010, s.5,6, Sven Gunnar Simonsen, Between Minority Rights and Civil Liberties: Russia's Discourse Over "Nationality" Registration and the Internal Passport, *Nationalities Papers*, Vol. 33, No. 2, June 2005, s. 284

⁶⁹⁴ "Putin Türk kökenli Sergey Şoygu savunma bakanı olarak atadı", (Erişim:<http://t24.com.tr/haber/putin-turk-kokenli-sergey-soygu-savunma-bakani-olarak-atadi/216872>, erişim tarihi : 7.11.201)

⁶⁹⁵ Akhundova, s. 71.

Putin'in iktidar süreci boyunca gerçekleştirdiği merkezileşme ve otoriter politikaların yanı sıra “çar” olarak adlandırılması şaşırtıcı değildir.⁶⁹⁶ 2018 yılında RF’de Putin’in dördüncü dönemi başlamıştır. Putin’in devlet başkanlığı dönemi her anlamda merkezileşme ve gücü yeniden tesis etme üzerine kurulu olmakla birlikte esasen Rusya’nın imparatorluk tarihindeki belki de en uzun süreli liderlerden biri haline gelmiştir. Nitekim Putin Rusya açısından en zor konulardan birine de karar vermiştir: Rusya Batı yolunu seçerek sivil haklara ve temsilci hükümete doğru ilerleyerek modernleşmeli mi, yoksa onlara karşı durarak istikrarı sağlamlaştırmaya mı çalışmalı? Putin, ülkede ekonomiyi liberal fikirli teknokratlara bırakırken, politikayı ise eski KGB memurlarına bırakmıştır.⁶⁹⁷

Tüm bunların bir sonucu olarak, Rusya demokrasi indekslerinde otoriter rejim bölgesi olarak gösterilmektedir. Nitekim bahsettiğimiz tüm yasal düzenlemeler ve değişimler ülkede süper başkanlık sisteminin tesisinin göstergesidir. Esasında bu politikalar, Putin’in daha önceki KGB *silovik* (istihbarat mensubu) kariyerini yansıtan bir tablo yaratmaktadır. Bu açıdan incelediğimiz siyasi yapı tam anlamı ile otoriter ve süper- kontrol mekanizmaları ile tam anlamı ile merkezileştirilmiştir. Nitekim bunun yansımaları inceleyeceğimiz diğer kriterler içinde de görülecektir. Çünkü devletin yeniden inşa süreci bu mantık ile işletilmektedir.

b. Askeri – Teknolojik Yapı

Soğuk Savaşın süper gücü Sovyetlerin 1977 yılı sonrasında Doğu Avrupa’da 330 adet SS-20 füzesine sahip olması Batı açısından büyük bir nükleer tehditti. Buna karşılık ABD ise 1983 sonrası *Pershing* ve *Cruise* füzeleri ile karşılık vermişti. O dönemde süper güçler Reagan’in ifadesi ile *Yıldız Savaşları* yaşamaktaydı.⁶⁹⁸ Sovyetler Soğuk Savaş Döneminde askeri ve teknolojik gücü ile öne çıkan süper

⁶⁹⁶ En dikkat çeken örnek ise 2018 yılında Patrick Forbes yönetmenliğinde yayınlanan “Putin: Yeni Çar” (*Putin: The New Tsar*) adlı belgeseldir. Yine Time dergisinin Nisan 2018 sayısının kapağı da “Putin : Yükselen Çar” (*Putin: Rising Tsar*) olarak çıkmıştır.

⁶⁹⁷ “Russia under Vladimir Putin: A tsar is born”, The Economist, (Erişim) <https://www.economist.com/leaders/2017/10/26/a-tsar-is-born>

⁶⁹⁸ Langlois, vd, s. 432-433.

güçtü ve bu Ruslar açısından uluslararası gücün de bir yansıması olarak görülmekteydi. Sovyetlerin yıkılışı ile birlikte 1990'lar sosyal ve ekonomik sorunların yaşandığı ve bu noktada da askeri bütçenin azaltıldığı buhranlı bir dönem olmuştur. SSCB'nin nükleer güç mirasçısı olan RF, dünyanın en büyük iki stratejik silah envanterinden birine sahiptir.⁶⁹⁹ Bu durum, SSCB'nin parçalanmasının ardından silahların eski SSCB ülkelerinde kalması ile RF açısından sorunlu bir süreç yaratmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği'nin nükleer cephaneleri Rusya dışında Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'da kalmıştı. Özellikle Ukrayna bu örnekler içinde en dikkat çeken ülkeydi, çünkü bir anda dünyanın üçüncü büyük nükleer gücü olmuştu. Her ne kadar Ukrayna bu gücü tutmak istese de ABD ve RF o dönemde buna izin vermedi ve 1994 yılında anlaşma ile stratejik nükleer silahların sökülmesi veya Rusya'ya geri verilmesi için bir anlaşmaya varılmıştır.⁷⁰⁰

Öte yandan RF, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra sadece silah ve insan gücü kaybı yaşamamış, sahip olduğundan katlarca küçük bir orduyla ve yeni bir güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak ordunun gücünün sınanması, ülke sınırları içinde yaşanan isyan ve terör saldırıları ile olmuştur. 1990'larda yetersiz ve zayıf eğitilmiş Rus kuvvetleri, Çeçen Cumhuriyeti ve Kuzey Kafkasya'yı kontrol altına alabilmek için mücadele etmiştir. Ordunun yaşadığı bu sorunlar Rus basının da olduğu kadar uluslararası basında da geniş çapta yer bulmuştur. En olumsuz intiba ise XXI. yüzyılın ilk on yılına, Rus ordusunun neredeyse tamamen Sovyet dönemi teçhizatıyla donanmış bir şekilde girmesidir.⁷⁰¹ Güçten düşmüş bir ülkenin zayıf ordusu imajına karşılık, Putin'in devlet başkanı olduğu dönemde ilk ziyaretini orduya gerçekleştirmiştir. Bunun bir ziyaretten öte sembolik önemi büyüktür. Çünkü bu dönemde sadece Çeçenistan sorunu değil aynı zamanda askeri

⁶⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: **Defense Intelligence Agency**, Russia Military Power: Building a Military to Support Great Power Aspirations, 2017, s. 30.

⁷⁰⁰ SSCB döneminde nükleer güç sadece silahlanma açısından değil aynı zamanda enerji üretimi açısından da önemli idi. Sovyetler Birliği, ekonomik gelişimini kendi mineral yakıt kaynaklarına dayanan büyük bir sanayi devleti olmasına rağmen, enerji kaynaklarının yaklaşık % 80'i ülkenin doğu bölgelerinde yoğunlaşırken, elektrik tüketicilerinin % 75'i SSCB'nin Avrupa kısmında yoğunlaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin nükleer enerjiyi ana enerji kaynağı olarak kullanmasını sağlayan bir diğer önemli faktör de nükleer enerjinin çevreye geleneksel enerjiden daha az zarar vermesidir. 1982'nin sonunda, SSCB'deki nükleer santrallerin toplam kurulu gücü 18.000 MW'ı aşmıştır. (B.A. Semenov, "Nuclear power in the Soviet Union", **IAEA Bulletin**, Vol.25, No. 2, s. 47-48)

⁷⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: **Defense Intelligence Agency**, Russia Military Power: Building a Military to Support Great Power Aspirations, 2017, s. 9-12.

gücün geri kazanımı noktasında da önemli adımlar atılacağı ortaya konmuştur. Yine Putin'in 30 Aralık 1999'da Nesavisimaja Gaseta'da yer alan yazısı önemlidir. Putin bu yazısında

*“Rusya 200-300 yıl sürecinde ilk kez gerçek tehlikeler karşısındadır... Dünya devletleri sıralamasında ikinci hatta üçüncü sırada bunun olmaması için, ulusun tüm entelektüel, fiziki ve manevi güçlerinin çabası gereklidir... Bunu kimse bizim için yapmaz. Tehlikelerin ölçüsünü fark etmek, sıkıca birbirine kenetlenmek ve uzun süreli, basit olmayan göreve hazırlanmak.”*⁷⁰²

olduğunu ifade etmiştir. Sonuçta 2001 yılında 8 milyar dolar olan savunma bütçesi 2007'de 32 milyar dolara çıkarılmıştır.⁷⁰³

Putin'in inşa ettiği yeni Rusya'da güçlü devletin güçlü ordusu ihtiyacı daha ilk aşamada ortaya çıkmıştır. Bu dönemde askeri yapı incelemeye alınmış ve orduda bulunan 1,4 milyon personelin savaşmayı bilmediğini gerçeği ile karşılaşmıştır. Bu nedenle Putin, ordu içerisindeki mobilizasyon eksikliği başta olmak üzere pek çok boşluğu doldurma maksadı ile askeri modernizasyonu şart görmüştür.⁷⁰⁴ Bunun en önemli nedenlerinden biri de başta belirttiğimiz Sovyet süper gücü ya da imparatorluk geçmişi bağı düşünüldüğünde Putin'in daha ilk aşamada sahip olmak istediği uluslararası alanda “güçlü ordu güçlü Rusya” tablosudur.

Rusya'nın takip edeceği askeri modernizasyon sürecine ilişkin en önemli ipuçlarından birini Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un belirttiği “yeni nesil savaş” tanımı ortaya koymuştur. Burada yeni nesil savaş kavramı genellikle melez savaş ile eş değer görülmektedir. Ancak “*Gerasimov Doktrini*” olarak da adlandırılan bu savaş esasında barış ve savaş arasındaki muğlaklığa dikkat çekmektedir. Yani Gerasimov, XXI. yüzyılda savaş ve barışın devletler arasındaki farkların ortadan kaldırılmasına yönelik bir eğilim gösterdiklerini ifade etmektedir. Artık savaşlar ilan edilmemekte ve alışkın olduğumuz bir kalıba göre ilerlememektedir. Bu savaşın “Gri Bölge” ya da ekonomik manipülasyon yanı sıra kapsamlı ve güçlü bir dezenformasyon ve propaganda kampanyasının yanı sıra, sivil itaatsizlik, ayaklanma

⁷⁰² Wolfgang Seiffert, **Valdimir V. Putin, İstanbul:** Gendaş kültür Yayınları, 2004, s.153.

⁷⁰³ Sait Yılmaz,

<http://www.beykent.edu.tr/WebProjects/Web/egitim.php?CategoryId=894&ContentId=554&phpMyAdmin=26b1ab37aa748d52c4747d623bec741b>, 27.12.2008

⁷⁰⁴ Rod Thornton, “Military Modernization And The Russian Ground Forces”, **SSI**, Haziran 2011, s.11.

gibi asimetrik zorlukları söz konusudur. Dolayısıyla Gerasimov'un bahsettiği bu yeni nesil savaşta bir devlet bir anda silahlı çatışma alanına dönebilmektedir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan süreç bunun örneğidir. Bu açıdan Rus askeri modernizasyonu çok büyük önem arz etmektedir. Yeni imparatorluk gücü olma adına Rusya sadece askeri istatistikler değil aynı zamanda ar-ge ve robotik teknolojik gelişimleri de ilerletmelidir.⁷⁰⁵ Ayrıca üçüncü bölümde de değindiğimiz gibi sosyal medya ve siber alanda da gelişimin ve gücün ilerletilmesi önemlidir. Özellikle de siber saldırılar ve koruma alanları devletlerin savaş teknolojisini farklı boyutlara taşıdığının da göstergesidir.

Ayrıca bölgesel örgütlenmeler ile RF kendi hegemonya alanını da koruma adına önemli adımlar atmaktadır. En önemlisi şüphesiz temelleri Yeltsin döneminde atılan 2002 yılında kurulan KGAÖ'tür. KGAÖ temelde güvenlik odaklı olsa da RF'nin bölgesel olarak öne çıktığı güçlü bir askeri birlik olarak düşünülebilir. 2008 Dış Politikası Konsepti bağlamında Rusya, KGAÖ'nun NATO gibi bölgesel örgütlerle iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Afganistan-Tacikistan sınır hattında istikrarı sağlama amacı ile NATO ve hatta İran'ın da dâhil olduğu bir iş birliği önermişse de bu teklif kabul edilmemiştir.⁷⁰⁶

Çeçenistan Savaşı'nın ardından Rusya'nın gücünü uluslararası alanda sınıadığı en önemli örnek Ağustos 2008'de Gürcistan ve Rusya arasında yaşanan "Beş Gün Savaşı" olmuştur. Bu savaş, Rus askeri gücünün geniş alandaki hareket hızının yavaşlığı, askeri güçlerin konuşlanmasında yaşanan sorunlar gibi pek çok sorunu gündeme getirmiş; Rus askeri gücü önemli eleştirilere maruz kalmıştır.⁷⁰⁷ Gürcistan müdahalesi sonrasında 14 Ekim 2008'de Rusya Savunma Bakanı Anatoly Serdyukov Rus Silahlı Kuvvetlerinin tüm temel fonksiyonlarını etkileyecek askeri bir reformdan bahsederek bu reformun 1945'ten o güne kadar yapılan en radikal değişim olacağını

⁷⁰⁵ Charles Dick, **Russia and Eurasia Programme**, April 2019 Russian Ground Forces Posture Towards the West, s.5; Novyye vyzovy trebuyut pereosmyslit' formy i sposoby vedeniya boyevykh deystviy, (Erişim: <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>, Tarih, 20.02.2013)

⁷⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Natasha Kuhrt, "Afghanistan's Significance for Russia: Regional or Global Strategy?", **Russian Analytical Digest 80/10**, 2010; Dick Krickus, "Why Russia Is Cooperating With the West in Afghanistan", **Russian Analytical Digest 80/10**, (Erişim: www.res.ethz.ch, www.laender-analysen.de, s. =

⁷⁰⁷ Roger N. Mcdermott, "Russia's Conventional Armed Forces and the Georgian War" **Parameters: United States Army War College Quarterly**, (Spring 2009), v.39 no.1, s.76.

açıklamıştır.⁷⁰⁸ 2012'den başlamak üzere 2020'ye kadar savunma sanayine 770 milyar dolar harcamayı planladıkları modernizasyon süreci ile Rusya askeri alanda yeni bir sürece girmiştir.⁷⁰⁹ Yine 2012 yılında bu kez nükleer silahlar konusunda önemli bir karar alınmıştır. Temmuz 2012'de Putin'in nükleer güç ve kapasitelerini arttırmaya dönük adımlar atılmıştır.

Rusya'nın askeri modernizasyon ihtiyacının bir nedeni de NATO füze savunma sistemi programının sınırlarına kadar gelmiş olmasıdır. 2009'da Amerika Başkanı Obama tarafından onaylanan Avrupa kıtasının füze savunmasına yönelik “Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım” (*Phased Adaptive Approach*) 2010 yılında Lizbon'da NATO zirvesinde onaylanmış ve “NATO Füze Savunma Sisteminin” esası kabul edilmiştir.⁷¹⁰ Rusya yakın çevresinde yaşanan bu gelişmeler karşısında Haziran 2011'de Rusya ABD'nin Avrupa füze savunma sistemi ile ilgili çalışmaları doğrultusunda hedef ülkenin Rusya olmayacağını hukuki açıdan garanti altına almak istemiş ve füze kalkanının tam bir ortaklık anlayışı ile kurulmasını talep etmiştir. Bunun temelinde RF'nin, NATO'nun füze savunma sistemi ile kendisini tehdit altında hissetmeye başlaması yatmaktadır. Rusya bu durum üzerine 2011 Eylül ortalarında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın topraklarında “Merkez-2011” adlı stratejik tatbikatlar başlatmıştır. Bu tatbikatların, 2011 Ekim başlarına kadar devam edeceği açıklanmış ve Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı tatbikatların 2011 yılı içerisinde yapılan en büyük askeri manevralar olacağını bildirilmiştir.

Rusya yine bu dönemde emperyal yayılımın yeni bir aracı olan üs edinme politikalarını da uygulamıştır. Silahlanma ve füze denemeleri ile birlikte Rusya Kafkasya'da üs edinme faaliyetlerine de ağırlık vermiştir. Abhazya ve Güney Osetya arasında 2010 yılında imzalanan anlaşmaya göre Rusya bölgedeki askeri varlığını arttırmaya başlamıştır.

⁷⁰⁸ Mcdermott, s. 74.

⁷⁰⁹“Putin proposes military reform”, (Erişim: http://rbth.ru/articles/2012/02/20/putin_proposes_professional_army_14884.html, Erişim Tarihi : 20.02.2012)

⁷¹⁰Serdar Erdurmaz, “NATO Füze Savunma Sistemi İle İlgili Mobil Platform'un Karadeniz'de İşi Ne?” (Erişim: <http://www.turksam.org/tr/a2431.html>, Erişim tarihi : 05.10.2012)

Tablo 15 Rusya Federasyonu Askeri Güç ve Personel Sayıları⁷¹¹

	2012	2019
Rusya Federasyonu Nüfus	138.739.892	144.122.776
Askerlik Hizmetini Yapabilecek Kişi Sayısı	69.117.271	69.650.160
Hizmete Hazır Kişi Sayısı	46.812.553	46.658.907
Askerlik Çağındaki Kişi Sayısı	1.354.202	1.306.449
Aktif Ordu Gücü	1.200.000	1.013.628
Yedek Personel	754.000	2.572.500
Kara Ordusu		
Toplam Silah Sayısı	91,715	-
Tank Sayısı	22,950	21932
Hava Kuvvetleri		
Toplam Hava Aracı	2.749	4.078
Deniz Kuvvetleri		
Toplam Deniz Aracı	285	352

Tablo 15’te görüldüğü gibi bugün RF’de askerlik hizmetini yapabilecek kişi sayısı 69.650.160’tır. Aktif ordu gücü ise 3. 586.128 kişidir.⁷¹² RF total insan gücü bakımından dünyanın 9. büyük ordusuna sahiptir (Tablo 15).⁷¹³ Ancak Rus askeri modernizasyonu özellikle Gürcistan ve akabinde Ukrayna’da yaşanan krizler sonrasında Batı yaptırımları ile zora girmiştir. Rusya’da yaşanan iktisadi durgunluk ve Kırım ilhakı sonrası gerçekleşen yaptırımlar nedeni ile askeri modernizasyona ayrılan pay da azaltılmıştır. Devlet şimdilik GSYH hesaplamasına dâhil olan savunma alımlarını yavaşlatmıştır.⁷¹⁴

Askeri modernizasyonun yanı sıra RF’nin yurtdışındaki operasyonları da dikkat çekicidir. Özellikle yurtdışındaki operasyonlarda kullandığı askeri gücün genellikle Rus Özel Kuvvetleri komutasındaki eğitimli ücretli özel gönüllü birlikleri

⁷¹¹ “Russia Military Strength: Russia Military Strength Detail by the numbers”, (Erişim: http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=Russia, Erişim tarihi : 01.02.2019); “Russia Military Strength”, (Erişim: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia, Erişim Tarihi : 01.02.2019) verilerinden yola çıkarak oluşturulmuştur.

⁷¹² “Russia Military Strength”, (Erişim: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia)

⁷¹³ İlk onda sırası ile ÇHC (752.855.402), Hindistan (622.480.340), ABD (144.872.845), Endonezya (130.868.127), Brezilya (107.764.996), Pakistan (96.344.277), Bangladeş (78.913.289), Nijerya (77.108.499), Rusya (69.640.160) ve Meksika (60.460.418) yer almaktadır. (Erişim: <https://www.globalfirepower.com/available-military-manpower.asp>)

⁷¹⁴ Ben Aris, “The Russian Economy Is Stagnating”, (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/05/27/the-russian-economy-is-stagnating-a65760>)

olması dikkat çekmektedir. Yine üçüncü bölümde bahsettiğimiz gibi savaşların da doğasının değişmesi ile paralı askerlik yeniden önem kazanan bir durum haline gelmiştir. Bu açıdan Rusya da yurtdışı operasyon ve görevlerinde (Libya, Suriye ve Ukrayna) bu tür birlikleri kullanmaktadır. En dikkat çeken örnek de 2017 yılında Wagner Grubu adlı özel bir şirket ile yapılan anlaşma ile 3.000 paralı askerin Suriye’de bulunmasıdır.⁷¹⁵ Böylece RF de yeni savaşlar konsepti kapsamında, yeni imparatorluklar gibi hareket ederek şirketler aracılığı ile hegemonyasını ilgili çıkar bölgelerinde koruma yoluna gitmektedir.

SIPRI’nin 2019 verilerine bakıldığında dünyadaki toplam askeri harcama 2018’de 2017 yılına göre yüzde 2,6 artış göstermiş ve 1822 milyar dolara yükselmiştir. 2018’deki en büyük beş harcama ise küresel askeri harcamaların yüzde 60’ını oluşturan ABD, Çin, Suudi Arabistan, Hindistan ve Fransa’ya aittir. Rusya ise ilk beşe girememiştir. ⁷¹⁶ Ancak buna rağmen RF ABD’nin yakınında askeri gücü en fazla olan devlettir. Rusya, ABD topraklarını hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan yöntemlerle tehdit etme kabiliyetine sahiptir. RF’nin bu gücü esasında kendisine karşı NATO’nun yürüttüğü yeni çevrelemenin caydırıcı boyutu olarak görülebilir. ABD’nin Avrupa’da aktif 65 bin askeri bulurken, RF ise Ukrayna, Gürcistan ve Suriye’de 61 bin asker bulundurmaktadır.⁷¹⁷

Rusya’nın sahip olduğu teknolojik bilgi her ne kadar SSCB döneminden miras olsa da RF bunu uluslararası alandan bir avantaja çevirerek yatırımlar ve ARGE ile emperyal teknolojik alan yaratımı gerçekleştirmektedir. Bir önceki bölümde SIPRI raporlarında yer alan Rus silah satışına kısaca değinmiştik. Bu açıdan bu başlıkta nükleer gücün ihraç edilmesi konusuna yer vermek daha mantıklı olacaktır. Devlete ait nükleer satış şirketi Rosatom “endüstrinin tüm ürün ve hizmetlerini” sunabilen tek nükleer şirkettir. Geçtiğimiz beş yıl boyunca, Rosatom

⁷¹⁵ Nataliya Vasilyeva, “Thousands of Russian private contractors fighting in Syria”, (Erişim: <https://apnews.com/7f9e63cb14a54dfa9148b6430d89e873>, Erişim Tarihi: 12, 11. 2017

⁷¹⁶ Nan Tian, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman And Siemon T. Wezeman, “World military expenditure grows to \$1.8 trillion in 2018”, SIPRI Fact Sheet, 2018, (Erişim: <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018>, 29.04.2019)

⁷¹⁷ “Assessing Threats To U.S. Vital Interests”, (Erişim: <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/europe>

nükleer enerji piyasasında sadece silahlar değil aynı zamanda, sistematik olarak nükleer santrallerin (NPP'ler) kurulmasıyla ilgili anlaşmalarda yapmıştır. Uluslararası alanda Rus nükleer enerjisinin gücü orta vadede ve uzun vadede RF açısından jeopolitik kazanımlar sağlayacak bir politikadır.⁷¹⁸

Harita 6 Rusya Federasyonu'nun Nükleer Rektör İhracatı

Kaynak: “Russia leads the world at nuclear-reactor exports” (Erişim: <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/08/07/russia-leads-the-world-at-nuclear-reactor-exports>)

Rusya'nın nükleer güç diplomasisi haritada 6'da görüldüğü şekli ile Arjantin, Mısır, Hindistan, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi stratejik açıdan önemli oyuncuları içeren bir politika ile dünyanın pek çok bölgesine yayılmış durumdadır. Ancak Rusya alanda rakipsiz değildir. Haritada görüldüğü gibi Çin RF'nin en büyük rakibi konumundadır. Ancak yakın gelecekte Çin'in Rusya'nın nükleer teknoloji ihracatında yetişmesi de olası görülmemektedir.

⁷¹⁸ Ian Armstrong, "Russia is creating a global nuclear power empire", 2015, (Erişim: <https://globalriskinsights.com/2015/10/russia-is-creating-a-global-nuclear-power-empire/>, Erişim Tarihi: 22.02.2019)

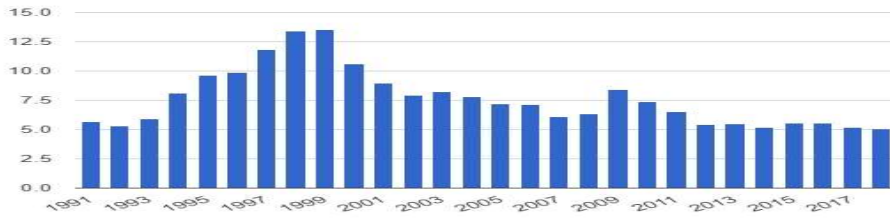
c. İktisadi Yapı

II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği, ABD'ye rakip olarak her anlamda küresel bir süper güç olmaya çalışmıştı. Ancak özellikle iktisadi politikalar noktasında sorunlar yaşaması ve harcama dengelerinin sağlanamaması SSCB'nin çöküşünde önemli etmenlerden biri olmuştur. Bu açıdan 1990'lar boyunca iktisadi modelini tam anlamı ile belirleyememiş ve buna bağlı olarak da iktisadi gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle de RF, iktisadi sistemi bir anlamda yeniden icat etmek zorunda kalmıştı.

Rusya'da, üretim oranları 1989-1998 döneminde yüzde 45 düşerken ülkede ölüm oranları 1980'lerde yüzde 1 iken 1994'te yüzde 1,5'e yükselmiştir. Bu da yıllık 700.000'den fazla ek ölüm anlamına gelmiştir.⁷¹⁹ Yine bu dönemde en önemli sorunlardan biri işsizliktir (Bkz Grafik 11). Yeltsin ve çevresi bu dönemde Dünya Bankası'nın 1996 Dünya Kalkınma Raporuna göre hareket ederek, ekonomik performanstaki sorunların giderilebilmesi için piyasanın serbestleşmesini, ticareti ve yeni iş girişini makul fiyat istikrarı ile birleştiren tutarlı politikaların oluşturulması, net mülkiyet hakları ve güçlü piyasa kurumları yaratma hedeflerine göre hareket etmişlerdir. Ancak bu Batı'nın aksine, hızlı ekonomik liberalleşmenin ve makroekonomik istikrarın Sovyet sonrası ekonomik performansı iyileştirmede ve büyük bir çöküşe sürüklediği görülmüştür.

⁷¹⁹ Vladimir Popov and Jomo Kwame Sundaram, "What Explains the Post-Soviet Russian Economic Collapse?", 2017 (Erişim:<https://thewire.in/economy/post-soviet-russian-economic-collapse>)

Grafik 11 Rusya Federasyonu 1991-2017 yılları arası İşsizlik Oranları

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/Russia/Unemployment_rate/

1990'ların özelleştirme üzerine kurulu sistemi Putin döneminde değişmiştir. Ancak bu Sovyet sistemine dönüş anlamını taşımamaktadır. Putin, eski komünist dönem iktisadi politikalarını uygulamak yerine, yeni bir iktisadi plan oluşturmaya çalışmıştır. Rusya son dönemlerde, AB ülkeleri ile Orta Asya ülkelerine yaptığı yardımlar ve verdiği borçlar ile ekonomik anlamda öne çıkmaktadır. Rus ekonomisinde en önemli nokta şirketlerin devlet şirketi olmasıdır. Stratejik sektörlerdeki (enerji, savunma, finans, ulaşım) şirketler 1990'larda Yeltsin döneminin özelleştirme politikalarının tersine kamulaştırılmıştır. Putin sadece siyasi değil iktisadi gücü de kontrol noktasında oligarklara savaş açmış ve Yeltsin döneminde güçlenen pek çok oligark ve şirketini hedef almıştır. Bunlardan en dikkat çeken şüphesiz Yukos Grubu Olayıdır. Yukos'un sahibi Mihail Hodorkovski 2003 yılında cezaevine girmiş ve Putin iktidarı bu hamle ile RF'deki zengin Rus iş adamlarını uyarmıştır.⁷²⁰

Şirketlerin devlet kontrolüne geçirilmesinin yanı sıra enerji bağlamında, 2004'ten itibaren uluslararası alanda petrol fiyatlarındaki beklenmedik artış da Rus ekonomisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Rus ekonomisinde, enerjinin payının büyük olması ve enerji piyasalarının yükselmesi lokomotif etkisi yaratmıştır. 1999-2008 yılları arasında, Rusya ekonomisi reel olarak yıllık yüzde 7,0 oranında

⁷²⁰ Hodorkovski vergi kaçakçılığı başta olmak üzere pek çok suçlamadan 10 yıl hapis cezası almış ve on yılın ardından 2013 yılında Putin tarafından ilan edilen bir af ile serbest bırakılmıştır. 2016 yılında Euronews'te yer alan röportajında bu dönemi ve Putin Rusya'sını yorumlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hodorkovski: "Demokratik Rusya için sonuna kadar savaşıacağım", (Erişim: <https://tr.euronews.com/2016/06/03/hodorkovski-demokratik-rusya-icin-sonuna-kadar-savasacagim>)

büyüme sağlarken GSYİH 1999'da 196 milyar dolarken 2008'de 1,8 trilyon dolara çıkmıştır.⁷²¹ Putin döneminde oligarklar kontrol altına alınarak, pek çok kuruluşun ve enerji şirketinin millileştirilmesi sonrasında kamu şirketleri kurulmuştur. Özellikle Gazprom ve Sberbank ülkedeki bir numaralı şirketlerdir. Dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerini elinde bulunduran Gazprom, Global 2000 genelinde 40. sıradadır ve 2016 yılında şirket 4,9 milyar dolarlık kar sağlarken, Nisan 2017 itibarı ile 90 milyar dolardan fazla gelir elde etmiştir. Hükümetin şirketteki payı ise yüzde 50,2'dir. 1841 yılında Çar Nicholas tarafından kurulan Sberbank'a baktığımızda RF Merkez Bankası'nın şirkette yüzde 52,3 payı olduğu görülür ve bu banka da listede 150. sıradadır.⁷²² Devlet kontrollü şirketlerin sistemde yer alışı özel sektör gücünü de sınırlamaktadır ve Rus piyasası bu açıdan çok da rekabetçi değildir.

Öte yandan Rusya'nın 2012 yılında DTÖ'ye 156. üye olarak katılması ile birlikte ülkede gümrük tarifeleri yeniden düzenlenmiştir. Ancak Rus ekonomisi SSCB döneminin kısır döngüsüne benzer şekilde sorunlar yaşamaktadır. Ülke çok geniş bir alana sahip olsa da doğal kaynaklar, nüfus için yeterli bir yaşam standardını oluşturamadığı gibi demografik olarak da RF büyük bir açmazdadır. Başta da belirttiğimiz gibi RF'de doğum oranları her yıl azalmaktadır dolayısı ile aktif olarak iş gücü katılımı da zorlaşmaktadır. Bu noktada Çin'in demografik üstünlüğü Rusya açısından iktisadi olarak hem bir avantaj hem sorun teşkil etmektedir. Çünkü Çin bugün dünyadaki tek proaktif sınır baskısı yaratan ülkedir ve RF'de bunun hedefindedir. Ayrıca her yıl yaklaşık 600 bin Çinli göçmen kuzey bölgelerine kaçak olarak giriş yapmaktadır.⁷²³

Bununla birlikte RF özellikle 1999 sonrasında başlattığı yenilik ve reform çalışmalarının yanı sıra ülke ekonomisinin enerji odaklı iktisadi politikalar ürettiği

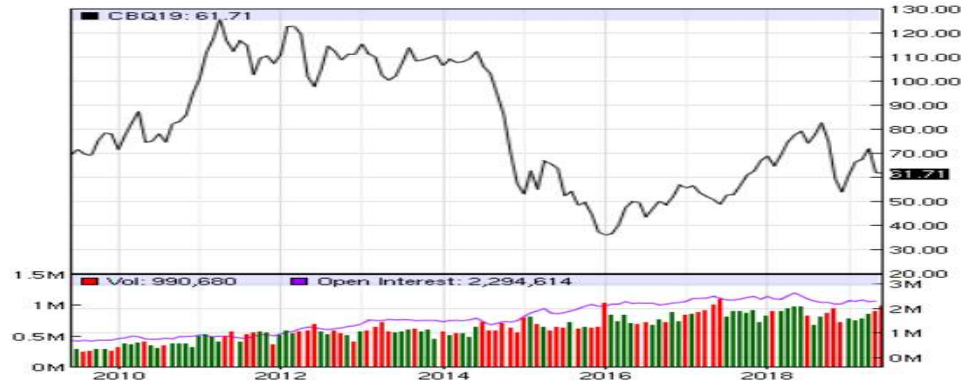
⁷²¹ Anders Åslund, "The Russian Economy: More than Just Energy?", Peterson Institute for International Economics Testimony for the Committee on Foreign Affairs of the European Parliament April 2009 , (Erişim: <http://www.iie.com/publications/papers/aslund0409.pdf>), s. 4.

⁷²² Ülkedeki diğer şirketlere baktığımızda yine bir enerji devi olan Petrol ve gaz devi Rosneft, Rusya hükümetine yakından bağlıdır. Devlet şirketin hisselerinde yüzde 50'lik bir paya sahiptir. Maggie McGrath, "Here's How Much Of Russia's Biggest Banks And Drillers The Kremlin Owns", (Erişim: <https://www.forbes.com/sites/maggiemcgrath/2017/05/24/heres-how-much-of-russias-biggest-banks-and-drillers-the-kremlin-owns/#143a39323fea> ve "2017 Global 2000: These Are The Largest Companies In Russia", (Erişim: <https://www.forbes.com/sites/maggiemcgrath/2017/05/24/the-2017-global-2000-these-are-the-largest-companies-in-russia/#6dca0ad062af>, Erişim Tarihi: 24.05. 2017)

⁷²³ Khanna, s. 122.

görülmektedir.⁷²⁴ Ancak bu durum bir avantaj olduğu kadar dezavantajdır. Çünkü RF özellikle ekonomik kriz dönemlerinde enerji piyasasında özellikle de petrol fiyatlarında yaşanan düşüşlerden yoğun şekilde etkilenmiştir. Grafik 12’de görüleceği gibi son on yılda yaşanan küresel kriz dönemlerinin yanı sıra RF’nin dış politikada attığı adımlar (Gürcistan Müdahalesi ve Kırım İlhakı gibi) sonrasında ham petrol fiyatlarında yaşanan düşüşler dikkat çekicidir.

Grafik 12 2010-2019 Ham Petro Fiyatları

Kaynak: <http://www.nasdaq.com>

RF uluslararası alanda güçlü şirketlere sahip olmakla birlikte bu şirketlerin gücü de devletin dış politik hamlelerine bağlıdır. Bu açıdan 2008 Gürcistan Krizi sonrasında Putin'in Rusya'daki desteği düşünüldüğünde Kırım'ın ilhakı sonrasında da Rus ekonomisi her ne kadar büyük bir çıkmaz ile karşı karşıya olsa da Rusya'da Putin'e destek zirve noktasına çıkmıştır. Ancak iç politikada Putin'e destek artmışsa da dış politikada durum endişe verici noktalara ulaşmıştır. ABD ve AB'nin Rusya'ya karşı yaptırım kararları sürekli olarak genişletilmiştir. Özellikle Kırım İlhakı sonrası süreç daha da kapsamlı yaptırımlar ile karşımıza çıkmaktadır. Burada sadece RF'ye değil Kırım'a karşı da tedbirler söz konusudur. Örneğin AB üyeleri Ukrayna sertifikaları olmadıkça, Kırım ya da Sivastopol menşeli mal ithalatını yasaklamakta

⁷²⁴ Konstantin Rozhnov "Should Gazprom fear shale gas revolution?" (Erişim: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8609131.stm>, Erişim Tarihi: 8.04.2015)

yine Avrupalılar ve AB merkezli şirketler Kırım'da yatırım yapmamaktadır.⁷²⁵ Ukrayna krizi sonrasında Rusya ile ilgili olarak ilk aşamada ABD ve AB ülkeleri 170 kişi ve 44 işletmenin mal varlıkları dondurmuş ve vize yasağı getirmiştir.⁷²⁶

Yaptırımların yanı sıra petrol fiyatlarında gerçekleşen hızlı düşüş Rus ekonomisine önemli bir darbe vurmuştur. Her ne kadar o dönem için iktisadi olarak sorunların olmadığı söylene de 2019 yılında durum reel gelirlerin durgunlaşmasına yol açmıştır. Federal Devlet İstatistik Servisi'ne göre, 2018'de Rusların reel gelirleri 2017'ye göre yüzde 0,2, 2013'e göre yüzde 8,3 oranında azaldı. Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, bu yıl tahminlere göre, 2019 yılında yüzde 1 artacak olan beş yıl içindeki nüfusun gerçek harcanabilir gelirindeki ilk artışı göreceğini öngörüyor.⁷²⁷

Öte yandan Rusya, özellikle Kırım'ın işgalinden sonraki Batı yaptırımlarına bir Afrika ilişkilerine ağırlık vermeye başlamıştır. Putin, Afrika'da, karşılıklı olarak fayda sayılabilecek yeni bir güç bloğu inşa etmek için çalışmaktadır. Sovyet dönemindeki ilişkiler düşünüldüğünde Putin, bölgeye yeniden ağırlık vererek aslında önemli bir stratejik adım atmıştır. Afrika ile olan ekonomik ilişkisinin emsallerine kıyasla farklılık gösterdiği görülmektedir. Comtrade'e göre, Rusya ile Afrika arasındaki ticaret ve yatırımlar 2005 ve 2015 yılları arasında yüzde 185 büyümeye göstermiştir.⁷²⁸

RF'de kişi başına düşen gelir miktarı yıllar içinde yükselmiş olsa da yaşanan gelişmeler sonrasında Rusya'nın karşı karşıya kaldığı yaptırımlar kısmen durağan bir hal almıştır. Rus halkının iktisadi gelişmelere kaygılı bakışı, mevcut ekonomik durum olumsuzluğunu ortaya koymaktadır. Bunun en büyük nedeni Batı

⁷²⁵ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. "EU sanctions against Russia over Ukraine crisis", (Erişim: https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en), Ayrıca bkz. Commission Notice of 25.9.2015 Commission Guidance note on the implementation of certain provisions of Regulation (EU) No 833/2014, Erişim: https://europa.eu/newsroom/sites/newsroom/files/docs/body/1_act_part1_v2_en.pdf)

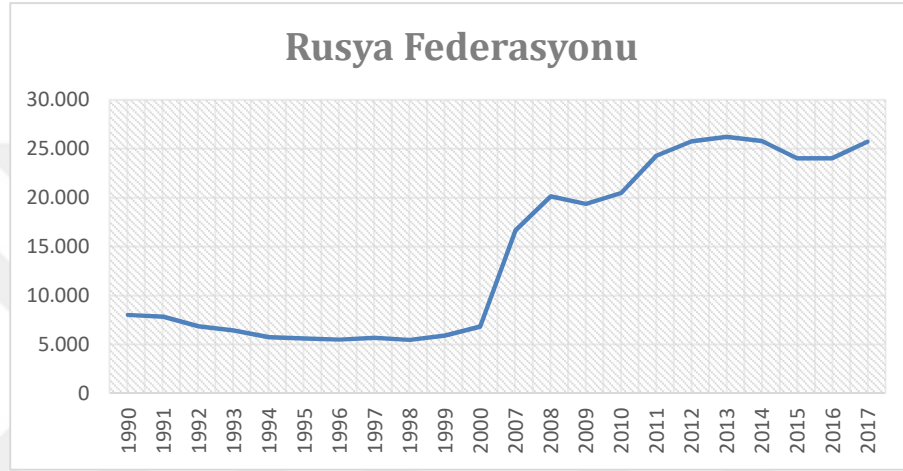
⁷²⁶ Ancak bu ilk aşamada gerçekleşen yaptırımlara, zamanla bölgede yaşanan sorunlara bağlı olarak yenileri eklenmiştir. En son 25 Mart 2019'da , 2018 yılında yaşanan Ukraynalı denizcilerin gözaltına alınması ve Kerç Boğazı'ndaki gemilerin ele geçirilmesi eylemine bağlı olarak 8 Rus daha yaptırım kapsamına alınmıştır. ("The EU non-recognition policy for Crimea and Sevastopol: Fact Sheet", (Erişim: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/37464/eu-non-recognition-policy-crimea-and-sevastopol-fact-sheet_en)

⁷²⁷ Aris, 2019.

⁷²⁸ Ronak Gopaldas , "Russia and Africa meet again", (Erişim: <https://issafrica.org/iss-today/russia-and-africa-meet-again>, Erişim Tarihi : 13.03.2018)

yaptırımlarının ekonomileri üzerinde yarattığı etkisidir. Tablo 16’da görüleceği gibi Gürcistan (2008) ve Kırım (2014) olaylarının akabinde kişi başına düşen gelirden azalmalar dikkat çekicidir. Nitekim Halkın yüzde 47’si yaşanan bu iktisadi durgunluğu Batı’nın suçu olarak görmektedir.⁷²⁹

Tablo 16 Rusya Federasyonu 1990-2017 Yılları Arası Kişi Başına Düşen Gelir Miktarı⁷³⁰

Kaynak: (World Development Indicators,

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.PCAP.PP.CD&country=RUS#>).

Rus ekonomisine ilişkin en dikkat çekici nokta ülkenin kapitalizmi içselleştirmesindeki sorundur. Çünkü ülkede zenginler ve diğerleri şeklinde ayrım söz konusudur. Zenginler kendileri için ayrılan bölgelerde trafiğe sıkışmadan yollarına devam edebilmekte, alışveriş merkezlerine giriş ücretleri uygulanabilmektedir. Rusya’nın sahip olduğu kapitalizm “daha fazla ödediğiniz için kazandınız” mantığına dayanmaktadır.⁷³¹ Rusya’daki finansal eşitsizliğe ilişkin veriler de dikkat çekicidir. 2018’de yapılan bir çalışmada finansal varlıkların yüzde 89’una Rusya’daki yüzde 3’lük bir grubun sahip olduğu görülmektedir. Rus

⁷²⁹ Jacob Poushter, “Russians Say Their Government Did Not Try to Influence U.S. Presidential Election”, (Erişim: <https://www.pewresearch.org/global/2018/08/21/russians-say-their-government-did-not-try-to-influence-u-s-presidential-election/>)

⁷³⁰ Dolar cinsinden.

⁷³¹ Khanna, s. 51.

nüfusunun yüzde 13'ü, gelişmiş dünya standartlarına göre aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır.⁷³²

Yine, ülkede iktisadi rekabet gücü ve yeniliklerin olmaması da yaşam standardını olumsuz yönde etkilemektedir. Şüphesiz en dikkat çekici nokta ise askeri harcamalardır. Aşırı savunma harcamaları her ne kadar SSCB dönemi kadar olmasa da Rusya'nın küresel ekonomide sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Yine ekonominin enerji ve silah-teknoloji satışı odaklı olması da bir diğer zorluktur. Çünkü daha öncede bahsettiğimiz gibi RF her geçen gün silah ve teknoloji satışındaki gücünü kaybetmektedir. Küreselleşen sistem içinde yeni aktörlerin ortaya çıkışı diğer alıcılar için yeni alternatifler yaratmaktadır. Bu açıdan RF'de, daha sonraki başlıklarda ele alacağımız, Avrasya Birliği⁷³³ aracılığı gücünü bir anlamda kendi bölgesi içinde egemen tutmaya çalışsa da uzun vadeli sonuçları düşündürücüdür.

d. Sosyo Kültürel Yapı

Ruslar tarihsel süreçte her daim kimlik ve aidiyet sorgulaması yapan bir toplum olarak karşımıza çıkmıştır. Tıpkı siyasi yapısında gördüğümüz gibi merkeziyetçi anlayışın devamı niteliğindedir. Bununla birlikte ülkede din ve ideoloji sosyo-kültürel alanda etkili iki unsurdur. Ancak temelde Rus kültürü yüzyıllar içinde Avrasya coğrafyasında diğer halklar ile birleşen bir özellik kazanmıştır. Bu açıdan Ruslar için büyük güç söylemi her daim nostaljik bir araç olarak onları geçmişe bağlamıştır. Bu coğrafyanın insanları imparatorluk geçmişine çok güçlü bir bağ ile bağlıdır.

1990'lı yılların yaşattığı sosyo-kültürel travmanın aşılmasında milliyetçilik ve Avrasyacılık önemli rol oynarken, Rus siyasi kültüründe var olan onurlu yaşam

⁷³² “Richest 3% Russians Hold 90% of Country's Financial Assets” – Study, (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/12/richest-3-russians-hold-90-of-countrys-financial-assets-study-a65213>, Erişim Tarihi: 12.04.2019)

⁷³³ Avrasya Birliğini emperyal yayılım alanında ele alacağız. Çünkü bu örgütlenme iktisadi olmaktan daha çok emperyal yayılım aracı olarak kullanılmaktadır.

arayışı da önemli bir yere sahiptir. Rus halkı açısından en önemli konu “onurlu hayat”a (*dostoy'naya zhizn*) dönüş vurgusudur. İmparatorlukların evrensellik ve sosyo-kültürel yapıları içerisinde halklarına sağladıkları en önemli konulardan biri de aidiyet ve belli bir refah alanı yaratımı hedefinin varlığı düşünüldüğünde bu kavramın önemi daha net anlaşılacaktır. Çünkü SSCB döneminde Moskova’dan bakanlıklara, bölgesel başkentlerden fabrikalara hatta ofislere kadar uzanan kademeli direktiflerle planlanmış bir sistem vardı. Savunma ve yatırım sağlarken, direktiflerin vatandaşların onurlu bir yaşam sürmeleri için çalışılıyordu.⁷³⁴

Valdai Görüşmelerinin 2014 yılında yayınlanan “*National Identity and the Future of Russia*” başlıklı raporda Rus halkının geçmişten bu yana toplumsal olarak kabiliyete önem verdiğine dikkat çekilmiştir. Bu kabiliyet onların sıra dışı durumları çözmesinde kullandıkları bir yöntem olarak görülmektedir. Bu açıdan tarihsel süreçte yaşanan sorunların çözümünde de bu kabiliyet ve onu kullanabilenler onlar açısından önemli kazanmaktadır.⁷³⁵ Nitekim Putin özellikle 2000’lerden sonra ülkede askeri, iktisadi ve siyasi istikrar dönemi ile Rus halkına bunu sağlamaya başlamış ve bunun, Putin iktidarının meşruiyetini sağlamasında rolü olduğu söylenebilir.

Öte yandan sosyo-kültürel alanın yaratımında etnik farklılıklar üzerine kurulu olmayan bir yapı oluşturulması önemlidir. Brzezinski, Rus devlet anlayışında tarihsel olarak yüklenen aracı konuma dikkat çekmiştir. Rusya nerede ise tüm tarihi boyunca, emperyal yayılım ve iktisadi kalkınmanın en güçlü aracı olmuş ve bunu uygularken de kendini Batı Avrupa geleneğindeki saf ulusal araç olarak kurgulamamıştır. Ancak 1990’lar sonrası oluşan siyasi ve toplumsal yapı da ortaya çıkan gerçek bunun tam zıttı olmuştur.⁷³⁶ Bu açıdan Putin iktidarı ile birlikte esasında geçmişe yani kısmen çok kültürlü bir yaklaşıma dönüş yapılmıştır. Bu kapsamda RF’de dili Rusça olmakla birlikte, özerk cumhuriyetler kendi devlet dillerini belirleyebilme yetkisine sahiptir.

⁷³⁴ Mark Harrison, “The Soviet Economy, 1917-1991: Its Life and Afterlife”, **Warwick Economics Research Papers**, 2017, s. 5-6.

⁷³⁵ Bu örneğe ilişkin Valdai Raporunda ilginç bir Rus atasözüne de yer verilmiştir: “*Eğer enzersiz bir şey istiyorsanız, bir Rus kiralayın. On tane aynı şeyden istiyorsanız, bir Rus dışında herhangi birini görevlendirin.*” A.A. Auzan, A.N. Arkhangelsky, P.C. Lungin, V.A. Nayshul, Kulturnyye faktory modernizatsii, Moscow, St. Petersburg, The Strategy 2020 Fund, 2011. Akt: National Identity and the Future of Russia, **Valdai Discussion Club Report**, Moskova, 2014, s. 14.

⁷³⁶ Brzezinski, s. 140.

Anayasanın birinci bölüm üçüncü maddesinde RF’de egemenliğin taşıyıcısı ve hâkimiyetin tek kaynağı olarak çok uluslu halk gösterilmektedir. Diğer taraftan ikinci bölüm 19. madde 2. bent gereğince devlet; vatandaşların cinsiyet, ırk, milliyet, dil, köken, malvarlığı ve makam, ikamet yeri, dini tutum, görüş, toplumsal birliklere mensubiyet, ayrıca diğer durumlarına bakmaksızın insan ve vatandaşlık hak ve özgürlükleri de güvence altına alınmıştır. Eş zamanlı olarak bu, bireylerin sosyal, etnik, milli, dilsel veya dini mensubiyet niteliğine bakılmaksızın gerçekleşmektedir. Yine ikinci bölüm 26. Madde de herkes kendi milli kökenini belirleme ve bildirme ve herkesin dilini kullanma, iletişim, eğitim, öğrenim ve yaratıcılık dilini serbestçe seçme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. 29. Madde ile de ülkede ırk, milliyet, din ya da dil üstünlüğünün propagandasını yasaklanmaktadır. Bu yasaklamalar ve güvence vurgusu esasında Rus evrenselliğini oluşturmada Rossiyani ve *Russkie* ayrımını bir anlamda ortadan kaldıran ve *derzhavnostu* destekleyen fikri meşruiyet aracı haline gelmektedir.

Ancak yasalar ile korunan ya da korunmaya çalışılan bu durum, Rus milliyetçiliğinin sosyo-kültürel yapısında en büyük alt metinlerinden birini yaratmaktadır. İmparatorluk döneminden bu yana kesintisiz olarak toplumsal hayata sirayet eden en güçlü ideoloji milliyetçiliktir ve bunu besleyen kaynaklardan biri de Ortodoksluktur. Bu açıdan Rusya’da sosyo-kültürel hayatın önemli bir parçası din olmuştur. Yeltsin, Ortodoks Kilisesi’nin Sovyet döneminde zorunlu marjinalleşmesinden sonra Rus kültürü ve toplum merkezindeki konumuna geri getirirken, Kilise de 1993’te Yeltsin’in açılış törenine başkanlık eden, 1996’da yeniden seçilme kampanyasını destekleyen ve Çeçenistan’da askeri eylem gibi girişimlerin ardında yatan yeni siyasi seçkinlere desteğini vermiştir. Nihayetinde 1999, Kilise, Sovyet sonrası Rusya’da en etkili sosyal veya kültürel kurum olarak ortaya çıkmıştır. Putin de Yeltsin gibi Ortodoksluğu Rus ulusal kimliğinin önemli bir bileşeni olarak görmüştür. Ancak buradaki temel sorun Ortodoksluğun her ne kadar,

Sovyet sonrası bir Rus ulusal kimliğinin formasyonlarının kilit bileşen olsa da bu *russkienin* belirleyici bir özelliğidir.⁷³⁷

Rossiyani ise tamamen farklılar üzerine kuruludur. Bu nedenle de bu durum doğrudan Rus kimliğinde olan Ortodoksluk, otokrasi ve milliyetçiliği beslerken RF'nin geleceği açısından durum farklılıkları da sisteme kattığı noktada güçleneceği gerçeğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Ülkede artan Müslüman nüfus önemli bir yere sahiptir. Önümüzdeki 15 yıl içinde ülkede Müslüman nüfusun oranının yüzde 30'lara çıkacağı düşünülmektedir.⁷³⁸ Bu durum Rus demografik yapısını önemli oranda değiştirecektir. Bu açıdan İslam'ın Rus toplumsal hayatının bir parçası olduğu fikrinin kabulü önemlidir.

Bu noktada ülkede kimlik tanımlamaları noktasında farklı grupların varlığı da önemlidir. 1990'larda var olan çeşitli fikri ve ideolojik akımlar elbette Putin döneminde bir anda son bulmamıştır. Bir kısmı nostaljik güç özlemi ile varlığını sürdürmektedir. Örneğin “yeni-imparatorluk” ve “yeni Sovyet” ekolleri, Rusların tarihsel geçmişine ve uygun bir kimlik tanımı ihtiyacıyla, imparatorluğun dirilişini veya yeni bir Rusya'nın varoluşunu hedefleyen fikirler sunmaktadır. Ancak bu, “*sıradışı bir İmparatorluk, dünyalar dünyası veya SSCB-II*” gibi söylemler ile radikal bir hal alabilmektedir.⁷³⁹

Bu açıdan bu dönemin en dikkat çeken fikri şüphesiz Avrasyacılık ve onun ülkede birlik ekseninde bir yeni jeopolitik kimlik yaratımı hedefidir. Dugin burada yeni imparatorluğun etni üzerinden hareket etmemesi ve Rusların hiçbir şekilde asimilasyona yol açmamaları gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷⁴⁰ Rusya sahip olduğu kozmopolit yapı içinde *sui generis* özelliğe sahiptir. Her ne kadar ülkede aşırı sağcı

⁷³⁷ Zoe Knox , “Religious Freedom in Russia: The Putin Years”, (Ed.) Mark D. Steinberg ve Catherine Wanner , **Religion, Morality, and Community in Post-Soviet Societies**, Indiana: Indiana University Press, 2008, s. 285-287.

⁷³⁸ “Russia Will Be One-Third Muslim in 15 Years, Chief Mufti Predicts”, (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/05/russia-will-be-one-third-muslim-in-15-years-chief-mufti-predicts-a64706>, Erişim Tarihi, 5.3.2019.

⁷³⁹ Konuya dair dikkat çeken örneklerden biri de Rus Doktrini'dir. Bu doktrin destekçileri, Rusya'nın tarihsel başarısında kilit bir unsur olduğu ve başka hiçbir ülkeye benzemediğini savunmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Valdai Discussion Club Report**, s.21-24)

⁷⁴⁰ Dugin, s. 86.

söylemler⁷⁴¹ ya da ırkçı saldırılar⁷⁴² olsa da nihayetinde Putin ve ekibinin takip ettiği politikalar kıtanın merkezi ve kültürel özelliklerini korumaktadır. Bu sayede de ulus üstü bir jeopolitik yaratımı ile Rusya dar milliyetçilik yaklaşımlarından uzak durmaya çalışmaktadır.

Rus sosyo-kültürel yapısının diğer yeni imparatorluklar gibi karşılaştığı en büyük sorun, verili bir küresel sosyo-kültürel mantıktır. Kapitalizmin ürettiği tüketim mantığı ve teknolojik gelişime bağlı olarak sosyal medya kullanımları devletin kimlik inşasına zarar vermektedir. Özellikle genç nüfusun geçmişe dönük nostalgik bağı günden güne azalmaktadır. Sadece Eski Sovyet coğrafyasındaki yaşlı bireyler Sovyetler Birliği'nin dağılmasının kötü bir şey olarak yorumlamaktadır. PEW Araştırma Merkezi'nin bu alanda yaptığı anket ve araştırmalarda 2015'te yüzde 69 iken 2017'de yüzde 59'a düşmüştür.⁷⁴³ Bu açıdan milliyetçilik ya da Avrasyacılık gibi fikri akımların toplumda tam karşılık bulduğu alanlar özellikle Batı karşıtlığı ile ortaya çıkarılmaktadır. Bu noktada RF'de evrenselliğin yaratımı önem

⁷⁴¹ Konuya ilişkin ilginç örneklerden biri 2011 Duma seçimlerinde yaşanmıştır. Milliyetçi gruplar, Kremlin'in Kafkasya'ya yapmış olduğu yatırımlara karşı: "Çeçenistan'a bakın lüks ve para içinde yüzüyorlar... Arkhangelsk'te bizim ne halde olduğumuza... Putin'in memleketine, Tver, Smolensk, Ryazan, Tula ve Voronezh bölgelerine bakın. Asıl para bu bölgelere harcanmalı, Kafkaslara değil" çağrısında bulunmuşlardır. (Rusya'da artan milliyetçilik", (Erişim: <http://tr.euronews.com/2011/11/29/rusya-da-artan-milliyetcilik/>, 29.11.2011)

⁷⁴² 2000'lerin başında ırkçı "skinhead" hareketi kamuoyunda dikkat çekmeye başlamıştır. Bu hareket 1980'lerin sonunda Baltık ülkelerinde "Sovyet işgaline" karşı ortaya çıkmıştır. Hareket içerisinde yer alan gençler sokakları kontrol ederken, bunu kahramanca bir vazife olarak görmektedirler. RF'nda 1991-1994 arası dönemde ırkçı gruplar içerisinde yer alanlar genellikle futbol maçlarında kendilerini göstermişlerdir. Grup üyeleri "Rusya Ruslarıdır" sloganı ile sayıları 10 ila 20 kişiden oluşan ufak gruplar halinde gezmektedir. Bu hareket içerisinde yer alan gençler, 1991-1994 arası dönemde daha çok provakatif eylemlerde yer almışlar ve şiddet eylemlerine bulamamışlardır. Grup üyeleri genellikle erkeklerden oluşmakla birlikte 1997 yılında ilk kez kadın üyeleri yer aldığı "Kurtlar" kolu oluşturulmuştur. "skinhead"lar hareketi ideolojik olarak şiddet odaklı hareket etmektedir. Şiddetin merkeze alınması konusu 1990'lı yıllardan sonra değişmeye başlamıştır. 1990'lar boyunca grup propaganda odaklı eylemler gerçekleştirirken 2000 ile birlikte bu durum şiddet ağırlıklı bir hal almaya başlamıştır. Skinhead hareketi politik olmaktan ziyade bir alt kültür hareketidir. Fakat yıllar içerisinde artan üye sayısı ile grup sadece suç eylemlerine katılmakla kalmamış yakın zamanda siyasi olarak da kendini göstermeye başlamıştır. (M. Laurelle, **In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia**, New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 61-62, A. Verkhovsky, "Political Commentary: Ultra-Nationalist In Russia At The Onset Of Putin's Rule", **Nationalities Papers: The Journal Of Ntionalism And Ethnicity**, Vol:28,No:4., 2000, s. 132.)

⁷⁴³ İlginç noktalardan biri de Ermenistan, Moldova, Rusya ve Gürcistan da gerçekleştirilen anket çalışmalarında pek çok kişinin Stalin'i Gorbacov'dan daha çok tercih edilebilir görmesi ve tarihte daha önemli rolü olduğunu dile getirmesidir. (Ayrıntılı Bilgi için bkz. David Masci, "In Russia, nostalgia for Soviet Union and positive feelings about Stalin", (Erişim: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/06/29/in-russia-nostalgia-for-soviet-union-and-positive-feelings-about-stalin/> Erişim tarihi: 29.06.2017)

kazanmaktadır. Çünkü ortak bir evrensel değer ve sosyo kültürel alan sunumu toplumun iktidara karşı bağıını ve iktidarın meşruiyetini sağlamada rol oynamaktadır.

2. İşlevsel Özellikler

a. Emperyal Yayılım

Ruslar emperyal yayılım güdüsü ile Orta Asya ve Avrupa kıtaları arasında hızlı bir genişleme gerçekleştirmişlerdir. Ancak XVIII. yüzyıl sonrası dış politikalarında yeni bir bölge olarak sıcak denizler öne çıkmış ve Rusların yeni yayılım hedefi bu bölgeye yönelmiştir. Coğrafi olarak tundra ve stepler arasında soğuk bir iklim kuşağına sıkışmış olan Ruslar açısından sıcak denizler önemli bir yayılım alanı olmuştur. Pek çok imparatorluğun bu coğrafyada doğduğu ve bölgenin pek çok güç mücadelesine sahne olduğu düşünülür ise Akdeniz'in önemi bir kere daha anlaşılacaktır. Rus toprakları coğrafyanın kader olduğu deyiminin bir göstergesidir. Ancak eş zamanlı olarak bu durum pek çok hâkimiyet teorisinin de temelini oluşturmuştur. Bu açıdan Rus toprakları, Halford McKinder'in hakimiyet teorisine şekil veren *heartland*in merkezi öneme sahip alanlarla çevrelenmiş coğrafyasıdır. Yine bölge pek çok medeniyet, devlet ve imparatorluğun merkezindedir. Bu açıdan bölge tarihsel olarak (i) İskandinavya; (ii) Polonya; (iii) Osmanlı İmparatorluğu; (iv) İran ve (v) Çin arasında sürekli olarak emperyal yayılım odaklı ilerleme gerçekleştirebilmiştir. Öte yandan Slav kavimleri de Rus emperyal yayılımı ile sürekli karşı karşıya kalmıştır. Ruslar, karşıtları zayıflama dönemine girene kadar bekleyerek onların aleyhine hızla genişlemeye başlamıştır.⁷⁴⁴

Elbette emperyal yayılım günümüzde, geleneksel dönemde var olan şekli ile coğrafi bir genişlemeden ziyade iktisadi, sosyal ve kültürel boyutları içine alan bir olgu haline gelmiştir. Rus emperyal yayılımı geçmişte olduğu gibi bugün de pan fikri ve III. Roma Teorisi ekseninde düşünülebilir, ancak dış politikaya asıl etki eden Sovyet ve imparatorluk mirasçılığıdır. Rus dış politikasında emperyal yayılım mantığı 2000'lerden sonra bu şekilde ilerletilmektedir. Ancak Rus emperyal yayılımı

⁷⁴⁴ Hosking, s. 21.

karşısındaki en büyük meydan okuma, kendi hinterlandı olarak gördüğü coğrafyada AB ve NATO'nun takip ettiği yayılımcı politikalarıdır.

RF'nin 1991 yılında teritoryal alınana bakıldığında, nerede ise XVII. yüzyıl Rusya'sına benzer olduğu görülür, dolayısıyla imparatorluk döneminin geniş teritoryal alanları bir anda bağımsız devletler ile Rusları karşı karşıya bırakmıştır. Bu kapsamda RF dış politikasında da bu yayılım eski imparatorluk bölgeleri atfı ile gerçekleşmektedir. Ancak XXI. yüzyıl içerisinde Rus emperyal yayılımı özellikle küresel ve bölgesel kriz bölgelerine müdahale noktasında öne çıkmaktadır. Putin, Şubat 2012 tarihinde Moskovskiye Novosti'te "Rusya ve Değişen Dünya" başlıklı makalesinde takip edilecek dış politikanın sınırlarını ve bir anlamda da gücünü ortaya koymuştur. Putin RF'nin dış politika hedeflerini; (i) Orta Doğu ile ekonomik bağları güçlendirmek, (ii) Kuzey Kore ile ilişkilerinin devam ettirileceğine, (iii) Çin ile ekonomik entegrasyona ağırlık vermek, (iv) AB ile vizesiz geçiş uygulaması ve ekonomik entegrasyonu gerçekleştirmek ve (v) Rus Halkı'nın özellikle de Rusya dışında yaşayanların haklarının korunacağı şeklinde ifade etmiştir.⁷⁴⁵

Özellikle yakın çevre vurgusu dikkat çekicidir. Çünkü RF açısından Orta Asya tarihi, stratejik ve ekonomik açıdan önemli bir coğrafya olup, Ruslar, bölgede güçlerini devam ettirmek istemektedir. Öte yandan yeni imparatorlukların küreselleşmeyle birlikte en belirgin özellikleri emperyal yayılımlarını bölgesel ve uluslararası örgütler ile devam ettirmeleridir. Bunun için de Moskova, Orta Asya devletleri ile sadece iktisadi ve siyasi ilişkilerini güçlü tutmakla yetinmemekte, sosyal ilişkilerinin de devamı için uğraşmaktadır. Tam bu noktada Rus emperyal yayılımının *soft power* odaklı halinin uluslararası örgütler aracılığı ile yürütülmesi dikkat çekicidir. Emperyal yayılımın meşru zemini Putin'in başkanlığı dönemi ile eski Sovyet bölgelerinde nüfuzunu genişletmeye başlamıştır. Rusya burada Batı'ya meydan okuyan bölgesel blokların ortaya çıkmasıyla çok kutuplu bir dünyada hegemonik bölgesel lider olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bu amaçla, Kremlin, KGAÖ, Şangay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) ve en son olarak Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üyelikleri ile bölgede aktif olarak öne çıkan lider rolünü üstlenmiştir. Ancak

⁷⁴⁵ Vladimir Putin, "Russia And The Changing World", (Erişim: <http://valdaiclub.com/politics/39300.html>, 27.02.2012)

bunlardan en önemlisi AEB'dir. Rusya bu örgüt ile güçlü bir entegrasyon projesi yaratmayı hedeflemektedir.⁷⁴⁶

Putin, Ekim 2011'de *İzvestia* Gazetesinde yayımlanan makalesiyle "Avrasya Birliği" fikrini açıklamış ve bu birliğin Asya-Pasifik ve AB bölgesinde güçlü bağlar kuracak uluslar üstü bir model olarak nitelendirmiştir. Putin, Avrasya Birliği'nin oluşumunda, Büyük Avrupa'nın özgürlük, demokrasi ve piyasa yasalarını temel alacaklarını ifade etmiştir.⁷⁴⁷ Putin'in Avrasya Birliği fikri her ne kadar eski "Rus emperyal hırslarının yeni adı"⁷⁴⁸ olarak nitelendirilse de, Rusya önderliğinde AB'yi model alan Avrasya Birliği'nin oluşumu başlatılmıştır. Putin' in tarihi bir dönüm noktası olarak ifade ettiği Avrasya Birliği ile ilgili ilk somut adım, 18 Kasım 2011'de Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Belarus Cumhurbaşkanı Aleksander Lukaşenko'nun Avrasya Ekonomik Komisyonu'nun kuruluşu ile ilgili belgeyi imzalamaları ile olmuştur. Rusya, Kazakistan ve Belarus 'un başını çekmiş olduğu AEB, 19 Aralık 2010 tarihinde Kremlin Sarayı'nda gerçekleşen Avrasya Ekonomik Yüksek Konseyi toplantısında ortaya atılmıştır. Bu üç ülke arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması'nın, Tek Ekonomik Bölge biçiminde çalışmasına karar verilmiştir.⁷⁴⁹ 1 Ocak 2015'te Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasında yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik Birliği (EEB), AB'nin düzenleyici ve kurumsal yeniliklerinden hareket ile bir meşruiyet etkisi üretecek şekilde tasarlanmıştır.

Rusya AEB'in üye sayısını artırma amacıyla bölgede ödüllendirme ve teşvik edici politikalar da uygulamaktadır. Örneğin Kırgızistan'ın Avrasya Birliği'ne katılımı için ekonomik ve askeri destekleme programları oluşturulmuştur. Rusya Acil

⁷⁴⁶ Jeanne L. Wilson, "The Russian Pursuit of Regional Hegemony", **Rising Powers Quarterly**, Volume 2, Issue 1, 2017.

⁷⁴⁷ Vladimir Putin, "A new integration project for Eurasia: The future in the making", (Erişim: <http://premier.gov.ru/eng/events/news/16622/>)

⁷⁴⁸ Fred Weir, "Russia: Putin advances Eurasian Union", (Erişim: <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/europe/russia/111026/russia-putin-advances- Eurasian-union>, 27.11.2011)

⁷⁴⁹ "Eurasian Bloc Will Learn From EU", (Erişim: <http://www.themoscowtimes.com/business/article/eurasian-bloc-will-learn-from-eu/446546.html>)
"Russia, Belarus, Kazakhstan form organization to regulate economy, trade", (Erişim: http://www.washingtonpost.com/business/economy/russia-belarus-kazakhstan-form-organization-to-regulate-economy-trade/2011/11/18/gIQAjztgXN_story.html) (18.11.11)

Durumlar Bakanlığı'nın yardım programı çerçevesinde Kırgızistan'a insani yardım yapmıştır. Kazakistan da Kırgız ekonomisinin doğalgazda Özbekistan'a bağımlılığını azaltmak için, Kırgız ekonomisine destek olmuştur. Dolayısıyla enerji kartı sadece AB ülkeleri için değil Orta Asya için de önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Rusya tıpkı I. Petro döneminde olduğu gibi Orta Asya coğrafyasında ilerlemekte ve güneye inişin temellerini oluşturmaya çalışmaktadır.

Nitekim Rus emperyal yayılımı, çevresinde bulunan yeni imparatorlukların girişimleri karşısında sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. ABD ve AB'nin eski Sovyet bölgelerinde karşı yayılım hedefi RF tarafından istenmemektedir. Bu açıdan RF emperyal yayılımın özellikle yakın çevresinde sınırlandırılmasına karşı sert önlemler de almıştır. Bunun en önemli örneği Gürcistan ile yaşanan savaştır. Gürcü birliklerinin Güney Osetya'ya girmesinin ardından Rus uçakları Gürcü üslerini bombalamaya başlamıştır. Rusya bu hareketinin ardından Gürcistan'dan tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye girmiştir.⁷⁵⁰ Rusya bölgeye girmedeki amacını (i) Gürcistan'ın Güney Osetyalılara yönelik saldırganlığını durdurmak; (ii) Gürcistan tarafından işlenen etnik temizlik, soykırım ve savaş suçlarını sona erdirmek; (iii) Rus vatandaşlarını korumak ve (iv) 1992'de Boris Yeltsin ve Eduard Shevardnadze tarafından imzalanan barış anlaşması temelinde Güney Osetyalıları savunmak şeklinde açıklamıştır.⁷⁵¹ Rusya tarihsel olarak bölge halklarının güvenliğini koruma misyonu ile gerçekleştirdiği askeri operasyonu meşrulaştırmaya çalışmıştır.

İkinci örneğimiz Rusya'nın Kırım ilhakıdır. Ukrayna'da 2004'te gerçekleşen Turuncu Devrim sonrasında iktidara Batı yanlısı olarak adlandırılan eski Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko ve eski Başbakan Yulya Timoşenko gelmiştir. Turuncu Devrim'in ardından ülkede istikrar tam anlamı ile sağlanamamış, Rusya ile ilişkilerde dengeleyici bir güç olarak AB ve NATO etkisi görülmüştür. Rusya ise bu dengeleme politikasına daha ilk başta olumsuz yaklaşmıştır. Rusya'nın baskıları sonrasında 21 Kasım 2013'te Ukrayna hükümetinin AB ile Ortaklık Anlaşması'nı

⁷⁵⁰ "Rusya Gürcistan'a karşı savaş halinde", (Erişim: <http://www.dw.com/tr/rusya-gürcistana-karşı-savaş-halinde/a-3548502>)

⁷⁵¹ Cassese, A. "The wolf that ate Georgia" The Guardian, (Erişim: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/sep/01/georgia.russia1>)

imzalamayı reddetmesi sonrasında başlamıştır. Başkent Kiev’de küçük çaplı protestolarla başlayan bu süreç Turuncu Devrim’in devam eden rüzgârları olarak adlandırılırken, yaşanan kritik gelişmeler Viktor Yanukoviç iktidarını sona erdirmiştir.

Kırım meselesi Ruslar açısından sadece toprak kaybı olarak değil, tarihî bağların ve özellikle de milliyetçi grupların en hassas noktasını teşkil eden bir kayıp olarak görülebilir. Ukrayna’nın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi RF’nın jeopolitik olarak sınırlandırılmasına yol açmıştı. Ayrıca Ukrayna, RF’nin elinden yeni bir Avrasya imparatorluğu kurma hayalini de elinden almıştır.⁷⁵² Tam bu noktada Kırım’ın önemi daha da iyi anlaşılmaktadır, çünkü Rusya Kırım ile bu hayallerini de geri kazanmıştır. 2014 Ukrayna krizi ile birlikte Kırım’ın Rusya’ya bağlanması ile ilgili olarak Putin, Ruslar için “*Kudüs’te bulunan Tapınak Tepesi’nin Müslümanlar ve Yahudiler için taşıdığına benzer kutsal bir değer taşımakta*” olduğunu belirtmiştir.⁷⁵³ Bu ifade, Rus milliyetçi zihin yapısının derin izlerini taşıyan bir açıklama olarak görülmektedir. Nitekim Rusların Ortodoks Hristiyanlığı kabul edişi noktasında büyük öneme sahip olan bu coğrafyaya yapılan vurgu noktasında, Knez Vladimir’in burada vaftiz olması ve daha sonra III. Roma Teorisi’nin temellerinin atılması açısından önemlidir. Ayrıca Rusya bu politika ile Kosova’ya karşı olan tutumundan tamamen zıt bir adım atmıştır.⁷⁵⁴ Ancak bu da Putin’in dış politika istisnacılığına bağlı olarak Rus halkının milliyetçi duygularına uygun olarak hareket ettiği görülmektedir.

Rusya, Kırım ilhakı ile emperyal sınırlarını genişletirken bir yandan da daha önce bahsettiğimiz askeri doktrinini gerçekleştirebileceği bir imkan yakalamıştır.

⁷⁵² Brzezinski, s. 133.

⁷⁵³ “Putin: Crimea is Russia’s Jerusalem” (Erişim: <http://www.rferl.org/media/video/russia-putin-crimea-sanctions/26724940.html>), 4.12.2014.

⁷⁵⁴ BM ve Kosova Özel Temsilcisi Martti Ahtisari liderliğinde Kosova’nın gelecekteki durumuna ilişkin müzakerelerde sürece ilişkin bir plan sunulmuş ancak pek çok kez yeni devletlerin tanınması sorunu ortaya çıkmıştır. Rusya da Kosova ile ilgisi sürecin çözülmesi noktasında “Ahtisari Planı”nın uygulanmasının devlet tanıma sistemine dengesizlik getireceği ve dolayısıyla kararın bu planı uygulayacak kısımlarını reddetmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Igor Novakovic, “Crimea and Russia’s ‘new’ attitude towards Kosovo”, **ISAC Policy Perspective**, 2014, ss. 1-3; Vasile Rotaru ve Miruna Troncotă, “Continuity and change in instrumentalizing ‘The Precedent’. How Russia uses Kosovo to legitimize the annexation of Crimea”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 17/3, 2017, ss. 325-345.)

Gürcistan örneğinden sonra Kırım başarılı bir emperyal genişleme ve askeri güç uygulama alanı olarak görülebilir. Ayrıca Kırım'ın ilhakı Kırım parlamentosunun onayı ile gerçekleştirmiştir ve Putin de bu kararı hızla onaylamıştır.⁷⁵⁵ Böylece resmi boyutu ile de Rusya Avrasya imparatorluğunu bu aşamada kuramayacak olsa da jeopolitik olarak sınırlılığını aşmıştır.

Kırım'ın RF'ye bağlanması 1994 yılında imzalanan ve ABD, İngiltere, Rusya'nın Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerine dair güvence verdikleri Budapeşte Memorandumu'na da büyük bir darbe olmuştur. RF, Batı'nın, özellikle 1999'da, Kosova'da olduğu gibi, bağımsızlık hareketlerini seçmeli olarak destekleme konusundaki tavrına istinaden kendini Kırım konusunda haklı çıkarmaya çalışmıştır. Bu açıdan Kırım'ın ilhak edilmesi ve Ukrayna'nın doğu bölgelerinde gerçekleştirilen operasyonlar Gürcistan'da olduğu gibi etnik Rusların savunulması merkezinde meşrulaştırılmıştır. Ayrıca Ukrayna'daki olaylar sadece dış politika konusu değil, aynı zamanda Rusya'da tekrarlanabilecek potansiyel bir Renkli Devrimler senaryosuna da işaret etti.⁷⁵⁶ Son durum özellikle Rus evrenselliğinin kurgulandığı Batı karşıtlığı ve Avrasyacılık fikirlerinin milliyetçilik noktasında karşılık bulduğu bir söylemi de desteklemektedir. RF'nun bu dönemde gerçekleştirdiği bu politikalar iç politikada açıkça destek bulmuş ve bu dönemde Putin'in oylarını arttırmıştır.

Öte yandan Rusya'nın yakın çevresi içinde karşılaştığı bir diğer rakip ise ÇHC'dir. Çin büyüyen ekonomisi, Orta Asya bölgesinde Rusya'nın dominant gücüne karşı meydan okumaktadır. Bu kapsamda Çin bölgede gerçekleştirildiği altyapı yatırımlarının yanı sıra ŞİÖ ve "Yeni İpek Yolu" projesi OBOR ile gün geçtikçe etkisini arttırmaktadır. Böylece Çin-Rusya ilişkileri, bölgede hem iş birliğini hem de

⁷⁵⁵ Ancak burada önemli bir konuya dikkat çekmeliyiz. Kırım Parlamentosu, 16 Mart 2014'te Rusya'ya bağlanmayı halk oylamasına götürme kararı alarak Kiev yönetiminden bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu oylama BM antlaşması 1/2 ve 55. maddeleri kapsamında self-determinasyon ilkesi öne çıkmaktadır. Bu bağlamda antlaşmanın 1/2 maddesinde "halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi" ifadesi yer alsa da Kırım ülkesel bütünlük ilkesine aykırı görülmüştür. "Putin tells Obama Crimean vote complies with international law" (Erişim: <http://sputniknews.com/world/20140317/188499215.html#ixzz3SyxylQ8>). (Literatüre ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007, s. 336-348)

⁷⁵⁶ "Putin: Crimea similar to Kosovo, West is rewriting its own rule book", (Erişim: <https://www.rt.com/news/putin-address-parliament-crimea-562/>)

rekabeti içermeye başlamıştır.⁷⁵⁷ Ancak uluslararası alanda yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde Rusya ve Çin'in birbirine yaklaştıkları ve iş birliğini arttırmaya yöneldikleri de görülmektedir. Bu açıdan ABD Bakanı Trump'ın Çin'e karşı başlattığı ticaret savaşı Çin'i alternatif iktisadi arayışlara yöneltmiştir. 2013 yılından bu yana devam eden OBOR'a ağırlık veren Çin, Avrasya bölgesinde Rusya ile birlikte hareket etmeye de dikkat etmektedir. Putin'in onur konusu olarak OBOR forumuna davet edilmesi önemli bir ayrıntıdır. Çünkü burada Richard Sakwa'ya göre "Rus-Çin uyumu bir ittifak değil ve bir blok değil, kesinlikle bir askeri ittifak değil. Ancak Rus-Çin uyumu çok daha derin ve Batılıların yakalamadıklarından çok daha kapsamlı " bir ilişki temelini ortaya koymuştur.⁷⁵⁸

Son noktada, bugün Rus emperyal yayılımı imparatorluk geçmişinde var olan sıcak denizlere inme ile sınırlı değildir, Rus emperyal yayılımı nerede ise dünyanın pek çok bölgesine müdahale edebilme isteği ile hareket etmektedir. Soğuk Savaş Dönemi Küba ya da Afrika ülkeleri ile olan ilişkiler bunun bir örneğidir. SSCB, modern dönem imparatorluklarının yaşadığı dönüşümü süper güce çevirirken, teritoryalden ziyade hegemonik bir yayılım alanı yaratma politikası uygulamaya başlamıştı. RF ise kaybettiği eski toprakları, doğrudan ya da gayri resmi ilişkiler aracılığı ile sınırlarına katma politikası takip etmiştir. Buradaki yayılımın temelinde küresel güç mücadelesinde kendi tahakkümünü kuracağı bir alan yaratma çabası söz konusudur.

b. Hegemonya Arayışı

Rus hegemonya arayışının temellerini esasen tarihsel geçmişinde arayabiliriz. Moğol hâkimiyeti altında geçte yüzyıllar içerisinde Ruslar sadece fetih değil aynı zamanda tahakküm ve yönetimi de öğrenmişlerdir. Ancak asıl nokta Rus hegemonik üstünlüğünün kurulması ile birlikte ilk etapta *Pax-Russica*nın yerini alan

⁷⁵⁷ David Lewis, "Reasserting Hegemony In Central Asia: Russian Policy In Post-2010 Kyrgyzstan", *Comillas Journal of International Relations*, 2015, s. 74-75.

⁷⁵⁸ "Russia-China Alignment Challenges U.S. Hegemony", (Erişim: <https://therealnews.com/stories/russia-china-alignment-challenges-u-s-hegemony>, Erişim Tarihi: 8.5.2019)

Panslavizm politikasıdır. Çünkü Rusların Slav ırkı üzerinden kurdukları özdeşim ilk etapta Panslavizm üzerinden emperyal yayılım odaklı yürütülmüştür. Nitekim XIX. yüzyıl itibari ile Ruslaştırma politikaları artmış olsa da esasında hegemonik bir pax oluşumu yine kurulamamıştır. Bu dönemde farklı etnik ve dinsel grupların harmanlandığı bir Avrasyacılık fikri öne çıkmıştır. Rusya'nın yeniden toparlanması ihtiyacının savunulmaya başlanması ile Aleksandr Dugin önemli bir ideolog olarak öne çıkmıştır. Dugin, Rusya'nın yönünü Avrasyacılık ile bulacağını çünkü Rusya'nın derin kimliğinin buna uygun olduğuna dikkat çekmiştir. Dugin bunu da “*Rusya ya Büyük Avrasyacı kıtasal imparatorluk olacak ya da hiç var olmayacaktır*” ifadesi ile ortaya koymuştur.⁷⁵⁹

Rusya esasında 2000 sonrasında uluslararası sistemde tek kutupluluk karşısında yerini güçlü bir şekilde almaya başlamıştır. Sergei Karaganov bu noktada 2000 sonrasında Rusya ve diğer “yeni” aktörlerin “tek kutuplu sistemin kalıntılarına” meydan okumaya başlamadıklarını, ancak Rusya'nın bu sistemi en zorlu biçimde aşmaya çalışan devlet olduğunu belirtmiştir. Bu durum 2000 sonrası örnekler düşünüldüğünde daha somut bir hale gelmektedir. Çünkü Karaganov, RF'nin 2000'lerin ortalarından itibaren, dünyanın ve özellikle Orta Doğu'nun, derin istikrarsızlaştırmaya başladığını, Batı ittifaklarının Rus topraklarına yayılmasının sona ermesi konusunda dostane bir anlaşmaya varılma şansının bulunmadığını fark ettiğini savunmaktadır.⁷⁶⁰

Putin hegemonya arayışını en net şekilde 2007 yılında Münih Zirvesinde ortaya koymuştur. Rusya “egemen küreselleşme”⁷⁶¹ stratejisini geliştirerek iktisadi gücü ve istikrarını sağlayabilme adına önemli bir programa başlamıştır. 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansında Vladimir Putin, modern dünya siyasetinin tek kutupluluğuna karşı duruşunu net olarak ortaya koymuştur.⁷⁶² Bu konuşma bir

⁷⁵⁹ Dugin Aleksander, **Rus Jeopolitiği**, Çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s.XVI.

⁷⁶⁰ Sergei Karaganov, “Russia's Victory and a New Concert of Nations”, **Global Affairs**, (Erişim: <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Russias-Victory-new-Concert-of-Nations-18641>)

⁷⁶¹ Nigel Gould-Davies, Russia's “Sovereign Globalization” Insulation, Influence, And Decline **Ponars Eurasia Policy Memo**, No. 434, 2016.

⁷⁶² Konuşmaya ilişkin dikkat çeken en önemli kısım doğrudan ABD eleştirisidir.

“Uluslararası hukukun temel ilkeleri için daha büyük ve daha küçük bir küçümseme görüyoruz. Ve bağımsız yasal normlar, aslında, bir devletin hukuk sistemine giderek daha fazla yaklaşıyor. Tabi ki bir eyalet ve elbette, ABD ve her şeyden önce, ABD sınırlarını her yönden aştı. Bu, diğer uluslara

anlamda ABD hegemonyasına meydan okuma olmakla birlikte, Rusya'nın modern dünyadaki yerinin de değiştiğinin göstergesidir. Putin'in konuşmasındaki dikkat çeken kısım:⁷⁶³

“Tek kutuplu modelin sadece kabul edilemez olmadığını değil, aynı zamanda bugünün dünyasında da imkânsız olduğunu düşünüyorum. Ve bu sadece bugünün - ve kesinlikle bugünün - dünyasında bireysel liderlik olması durumunda, askeri, politik ve ekonomik kaynaklar yeterli olmaz. Daha da önemlisi, modelin kendisi kusurludur, çünkü temelde modern medeniyet için ahlaki bir temel yoktur ve olamaz”

Bu konuşma aslında Güçlü Rusya'nın ve küreselleşme içerisinde yer elde edecek bir ülkenin ilk adımı olarak görülebilir. Bu açıdan Münih, Rus gücü ve hegemonyasına bağlı arayışın açıkça ortaya konduğu bir dönem olarak RF'nin yeni imparatorluk formunu da ilanır.

Rusya için Sovyet sonrası dönem çöken imparatorluğun gerçeğine karşı, Batı'dan farklı olma ihtiyacı ve Batı'ya karşı güç arayışını beraberinde getirmiştir. Dugin, SSCB'nin dağılmasının ardından bölgenin kaotik durumunun ABD'nin jeopolitik çıkarları ekseninde tüm bölgeyi Moskova'nın etkisinden çıkarmak, yerleşik jeopolitik sistemi bozma olarak yorumlamaktadır. Bu açıdan, Kafkasya, küresel jeopolitik düalizm ve Rusya ile ABD'nin çatışan jeopolitik çıkarları çerçevesinde reel güç dağılımının tüm karmaşık tablosunun yansıtıldığı bölge olarak görülmektedir.⁷⁶⁴ Nitekim bu varsayım başta belirtildiği gibi imparatorluğun ve Rus halkının eski prestijini geri kazanma çabalarına karşı bir engel olarak görülmekle birlikte, bölgenin hızla istikrar kazanmasındaki ihtiyacı da arttırmaktadır.

Öte yandan Rus hegemonyasının önemli etki alanlarından biri de SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlerde bulunan Rus nüfustur. Avrasyacılar, Rus azınlık sorununu dış politikaya taşımış ve iç siyasi yapının düzenlenmesinde kullanmışlardır. SSCB'nin çöküşünün ardından, 1991 yılında 25

dayattığı ekonomik, politik, kültürel ve eğitim politikalarında görülebilir. Peki, bunu kim seviyor? Bundan kim mutlu?” (Ayrıntılı bilgi için bkz: Vladimir Putin, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy” Erişim: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>)

⁷⁶³ Vladimir Putin, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, (Erişim: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>)

⁷⁶⁴ Dugin, s. 365-366

milyon Rus RF toprakları dışında azınlık statüsünde kalmıştır. Bunun yaklaşık 9.5 milyonu ise o dönemde Orta Asya’da yaşamaktaydı.⁷⁶⁵ Rus azınlıklar ile ilgili olarak milliyetçi söylemler ön plana çıkmaya başlamış ve bölgesel politikalar milliyetçi bir yol izlemeye başlamıştır. Rus azınlık konusu sadece hükümetin değil komünist ve milliyetçi gruplar içinde hassas bir konudur.⁷⁶⁶ Diğer taraftan Rus azınlıkların Baltık bölgesindeki sayısı ve gücü de önemli bir ayrıntıdır. Çünkü RF’nin Orta Asya ile olan bağlarına nazaran Baltık bölgesi daha karmaşık bir ilişkiye sahiptir. Rus azınlıklar, Estonya ve Letonya’daki nüfusun dörtte birini oluştururken Litvanya’da bu oran yaklaşık yüzde 6’dır. Ancak temel sorun etnik Rusların, büyük şehirlerde yaşaması ve protesto örgütlenme potansiyellerinin güçlü olmasıdır.⁷⁶⁷

Putin gerek uluslararası /bölgesel örgütler gerek Rus azınlıklar olsun kendi bölgesinde var olduğunu düşündüğü siyasi boşluğu RF hegemonyası ile doldurmaya çalışmaktadır. Putin yeni imparatorluğunun sınırlarını en başta çizmiştir. NATO’nu Gürcistan genişlemesi, AB’nin 2013’te Azerbaycan, Moldova, Ukrayna, Belarus, Ermenistan, Gürcistan ile gerçekleştirdiği genişleme faaliyetleri sonrasında Rusya Gürcistan ve Ukrayna’nın kırmızı çizgileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan Rusya’nın Kırım’ı ilhakı AB ve NATO açısından Rus *derzhavnost* unun en önemli eylemidir. RF’nin Kırım ilhakı sonrasında özellikle Rus azınlıklara sahip Baltık ülkelerinde yaşanan tedirginlik de bunun bir anlamda göstergesidir. Gerilen jeopolitik ilişkiler üzerine NATO Baltık ülkelerinde bulunan üyelerine teçhizat ve asker göndermiştir.⁷⁶⁸

Öte yandan Ruslar küresel alanda enerji hegemonyası kurma noktasında da önemli bir güce sahiptir. 2018 yılında Gazprom ‘un Avrupa ülkelerine toplamda 200,8 milyar metreküp gaz tedarik etmiştir. Batı Avrupa ülkeleri bu ihracatın

⁷⁶⁵ Kamalov, **Rusya’nın Orta Asya Politikaları**, s. 54.

⁷⁶⁶ Özcan, **Bir Sovyet Mirası...**, s.163

⁷⁶⁷ Litvanya’da Ruslar, başkent Vilnius’un nüfusunun yüzde 15’ini ve ülkenin üçüncü büyük şehri olan Klaipeda’nın üçte birini oluşturmaktadır. Letonya’da ise Ruslar Riga nüfusunun yaklaşık yüzde 40’ını oluşturmaktadır.(“The Baltic Countries Respond to Russian Minorities”, Erişim: <https://worldview.stratfor.com/article/baltic-countries-respond-russian-minorities>)

⁷⁶⁸ 2017 yılında Estonya’ya yaklaşık 1000 NATO askeri gönderilmiştir.(Ayrıntılı bilgi için bkz: Alistair Scrutton, David Mardiste, “Wary of divided loyalties, a Baltic state reaches out to its Russians”, Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-baltics-russia/wary-of-divided-loyalties-a-baltic-state-reaches-out-to-its-russians-idUSKBN1630W2>)

yaklaşık yüzde 81'ini oluştururken, yüzde 19 ise Orta Avrupa ülkelerine aittir.⁷⁶⁹ Bu orana bakıldığında ciddi anlamda Rus bağımlılığını ortaya çıkardığı görülmektedir. Enerji bağlamında Rusya'ya karşı alternatif yollardan enerji ihtiyacını karşılama adına AB ülkeleri, Nabucco⁷⁷⁰ ve Trans Hazar⁷⁷¹ projeleri ile Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmakla birlikte, bölge ülkeleri ile de ilişkilerini sağlamlaştırmak istemişlerdir. 2016 yılı verilerine bakıldığında AB dışı ham petrol ithalatının neredeyse üçte ikisi Rusya'dan (yüzde 32) geldiği görülmektedir. Yine benzer şekilde AB'nin doğal gaz ithalatının dörtte üçünden fazlası da Rusya'dan (yüzde 40) tarafından karşılanmıştır.⁷⁷²

Bir diğer nokta Ukrayna krizinin ardından Türkiye ve Rusya arasında imzalanan Türk Akımının hayata geçirilmesidir. Türk Akımı, Rusya için Güney Akım yerine kârlı bir alternatif olarak, Rusya'nın hem gaz gelirleri hem de jeopolitik getirileri üzerinde önemli bir etki yaratacak noktadadır (Bkz. Harita 7).⁷⁷³ Bu projenin hayata geçirilmesi noktasında en önemli darbe AB açısından karşımıza çıkmaktadır. Güney Akım projesinin iptali AB için yaklaşık 2,5 milyar avroluk zarar anlamına gelirken, en çok zarar göreceği ileri sürülen şirketler ise İtalyan Eni ve

⁷⁶⁹ Gas supplies to Europe”, (Erişim: <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>)

⁷⁷⁰ 11 milyar dolarlık, yıllık 31 milyar metreküp kapasiteye sahip proje AB'nin, doğalgazda kaynak çeşitliliğini ve enerji güvenliğini artırmak için en ciddi alternatifi ve “doğu-batı enerji koridoru”nun en önemli ayağıdır. Hazar ve Ortadoğu doğalgazının Türkiye üzerinden geçerek, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya ulaştıracak olan Proje AB ülkelerinin yüzde 60'ı aşan Rus doğalgazına bağımlılığına karşı ciddi bir alternatif oluşturacak. Nabucco tek başına, AB'yi Rus doğalgazına bağımlılıktan kurtaracak bir proje olmasa da başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere Avrupa'daki doğalgaz üretiminin hızla azalması ve tüketimin artmasıyla her geçen yıl dışa daha bağımlı hale gelen AB'nin, Rusya'ya olan bağımlılığını bir süre için önleyecek bir proje. (Erişim: <http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/http://www.ntvmsnbc.com/id/24983042/>)

⁷⁷¹ Hazar havzası yanında Irak ve Mısır doğalgazını AB'ye taşıyacak Güney Koridoru, Nabucco başta olmak üzere Türkiye-Yunanistan-İtalya bağlantısını ve Trans-Adriyatik boru hattını kapsıyor. Eylül 2011'de Türkmenistan'ı Hazar Denizi'nin altından Azerbaycan'a bağlayacak Trans-Hazar doğalgaz boru hattı için AB ülkeleri görüşmeleri başlattı. (Erişim: <http://www.turkishnewsagency.com/article/business/328459/>)

⁷⁷² “From where do we import energy and how dependent are we?” (Erişim: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>)

⁷⁷³ Boru hattının açık kısmı Karadeniz yatağını geçecek. Güzergah boyunca azami derinlik 2.200 m'ye ulaşacak. Açık deniz bölümünün uzunluğu 910 km'dir. (Erişim: <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>) “Türk Akımı Projesi MGK gündeminde”, (Erişim: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/02/24/turk-akimi-projesi-mgk->) “Türk akımı, Türkiye'nin dünyadaki konumunu güçlendiriyor”, (Erişim: <http://tr.sputniknews.com/columnists/20150205/1013810708.html>) 5.02.2015

Alman Europipe olmuştur. Böylece alternatif bir boru hattı projesi RF'nin 'Avrupa'ya karşı bir doğalgaz savaşı' olarak yorumlanmıştır.⁷⁷⁴

Ancak RF'nun enerji hegemonyası sadece Avrupa ile sınırlı değildir. Gazprom geniş kapsamlı Doğu Gaz Programını sürdürmeye de devam etmektedir. 2009'da Doğu Sibiry ve Pasifik Okyanusu (VSTO) boru hattı Rosneft Transneft ve CNPC şirketlerinin imzaladıkları anlaşmalar çerçevesinde başlatılmış olup, anlaşma maddelerine göre Çin tarafı Rus şirketlere 25 milyar dolarlık kredi sözü vermiştir.⁷⁷⁵ 2011'de açılan ESPO boru hattının 2013'te tamamlanarak, 4 bin 70 kilometreyle dünyanın en uzun petrol boru hattı olacağı belirtilmiştir.⁷⁷⁶ Çin'e gaz sağlama ile ilgili tesisler inşa etmenin yanı sıra, Rusya-Çin sınırı arasındaki Sibiry Gaz Boru Hattı Gücü için çalışmalarına da devam etmektedir.⁷⁷⁷ Ayrıca Rusya, 2016 yılında Suudi Arabistan'ın yerini alan Çin'in en büyük ham petrol tedarikçisidir.⁷⁷⁸

Ancak bu büyük enerji pazarına karşın RF, açısından asıl endişe verici olan Çin'in, Bir Yol Bir Kuşak (OBOR) projesi ile 2013'ten bu yana politik ve jeoekonomik ilerlemesidir. Proje ile Afrika, Asya ve Avrupa ekonomik ve kültürel doğal sınırlar içinde tek bir karasal alana dönüşme potansiyeline sahip olmuştur. Bu alana bakıldığında ise Rusya'nın Büyük Avrasya toprakları üzerinde olması Rus hegemonyasına bağlıdır. Rusya'nın buradaki temel görevi sahip olduğu devasa kıta ülkesini bir köprü haline getirmektedir. Bu durum Rus hegemonyasının Ukrayna örneğinde olduğu gibi sert bir politikadan ziyade yumuşak güç uygulaması ile kendini daha güçlü göstereceği bir alan yaratabilir. Çünkü Rusya Çin ve AB'nin

⁷⁷⁴ M.A. Orenstein, "Get ready for a Russo-German Europe". (Erişim: http://www.foreignaffairs.com/articles/141018/mitchell-a-orenstein/get-ready-for-a-russo-german-europe?cid=soc-facebook-in-snapshots_get_ready_for_a_russo_german_europe-031214).

"Türkiye-Rusya yaklaşması, Batı ile ilişkileri nasıl etkiler?", (Erişim: <http://www.dw.de/t%C3%BCrkiye-rusya-yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1-bat%C4%B1-ile-ili%C5%9Fkileri-nas%C4%B1-etkiler/a-18120792?maca=tur-rss-tur-all-1495-rdf>), 13.12. 2014

⁷⁷⁵ "Doğu Sibiry Pasifik petrol hattı açılıyor", (Erişim: <http://www.gazetem.ru/ekonomi/7167/dogu-sibiry-pasifik-petrol-hatti.html>), 2010-08-29

⁷⁷⁶ "Rusya için yeni bir gelir kapısı açıldı: Çin boru hattından petrol akmaya başladı", (Erişim: <http://www.turkrus.com/haber-hatti/49272/rusya-icin-yeni-bir-gelir-kapisi-acildi-cin-boru-hattindan-petrol-akmaya-basladi.html>), 5.1.2011

⁷⁷⁷ "TurkStream Gas Pipeline's Offshore Section 95 Per Cent Completed", (Erişim: http://www.gazpromexport.com/en/presscenter/news/2256/?_ga=2.208367506.1241507427.1560019895-1357145997.1560019895)

⁷⁷⁸ James Dobbins, "Howard J. Shatz, Ali Wyne, "A Warming Trend in China-Russia Relations", (Erişim: <https://www.rand.org/blog/2019/04/a-warming-trend-in-china-russia-relations.html>), 05.2019)

ihtiyacı olan enerji gücüne sahip olmakla birlikte bunu esasında uzun yıllardır da güçlü bir politika aracı haline getirmiştir. Rusya, bölgede iktisadi olarak hegemonyasını güçlendirme adına çalışmalara da yer vermektedir. Bölgede ÇHC'nin öne çıkmasına karşılık Asya piyasalarında yatırımlarını ve konumunu da arttırmaya çalışmaktadır. Özellikle Uzak Doğu yatırımlarının yanı sıra (2016 yılında 1,1 trilyon rubleyi aşan bir yatırım söz konusu), 14 gelişmiş kalkınma bölgesi oluşturmuş ve bölgedeki çoğu liman “Vladivostok'un Ücretsiz Limanı” programına katılma imkânı bulmuştur.⁷⁷⁹

Harita 7 Türk Akımı

Rusya hegemonyasını özellikle kendi bölgesi içinde diğer yeni imparatorluklar ile paylaşmak zorunda olduğu gerçeği ile karşı karşıyadır. Ancak Rusya'nın sahip olduğu enerji politikaları onu hegemonyasını farklı bir alanda tesis etmesi noktasında güçlendirmektedir. Bu açıdan Kırım'ın ilhakı sonrasında her ne kadar Rusya'ya yaptırımlar uygulanıyor olsa da, enerji hegemonyasına zarar verecek bir süreç yaşanmamıştır. Elbette küreselleşme ile birlikte yeni pazarların ve iktisadi

⁷⁷⁹ Sergei Karaganov, “From East to West, or Greater Eurasia”, **Global Affairs**, (Erişim: <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/From-East-to-West-or-Greater-Eurasia-18440>)

atılımların gerçekleşmesi RF'nun eski Sovyet bölgesi içinde de gücünü sınırlamıştır, ancak Çin faktörünün de hesaba katılması ile küresel sistemin Avrasya merkezli genişleme eğilimi RF'nin elini güçlendirmektedir.

c. Çevre- Merkez Uyumu

Rusya'nın merkez-çevre uyumu yüzyıllar içerisinde şekillenmiştir. Tarihsel süreci incelemiş olduğumuz birinci kısımda görüldüğü gibi Ruslar, XV. yüzyıldan itibaren hızla emperyal yayılım sürecine girişmiş ve Orta Asya'dan Balkanlara kadar geniş bir bölgede yayılmalarını sürdürmüşlerdir. Sovyet dönemi merkez çevre ilişkileri daha çok federasyonun merkezi ve federal bölgeler arasındaki uyuma bağlı olarak politbüro tarafından şekillendirilmiştir. SSCB dönemi federal yapının merkeziyetçi yapısı ile lider odaklı güce bağlı olduğu için merkez zayıfladıkça çevre de hızla ayrılma sürecine girmiştir.

Nitekim RF'nin ilk on yılında yaşanan soru da merkezileşmenin ve çevrenin merkeze bağlanmasının sağlanamamasıdır. Şok doktrini ile hızla kapitalizme entegre olmaya çalışan bu yeni sistemin en büyük sorunu self-determinasyon ilkesi ile hareket etmek isteyen federal bölgeler olmuştur. Putin, ülkede hızlı bir merkezileşme ve devletçilik anlayışının benimsenmesi ile sistem yeniden kontrol altına almıştır. Sadece Kafkasya bölgesi değil, Orta Asya ve diğer eski Sovyet Bloku ülkeleri ile ilişkiler de yeniden şekillendirilmeye başlamıştır. Bu örneklerden biri Putin döneminin başlaması ile Kremlin'in Kuzey Kafkasya bölgesine dair üçlü bir hedef eksenin de hareket etmeye başlamasıdır. Buna göre; (i) egemenliğini tüm coğrafyada devam ettirebilmek, (ii) bölgede politik ve ekonomik hâkimiyetini güçlendirmek ve (iii) bölgede terörizme karşı mücadele etmektir.⁷⁸⁰ Bu örneklerden en önemlisi şüphesiz daha öncede bahsettiğimiz Çeçenistan'dır. Putin iktidarı ile birlikte Haziran 2000'de Ahmet Kadirov, ardından 2007 yılında Ahmet Kadirov'un oğlu Ramazan Kadirov, cumhurbaşkanı olmuştur. Böylece Putin-Medvedev rejimi Ramazan

⁷⁸⁰ Study commissioned by the Global Conflict Prevention Pool Strategic Reconstruction And Development Assessment (SRDA): North Caucasus, Expert Report, Moscow, (Erişim: http://www.fewer-international.org/images/lib/SRDA_Eng_C_KN_32.pdf), s.8

Kadirov’u güçlendirerek, bölgede dini ve etnik hareketliliği ideolojik olarak kontrol altına almaya başlamıştır. Kadirov dönemi ile birlikte Kremlin’e bağlılık artmıştır.⁷⁸¹

Putin, çevrede var olan ayrılık tehditlerini ilk aşamada şiddet ile bertaraf ederken daha sonrasında bölgeye yatırım yaparak bu kez bağımlılık yaratmayı hedeflemiştir. Putin, bu dönemde ekonomik ve sosyal açılım sözü vermiş, iş adamlarını bölgeye yatırım yapmaya çağırmaktadır. Putin 2010’da Kuzey Kafkasya ile ilgili yeni stratejilerini açıklarken bölgenin kuzey güney transit taşımacılığındaki önemine dikkat çekerek bölge ekonomisinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada Putin Kuzey Kafkasya’da ekonomik büyümenin yılda yüzde 10 civarında olması gerektiğini açıklamıştır.⁷⁸² 2011’in başlarında ise Putin, 10 yıl içerisinde bölgeye enerji, altyapı, turizm alanlarında 37 proje kapsamında 13.4 Milyar Dolar yatırım yapacaklarını ve 400 Bin kişiye istihdam alanı sağlayacaklarını açıklamıştır.⁷⁸³ Diğer taraftan Moskova, diğer ülkelerinde bölgeye yabancı yatırımcıları da çekmiş, Çin, İtalya ve Türkiye’nin de bulunduğu pek çok ülke Kuzey Kafkasya bölgesinde yatırım yapmıştır.⁷⁸⁴ Bu bağlamda Rusya, Kuzey Kafkaslara istikrar getirmeyi amaçlayan sosyal ve ekonomik politikalarla bölgedeki direnişi zayıflatmak amaçlanmaktadır. Nitekim seçimlerde BRP’nin özellikle Kuzey Kafkasya coğrafyasından önemli derecede oy aldığı görülmektedir.⁷⁸⁵

Öte yandan RF açısından Orta Asya Bölgesi daha önce de değindiğimiz üzere tarihi, stratejik ve ekonomik açıdan önemli bir coğrafyadır. Bu nedenle RF bölgede varlığını korumak ve devam ettirmek istemektedir. Rusya, Orta Asya Devletleri ile sadece ekonomik ve siyasi ilişkilerini güçlü tutmakla yetinmemekte sosyal alandaki ilişkilerin de devamı için uğraşmaktadır. Bunun için de Çarlık döneminde

⁷⁸¹ Marat Grebennikov. “The Prospects of Sub-Federal Authoritarianism in Russia after the 2012 Presidential Elections: North Caucasus in Comparative Perspective”, (Erişim: www.cpsa-acsp.ca/...2012/Grebennikov.pdf), s.7

⁷⁸² “Putin outlines new strategy for North Caucasus”, (Erişim: <http://en.rian.ru/russia/20100706/159712764.html>), 06.07.2010

⁷⁸³ Alexseev, Mikhail “Rubles Against the Insurgency:Paradoxes From The North Caucasus Counties”, **PONARS Eurasia Policy Memo** No. 157, May 2011, s.1

⁷⁸⁴ “China to Invest \$3 Bln in Russian North Caucasus Resorts”, (Erişim: <http://en.rian.ru/business/20120605/173866637.html>), 05.06.2012, “Italy to Invest 1 Bln Euros in North Caucasus Hotels”, (Erişim: <http://en.rian.ru/business/20120723/174736006.html>), 23.07.2012

⁷⁸⁵ Dağıstan’da Birleşik Rusya Partisi 2007 seçimlerinde yüzde 89.5 oy almışken 2011 seçimlerinde oyları yüzde 91.6’ye yükselmiştir “ Preliminary results of State Duma elections in Russian regions “,(Erişim: <http://en.rian.ru/infographics/20111208/169491066.html>)

uygulamaya konan Ruslaştırma politikasının sonuçlarına ve bölgedeki Rus azınlıklara vurgu yapılmaktadır. İlk olarak Orta Asya’da Rus dilinin durumu incelendiğinde Rusçanın Rus dış politikasının önemli bir aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Rusça’nın ve Kiril alfabesinin Orta Asya ve diğer Sovyet ardılı ülkelerde terk edilmeye başlaması, Rusya açısından önemli bir endişe nedeni olmuş ve RF Duma’sı 5 Haziran 2002’de aldığı bir karar ile federe cumhuriyet ve birimlerin Kiril alfabesi dışında alfabeler kullanmalarını yasaklamıştır. Diğer taraftan RF, BDT’de Rusça’nın yaygın olarak kullanılmasını istemektedir. Nitekim Moskova, Kırgızistan’da olduğu gibi diğer BDT ülkelerinde de Rusça’nın resmi dil olması için çabalamaktadır.⁷⁸⁶ Ancak 2018 yılında Kazakistan’ın Latin Alfabesine geçiş uygulamasına başlaması, RF’nin çabalarının sonuçlarının çok da iyi gitmediğini göstermektedir. ⁷⁸⁷

Orta Asya’da bu göç oranları Ukrayna ve Baltık Ülkelerine nazaran daha yüksek olmuştur. Bunun nedeni ise bu ülkelerdeki Rus etnik azınlıkların haklarının kanunlar kapsamında korunması şartı olmuştur. Öte yandan Baltık Ülkelerindeki Rus azınlıkların durumunun Orta Asya ülkelerine nazaran daha iyi durumda olması da büyük bir etkidir.⁷⁸⁸ Her ne kadar Sovyetlerin yıkılmasının ardından Orta Asya’da Rus nüfusu azalmışsa da bugün Rusya BDT ülkelerinde sahip olduğu Rus diasporası sayesinde dış politikasını yürütme imkânı bulmaktadır.

⁷⁸⁶ Sinan Oğan, “Dış Politika Aracı olarak Rusça”, **Rusya Stratejik Araştırmaları: I**, TASAM Yayınları, 2006, s. 220, 221, 211

⁷⁸⁷ Kazakistan’da alfabe değişimi kapsamından ülkede yıllardır kullanılan 42 harften oluşan Kazakça Kiril alfabesinin yerine 32 harften oluşan Latin alfabesi pilot uygulamalar ile 2018 yılında başlatılmıştır. (“Kazakistan Latin alfabesine geçiş için pilot uygulama başlattı”, Erişim: <https://tr.euronews.com/2018/10/06/kazakistan-latin-alfabesine-gecis-icin-pilot-uygulama-baslatti>)

⁷⁸⁸ Özcan, **Bir Sovyet Mirası...**s.163

d. Evrensellik İddiası

1990'larda RF'de evrensellik yeniden kurgulanmış ve daha önce de bahsettiğimiz gibi Batı ile ilişkilerde değişme gidilmiştir. Bu kapsamda 1990'lı yıllarda ülkede Sovyet komünizmini silinmeye çalışılırken, Sovyet döneminde de din yok edilmeye çalışılmıştır. Sovyet ahlakı ve ideolojisi 1990'lı yıllarda tahrip edilirken, rekabetçi yeni bir Rusya oluşturmak için bir temel olabilecek yeni bir fikir ya da ideoloji ortaya konmamıştır.⁷⁸⁹ Bu nedenle, Putin dönemi RF'nin tesis etmekte olduğu sosyo-kültürel alanda bireylerin geçmişe ait bağlarının güçlendiği de görülmektedir. 1990'lı yıllar pek çok geçmişe ait bağı Rus halkının elinden almış ve onları kapitalizmin karmaşık ve bireyci doğası ile karşı karşıya bırakmıştır. Hâlbuki Rus toplumsal yapısında tarihsel süreçte ele aldığımız şekli ile Batı'dan farklı olarak iktidar ile bir aidiyet bağı kurulmaktaydı.

1990'ların başından bu yana RF'de özellikle Batı'ya katılım ve ona yetişme noktasında büyük bir değişim yaşanmıştır. Batı ve özellikle de ABD bir anlamda rol model olarak görülmüştür. Öyle ki toplumsal alana da bu mantık sirayet etmiştir. Bunu ilginç bir örnekle açıklayabiliriz. 1990 Leningrad şehrinde gerçekleştirilen kamuoyu araştırmasında en sevilen devlet adamları sorusuna verilen yanıtlar arasında ilk beşin içinde Lincoln, Roosevelt ve Washington yer almıştır. Lenin ise bu sıralamada beşinci sıradadır. 2007 yılında ise Petersburg'da⁷⁹⁰ yapılan araştırmada liste Rus büyüklerine dönüş yapmış ve Büyük Petro, Büyük Katerina, Stalin, Lenin ve Stolipin ilk beşte yer almıştır.⁷⁹¹ Batı değerleri 2000 sonrasında yerini öze dönüş olarak adlandırabileceğimiz yeni bir evrensellik kurgusuna bırakmaya başlamıştır. Böylece 1990'ların komünist geçmişten kopma sürecinde geri planda kalmıştır.

⁷⁸⁹ "National Identity and the Future of Russia", **Valdai Discussion Club Report**, Moskova, 2014, s. 15-16.

⁷⁹⁰ Her iki araştırmada aynı şehirdedir isim farkı nedeni 1991 yılında Leningrad adının St. Petersburg olarak değiştirilmesinden kaynaklıdır.

⁷⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dina Khapaeva, "Russia: Fractures In The Fabric Of Culture", (Ed.). Peter Furtado, **Histories of Nations : How Their Identities Were Forged**, London: Thames & Hudson, 2012, s. 118.

Rusya'nın 2000 sonrasında dünyası sisteminde daha aktif olarak yer almasına bağlı olarak, kendine yeni bir misyon yüklemiş olmasıdır. Rusya dış politikada da kendi evrenselliğini kendi değerlerini yeniden yaratma girişimine başlamıştır. Bu bağlamda üçüncü bölümde belirttiğimiz gibi evrensellik ve teklik iddiası günümüz yeni imparatorlukları açısından sınırlı bir üretim ve değişim yaratma alanı haline gelmiştir. Bu açıdan Rusya geçmiş ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde, kendini Sergei Karaganov'un ifadesi ile modern ve post-modern değerleri vurgulayarak "tarihin sağına" yerleştirmiştir. Bu noktada Rusya kendisini çevre bir Avrupa ülkesinden büyük bir Asya-Pasifik Avrasya devletine dönüştürmüştür.⁷⁹²

Öte yandan Rus evrenselliği günümüzde çok kültürlülük anlayışı ekseninde Avrasyacılık ile yeniden üretilmeye çalışılmaktadır. Ancak en önemli kabul edilmesi gereken konu Ruslar, ABD'nin sahip olduğu yumuşak güç alanına hiçbir zaman sahip olamadığıdır. Bu açıdan RF kendi evrenselliğini ideolojik keskinliklerden ziyade daha yumuşak söylemler ve büyük güç olarak vatandaşlarına onurlu hayat sunma amacıyla ortaya koymaktadır. Avrasyacılık fikrinin bu temelde farklılıklar birleştiren bir ortaklıklar alanı yaratma çabası önemlidir. Çünkü *Pax Russica*'nın oluşumu için sadece Ortodokslar değil giderek artan Müslüman halklar da büyük bir önem taşımaya başlamıştır.

Avrasyacılık 1920'lerde Avrupa'nın çeşitli kentlerinde sürgünde olan Ruslar tarafından geliştirilen bir düşünce hareketi olmakla birlikte 1990 sonrası bu düşüncenin az da olsa değişime uğradığı görülmektedir. Klasik Avrasyacı görüş Rus, Bizans ve İç Asya tarih ve kültürlerinin birleştiği bir sentez ortaya koymuştur. Klasik Avrasyacılığın ayırt edici en önemli özelliği devrim sonrası bir düşünce akımı olarak karakterize olması ve 1917 Devrimini hem Rusya hem de dünya için getirmiş olduğu bunalımı anlamlandırarak formüle etmişlerdi. Bu açıdan Avrasyacılar sosyalizmi genel anlamda din, özelde ise Ortodoksluk karşıtı politikalarına karşı çıkmışlardır.⁷⁹³

⁷⁹² Sergei Karaganov, "Russia's Victory and a New Concert of Nations", (Erişim: <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Russias-Victory-new-Concert-of-Nations-18641>)

⁷⁹³ İmanov, s. 19; Marlene Laruelle, "Rus neo-Avrasyacılığı: İmparatorluktan sonra İmparatorluk mu?", *Turan dergisi*, Sayı:17/2012,s.21 ; Özcan, **Rusya ve Polonya'da Din, Kimlik,Siyaset**,s.108

Avrasyacılığın en çok tartışıldığı hususlardan biri Avrupa kültürüdür. Burada var olan sömürgeci mantık sürekli olarak eleştirilmiştir. Çünkü onlara göre Avrupalı olmayan halklar Avrupa karşısında kendilerinin geriliği hissine kapılmışlar ve bu halkları Avrupalılaştırma yoluna iten bir meşum yasa haline gelmiştir.⁷⁹⁴ Bu açıdan Rus Avrasya'sını tam olarak Batı ile farkları ve ona karşı olan üstünlükleri açısından tanımlamış olup; bu fark ise Avrupa'nın materyalist düşüncesi, bireyselliği ile sömürgeciliğine karşılık Rusya'nın hoşgörüsü ve sosyal bütünlüğü şekline ortaya konulmuştur.⁷⁹⁵

Tıpkı klasik Avrasyacılar gibi, neo-Avrasyacı akım da bir diğer imparatorluğun çöküş döneminde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Laurelle, Avrasyacıların milliyetçi ve devletçi özelliklere sahip olduklarını ifade eder.⁷⁹⁶ Böylece Ruslar yeniden imparatorluğu kurma ya da büyük güç olma adına sistemin ihtiyaçlarını ve Batıdan farklılıklarını ortaya koymaya başlamışlardır. Avrasyacılık bu açıdan ilk aşamada bir arada yaşama kültürü ve ortak kimlik yaratımında Müslüman-Ortodoks çizgilere dikkat çekmiştir. Böylece Avrasyacılar için Avrasya'nın tanımı çok milletli, çok kültürlü bir halklar birleşimi olarak tanımlanmaya başlamıştır. Neo-Avrasyacılar bu açıdan, Slav ve Türk-Moğol dünyası ile bağlantılı olarak Ortodoks ve İslam dünyası arasında diyaloga önem vermeye başlamışlardır. Neo-Avrasyacılar, Avrupa'ya karşısında Rus kimliğini "*Batının ters aynasıdır*" ifadeleri ile tanımlamaya başlamıştır.⁷⁹⁷ 2000 sonrası süreçte Kremlin'in önemli politikalarından biri olarak, Amerika karşıtlığının iç ve dış politikada başarı sağlama adına stratejik bir araç olarak kullanımı dikkat çekmektedir. Rusların geçmişinde bu durumun örnekleri mevcuttur. Joseph Stalin'in ABD'yi "emperyalist" olarak ilanı, Kruşçev'in ABD'yi "*sizi tarihe gömeceğiz!*" tehditleri bu örneklerden birkaç tanesini oluşturmaktadır. Cohen bu örneklerden hareketle Amerika karşıtlığının Rusya'nın milli bir parçası haline geldiğine dikkat çekmiştir. Diğer taraftan bu durum İran, Venezüella gibi Amerika karşıtı ülkeler ile

⁷⁹⁴ Meşdi İsmayilov, **Avrasyacılık, İstanbul:** Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 23-30

⁷⁹⁵ Bassin, s. 289.

⁷⁹⁶ İmanov, s. 32.

⁷⁹⁷ Laurelle, "Rus neo-Avrasyacılığı", s. 23,25.

Rusya arasındaki ilişkilerde de bir tutkal görevi görmektedir.⁷⁹⁸ Son noktada Batı'ya karşı "Güçlü Rusya" geri dönmüştür.

Dugin'e göre, her ülkenin Avrasyacılığı olabilir ancak, hepsi kendi içinde bu üretimi yeniden gerçekleştirecektir. Bu açıdan Rus Avrasyacılığı da kendi özellikleri ile oluşmaktadır. Avrasyacılık fikrinin güçlü bir felsefe olarak dogmalardan uzak olduğuna dikkat çeker. Çünkü sosyo-kültürel hayatın son dönemdeki inşasında özellikle çokluklar ile oluşturulmaya çalışılan Yeni Rus İmparatorluğu'nda din, millet, imparatorluk, kahramanlık, ayin, gelenek gibi pek çok olgu yeniden kendi yaratımını sağlamaktadır. Böylece son noktada Rus olmak demek Batı ve Amerikan etkisini tüm aşamalarından kendini kurtarmak anlamına gelmektedir.⁷⁹⁹

Ancak Rus coğrafyasının genişliği, Rus milliyetçilerinin kimlik tanımlamasında doğal bir sınır çizememeleri ve dolayısı ile pek çok Merkez Avrupa devletinde var olan şekli ile milliyet anlayışı oluşturmalarını zorlaştırmıştır.⁸⁰⁰ Böylece kültürel anlamda Rus halkı (*narod*) sivil görünümünden uzak bir kültür aidiyeti paylaşmaktadırlar. Putin, 1990'ların ideoloji eksikliğine ilişkin her ne kadar resmi bir ideoloji ortaya koymamış olsa da esasında Avrasyacılık ile bileşen Rus milliyetçiliği günümüzde en önemli ideolojidir. Putin'in Eylül 2011'de Birleşik Rusya Partisi Duma seçimleri öncesinde yayınladığı parti programında Rusya'nın geldiği noktaya ve Rus gücüne vurgu yapmasının yanı sıra zorlukları "... *Tek ve bölünmez Rus Milleti, bir arada ve bölünmez Rusya'nın büyüklüğü, gücü ve halkımızın yeteneği, kültürümüzün zenginliği ve ortak değerlerimiz sayesinde atlatmıştır.*" ifadesini kullanmıştır.⁸⁰¹

Son noktada Rus evrenselliği yüzyıllardır bölgede yaşayan halkların merkeze uzak olsa da güçlü devlet bağı ile sadakat duydukları bir anlayışın üzerine inşa

⁷⁹⁸ Ariel Cohen ve Helle C. Dale, "Russian Anti-Americanism: A Priority Target for U.S. Public Diplomacy", 24.02.2010, (Erişim: <http://www.heritage.org/research/reports/2010/02/russian-anti-americanism-a-priority-target-for-us-public-diplomacy>, Erişim Tarihi: 12.12.2012).

⁷⁹⁹ Aleksandr Dugin, **İnsanlığın Ön Cehpesi: Avrasya**, Çev. Erdem Ergen, Ankara: Kaynak Yayınları, 2017, s. 62-64.

⁸⁰⁰ Timm Beichelt, "Two Variants Of The Russian Radical Right: Imperial And Social Nationalism", **Communist and Post-Communist Studies**, Vol. 42(2009),s.511"

⁸⁰¹ "Programnoye obrashcheniye Partii, Utverzhdennaya XII Syezdom Vserossiyskoy politicheskoy partii", Yedinaya Rossiya, (Erişim: <http://er.ru/party/program/>, 24.09.2012)

edilmektedir. Elbette Rus evrenselliğinin Batı ve Doğu maneviyatı noktasında sorunlar mevcuttur. Çünkü tarihsel süreç içine de gördüğümüz gibi Kiev ve Belarus özellikle Batı kültüründen beslenirken Muskovite Moğol geçmişini devam ettirmiştir. Bu durum Rus siyasi yapısının en önemli farkını yaratmaktadır. Yine Baltık bölgesinin Orta Asya'ya nazaran RF'den kopuk olması da buna bağlanabilir. Çünkü merkez-çevre ilişkilerinin gücü de evrenselliklerin gücüne bağlı şekillenmektedir. Bu açıdan RF kendi aidiyetlerini Batı karşısında olmaktan ziyade Batı'dan farklı olarak yeniden üretmekte ve buna aha öncede bahsettiğimiz gibi farklılıkları korumanın daha az maliyetli olduğu fikri ile bakarak sistemin devamını sağlamaktadır.

B. RF'de Yeni İmparatorluk Olma Çabalarının Uluslararası Yansımasına Bir Örnek: Orta Doğu Bölgesi ve Suriye Krizi

Orta Doğu bölgesi son on yılda uluslararası alanda pek çok gelişmenin yaşandığı ana bölgelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. RF'nin yeni imparatorluk olma sınavını da Orta Doğu bölgesi üzerinde kurmak istediği ya da tesis ettiği hegemonya ekseninde yeni imparatorluk analizi maksadı ile inceleyeceğiz. Moskova, sıcak denizlere inme maksadı ile hayata geçirdiği politikanın daha ilk gününden itibaren bölgenin jeostratejik önemine binaen uygulamalara başlamıştır. Böylece Rusya'nın bölgeye olan ilgisi sadece Hristiyan Ortodoks doktrini açısından değil, aynı zamanda emperyal Rus yayılmacılığının da ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁰² Dolayısıyla bu başlıkta kısa bir geçiş ve güç dönüşümünün net görülmesi açısından Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dönem olarak Rusya'nın bölgedeki gücünü analiz etme yoluna gideceğiz.

⁸⁰² Spyridon N. Litsas, "Russian Foreign Policy in the Middle East under Putin: Can Bears Walk in the Desert?", (Erişim: <https://www.e-ir.info/2018/11/23/russian-foreign-policy-in-the-middle-east-under-putin-can-bears-walk-in-the-desert/>, 23.11.2018)

1. I. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın Sonuna: Orta Doğu ve SSCB

Orta Doğu kelimesi Yakın Doğu kavramına karşılık olarak kullanılmış ve 1939 yılına kadar da İngiliz Hükümeti resmi kaynaklarında kullanılmıştır. Bu açıdan bölgenin kavramsallaştırılması eski dünya karalarının birleştiği bir alanı kapsayacak şekilde kurgulanmıştır. Nitekim bu durum sonucunda da bölgenin sınırları ve dâhil edilen devletler konjonktürel olarak değişme göstermiştir.⁸⁰³

Orta Doğu coğrafyasının önemli bir bölümü I. Dünya Savaşı'na kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak sınırları içerisinde yer almaktaydı. İmparatorluğun zayıflamaya başlamasıyla birlikte bölge, çeşitli çıkar amaçları nedeniyle emperyalist güçlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi İngiltere ve Fransa'nın ardından ulusal birliklerini tamamlayan İtalya ve Almanya'da XIX. yüzyılda bölgede siyasi, ekonomik ve kültürel olarak egemenliklerini kurma adına birbirleri ile yarışmaya başlamışlardır. Sıcak denizlere inme politikasını benimseyen Rusya için de Orta Doğu'nun önemi büyüktür. Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma hedefini Batılı emperyalist devletler sürekli olarak engellemeye çalışmışlardır. Bu dönem içerisinde Osmanlı, büyük devletlerin aralarındaki bu rekabetten yaralanarak benimsediği denge politikası ile varlığını sürdürmeye çalışmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Ortadoğu için yeni bir süreç başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na katılmasından sonra İngiltere, Arap Halklarını Osmanlı'ya karşı ayaklandırırken diğer taraftan da 1916'da Fransa ve Rusya yaptıkları gizli anlaşmalarla Orta Doğu topraklarını paylaşmışlardır.⁸⁰⁴

Öte yandan dönemin modern imparatorluklarından olan İngiltere'nin bölgede Yahudiler ile olan ilişkileri ve onlara vaatleri de dikkat çekicidir. İngiltere'nin Balfour Deklarasyonu hukuki bir değer taşımasa dahi Yahudi toplumuna bir vaat olarak görülmüştür. Yahudiler Filistin üzerinde tarihsel haklardan bahsetmekte ve

⁸⁰³ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 13-15.

⁸⁰⁴ Bu anlaşmaların en bilineni ve Orta Doğu'yu ilgilendireni Sykes - Picot Anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları, 16 Mayıs 1916 tarihli gizli antlaşma ile paylaşılmıştır. 1917 Bolşevik İhtilali ile birlikte Rusya I. Dünya Savaşından çekilmiş ve savaş sürecinde yapılan tüm gizli anlaşmaları açıklamıştır. (Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**", s.197)

burayı ulusal vatanları olarak görmekte idi. Nitekim Balfour Deklarasyonu'nun dönemin güçlü devletleri olan Fransa, İtalya, ABD ve Japonya tarafından tanınmasına ilişkin Yahudi önderlerin girişimleri 1918 sonrasında artmıştır. 1920 yılında İngiltere'nin San Remo Görüşmelerinde Filistin mandasını alması ile süreç Arap dünyası için farklı bir seyir takip etmeye başlamıştır.⁸⁰⁵ Yine bu dönemde Fransa ve İngiltere 1918 yılında Orta Doğu hakkında ortak bir deklarasyon yayınlarak, “uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan hakların kurtuluşu için” savaştıklarını belirterek, halkların kendi iradelerine dayanan hükümetler ve yönetimler kuracaklarını bildirmişlerdir. Fakat savaştan sonra iki devlet Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı’nda ABD’nin inzivaya çekilmiş olmasından faydalanarak Orta Doğu’yu kendi aralarında tekrar paylaştılar ve itilaf devletleri Orta Doğu’da “manda yönetimi” sistemini ortaya çıkarmışlardır.⁸⁰⁶ Böylece Orta Doğu ülkelerinin karşı karşıya kaldığı iki sonuç ortaya çıkmıştır: Hayal kırıklıkları ve Arap-İsrail çatışması.⁸⁰⁷

1917 Bolşevik İhtilali ile birlikte kendi iç sorunlarına yoğunlaşan Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Orta Doğu bölgesinde aktif politikalar izlemeye başlamıştır. İlk olarak ideoloji üzerinden bölgede SSCB’nin etki girişimleri görülmektedir. SSCB’nin bölgede sömürge dönemlerinde kurulan komünist grup ya da partiler ile enternasyonal komünizm üzerinden bağlantıları söz konusudur. Bu amaçla kurulan Komünist Partisi’nin Genel Merkezi’ndeki Milletlerarası Dairesinde Arap komünist partileri ile çalışma dairesi de mevcuttur. SSCB, evrensel komünizm hareketinin merkezi olmakla birlikte, dünyada komünist partilerin sayısını arttırmayı hedeflemektedir. SSCB açısından öne çıkan Mısır, Suriye ve Irak Soğuk Savaş döneminde de bölgedeki önemli müttefikler olacaktır.⁸⁰⁸

Özellikle Arap-İsrail çatışması bölgede büyük sorunların başlamasına ilişkin ilk aşama oluşmaktadır. 1947 yılında İngiltere BM başvurarak Filistin konusunun

⁸⁰⁵ Tayyar Arı, 1918 yılında ülkede 700,000 civarı olan nüfusun, 664 bininin Arap ve 56 bininin (% 8) ise Yahudi olduğuna dikkat çekmiştir. (Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş Ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayınları, 2012, s. 256-258.)

⁸⁰⁶ Armaoğlu, s. 197-198.

⁸⁰⁷ Yılmaz, s. 17.

⁸⁰⁸ Yevgeni Primakov, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Çev. Olga Tezcan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.90-92.

görüölmesini istemiştir. 29 Kasım 1947 de BM 181 nolu karar ile oğunluk Raporunu kabul etmiştir. Bu plana göre Filistin Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs Bölgesi olarak ayrılmakta idi. İlginçtir ki SSCB Yahudi karşıtı söylemlerine rağmen taksim lehinde oy vermiştir. Böylece taksimın akabinde, 1948 yılında Yahudi Milli Konseyi bir deklarasyon ile İsrail Devletini ilan etmiştir.⁸⁰⁹

Bölgedeki bölünme ve sorunlara ilişkin bir diğeri önemli olay Bağdat Paktı'nın ABD'nin beklediğı sonucu vermeyerek bölgeyi üçe bölmesi⁸¹⁰ olmuştur. Bu bölünme ile Sovyetlerin bölgeye girişi kolaylaşmıştır. 1958 yılında Irak'ta General Kasım darbe gerçekleştirmiş ve akabinde Bağdat Paktından Irak ayrılmıştır. Bunun üzerine Pakt Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO) olarak 1979 yılına kadar devam etmiştir.⁸¹¹ Bir diğeri durum ise Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Sovyetlere yaklaşımıdır. Arap Dünyası'nı kendi liderliğı altında birleştirmek isteyen Nasır'ın planı Bağdat Paktı ile sekteye uğramıştır. Bu durum sonrasında Nasır, Batı karşıtı politikalar takip etmeye başlamıştır. Yine İsrail Devletinin kurulması da bölgedeki dengeleri değıştirmiş ve İsrail'in komşu devletleri 1950 silah ambargosuna karşın silahlanmayı sürdürmüşlerdi. Nitekim Nasır'ın 1955 yılında Çekoslovakya ile silah anlaşması yapması büyük tepki almış ve İsrail de hemen akabinde ABD'den silah satın almıştır. Bir diğeri durum da üçüncü bölümde de bahsettiğimiz gibi sömürgelerin bağımsızlık mücadelesi verdiğı bir dönemin arka planda ilerlediğı görölmektedir. Bunun en önemli bölgelerinden biri de şüphesiz Cezayir'dir. Mısır'ın Cezayir'in bağımsızlığını desteklemesi Fransa'dan büyük tepki almıştır. Sonuç olarak tüm bu gelişmeler Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece 1956 yılında Ariel Sharon komutasındaki İsrail Kuvvetleri Süveyş Kanalına doğıru ilerlemeye başladı. Akabinde İngiltere ve Fransa da sürece dâhil olmuş, gecikmeden ABD ve SSCB de harekete geçmiştir. Süveyş Meselesi ve bundan doğan 1956 Buhranı Nasır'ı büsbütün Sovyetlere yöneltmiştir. Süveyş Kanalı

⁸⁰⁹ Yılmaz s. 56-57

⁸¹⁰ Birinci grup pakta katılan İran, Irak ve Pakistan, ikinci grup; Bağdat Paktına şiddetle karşı olan Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen, üçüncü Grup ise; Ürdün ve Lübnan olmuştur.

⁸¹¹ Yılmaz, s. 91.

krizinde Sovyetlerin Mısır'ın yanında yer alışı ve Mısır'a silah satışı Sovyetlerin Arap Dünyasında prestijini arttırmıştır.⁸¹²

Soğuk Savaşın bitimine kadar Arap-İsrail Savaşları bölgedeki ne önemli gelişmelerden olmuştur. 1973'e kadar geçen dönem içinde Irak ve Suriye'de Baas Partisinin öne çıkmaya başlarken, Mısır'ın da müdahil olduğu Yemende iç savaş yaşanmış ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması ile süreç Arap-İsrail çatışmaları için yeni bir boyut kazandırmıştır. Nitekim 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasının akabinde süreç yeniden alevlenmiş, 1967 yılında İsrail önce Suriye arından Lübnan ile çatışmaya girmiştir. ABD ve İngiltere İsrail lehine açıklamalarda bulunurken, Sovyetler de Arapların yanında yer alacağını açıklamıştır. Bölgede başlayan ve tarihe “Altı gün Savaşı” olarak geçen bu çatışma sürecinde İsrail askerî güç itibarıyla 265 bin asker, 470 uçağa sahipken, Mısır, Suriye ve Ürdün'ün toplam askeri güçleri 400bin civarında toplam 500 uçağa sahipti. Ancak sayısal verilerden savaşta belirleyici olmamış ve sonuçta Mısır ordusu, bu karşılaşmada askerî kapasitesinin yaklaşık yüzde 80'ini kaybetmiştir.⁸¹³ Yine 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı yaşanmıştır. Savaş Yahudilerin kutsal günü olan Yom Kippur'un tatil olduğu 6 Ekim 1973'te ilan edilip aynı gün Mısır ve Suriye'nin İsrail'e ani saldırısı ile gerçekleşmiştir. BMGK hızla devreye girerek 338 sayılı karar ile tarafları ateşkese davet etmiştir. Bu savaşın en önemli sonucu ABD'de Başkan Nixon yönetiminin Mısır'ın bölgedeki önemine binaen “*adım adım diplomasi*” hamlesi uygulamalarıdır. Nitekim o dönemde Mısır iktidarında olan Enver Sedat, SSCB ile olan ilişkilerde sorun yaşamakta ve tutumundan memnun değildi. ABD bu politika ile Mısır ile İsrail arasında barış anlaşması imzalanmasını sağlayarak 9 maddelik bir Ayrım Anlaşması sağlamıştır.⁸¹⁴ Esas kopma 1975 yılında imzalanan Camp David Antlaşmaları ile gerçekleşmiştir.⁸¹⁵

Ancak Camp David öncesinde ABD'nin bölgedeki gücünün kısmen darbe aldığı görülür. Arap ülkeleri tarafından 19 Ekim 1973'te Amerikalıların İsrail'e askerî yardımı nedeniyle petrol ambargosu başlatmıştır. 16 Ekim'de Suudi Arabistan, İran,

⁸¹² Armaoğlu, s. 501; Yılmaz, s. 91-105.

⁸¹³ Arı, s. 286-306; Yılmaz, s. 125-147.

⁸¹⁴ Yılmaz, s.178-185.

⁸¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, s.325-337.

Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar petrole yüzde 17 zam yapmış ve petrol fiyatları 3,65 dolara kadar yükselmiştir. Arap Devletleri ambargonun yanı sıra petrol üretimini azaltarak da sürdürmüşlerdir ve üretim yüzde 25 azaltılmıştır. Bu girişimin en önemli sonucu büyük güçlerin enerji bağımlılığı noktasında ne derece kırılgan olduklarının görülmesidir. Çünkü 1973 yılında gerçekleşen petrol ambargosu, Primakov'un ifadesi ile “yeni bir çağ” açarak sisteme Petrol fiyatlarının hareketliliğini yerleştirmiştir. Avrupa, Japonya ve ABD'ye petrol temin eden genel bölge olan Ortadoğu'daki olaylar artık enerji kozu ile bağlı hareket etmeye başlamıştır.⁸¹⁶ Nitekim bu durumun benzerini RF'nin yaşadığı sorunlarda enerji kozunu kullanımında da görmekteyiz. Daha sonra değineceğimiz Suriye Krizinde de benzer politikalar dikkat çekecektir.

2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde RF'nin Orta Doğu Politikası ve Suriye Krizi

Orta Doğu'daki geleneksel Rus politikası 1990'larda bölgesel gelişmelere yönelik agresif bir çizgiyi takip etmekten uzak olmuş, ancak eş zamanlı olarak da Amerikan politikasına dolaylı olarak meydan okuma fırsatını kaçırmamıştır. Yeltsin, İsrail ile Filistin yönetimi arasındaki 1993 Oslo Anlaşması'nın imza törenine katılmış, iki ülke arasında istikrarlı bir rol oynamaya çalışmıştır. Kasım 1996'da ve Ekim 1997'de, Rusya Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov hem İsrail'i hem de Filistin otoritesini ziyaret ederek bölgeye olan ilgilerini ortaya koymuştur.⁸¹⁷

Bölgede önemli aktörlerden biri olan İran, 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra ilk olarak ABD ile ilişkilerini kesmiş ve ABD'yi 'büyük şeytan' olarak tanımlamıştır. SSCB ile ilişkiler 1980'lerin sonlarına doğru yakınlaşmaya başlamıştır. Nitekim bu iki ülkenin tarihsel bağlar ilişkilerin RF döneminde de devam etmesini sağlamıştır. RF özellikle nükleer enerji konusunda İran'a destek vermektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından 1995 yılında Tahran ve Moskova, Rus şirketlerinin, Buhsehr'de iki adet nükleer reaktör yapmasını içeren

⁸¹⁶ Primakov, s.203.

⁸¹⁷ Litsas, 2018.

800 milyon Dolarlık bir anlaşma imzalamışlardır.⁸¹⁸ Askeri yapıda gördüğümüz gibi RF'nin özellikle nükleer alanda sahip olduğu üstünlük onu pek çok bölgede olduğu gibi Orta Doğu için de önemli bir ortak haline getirmektedir. Böylece, RF, bölge ile ilişkiler diplomasinin yanı sıra teknoloji ve ar-ge sayesinde de ilişkilerini güçlendirmektedir.

Nitekim Rusya açısından Orta Doğu coğrafyasının önemi beş başlık altına toplanabilir. İlk olarak bölge Rus emperyal yayılımının temeli olan sıcak denizlere inmenin önemli bir geçiş alanı olmasıdır. İkinci önemli unsur sosyo kültürel alan ile ilgili din faktörüdür. Daha önce de belirttiğimiz gibi Rusya'da her geçen gün Müslüman nüfus artmaktadır. Üçüncü etmen ise siyasi yapının merkezi ve kontrolünü bozacak olası ayrılıkçıların Orta Doğu kaynaklı aşırı radikal ve saldırgan görüşlere açık olmasıdır. Bu akımlar Rusya'nın kuzey Kafkasya bölgesinde ve Tataristan gibi merkez Asya bölgelerinde hızla yayılmaktadır. Dördüncü olarak bölgenin enerji zenginliği önemli bir nedendir. Rusya her ne kadar enerji zengini bir ülke olsa da Orta Doğu ile yapacağı enerji alanındaki anlaşmalar büyük avantajlar sağlamaktadır.⁸¹⁹ Son olarak ise SIPRI raporlarında da gördüğümüz gibi RF'nin silah satışı açısından bölge önemli bir pazardır.

Putin, Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirme adına önemli adımlar atmıştır. 2005 yılından başlayarak, Rusya, Orta Doğu'ya katılımını gözle görülür biçimde arttırmıştır. Putin'in Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Katar, Türkiye, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaretinin yanı sıra, Rusya İslam İş birliği Örgütü'nde gözlemci statüsü kazanmıştır.⁸²⁰ Irak ile de ilişkilerini arttıran RF, 2012 yılında Irak ile 4.2 Milyar Dolarlık silah satışı anlaşmasına imza atarken, Lukoil petrol şirketinin de "Batı Kurna-2" petrol yatağının işletimini aldığı açıklanmıştır.⁸²¹

⁸¹⁸ Orlov, 2005

⁸¹⁹ Dmitri Trenin, "Russia's Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States", **A Century Foundation Report**, 2010, s.3-4.

⁸²⁰ Sladden, James, Becca Wasser, Ben Connable, and Sarah Grand-Clement, **Russian Strategy in the Middle East**, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017. (Erişim: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE236.html>), s. 2.

⁸²¹ "Russia unveils \$4.2 bn Iraq arms deals", (Erişim: <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5ie7QvHYqylrqfFbyRxBeKZ1rP1dQ?docId=CNG.f809bbea9662d37a1aac37aeb595d281.201.09.10.2012>, Irak hükümeti Lukoil ile anlaşmayı onayladı, http://turkish.ruvr.ru/2012_10_09/Irak-hukumeti-Lukoil-ile-anlasmayi-onayladi/, 09.10.2012

RF'nin esas ağırlık verdiği Orta Doğu ülkesi Suriye'dir. Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Suriye RF açısından, Libya, Tunus ve hatta Mısır'daki olaylardan çok daha fazla önemlidir. Çünkü Moskova'nın Şam ile olan ilişkileri gerek tarihsel derinlik gerek iki tarafında karşılıklı menfaatleri açısından daha büyük bir süreklilik taşımıştır. Dolayısıyla üst başlıkta kısaca ele aldığımız gibi ideolojik ve stratejik eksende Suriye, Rusya'nın Soğuk Savaş döneminden beri Orta Doğu'daki yakın müttefikidir.

Özelikle Arap Baharı ile Orta Doğu'da rejimlerin yıkılıp yerine bilinmeyen Batı yanlısı rejimlerin gelmesi ihtimali nedeniyle Rusya'nın kaygısı artmıştır. Fakat Rusya, Arap Uyanışı sürecinin başında Tunus ve Mısır olaylarına *bekle –gör* politikası takip ederken, olayların Suriye'ye sıçraması ile Suriye'ye karşı askeri müdahaleyi engellemek adına uluslararası alanda desteğini açıkça göstermiştir. Bunun nedenleri ise kısaca iki devlet arasında yaklaşık kırk yıldır devam eden ilişkilerin yanı sıra Rusya açısından Suriye'nin, “Orta Doğu'nun stratejik kalbi”⁸²² olarak görülmesidir. Rusya'nın 1970'ler bu yana Suriye'de bulunan üssü de bölgeye çıkış için anahtar bir role sahiptir.

Öte yandan Rusya, eski Sovyet coğrafyasında yaşanan “renkli devrimler” sonrasında bu kez de Arap Baharı sürecinde yaşanan devrimlere özellikle de Suriye'de yaşanan gelişmelere karşı statükocu bir anlayışla yaklaşmaktadır. Çünkü Kremlin açısından “*devrimler yeteri kadar kötü görülmektedir, fakat diğer ülkelerin iç savaşlarına müdahale girişimi bu durumu daha da kötü bir hale*”⁸²³ sokmaktadır. Kremlin'in Suriye politikası, ülkede var olan Putin karşıtlığının aksine, muhalif liderler tarafından da desteklenmektedir. Liberal Demokrat Parti Başkanı Vladimir Jirinovski ve Komünist Parti Başkanı Gennadiy Zyuganov bu konuda desteklerini ⁸²⁴ belirtmiştir.

⁸²² Dmitri Trenin, “Why Russia Supports Assad” (Erişim: <http://carnegieendowment.org/2012/02/09/why-russia-supports-assad/9j2x>, 09.02.2012)

⁸²³ Trenin, “Why Russia...”

⁸²⁴ Liberal Demokrat Parti Başkanı Vladimir Jirinovski “Rusya'nın Suriye'yi yalnız bırakmamasını ümit edelim. ABD'ye karşı direnen tüm ülkeleri desteklemeliyiz.” Açıklamasında bulunurken, Komünist Parti Başkanı Gennadiy Züganov: “Rusya'nın iktidar ve muhalefeti diyaloga zorlama çabalarını devam ettirmesi gerektiğini belirtmiştir. “Lavrov in Syria to Strongly Back Assad”, (Erişim: <http://www.themoscowtimes.com/news/article/lavrov-in-syria-to-strongly-back-assad/452593.htm>, 08.02.2012)

Yine RF'nin uluslararası alanda Suriye konusunda en büyük müttefiki ÇHC'dir. Rusya ve Çin Nisan 1997'den bu yana uluslararası alandaki tek kutupluluğa ve ABD hegemonyasına karşı “Çok Kutuplu Uluslararası Düzen” anlayışını savunmaktadırlar.⁸²⁵ Suriye Krizi ekseninde iki ülkenin Batı'nın Suriye müdahalesi isteğine karşı durmuş ve BMGK'ne sunulan Suriye tasarılarını veto etmişlerdir. Rusya ve Çin'in Suriye konusunda ortak hareket etmesindeki öne çıkan uluslararası alanda egemen bir gücün iç işlerine karışmama gerekliliği görüşüdür. Pek çok uzman bu durumun nedeni olarak, iki ülke liderinin de aynı durumun kendi iç politikalarında yaşanmasından korktuğunu öne sürmektedir. Bu nedenle de taraflar sorunun diplomatik yollardan çözümü savunmaktadır.⁸²⁶

Suriye, Rusya açısından kırmızı çizgi olarak 2011 yılından bu yana sistemde öne çıkarılmaktadır. Putin, 2017'de Suriye'de teröristlere karşı operasyonların sona erdiğini ve ülkedeki asker sayısını azaltacağını açıklamasına karşın askeri üssünde varlığını ve rejime desteğini devam ettirmiştir. Nisan 2018'de, Douma'daki kimyasal silahların kullanıldığı iddiasıyla ABD'nin Suriye'deki füze saldırıları, Trenin'e göre ABD ve Rus silahlı kuvvetlerini, 1962'deki Küba füze krizinden bu yana ilk kez bir askeri çarpışmaya yaklaştırmıştır. Bu süreçte, Avrupa kendilerini ABD karşısında Rus pozisyonuna daha yakın bulmuşlardır.⁸²⁷

Rusya, daha önce değindiğimiz gibi Kırım sonrasında Batı yaptırımlarına karşı bölgeyi alternatif olarak görürken pek çok Orta doğu ülkesi de Rusya ile ilişkilerini ABD alternatifi olarak düşünmektedir. Körfez ülkeleri - Orta Doğu'daki birçok ülke gibi - Rusya'ya karşı yaptırımlarla siyasi olarak kısıtlanmak istememekte ve Orta Doğu yatırımları ve diğer bölgesel ekonomik faaliyetler, Rusya'nın “yaptırıma dayanıklı” bir ekonomi oluşturmada önemli rol oynamaktadır. RF'nin, Körfez'e, özellikle de Suudi Arabistan'a pragmatik yaklaşımı, küresel petrol fiyatlarının artırılması arzusunun dayandırılmaktadır. Çünkü Rusya devlet harcamalarını sürdürebilmek için petrol fiyatının istikrarlı bir şekilde devamını

⁸²⁵ Aralık 1998'de dönemin Rusya Başbakanı olan Primakov; Rusya, Çin ve Hindistan'dan oluşacak bir “stratejik üçgen” den bile bahsetmiştir. (Hekimoğlu, s. 237)

⁸²⁶ Byman, vd., Saving...s.3

⁸²⁷ Dmitri Trenin, “ What Drives Russia's Policy In The Middle East? “, (Ed.) Nicu Popescu And Stanislav Secieru, **Russia's Return To The Middle East Building Sandcastles?** Paris: **Chaillot Papers** July 2018 s. 22.

istemektedir.⁸²⁸ Bu açıdan enerji piyasalarında da kendini güvenceye almak isteyen RF, OPEC ve OPEC dışı bazı petrol üreticisi ülkeler ile 2016'da üretim kısıntısı anlaşmasına gitmiştir. Trenin'e göre, Rusya kendi ulusal çıkarlarını göz önünde tutarak bölgede ortaklıklar kurmaktadır. Bu durum RF'nin İran'dan ziyade Suudi Arabistan'a daha yakın bir pozisyon almasının da temelindeki düşüncedir.⁸²⁹

RF, bölge devleti olmasa genelde Orta Doğu ve özelde Suriye konusunda kırmızı çizgilerini açıkça ortaya koymuş ve süreci yıllardır kendi desteklediği rejimi koruyarak devam ettirmiştir. Daha önce bahsettiğimiz Rus dış politikasının istilacılığı Orta Doğu'da da devam etmektedir. RF'nin Orta Doğu'da takip ettiği politikalar yeni imparatorluk örneği olarak onun etkisini güçlendiren bir çerçevede ilerlemektedir. Çünkü silah ve enerji alanında kendini iktisadi olarak korurken eş zamanlı olarak Suriye konusunda da emperyal yayılım alanını korumaktadır.

⁸²⁸ Sladden, vd., s. 8.

⁸²⁹ Trenin, “ What drives Russia's

SONUÇ

Tarih kesintisiz ilerleyen bir zaman akışı içinde mekânsal olarak imparatorlukların geçmişten bugüne değişmeyen bir güç arayışı ile sistemde yer aldıklarını göstermektedir. Geleneksel imparatorlukların uluslararası ilişkilerin tam anlamı ile ortaya çıkmadığı bir dönemde var oldukları mekânlar içinde, kendi evrenselliklerini ve değerlerini yarattıkları bir güç söz konusudur. Geleneksel imparatorlukların, genel olarak davranış kalıpları benzer şekilde olmuş ve temel nokta her anlamda güç maksimizasyonu fikrinin gerçekleştirilmesi mantığına dayanmıştır. Bu açıdan modern ve akabinde yeni imparatorlukların da sistemde yer alma çabaları, geçmiş bağların onlara sağladığı meşruiyet ve bilgi aktarımı ile gerçekleşmiştir.

1648 Westphalian Sistemin kuruluşu ile ulus-devletlerin temel aktör olmaya başladığı uluslararası ilişkilerin ortaya çıkışı ile Batı küresel ilişkiler ağına yeni bir tanım getirmiştir. Aslında bu süreç tarih boyunca kümülatif olarak ilerleyen bir bilgi birikiminin sonucudur. Ancak bunun geleneksel imparatorluklar üzerindeki etkisi büyük sonuçlar doğurmuştur. Bir yanda bu süreci en iyi şekilde içselleştiren geleneksel imparatorluklar yeni formlar kazanırken, Avrupa'nın toplumsal ve siyasi alanda yaşadığı fikri dönüşümlere ayak uyduramayan geleneksel imparatorluklar parçalanma sürecine girmiştir.

Modern imparatorluklar, Avrupa'da her alanda büyük bir devrim süreci yaşamış ve özellikle Sanayi Devrimi ile küresel sisteme yeni bir dönüşüm yaşatmıştır. Devletler, XVIII. yüzyılda ideolojik kimlikleri de kendi tanımlamalarına alarak imparatorlukların doğasında da büyük bir değişim yaratmıştır. Geleneksel imparatorlukların barbar-medeni ya da Hristiyan-Müslüman ayrımları bu dönemde çok farklı ideolojik tanımlarını devletlerin kimliklerine yerleştirmiştir. Böylece geleneksel imparatorlukların evrensellikleri ve sosyo-kültürel yapıları büyük bir değişim ile karşı karşıya kalmıştır. Habsburg İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu

gibi çok kültürlü ve farklı din yapısına sahip imparatorluklar ise bunun en ağır darbesini alan örnekler olmuştur.

Keşifler döneminin sömürgeci mantığı, sanayileşmenin meta birikimi ve hammadde arayışı ile imparatorlukların emperyal yayılmaları emperyalizm yarışına dönüşmüştür. Japonya, İtalya ve Almanya'nın imparatorluk olma çabası ise XX. yüzyıl dünyasında iki büyük savaşa yol açmıştır. Her ne kadar bu iki dünya savaşı emperyal politikaların çatışması olarak görülse de, esasında imparatorluk gücüne ulaşmış üç örneğin kendini uluslararası alanda kabul ettirme çabasının bir yansımasıydı. Ancak bu üç imparatorluk adayının temel hatası modern dönemde geleneksel imparatorluklar döneminin emperyal yayılım ve hegemonya mantığı ile hareket etmeleridir. I. Dünya Savaşı ile sistemde geleneksel imparatorlukların, kara ve karma imparatorlukları sonlanırken, II. Dünya Savaşı imparatorluk potansiyeli olan İtalya, Japonya ve Almanya'yı büyük güçler sistemden çıkartırken, II. Dünya Savaşının ardından ise sistemde deniz imparatorlukları büyük sorunlar yaşamış ve sömürgecilik karşıtı hareketler ile bu imparatorluklar da sömürgelerini kaybederek sonlanmışlardır.

İmparatorluk kavramının tarihsel süreç içerisinde pek çok değişim yaşamış olması, kavramın özünde var olan güç ve tahakküm vurgusunu yok etmemiş aksine bunu küresel alanın en belirleyici aktör özelliği haline getirmiştir. Böylece yüzyıllarca sisteme yön veren imparatorluklar, XX. yüzyılda yerini büyük güçlere bırakmıştır. İmparatorluk tanımına göre, bir imparatorluklar zaten tarihsel bağlar düşünüldüğünde büyük bir güç olmalıdır. Bu açıdan başta da belirttiğimiz gibi büyük güç kavramı sadece modernleşmenin imparatorluklara yüklediği küçültücü anlamı örtme adına kullanan bir kavramsallaştırmadır. Nitekim büyük güçlerin sistemdeki rolleri ve davranışları imparatorluk örnekleri ile aynı şekilde ilerlemiştir. Uluslararası alanda yaşanan hızlı bir değişimin ve uluslararası alanda öne çıkan (aslında sağ kalan ABD ve SSCB) iki imparatorluk, düzeni kendi istedikleri şekilde inşa etmişlerdir. Ancak bu dönemin en önemli özelliklerinden biri devletlerin yanı sıra sisteme farklı aktörleri de dâhil etmesidir. XX. yüzyıla kadar temel aktör olan devletler uluslararası örgütlenmeler ile bir anlamda yetki devirleri ve müeyyide araçları oluşturmuştur. MC'nin ardından BM ile oluşturulan küresel örgütlenmenin bölgesel örnekleri de

yine sistem içinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu arayışlar aynı zamanda geleneksel dönem imparatorluk güç arayışının yansımasıydı denebilir. Çünkü yeni imparatorluk dönüşümü ile uluslararası örgütler küresel sistemde yeni imparatorlukların önemli bir etki ve nüfuz aracı haline gelmiştir.

Yeni imparatorluklar dünyası, geleneksel imparatorluklar döneminden tamamen farklı bir sistem içinde yapısal ve işlevsel özelliklerini gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Böylece bir yanda askeri ve teknolojik dünyanın tanımları değişmiş ve düşman kavramı devletler haricinde farklı asimetrik unsurları da içine alan bir zemine yayılırken, diğer tarafta da iktisadi alan imparatorlukların kapitalizm içinde kendilerini gerçekleştirmeleri adına şirketleşmesine ya da yumuşak güç ile bu alanlarda kendini vazgeçilmez konuma getirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böylece sistemde bir anlamda geleneksel imparatorlukların sahip olduğu emperyal yayılım alanlarındaki sınır tanımsızlıkları, belli yapısal özelliklerin dönüşümü ile geri farklı yapısal alanlar üzerinden geri döndürülmüştür. ABD örneğindeki gibi kültür alanında büyü güce sahip olan yeni imparatorluklar dünyaya kendi markalaşmasını sunarak küreselleşme ile bunu toplumsal alanda her birey için çekici hale getirirken, Çin örneği ucuz emek ve güçlü sermaye gelişimi ile küresel sistemde meta üretimini artırarak büyük bir kapital üretim merkezi haline gelmiştir. Öte yandan AB ise geçmişin imparatorluk gücünü unutmamış ve bunu günümüzde ulus üstü bir yapılanma ile yeniden yaratma çabasına girerek ulus-devletlerin dâhil olduğu bir yeni imparatorluk örneği yaratma yoluna gitmiştir.

Görüldüğü gibi, imparatorluk kavramının olumsuzluklar taşımasına karşın sistemde her daim varlığını özendirici şekilde sürdürmüştür. Bu noktada varsayımımızla bağlantılı olarak imparatorluk düşüncesinin sona ermediği sadece yüzyıllar içinde konjonktürel değişimlere göre form değiştirerek devam ettiğini görmekteyiz. Bu değişim devletlerin imparatorluk geçmişlerine bağlı olarak onların modern uluslararası sistem içinde konumlarını ve bu güce ulaşma çabalarını da etkilemektedir. Bu da aktörler açısından imparatorluk geçmişine sahip olmanın büyük güç olması sonucunu karşımıza çıkarmaktadır. Böylece günümüzde uluslararası sistemde küresel güç olarak tanımlanan ya da görülen devletlerin bu gücü korumasında geçmişin canlandırılması çabası ortaya çıkmıştır. Ancak bu

tarihsel olarak bağlantılı oldukları ve gelenekselden modern döneme kadar geçen süreçte esasen terk edemedikleri işlevsel ve yapısal kriterlerinin sonucudur. Bu açıdan büyük güç olmanın en önemli itici gücü ve meşrulaştırması da imparatorluklar ile sağlanmıştır.

İnceleme alanımız olan Rusya'ya baktığımızda imparatorluk örnekleri içinde en ilginç yönleri içinde barındırdığı görülür. Rusya örneği de büyük güç olma mücadelesindeki yerini XV. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde sistemin önemli aktörlerinden biri olarak korumuştur. Rusya tarihsel süreçte her daim gücün peşinden giderek sistem içinde belirleyici rol üstelenmeye uğraşmıştır. Esasen imparatorluk ile olan güç bağı da buradan gelmektedir.

X. yüzyılda Ortodoksluk dinini kabul ederek hegemon üstünlük alanına ilişkin ilk kimlik tanımlamasını belirlemiştir. Emperyal yayılım alanlarını Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri üzerinde yoğunlaştıran Ruslar, ardından Avrasya bölgesinden farklı alanlarda da emperyal yayılımlarını gerçekleştirmeye yönelmiştir. Böylece Ruslar, Slav etnik kökenine mensup olmaları bağlamında Balkan coğrafyasında Slav milletler üzerinde nüfuz alanı kurma açısından bir anlamda emperyal yayılım alanını da belirlemiş ve bunu İstanbul'un fethi sonrası III. Roma teorisi ile tarihsel meşruiyet kazandırmıştır. XVIII. yüzyılda milliyetçilik fikri ile Balkan coğrafyasında, Ruslar Panslavizm ideolojisi ile nüfuzlarını arttırma yoluna gitmiştir.

Ruslar, çarlıktan imparatorluğa yükselirken aynı zamanda karma imparatorluk yapılanmasının bir sonraki ayağını oluşturacak bir sürece girmiştir. Yani imparatorluk, yönetim ve fetih anlayışını kara imparatorluklarından alırken, bir yandan da Batıdan öğrendiği bilgiler ile XVIII. yüzyılda deniz gücü olma yolunda ilerlemiştir. Böylece imparatorluk karma tip imparatorluk vasfını tam anlamıyla kazanmıştır. Modern dönem imparatorlukları Avrupa'da yükselirken, Rusya'da bozkır ve tundralardan çıkış yolunu denize açılarak gerçekleştirmeyi planlamıştır.

XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca Rus İmparatorluğu emperyal yayılımlarına devam etmiş ancak modern imparatorluk dönüşümünü tam anlamıyla sağlayamamıştır. Rus İmparatorluğu'nun giderek katılan milliyetçilik, toplumsal

yapıdaki sınıf farklılıkları ve feodal mantık Rus halkının Batı ile farklılıklarını ortaya koymaktadır. Rus İmparatorluk gücünün geleneksel dünyanın parçası olarak düşündüğümüzde iki ana, sekiz alt kriterimizi sağlamışken, modern imparatorluk sürecini başarı ile tamamlayamamıştır. Rus İmparatorluğu'nun dönüşümünü sağlayamamasındaki en temel noktalar katı Ruslaştırma politikaları, feodal sistemin mantığının değiştirilememesi, Rus seçkin ve saray çevresini despotik anlayışına devam etmesi ve en önemlisi de sanayileşme sürecinin tam olarak ülkede gerçekleştirilememesidir.

Rus İmparatorluğu, geleneksel imparatorluktan modern imparatorluğa dönüşümünü gerçekleştirememiş olsa da ülkede gerçekleşen Ekim Devrimi ile Avrupa imparatorluklarından farklı olarak sistemi bir anda içselleştirme çabasına girmiştir. Rusya bu açıdan en şaşırtıcı imparatorluk örneğidir. Kırsal nüfusu ve yarı sömürge durumuna karşın Ruslar, kendi siyasi kültürlerine binaen Marx'ın proleter devrimini imparatorluklarını kurma adına kullanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile uluslararası alanda iki kutuplu sistemin hâkim olması ABD ve SSCB'nin tahakküm kurmaya çalıştığı Soğuk Savaş dönemini 70 yıl sürecek bir dönemin odağına yerleştirmiştir. Bu dönemde SSCB, Batı'yı emperyalist olarak tanımlarken, Batı da SSCB'yi küçültücü bir atıfla imparatorluk olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla temel fark kullanan devlet ile anlam yüklenen devletlerin yarattığı ideolojik çatışması olmuştur. Sistemde büyük güçler kapasitelerini askeri, sosyal, iktisadi ve siyasi olarak her alanda geliştirme ve bunu birbirlerine karşı kullanma amacıyla hareket etmişlerdir. Ancak buradaki temel olan büyük güçlerin sistemde hareket alanlarını da kapasitelerine uygun şekilde yönlendirmeleridir. Bu açıdan SSCB örneği özellikle Stalin döneminde yarattığı tahakküm Doğu Blok'u ülkelerinde büyük bir korku uyandırırken akabinde Brejnev döneminde sert politikalar ile bunun gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunla birlikte SSCB'nin küreselleşme karşısında devlet ekonomisi planı beklenen başarıyı tam anlamı ile sağlayamamış ve hatalı dış politika örnekleri ile bu durum tam anlamı ile darbe almıştır. Sürecin patlama noktası ile 1979'da SSCB'nin Afganistan müdahalesini takiben ülkede yaşanan iktisadi ve sosyal sorunlar olmuştur. Her ne kadar Gorbaçov ülkede reform sürecini başlatmışsa da ÇHC gibi başarı bir örnek sunamamıştır. Böylece SSCB'nin son yıllarında

milliyetçilik ve bağımsızlık istekleri artmış ve SSCB 1917 yılındaki gibi uluslararası aktörleri şaşırtarak sona ermiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte sistem içerisinde imparatorluk adlandırmaları yeniden karşımıza çıkmıştır. Özellikle ABD'nin gücü ve tek kutuplu dünya söylemleri imparatorluk kavramını yeniden gündeme getirmiştir. Böylece imparatorluklar sistemin bir aktörü olarak yeniden sisteme döndürülmüştür. SSCB ardılı olarak RF'ye bakıldığında 1990'lı yıllar her alanda büyük bir karmaşa dönemi olmuştur. Devlet tam anlamı ile kendini ait hissedeceği bir alan tanımlayamadığı gibi ideolojik açıdan gereksinimlerini sağlayamamıştır. Kapitalizm sürecine geçişte hatalı politikalar ise toplumda işsizlik ve yoksulluk seviyesini arttırmış, devletin enerji, ulaşım, iletişim gibi sektörlerinin özelleştirilmesi ise sermaye noktasında büyük kayıplara yol açmıştır.

2000 sonrasında Putin dönemi ile birlikte RF siyasi olarak merkezileşmeyi hızla gerçekleştirmiştir. Putin dönemi daha ilk aşamada büyük güç olma ve bunu kabul ettirme amacı ile hareket etmeye başlamıştır. Bunun da ilk adımı bu açıdan iç politikada olmuştur. Bu devletin ideolojik tanımı yapılmamış olsa da, temelde milliyetçi grupları tatmin eden bir adım olmuş ve bir anlamda da geçmişin otokratik düzeni ile özdeşim kurulmasını sağlamıştır. Öte yandan uluslararası alanda enerji piyasalarında yaşanan hızlı yükseliş devletin oligarkları bertaraf ederek kendi kamu şirketlerini kurması ile iç politikada iktisadi bir düzelmenin de önünü açmıştır. Böylece RF, yeni imparatorluk döneminde kamu şirketlerinin gücü ile iktisadi politikasını belirlemeye yönelmiştir. En önemli kaynağı ise şüphesiz gaz ve petrol olmuştur. Bunun emperyal ve hegemonik yanı ise daha önce de bahsettiğimiz şekli ile yeni imparatorlukların uluslararası örgütleri kullanımında görülmüştür. Bu açıdan RF'nin AEB, ŞİO, OPEC gibi örgütler içinde lider konumda olma amacı ve yönlendirmeleri önemlidir. Bu sayede hem hegemonik üstünlük alanını belirlemiş hem de bunu iktisadi ve emperyal yayılım alanlarında başarılı şekilde kullanma politikasını geliştirmiştir.

Öte yandan RF geçmişin nostaljik bağlarına dayalı bir imparatorluk mantığı ile bunu Avrasyacılık ekseninde yeniden kurgulamaya başlamış ve demografik

sorunlarını da dikkate alarak SSCB döneminin *homosoyeticusunu Rus Halkı* fikri ile günümüze uyarlamaya çalışmaktadır. Avrasyacılık ile RF kendi evrenselliğini bölge halkları ile medeniyet algısı içinde yaratma yönelmiş ve bu fikir genel olarak emperyal yayılımı ve hegemonik üstünlüğünü eski Sovyet bölgelerinde devam ettirme adına yumuşak güç alanı yaratmıştır. Ancak RF'nin sert güç uygulamadan vazgeçmediği de görülmektedir. AB ve NATO'yu yakın çevresi içinde istemeyen RF, Ukrayna ve Gürcistan'a gerçekleştirdiği müdahaleler ile bunu ortaya koymuştur. Bu politikasına karşılık Batı RF'ye yaptırım uygulamaya başlamıştır. Ancak burada da iki stratejik adım ile RF dış politikasına yön vermeye çalışmıştır: Enerji gücü ve Rus istisnacılığı. Ayrıca RF'nin Asya bölgesinde öne çıkan ve dönemin önemli yeni imparatorluklarından olan ÇHC ile ilişkilerini de iyi tutması dikkat çekicidir. Rusya sadece kendi bölgesi içerisinde değil küresel gelişmelerde de ÇHC ile benzer politikalar takip ederek, sistemde iş birliğine yönelik gücünü de artırmaktadır.

Son noktada RF yeni imparatorluk gücü olarak küresel gelişmeler ekseninde kendine yer edinme adına büyük adımlar atmıştır. 1990'ların sorunlu geçiş süreci tamamlanmış denemese de RF'nin sahip olduğu enerji kozu ve geçmiş atıfları onu uluslararası alanda öne çıkarmaktadır. Ancak RF'nin SSCB dönemine nazaran dış politikada pragmatist yaklaşımı da iş birliğine yönelik adımlarını arttırmakla birlikte küreselleşmemin yeni imparatorluklar için yarattığı etkileşim sürecinin de başarılı şekilde okunması olarak görülebilir. Sonuç olarak RF özellikle kendi coğrafyası olarak tanımladığı yakın çevresinde gücünü korumaya devam etmektedir. Ancak bu salt bölgesel güç olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü özellikle Orta Doğu'da yaşanan süreç düşünüldüğünde Rus istisnacılığını da bir getirisi olarak 2011 yılından bu yana Suriye krizi ve Kırım İlhakı ekseninde yeni imparatorluk gücünü fiili olarak ortaya koymaktadır.

Son noktada geçmişten bugüne imparatorluklar sistemin belirleyici aktörleri olarak kendi güçlerinin arttırımına yönelmişlerdir. Geleneksel imparatorluklar döneminin her imparatorluk için yaratım ve tahakküm alanları birbirlerinden farklı olarak şekillenmiş ve belli uluslararası değerlerin Westphalia ile sisteme yerleştirilmesinin ardından sınırsızlıklar da kaldırılmıştır. Ancak sistemin değişen

doğası sınırlılığı belli bir yere kadar sürdürme imkanı sunmuştur. Bu açıdan sistemde büyük güçlerin imparatorluklara olan atıfları ve dönüşleri dikkat çekicidir. Örneğin deniz imparatorluklarının takip ettiği politikalarda toprak sınırlarının, sınırsız sömürge bölgelerine dönüşümünü onlar ile gördük. Ya da geleneksel dönemin paralı asker kullanımının yeniden sisteme yerleşmesini ve yeni imparatorluklar döneminde uygulanmasına yeniden tanındık olmaktadır. Bu bağlamda geçmişte olduğu gibi günümüzde de imparatorluklar sistemde kendilerine yer edinerek kendi evrenselliklerini sınırlı bir çerçevede olsa da uluslararası sistemin yapısı içinde üretmeye devam etmektedir.

Sonuç olarak, imparatorluk tasavvuru esasında uluslararası alanda geçmişten bugüne kesintisiz olarak işleyen bir aktarım sürecinin sonucunda şekillenmiştir. Geçmişte imparatorluk olan ya da imparatorluk deneyimleri içinde gelişen bir siyasi kültür alanına sahip siyasi birimler, günümüzde büyük güç olarak adlandırılan uluslararası aktör tanımlamalarının gerçek yüzleridir. İmparatorluk olma güdüsü bu açıdan geleneksel imparatorluklar dönemine bağlı bir şekilde Westphalian Sistem ve akabinde modernleşme ile küreselleşmenin getirdiği yeni değerler ile harmanlanmış yeni bir sistemin eski aktörlerini karşımıza çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap

- Acar, Kezban, **Rusya: Orta Çağ'dan Sovyet Devrimine**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Acemoğlu, Daron ve Robinson, James A. **Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri**, Çev. Faruk Rasim Velioglu, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013.
- Adda, Jacques **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İneci, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Adorno, Theodor W. **Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi**, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İstanbul: İmge Yayınevi, 2009.
- Akdes, Nimet Kurat **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.
- Akkurt, Mehmet **Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler**, İstanbul: IQ Yayınları, 2005.
- Aldrich, Robert, Ed. **Emperyal Çağ**, Çev. Nurettin Ehüseyini, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2008.
- Alinge, Curt, **Moğol Kanunları**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara: Sevinç Matbaası, 1967.
- Altun, Fahrettin, **Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Âmin, Samir, **Üçüncü Dünya Demokrasi Ve Sosyalizm**. Çev. Yiğit Bener, Fikret Başkaya, Ankara: Mülkiye Yayınları, 1992.
- Antohi, Vladimir Tismaneanu, **Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath**, Central European University Press, 2000.
- Arı, Tayyar **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri Ve Orta Doğu**, Bursa : MKM Yayıncılık 2012.
- Armaoğlu, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003

----- **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Kitabevi, 2005.

Åslund, Anders, **Russia's Capitalist Revolution Why Market Reform Succeeded And Democracy Failed**, Washington: Peterson Institute For International Economics, 2007.

Barkey, Karen, **Farklılıklar İmparatorluğu: Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Kitap, 2011.

Barkey, Karen ve Mark Von Hagen (Ed.), **İmparatorluk Sonrası: Çok Etnili Toplamlar ve Ulus İnşası (Sovyetler Birliğı ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları, 2012

Barthold, V. V. **Orta Asya Türk Tarihi**, Haz. Hüseyin Dağ, Ankara: Çağlar Yayınları, 2004.

Bauer, Susan Wise, **The History Of The Ancient World From The Earliest Accounts To The Fall Of Rome**, New York: W. W. Norton & Company, Inc., 2007.

Blanton Shannon L. ve Charles W. Kegley, **World Politics: Trend and Transformation**, USA: Cengage Learning Products, 2011.

Black, Jeremy, **Kısa İngiltere Tarihi**, Çev. Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları, 2015.

-----, **Great Powers and the Quest for Hegemony The world order since 1500**, New York: Routledge Publishing, 2008.

-----, **Trade, Empire and British Foreign Policy, 1689–1815 The politics of a commercial state**, USA: Routledge, 2007.

-----, **Top Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.

-----, **European Warfare: 1815-2000**, London: Palgrave Publish, 2002.

Bora, Tanıl, **Milliyetçiliğın Kara Baharı**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.

Bookchin, Murray, **Devrimci Halk Hareketleri Tarihi 1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri (Üçüncü Devrim/Cilt 3)**, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2011.

- Braudel, Fernand, **Maddi Uygarlık Dünyanın Zamanı**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınları, 2017.
- **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü Ve Bunun Jeostratejik Gerekliklikleri**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap, 2005.
- Burbank, Jane ve Cooper, Frederick, **İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik**, Çev. Ahmet Aybars Çağlayan, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2011.
- Bushkovitch, Paul, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012.
- Castells, Manuel, **Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Christon I. Archer, vd., **Dünya Savaş Tarihi**, Çev. Cem Demirkan, İstanbul: Tüzmamanlar Yayıncılık, 2006.
- Chua, Amy, **Day of Empire: How Hyperpowers Rise to Global Dominance – and Why They Fall**, New York: Doubleday Publishing, 2007.
- Cipolla, Carlo M. **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı Gezgin, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992.
- Coase, Ronald ve Ning Wang, **Çin Nasıl Kapitalist oldu?** Çev. İlkey Yılmaz, İstanbul: BigBang Yayınları, 2015.
- Cohen, Ariel, **Russian Imperialism: Development and Crisis**, London: Praeger Press, 1996.
- Çağırın, Mehmet Emin, **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, Ankara Platin Yayınları, 2006.
- D'encausse H.C. ve Schram, S.R. **Marksizm Ve Milliyetçilik**, İstanbul: Yol Yayınları, 1976.
- Dağı, Zeynep, **Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul: Boyut Yayınları, 2002.
- Deacon, Bob, **Globalization and Social Policy: The Threat to Equitable Welfare**, Geneva: Occasional Paper No. 5 March 2000.
- Defay, Alexandre, Jeopolitik, Çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Yayınları, 2005.

- Delanty, Gerard, **Avrupa'nın İcadı Fikir, Kimlik, Gerçeklik**, Çev. Hüsamettin İnanç, Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- D'Encausse, Helene Carrere, **Tamamlanmamış Rusya**, Çev. Reşat Uzman, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Denemark, Robert A.; Friedman, Jonathan; Gills, Barry K. ve Modelski, George, (Ed.) **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, London: Routledge Publish, 2003.
- Doyle, Michael, **Empires**, Ithaca And London Cornell University Press, 1986.
- Dugin, Aleksander, **Rus Jeopolitiği**, Çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- **İnsanlığın Ön Cehpesi: Avrasya**, Çev. Erdem Ergen, Ankara: Kaynak Yayınları, 2017.
- Dunlop, John B. **Russia Confronts Chechenya: Roots of a Seperatif Conflict**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Eisenstadt, S. N. **Modernleşme: Başkaldırı Ve Değişim**, Çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Faroghi, Suraiya, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, Çev. Ayşe Berkay, İstanbul: Kitap Yayınları, 2010.
- Faulkner, Neil, **Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberalere**, Çev. Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitapevi, 2014.
- Ferguson, Niall, **Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi**, Çev. Barış Pala, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- , **İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- **Uygarlık: Batı ve Ötekiler**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Ferro, Mark, **Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl**, Çev. Muna Cedden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Findley, Carter V. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiali, 1789-1922**, Çev. Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Fukuyama, Francis **Güven: Sosyal Erdemler ve Rfahın yaratılması**, Çev. Ahmet Buğdaycı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1998.

- Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni Ve Yönetişim**,
Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005.
- **Tarihin Sonu ve İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Profil
Yayıncılık, 2011.
- , **Siyasi Düzen Ve Çürüme: Sanayi Devriminden
Demokrasinin Küreselleşmesini**, Çev. Murtaza Özeren, İstanbul: Profil
Kitap, 2018.
- Furtado, Peter, (Ed.) **Histories of Nations : How Their Identities Were Forged**,
London: Thames & Hudson, 2012.
- Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul: Ötüken
Yayınları, 2000.
- Giddens, Anthony, **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Gibbon, Edward, **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş Ve Cöküş Tarlı Cilt 1**,
Çev. Asım Baltacıgil, Ankara: B/F/S Yayınları, 1987.
- Roma **İmparatorluğu'nun Gerileyiş Ve Cöküş Tarihi Cilt 2**,
Çev. Asım Baltacıgil, Ankara: B/F/S Yayınları, 1987.
- Gilpin, Robert ,**War and Change in World Politics**, New York: Cambridge
University Press, 1981.
- Glubb, Sir John, **The Fate Of Empires And Search For Survival**, Scotland:
William Blackwood & Sons, 1978.
- Goffman, Daniell, **The Ottoman Empire and Early Modern Europe**, United
Kingdom: Cambridge University Press, 2004.
- Goody, Jack **Tarih Hırsızlığı**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Kültür
Yayınları, 2012.
- Gorbaçov, Mihail, **Yenilenme ve Kadro Politikası**, İstanbul: Bilim ve Sanat
Yayınları, 1987.
- Gönlübol, Mehmet **Uluslararası Politika**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1985.
- Grafton, Anthony, Shelford, April ve Nancy Siraisi, **Yeni Dünyalar, Eski Metinler:
Gelenecin Gücü Ve Keşiflerin Yarattıcı Şaşkınlık**, Çev. Füsun Savci,
İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Güngör, Celalettin, **Rusya ve İsyanları**, Ankara: Barış Kitap, 2010.

- Hagen, Mark Von ve Barkey, Karen, **İmparatorluk Sonrası: Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Kitap, 2012.
- Harman, Chris, **Halkların Dünya Tarihi Taş Devri'nden Yeni Binyıla**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2016.
- Hekimoğlu, Asem Nauşabay, **Rusya'nın Dış Politikası**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007.
- Heywood, Andrew, **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları, 2013.
- **Küresel Siyaset**, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Liberte Yayınları, 2013.
- Hill, Christopher, **The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution**, London: Penguin Book, 1991.
- Hirst, John, **Kısa Avrupa Tarihi**, Çev. Mihriban Doğanı, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Hobsbawm, Eric, **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.
- Hobson, John M. **The Eastern Origins of Western Civilisation**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Hosking, Geoffrey **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, Çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Howe, Stephan, **Empire: A Very Short Introduction**, London: Oxford University Press, 2002.
- Huntington, Samuel P. **Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.
- İmanov, Vügar, **Avrasyacılık**, İstanbul: Küre Yayınları, 2008.
- İnalçık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt: I (1300-1600)**, İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2018.

- **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ:1300-1600**, Çev: R. Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- , **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt: I (1300-1600)**, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009.
- İsmayilov, Meşdi **Avrasyacılık**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Kagan, Fredick ve Higham, Robin, **The Military History of Tsaris Russia**, Palgrave Mcmillan, 2002.
- Kamalov, Ilyas, **Orda Ve Rusya: Rusya Uzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, Ankara: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2009
- **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığı'na**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.
- Karpat, Kemal **Osmanlı Ve Dünya: Osmanlı Devleti Ve Dünya Tarihindeki Yeri**, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2000.
- , **İslam'ın Siyasallaşması**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kazgan, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2014.
- Keay, John, **Çin Tarihi**, Çev. Neşe Tayanç, Dinç Tayanç, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011.
- Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş Ve Çöküşleri 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim Ve Askerî Çatışmalar**, Çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- Keskin, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Vakfı yayınları, 1998.
- Khanna, Parag, **Yeni Dünya Düzeni Yeni Yükselen Güçler 21. Yüzyılda Dünyayı Nasıl Belirliyor?**, Çev. Elif Nihan Akbaş, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011.
- Kinder, Hermann ve Hilgemann, Werner, **Dünya Tarihi Atlası Cilt I**. Ed. Hüseyin Bağcı, Ankara: ODTU Yayınları, 2007.
- Kirchner, Walther, **History of Russia**, Newyork: College Outline Series, Barnes and Noble Inc. 1950.

- Kissenger, Henry, **Diplomasi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2004.
- Dünya **Düzeni**, Çev. Sinem Sultan Gül, İstanbul: Boyner Yayınları, 2014.
- Klein, Naomi, **Şok Doktrini - Felaket Kapitalizminin Yükselişi**, Çev. Selim Özgül, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Kollmann, Nancy Shields, **The Russian Empire 1450–1801**, United Kingdom: Oxford University Press, 2017.
- Kotz David M. Weir, Fred **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu- Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya**, Çev. Cemile Çakır, İstanbul: Kalkedon, 2012.
- Kuntsen, Torbjon L. **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, Çev. Mehmet Özay, İstanbul: Açılım Kitapevi, 2015.
- Laitin, David D. **Identity in Formation: The Russian Speaking Population in Near Abroad**, New York: Cornell University Press, 1998.
- Langlois, Georges; Boismenu, Jean; Lefebvre, Luc; Regimbald, Patrice, **20. Yüzyıl Tarihi**, Çev. Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003
- Laurelle, Marlene, **In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia**, New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Lee, Stephen J. **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Çev. Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi yayınları, 2010.
- Lenin, Vladimir İlyiç, **Sosyalizm ve Savaş**, İstanbul: Eriş Yayınları, 2003.
- Leonhard, Wolfgang, **Bugünkü Sovyet İdeolojisi II**, Çev. Cemil Ziya Şanbey, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Levine, Steve, **Putin'in Labirenti**, İstanbul: Destek Yayınları, 2010.
- Levy, Jack S. **War in the Modern Great Power System**, USA: The University Press Of Kentucky, 1983.
- Lieven, Dominic, **Empire: The Russian Empire and Its Rivals**, New Haven and London: Yale University Press, 2001.
- Loomba, Ania, **Kolonyalizm/Postkolonyalizm**, Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Luragi, Raimondo, **Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: E Yayınları, 2016.

- Maddison, Angus, **The World Economy Volume I: A Millennial Perspective**, Paris: Development Centre Of The Organisation For Economic Co-Operation And Development Publish, 2006.
- Mann, Michael, **İktidarın Tarihi I: Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları (Cilt I)**, Çev. Emre Kolay, Olcay Sevimli, Soner Torlak, Esin Saraçoğlu, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2013.
- , **İktidarın Tarihi Cilt II: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi (1760- 1914)**, Çev. Elçin Deniz Ela, Gülben Şaş, Ali Rıza Güngen, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2013.
- **The Sources Of Social Power : Global Empires And Revolution, 1890–1945 Vol: III**, New York: Cambridge University Press, 2012.
- Marks, Robert B. **The Origins of the Modern World A Global and Ecological Narrative from the Fifteenth to the Twenty-first Century**, Usa: Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
- Marriott, Emma, **Bir Nefeste Dünya Tarihi**, Çev. Egemen Yılgür, İstanbul: Maya Kitap, 2014.
- Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- McLuhan, Marshall ; Bruce R. Powers, **Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler**, Çev. Bahar Öcal Düzgören, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015.
- McNeill, William H. **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, İstanbul: İmge Yayınevi, 2002.
- Mitter, Rana, **Modern China: A Very Short Introduction**, Newyork: Oxford University Press, 2008.
- Modelske, George, **Long Cycles in World Politics**, London: Palgrave Macmillan, 1987.
- Moore Jr, Barrington, **Diktatörlüğün Ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli- Aladdin Şenel, İstanbul: Verso Yayınları, 1989.
- Morris, Ian, **Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik)**, Çev. Gül Çağalı Güven İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2012.

- Motyl, Aleksander J. **Imperial Ends The Decay, Collapse, and Revival of Empires**
NewYork: Columbia University Press, 2001.
- Münkler, Henfrid, **İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- , **Yeni Savaşlar**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Negri Antonio ve Hardt, Michael, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Noviçev, A. D. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı-Sömürgeleşmesi**, Çev. Nabi Dinçer, Ankara: Onur Yayınları, 1979.
- Nye Jr, Joseph S. **Yumuşak Güç**, Çev. Rahyan İnan Aydın, Ankara: BB101 Yayınları, 2017.
- Onay, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, İstanbul: Nobel Yayınları, 2002.
- Ormrod, David, **The Rise of Commercial Empires: England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650-1770**, USA: Cambridge University Press, 2003.
- Özdemir, Haluk, **Avrupa Mantığı**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012.
- Pamuk, Şevket , **Seçme eserleri I Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Çev. Gökhan Aksay, İstanbul: İŞ Bankası Yayınları, 2016.
- Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.
- Perrie, Maureen Ed. **The Cambridge History Of Russia: Volume I From Early Rus' To 1689**, Cambridge: Cmbridge Press, 2006.
- Pirene, Henri, **Orta Çağ Kentleri**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: iletişim Yayınları, 2011.
- Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Poliakov, Leon, **Ari Miti: Avrupa'da Irkçı ve Milliyetçi Fikirlerin Tarihi**, Çev. Yakup V. Potyemkin, V. Haz. **Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi: Birinci Cilt**, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2009.
- Potyemkin V. (Haz.), **Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi: Birinci Cilt**, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2009.

- Ponting, Clive, **Dünya Tarihi**, Çev. Eşref Özbilen, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Primakov, Yevgeni, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Çev. Olga Tezcan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Purtaş, Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Rakhmanova, Tania **Rus İktidarının Kalbinde Putin İmparatorluğunu Sorgulama**, Çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Robert, Geoffrey, **Stalin's Wars: From World War to Cold War**, Yale University Press, 2006.
- Robert, J. M. **Avrupa Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna , İstanbul: İnkılap Yayınları, 2016.
- Roshwald, Aviel, **Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1974-1923**, New York, Routledge, 2001.
- Roskin, Michael G. ve Barry, Nicholas O. **Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası**, Çev. Özlem Şimşek, İstanbul: Liberte Yayınları, 2014.
- Roux, Paul Le, **Roma İmparatorluğu**, Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Russell, Bernard, **İktidar**, Çev. Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990.
- Sakwa, Richard, **Russian Politics and Society**, London: Routledge, 2008.
- , **Putin Russia's Choice**, London: Routledge, 2004.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitabevi, Ankara, 2010.
- Schulze, Hagen, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yayınları, 2005.
- Seiffert, Wolfgang, **Valdimir V. Putin, İstanbul**: Gendaş kültür Yayınları, 2004.
- Shafritz, Jay M. , E. W. Russell ve Christopher Borick, **Introducing Public Administration**, New York: Pearson, 2013.
- Sieger, Paul, **Dünya Dinleri Ve İktidar**, Çev. Selin Dingiloğlu, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2013.
- Smith, S. A. **Russia In Revolution: An Empire in Crisis, 1890 to 1928**, London: Oxford University Press, 2017.
- Snyder, Jack, **Myths of Empire: Domestic Politics And International Ambition**. Cornell Solovey, Tatyana ve Valery Solovey, "Russkiy Natsionalizm Pri

- Putine – Medvedeve”, **Russkiy Natsionalizm Mezhd Vlast’yu i Oppozitsiyey**, Moskova: Panorama Center, 2010.
- Soljenitsin, Aleksander, **Rusya Nasıl Kurtulur?**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Sombart, Werner, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, Çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2008. University Press. Ithaca And London, 1991.
- Sönmezoğlu, Faruk **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005.
- Stephens, Alan ve Baker, Nicola **Making Sense of War: Strategy for the 21st Century**, Cambridge University Press, 2006.
- Suny, Ronald Grigor; Martins, Terry Dean, (Ed). **A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin**, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Tezkan, Yılmaz, **Kadım Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul: Ülke Yayınları, 2001
- Thoburn, H. **Rusya Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara: SETA Yayınları, 2015.
- Thornton, Rod, “Military Modernization And The Russian Ground Forces”, **Strategic Studies Institute** , 2011.
- Tilly, Charles, **Avrupa’da Devrimler: 1492-1992**, Çev. Özden Arıkan. İstanbul: Afa Yayınları, 1993.
- Taylor, Brian D. **Politics and the Russian Army Civil–Military Relations: 1689–2000**, New York: Cambridge University Press, 2003.
- Toynbee, Arnold, **Tarih Bilinci**, İstanbul: Bates Yayınları, 1971.
- Tuminez, Astrid, **Russian Nationalism since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy**, New York: Rowman&Littlefield Publishers, 2000.
- Valdai, **National Identity and the Future of Russia, Valdai Discussion Club Report**, Moskova, 2014.
- Vernadsky, George, **Rusya Tarihi**, Çev. Egemen Çağrı Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.
- Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi, **International Relations And World Politics**, Usa: Pearson Education, Inc. 2013.

- Wallerstein, Immanuel, **Tarihsel Kapitalizm**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- , **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, Çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul: BGST Yayınları, 2011.
- Weber, Max, **Şehir: Modern Kentin Dönüşümü**, İstanbul: Bakış Yayınları, 2000.
- **Bürokrasi ve Otorite**, Çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 2017.
- Wilson Thomas M.; Donnan, Hasting, (Ed.) **A Companion Border Studies**, Blackwell Publishing, 2012.
- Yergin, Daniel, **Petrol: Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev. Kamuran Tuncay, İstanbul: İşbankası Yayınları, 2003.
- Yılmaz, Harun, **Rusya’da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi**. İstanbul: Versus Yayınları, 2006.
- Yılmaz, Türel, **Uluslararası Politikada Orta Doğu: Birinci Dünya Savaşından 2000’e**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004
- 1918 Sovyet Anayasası: İşçi Sınıfının İlk Anayasası**, Çev. Fırat Sözeri, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2018.

Makale

- Agoston, Gabor, “Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia 1500-1800”, **Explorations in Russian and Eurasian History**, Vol. 12. No. 2, 2011, ss. 281-319.
- Ailes, Marianne, “ Charlemagne ‘Father of Europe’: A European Icon in the Making”, **Reading Medieval Studies**, Vol: 38, 2012, ss. 59-76.
- Akhundova, J. “Rusya’da Yerel Yönetimler: Mevcut Durum ve Sorunlar”, **Avrasya Etüdleri**, Cilt. 46 S. 2, 2014, ss. 39-58.
- Alexseev, Mikhail, “Rubles Against the Insurgency: Paradoxes From The North Caucasus Counties”, **PONARS Eurasia Policy Memo** No. 157, May 2011, ss. 1-6.

- Allensworth, W. "Derzhavnost: Aleksandr Lebed's Vision for Russia", **Problems of Post-Communism**, 45(2), 2008, ss. 51-58.
- Anderson, James. "Borders, Fixes And Empires: Territoriality In The New Imperialism", (Ed.) Thomas M. Wilson ve Hastings Donnan, **A Companion Border Studies**, Blackwell Publishing, 2012, ss. 139-157.
- Aris, Ben, "The Russian Economy Is Stagnating", (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/05/27/the-russian-economy-is-stagnating-a65760>)
- Armstrong, Ian, "Russia is creating a global nuclear power empire", 2015, (Erişim: <https://globalriskinsights.com/2015/10/russia-is-creating-a-global-nuclear-power-empire/>, 22.02.2019)
- Asch, Ronald G. "Otuz Yıl Savaşları Önemli: 1598-1648", Ed. Jeremy Black, **Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002 .
- Bacevich, Andrew J. "Neues Rom, neues Jerusalem", Der. Ulrich Speck ve Natan Sznai, **Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung** içinde, Münih, 2003.
- Bağla, Luis "Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu", **Birikim Sosyalist Kültür Dergisi**, Ocak 1977, Sayı: 23.
- Bassin, Mark, "Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity", *Slavic Eurasian Studies* 17 (2008), 279-94.
- Beichelt, Timm "Two Variants Of The Russian Radical Right: Imperial And Social Nationalism", **Communist and Post-Communist Studies**, Vol. 42, 2009, ss. 505-526.
- Bissell, R. E. "Soviet military aid to Africa", **Journal of Contemporary African Studies**, Vol. 1(1), 1981, ss.1-18.
- Binter, J. " The Actual and Potential Role of Neutrality In Search of Peace and Security", **Bulletin of Peace Proposals**, Vol.16(4), ss. 387-398.
- Brudny, Yitzhak M. , "In Pursuit of the Russian Presidency: Why and How Yeltsin Won the 1996 Presidential Election", **Communist and Post-Communist Studies**, Vol.:30, No: 3, 1997, ss. 255-275.

- Brzezinski, Zbigniew, “Post-Communist Nationalism”, **Foreign Affairs**, Vol: 1, 1988-1990.
- Captain, Esther ve Guno Jones, “Hollanda: Emperyal Emellerin Peşinde Küçük Bir Ülke”, Ed. Robert Aldrich, **Emperyal Çağ**, Çev. Nurettin Ehüseyini, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2008.
- Cassase, A. “The wolf that ate Georgia” (Erişim: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/sep/01/georgia.russia1>)
- Chase-Dunn, Christopher ve Sokolovsky, Joan ,“Interstate Systems, World-Empires and the Capitalist World-Economy: A Response to Thompson”, **International Studies Quarterly**, 1983, 27(3)
- Cohen, Ariel ve Helle C. Dale, “Russian Anti-Americanism: A Priority Target for U.S. Public Diplomacy”, 24.02.2010, (Erişim: <http://www.heritage.org/research/reports/2010/02/russian-anti-americanism-a-priority-target-for-us-public-diplomacy>, 12.12.2012).
- Cooper, Robert “The new liberal imperialism”, Guardian, (Erişim: <https://www.theguardian.com/world/2002/apr/07/1> 7.4.2019)
- Costigan T. ve D. Cottle, “The US dollar and its challenges: American hegemony in the 21st century”. **Journal of Labor and Society**, 21(2), 2018.
- Cox, Michael, “Empire by Denial: The Strange Case of the United States”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 81, No. 1 (Jan., 2005).
- Crone, Patricia, “ Dünyada İslamın Yükselişi”, Ed. Francis Robinson, **Cambridge Resimli İslam Dünyası Tarihi**, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s.29.
- Dick, Charles, “Russian Ground Forces Posture Towards the West”, **Russia and Eurasia Programme** April 2019, (Erişim: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2019-04-04-Dick.pdf>)
- Dobbins, James, Shatz, Howard J. ve Wyne, Ali, “A Warming Trend in China-Russia Relations”, (Erişim: <https://www.rand.org/blog/2019/04/a-warming-trend-in-china-russia-relations.html>, 11.05.2019)

- Doumanis, Nicholas, “Osmanlı İmparatorluğu: Esnek Bir Devlet Yönetimi”, Ed. Robert Aldrich, **Emperyal Çağ**, Çev. Nurettin Ehüseyini, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2008
- Duru, Orhan, “Sunu”, **Prokopius, Bizans’ın Gizli Tarihi**, Çev. Orhan Duru, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.
- Erdurmaz, Serdar, “NATO Füze Savunma Sistemi İle İlgili Mobil Platform’un Karadeniz’de İşi Ne?” (Erişim: <http://www.turksam.org/tr/a2431.html>, 05.10.2012)
- Ertuğrul, Ü.E. “Rusya Federasyonu”, Ed. Burhan Aykaç, Şenol Durgun, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara: Binyıl Yayınları, 2012, ss.385-420.
- Ferguson, Niall, “Empires with Expiration Dates”, **Foreign Policy**, No. 156 (September - October, 2006).
- Frank, Andre Gunder ve Gills, Barry K. “The Five Thousand Year World System In Theory And Praxis”, Ed. Robert A.Denemark, Jonathan Friedman, Barry K.Gills, and George Modelski, **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, London: Routledge Publish, 2003, ss.3-23.
- Franklin, Simon, “Kievan Rus’ (1015–1125)” , Ed. Perrie, Maureen, **History Of Russia Volume I From Early Rus’ To 1689**, Cambridge: University Press.
- Galeotti, Mark “Gangster’s paradise: how organised crime took over Russia”, (Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/23/how-organised-crime-took-over-russia-vory-super-mafia>, 23 .03. 2018)
- Galeotti, Mark ve Andrew S. Bowen, Putin’s Empire of the Mind, (Erişim: <https://foreignpolicy.com/2014/04/21/putins-empire-of-the-mind/>, erişim tarihi : 11.04.2019)
- Gliniski, Dmitri ve Peter Reddaway, “The Yeltsin Era in the Light of Russian History: Reform or Reaction?” (Erişim:<http://www.demokratizatsiya.org/bin/pdf/DEM%2006-03%20gliniski.pdf>),
- Goldstone, Jack ve Haldon, John “Ancient States, Empires, and Exploitation Problems and Perspectives”, Ed. Ian Morris and Walter Scheidel, **The**

Dynamics of Ancient Empires State Power from Assyria to Byzantium.

Newyork: Oxford University Press, 2009

Gopaldas , Ronak, “Russia and Africa meet again”, (Erişim: <https://issafrica.org/iss-today/russia-and-africa-meet-again>, Erişim Tarihi : 13.03.2018)

Gould-Davies, Nigel, Russia’s Sovereign Globalization Rise, Fall and Future, Chatam House, **Russia and Eurasia Programme**, January 2016.

Grebennikov, Marat, “The Prospects of Sub-Federal Authoritarianism in Russia after the 2012 Presidential Elections: North Caucasus in Comparative Perspective”, (Erişim: www.cpsa-acsp.ca/...2012/Grebennikov.pdf)

Andre Gunder Frank; Barry K.Gills, “The Five Thousand Year World System İn Theory And Praxis”, (Ed.) Robert A.Denemark, Jonathan Friedman, Barry K.Gills, and George Modelski, **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, London: Routledge Publish, 2003.

Günay, Ünver, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı: 14 Yıl: 2003/1.
Harrison, Mark, “The Soviet Economy, 1917-1991: Its Life and Afterlife”, **Warwick Economics Research Papers**, 2017.

Harrison, Mark “The Soviet Economy, 1917-1991: Its Life and Afterlife”, **Warwick Economics Research Papers**, 2017.

Hart, Gerald D.” The Habsburg jaw Gerald D. Hart”, **C.M.A. Journal**/April 3, 1971/Vol. 104.

Haubold, Johannes “The Achaemenid Empire And The Sea” **Mediterranean Historical Review**, Vol. 27, No. 1, June 2012.

Heradstveit, Daniel and Bonham, G. Matthew, “What the Axis of Evil Metaphor Did to Iran”, **Middle East Journal** M Volume 61, No. 3, summer 2007.

Hobson, John M. “What’s At Stake İn ‘Bringing Historical Sociology Back Into İnternational Relations’? Transcending ‘Chronofetishism’ And ‘Tempo Centrism’ İn İnternational Relations “, Ed. Stephen Hobden ve John M. Hobson, **Historical Sociology Of International Relations**, New York: Cambridge University Press, 2002.

- Jespersen, Knud J. V. “1500-1800 Baltık’ta Savaş Ve Toplum”, Ed. Jeremy Black, **Top Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.
- Kamalov, İlyas “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya’nın Balkanlar Politikası”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 13, (Bahar 2007)
- Karaganov, Sergei, “Russia’s Victory and a New Concert of Nations”, **Global Affairs**, (Erişim: <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Russias-Victory-new-Concert-of-Nations-18641>)
- “From East to West, or Greater Eurasia”, **Global Affairs**, (Erişim: <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/From-East-to-West-or-Greater-Eurasia-18440>)
- Keyman, Fuat, “Eleştirel Düşünce: iletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Der. Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- “Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9, Bahar 2006.
- Khapaeva, Dina, “Russia: Fractures In The Fabric Of Culture”, (Ed.). Peter Furtado, **Histories of Nations : How Their Identities Were Forged**, London: Thames & Hudson, 2012, ss.108-120.
- Knox, Zoe, “Religious Freedom in Russia: The Putin Years”, Ed. Mark D. Steinberg ve Catherine Wanner, **Religion, Morality, and Community in Post-Soviet Societies**, Indiana: Indiana University Press, 2008.
- Kodaman, Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2007, Sayı:16.
- Kongar, Emre “Toplumsal Değişme”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1 1971.
- Kotljarchuk, Andrej ve Olle Sundström,”Introduction: The Problem of Ethnic and Religious Minorities in Stalin’s Soviet Union”, Ed. Andrej Kotljarchuk ve Olle Sundström, **Ethnic and Religious Minorities in Stalin’s Soviet Union New Dimensions of Research**, Stockholm: Södertörns Högskola Publishing, 2017.

- Krasner, Stephen D. “Westphalia and All That”, Ed. Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, **Ideas and Foreign Policy Beliefs Institutions and Political Change**, Newyok: Cornell University Press, 1993
- Khodarkovsky, Michael, “Kazan in the Muscovite Ideology and the Foundation of a Russian Empire”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, S. 3, 2005, ss. 12-20.
- Krickus, Dick, “Why Russia Is Cooperating With the West in Afghanistan” , **Russian Analytical Digest 80/10** , (Erişim: www.res.ethz.ch, www.laender-analysen.de)
- Kuhrt, Natasha, ”Afghanistan’s Significance for Russia: Regional or Global Strategy?”, **Russian Analytical Digest 80/10** , 2010.
- Kurat, Akdes Nimet “Panslavizm”, **DTCF Dergisi**, II/4, Ankara 1953.
- Kurubaş, Erol, “Uluslararası İlişkiler Düşüncesi Ve Dünya Politikasında Değişimi Anlamak”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2 Sayı 1 (Ocak 2012).
- “SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetleri’nde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, no:5, 2006.
- Kyzy, Aruuke Uran, “Analysis - Russia’s return to Africa”, (Erişim: <https://www.aa.com.tr/en/africa/analysis-russia-s-return-to-africa/1448246>, 10.04.2019, 11.04.2019)
- Laruelle, Marlene, “Rus neo-Avrasyacılığı: İmparatorluktan sonra İmparatorluk mu?”, **Turan dergisi**, Sayı:17/2012
- Lewis, David, “Reasserting Hegemony In Central Asia: Russian Policy In Post-2010 Kyrgyzstan”, **Comillas Journal of International Relations**, 2015.
- Litsas, Spyridon N. “Russian Foreign Policy in the Middle East under Putin: Can Bears Walk in the Desert?”, (Erişim: <https://www.e-ir.info/2018/11/23/russian-foreign-policy-in-the-middle-east-under-putin-can-bears-walk-in-the-desert/>, 23.11.2018)
- Maddison, Angus, “Historical, Statistics of the World Economy: 1-2008 AD, datasets”; (Erişim: www.ggdc.net/maddison/historical_statistics/horizontal-file_02-2010.xls)

- Maksudov, Sergei ve Taubman, William, "Russian-Soviet Nationality Policy and Foreign Policy: A Historical Overview of the Linkage Between Them," *Ed. Michael Mandelbaum, The Rise of Nations In The Soviet Union*, New York: Council of Foreign Relations Press, 1991.
- Maschi, David, "In Russia, nostalgia for Soviet Union and positive feelings about Stalin", (Erişim: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/06/29/in-russia-nostalgia-for-soviet-union-and-positive-feelings-about-stalin/> Erişim tarihi: 29.06.2017)
- McGrath, Maggie, "Here's How Much Of Russia's Biggest Banks And Drillers The Kremlin Owns", (Erişim: <https://www.forbes.com/sites/maggiemcgrath/2017/05/24/heres-how-much-of-russias-biggest-banks-and-drillers-the-kremlin-owns/#143a39323fea>)
- Mearsheimer, John "Power and Fear in Great Power Politics", Ed. G.O. Mazur, **One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)**, New York: Semenenko Foundation, 2004.
- Mcdermott, Roger N. "Russia's Conventional Armed Forces and the Georgian War" **Parameters: United States Army War College Quarterly**, (Spring 2009), v.39 no.1, 2009.
- Medvedev, S. "Power, Space and Russian Foreign Policy", Ed. Ted Hopf, **Understandings of Russian Foreign Policy**, USA: Pennsylvania State University Press, 1999.
- Modelske, George "World System Evolution", Ed. Robert A. Denemark, Jonathan Friedman, Barry K. Gills, and George Modelske, **World System History The Social Science Of Long-Term Change**, London: Routledge Publish, 2003, ss. 24-53.
- Motyl, Aleksander J. "İmparatorluğu Düşünmek", Ed. Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **İmparatorluk Sonrası: Çok Etnili Toplamlar ve Ulus İnşası (Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları, 2012.
- Mumcu, Ahmet, "Dîvân-I Hümâyûn", **İslam Ansiklopedisi**, (Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-humayun>).

- Nan Tian, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman And Siemon T. Wezeman, “World military expenditure grows to \$1.8 trillion in 2018”, **SIPRI**, (Erişim: <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018>, 29.04.2019)
- Naumkin V. ve Zviagelskaya, İ. “Post-Sovyet Rusyası Ve Diğer BDT Devletlerinde Etno-Politik Ve Etno-Sosyal Faktörlerin Rolü”, **Avrasya Dosyası**, 2000.
- Noi, Goh Sui, “China’s polar ambitions cause anxiety”, (Erişim: <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/chinas-polar-ambitions-cause-anxiety>, 20.02.2018.)
- Novakovic, Igor, “Crimea and Russia’s “new” attitude towards Kosovo”, **ISAC Policy Perspective**, 2014, ss. 1-3.
- Oğan, Sinan “Dış Politika Aracı olarak Rusça”, **Rusya Stratejik Araştırmaları: I**, TASAM Yayınları, 2006
- Orenstein, M. A. “Get ready for a Russo-German Europe”. (Erişim: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141018/mitchell-a-orenstein/get-ready-for-a-russo-german-europe?cid=soc-facebook-in-snapshots> get_ready_for_a_russo_german_europe-031214)
- Öz, Mehmet, “Osmanlı Toplumu”, (Erişim Adresi: yunus.hacettepe.edu.tr/.../osmanlitoplumu.tdvia.pdf)
- Özdemir, Haluk, ”Demokratik Barış Teorisi”, Ed. Haydar Çakmak, **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler**, Ankara: Platin Yayınları, 2007.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Moğol”, **İslam Ansiklopedisi Cilt 30: Mısra - Muhammediyye**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s. 225-29.
- Pala, Cenk, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarımsal Örgütlenme”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 7, Sayı.21, Yaz 1996, s. 39-69.
- Phillpot, Daniel , “Modern Uluslararası İlişkilerin dini Kökenleri”, Çev. Emre Erşen, Haz. Esra Diri, **Uluslararası ilişkilerde Anahtar Metinler**, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kitaplığı, 2013, s.66-110.
- Popov, Vladimir ve Sundaram, Jomo Kwame, “What Explains the Post-Soviet Russian Economic Collapse?”, 2017 (Erişim:<https://thewire.in/economy/post-soviet-russian-economic-collapse>)

- Poushter, Jacob, "Russians Say Their Government Did Not Try to Influence U.S. Presidential Election", (Erişim: <https://www.pewresearch.org/global/2018/08/21/russians-say-their-government-did-not-try-to-influence-u-s-presidential-election/>)
- Price, R.J. "Russian Nationalism: Creating A Civic Identity", University of Glasgow. 2007, (erişim: eprints.gla.ac.uk/3726/1/price3726.pdf)
- Prizel, Ilya, "Nationalism in Postcommunist Russia: From Resignation to Anger", Ed. in Sorin Antohi, **Between Past and Future**, Central European University Press, 2000.
- Purtaş, Fırat, " Hazar Bölgesinde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı", 1 Ekim 2004 (Erişim adresi: <http://www.turksam.org/tr/a21.html>, 08 .11. 2012)
- Putin, Vladimir, "Russia At The Turn Of The Millennium", (Erişim: <http://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm>, 11.04.2019)
- "Raspad SSSR - krupneyshaya geopoliticheskaya katastrofa veka" (Erişim: <https://regnum.ru/news/444083.html>)
- "Russia and the changing World", (Erişim: <http://valdaiclub.com/politics/39300.html>, 27.02.2012)
- "A new integration project for Eurasia: The future in the making", (Erişim: <http://premier.gov.ru/eng/events/news/16622/>)
- "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy" Erişim:<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- Richardson, J. S. "Imperium Romanum: Empire and the Language of Power" **The Journal of Roman Studies**, Vol. 81, 1991.
- Roberts, Kari, "Understanding Putin: The Politics Of Identity And Geopolitics İn Russian Foreign Policy Discourse", **International Journal**, Vol. 72(1), 2017, ss. 28-55.
- Rotaru, Vasile; Troncotă, Miruna, "Continuity and change in instrumentalizing 'The Precedent': How Russia uses Kosovo to legitimize the annexation of Crimea", **Southeast European and Black Sea Studies**, 17/3, 2017, ss. 325-345.

- Rozhnov, Konstantin, “Should Gazprom fear shale gas revolution?” (Erişim: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8609131.stm>, 8.04.2015)
- Rutland, P. “The Presence of Absence: Ethnicity Policy in Russia”, **APSA 2010 Annual Meeting Paper**. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1644246>)
- Saray, Mehmet, “Altın Orda Hanlığı”, **İşlâm Ansiklopedisi Cilt II**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, ss. 538-540.
- Schneid, Fredrik C. “The French Revolutionary and Napoleonic War”, (erişim <http://ieg-ego.eu/en/threads/alliances-and-wars/war-as-an-agent-of-transfer/frederick-c-schneid-the-french-revolutionary-and-napoleonic-wars>)
- Semenov, B.A. “Nuclear power in the Soviet Union”, **IAEA Bulletin**, Vol.25, No. 2
- Shinar, Chaim, “The Russian Oligarchs, from Yeltsin to Putin”, **European Review**, Vol. 23, No. 4, 2015, ss. 583–596.
- Simonsen, Sven Gunnar, “Between Minority Rights and Civil Liberties: Russia’s Discourse Over Nationality Registration and the Internal Passport”, **Nationalities Papers**, Vol. 33, No. 2, June 2005, ss. 211-229.
- Sladden, James, Becca Wasser, Ben Connable, and Sarah Grand-Clement, **Russian Strategy in the Middle East**, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017. (Erişim: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE236.html>.)
- Smith, M. “Pax Russica: Russia’s Monroe Doctrine”, **London: The Royal United Services Institute for Defence Studies**, 1993, ss. 1-26.
- Somuncuoglu, Anar, “Putin’in İktidarı: Sovyet Sonrası Rus siyasi Rejiminin Sağlamlaştırılması”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt:2, S. 24, Nisan 2002.
- Soy, H. Bayram, “Satılık İmparatorluk: Britanya İmparatorluğu’nun Tasfiyesi”, **KKU Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4 Sayı: 2 / Temmuz 2014, s. 7-32.
- Sönmez, Sait, “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi’nin Doğu Batı Politikaları’nın Analizi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 3 Sayı 6, 2010, ss. 73-96.
- Steinberg, Jeffrey, “Worldwide Opposition Rises To Bush’s ‘Axis of Evil’” **Statement, EIR** Volume 29, Number 6, February 15, 2002, ss. 34-37.

Suny, Ronald Grigor, “Rus İmparatorluğu”, Ed. Barkley, Karen, Hagen, Mark Von, **İmparatorluk Sonrası: Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları**. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Versus Yayınları, 2012.

----- Ronald Grigor Suny, “The Empire Strikes Out Imperial Russia, "National" Identity, and Theories of Empire”, (Ed). Ronald Grigor Suny, Terry Dean Martins, **A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin**, Oxford: Oxford University Press, 2001.

Taagepera, Rein, “Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia”, **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 3 (September, 1997), ss. 475-504

Tabakoğlu, Ahmet , “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Yeni Türkiye Dergisi Türkler Özel Sayısı, Cilt. 14**, 2002.

Taflıoğlu, Serkan, “İslami Direniş’ten Taliban’a”, **Avrasya Dosyası, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, sayı:3-4**,1999.

Tanrısever, Oktay F. “Moskova’nın Çeçenistan Çıkması ve çıkış Arayışları”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel Sayısı, Cilt:6 sayı:4**, 2001.

Thompson E. M. ve R. M. Winter, ”Another family with the ‘Habsburg jaw’”, **Journal of Medical Genetics** 1988, Vol: 25.

Turchin, Peter ve Jonathan M. Adams ve Thomas D. Hall, “East-West Orientation of Historical Empires and Modern States”, **Journal Of World-Systems Research**, XII, II, Aralık 2006, ss. 219-229.

Trenin, Dmitri “What Drives Russia’s Policy İn The Middle East? “, Ed. Nicu Popescu And Stanislav Secieru, **Russia’s Return To The Middle East Building Sandcastles?**, Paris: Chaillot Papers, 2018.

-----, “Russia’s Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States”, **A Century Foundation Report**, 2010 (Erişim: <https://carnegie.ru/2010/03/02/russia-s-policy-in-middle-east-prospects-for-consensus-and-conflict-with-united-states-pub-40324>)

-----, “Why Russia Supports Assad” (Erişim:

<http://carnegieendowment.org/2012/02/09/why-russia-supports-assad/9j2x>,

09.02.2012)

Turgel, Irina, “New Local Self-Government Reform In Russia: A Step To Decentralizaion Or Consolidation Of Vertical Authority? “, **SSRN Electronic Journal** , Mayıs 2008.

Tweed, David ve Adrian Leung, “China Is Making a Bold Military Power Play”, (Erişim: <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/>)

Ülgen, Pınar, “Geç Orta Çağ Avrupa’sında Pazar ve Panayır İlişisinin Ticaret Hayatındaki Rolü Ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5 Sayı: 21, 2012, ss.359-381.

Vasilyeva, Nataliya, “Thousands of Russian private contractors fighting in Syria”, (Erişim: <https://apnews.com/7f9e63cb14a54dfa9148b6430d89e873>, 12, 11. 2017)

Verkhovsky, A. “Political Commentary: Ultra-Nationalist In Russia At The Onset Of Putin’s Rule”, **Nationalities Papers: The Journal Of Ntionalism And Ethnicity**, Vol:28, No:4, 2000.

Wank, Solomon, “Habsburg İmparatorluğu”, (Ed.) Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **İmparatorluk Sonrası: Çok Etnili Toplamlar ve Ulus İnşası (Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları, 2012.

Weir, Fred, “Russia: Putin advances Eurasian Union”, (Erişim: <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/europe/russia/111026/russia-putin-advances-eurasian-union>, 27.11.2011)

Wezeman, Pieter, Fleurant, D. Aude, Kuimova, Alexandra, Nan Tian ve Siemon T. Wezeman, **Trends In International Arms Transfers, 2017**, Stocholm: SIPRI, March 2018, (Erişim: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-03/fssipri_at2017_0.pdf)

White, Howard B. “Bacon’s Imperialism”, **The American Political Science Review**, Vol. 52, No. 2, 1958.

Wilson, Jeanne L. ,”The Russian Pursuit of Regional Hegemony”, **Rising Powers Quarterly**, Volume 2, Issue 1, 2017.

Wilson, Peter “1648-1789 Eski Rejimde Savaşlar”, Ed. Jeremy Black, **Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçagda Savaş Sanatı: 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.

Yurdagür, Metini “İ‘Lâ-yi Kelimetullah”, **İslâm Ansiklopedisi Cilt: 22**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, ss.62-63

Yurdusev, Nuri, “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, Der. Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

“Büyük Güçlerin Afganistan Politikaları”, **ORSAM Rapor No: 81** Avrasya Stratejileri Rapor No: 15, 2011.

Zhen, Liu, “Could China’s ‘experimental’ ship be the world’s biggest nuclear-powered icebreaker?”, (Erişim: <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3002455/china-build-30000-tonne-nuclear-powered-ship-described>, Erişim Tarihi: 20.02.2019)

Web Adresleri:

“Abhazya Guney Osetya Askeri Anlasmasi Onaylandi”, (Erişim: <http://www.rusya.biz/rusya-abhazya-ve-guney-osetya-askeri-us-anlasmasini-onayladi.html>, erişim tarihi : 05.10.2012)

”ABD’den Fransa’ya tepki”, (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-fransaya-tepki-39112435> erişim tarihi : 11.02.2018)

“Hodorkovski: “Demokratik Rusya için sonuna kadar savaşacağım”, (Erişim: <https://tr.euronews.com/2016/06/03/hodorkovski-demokratik-rusya-icin-sonuna-kadar-savasacagim> erişim tarihi : 21.05.2018)

“Irak hükümeti Lukoil ile anlaşmayı onayladı”, http://turkish.ruvr.ru/2012_10_09/Irak-hukumeti-Lukoil-ile-anlasmayi-onayladi/, erişim tarihi: 09.10.2012)

“Kazakistan’dan Kırgızistan’a Dost Eli”, (Erişim: <http://www.haberler.com/kazakistan-dan-kirgizistan-a-dost-eli-3027024-haberi/> erişim tarihi : 11.02.2014)

“Kazakistan Latin alfabesine geçiş için pilot uygulama başlattı”, (Erişim: <https://tr.euronews.com/2018/10/06/kazakistan-latin-alfabesine-gecis-icin-pilot-uygulama-baslatti> erişim tarihi : 11.12.2018)

“Rusya Gürcistan’a karşı savaş halinde”, (Erişim: <http://www.dw.com/tr/rusya-gurcistana-karsisi-savas-halinde/a-3548502> erişim tarihi : 11.02.2019)

“Türkiye-Rusya yakınlaşması, Batı ile ilişkileri nasıl etkiler?”, (Erişim: <http://www.dw.de/t%C3%BCrkiye-rusya-yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1-bat%C4%B1-ile-ili%C5%9Fkileri-nas%C4%B1-etkiler/a-18120792?maca=tur-rss-tur-all-1495-rdf> erişim tarihi : 13.12. 2014)

“Türk Akımı Projesi MGK gündeminde”, (Erişim: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/02/24/turk-akimi-projesi-mgk-gundeminde> 24.02.2015)

“Türk akımı, Türkiye’nin dünyadaki konumunu güçlendiriyor”, (Erişim: <http://tr.sputniknews.com/columnists/20150205/1013810708.html> 5 Şubat 2015)

“Doğu Sibirya Pasifik petrol hattı açılıyor”, (Erişim: <http://www.gazetem.ru/ekonomi/7167/dogu-sibirya-pasifik-petrol-hatti.html> ,2010-08. 29)

“Rusya için yeni bir gelir kapısı açıldı: Çin boru hattından petrol akmaya başladı”, (Erişim: <http://www.turkrus.com/haber-hatti/49272/rusya-icin-yeni-bir-gelir-kapisi-acildi-cin-boru-hattindan-petrol-akmaya-basladi.html> , 5.1.2011)

“3 renkli bayrak yine Rusya’nın milli bayrağı oldu.”, (Erişim: http://turkish.ruvr.ru/2013_12_11/3renkli-bayrak-Rusya/, Erişim tarihi :11.12.2013)

“Brilliant Maps Making Sense Of The World”, One Map At A Time, Erişim: <https://brilliantmaps.com/british-empire-moon/>, 1.1.2019)

“China GDP grows by 8.7 percent in 2009”, (erişim: <http://edition.cnn.com/2010/BUSINESS/01/20/china.GDP.annual/index.html>, 21.01.2010, erişim tarihi : 11.02.2019)

“TurkStream”, (Erişim: <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>, erişim tarihi : 11.04.2018)

“Companies that have more money than entire countries”, (Erişim: <https://www.rt.com/business/434516-companies-countries-gdp-revenue/>, erişim tarihi: 3.01.2019)

“Confidence in Democracy and Capitalism Wanes in Former Soviet Union”, (Erişim: <https://www.pewglobal.org/2011/12/05/chapter-5-nationalism-in-russia/>, Erişim tarihi 22.03.2018)

“Richest 3% Russians Hold 90% of Country’s Financial Assets” – Study, (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/12/richest-3-russians-hold-90-of-countrys-financial-assets-study-a65213>, Erişim Tarihi: 12.04.2019)

“Russia under Vladimir Putin: A tsar is born”, The Economist, (Erişim <https://www.economist.com/leaders/2017/10/26/a-tsar-is-born> erişim tarihi : 11.02.2018)

“EU sanctions against Russia over Ukraine crisis”, (Erişim: https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en)

“Total Available Manpower by Country”, (Erişim: <https://www.globalfirepower.com/available-military-manpower.asp>)

(SRDA): North Caucasus, Expert Report, Moscow, (Erişim: http://www.fewer-international.org/images/lib/SRDA_Eng_C_KN_32.pdf erişim tarihi : 11.02.2019)

“First Chechnya War - 1994-1996”, (Erişim : <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/chechnya1.htm>)

Confidence In Political Leaders; Government Performance Approvals; Rating Of Parties, Press release №2168, (Erişim: <https://wciom.com/index.php?id=61&uid=1655>, erişim tarihi: 19.04.2019)

“Oil”, (Erişim: <http://www.nasdaq.com>, Erişim tarihi : 22.03.2016)

“Power Aspiration, 2017”, (erişim:

<https://www.dia.mil/portals/27/documents/news/military%20power%20publications/russia%20military%20power%20report%202017.pdf> erişim tarihi : 11.03.2019)

“Russia Military Strength”, **Globalfirepower**

(Erişim: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia)

“Details of Putin’s Inaugural Ceremony”, (Erişim: <http://en.rian.ru/russia/20120507/173282268.html>)

“Duma approves anthem, state symbols”, The Russia Journal 07.12.2000) (Erişim: <http://russijournal.com/node/6562>, erişim tarihi : 11.02.2011)

“Global Cybersecurity Index 2017”, ITU, (Erişim: https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2017-PDF-E.pdf erişim tarihi : 11.03.2019)

“EU sanctions against Russia over Ukraine crisis”, (Erişim: https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en erişim tarihi: 09.10.2018),

“Commission Notice of 25.9.2015” Commission Guidance note on the implementation of certain provisions of Regulation (EU) No 833/2014, (Erişim: https://europa.eu/newsroom/sites//newsroom/files/docs/body/1_act_part1_v2_en.pdf)

“The EU non-recognition policy for Crimea and Sevastopol: Fact Sheet”, (Erişim: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/37464/eu-non-recognition-policy-crimea-and-sevastopol-fact-sheet_en erişim tarihi: 09.10.2017)

“Lavrov in Syria to Strongly Back Assad”, (Erişim: <http://www.themoscowtimes.com/news/article/lavrov-in-syria-to-strongly-back-assad/452593.htm>, erişim tarihi: 08.02.2012)

“The National Security Strategy of the United States of America, September” 2002,(Erişim: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, 21.04.2015)

“Russia unveils \$4.2 bn Iraq arms deals”, (Erişim: <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5ie7QvHYqylrqfFbyRxBeKZ1rP1dQ?docId=CNG.f809bbea9662d37a1aae37aeb595d281.201,09.10.2012>)

- National Intelligence Council, **Global Trends. 2030: Alternative Worlds**, Washington, DC: US Government Printing Office, 2012 (Erişim: <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>, erişim tarihi 14.05.2014)
- “Ukraine Security Agency Blames Attempted Cyberattack On Russia”, (Erişim: <https://www.rferl.org/a/ukraine-cyberattack-thwarted/29638290.html>, 05.12.2018, erişim tarihi: 4. 02. 2019)
- “Global GDP (gross domestic product) at current prices from 2014 to 2024 (in billion U.S. dollars)”, **STATISTA**, (Erişim: <https://www.statista.com/statistics/268750/global-gross-domestic-product-gdp/>, erişim tarihi: 13.11.2018)
- “Top companies in the world by market value 2018”, **STATISTA**, (erişim: <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-value/>, erişim tarihi: 3.01.2019)
- “Statdata”, (Erişim: <http://www.statdata.ru/ploshchad/rossii>=
- “Putin Türk kökenli Sergey şoygu savunma bakani olarak atadı”, (Erişim:<http://t24.com.tr/haber/putin-turk-kokenli-sergey-soygu-savunma-bakani-olarak-atadi/216872>, erişim tarihi : 7.11.201)
- “End of Communism Cheered but Now with More Reservations”, Erişim: <http://www.pewglobal.org/2009/11/02/chapter-7-nationalism/>)
- “World Bank, International Comparison Program database”, **Worldbank**, (Erişim:<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2016&locations=RU&start=1990&view=chart>)
- “Putin proposes military reform”, (Erişim: http://rbth.ru/articles/2012/02/20/putin_proposes_professional_army_14884.html, Erişim Tarihi : 20.02.2012)
- “Russia Military Strength: Russia Military Strength Detail by the numbers”, (Erişim: http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=Russia, 01.02.2019)
- “Russia Military Strength”, (Erişim: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia, Erişim Tarihi: 01.02.2019)

- “Russia Military Strength”, (Erişim: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia)
- “Assessing Threats To U.S. Vital Interests”, (Erişim: <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/europe>
- ”2017 Global 2000: These Are The Largest Companies In Russia”, (Erişim: <https://www.forbes.com/sites/maggiemcgrath/2017/05/24/the-2017-global-2000-these-are-the-largest-companies-in-russia/#6dca0ad062af>, 24.05. 2017)
- “ Richest 3% Russians Hold 90% of Country’s Financial Assets – Study”, (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/12/richest-3-russians-hold-90-of-countrys-financial-assets-study-a65213>, 12.04.2019)
- “Russia Will Be One-Third Muslim in 15 Years, Chief Mufti Predicts”, (Erişim: <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/05/russia-will-be-one-third-muslim-in-15-years-chief-mufti-predicts-a64706>, Erişim Tarihi, 5.3.2019.
- “Rusya’da artan milliyetçilik“, (Erişim: <http://tr.euronews.com/2011/11/29/rusya-da-artan-milliyetcilik/>, 29.11.2011)
- “Medvedev: ‘Avrasya Birliği’ni 2015’te kuracağız”, (Erişim: <http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/medvedev-avrasya-birligini-2015te-kuracagiz-024736>,20.03.2012
- “Eurasian Bloc Will Learn From EU”, (Erişim: <http://www.themoscowtimes.com/business/article/eurasian-bloc-will-learn-from-eu/446546.html> 18.11.11)
- “Russia, Belarus, Kazakhstan form organization to regulate economy, trade”, (Erişim: http://www.washingtonpost.com/business/economy/russia-belarus-kazakhstan-form-organization-to-regulate-economy-trade/2011/11/18/gIQAjztgXN_story.html 18.11.11)
- “Putin: Crimea is Russia’s Jerusalem” (Erişim: from <http://www.rferl.org/media/video/russia-putin-crimea-sanctions/26724940.html>, 4.12.2014)
- “Putin tells Obama Crimean vote complies with international law”.(Erişim: <http://sputniknews.com/world/20140317/188499215.html#ixzz3Syxyh1Q8>)

- “Putin: Crimea similar to Kosovo, West is rewriting its own rule book”, (Erişim: <https://www.rt.com/news/putin-address-parliament-crimea-562/>, 18.04.2014)
- “Putin says Russia must prevent color revolution”, (Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-security-idUSKCN0J41J620141120> , 20. 11.2014)
- “Putin outlines new strategy for North Caucasus”, (Erişim: <http://en.rian.ru/russia/20100706/159712764.html>,06.07.2010)
- “China to Invest \$3 Bln in Russian North Caucasus Resorts”, (Erişim: <http://en.rian.ru/business/20120605/173866637.html>, 05.06.2012)
- “Italy to Invest 1 Bln Euros in North Caucasus Hotels”, (Erişim: <http://en.rian.ru/business/20120723/174736006.html>, 23.07.2012)
- “Preliminary results of State Duma elections in Russian regions “,(Erişim: <http://en.rian.ru/infographics/20111208/169491066.html> erişim tarihi: 09.10.2012)
- “Russia-China Alignment Challenges U.S. Hegemony”, (Erişim: <https://therealnews.com/stories/russia-china-alignment-challenges-u-s-hegemony>, Erişim Tarihi: 8.5.2019)
- “Gas supplies to Europe”, (Erişim: <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> Erişim Tarihi: 8.5.2019)
- “Turk Stream Gas Pipeline’s Offshore Section 95 Per Cent Completed”, (Erişim: http://www.gazpromexport.com/en/presscenter/news/2256/?_ga=2.208367506.1241507427.1560019895-1357145997.1560019895, erişim tarihi: 09.10.2016)
- “Konstitutsiya” (Erişim: <http://www.constitution.ru/index.htm>)
- “Demografia”, **Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoy Statisti** 2019, (Erişim: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/demography/#)
- “Novyye vyzovy trebuyut pereosmyslit’ formy i sposoby vedeniya boyevykh deystviy”, (Erişim: <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>, Erişim tarihi: 22.01.2015)
- “Nachalsya Streletskiy Bunt V Moskve”, Prezidentskaya Biblioteka, (Erişim, <https://www.prilib.ru/history/619263>, erişim tarihi: 22.01.2019)

“Programmnoye obrashcheniye Partii, Utverzhdena XII Syezdom Vserossiyskoy politicheskoy partii”, Yedinaya Rossiya” (Erişim: <http://er.ru/party/program/>, erişim tarihi: 24.09.2012)

